

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

REVIEWS OF MONUMENTS AND MONUMENT CONSERVATION

REVIEWS OF MONUMENTS AND MONUMENT CONSERVATION
REVIJA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

Zgodnjih letih je bila revija pod nazivom *Monumenti in obnovitev*. Ta naziv je bil v skladu z vsebino revije, ki je vsebovala tudi revije o arheologiji in etnografiji. V zadnjih letih pa je revija dobila novo naziv, *Varstvo spomenikov*, kar kaže na njeni posamezni karakter.

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

LJUBLJANA
1987

Izdaja/Issued by: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2, p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor-in-Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davorin Vuga (arheologija), Božidar Premrl (lektorstvo član-kov), Jana Kranjec-Menaše (prevod), Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nace Šumi, prof. dr. Sergej Vrišer, prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovčič, dr. Ivan Sedej, mag. Jelka Pirkovič, Zvezdana Koželj

Naslov uredništva in uprave/Address of the Editorial Office and Administration:

Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana,
Plečnikov trg 2, p. p. 176

Naslovna stran: Ljubljana, zapornice (J. Plečnik)

Cover: Ljubljana, the regulation barriers (J. Plečnik)

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Sofinancirale: Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije, Iskra, industrija za avtomatiko — Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana — Naklada 850 izvodov — Za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year — The issue is subsidized by Research Community of Slovenia and Cultural Community of Slovenia, Iskra, The Industry for Authomatics — Printed by Tone Tomšič, Ljubljana — Printed in 850 copies

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je publikacija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov

VSEBINA

ČLANKI

M. Železnik

5

M. Slabe: Pereča vprašanja

9 Urgent problems

I. Mikl-Curk: Kako do podatkov

21 The manner of Obtaining Data

N. Jaklič-Košir: Zasnova informacijskega sistema

27 For the Formation of an Informational System

J. Pirkovič: Vrednotenje

29 The Evaluation

T. Kurent: 153 in 17 — Plečnikovi arhitekturi

41 153 and 17 in the Plečnik's Architecture

L. Plesničar-Gec: Arheološki spomeniki Ljubljane

44 Archaeological Monuments of Ljubljana

D. Kramberger: Ščitni plašč na gradu Celje

49 The Shieding Wall at the Castle of Celje

J. Pirkovič: Družbeno planiranje in varstvo

55 Social Planning and Monument Conservation

J. Vavken: Velike Lašče

63 Velike Lašče

A. Bar-Janša: Železniki

85 Železniki

M. Ciglenečki: Regeneriranje ... tapiserij

107 The Regeneration ... of Tapiseries (Ptuj)

I. Bogovčič: Prezentacija poškodovanih površin

116 Presentation of Extensive Damaged Wall Paintings

I. Mole: Analiza tehnologije fresk IV

123 Analysis of Gothic Frescoes IV

S. Hoyer: Hotel Piran

137 The Renewal of Hotel "Piran"

M. Frelih-Ribič: Stolp ... Mestni trg 17

145 The Tower in the House Mestni trg 17 (Ljubljana)

S. Blažič-Gjura, S. Pasič: Prezentacija Mestni trg 17

157 Presentation of the Tower Mestni trg 17

M. Ferenc: O nastajanju odloka SNOS

161 On the Formation of the Decree on the Protection in 1945

U. Lubej: Cerkveni urbarji — Vače

173 Art History Notes from Church Land Registers

T. Brate: Prezentacija tehniške dediščine

197 Preservation of Technical Patrimony

CONTENTS

ARTICLES

Z Koželj: Predmet etnol. konservator- stva	203 Attributions to the Object of Ethnologi- cal Conservation
N. Šupar-Šumi: Vipavska dolina	209 The Valley of Vipava
ODMEVI, DISKUSIJA, POPRAVKI	229 DISCUSSION

POROČILA

REPORTS

Arheološka dediščina in raziskovanja	231 Archaeological Heritage and Research
--------------------------------------	--

Etnološka dediščina in ljudska arhitek- tura	296 Ethnological Heritage and Vernacular Architecture
---	--

Umetnostna, urbanistična in arhitektur- na dediščina	318 Art, Urban and Architectural Heritage
---	---

Zgodovinska in tehnična dediščina	352 Historical and Technical Heritage
-----------------------------------	---------------------------------------

Razno	357 Miscelaneous
-------	------------------

DELO RESTAVRATORSKEGA CEN- TRA	359 CENTER FOR RESTORATION
-----------------------------------	----------------------------

KONSERVATORSKO DRUŠTVO	371 THE CONSERVATORIAL SOCIETY
------------------------	--------------------------------

RAZGLASITVE	374 DECLARATION OF MONUMENTS
-------------	------------------------------

Celje	374
-------	-----

Krško, Laško, Litija, Ljubljana	375
---------------------------------	-----

Maribor, Ormož	376
----------------	-----

Piran, Ravne, Šentjur	377
-----------------------	-----

METODOLOGIJA	377 METHODS
--------------	-------------

KONVENCIJA O VARSTVU ... V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADA	379
--	-----

MILANU ŽELEZNIKU

Poravnana je življenska pot konservatorja in umetnostnega zgodovinarja Milana Železnika, človeka, ki je polno doživiljal in v sebi gnetel vrednote stroke in dojemanja kulturne dediščine v vsej njihovi širini in globini. Bil je dedič in neposredni nadaljevalec smeri, ki jih je začrtal njegov profesor dr. France Stele, katerega je iskreno spoštoval in ga poskušal dojeti v polni celovitosti, to pa je bila prav gotovo tudi ena izmed njegovih temeljnih značilnosti.

Lik konservatorja se je kazal pri njem, kot smo lahko vsak dan opažali, v vsej svoji pristnosti in študijski natančnosti, včasih že kar morda preveč osebni kritičnosti; z drugo besedo, še posebno se je izražal v strogosti do samega sebe pri svojih razmišljanjih in hotenjih. Plehkosti v stroki in pri delu sploh ni poznal. Temeljitost in poglobljenost, vidni tako v goli praktični izpovednosti kakor tudi v pisani besedi, sta v njem nemalokrat povzročali boje s samim seboj, ki so bili včasih tudi povod za to, da je težko prekoračil ovire pri zasledovanju pojavov v strokovni običajnosti. Pri njem ni bilo prostora za nikakršne vsakdanje povprečnosti.

Pri spoznavanju strokovnih konservatorskih načel si je poskušal zgraditi oziroma se dokopati do v marsičem izrazno elementarne interpretacije ali bolje rečeno specifičnega in zanj kar nekam značilnega izpovednega konservatorskega sloga obravnave spomenika, zlasti pa njenega končnega cilja, to je prezentacije. Tja ga je vodila v osnovi precizno in natančno naravnana analitična poteza, ki jo je v širokem spektru svojih razmišljanj predstavil tudi na mednarodnem kongresu v tujini. Za osnovni nivo svoje konkretnje govorice in prvinski model je uporabil staro mestno jedro v Škofji Loki; tega je izpolnjeval na gradu Bogenšperku in dokončno dogradil v študijsko zaznavnem konceptu na samostanu Stični. Prav tu se je povzpel nad običajno utečeno

zaznavanje spomeniških vrednot in poskušal doseči nekakšen absolutni izpovedni dokumentarni naglas. Vsakršna romantična sila pa tudi estetska poanta ali kompromis so se morali podvreči strogim študijsko-empiričnim zaznavnim izvidom, temelječim seveda na raziskovalnih rezultatih. Skratka, v marsičem je sledil sili svojega individualnega spoznavnega glasu in stopal po dokaj samosvoji poti v strokovni in znanstveno-raziskovalni metodološki zamisli, ki pa je bila očitno vanj vraščena in povezana z njegovim širokim poznavanjem stvari. Seveda pa je s takšnim načinom vzbudil v konservatorskih strokovnih krogih bogato paleto polemičnih mišljenj.

Svoj značilni temeljni izraz v stroki je dosegel po letih napornega dela in študija, ko si je izkušnje in znanje pridobival še z obiski in aktivno prisotnostjo na mednarodnih srečanjih po celi Evropi, ter po številnih neposrednih akcijah na spomeniških objektih in celotah od Kamnika, Goričan, Nove Štifte do Cerknice, Loža, Kočevja, Bele krajine itd., še zlasti pa v Višnji gori, ki bi brez njegovih prizadevanj danes prav gotovo izgubila svojo identiteto.

S tem udejstvovanjem pa je bilo povezano tudi njegovo poznavanje restavrorske dejavnosti, zlasti rezbarstva, zlatarstva in polihromacije. To ga je privelo do še temeljitejših dognanj, ki jih je uporabljal pri neposrednem udejanjanju konservatorskih načel in predaji svojega znanja mlademu naraščaju na fakulteti.

V matični stroki je bilo njegovo znanstveno delo posvečeno preučevanju zlatih oltarjev. Bil je naš najboljši poznavalec te tematike, kar dokazuje tudi nekaj njegovih temeljnih objavljenih del. Žal začrtanega opusa na tem polju ni uspel predstaviti v celovitejši meri, gotovo pa je o njem zapustil še obilo gradiva.

Posebna stran v življenju Milana Železnika je bila ljubezen do knjige in s tem do poglabljanja in širjenja znanja. Lahko ga štejemo med najbolj razgledane konservatorje, in to ne samo kar zadeva stroko, marveč tudi druge kulturne zvrsti. Ker je bil pri izbiri branja zahteven in strog, se je stopnja njegovega osebnega kulturnega nivoja še stopnjevala. Zato sta bili tudi njegova govorica in komunikacija izbrano domišljeni in smiselnopolni vrednot, pa tudi jedrnato duhoviti, včasih sicer čustveno zadržani in razumsko kritični.

Tankočuten posluh za vse lepo in humano je bilo vodilo v vsem njegovem življenjskem delovanju in kot tak je bil široko pozan. Čas in okolje potrošniške vsakdanosti in strogo tehničnega sveta ga nista zadovoljevala in sta mu bila kar nekam tuja. Zdi se mi celo, da ju v svojem življenjskem krogu ni potreboval. Zato se je v izrazu znamenja časa z zaznavno osebnostno prizadetostjo pokazal v razporu, kar je verjetno vodilo do izrazitejše naravne vezi, manj pa je bila opazna vez z obdajajočo okolico. Ni čudno torej, da je bil njegov način komuniciranja nekaterim včasih nerazumljiv, oziroma se jim je zdel samosvoj, vendar je bil ta le nevsakdanji občasni izraz njegove predvsem zunanje osebnostne podobe. Slednja pa je v marsičem zakrivala njegov bogat notranji svet. Zdela se je, da je zlasti v poslednjem obdobju, ko mu je življenjski vihar dan za dnem lomil krila poleta na vse mogoče načine, imela posebno vlogo resignacijska nota, ki se je izražala v zunanjem videzu z osamljenostjo in zamknjenostjo, včasih že kar s trpko zamišljenostjo; vendar pa moram poudariti, da vse to ni bilo nikdar znamenje osebne uklonitve.

Delo Milana Železnika je v marsičem ostalo nedokončano. V njegovi zapuščini pa je nešteto fotografskih posnetkov in številnih zvezkov z bogato vsebino in dokumentarno vrednostjo o naši kulturni dediščini, ki jih bo treba na široko odpreti in iz njih izčrpati tudi nekatere že izgubljene ali skrite spomeniške sledi in prvine. Prepričan sem, da bodo prav ti dokumenti neizčrpen vir podatkov za prihodnje spoznavanje slovenske kulturne dediščine.

V življenju obstaja hierarhija pri ocenjevanju lika posameznega človeka in njegovega dela. Verjetno ni potrebno posebej poudarjati, da je že iz teh skopih besed pokojnikova stopnja na tej lestvici lahko spoznavna in ga uvršča med ljudi z globoko preskušenim življenjskim zrelostnim izpitom, v konservatorstvu in umetnostnozgodovinski stroki pa med najvidnejše elementarno ustvarjajoče strokovnjake na Slovenskem po drugi svetovni vojni.

Marijan Slabe

Ziviljenska pot Milana Železnika, ki jo je prehodil od 27. februarja 1929 do 31. maja 1987, je bila takoreč določena pri samem rojstvu v družini slovenskega slikarja — restavratorja Petra Železnika. Po zaključni I. državni moški gimnaziji v Ljubljani leta 1947 se je vpisal na Filozofsko fakulteto, kjer je diplomiral iz zgodovine umetnosti 1. julija 1953. leta. Predestinirana poklicna volja ga je vodila v prvo delovno razmerje na tedanji Republiški zavod za spomeniško varstvo v Ljubljani kot restavratorja-pripravnika v času od januarja do oktobra 1954. Po odsluženem vojaškem roku je 1. oktobra 1955 nastopil delovno razmerje pri istem zavodu kot konservator pripravnik, opravil 2 leti kasneje strokovni izpit in ostal na tej republiški ustanovi vse do konca oktobra 1962, nato pa prešel na novo ustanovljeni zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, kjer je deloval tudi po njegovi regionalni razširitvi vse do zadnjega dne. V tem času je dosegel tudi najvišjo stopnjo konservatorskega svetnika in opravljal konservatorski poklic na območju širše ljubljanske okolice ter regije. Med tem, tako rekoč pionirskega delovanjem je treba zlasti omeniti Železnikov konservatorski prispevek k ohranjanju kulturne dediščine v Goričanah, Kamniku, Novi Štifti, Višnji gori, Šmarju-Sap, na območju občine Cerknica — Lož s Snežnikom, na območju občine Kočevje, Bele krajine, zlasti pa njegovo ostredotočenje na kulturne spomenike kot so litiji Bogenšperk, območje stiške opatije in prenova mestnega jedra Škofje Loke.

Klub napornemu vsakodnevnu delu na terenu je Železnikova poznavalska in vedenska, vsekakor široka umetnostno zgodovinska in še posebej likovna kultura našla čas za specifična poglobljena razmišljanja o rezbarstvu 17. stoletja v osrednji Sloveniji; živo se je zanimal za različne kulturne dobrine in prvine, ki so kakorkoli ohranjale spomin, pa tudi na nov način čustveno bogatile moderni življenjski utrip in sodobni civilizacijski prostor. V tem smislu se je odražala in ostala tako rekoč trajno navzoča širina Železnikovega univerzitetnega učitelja in velikega vzornika prof. dr. Franceta Steleta.

Milan Železnik je svoje bogate izkušnje uspešno predstavil zlasti na spomenikih samih; specifičen je bil njegov pristop k pojmovanju in iz tega

izhajajoče varovanje integritete kulturnega spomenika, ki ga je dosledno podredil široki in poglobljeni analizi ter raziskavam. Iz tega pristopa je nadalje izhajala tudi njegova definicija in boj zoper takoimenovano devastacijo kulturnega spomenika, ki jo je smatral kot posledico neosveščenosti, nasilja novodobnega projektantstva, teoretično nerazčiščenih pogledov s strani konservatorstva, predvsem pa kot posledico podcenjevanja pričevalnosti vseh plasti spomeniške strukture. O tem je Železnik pisal in se zavzemal ter v neke vrste strokovni resignaciji tudi dobesedno izgoreval. Vse to je mogoče povzeti in prebrati v člankih, objavljenih v zbornikih Varstva spomenikov, kjer je bil tudi član uredništva, s tem izhodiščem je nastopal na kongresih Mednarodnega sveta za spomenike in spomeniške celote ICOMOS v Rimu in Moskvi, in kot predsednik Slovenskega konservatorskega društva.

V poročilu pred skoraj desetimi leti prav ob kongresu v Moskvi se je Železnik, potem ko je ugotovil, da je kot poklicni ohranjevalec starin lahko malce konservativen — da mu je pač bližja lesena ruska hiša in trg v Škofji Loki, pa Valvasorjev Bogenšperk, kot pa objekt kontejnerske civilizacije, spraševal, če stvari vendarle ne gleda prav, če se moti. »Tudi sam iščem potrditev« — to je bilo retorično vprašanje, na katerega Milan Železnik ni in ne bo več iskal odgovora.

S svojim delom in pristopom je Milan Železnik zadolžil svoje bližnje in vsestranske sodelavce, da v konservatorski stroki najdejo nove odgovore na številna nerešena vprašanja.

Aleksander Bassin

Bibliografijo M. Železnika bomo objavili v naslednjem letniku.

PEREČA VPRAŠANJA V SPOMENIŠKOVARSTVENI DEJAVNOSTI

Marijan Slabe

URGENT PROBLEMS IN MONUMENT CONSERVATION ACTIVITY

POVZETEK

Predavanje z delovnega srečanja slovenskih konservatorjev v Bistrici ob Sotli 16. maja 1986. V njem je povzetek sistema varstva, pregled strokovnjakov v zavodih, način izobraževanja za to delo pa tudi pomanjkljivosti usposabljanja, pogled na planiranje z dediščino in planiranje akcij, na koncu pa je posebej podarjeno dejstvo, da se morajo strokovni delavci preveč ukvarjati z materialnimi problemi in jim zmanjka časa za pogloboljeno strokovno delo.

A lecture was given upon this theme at the symposium of Slovene conservators at Bistrica ob Sotli on May 16, 1986. It summarizes the system of monument preservation, gives a list of experts working at various institutions, and makes a survey of education suitable for this work together with its weak points. It offers a view of the plans connected with our patrimony and of planned actions. Finally, it emphasizes the fact that experts are forced to pay too much attention to material problems and have thus too little time for more engaged professional work.

Dati ustrezен odgovor, ki bi nas povsem zadovoljil, oziroma razjasniti smiselno temo, ki jo okvirja naslov, vsekakor ni preprosto. Če številne probleme, ki so se nakopičili z razvojem družbe in hkrati tudi z razvojem varstva naravne in kulturne dediščine, opazujemo samo površno in ne skušamo odkriti njihove vsebine, nas ti seveda takoj postavijo pred steno malodušja in neizbezognega bežanja v resignacijo. Ko pa proniknemo v njihovo jedro ter se vanje poglobimo, pa se nam v marsičem pokaže povsem drugačna in vsekakor spodbudnejša podoba današnjega stanja. V oporo takemu razmišljanju nam lahko služi že dejstvo, da je od vseh dejavnosti, ki se neposredno ukvarjajo z varstvom naravne in kulturne dediščine, delo v zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine najbolj družbeno vsajeno. Njihova dejavnost, pa naj jo gledamo iz kakršnegakoli vidika, je bila vselej globoko neposredno povezana s silami družbenega razvoja. To pa tudi pomeni, da imamo opravka s širšo, kompleksno vsebino, ki ne sloni zgolj na enostranskih, največkrat ozko povsem usmerjenih in s tradicijo pobaranih usmeritvah in težnjah. Zato je treba tudi pri našem gledanju v prihodnost slediti motu, ki izhaja iz analitičnega vrednostnega prikaza preteklosti, to je »naslanjati se na realnost v razmišljanju, kakršenkoli ozko individualno obarvan interes in predstavo pa zavračati«, ker to le škoduje ne samo dediščini, ampak tudi razvoju varstva. Zavedati se je tudi treba, da se varstvo ne začne in konča s prilepljenjem evidenčne tablice, marveč je živ splet motivov — nalog in dejanj, ki oblikujejo strukturno podobo

te dejavnosti. Med njimi je gotovo posebnega pomena tudi družbeni interes in sploh odnos človeka do dediščine.

Zavedati se moramo, da smo generacija, ki ima neposredno zvezo s starim in novim svetom. Zato tudi posledice odnosov s konflikti v določenih situacijah včasih prinašajo nekatere nejasnosti in nedoločnosti pri poskusu integriranja in ustvarjanja skladne zasnove obravnavanja okolja in njegovih vrednosti, med katerimi sta tudi naravna in kulturna dediščina. Nemalokrat lahko prav v načinu obravnave tega ali onega vprašanja, o katerem se strokovnjak zaveda, da ima lahko neustreznar rešitev usodne posledice, zaznamo nekakšen intelektualni nihilizem, samozadovoljno ignoranco, brez kakršnihkoli kvalitetnih strokovnih osnov, ki jih, dialektično gledano, narekujejo že sami smiseln in prosvetljeni življenski principi.

Zelim, da v tem kontekstu poskušamo razglabljati o vseh neposrednih vprašanjih, ki se dotikajo naše dejavnosti v naši vsakdanosti.

Posvečena posebna skrb razsežnostim spomeniškega varstva, njegovi vsebine in družbeni politiki, razvijanju metodoloških pristopov, načinu varstva in vzdrževanja spomenikov, njihovemu vključevanju v kulturno zavest občanov oziroma ob njihovi prenovljeni funkciji v vsakdanji življenski prostor, je temelj dejavnosti organizacij za varstvo — zavodov. To delo opravljamo delavci v zavodih v obliku številnih nalog, ki jih podrobneje obravnava zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine.

Danes delavci v Sloveniji združujejo delo v sedmih medobčinskih zavodih, ustanovljenih na občinski ravni, in v dveh posebnih ustanovah: Triglavski narodni park in Spominski park Trebče. Ustanovi republiškega značaja pa sta Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine in Restavratorski center SRS. Za strokovno povezanost med vsemi zavodi je bila ustanovljena Skupnost zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije.

Mreža zavodov je danes sicer zadovoljiva, vendar je treba v najkrajšem času pripraviti dopolnilno shemo, ki bo rešila vprašanje osrednjega prostora naše republike. Tu mislimo na problem Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki deluje na območju 15 občin in vključuje med njimi tudi zelo zahtevno področje petih ljubljanskih občin, posega pa tudi v zaokrožene prostore v Zasavju in Posavju.

Področje varstva naravne in kulturne dediščine nima posebne samoupravne interesne skupnosti, temveč sodi na področje kulture. Pri konkretnih nalogah se v reševanje ogrožene dediščine vključujejo tudi druge samoupravne interesne skupnosti, zlasti npr. s področja gozdarstva, vodnega gospodarstva in za potrebe kulturne dediščine tudi s področja stanovanjskega gospodarstva in podobno.

Bistvena vsebinska spremembra v redni dejavnosti spomeniške službe, ki izvira iz novega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine, se kaže tudi v sistematičnem vključevanju spomeniške dejavnosti v sistem družbenega planiranja, se pravi, v pripravljanju strokovnih osnov za različne planske akte, v evidentiranju, dokumentiranju spomenikov in znamenitosti, v pripravljanju študij in elaboratov za njihovo zavarovanje ter osnov za varovanje, konserviranje, ohranjevanje in revitalizacijo, v vodenju registra nepremičnih spomenikov ali znamenitosti ter vodenju oziroma nadzoru nad izvajanjem vzdrževanja in varstvenih del na teh spomenikih in znamenitostih. Upravne naloge, ki jih je zavod opravljal po starem zakonu, pa lahko zdaj pristojna občinska služba

za urbanizem in komunalne zadeve samo v smislu posebnega javnega pooblastila poveri spomeniški službi.

Za razliko od zgolj pravnega varstva, ki je bilo značilno za preteklost, to je pred izidom novega zakona, pa sledimo sedaj tudi nalogam, ki jih lahko združimo pod en naslov, v tako imenovano aktivno varstvo. Prehod od preventivne spomeniške zaščite k aktivnemu varstvu pomeni prehod od pasivne navzočnosti spomeniške službe in gašenja posameznih ogroženih primerov na oblikovanje ponudb, ki morajo zajemati poleg konservatorskih pobud (v obliki funkcionalnih in programskeh izhodišč) tudi neposredne projektne modele za rekonstrukcijo oziroma ponovno usposobitev spomenika. Poseben del aktivnega varstva je prav gotovo prenova, ki vsekakor predstavlja pomemben družben proces.

Glede na zahteve, ki izhajajo iz aktivnega varstva, je treba najprej izdelati dokončno registracijo kulturnih in naravnih spomenikov, saj iz tega izvira zagotovitev pravne podlage za vse oblike varstva in potem izdelati spomeniško valorizacijo, kar pomeni oblikovati vrednotenje arheološkega, umetnostnozgodovinskega, zgodovinskega, etnološkega, naravovarstvenega fonda ter spomenikov NOV in ljudske revolucije, saj le to daje osnovo oziroma predstopnjo za kakršenkoli načrten urbanistični poseg. Dosedanja praksa pri načrtovanju je takšno valorizacijo opuščala oziroma je ni časovno usklajevala. Dopolnitev in aktualizacija spomeniškega fonda zahtevajo tudi dosedanje stopnje poznавanja in vrednotenja spomeniških objektov in območij, ki so bili že sprejeti v urbanističnih in drugih dokumentih.

V prehodu k jedru razpravljanja sem namerno podal nekaj že tolkokrat povedanih dejstev, kajti le v neprestanem videnju in spremljanju motivov za dosego teh ciljev dobi vsa v sledečih poglavjih navedena problematika res svoj pravi odraz.

Podatki s konca prejšnjega leta nam povedo, da je v zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine 170 zaposlenih, od teh več kot 120 strokovnih delavcev za posamezne zvrsti dediščine. Ta podatek, gledan skozi prizmo razvoja, nam pokaže vsekakor izjemno močan porast in razvoj kadrov v teh dejavnostih po osvoboditvi, zlasti še rast kadrov pri varstvu narave, in to, kar je logično, po uveljavitvi novega zakona. Seveda pa kadrovska zasedba ravno v tej panogi še zdaleč ne ustreza niti tistim primarnim kadrovskim zasnovam, ki so bile predvidene že ob nastajanju novega zakona.

Interdisciplinarno delo v organizacijah za varstvo naravne in kulturne dediščine je osnovni pogoj za pravilno in skladno delovanje službe. Kot imamo v vseh zavodih umetnostnega zgodovinarja, etnologa, arheologa, zgodovinarja itd., bi morali za varstvo naravne dediščine imeti vsaj geografa, botanika, zoologa, krajinarja in gozdarja.

Stevilo strokovnjakov za posamezne zvrsti dediščine je v vsakem pogledu pod nivojem potreb, saj analize in druga gradiva, ki jih je izdelal Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine za leto 1985 in katerih ugotovitve in rezultate v tej predstavitvi še večkrat navajam, to jasno pokažejo. Zanimiv je npr. podatek, da je največja razdalja med zavodom in spomenikom, na katerem se izvaja poseg, kar 75 km (izjema je pri Ljubljanskem regionalnem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Krško, ki je oddaljeno več kot 100 km). Odsotnost konservatorja na terenu je gotovo ena izmed najbolj po-

membnih zavor, ki omejujejo uspešnejše delovanje varstva. Na drugi strani vpliva na pomanjkanje kadrov tudi dajanje prednosti reševanju predvsem najbolj aktualnih problemov in posegom na najbolj ogroženih območjih, ob čemer seveda zaostaja potek »redne dejavnosti«, ki je neposredno vezana na zakon.

Ne glede na prejšnje ugotovitve o razvoju kadrov pa je treba tudi upoštevati, da spomeniškovarstvena služba ni vedno obravnavana v smislu zakonskih načel, pa naj bo to s strani kulturnih skupnosti, družbenopolitičnih skupnosti itd., in da trenutno še zdaleč ne moremo povsod govoriti o njeni izmenjenosti v tem pogledu z drugimi, sorodnimi dejavnostmi.

Rast kadrov in sploh njihovo nameščanje v primerjavi z muzejsko in galerijsko dejavnostjo izrazito zaostaja. Število strokovnjakov danes v teh ustanovah je s stanjem v ustanovah za varstvo naravne in kulturne dediščine neprimerljivo, zlasti še, če preberemo podano analitično shemo Kulturne skupnosti Slovenije (Poročevalec) o novih zaposlitvah in štipendiranju v teh organizacijah v letu 1986. Vzroki za to so seveda različni, vsekakor pa moramo med njimi izpostaviti predvsem tradicijo muzejske dejavnosti v Sloveniji v primeri s konservatorstvom, ki je pravzaprav začelo svoj razvoj šele po osvoboditvi.

Sl. 1. Ponoviče — detalj z grajskega portala (foto Gorjup 1986)
Fig. 1 — Ponoviče — a detail from the castle portal (photo Gorjup 1986)

Na drugi strani pa moramo omeniti že tradicionalno pogojeno naklonjenost Slovencev do krajevne zgodovine in s tem do neposrednega zbiranja dokazov za njeno proučevanje, kar je pogojevalo ustanovitev tolikšnega števila muzejev in kar množično rast njihovih strokovnjakov.

Vsakdanje potrebe pa tudi kažejo, da bo treba čimprej pričeti razmišljati o uvedbi pravne in ekonomske službe v zavodih. Številne naloge, ki jih zahtevajo družbeni akti, in sploh izvedba posamičnih zakonsko predpisanih aktov z obstoječim stanjem kadrov ni mogoče, kakršnokoli delo v tej smeri pa je že na samem začetku neizvedljivo.

V prikazu razvoja uspehov in neuspehov moramo vsekakor poseči tudi med tiste pomanjkljivosti, ki so imele in še imajo negativne posledice za razvoj stroke same. Mednje sodi prav gotovo neustrezno in nezadovoljivo izobraževanje kadrov, zlasti tistih, ki šele prihajajo v stroko bodisi iz srednjih ali višjih in visokih šol. Če smo precej dosegli pri samem družbenem interpoliraju varstva, pa še zdaleč nismo poskrbeli za odgovarjajoče sistematično izobraževanje kadrov, ki bi bili resnično v celoti zmožni biti odgovorni za vsa tako zahtevna dela. Mladi v zavodih so še vse preveč prepuščeni naključni, vse prej kot primerni izobrazbeni usmerjenosti, ki se poraja v ozkem krogu, največkrat tam, kjer delujejo, zato od njih ni vedno mogoče pričakovati povsem objektivnih in ustreznih reakcij, kadar te neka družbena akcija od njih zahteva.

Da nastopa izrazita negativa v tej smeri že v učnem programu srednjega šolstva, ki še zdaleč ne zadovoljuje željá visokih šol, je že večkrat utemeljeno spoznavno dejstvo. Zato bi bilo nujno potrebno zvezo in skladnost, ki se morata izkazovati ob vstopu na visoke šole, že tudi na tej srednji stopnji primerno dopolniti.

Tudi npr. program na Oddelku za arhitekturo FAGG še ne ustreza povsem zahtevam današnjega stanja, če seveda želimo doseči poglobljeno znanje zlasti pri tistih kadrih, ki se bodo kasneje posvečali dediščini. V zadnjih šestih letih se je stanje sicer izboljšalo, saj ima predmet »Prenova kulturne dediščine« 90 ur, vendar pa se pri tem kaže poseben kompleksnejši problem, to je splošno krčenje študija, ki je zdaj omejen na štiri leta (prej na 5 let). Uvedba novih splošnih predmetov vsekakor ni zadovoljivo usklajena oziroma prilagojena tej problematiki.

V zadnjih šestih letih mora vsak študent Oddelka za arhitekturo FAGG opraviti vsako leto enotedenško prakso s konservatorjem na terenu. Ugotovimo pa lahko, da v učnem programu ni moč zaslediti nikakršnih silnic, ki bi vodile k sepecializaciji v času dodiplomskega študija. Prav tako ni več možno vzugajati kadrov v različnih smereh za posamezne veje stroke, kot je bilo to mogoče nekoc. Delno usmeritev omogoča pravzaprav šele samo diplomsko delo, sicer pa lahko po končanem študiju govorimo le o nekem arhitektu — generalistu. Specializacija za kakršnokoli smer in seveda še posebej za tiste, o katerih govorimo, je vezana zgolj na podiplomski študij, ki pa je, kar je zelo pomembno, zdaj omogočen. Razveseljiva je tudi novica, da naj bi podiplomski študij sofinancirala Izobraževalna skupnost Slovenije.

Na bolje se je premaknilo tudi na Oddelku za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti, kjer študenti redno vsak teden poslušajo predavanja strokovnjaka konservatorja. Obenem je razveseljivo dejstvo, da se na Oddelku za etnologijo na Filozofski fakulteti predava predmet »Arhitektura«, pri ka-

terem mora študent opraviti tudi posebno nalogu. Skratka, treba in nujno je povezovati študijske in redne naloge, če hočemo zadostiti in pridobiti primerno izobrazbo strokovnjakov, ki se bodo ukvarjali z dediščino oziroma opravljalni takšne ali drugačne naloge v zvezi z njo.

Tudi v sklopu varstva narave imamo pri usposabljanju kadrov številne probleme. Vendar se zdi, da tu, vsaj v nekaterih vejah, lahko zaznamo večje možnosti za pridobitev ustreznega znanja za obvladovanje nalog, s katerimi se srečujejo naravovarstveni delavci na svojih delovnih mestih.

Seveda je treba pri vsem tem spregovoriti tudi o interdisciplinarnosti, ki bi jo morali ustrezno vključiti v učne programe, tako da bi se študenti lahko spoznali — seveda v grobem — s problemi in vprašanji posamezne stroke. Interdisciplinarnost moramo šteti za enega primarnih faktorjev za pridobitev zadovoljivih rezultatov pri strokovnem delu. Skratka, možnosti konkretnejših vplivov na izvedbo pedagoških programov bi vsekakor morali bolj celovito izrabljati. Zavedati se je treba, da časa za izobraževanje znotraj matične bažične stroke ni, da vse sloni bolj ali manj na naključjih in da zato ni čudno, če se potem dogaja, da pride zunaj stroke prav zaradi zaostajanja v rasti izpopolnjevanja do poizkusov prevrednotenja konservatorskih norm, in sicer na svoj lastni način, kar seveda omogoča določeno stopnjo manipuliranja.

Nuja in nenehni pritiski na delavce v zavodih, da bi uspeli pravočasno izvršiti zahtevane naloge, pa so tudi med glavnimi vzroki, da je obseg raziskovalnega dela v zavodih precej skromen, kar vsekakor ni v prid razvoju stroke. Nasprotno od muzejev in galerij zavodi svojih akcij in nalog ne morejo zasnovati na predhodnih raziskovalnih osnovah, iz katerih bi si pridobili ustrezno valorizacijo. Zato nemalokrat posegajo v spomenike brez primernih strokovno in znanstveno neoporečnih izhodišč za takšne posege.

Resnično žalostna je ugotovitev, da za široko vrsto področij doslej še ni izdelana zadovoljiva oziroma nikakršna kvalitetna topografija, ki bi zares vsebovala znanstveno proučen popis lastnosti dediščine ali nekega spomenika. To pa je v popolnem nasprotju z današnjo stopnjo razvoja stroke v svetu, zlasti še v primerjavi s stanjem pri nekaterih naših sosedih. Vendar je naloga tako kompleksna in zahtevna, da ne more biti zanjo odgovorna le služba spomeniško-varstvene dejavnosti, marveč so dolžne pri tem sodelovati vse organizacije, ki se ukvarjajo na ta ali oni način s kulturno oziroma naravno dediščino. Tu mislim na inštitute, fakultete in SAZU.

Velika naloga, ki jo je prinesel novi zakon v družbeno stvarnost, je, kar smo že povedali, razglasanje spomenikov. Zlasti je to zahtevna naloga za strokovno službo, ki nanjo ni bila zadovoljivo pripravljena. Zato se ne smemo čuditi, da je potek te akcije, ki sicer pospešeno napreduje, še vedno prepočasen, zlasti pa je opazno, da je s strokovnega stališča neenovit in ne povsem na enaki strokovni ravni. Tako je npr. doslej proglašene zelo malo naravne dediščine. Strokovne osnove za proglašitev znamenitosti so bile izdelane zaenkrat le za območje 12 slovenskih občin. Neenotnost je moč opaziti tudi pri objavah v Uradnem listu SRS, kar vsekakor škoduje predstavi in nenazadnje identiteti spomenikov. Gotovo moramo razloge za to iskati predvsem v ne pravočasno izdelani metodologiji in v šibkosti stroke, dodati pa je še treba neurejeno financiranje s strani družbenopolitičnih skupnosti, neenoten in neutečen sistem občinskega razglasanja itd. Zavodi se srečujejo z vrsto zavor, ki onemogočajo

skladno delo, saj morajo pri tej akciji pogosto opravljati tudi naloge, ki so vezane na program družbenopolitičnih skupnosti ipd.

Dolgoletni utečeni način planiranja spomeniškavarstvenih akcij na spomenikih in znamenitostih daje tudi možnosti za določeno vrednotenje njihovih rezultatov. Ti vsekakor dovoljujejo, vsaj po okvirni analizi, zelo pozitivno oceno. Vendar pa je treba zlasti za pridobitev popolnejše podobe navesti tudi to, da se opravljajo akcije iz varstva narave izključno na spomenikih oblikovane narave, kar pa je seveda posledica pomanjkanja usposobljenih kadrov.

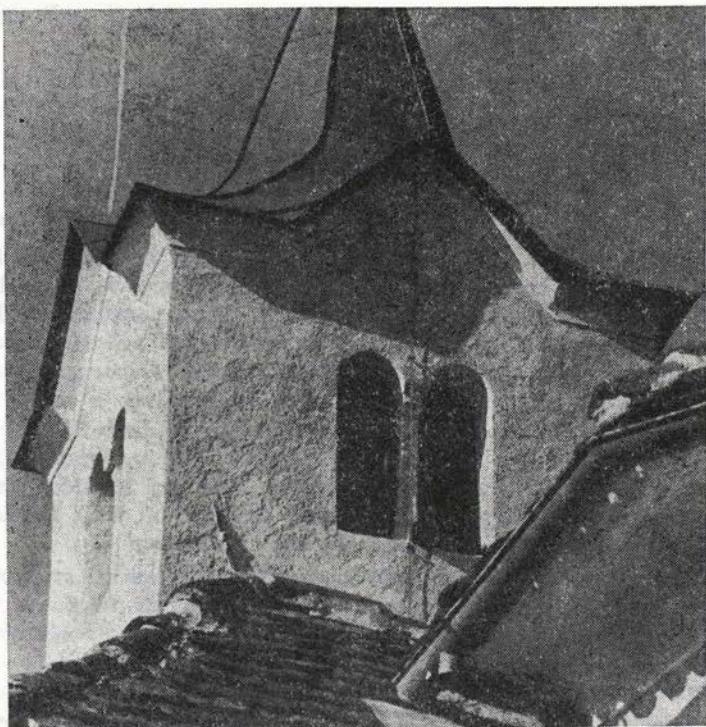
Kljub pomanjkanju strokovnjakov in številnim težavam potekajo akcije razmeroma strokovno korektno in kontinuirano (Rihemberk, Štanjel, Podsreda, Turjak, Borl itd.), seveda pa je njihov rezultat odraz trenutne vrednosti sredstev. Napreduje tudi prenova starih mestnih jedor (Piran, Škofja Loka, Maribor, Celje itd.). Priče smo posegom v vaška jedra (Črniče, Vipavski Križ, Planina), nekaj spomeniških objektov pa je bilo tudi odkupljenih v kulturne namene (v Kanalu in na Visokem). Razmeroma zadovoljiva je skrb za spominska obeležja — plošče. Akcije so zelo aktivno posegle tudi v vojaška pokopališča. Poglobljeno strokovno obdelavo pa opažamo tudi pri tehnični dediščini (na Jesenicah, Dvoru pri Žužemberku, dravskih elektrarnah itd.). Izdelana je tudi že evidenca tehničnih spomenikov za območje Ljubljane.

Vsekakor moramo še poglobljati in močneje verificirati strokovne osnove varstva v družbenih okoljih. Seveda ne smemo zamolčati, da je naravna in kulturna dediščina navzoča skoraj v vseh družbenih programskih aktih, vendar ne glede na različne objektivne razloge na različno visoki kakovostni ravni. Tako lahko zapišemo, da veliko občin nima ustreznih strokovnih gradiv za izdelavo planskih dokumentov, pa tudi organizacije za varstvo ne morejo v zahtevanem roku izdelati osnov za te dokumente, saj za to nimajo zadovoljivega števila primerno usposobljenih strokovnjakov, ne nazadnje pa tudi ne zadovoljivo pripravljene dokumentacije, ki je temelj za izdelavo varstvenih osnov.

Ugotovljena neusklajenost planskih dokumentov in še neupoštevana dediščina v njih sta vsekakor dejstvo, ki je prisotno v nemajhnem številu občin. Znani pa so tudi primeri, ko tudi dobre strokovne osnove ne najdejo ustreznegra mesta v planiranju, kar seveda povzroča kasneje določene samovoljnosti. Zlasti to izstopa pri ohranjanju in obravnavanju kulturne krajine in etnološke dediščine. Izpostaviti je še treba, da zavodi tudi ne morejo biti nosilci planiranja za področje varstva kulturne in naravne dediščine, saj je to naloga republiških oziroma občinskih kulturnih skupnosti.

Vendar moramo kljub temu povedati, da je bil tudi tu napravljen velik korak naprej. Spomeniškavarstvena služba je danes že zmožna izdelati celostne strokovne osnove za načrtovanje z dediščino, kar dokazujejo številni primeri (Mozirje, Piran, Logatec, Tržič, Škofja Loka, Celje itd.), vendar pa je vse to spet odvisno od prej navedenih pogojev in okoliščin.

Omeniti smo dolžni tudi pozitiven premik v pripravi lokacijskih postopkov. Opažamo namreč, da so vedno bolj upoštevana mnenja zavodov v upravnem postopku. Viden je tudi napredok v okviru inšpeksijskega nadzora. Drugačna podoba pa se kaže pri upoštevanju mnenj, pogojev in smernic, ki jih daje spomeniška služba. Zaznavamo tudi nekatere stranpoti v postopkih samih, da bi

Sl. 2. Tabor pri Grosupljem — cerkveni zvonik (Gorjup 1986)

Fig. 2 — Tabor near Grosuplje — church tower (Gorjup 1986)

se tako investitor izognil izvedbi navedenih pogojev itd. Ta stranpota opažamo zlasti pri varstvu naravne dediščine.

Zavodom so po zakonu naložene številne naloge, med katerimi je veliko tako imenovanih permanentnih nalog, ki so osnova za izvajanje redne dejavnosti, vendar pa jih nemalo delavci v zavodih iz različnih razlogov ne opravljajo. S tem pa seveda posegajo v zakonsko problematiko. Pri tem se odpira vrsta vprašanj, ki jih zavodi na terenu trenutno še niso zmožni rešiti. Dogaja se na primer, da občina oziroma družbenopolitična skupnost, ki je po zakonu dolžna zagotoviti sredstva za planske dokumente in osnove za razglasjanje spomenikov, tega ne stori ali pa samo delno, in podobno. Iz analiz je razvidno, da kulturne skupnosti in družbenopolitične skupnosti kot glavni sofinancerji spomeniskovarstvene dejavnosti nezadovoljivo financirajo program dela v zavodih, čeprav so zavodi večinoma vključeni v njihove programe, seveda pa na različno kvalitetnih nivojih.

Ne zaznavamo zadovoljivega medobčinskega dogovarjanja pa tudi izhodišče financiranja dejavnosti v razmerju 80 : 20 ni uveljavljeno, čeprav ima svoje počelo v zakonskih načelih. Sredstva iz proračuna so največkrat, lahko rečemo, simbolična in nezadostna.

Nenehno smo priča temu, da se programi v kulturnih in družbenopolitičnih skupnostih sprejemajo prepozno. To pa zavira pravočasno izpolnjevanje nalog,

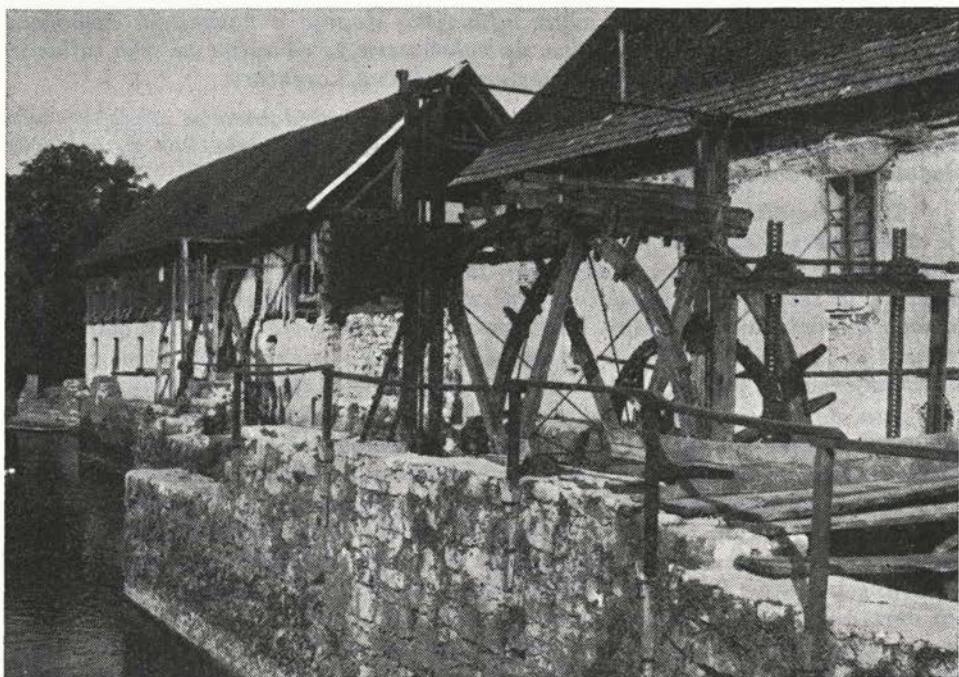
saj na primer ni moč nadoknadi inflacijske stopnje v kasnejšem časovnem obdobju. Naglasiti je namreč treba, da valorizacije že od vsega začetka inflacije ni mogoče šteti za enakovreden element finančne korekture.

Zavodi so torej prizadeti že pri samem načinu pridobivanja sredstev, tudi logika indeksiranja izgublja svojo raven s porastom inflacije, kar povzroča še dodatno nazadovanje rasti sredstev.

Trenutna slika stanja, ki ga razberemo iz finančnih kazalcev v zavodih, je dokaj pestra in, kar je treba podčrtati, vse prej kot zavidljiva. Skratka, financiranje nalog varstva je od občine do občine različno, neuskajeno. Posledica tega pa je seveda tudi različen način za zadovoljivo pridobivanje sredstev, ki omogočajo delovanje zavodov. Tudi tu se kaže očiten razkorak med galerijami, muzeji in zavodi. Ne omenjam nobene primerjave s temi ustanovami zato, da bi zmanjševal ali poskušal zanikati njihova prizadevanja na razvojni poti, mavec zato, da bi tudi nam, v naših naporih, uspelo čimprej doseči njihov korak razvoja oziroma da bi jim lahko sledili. Nemalokrat v teh pomanjkljivostih tičijo razlogi za negodovanje delavcev v ustanovah, njihovo nezadostno zainteresiranost oziroma mlačnost v njihovih inventivnostih itd. Nikakor pa si ne smemo privoščiti, da bi položaj poskušali ublažiti le z začasnimi komercialnimi učinki. Vse preveč časa je porabljenega za urejanje finančnega stanja in premostitve trenutne finančne problematike. Vse to pa bi odpadlo, če bi bila vsata vprašanja urejena, rešena oziroma usklajena z zakonom, programi in samoupravnimi dogovori, saj ti prav tako često ne veljajo več kot le birokratski papirnat dokument brez kakršnihkoli obveznosti. Zavodom tako ne preostane nič drugega kot to, da se, če imajo za to možnosti, glede na trenutni položaj, vključujejo v dodatne pogodbene odnose z raznimi investitorji (urbanističnimi zavodi, urbanističnim inštitutom, stanovanjskimi interesnimi skupnostmi itd.), čeprav je logično in pravilno, da se tudi za to obliko dejavnosti sredstva za izvedbo spomeniškovarstvenih nalog črpajo iz programov v kulturnih oziroma družbenopolitičnih skupnostih. Tak način dela in pridobivanja sredstev zanj pa v družbi povzroča nekatera odklonilna in negativna mišljenja in sodbe, ki dajejo neustrezno podobo spomeniškovarstvene službe. Opažamo, da so pod pritiskom takšnega načina pridobivanja sredstev vključno s posledicami inflacije marsikatere kvalitete v stroki in sploh v udejanjanju zakonskih načel popolnoma izničene. Skratka, ko govorimo o teh vprašanjih, je zaključek ta, da dejavnost spomeniškega varstva kot družbena veja nikakor ne more slediti gibanju finančnega položaja v družbi.

Ob vsej tej našteti problematiki pa smo dolžni ozreti se tudi še na naslednji skupek nerešenih vprašanj in dejstev, ki ima vsekakor vidno mesto v dogajaju in življenju te dejavnosti.

Pregled poslovnih prostorov, v katerih zavodi delujejo, kaže, da se je stanje močno izboljšalo. Še vedno pa je nerešena prostorska stiska Ljubljanskega regionalnega zavoda in zavoda v Novem mestu. Nezadovoljive so tudi prostorske razmere Restavratorskega centra SRS pa tudi v republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine bo treba sanirati prostorsko situacijo. V danih prostorskih razmerah pa tudi zavod v Celju ne more programirati nikakršnega kadrovskega razvoja.

Sl. 3. Vavta vas — mlin ob Krki (Gorjup 1986)

Fig. 3 — Vavta vas — a mill on the river Krka (Gorjup 1986)

Veliko na slabšem pa je tehnična opremljenost ustanov za varstvo, zato je treba programirati čim prejšnje posodabljanje dokumentacijskih oddelkov, restavratorske opreme, nabavo opreme v fotolaboratorijih itd.

Zagotoviti je potrebno tudi tehnične možnosti za izvedbo programa varstva spomeniške dediščine v izrednih razmerah, vojni nevarnosti in vojni, čemur posvečamo vse premalo pozornosti.

Poglabljati moramo tudi odnose med interesnimi skupnostmi in zavodi, republiškega zavoda zlasti s komiteji, Skupnostjo zavodov Slovenije in društvi. To je že doslej v marsičem omogočilo lažji prestop prek trenutnih zavor, ki bi lahko povzročile odklone v programskeh izhodiščih organizacij za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Današnja stopnja razvoja spomeniškovarstvene dejavnosti narekuje razvijanje strokovne službe v takšni smeri, da bo slednja lahko zares celovito obravnavala spomenik od evidentiranja do prezentacije, saj je to enoten proces. V okviru uspešnega izvajanja nalog je treba razvijati restavratorsko dejavnost, ki mora biti usposobljena za izvajanje vseh restavratorskih posegov. Zlasti moramo naglasiti vlogo Restavratorskega centra v slovenskem prostoru. Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine mora nadaljevati s povezovanjem in koordinacijo med zavodi, poglabljati priprave za izvedbo metodoloških izhodišč v zvezi s številnimi nalogami, ki jih predpisuje zakon (to je že dolgoletna pomanjkljivost te ustanove), pričeti z registrom, vzpostaviti in

uskladiti dokumentacijski sistem kakor tudi poglabljati medrepubliško in meddržavno sodelovanje. Celotna dejavnost mora sistematičneje programirati in udejanjati popularizacijo, vendar pa doslej — kljub bogatemu spektru različnih udejanjanj te naloge — ni bilo moč zaslediti tudi tako zavidljivih uspehov.

Spregoroviti moramo tudi o odnosih med zavodi in delavci. Vprašanja s tega področja so vsekakor aktualna — a, žal, premalokrat o njih razpravljam. Kljub povezanosti in koordinaciji, ki jo narekuje program Skupnosti zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije in naj bi izhajale tudi iz dejavnosti republiškega zavoda, moramo reči, da pri tem še nismo dosegli povsem zadovoljive ravni. Vsekakor pa je treba šteti za določeno, prehodno kvaliteto vse pogosteješ sestanke strokovnjakov z zavodov za posamične zvrsti dediščine, na katerih so poleg strokovnih problemov obravnavana tudi aktualna vsakdanja vprašanja. Vse prej kot zadovoljiva je povezanost med Restavratorskim centrom in ostalimi zavodi, kar ima vsekakor lahko neugodne posledice v prihodnosti. V prihodnje bo treba to vez še poglabljati, da bo mogoče zares ustvariti temeljna izhodišča za evidenco posegov in njihovih rezultatov na spomenikih. Opažamo tudi nezadostno sodelovanje med strokovnjaki za varstvo narave in varstvo kulturne dediščine. V nekaterih ustanovah bi mogli govoriti kar o dveh smereh dejavnosti, ki imata zelo malo skupnega, kar pa ni res. Zdi se, da današnja stopnja razvoja stroke ne dovoljuje, kar v tekstu že poudarjamo, nikakršnega zapiranja v cehovske kroge in separatizma, marveč le odprto interdisciplinarno razpravo in delo, ki bosta dejansko omogočila smiseln in pred družbo opravičljiv pristop.

In končno še beseda o etiki konservatorja. Pomembnost dela, ki ga opravlja delavec v takšni ustanovi, zahteva v vseh pogledih celovito, zrelo osebnost. Pristop k delu in seveda njegovi rezultati se morajo izkazovati kot zavestno, odgovorno dejanje, podprtzo dejansko strokovno oceno, ki izhaja iz priznano veljavnega strokovnega kánona. V pestri in tako neenoviti vsakdanosti je nujno, da strokovnjak beži oziroma se odmika od pristopov ad hoc ter sledi tisti sredobežni sili, ki vodi k stalnici vrednostnega udejanjanja. Prodirati mora v zaledje — globino stvari, kjer se izgubi laična preprostost razmišljanja in začenja poglobljeno vrednotenje udejanjanja, in na podlagi polivalentnosti zaznav preiti na polje kvalitetnih razsežnosti.

V svojem dejavnostnem žarišču zaznavanja moramo zbrisati individualno, strokovno oporečno, predvsem pa zastarelo uveljavljanje in prednašanje že odmrlih načel, ki so se nemalokrat pokazala kot zavora pri napredku naše stroke. Kot vsi opažamo, nam čas široko odpira vrata, da vnesemo vase renesanco svojih razmišljanj in udejanjanj. Seveda pa je zato treba, da poskušamo z optimizmom razreševati vsa nasprotja in nejasnosti, ki zavirajo napredek stroke in varstva sploh. Nismo in ne smemo dopustiti, da bi bili generacija pred zaprtimi vrati!

KAKO DO PODATKOV ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Iva Mikl Curk

THE MANNER OF OBTAINING DATA IMPORTANT FOR THE PRESERVATION OF CULTURAL PATRIMONY

POVZETEK

Sestavek povzema vsebino in obliko podatkov, ki jih ima strokovna služba sedaj na voljo in ki bi morali biti bolj dostopni. Tako bi bilo pomembno vedeti za vso kulturno dediščino približno lokacijo objekta, njegov pravni status, probleme, ki jih prinaša praktična funkcija, posebnosti, ki jih je posredovalo raziskovanje, kako je bil objekt že zavarovan in konserviran, kakšni so načrti v zvezi z objektom, kakšen je njegov videz in kje in do katerih podrobnih podatkov je še mogoče priti. teorija, baze podatkov

The article conveys the contents and from of data which the monument conservation service has at its disposal, and which ought to be easier to obtain. In connection with all cultural patrimony, it would be important to know the approximate location of the object in question, its legal status, the possible problems that its practical function brings along, the peculiarities conveyed by the research, the manners of previous protection and conservation of the object, as well as plans that have been made in connection with it; also a description of its outlook and pieces of information on which detailed data can still be obtained, and where.

theory, data bases

Varstvo kulturne dediščine temelji bolj kot večina drugih kulturnih dejavnosti na podatkih in njihovem prenosu. Zato se, ko razvijamo teorijo naših dejavnosti in s tem želimo izboljšati učinkovitost našega dela, vedno znova vračamo k problemu zbiranja, hranjenja in prenosa podatkov.

Kulturna dediščina je tudi »okamnina« dogajanj iz preteklosti, je opredmeteno človekovo delo. In tako, kot je to delo raznolično, je raznolična tudi kulturna dediščina v svojih lastnostih. Zato je tudi tedaj, ko je posamezna storitev bodisi izjemna umetnina ali dokument tehničnih izkušenj in dosežkov, predmet preučevanja (večjega števila) zgodovinarskih znanstvenih disciplin. Za to proučevanje je zanimivo, če govorimo zelo poenostavljen, starost dogajanja, katerega rezultat je pričajoča stvaritev, pa tudi vsa nadaljnja usoda te stvaritve do današnjih dni. Proučevanje kulturne dediščine se je gotovo rodilo (čeprav je težko soditi, kaj je vzrok in kaj posledica) iz vedoželjnosti, prav tako pa tudi iz spoštovanja do dela rodov pred nami.

Spoštovanje estetskih, dokumentarnih in drugih vrednot kulturne dediščine je rodilo varstvo kulturne dediščine, prizadevanje, da bi usodo dragocenih stvaritev iz preteklosti tako uravnali, da bi njihove vrednote lahko v popolnosti

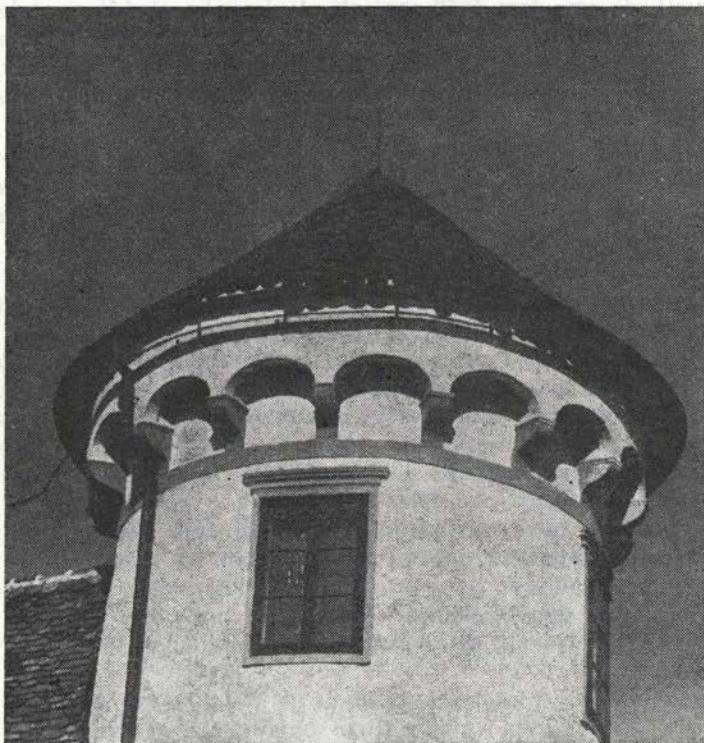
uživali sodobniki in prihodnji rodovi. Varstvo kulturne dediščine potrebuje dalje vse mogoče informacije o vsaki stvaritvi iz kulturne dediščine pa tudi podatke o vseh mogočih njenih pričevalnostih oziroma njenih vrednotah in še o njeni krhkosti, ogroženosti, ranljivosti in še mnogo drugega. Edino tako se varstvo lahko učinkovito postavi po robu vsem procesom, ki v naravnem in umetnem okolju ogrožajo obstoj materialne zapuščine iz preteklosti.

Razpoložljive informacije so danes videti takole. V vseh varstvenih organizacijah¹ je temeljna evidenca o snovi, ki jo organizacija obravnavata (nepremična in premična dediščina) v obliki bolj ali manj popolnih kartotečnih sistemov ali zaporednih seznamov. V tem gradivu dobimo osnovne identifikacijske podatke, ki odgovarjajo (spet bolj ali manj popolno) predvsem na glavni vprašanji: »kje« in »kdaj«. Naslednja skupina razpoložljivih podatkov sodi navadno v osnovno pa tudi specjalno vedenje iz raziskovalnega procesa te ali one znanstvene discipline (npr. datiranje, analogije in poreklo, stil, avtor itd.). Historiat varstvenih prizadevanj je navadno razviden iz vzporednih gradiv: iz elaboratov za (prostorsko) načrtovanje, iz delovodnikov ob restavratorskih posegih, v muzejih iz knjige akcesij, iz dnevnikov izkopavanj in drugih terenskih del, iz arhiva načrtov in drugih grafičnih posnetkov, iz foto- in negoteke ter iz arhiva dopisov. Marsikaj v strokovni publicistiki objavljenega bomo zaman iskali v dokumentaciji varstvenih organizacij, pa tudi nasprotno — zveza med objavami in publikacijami je še vedno zelo pomanjkljiva.

Utegnilo bi se torej zdeti, da je podatkov še tako malo (in premalo), da je **fleksibilnost mase** manjši problem kot pomanjkanje osnovnih »topografij« in strokovno poglobljenih evidenc ter pregledov raznih posegov in prikazov snovi obravnavane kulturne dediščine. Manjka tudi sistematična »patronaža«, sistem rednega spremljanja vseh sprememb na kulturni dediščini. A vendarle je varstvena stroka, kljub skromni kadrovski zasedbi, tako dejavna v našem prostoru, da bi mogla biti mnogo bolj učinkovita, če bi lahko bil v njej kot celoti vsak hip dosegljiv vsak že zapisani podatek. Tako bi mogla stroka tudi mnogo laže in mnogo bolj tekoče odgovarjati na vsa vprašanja, ki ji jih zastavlja širša javnost. Gre za vprašanja, kje in kaj pa tudi zakaj in kako varovati. Ko naj se stroka predstavlja kot celota — v mislih imam predvsem dokumentacijo za območje cele republike, dokumentacijo, ki naj bo zbrana v Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine — pa se zastavlja še dodatni vprašanji: »kje so shranjeni podrobni podatki« in »kakšne so izkušnje v svetu«.

Gotovo se ob razmišljanju o prenosu podatkov rodi tudi vprašanje o varnosti podatkov. Bolj kot so podatki znani, več je možnosti za napačno integracijo pa tudi za zlorabe, še prav posebno, če gre za »nedodelane« podatke. A prav tako je res, da so podatki, ki so znani in dovolj razširjeni, še najbolje zavarovani. Tako jim še najmanj grozi pačenje, pa tudi na mnogo več načinov je mogoče urediti fizično zavarovanje objektov, ki o njih marsikaj vemo. Objavljeno odkritje je prav gotovo najboljša zaščita avtorskih pravic raziskovalca. Temeljni identifikacijski podatki o nepremični ali premični prvini kulturne dediščine pa seve niso in ne morejo biti nikogaršnja avtorska pravica, kolikor so potrebni za to, da se stvaritev, predmet ali stavba pravno in fizično zavaruje. Dober sistem prenosa podatkov mora biti torej tak, da v strokovnih krogih opravlja vlogo strokovne publicistike, čeprav je najbrž še precej časa ne bo mogel (in smel) nadomestiti.

Kulturna dediščina je torej, kot smo rekli, »okamnina« zelo različnih procesov iz preteklosti, hkrati pa tudi »gnezdo« procesov, ki segajo ali pa naj segajo v prihodnost. Hkrati je kulturna dediščina tudi raziskovalna baza za večjo število strok. Tako srečamo (ali naj bi srečali) v dobri dokumentacijski enoti pojme iz geodezije in zemljepisa (v zvezi z lokacijo objekta), posestnega prava (npr. zemljiškoknjižni podatki) in hkrati še arheološko, etnološko, zgodovinarsko pa umetnostno in stavbnozgodovinsko terminologijo tja do tovarniških imen raznih preparatov, uporabljenih pri konserviranju in restavriranju. Kar najbolj popолн tezaver pojmov bi bil gotovo v veliko pomoč, ko se moramo spoprijeti z zadregami te mnogopomenske snovi. Koristen bi pa bil tudi čvrst dogovor, kako sistem »opisovanja« (ki je nastajal več desetletij, kot npr. arhiv Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine od leta 1913 in muzejski arhivi še dalj) prevesti v trden in hkrati pregleden sistem »ključnih besed«. Pred nedavnim so se na mednarodnem posvetu² o dokumentaciji pri varstvu kulturne dediščine izrekli proti enemu in proti drugemu. Tudi tisti, ki imajo gradivo že bolj obdelano kot mi, hkrati pa seveda tudi precej več podatkov in vprašanj kot mi, so se namreč prepričali, da ni lahko ustvariti idealen tezaver; za to jim namreč manjka obdelovalcev pa tudi vseh danes neslutenih spoznanj ni mogoče predvideti. Prav tako sodijo, naj bo sistem ključnih besed

Sl. 4. Bogenšperk — obnovljeni okrogli grajski stolp (Gorjup 1986)
Fig. 4 — Bogenšperk — the restored round castle tower (Gorjup 1986)

le stržen, ki pa le stežka nadomešča tančine vseh, tako rekoč neštetih tehničnih oziroma strokovnih izrazov. Izrazi npr., kot so »gank« ali »kaštelir« ali »podsnova«, vsebujejo vsak zase cele skupine ključnih pomenov.

V teoriji so sicer te in take negotovosti kaj malo vznemirljive, vse je mogoče zlahka odpraviti. V praksi bi pa to terjalo ogromno (bolj ali manj neizvedljivega) fizičnega dela, ki bi moralo potekati še po povsem enotnih mernih in tako rekoč v enem zamahu. Vnaprej bi bilo namreč treba opraviti vse strokovno urejanje podatkov, za dolgo bi bilo treba prehiteti razvoj strokovnega dela. To urejanje bi pomenilo tudi težko izvedljivo spremicanje ustaljenih strokovnih izrazov, če bi hoteli odpraviti z dolgo rabo razširjene nesmisle. Za primer naj spomnimo na to, da že v konservatorskih krogih beseda »konservacija« ne pomeni vedno in povsod istega. Še dosti večja je razlika v pomenih iste besede, kadar govorita o konservaciji konservator ali strojniki!³

Ko smo govorili o kulturni dediščini in še posebno ko smo govorili o varstvu, smo govorili zlasti o procesih. Proces je tok, je gibanje, podatek pa je staticen. Ker pa ni varstva (ki je tudi samo proces) brez podatkov, moramo vse potrebne informacije zapisati tako, da je mogoče sistem trajno dopolnjevati, da je mogoče nove podatke zapisati tudi v njihovem razmerju do starih. Raziskovanje lahko povsem prevrednoti kakšno lastnost, zob časa pa vsemu navkljub razje to ali ono sestavino predmeta ali stavbe, ki sta kulturna dediščina. Tako ni dovolj, da smo leta 1952 zapisali, da je neko obzidje iz železne dobe, in leta 1974, da je isto obzidje iz bronaste dobe. Vedeti moramo, ali ni mogoče iz bronaste in železne dobe, pa tudi, ali je ena ali druga določitev plod poglobljenega raziskovanja ali le površne ocene, vedeti moramo, kateremu podatku kaže bolj verjeti.

Tako vidimo, da ni majhno število nerešenih nalog ter zadržkov in ovir, subjektivnih in objektivnih, ki jih ni mogoče kar nalahko odstraniti in ki pojasnjujejo, zakaj je naše vedenje še vedno tako razdrobljeno, zakaj je v tolikšni meri zgolj »v glavah« strokovnih delavcev, ne pa tudi v sodobnih sistemih obdelave podatkov.

Seveda se nisem namenila pisati tega le zato, da bi ugotovili stanje. Danes ali jutri bomo dosedanjim informacijskim sistemom prav gotovo pridružili novega. Seveda pa moramo pri tem želeti in pričakovati, naj seže tak sistem kar najdalj v prihodnost, naj ustreže kar največ zahtevam, naj bo pa tudi takšen, da ga lahko zgradi večje število zelo različno usposobljenih strokovnjakov, kakršni pač delajo v varstveni službi. Če hočemo vse to doseči, potem sodim, da moramo upoštevati, ko se lotimo dela, tole: Sistem mora temeljiti na dovolj zgoščenem jedru podatkov (ki ga prav gotovo oblikujejo dosedanji terminološki poskusi, pičel mednarodni izbor ključnih besed, uzakonjeni registrski obrazci in statistični popisni listi⁴), hkrati pa mora biti dovzet za vso specialno terminologijo, za zvezo z vsemi slikovnimi in kartografskimi dokumenti, za stalno dopolnjevanje.⁵ Nastavljen mora biti tako, da bo mogel podatke vnašati tudi človek, ki ne pozna vseh potankosti vseh zadevnih akademskih strok.

Na omenjenem mednarodnem posvetu je dejal eden izmed govornikov, razpravljalcev, kot moremo razbrati iz objavljenih referatov,⁶ da se sam ukvarja z gotskimi dvižnimi okni (»en guillotine«), in ko bo mogel brez problemov iz dokumentacijskega sistema zvedeti, kje so taka okna ohranjena,

kje so bila, kakšna so itd., bo vedel, da je sistem dober. Jaz bi v sklepu tega sestavka misel takole prilagodila: Ko bom na vprašanje »gradišče v Šembijah« (ali »Škoparjeva bajta«, vseeno) izvedela na dva kilometra premera točno lokacijo objekta, njegov pravni status, kakšne probleme povzroča njegova praktična funkcija, posebnosti, ki jih je o vrsti objekta in njegovi zgodovini ugotovilo raziskovanje, s katerimi metodami je bil v preteklosti že varovan ali konserviran, ko bom mogla dobiti vsaj eno fotografijo ali risbo in ko bom zvedela o načrtih v zvezi z njim ter še posebej o tem, kje se lahko poučim o podrobnostih, bom rekla, da je sistem dober. Hkrati mi bo moral dober sistem tudi odgovoriti na vprašanje, kje so bile v zadnjem desetletju velike restavratorske akcije, kateri načini restavriranja stenskih ometov so se pri nas doslej najbolj obnesli itd. Zveza s specialnimi dokumentacijami in literaturo je še posebno nepogrešljiva; vsega vedenja nam pritisk na tipko pač ne more dati.

OPOMBE

1. Poimenovanje po Zakonu o naravni in kulturni dediščini, Ur. l. 1. 1981/1. — O stanju dokumentacije tudi analiza Naravna in kulturna dediščina, Republiški komite za kulturo, Ljubljana 1985, 39, priloga III, 111 ss, priloge VII. Pri tem gre za podatke o najmanj 50.000 nepremičninah in o približno (v muzejih in zunaj) 500.000 premičinah. O istem v zvezi z naravno dediščino nas pouči Vestnik (ZSRS VNKD) št. 7, Ljubljana 1980 (P. Skoberne in sod.).

2. Documentation, Information and Terminology, Luntheren (Nizozemska) 23.—26.
4. 1985. Referati avtorjev H. Janse, J. R. Mengarduque, Ch. Fouquet, M. C. Uginet, A. Brain, C. Young, D. J. de Vries, J. Bold, S. A. V. Grant in razprave so bili razmnoženi. Gradivo smo dobili z zamenjavo v knjižnico Z SRS VNKD.

3. Prim. I. Mikl-Curk, Varstvo spomenikov 23, 1981, 47 ss, obe opombi.

4. Ključne besede je zbral za obdelavo strokovne literature UNESCO-ICOMOS dokumentacijski center v Parizu okt. 1983 in vsebuje približno 3500 ključnih besed, izbranih tako, kot kaže naš primer: »a secco, abbey churches, abbeys, aboriginal sites, abrasive, absorption tests, abutements... »Register mora vsebovati več lokacijskih in merskih podatkov, podatkov o pravnem statusu in stanju spomenika, njegovo datacijo in poreklo, podatke o funkciji, o hrambi grafične in slikovne dokumentacije, podatke o virih in besedni opis vpisanega objekta — v celoti približno 20 obveznih podatkov. Statistični popisni listi — zvezni statistični popis 1987 — pa vsebujejo dokaj izčrpno tipologijo-klasifikacijo z 230 tipi. Kategorije podatkov v muzejskih inventarnih knjigah navajajo priročniki, ki jih izdaja Društvo muzealcev Slovenije.

5. Letna poročila o delih na nepremični kulturni in delu premične likovne dediščine obsegajo v zadnjih letih vsaj po 2000 objavljenih podatkov na leto. Sprememb, ki jih zapiše strokovna služba, pa je vsaj trikrat toliko na leto.

6. A. Brain, str. 20, v elaboratu, ki ga navajamo pod opombo 2.

V Mariboru je nastala v letu 1986 študija, kako obdelati osnovne podatke v vseh kulturnih organizacijah, prav tako potekajo v službi za varstvo naravne in kulturne dediščine že prva dela ob izgradnji registra in ob statističnem popisu kulturnih spomenikov; ta morata biti tudi vključena v enoten sistem stopnje obdelave podatkov.

ZASNOVA IZGRADNJE INFORMACIJSKEGA SISTEMA NA PODROČJU VARSTVA KULTURNE DEDIŠCINE

Nada Jaklič-Košir

THE SCHEME FOR THE FORMATION OF AN INFORMATIONAL SYSTEM IN THE FIELD OF CULTURAL PATRIMONY PRESERVATION

POVZETEK

Komentar iz stroke za strojno obdelavo podatkov na vprašanja, ki se zastavljajo v spomeniški službi. Zelo pomembna je enotna terminologija, nadalje pa so pomembne medsebojne relacije, kjer se začne posamezen informacijski podsistem. Informacijski sistem, avtomatična obdelava podatkov

A comment from the professional of data automation to certain questions which raise themselves in monument conservation service. Unified terminology is of vital importance, also very important are various inter-relations where individual informational under-systems begin.

Informational system, automatic data processing

Iz sestavka tov. Ive Mikl Curkove sem zasledila željo po napotkih, kako k sistematičnemu zbiranju, obdelavi, shranjevanju podatkov in informacij na področju varstva kulturne dediščine.

V pomoč lahko navedem lastne izkušnje iz področja izgradnje poslovnih informacijskih sistemov, ker so pristopi ne glede na vsebino in pomen podatkov v veliki meri identični.

V prvi fazi moramo opredeliti obseg obravnavanega informacijskega sistema. Tako opredeljen kompleksen obseg razdelamo na t. i. informacijske podsisteme. Pri tem moramo paziti, da so informacijski podsistemi logično zaokrožene vsebinske enote, ki jih lahko obravnavamo kot samostojne sisteme, po drugi strani pa moramo predvideti medsebojne povezave med temi delnimi informacijskimi podsistemi v logično celoto.

Tak način nam omogoča, da lahko parcialno rešujemo problematiko obdelave podatkov in si z metodo delnih ciljev korak za korakom oblikujemo željeni informacijski sistem.

Delne cilje razvrstimo po prioriteti, na osnovi katere začnemo realizirati posamezne cilje.

Na osnovi delnih ciljev lahko že začnemo s selekcijo zahtevanih informacij, ki so relevantne za posamezen informacijski podsistem.

Pri selekciji teh informacij lahko že vzporedno razmišljamo o možnem izvoru podatkov, ki ob primerni obdelavi tvorijo zahtevane informacije.

Na področju varstva kulturne dediščine predpostavljam kot enega bistvenih problemov poimenovanje posameznih pojmov oziroma predmetov, ki jih obravnava omenjeno področje.

Prav gotovo se tudi tu srečujete s podobnimi terminološkimi problemi kot je npr.: za en subjekt najdemo v praksi

1. isto ime — različen pomen,
2. različno ime — isti pomen,
3. isto ime, isti pomen — različna vsebina.

Ko so razrešene dileme okoli poimenovanja in enotnega označevanja posameznih subjektov, se lahko prične s proučevanjem medsebojnih relacij, ki so pomembne za posamezen informacijski pod sistem.

Glede na to, da je materija iz obravnavanega področja na nek način že zbrana, je v prvi vrsti problem v ustreznih medsebojnih povezavi le-te. Ta logična povezava pa ne bo možna brez enotne terminologije in iz nje izhajajočega označevanja.

Pri označevanju bi vas opozorila, da je smotrno ugotoviti, kako so ta problem reševali v dokumentacijskih centrih drugje, da bi v primeru pretoka informacij lahko zagotovili ustreznost oblike in vsebine tako naših kot tudi nam posredovanih podatkov oziroma informacij.

VREDNOTENJE KULTURNE DEDIŠCINE

Jelka Pirkovič

THE EVALUATION OF CULTURAL PATRIMONY

POVZETEK

V razpravi predstavljamo predlog kvantitativnega vrednotenja kulturne dediščine. Opredelili smo merila za vrednotenje, vrednostne stopnje in splošne predmete vrednotenja po posameznih zvrsteh kulturne dediščine. Za umetnostno-arhitekturno dediščino so predmeti vrednotenja še podrobnejše razdeljeni, pač glede na različne skupine in tipe tega dela spomeniškega sklada.

Kvantitativno vrednotenje ima naslednje prednosti:

- omogoča primerjavo spomeniške vrednosti različnih zvrsti in skupin kulturne dediščine,
- zmanjšuje možnost arbitrarnega vrednotenja in
- daje analitično podlago za nadaljnje spomeniškovarstvene strokovne obdelave od določanja varstvenih režimov do priprave konservatorskih programov in projektov.

teorija, valorizacija, sistem

The treatise presents a suggestion for quantitative evaluation of cultural patrimony. We determined evaluation criteria, degrees of value, and general objects of evaluation according to individual fields of cultural patrimony. For patrimony of artistic and architectural value, objects of evaluation are dealt with in a more detailed way, according to various groups and types of this part of monument conservation fund.

These are the advantages of quantitative evaluation:

- it enables the comparison of monument conservation value of various kinds and groups of cultural patrimony,
- it diminishes the possibility of arbitrary evaluation, and
- it provides analytical grounds for further professional monument conservation treatment from the determination of preservation services to the preparation of conservational programmes and projects.

theory evaluation, system

Če hočemo na področju varstva vnesti nekoliko več sistematike, se postavlja tudi naloga bolj enotnega vrednotenja kulturne dediščine.

Za naše spomeniško varstvo je na sedanji stopnji značilno, da kulturno dediščino deli glede na bazične stroke, ki so se v dosedanjem razvoju ukvarjale z njo. Takšno razumevanje kulturne dediščine je zapisano tudi v slovenskem zakonu o varstvu naravne in kulturne dediščine, kjer so opredeljene naslednje zvrsti kulturnih spomenikov:¹ arheološki, zgodovinski, umetnostno-arhitekturni, urbanistični, etnološki in tehnični spomeniki. Resnici na ljubo je treba priznati, da so posamezne stroke znotraj spomeniškega varstva sicer poglabljale spoznavanja »svojih« zvrsti spomeniškega sklada, žal pa ni bilo veliko načrtneg dela pri poenotenem obravnavanju celotnega spomeniškega sklada. Edini večji strokovni napor je bil povezan z opredelitevijo spomenikov prve kategorije leta 1974. V pogledu sistematike spomeniške stroke pa je bilo delo pri vredno-

Sl. 5. Sp. Hotič — detalj z vrat v kmečki hiši (Gorjup 1986)
Fig. 5 — Sp. Hotič — a detail from the door of a peasant house
(Gorjup 1986)

tenju spomenikov prve kategorije pomanjkljivo zato, ker ob samem izboru spomenikov ni bila predstavljena tudi metoda primerjalnega vrednotenja, tako da se ni mogoče znebiti neprijetnega občutka, da je v okviru različnih spomeniških zvrsti v posameznih primerih prišlo do preveč arbitrarjnega vrednotenja. Hkrati pa se zdi utemeljen pomislek, češ da so nekatere skupine spomenikov premočno zastopane, medtem ko nekaterih vrst skorajda ni — oziroma niso eksplizitno navedene.

Kakorkoli že, v pričujočem zapisu ponujam v razmislek enostaven postopek vrednotenja kulturne dediščine. Seveda je pri tem pomembna zamisel kot taka, ne pa predlog detajlne izpeljave. Zavedam se namreč, da predlog v podrobnostih zahteva dopolnitve, dograjevanje in so zato vsakršne pripombe in predlogi zelo dobrodošli.

Naj torej predstavim svoj prispevek k problematiki vrednotenja kulturne dediščine. Predlagam, da bi kot pomoč pri valorizaciji uporabljali razpredelnico, v kateri so v vodoravnih vrstah označena merila, po katerih vrednotimo, v navpičnih stolpcih pa predmeti (objekti) vrednotenja, to je fizični deli spomeniške celote, ki jim pripisujemo določeno vrednost. Uporabila sem štiri vrednostne stopnje: stopnjo krajevne pomembnosti, regionalne, nacionalne in mednarodne pomembnosti.

Pri merilih za vrednotenje sem upoštevala UNESCO merila za vpis kulturnih spomenikov v seznam svetovne dediščine.²

Ta merila, seveda smiselnoprirejena, so v naši razpredelnici razporejena od zgoraj navzdol, dodano je zadnje merilo, merilo prostorske vrednosti spomenika, ki seveda ni toliko pomembno pri nominaciji spomenika kot dela svetovne dediščine, za vlogo spomenika v konkretnem zgodovinskem in geografskem okolju pa ga ne smemo zanemariti. Zadnja štiri merila — starost, ohranjenost, avtentičnost in ogroženost (ki so tudi upoštevana v merilih za vpis v seznam svetovne dediščine), so, lahko bi rekli, dodatni argumenti za vrednotenje. Če ne prej, jih moramo upoštevati v primerih, ko je treba pretehtati, kateri od dveh enako ovrednotenih spomenikov je spomeniško pomembnejši.

Naj podam kratko opredelitev meril za vrednotenje:

Avtorsko merilo: z njim ocenjujemo območja in objekte kulturne dediščine, ki so delo znanega avtorja (pomembnega na krajevni, regionalni, nacionalni ali mednarodni ravni). Pri tem lahko upoštevamo dodatno merilo, to je redkost avtorskega dela.

Razvojno merilo: z njim ocenjujemo tiste objekte oziroma prostorske sklope, ki so pomembni zato, ker so vplivali na nastanek in razvoj določene vrste spomenikov oziroma njihovih slogovnih značilnosti in razvitosti prostorske zasnove. Tudi tukaj je dodatno merilo redkost.

Kulturno-civilizacijsko merilo uporabljamo predvsem za določanje spomeniške vrednosti naselbinskih območij, ki so navadno nastajala v daljših zgodovinskih obdobjih, in za določanje vrednosti tako imenovanih raščlenih arhitektur in objektov, ki pričajo o načinu življenja ali o zgodovini določene dejavnosti. V vseh teh primerih avtorsko in razvojno merilo nista uporabni. S kulturno-civilizacijskim merilom ocenjujemo objekte in območja kulturne dediščine, ki so značilni predstavniki določenih zgodovinskih in družbenih okoliščin.

Tipološko merilo uporabljamo za vrednotenje objektov in območij kulturne dediščine, ki so razmeroma številni (torej pri njih ni mogoče upoštevati merila redkosti), oziroma so njihove lastnosti bolj splošne in razširjene, a pomembne zato, ker predstavljajo značilen primer določene tipološke zvrsti (opredelitev tipoloških zvrst je seveda naloga bazičnih strok, ki sodelujejo v spomeniško-varstveni dejavnosti). Za razliko od razvojnega merila pri tipološkem merilu ni toliko pomembno, ali ima objekt slogovne značilnosti oziroma točno opredeljeno mesto v razvoju prostorskih zasnove.

Zgodovinsko-pričevalno merilo je namenjeno ocenjevanju »fizičnih ostalin«, torej objektov ali prostorskih sklopov, ki so povezani s pomembnimi dogodki oziroma osebnostmi. To seveda pomeni, da ga uporabljamo predvsem pri vrednotenju zgodovinskih spomenikov v ožjem pomenu, ki jih varujemo zato, ker ohranjajo spomin na zgodovinske dogodke in osebnosti.

Prostorsko merilo nam omogoča, da opredelimo vlogo spomeniškega objekta oziroma območja v njegovem geografskem (fizičnem) prostoru. Upoštevamo ga v primerih, ko je objekt (oziora območje) ključen, dominanten element prostorske strukture. Pri vrednotenju s pomočjo prostorskega merila običajno upoštevamo le dve vrednostni stopnji — stopnjo krajevnega in stopnjo regionalnega pomena. Le v izjemnih primerih (ko gre za spomenik, ki je hkrati nacionalni simbol, ali za urbanistični spomenik, ki je kulturno središče nacionalne ali mednarodne ravni), je mogoče upoštevati višji vrednostni stopnji.

Omenili smo že, da vrednotenje izvajamo tako, da (ob upoštevanju enega ali več zgoraj naštetih meril) spomeniške lastnosti objekta oziroma območja uvrstimo v primerno vrednostno stopnjo. V naši shemi smo upoštevali štiri vrednostne stopnje. Naj jih na kratko opredelim:

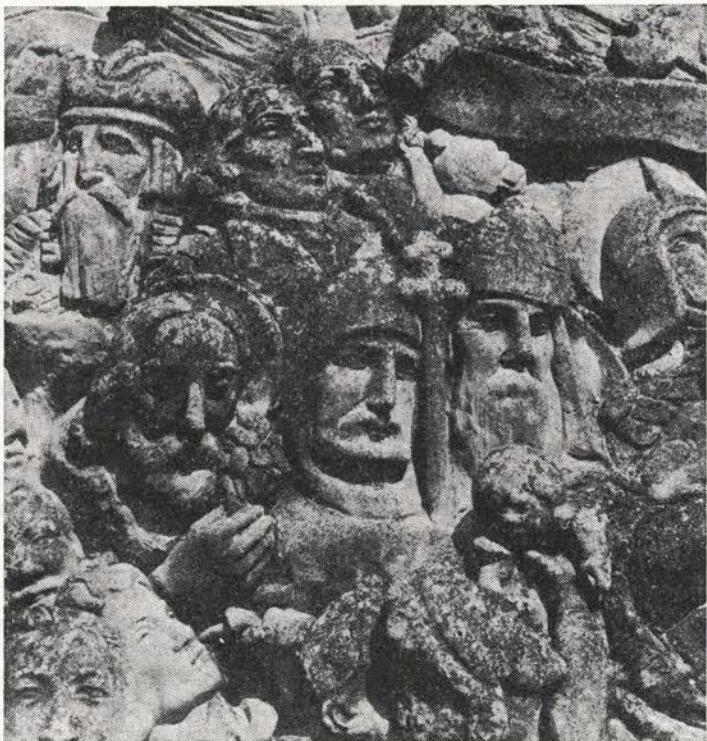
Stopnja krajevnega pomena je vrednostna kategorija, v katero uvrščamo spomenike, pomembne za kulturnozgodovinsko pričevalnost naselja, skupine naselij ali ožjega kulturnozgodovinskega območja.

Stopnja regionalnega pomena: vanjo sodijo spomeniki, ki so pomembni za pričevalnost več naselij in/ali širšega kulturnozgodovinskega območja.

Stopnja nacionalnega pomena: vanjo uvrščamo spomenike, ki so velikega pomena za ves nacionalni prostor.

Stopnja mednarodnega pomena je najvišja vrednostna kategorija, v katero prištevamo spomenike, ki so izjemnega pomena v jugoslovanskem, evropskem ali celo svetovnem merilu.

Preostane nam še opis navpičnih kolon v razpredelnici za vrednotenje, s katerimi določamo (fizične) lastnosti spomenikov, ki pridejo v poštev pri vrednotenju. Jasno je, da moramo zaradi raznovrstnosti spomeniških objektov in območij upoštevati različne fizične lastnosti. Pri tem je pomembno, da za

Sl. 6. Dobrepolje — detalj z nagrobnika na farnem pokopališču
(Gorjup 1986)

Fig. 6 — Dobrepolje — a detail from a tombstone in the parish churchyard (Gorjup 1986)

vsak objekt vrednotenja izberemo največ štiri ključne lastnosti, Če je lastnosti, pomembnih za vrednotenje, več kot štiri, jih generaliziramo tako, da pridemo do štirih splošnejših lastnosti. (Postopek generalizacije bomo na primerih pokazali kasneje.)

Poglejmo, katere splošne lastnosti pridejo v poštev pri različnih varstvenih skupinah območij in objektov. (Glej tabelo 1)

Ker sem umetnostna zgodovinarka, bom nekoliko podrobneje predstavila predmete spomeniškovarstvenega vrednotenja za varstveno skupino umetnostno-architekturnih spomenikov. V zgornji razpredelnici smo za prvo skupino zapisali naslednje splošne predmete vrednotenja:

- elementi arhitektуре,
- elementi slikarstva,
- skulpturni elementi
- in elementi urbanistične zasnove oziroma celote.

Seveda sem pri tem imela v mislih objekte kulturne dediščine, ki imajo značaj tako imenovane celostne umetnine, in se pri njih prepletajo arhitekturne, slikarske in kiparske značilnosti (sem sodijo arhitekturę, torej stavbe, ki imajo poleg arhitekturnih in urbanističnih kvalitet tudi stenske slikarije, mozaike, skulpture na pročeljih ali v notranjščini). Med slikarske elemente je mogoče šteti tudi »premične« objekte, ki pa vseeno pomenijo nepogrešljivo sestavino celote. Med skulpturalne elemente pa lahko prištevamo tudi štuk, rezbarske izdelke ali notranjo opremo, če jih objekt seveda ima.

Ce bi vse potencialne umetnostno-architekturne spomenike ocenjevali glede na njihovo arhitekturno, urbanistično, slikarsko in kiparsko vrednost, bi storili krivico veliki skupini objektov, ki nimajo pomembnejših slikarskih in kiparskih prvin, zato pa imajo vrednote drugačne vrste. Vzemimo kot primer građove (seveda ne baročnih rezidenc, ki so klasičen primer prepletanja večih umetnostnih prvin): pri ocenjevanju njihove slikarske in kiparske vrednosti bi dobili kvečjemu kakšno točko, ker kratkomalo ne vsebujejo takšnih umetnostnih prvin — še zlasti ne v njihovi sedanji fazi propadanja. Tudi s klasičnim umetnostnozgodovinskim vrednotenjem bi se njihova arhitektura slabo odrezala (kar se je, žal, v ne tako davnji spomeniškovartsveni praksi tudi dogajalo). Pri njih je potrebno upoštevati drugačne elemente vrednotenja, o katerih bi znali več povedati kasteliologi. Morda so splošni elementi, ki pridejo v poštev pri vrednotenju utrdbene arhitekture, naslednji:

- lega v pokrajini,
- tlorisna zasnova utrdbenega kompleksa (oziroma obrambnega sistema kot celote);
- oblikovanost utrdbenega volumna (volumnov);
- in kot četrtta točka ali vedenje o objektu iz zgodovinskih virov oziroma raziskav ali njegove stavbne posebnosti (konstrukcija zidov, sledovi prezidav, posebno zanimivi stavbni elementi ipd.).

Pri drugih vrstah umetnostno-architekturne dediščine seveda pridejo v poštev drugačni elementi njihove fizične pojavnosti. Pri tradicionalnih meščanskih hišah bi morda veljalo upoštevati naslednje:

- razvitost tlorisne zasnove na celotni parceli;
- oblikovanost prehoda od ulice do stanovanjskih prostorov (lega in oblikovanost uličnega vhoda, veže, stopnišča);

- arhitekturni elementi pročelja (pročelij);
- drugi pomembni elementi (kot na primer arkadno dvorišče, oblikovani stropovi, morebitne stenske slikarije, ostanki starejših stavbnih faz ipd.).

Za stanovanjske stavbe 19. stoletja bi v slednji točki vsekakor morali upoštevati tudi stanje interierja skupaj z notranjo opremo in pohištвom.

Arhitekturo javnih stavb (ki je pri nas z izjemo rotovža in sedeža mestnega gospodstva značilen proizvod 19. stoletja) določajo spet drugi elementi, ki jih seveda moramo vzeti v poшtev pri vrednotenju. Splošne lastnosti njihove arhitekturne pojavnosti so vezane na naslednje sklope:

- na njihovo vlogo v mestu kot celoti in v ožjem prostoru (trgu, ulici, uličnem bloku);
- na njihovo tipološko opredelitev v vrsti podobnih arhitekturnih nalog;
- na oblikovanost arhitekturnega plašča (skupaj z uporabo gradiv, barv in arhitekturnih detajlov);
- na oblikovanost notranjih prostorov.

Javno plastiko opredeljujejo popolnoma drugačni izrazni elementi, ki pa se seveda vsi vežejo na njeno skulpturalno pojavnost. V razmislek dajem naslednje štiri determinante vrednotenja:

- elementi, ki določajo plastiko kot oblikovalko širšega prostora (trga, ulice, parka);
- elementi, ki določajo njeno prostorsko kompozicijo;
- posebnosti (ali splošnosti) pri uporabi in obdelavi materiala,
- dodatni elementi (barvni poudarki, kiparski detajli ipd.).

Poglejmo si še en, specifičen primer: secesijsko arhitekturo. V okviru UNESCO se je v letu 1986 začel skupni evropski projekt o varovanju in obnovi secesijske arhitekture. Na prvem srečanju ekspertov so oblikovali tudi definicijo secesijske arhitekture. Po tem gradivu³ povzemam naslednje tri skupine oznak, značilnih za secesijsko arhitekturo:

- arhitekturna zasnova:

svojstvene in »spontane« rešitve tlorsne zasnove, odražanje notranje razporeditve prostorov na zunanjščini, dinamično ravnovesje med elementi simetrije in asimetrije, značilne oblike strešin;

- fasadni elementi:

interpretacija arhitekturne zasnove, odnos med dekorativnimi in strukturnimi elementi, spremenjanje klasičnega arhitekturnega besednjaka, odprtine v obliku lokov, posebni poudarki, uporaba masivnih elementov, oblikovanost robov, napuščev in strešnih zaključkov, skulpturalna obdelava arhitekturnih elementov;

- značilnosti površin (notranjih in zunanjih):

obdelava površin kot samostojnih elementov, pretanjena uporaba materialov in tehnik (štuk, poslikava, keramika), kombinacija materialov, ploskovidost in linearnost dekorativnih pasov in njihov razvoj v trodimenzionalnost, skulpturalni poudarki, ikonografski program, detajli pri oblikovanju okenskih odprtin, slikano steklo in vitraži, kovaški izdelki, polihromacija.

Ce tem oznakam dodamo še četrto, to je tisto, ki določa urbanistično zasnovo objekta v prostoru mesta ali mestne četrti, smo spet določili štiri splošne predmete vrednotenja.

Primer secesijske arhitekture lepo nakazuje, kako splošne predmete vrednotenja sestavljajo posamezni elementi »nižje ravni«. Upam, da je ob tem jasno, da v postopku vrednotenja posameznega objekta ali območja ne vrednotimo samo štirih fizičnih lastnosti, temveč toliko lastnosti (predmetov vrednotenja), kolikor jih je za konkreten objekt ali območje konstitutivnih (torej takšnih, ki določajo njegov spomeniški značaj). Zaradi možnosti primerjave med različnimi objekti in območji dediščine pa je pomembno, da v naslednjem koraku rezultate vrednotenja posameznih elementov generaliziramo tako, da dobimo največ štiri zbirne vrednosti za štiri skupne predmete vrednotenja. To pomeni naslednje: vrednosti, ki smo jih pripisali posameznim, a sorodnim elementom (fizične) pojavnosti, najprej seštejemo in poiščemo skupno srednjo vrednost (torej seštevek delimo s številom elementov). V primeru, ko nekemu objektu ali območju dediščine nikakor ne moremo določiti štirih elementov vrednotenja, jih pač upoštevamo le tri (ali manj), kar pa seveda pomeni, da ta objekt ali območje nima najvišje ovrednotenih spomeniških lastnosti.

Se nekaj o »tehniki« vrednotenja: govorili smo o treh postavkah vrednotenja:

- o šestih merilih vrednotenja (in ob njih še o štirih dodatnih merilih),
- o štirih pomenskih stopnjah in
- o štirih skupnih predmetih vrednotenja.

Ze v začetku smo rekli, da je najbolj enostavno, če si za vrednotenje pripravimo razpredelnico: v vodoravnih vrstah so razvrščena merila vrednotenja, v navpičnih stolpcih pa (skupni) predmeti vrednotenja. Posamičen objekt oziroma območje dediščine lahko vrednotimo z enim ali več merili. Pri tem je potrebno poudariti, da se določena merila med seboj povezujejo, določena pa med seboj izključujejo, pač glede na značaj objekta oziroma območja.

Etnološko in urbanistično dediščino bomo vrednotili predvsem s kulturno-civilizacijskim in tipološkim merilom, zanje pa sta manj primerna avtorsko in razvojno merilo. Umetnostno in arhitekturno dediščino s slogovnimi značilnostmi vrednotimo prav s temo meriloma, metem ko smo že rekli, da sta za tako imenovano raščeno arhitekturo najprimernejši kulturno-civilizacijsko in tipološko merilo, za zgodovinsko dediščino pa zgodovinsko-pričevalno (pa tudi kulturno-civilizacijsko merilo). Če ima zgodovinska dediščina tudi etnološke, umetnostne ali kakšne druge spomeniške lastnosti, jo vrednotimo še v skladu z drugimi merili. Pri vrednotenju arheološke dediščine lahko izbiramo med vsemi merili, le avtorsko merilo bo na našem gradivu verjetno prišlo manjkrat v poštev. Tehnični dediščini pa lahko pripisemo vrednost tako glede avtorstva objekta ali naprave, glede njenega pomena za razvoj tehnične kulture ali glede na to, da predstavlja značilen tip objekta ali naprave. Večjim in kompleksnejšim tehničnim objektom, ki so povrh vsega nastajali v daljšem časovnem obdobju (takšen primer so rudniki, veliki železarski in topilniški obrati in še kaj) pa bi lahko prisodili spomeniške lastnosti glede na kulturno-civilizacijsko merilo. Za vse vrste dediščine pa velja, da ima določeno vrednost kot prostorski pojav in jo tako moramo vrednotiti po prostorskem merilu.

Vrnimo se k razpredelnici: ponovim naj, da lahko en objekt oziroma območje dediščine vrednotimo po več merilih (ali po prostorskem in še enem, posebnem, če ima objekt le enovrstne spomeniške vrednote). Vrednost pripisemo štirim (ali manj) predmetom vrednotenja, ki so najbolj značilni za objekt

ali območje kot celoto.⁴ Določamo jo tako, da ocenimo, ali je element spomeniške celote, ki ga vrednotimo, krajevno, regionalno, nacionalno ali mednarodno pomemben. Krajevni pomen, da vrednost 1, regionalni pomen vrednost 2, nacionalni pomen vrednost 3 in mednarodni pomen vrednost 4. Pri tem je izjemno pomemben. Krajevni pomen da vrednost 1, regionalni pomen vrednost 2, naravni (torej) na primer ne krajevno in regionalno, temveč le regionalno). Vsak od štirih elementov celote pa lahko dobi katerokoli vrednost glede na pomensko stopnjo.

Pri dodatnih merilih vrednotenja, torej merilih, ki upoštevajo starost, ohranjenost, avtentičnost in ogroženost objekta oziroma območja pa vrednost od 1 do 4 pripisemo le enemu elementu celote oziroma objektu ali območju kot takemu.⁵

Zadnji korak v postopku vrednotenja je enostaven: seštejemo vse vrednosti po različnih postavkah in seštevek nam da numerično oceno, ki predstavlja stopnjo spomeniškovarstvene vrednosti določenega objekta oziroma območja dediščine. Na podlagi primerjave vrednosti posameznih objektov (območij) na določenem ozemlju opredelimo, kateri objekti oziroma območja ohranijo le status dediščine, kateri sodijo v kategorijo spomenikov in kateri od njih so nacionalno ali celo mednarodno pomembni.

V ponazoritev načina vrednotenja prilagam dve izpolnjeni razpedelnnici, in sicer za cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Gornjem gradu (tabela 2) in za mesto Kostanjevico (tabela 3).

Pri tem naj pojasmim, da smo pri vrednotenju Gornjega gradu uporabili dve merili: z razvojnimi merili smo opredelili romansko zasnovo cerkve in arheološke ostanke križnega hodnika kot nacionalno pomembne (Gorji grad je bil pač edini benediktinski samostan na Slovenskem). Z avtorskim merilom pa smo ovrednotili baročno prezidavo cerkve (arh. Perski) kot prav tako nacionalno pomembno. V isto vrednostno kategorijo spadajo pri kiparstvu gotski in renesančni nagrobniki in Andrejev oltar, pri slikarstvu pa Kremser-Schmidtove oltarne podobe. Poleg tega smo z vrednostjo 2 ovrednotili vlogo cerkve v krajinski sliki, z isto vrednostjo pa še po dodatnem merilu ocenili ohranjenost celote.

Pri Kostanjevici smo ocenjevali vrednost mesta kot urbanistične dediščine. Njeno tlorisno zasnovo smo ovrednotili kot nacionalno pomembno po tipološkem merilu (Kostanjevica je edini slovenski primer mesta na rečnem otoku). Oblikovanost javnih prostorov, torej ulic in trgov, je »le« regionalnega pomena, prav tako kostanjeviško stavbno tkivo (običajna arhitektura sodi le v kategorijo stavbne dediščine, vrednost tkiva v celoti dvigujejo »posebne« stavbe: cerkev sv. Jakoba, Miklavževa cerkev, graščina na otoku). Pri pogledih na Kostanjevico kot celoto smo uporabili dve merili: kulturno-civilizacijsko merilo pokaže, da je slika Kostanjevice v kulturni krajini nacionalnega pomena, medtem ko smo s prostorskim merilom opredelili vlogo mesta v pokrajini kot regionalno pomembno.

Primerjava med ovrednotenjem dveh različnih zvrsti kulturnih spomenikov pa nam da tudi približno oceno, kakšna je »teža« spomeniških lastnosti enega in drugega spomenika. Takšna strokovna ocena je vsekakor potrebna takrat, ko se moramo odločiti, kateremu od obeh spomenikov bomo dali prednost pri sanaciji.

PREDMETI VREDNOTENJA (SPLOŠNO)

VARSTVENA SKUPINA		PREDMETI VREDNOTENJA (SPLOŠNO)		
ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA	ostanki grajenih struktur (zidov, cestnih površin, kamalov, obrambnih naprav itd.)	"premične" izkopanine (po-membne za dатациjo, za pri-čevalnost o načinu življenja, umetnostni predmeti)	značilne oblike zemljišča	viri in znanstvena obdelava
ZGODOVINSKA DEDIŠČINA	objekti in predmeti, pove-zani z zgodovinskim dogod-kom ali osebnostjo	objekti in predmeti, ki spo-mnjajo nazgod.dogodek ali osebnost	objekti in pred-meti, ki pričajo o zgodovini določene dejavnosti	objekti in predme-ti, ki pričajo o stopnji tehnolo-škega razvoja,ali umetnostni elementi
UMETNOSTNO- ARHITEKTURNA DEDIŠČINA	arhitektурни elementi celote	skulpturalni elementi celote	slikarski elementi celote	urbanistična zas-nova
URBANISTIČNA DEDIŠČINA	tlorisna zasnova	elementi arheološke pričevalnosti	arhitekturne se-stavine	prostoriska kompo-zicija celote
ETNOLOŠKA DEDIŠČINA	elementi zunanjščine objekta	elementi notranjščine objekta	drugi elementi, ki pričajo o načinu življenja	umetnostni ali tehnični predmeti
TEHNIČNA DEDIŠČINA	značilnosti pri uporabi materialov in gradiv	značilnosti konstrukcij	značilnosti teh-nološkega pos-topka	elementi umetnost-nega oblikovanja

IME SPOMENIKA:	Krajevni pomen	Regionalni pomen	Nacionalni pomen	Mednarodni pomen
Gornji grad -cerkev Sv.Mohor- ja in Fortunata	arhi- tektu- ra kipar- stvo	arhi- tok- tura kipar- stvo	arhi- tek- stvo kipar- stvo	arhi- tek- stvo kipar- stvo
AVTORSKO MERILO			3	3
RAZVOJNO MERILO			3	3
KULTURNO-CIVI- LIZACIJSKO MERILO				
TIPOLOŠKO MERILO				
ZGODOVINSKO- PRIČEVALNO MERILO				
PROSTORSKO MERILO		2		
STAROST				
OHRANJENOST		3		
OGROŽENOST				
AVTENTIČNOST				
S K U P A J				16

IME SPOMENIKA: KOSTANJEVICA NA KRKI	Krajevni pomen				Regionalni pomen				Nacionalni pomen				Mednarodni pomen			
	glasov, zasnovna pogledi na ce- stavno tktivo oto	javni prost- ki vo	pogledi na ce- stavno tktivo oto	glasov, zasnovna pogledi na ce- stavno tktivo oto	javni prost- ki vo	pogledi na ce- stavno tktivo oto	glasov, zasnovna pogledi na ce- stavno tktivo oto	javni prost- ki vo	pogledi na ce- stavno tktivo oto	glasov, zasnovna pogledi na ce- stavno tktivo oto	javni prost- ki vo	pogledi na ce- stavno tktivo oto	glasov, zasnovna pogledi na ce- stavno tktivo oto	javni prost- ki vo	pogledi na ce- stavno tktivo oto	
AVTORSKO MERILO																
RAZVOJNO MERILO																
KULTURNO-CIVI- LIZACIJSKO MERILO					2								3			
TIPOLOŠKO MERILO								2		3						
ZGODOVINSKO- PRIČEVALNO MERILO																
PROSTORSKO MERILO									2							
STAROST																
OHRANJENOST																
OGROŽENOST																
AVTENTIČNOST																
SKUPAJ														12		

Sl. 7.—9. Tabele za vrednotenje kulturne dediščine
Fig. 7—9 Tables used for the evaluation of cultural patrimony

Morda se zdi, da je takšno kvantificirano vrednotenje nepotrebno ali da celo škoduje interesom varovanja kulturne dediščine kot celote, ker omogoča njeno delitev na dediščino in spomenike in še več, opredeljuje razmerja med spomeniškimi vrednotami posameznih objektov oziroma območij.

V zagovor predlaganega postopka naj navedem le dve dejstvi: kvantificirano vrednotenje je v vsakem primeru strokovni postopek, ki ni namenjen javnemu argumentiranju, kaj je in kaj ni spomenik. V javno listino — to je v odločbo o razglasitvi in v register kulturnih spomenikov zapisemo vrednotenje le v povzetku in v opisni obliki (kakršna je bila praksa že doslej).

In drugič: če smo v postopku vrednotenja dobro opravili analitični del, to pomeni, da smo izluščili konstitutivne elemente celote (objekta ali območja), ki imajo najbolj izrazite spomeniške lastnosti, je takšna »intelektualna vaja« tudi odlična podlaga za nadaljnje spomeniškavarstvene strokovne postopke: za določitev varstvenih režimov in razvojnih usmeritev, ker se le-ti nanašajo na iste elemente celote, kot smo jih določili pri vrednotenju. Analizo konstitutivnih elementov in nanj vezanih varstvenih zahtev in ukrepov pa še koncretiziramo v postopku priprave konservatorskih programov in projektov.

Poleg možnosti vrednostne primerjave med različnimi zvrstmi kulturnih spomenikov vidim prednost kvantificiranega vrednotenja v tem, da zmanjšuje možnost arbitrarnega odločanja o vrednosti in posredno tudi o usodi spomenikov. Tudi konservatorji smo ljudje in smo nehote določenemu tipu ali konkret-

nemu spomeniku bolj naklonjeni, kot je upravičeno. Bolj formaliziran postopek vrednotenja, ki ima vgrajen mehanizem »opominjanja« na vidike in elemente vrednotenja, onemogoča, da bi pri vrednotenju spregledali kakšne ključne prvine. Res da je tudi vrednotenje »nižjih ravni« celote, torej konstitutivnih elementov spomenika, ki jih po potrebi še naprej razdelamo, lahko arbitarno, vendar je po eni strani ta arbitarnost bolj transparentna (in jo je tako mogoče v primeru strokovne napake tudi popraviti), po drugi pa je možnost naključij zmanjšana na razumno stopnjo.

Pa še nekaj: tudi če stroka ne bi prevzela kvantificiranega vrednotenja kot takega, temveč le njegovega »duha«, to je racionalno, strokovno argumentirano vrednotenje delov in nato celote, bi že dosegli droben, a razveseljiv korak naprej v naši spomeniškovarstveni praksi.

OPOMBE

1. Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine, člen 16. S tem so posredno opredeljene tudi zvrsti kulturne dediščine. — 2. UNESCO — Medvladni odbor za varstvo svetovne kulturne in naravne dediščine: Delovne smernice za izvajanje Svetovne konvencije o dediščini; poglavje Merila za uvrstitev kulturnih spomenikov v seznam svetovne dediščine, 1984. — 3. Deutsche Unesco-Kommission: Art Nouveau/Jugendstil, Joint European Cultural Study on the Problems of Preserving and Restoring the Cultural Heritage of Immovable Objects, European Expert Meeting, september 1986 — Final Report. — 4. V razpredelnici smo že podali predlog skupnih štirih predmetov vrednotenja za vsako od šestih varstvenih skupin kulturnih spomenikov. — 5. Pripomnim naj, da je merilo starosti in avtentičnosti treba uporabljati s kančkom zdravega razuma: starost je seveda le relativen pojem (starost železniške postaje pomeni nekaj drugega kot starost vaške cerkvice), pa tudi sicer so, upam, že minili časi, ko je v stroki bila starost eden klijučnih pokazateljev vrednosti spomenika. Z merilom avtentičnosti je stvar drugačna: če objekt dediščine ni avtentičen, sploh ne more »kandidirati« za vpis v register spomenikov. Torej bi pomanjkanje avtentičnosti morali upoštevati kot negativne točke pri seštevku vrednotenja.

ŠTEVILO 153 IN ŠTEVILO 17 V PLEČNIKOVI ARHITEKTURI

Tine Kurent

POVZETEK

Plečnik je uporabil število 153 iz Janezovega evangelija, 21: 11, kot mnogokratnik v centimetrih za premer krogla na spomeniku NOB v Trnovem. Število 17, ki je skrito v številu 153, pa je ponazoril s sedemnajstimi strešniki, kolikor je široka trikotna strešina nad piramidasto streho kapelice v Horjulu.

Teorija arhitekture, Ljubljana-Trnovo, Plečnik

NUMBERS 153 AND 17 IN THE PLEČNIK'S ARCHITECTURE

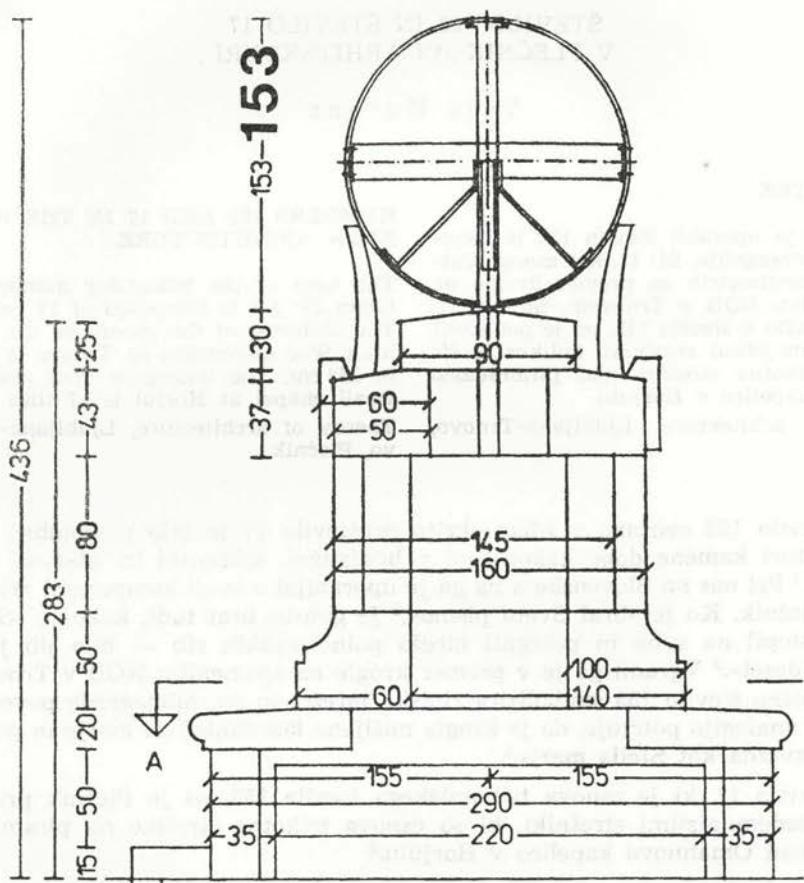
The base of the triangular number 153 (John 21: 11) is composed of 17 pebbles. The diameter of the sphere on the Plečnik's War monument in Trnovo is equal to 153 cm. The triangular roof over the small chapel at Horjul is 17 tiles wide. Theory of architecture, Ljubljana-Trnovo, Plečnik

Število 153 oziroma v njem skrito pratevilo 17 je bilo pomembno že v arhitekturi kamene dobe kakor tudi v budistični, krščanski in islamski arhitekturi.¹ Pri nas na Slovenskem pa ga je uporabljal v svoji kompoziciji arhitekt Jože Plečnik. Ko je »bral Sveti pismo«,² je gotovo bral tudi, kako je »Simon Peter stopil na suho in potegnil mrežo polno velikih rib — bilo jih je sto triinpetdeset«.³ Vgradil ga je v premer krogla na spomeniku NOB v Trnovem. Trikotniško število 153 simbolizira ribiško mrežo, to pa, mimogrede povedano, s svojo analogijo potrjuje, da je krogla mišljena kot simbol za morje in peterokrata zvezda kot *Stella maris*.⁴

Število 17, ki je osnova trikotniškega števila 153, pa je Plečnik prikazal kar s sedemnajstimi strešniki, ki so osnova trikotne strešine na piramidasti strehi nad Omahnovou kapelico v Horjulu.⁵

OPOMBE

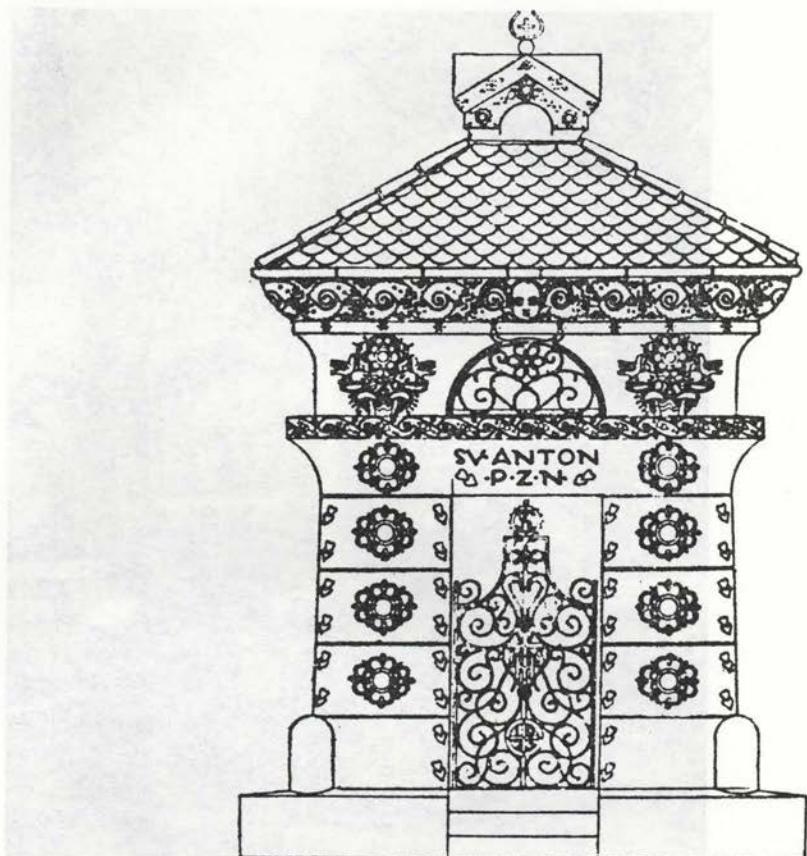
Kurent, T., Simbolični in gematrični pomen števila 17 v širini stiške bazilike. — **Varstvo spomenikov**, letnik 28, 1986. (V tej razpravi je tiskarski škrat napačno napisal »številka 17 vreže« namesto »število 17 veže«; v opombi pa je pozabil, da gre za »Università di Palermo«.) Glej tudi razpravo Kurent, T., Studenica. — **Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo**, 1986. — 2. Omahen, J., **Izpoved**, CZ, Ljubljana, 1976, str. 92. — 3. Janez, 21: 11. — 4. Kurent, T., Simbolizem v Plečnikovih prevodih iz Prešernova, Cankarja, Župančiča, Seliškarja in iz ljudskih gesel v arhitektonski jezik. — V: **Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi**, drugi del, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1983, 407—425. — 5. Omahen, J., o. c., str. 92.

VERTIKALNI PREREZ

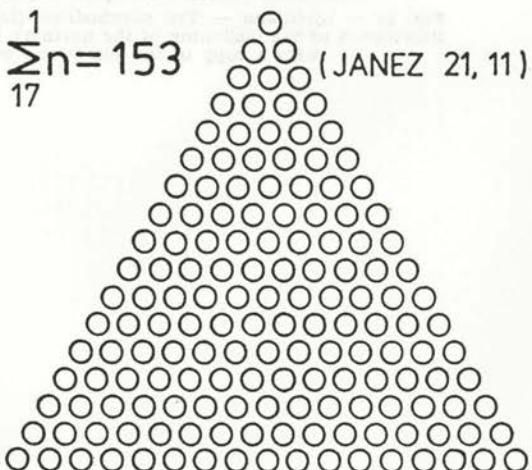
Sl. 10. Ljubljana. Premer krogla na Plečnikovem spomeniku NOB v Trnovem meri 153 cm in s tem ponazarja ribiško mrežo iz Janezovega evangelija 21 : 11.
Na sliki ena od variant

Fig. 10 — Ljubljana — the diameter of the ball on Plečnik's monument to the National Liberation War in Trnovo is 153 cm and represents the fishing-net from the gospel according to St. John 21 : 11. The picture shows one of the variants

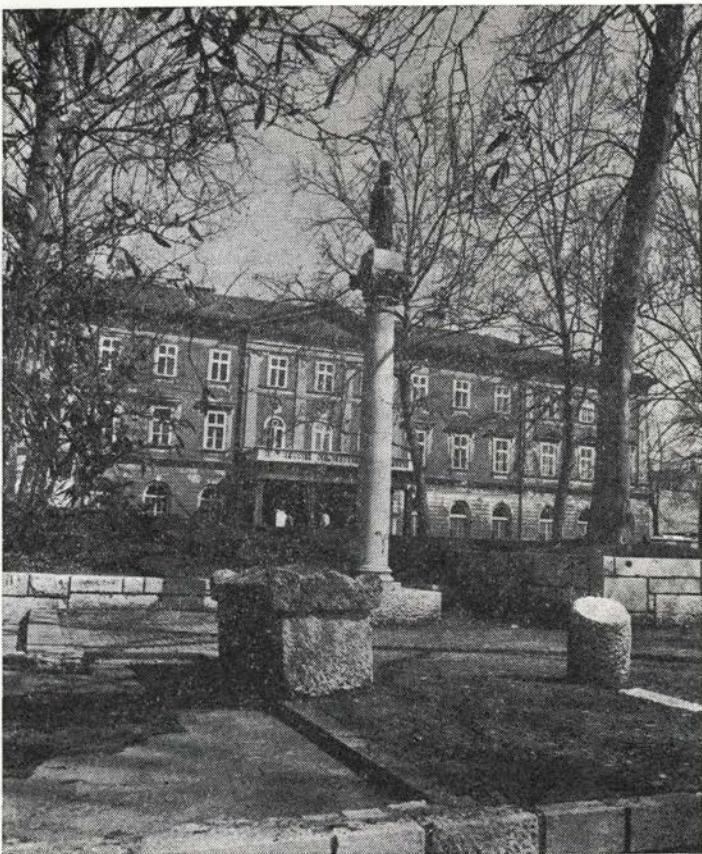
$$\sum_{17}^1 n = 153$$

(JANEZ 21, 11)

Sl. 11. Horjul. Strešina na Plečnikovi kapelici je široka 17 strešnikov

Fig. 11 — Horjul — the roof of Plečnik's chapel is 17 tiles wide

Sl. 12. Ljubljana — Trg osvoboditve — ponazoritev začetka severnega emonskega grobišča s kopijo nagrobnika s stebrom

Fig. 12 — Ljubljana — Trg osvoboditve (Liberation Square) — an illustration of the beginning of the northern burying place of Emona with a copy of the tombstone with a pillar

ARHEOLOŠKI SPOMENIKI LJUBLJANE
(Ob 25. obletnici izkopavanj na Trgu revolucije)

Ljudmila Plesničar-Gec

**ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS
 OF LJUBLJANA**

POVZETEK

Leta 1987 poteka 25 let, odkar so se pričela velika gradbena dela v Ljubljani in prizadevanja spomeniške službe, da bi ohranila vsaj del ostalin antične Emone. Rezultat teh prizadevanj pa so le posamezni segmenti, vidni v tlaku Trga revolucije, v kosu zahodnega obzidja ob Domu Ivana Cankarja in v prerezu severnega obrambnega obzidja ob Turnograjski ulici.

arheologija, zgodovina, konservacija, in situ, Ljubljana

In 1987, it will be 25 years since the beginning of extensive building works in Ljubljana and the endeavours of the monument conservation service in order to preserve at least a part of the remains of ancient Emona. The results of these endeavours are merely individual segments which can be seen in the pavement of Revolution Square, in a fragment of the western wall near the Cultural Center Ivan Cankar, and in the section of the northern defence walls along Turnograjska Street.

archaeology, history, conservation, in situ, Ljubljana

Leta 1987 poteka 25 let, odkar so se začela velika gradbena dela za novi Trg revolucije in prizadevanja spomeniške službe za ohranitev vsaj dela ostalih antičnih mest Emone. Rezultati teh prizadevanj so ostali le v posameznih segmentih, ki so vidni v tlaku Trga revolucije, v kosu zahodnega obzidja ob Cankarjevem domu in v prerezu severnega obrambnega obzidja ob Turnograjski ulici.

Spomeniška služba je takrat prvič po vojni zadela na problem, kako in koliko v poseljenem prostoru ohraniti in vključiti arheološke ostaline v moderno arhitekturo. Ko se zdaj oziramo nazaj in ponovno valoriziramo izkopane arhitekturne ostanke treh velikih rimskeih blokovnih hiš in obrambnega zidu, ki je bilo ob izkopu ohranjeno v višini štirih metrov in v dolžini stosedemdeset metrov, se nam vsiljuje vprašanje, ali bi nam takratno vedenje o varstvu takih in podobnih spomenikov v urbanem naselju omogočilo pravilno prezentacijo ne samo ostankov arhitekture, temveč tudi za Emono tako značilnega rastra urbanistične zasnove antičnega mesta. Po tolikih letih izkušenj s podobnimi problemi bi lahko odgovorila, da bi bilo to mogoče, seveda pa bi tedaj nastale težave z vzdrževanjem in vključevanjem spomenikov v vsakdanji utrip poslovnega središča Ljubljane.

Antična arhitektura je bila na območju Trga revolucije tako dobro ohranjena, da bi bilo mogoče vključiti v notranjost poslovnih zgradb cele kompleks stanovanjskih ambientov. Posebno dobro ohranjeno je bilo severno obzidje, saj

so ga morali razstreljevati, da so odstranili velikansko gmoto odlično vezanega kamenja.

Naslednja leta so bila ohranjanju arheoloških spomenikov bolj naklonjena. Zaradi izredno kvalitetnih ostankov stanovanjske zgradbe iz 4. stoletja se je moral investitor odpovedati gradnji stanovanjskega stolpiča na Jakopičevem vrtu ob južnem obrambnem obzidju na Mirju. Tako je nastal arheološki park z restavrirano antično hišo, ki daje obiskovalcu vpogled v takratno stanovanjsko kulturo z ohranjenimi mozaiki, centralno kurjavo in večje speljano kanalizacijo v zbirni kanal — kloako. Ta je prav tako ohranjena, speljana pod vzhodnim obzidjem ob Emonski cesti in navezana na novejšo kanalizacijo. Zdaj je restavrirana in še vedno deluje — odvaja vodo s celotnega kompleksa Jakopičevega vrta.

Restavriranje in vzdrževanje antičnih ostalin na Jakopičevem vrtu je mnogo lažje, kakor bi bilo na Trgu revolucije. Tam so površine namenjene le arheološkemu spomeniku in niso obremenjene z novimi gradnjami. Načrt, po katerem bi celoten kompleks ob južnem obzidju sprostili za arheološki park tako, da bi ponovno odkopali že v času W. Schmida raziskane stavbe in uredili v eni izmed sosednjih hiš arheološki emonski muzej, pa je ostal le želja arheologov in spomeniške službe.

V šestdesetih in deloma tudi v sedemdesetih letih se je zaradi gradnje podvozov na Titovi in Celovški cesti ter urejanja in razširjanja Titove ceste na območju Ajdovščine in ne nazadnje gradnje Kraigherjeve ploščadi zelo obogatilo vedenje o emonskih pokopališčih. Odkopanih je bilo nekaj več kot tisoč petsto grobov. Več kot tisoč pa jih je bilo ob gradnji podvozov uničenih. Odkopavanja so obogatila zbirke Mestnega muzeja, vendar je ostalo severno emonsko pokopališče vzdolž trase Titove ceste brez pomnika, postavljena je bila le kopija Emonca na Trgu osvoboditve — ta je bil pred več kot sto leti najden v neposredni bližini poznoantičnega sarkofaga, ki označuje začetek te severne nekropole.

Težnja spomeniške službe, po jalovih prizadevanjih na Trgu revolucije, da bi ohranili čim več antičnih pomnikov, znamenj, ki so prihajala z izkopavanji ob novih gradnjah in rekonstrukcijah cest, je le rodila nekaj sadov. Rezultat takih prizadevanj je Galerija emonska vrata pod Titovo cesto, kjer je antični spomenik — severna vrata v obrambnem obzidju — del galerijskega ambienta.

Z leti je reševanje antičnih spomenikov postalo rutinska stvar pri načrtovanju in gradnji novih objektov. Vzrok tega je bil glavni urbanistični plan Ljubljane iz let 1965—66, ki je določal spomeniškovarstvene kareje in način reševanja arheoloških spomenikov. Z novim Zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine se postopek reševanja spomenikov ni bistveno spremenil. Nekatere njegove določbe še posebej nalagajo lastniku in investitorju nove gradnje na ogroženem območju, naj v skladu z valorizacijo spomeniške službe prepreči uničenje arheoloških ostalin.

Z leti se je vedno bolj uveljavljalo spoznanje, da bi morali arheologi oziroma spomeniškovarstvena služba, investitor in načrtovalci objektov ali mestnih površin skupno načrtovati, kako se bodo reševali ogroženi arheološki sedimenti. Ljubljana ima to prednost, da je zrasla na temeljih antičnega mesta in da so nekateri kareji ohranili antični raster pozidave. Titova cesta je od začetka pa tja do Črnuč ohranila traso antične ceste, ki je povezovala Emono

s Celeio — Celjem. Rimska cesta poteka natančno nad starim decumanom, Kardeljeva cesta, nekdanje Gradišče, pa po glavni emonski cesti, tako imenovanem cardu. S tem se ponuja možnost za ohranitev najstarejše urbanistične mreže mesta, ki jo spreten urbanist lahko upošteva pri sodobnem načrtovanju mestnega jedra.

Arhitekt E. Ravnikar je s posluhom rešil območje med Gradiščem — Kardeljevo ulico, Rimsko cesto, Gregorčičeve ulice in Pod lipco — Borštnikovim trgom. Z novimi gradnjami je ohranil raster antičnega foruma. Osrednji del je ostal prazen in daje obiskovalcu občutek sklenjenega trga. Območje je še posebno pridobilo s poslovno-stanovanjsko stavbo, pod katero je bila odkopana forumska bazilika in poznoantična rotunda. Del apside bazilike je ohranjen v Jakopičevem razstavišču. V tlaku galerije pa so v kamnu nakazani temelji antičnih trgovinic in rotunde, ki je rekonstruirana tudi v vzhodni fasadi stavbe. Rešitev ni bila v skladu z zahtevo in predlogom spomeniške službe. Projekt ohranitve antičnih ostalin je predvideval rešitev cele mreže prostorov in situ, vendar to ni izvedljivo glede na poseben način temeljenja stavbe.

Skoraj sočasno, komaj dvesto metrov zahodno od magistratnega centra Emone, so arheologi, zopet zaradi načrtovanja gradnje, zadeli na kompleks starokrščanske arhitekture. Najdišče je bilo izjemno zaradi ohranjenosti arhitekture in mozaikov kakor tudi zaradi kulturnozgodovinskega pomena. To je bil prvi otipljivi dokaz o starokrščanskem duhovnem središču, o katerem smo do takrat vedeli le iz virov in drobnih predmetov, ki so izpričevali obstoj krščanske vere v Emoni. Ponovno so nastale težave z združevanjem starega z novim in z ohranjevanjem starih vrednot, ne da bi zadrževali razvoj, ki so ga terjali čas in potrebe vsakdanjega življenja. V tej dilemi sta spomeniški službi priskočila na pomoč Skupščina mesta Ljubljane in Izvršni svet SRS, kot neposredni sosed izkopanin.

Načrtovano gradnjo telovadnice osnovne šole Majde Vrhovnik so premaknili le za nekaj metrov ob severno fasado šole. Zastavljalno pa se je že vprašanje, kako zaščititi izkopanine in v kakšni oblikah jih ohraniti, da bi bila njihova govorica za obiskovalca kar najbolj izpovedna. Tako imenovana »komisija za Emono«, svet strokovnjakov s področja varstva kulturne dediščine, arheologov, urbanistov in arhitektov, se je odločila za prezentacijo in situ. Ostalo je vprašanje kako pokriti najdišče, predvsem mozaike in najbolj občutljive dele arhitekture. Z mnogo posluha za okolje je oblikoval nevsiljivo streho z enim samim namenom prekriti spomenik mladi arhitekt S. Souvan iz seminarja prof. E. Ravnikarja. Danes je to arheološki park, ki naj bi bil zaradi neposredne bližine Cankarjevega doma del njegove ponudbe. Vendar v tej vlogi še ni zaživel. Tudi v turistično ponudbo še ni zajet, čeprav je bil upoštevan v tej že pred leti ob uvedbi prve turistične magistrale. Prav o turistični ponudbi in izrabi kulturnih spomenikov, tudi arheoloških, se je že dosti pisalo, vendar brez uspeha. Turistične skupine, ki si ogledujejo mesto, navadno obiščejo arheološke parke in najstarejše zgodovinske pomnike. Ko turist odide iz Ljubljane, ponavadi ne ve, da je mesto zraslo na antičnih temeljih, da so nekatere ceste ohranile mrežo komunikacij antičnega mesta in da se naše glavno mesto ponaša s skoraj dvatisočletno zgodovino.

Ohranjati staro in ga vključevati v sodobni utrip je problem vseh večjih naselij s hitrim razvojem. Za vsa večja pa tudi manjša mesta Zahoda in Vzhoda

je značilno, da so prav v povojnih letih posvečala mnogo pozornosti in sredstev vključevanju antičnih ostalin v novo oblikovane kareje in celo v posamezne stavbe. Urbanisti so marsikdaj znali izrabiti ostanke antične arhitekture in z njimi obogatiti novo gradnjo. To lahko vidimo npr. v Budimpešti, kjer so arhitekti, urbanisti in gradbeniki z velikim posluhom popestrili dolgočasno podzemlje z ostanki antičnega Aquincuma, posejanimi pod mrežo obvoznic in deteljic. Zaradi počasnejše zidave Ljubljane v zadnjih letih, ali bolje rečeno v zadnjem desetletju, je bilo mnogo manj problemov ob izkopavanjih in dilem kako prezentirati in vključiti v novo gradnjo arheološke ostaline. Prvi plaz za in proti pa je sprožila prezentacija dela zahodnega obrambnega zidu Emone. Dogodek je odmeval tudi v časopisu in bil je deležen javne obravnave v družbenopolitičnih skupnostih. Ob gradnji Kulturnega doma Ivan Cankar je bilo odkritega petinsedemdeset metrov obrambnega sistema. Ohranili so ga komaj enajst metrov, vendar je bila s tem dana markacija zahodnega dela antičnega mesta. Spomenik stoji ob jugozahodnem robu tega doma.

V zadnjih letih, ko so se posegi v zemljo omejili le na posamezne manjše površine ali pa rekonstrukcije plinske in toplovodne napeljave, pa je pripravljenost investitorja vključiti kakšen element stare arhitekture v novo gradnjo večja. Tako je spomeniška služba dosegla, da je bil ob robu Aškerčeve ceste, na zemljišču Srednje tehničke šole, postavljen pokrov kloake, ki je bila ob poaganju toplovoda najdena prav tam. Del kloake je prezentiran tudi v stavbi v Igriški ulici. Izreden posluh za ohranjanje starega izročila pa izpričuje tudi prezentacija dela antične hiše VI na Mirju v novi predavalnici Fakultete za kemijo, v kateri so pod tlakom predavalnice ohranjeni in vidni tlaki antične hiše.

Rimski zid na Mirju in drugi po vojni ohranjeni spomeniki dajejo Ljubljani svojevrsten pečat. Spričo tega, da so bile v zadnjih petindvajsetih letih odkopane ogromne površine arheološke Ljubljane (samo na Trgu revolucije nad 18.000 m²), pa se zavedamo, kako malo od tega je ostalo in kako malo smo zmogli rešiti.

Z vsakim letom postaja vse bolj pereč problem ohranjanja in vzdrževanja teh spomenikov. Dolgoletne izkušnje so že nakazale kako se lotevati tega pri prezentacijah. Vendar bo zadnjo besedo rekla tehnologija, predvsem pa izkušnje restavratorjev in konservatorjev v svetu, ki imajo tehnološko razvitejše sisteme ohranjanja najstarejše kulturne dediščine.

ŠČITNI PLAŠČ NA STAREM GRADU CELJE

Dušan Kramberger

POVZETEK

Na Starem gradu Celje smo v vzhodni obzidni steni grajskega jedra razbrali in prepoznali ostanke ščitnega plašča, ki je bil sestavni del romanskega obrambnega oboda. Pokazalo se je tudi, da je poznoromanski portal na isti steni služil kot izhod na zunanjji obrambni hodnik. Na slovenskih gradovih je to prvi odkriti ščitni plašč z zunanjim obrambnim hodnikom.

raziskovanje, arhitektura, grad, Celje

THE SHIELDING WALL (SCHILDMAUER) AT THE OLD CASTLE (STARI GRAD) OF CELJE

At the old castle (Stari grad) of Celje, remnants of a shielding (protective) wall were traced and identified in the eastern wall of the castle nucleus. It was once a part of the romanesque circular wall. We also found out that the late-romanesque portal in the same wall served as the exit to the outer defence corridor. It is the first shielding wall with an outer defence corridor to be discovered in any Slovene castle.

research, architecture, castle, Celje

Propadanje, ki na celjskem Starem gradu uničuje originalno zidno substanco hitreje, kot jo je mogoče obnavljati, ima tudi dobre plati. Pod odpadlimi ometi in med razmajanim kamenjem se kažejo zanimivi stavbni elementi, ki omogočajo vedno nova spoznanja. Tako so vztrajni raziskovalci temu velikanu med slovenskimi gradovi iztrgali že prenekatero skrivnost, ki jo je ljubosumno čuval v svojih starih zidovih in pod stoltnimi ruševinskimi nasutji.

Nad notranjim jarkom, ki z globoko zarezo ločuje grajsko jedro od predgradja, se dvigata ruševinska ostanka dveh obzidij, za njima pa grozeča gmota vzhodne stene t. i. stanovanjskega stolpa.¹ V mogočni steni ni dosti odprtin. Prehod v pritličju, zavarovan z mrežastimi kovinskimi vrti, je novejši in nima nikakršne historične povezave s steno. Pri obnovitvenih delih v grajskem jedru je začasno rabil za transport gradbenega materiala z žičnico iz predgradnja. Približno 8 metrov nad njim je veliko okno, ki je do leta 1906 še kazalo značilnosti gotskega sedežnega okna, takrat pa jih je nespretna rekonstrukcija zabrisala.² Tik ob njem je v isti višini zazidan portal, ki ga likovno lahko postavimo v čas pozne romanike.³ Pod vrhom stene so še tri razmeroma visoka okna, spremembu v strukturi zdave v tej etaži pa govori o nadzidavi. Na vrhu stene so konservirani ostanki obrambnih nadzidkov (cin).

Ce se pozorni obiskovalec ozre s Pelikanove poti še na severovzhodni vogal stanovanjskega stolpa, vidi na severni steni v tretji etaži navpični šiv iz obdelanih peščenjakov, odmaknjen 2,20 metra od vogala. Takšen višinski preskok v romanskem obzidnem vencu je bilo težko razložiti. Še najbolj ver-

jetna je bila domneva, da so grad na severni strani dovolj varovali že skalni prepadci in je bilo obzidje pač nižje.

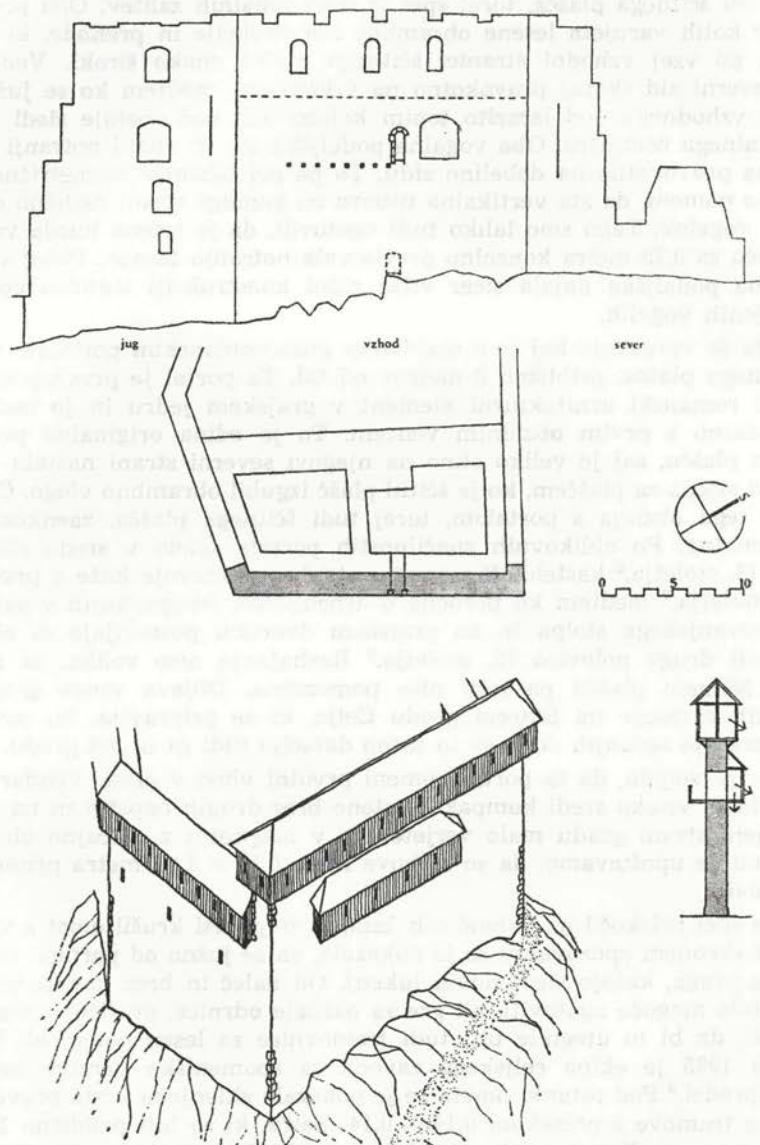
V letu 1983 pa smo prvič opazili podoben, le nekoliko slabše ohranjen šiv iz peščenjakov v isti višini tudi na južni steni stavbe, 1,80 metra od jugovzhodnega vogala. Preskok v višini je bil praktično enak kot na severni strani, torej je bila vzhodna stranica obzidja z vogaloma prvotno za etažo višja od ostalega oboda. Z arheologoma Mileno in Martinom Horvatom smo tako lahko ugotovili, da je na celjskem gradu ohranjen ščitni plašč, ki ga na naših gradovih doslej sploh nismo poznali.

Iz literature je znan ščitni zid (nem. Schildmauer, fr. mur bouclier) v Bernecku (Württemberg), ki pa lahko rabi le za smiselno primerjavo.⁴ Zgrajen je namreč kot samostojen zaporni zid in ni sestavni ali povišani del grajskega oboda, kakršen je ščitni plašč v Celju.

Po svoji funkcionalni vlogi v obrambi gradu je ščitni plašč podoben bergfridu. Razlikujeta pa se po tem, da so v berfridu prostori za obrambo, bivanje in skladiščenje, medtem ko je ščitni plašč samo povišano obzidje. Bergfrid je zadnje zatočišče branilcev, ščitni plašč, ki je vselej na najbolj ogroženi strani, pa ne more biti to. Za svojim širokim hrbotom lahko le varuje dvorišče in stanovanjske dele gradu. Z višine nadzoruje grajsko dostopno pot, ki praviloma teče ob njegovem vznožju, in branilcem omogoča kar najbolj uspešno obrambo. Izpostavljena površina ščitnega plašča ima samo najnajnejše odprtine, ki mu ne zmanjšujejo odpornosti in trdnosti, njegov vrh pa je opremljen z leseno hurdo⁵ ali zidno krono z lesenimi notranjimi hodnikami. Sovražnik se mu z napadalnimi stroji in luhkim orožjem ni mogel dovolj približati, ker je višina ščitnega plašča povečala moč branilčevih izstrelkov, napadalčevim pa jo je jemala. Prav tako so lahko branilci pregnali napadalce, ki so hoteli spokopati ali z ognjem načeti vznožje zidu. Z vrha ščitnega plašča so jih namreč polivali z vrelo smolo in nanje metali kamenje (perpendikularna obramba). V času hladnega orožja je bil ščitni plašč izredno domiseln in učinkovit stavbni element, ki je pri obrambi gradov nadomeščal sicer pogoste bergfride ali celo izpostavljene prednje stolpe (propugnacule). S takšnim ščitnim plaščem so graditelji tudi najhitreje in obenem zelo uspešno zavarovali grajski kompleks na pomolu, da so potem znotraj obzidnega oboda na varnem dokončali druge grajske stavbe. Ko so začeli napadalci uporabljati ognjeno orožje in razstreliva in je postala velika višina obzidja zaradi možnega rušenja prenevarnja za branilce, so ščitne plašče opustili.

Ščitni plašč je na celjskem gradu ohranjen v vseh svojih razsežnostih. Od vogala do vogala meri 20,61 metra, njegova debelina v pritličju je 1,50 metra. Originalno višino lahko določimo po vertikalnih šivih na severni in južni strani ter po razločno vidni zgornji horizontalni črti na vzhodni strani, kjer se spremeni struktura zidave in je poznejša nadzidava očitna. Na severovzhodnem vogalu dosega plašč višino 12,28 metra od tal, na jugovzhodnem pa 16,00 metra, različno pač zaradi padajočega zemljišča. Horizontalna črta, ki se natanko ujema s talno višino četrte etaže, dopušča sklep, da je bil vrh ščitnega plašča lesen obrambni hodnik ali hurda, in ne kamnitna zdna krona, ker bi se v takem primeru pokazali ostanki zidanih prsobranov ali celo nadzidkov.

Vogalna podaljška ščitnega plašča na severni in južni stranici obzidja sta, kot rečeno, različno dolga: južni je 0,40 metra krajsi od severnega. Ta razlika

Sl. 13. Celje — stari grad. Ščitni plašč v sedanjem obodu — razviti pogled in tloris. Poskus idealne rekonstrukcije — aksonometrični pogled in prelez
 Fig. 13 — Celje — Stari grad (the old castle) — the shielding wall in the present time circumferential wall — the unfolded view and the ground-plan. An attempt at an ideal reconstruction — the acsonometric view and the section

je na začetku povzročala nemalo dvomov in krhkih razlag. Šele natančna risba je pokazala, da je srednjeveški graditelj izhajal iz obrambnih potreb na notranji strani ščitnega plašča, torej spet iz funkcionalnih zahtev. Oba podaljška namreč v kotih varujeta lesene obrambne konstrukcije in prehode, ki so, razumljivo, po vsej vzhodni stranici ščitnega plašča enako široki. Vendar pa poteka severni zid skoraj pravokotno na vzhodnega, medtem ko se južni pripenja na vzhodnega pod izrazito topim kotom, ker pač obzidje sledi oblikovitosti skalnega zemljišča. Oba vogalna podaljška sta ob enaki notranji dolžini zaključena pravokotno na debelino zidu. To pa pri takšnem asimetričnem tlorisu nujno pomeni, da sta vertikalna robova na zunanjji strani različno odmaknjena od vogalov. Tako smo lahko tudi ugotovili, da je lesena hurda vrh ščitnega plašča za 0,70 metra konzolno previsevala notranjo fasado. Poleg varnosti pa sta oba podaljška dajala sicer vitki zidni konstrukciji statično oporo na izpostavljenih vogalih.

Ostaja še vprašanje kaj je z zazidanim poznoromanskim portalom v tretji etaži ščitnega plašča, približno 8 metrov od tal. Ta portal je pravzaprav edini ohranjeni romanski arhitekturni element v grajskem jedru in je nedvomno nastal sočasno s prvim obzidnim vencem. To je edina originalna predrtina v ščitnem plašču, saj je veliko okno na njegovi severni strani nastalo še ob dograditvi stolpa za plaščem, ko je ščitni plašč izgubil obrambno vlogo. Časovna določitev tega obzidja s portalom, torej tudi ščitnega plašča, zaenkrat še ni povsem enotna. Po oblikovnih značilnostih portala spada v sredo ali drugo polovico 13. stoletja,⁶ kastelološka analiza stavbnega razvoja kaže v prvo polovico 13. stoletja,⁷ medtem ko poročila o arheoloških izkopavanjih v severnem delu stanovanjskega stolpa in na grajskem dvorišču postavljajo to obzidnje v sredo ali drugo polovico 12. stoletja.⁸ Razhajanja niso velika, za razmišljjanje o ščitnem plašču pa tudi niso pomembna. Objava vsega gradiva iz arheoloških raziskav na Starem gradu Celje, ki se pripravlja, bo omogočila kritično presojo sedanjih domnev in točno datacijo tudi za ta del gradu.

Dolgo je veljalo, da ta portal pomeni prvotni vhod v grad. Vendar je tak položaj vhoda visoko sredi kompaktne stene brez drugih odprtin in na najbolj izpostavljeni strani gradu malo verjeten in v nasprotju z običajno obrambno logiko, tudi če upoštevamo, da so njihove mere $0,59 \times 1,97$ metra primerne za glavni vhod.

Tu je spet priskočil na pomoč zob časa, ki je počasi krušil omet z vzhodne stene. Pri skrbnem opazovanju se je pokazalo, da se južno od portala, na višini njegovega praga, kažejo sledi nekih lukenj. Od daleč in brez dodatnega odpiranja ni bilo mogoče ugotoviti, ali gre za okrogle odrnice, grafični preizkus pa je pokazal, da bi to utegnile biti tudi tramovnice za lesen pomol ali hodnik. Decembra 1985 je ekipa celjskega zavoda za spomeniško varstvo sondirala zanimivi predel.⁹ Pod ostanki ometa se je pokazala sklenjena vrsta pravokotnih odprtin za tramove s presekom $0,14 \times 0,14$ metra, ki so bili približno 1 meter drug od drugega. V nekaterih odprtinah so bili še ostanki preperelega lesa, ki pa so bili že nezadostni za dendrološke analize. Študijski ogled razvalin gradu Vivšnik na Koroškem z ostanki tramov na fasadi kar v dveh etažah je dokončno potrdil mnenje, da gre v Celju za zunanjji obrambni hodnik na ščitnem plašču.¹⁰ Portal torej ni vhodni, ampak izhodni ali prehodni z notranjimi obrambnimi hodnikov na zunanjega. To hkrati pomeni, da moramo prvotni

vhod v grad iskati na drugi lokaciji, najverjetneje že v tem času kar v pritičnem severnem dostopu na grajsko dvorišče.

Takšnega zunanjega hodnika na celjskem gradu nismo pričakovali, čeprav je v evropskem gradivu znan. Motiv pa srečamo tudi na mnogih srednjeveških mestnih pečatih, celo slovenskih (Maribor, Gorica), kjer so upodobljeni zunani obrambni hodniki na mestnih obzidjih.

Celotne dolžine zunanjega obrambnega hodnika na Starem gradu Celje za zdaj še nismo mogli ugotoviti. Sledove je v veliki meri uničila prezentacija velikega okna severno od portala, vogalnih predelov pa ob zadnjem sondiraju nismo dosegli. Možno je, da je hodnik po zunani strani opasoval ves ščitni plašč in se okrog vogalov povezoval z obzidnimi venci grajskega oboda na severu in jugu. Ko je bil dograjen stanovanjski stolp, je ščitni plašč izgubil prvotni obrambni pomen in je postal gradbena sestavina dvojne vzhodne stene na novo nastalega palasacija. Pač pa se je zunanji obrambni hodnik uporabljal še naprej. Na ntoranji fasadi stolpa je namreč razločno viden zazidan prehod, ki ga na zunani strani opredeljuje romanski portal. Prehod je torej odslej potekal skozi dvojni zid s skupno debelino približno 3 metre. Verjetno je postal nepotreben šele takrat, ko je ognjeno orožje do kraja izpodrinilo stari način bojevanja.

Odkritje romanskega ščitnega plašča z zunanjim obrambnim hodnikom na Starem gradu Celje je bilo izjemno in zato ga je spremljala velika raziskovalska previdnost. Vendar so novejše raziskave na romanskih gradovih Podsreda in Hmeljnik pokazale, da so tudi tam zelo podobni obrambni elementi.¹¹ Torej takšne rešitve v romaniki le niso bile tako redke in jih ob pozornem raziskovanju in z novo vednostjo lahko pričakujemo na naših gradovih še več.

OPOMBE

1. Izraz »stanovanjski stolp« se je med raziskovalci celjskega gradu udomačil potem, ko ga je uporabil Jože Curk v prvi znanstveni razpravi o celjskem Starem gradu Grad Gornje Celje, Celjski zbornik 1957, str. 103–152. — 2. Jože Curk, o. c., str. 129. — 3. Ivan Stopar, Stari grad nad Celjem, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 32, Ljubljana 1972, str. 10. — 4. Glossarium artis, Burgen und Feste Plätze, Tübingen 1977, str. 126. — 5. Hurda (nem. Hurde, fr. houard) je lesen obrambni hodnik vrh obzidja z obojestranskim konzolnim previsom za perpendikularno obrambo. Glossarium artis, o. c., str. 89, 90. — 6. Ivan Stopar, Stari grad nad Celjem, o. c., str. 10. — 7. Ivan Stopar, Gradovi, Graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1982, str. 61. — 8. Tatjana Bregant, Raziskovanja na Starem gradu nad Celjem 1972. leta, Celjski zbornik 1973–1974, str. 301; Tatjana Bregant, Stari grad nad Celjem, Raziskovanja v letih 1973 in 1974, Poizkus rekonstrukcije rasti grajskega jedra, Ljubljana 1977, str. 28 in priloga 11. — 9. Rad bi opozoril na tehnično metodo pri tem sondirjanju. Vzpenjanje po lestvah in delo na taki višini sta izredno nevarna, postavljanje velikih gradbenih odrov pa je zelo drago. Zato smo se na celjskem ščitnem plašču odločili za t. i. vrvno tehniko, ki je po svojih značilnostih nekje med jamarstvom in alpinizmom. Kolikor mi je znano, so jo doslej uporabili le pri dokumentiraju bergfrida na gradu Aschhausen (Wilfried Pfefferhorn, Der Bergfried beim Schloss Aschhausen, Burgen und Schlösser 1982/II, str. 109). Raziskovalec se z alpinistično opremo po najlažjem dostopu povzpne na vrh zidu in nad sondažnim poljem pritrdi vrv. Drugi član ekipe ga pri tem varuje po alpinističnih pravilih. Raziskovalec se nato po vrv spusti do sonde, in ko konča delo, sestopi v vznožje zidu. Po fiksirani vrvsi se lahko z uporabo žemarjev tudi dviga. Takšno raziskovanje zahteva temeljito kabinetno pripravo, izurjene člane ekipe in brezhibno alpinistično opremo. Skrb za

varnost mora v vsakem trenutku presegati strokovno vedoželjnost. Vrvno tehniko smo z občasnim sodelovanjem celjskih alpinistov doslej uporabili za sondiranja, pregledovanja detajlov, izmere, dokumentiranje ter odstranjevanje rastlinja in nevarnih kamnov na gradovih Celje, Podsreda, Rihemberk in Hmeljnik. — 10. Zunanji obrambni hodnik (nem. Hurdengalerie, fr. galerie de houd) poteka po zunanjem pročelju, torej popolnoma konzolno, ka razliko od hurde, ki je postavljena vrh zidu; Glossarium artis, o. c., str. 90, 91; Luigi Foscan in Erwin Vecchiet, I castelli del Carso medioevale, Trieste 1985, str. 102. — 11. Ivan Stopar, Romanski grad Podsreda v novi luči, Varstvo spomenikov 28, Ljubljana 1986, str. 213—225.

DRUŽBENO PLANIRANJE IN VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE V SR SLOVENIJI

Jelka Pirkovič

POVZETEK

Članek je bil pripravljen kot referat za posvetovanje Zveze društev konservatorjev Jugoslavije in to z namenom, da jugoslovanski strokovni javnosti predstavi, kakšna sta vsebina in način varovanja naravne in kulturne dediščine o procesu družbenega planiranja v naši republiki. Zato smo opredelili ključne zakonske pojme (iz matičnega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine v procesu na urejanju prostora), predstavili cilje planiranja za področje varstva in orisali vsebino strokovnih nalog spomeniško-varstvene službe pri pripravi planskih aktov.

teorija, planiranje, konservatorstvo,
varstvo

SOCIAL PLANNING AND MONUMENT CONSERVATION IN SR SLOVENIA

The article was written as a paper for the conference of the Yugoslav Federation of Monument Conservation Societies. Its purpose was to introduce to the Yugoslav professional public the contents and form of preservation of natural and cultural patrimony in the process of social planning in our republic. Therefore we defined the most significant legal conceptions (from the central law on the preservation of natural and cultural patrimony and the law on urban planning), explained the tasks of planning in the field of conservation and depicted the contents of expertises of monument conservation services in the preparation of planning files.

theory, planning, conservation

Uvodoma naj povem, kar verjetno že veste: SR Slovenija ima enoten sistem varstva naravne in kulturne dediščine in to področje tudi ureja en zakon. Tako večina ugotovitev, o katerih bo govor v pričujočem zapisu, velja tudi za varstvo naravne, in ne le kulturne dediščine.

Druga uvodna opomba se nanaša na družbeno planiranje — pri nas ne poznamo prostorskega planiranja kot posebne vrsti planiranja. Govorimo le o prostorskih vidikih ali komponentah družbenega planiranja, ki morajo biti upoštevani v vseh vrstah planskih aktov, in tako tudi le o prostorskih sestavinah planskih aktov, ne pa o prostorskih planih kot posebnih planskih dokumentih.

Že ustava iz leta 1974 je določila načela družbenega varstva dobrin splošnega pomena, med katere se štejejo tudi »naravna bogastva« in »stvari posebnega kulturnega in zgodovinskega pomena« (102. člen Ustave SRS). V 104. členu ustave pa so postavljena načela varstva in izboljševanja človekovega okolja in v tem okviru tudi pravice in dolžnosti pri varstvu naravnih in z delom pridobljenih vrednot okolja. Nova, poustavna zakonodaja je tudi področje varstva podedovanih vrednot okolja, tako imenovane nepremične naravne in kulturne dediščine v širšem pomenu, natančneje opredelila z dvema sklopoma

zakonov — z Zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine in z novo »prostorsko« zakonodajo.

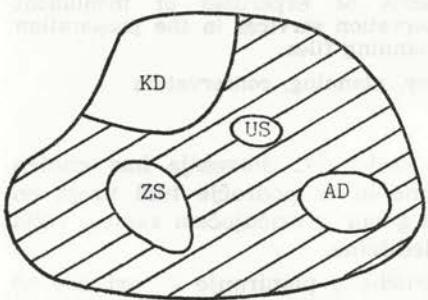
Naš matični Zakon o naravni in kulturni dediščini, ki velja od začetka leta 1981, sicer ne ponavlja dobesedno ustavne diktije, torej ne govorí o naravnih in z delom pridobljenih vrednotah človekovega okolja. Jasno pa je, da so to tiste vrednote, ki jih pripisujemo naravni in kulturni dediščini kot vrsti dobrin splošnega pomena. V shematični obliki bi sklop naravne in kulturne dediščine lahko prikazali takole:

dobrine splošnega pomena
(pod posebnim ustavnim
varstvom)

*naravne in z
delom pridoblje-
ne vrednote člo-
vekovega okolja

naravna in
kulturna
dediščina, ki se
odlikuje z
izbranimi vrednotami

Tako kot je varstvo naravne in kulturne dediščine natančneje opredeljeno z zakonom, posebni zakon varuje tudi druge dobrine splošnega pomena: zemljišča, primerna za pridobivanje hrane, varuje Zakon o kmetijskih zemljiščih, vodne vire, podtalnico in zajetja pitne vode Zakon o vodah, gozdove kot narodno bogastvo Zakon o gozdovih itd. Zakon o sistemu družbenega planiranja (1980) določa, da družba zagotavlja smotrno rabo dobrin splošnega pomena in optimalno gospodarjenje s prostorom s planiranjem v občini oziroma v republiki. Glavna instrumenta planiranja sta dolgoročni plan družbenopolitične skupnosti in srednjeročni družbeni plan.

- območja brez kulturne dediščine
- območja z določeno varstveno skupino kulturne dediščine

Vrnimo se k našemu matičnemu zakonu. Z njim je zakonodajalec natančneje določil način, kako družba priznava določene lastnosti predmetov (dediščine) kot splošno sprejete družbene vrednote, zaradi česar so predmeti s svojimi lastnostmi varovani kot kulturni spomeniki ali naravne znamenitosti. To pomeni, da se pomembnejšemu delu dediščine dodeli status spomenikov oziroma znamenitosti, in sicer z aktom (odlokom) skupščine družbenopolitične skupnosti. Odlok mora vsebovati tudi določbe o usmeritvah za varovanje spomenika in za njegovo vključevanje v razvoj, kakor tudi odločbe o izvajanju varstvenih ukrepov. Politika varovanja spomenikov in znamenitosti pa se določa v sistemu družbenega planiranja, torej v dolgoročnih in srednjeročnih planskih aktih družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti v skladu z akti o razglasitvi (8. člen Zakona o varstvu NKD). Za preostalo dediščino,

ki nima takšne kulturne, zgodovinske, znanstvene ali estetske vrednosti, da bi ji lahko dodelili status spomenika oziroma znamenitosti, pa zakon določa, da se varuje le na podlagi planskih aktov v procesu družbenega planiranja.

Naravna in kulturna dediščina je zavarovana po tem zakonu. Deli naravne in kulturne dediščine, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, so kot kulturni in zgodovinski spomeniki ter naravne znamenitosti pod posebnim družbenim varstvom v skladu s tem zakonom (3. člen Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine).«

»Družbenopolitične skupnosti v ssitemu družbenega planiranja določajo in uveljavljajo politiko varovanja naravne in kulturne dediščine in opredeljujejo svoje pravice in obveznosti, posebno v zvezi z varovanjem kulturnih in zgodovinskih spomenikov in naravnih znamenitosti v skladu z aktom o razglasitvi (8. člen Zakona o varstvu NKD).«

Shematičen prikaz področja dediščine in njenega posebnega dela — spomenikov in znamenitosti — bi bil takle:

naravna in kulturna
dediščina kot predmet
družbenega planiranja

zavarovani kulturni
spomeniki in naravne
znamenitosti
z odločbami DPS

Zakon torej določa dve stopnji družbenega varstva naravnih in z delom pridobljenih vrednot okolja. Najprej mora družba ovrednotiti, katere lastnosti okolja so tako pomembne, da jih z družbenim aktom razglasimo za spomenike in znamenitosti in jim posvečamo posebno družbeno skrb. Okolje pa ima še druge vrednote, ki jim sicer ni mogoče pripisati spomeniških lastnosti v ožjem pomenu, ker gre za bolj pogoste pojave ali za pojave z manjšo izpovednostjo in pričevalnostjo, kot jo pričakujemo od spomenikov. Vendar ne moremo trditi, da niso pomembni in da nimajo nobenih spomeniških lastnosti, ker kratko malo so pričevalni, izpovedni, le da v ožjem lokalnem merilu. Skupaj z ambientom in pokrajino pomenijo posebno kvaliteto. Brez teh predmetov in njihovih lastnosti bi težko govorili o kulturni krajini in o naselbinski kulturi, pa tudi vrednote ožjih spomeniških območij bi bile zaradi splošnega osiromašenja okolja občutno prizadete. Kulturno krajino in naselbinsko kulturo pa varujemo predvsem tako, da jo pravočasno in enakovredno z drugimi planskimi kategorijami vključimo v planske akte nosilcev planiranja in v plane družbenopolitičnih skupnosti.

Tri leta po sprejetju Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (torej leta 1984) je bil sprejet Zakon o urejanju prostora, ki natancneje določa naloge pri gospodarjenju s prostorom in z dobrinami splošnega pomena v sklopu družbenega planiranja. Tako dopoljuje Zakon o sistemu družbenega planiranja, ki kot glavna planska akta postavlja dolgoročni plan družbenopolitične skupnosti in srednjeročni družbeni plan. Zakon o urejanju prostora govori o tako imenovanih prostorskih sestavinah dolgoročnega oziroma srednjeročnega plana družbenopolitičnih skupnosti.

»Delavci, delovni ljudje in občani v samoupravnih organizacijah in skupnostih ter v družbenopolitičnih skupnosti opredeljujejo in usklajujejo potrebe v zvezi z urejanjem prostora v sistemu družbenega planiranja. Prostor uporab-

ljajo v skladu z usmeritvami, ki so določene v dolgoročnih planih družbenopolitičnih skupnosti, v skladu z odločtvami v srednjeročnih družbenih planih družbenopolitičnih skupnosti in v skladu z zakonom (3. člen Zakona o urejanju prostora).»

To pomeni, da morajo nosilci družbenega razvoja v svojih dolgoročnih planih zajeti tudi varstvo vrednot okolja. To še posebno velja za kulturne skupnosti, ki so po zakonu zadolžene za planiranje na tem področju. V našem sistemu družbenega planiranja je vloga zavodov za varstvo dediščine omejena na to, da kot pristojne strokovne organizacije pripravljajo strokovne podlage za prostorske sestavine planskih aktov. Kulturne skupnosti pa so tisti dejavnik, ki družbeno preverja in podpira strokovne utemeljitve zavodov ter zagovarja interes varstva v postopkih usklajevanja in pri sprejemanju planskih odločitev. Tako bi morale kulturne skupnosti v svojih dolgoročnih planih ne le nacrtovali finančna sredstva za spomeniškavarstvene akcije, temveč tudi določiti cilje in usmeritve za varstvo dediščine v prostoru (občini, republike). Dolgoročni plani družbenopolitičnih skupnosti pa morajo v svojih prostorskih sestavinah obvezno oblikovati tudi usmeritve za varovanje naravne in kulturne dediščine.

Ce je naloga dolgoročnih planov usmerjati družbene procese in dogajanja v prostoru v daljših časovnih obdobjih (deset let in več), so srednjeročni družbeni plani s svojimi prostorskimi sestavinami namenjeni sprejemanju odločitev

Sl. 14. Mala Slevica — panorama (Vavken 1984)
Fig. 14 — Mala Slevica — the panorama (Vavken 1984)

o tistih posegih v prostor, ki bodo izvedeni v petletnem planskem obdobju (za podpisnike dogovora o temeljih družbenega plana je to tudi zakonska obveza). Planiranju sledi izvedba: z zazidalnimi, ureditvenimi in drugimi izvedbenimi načrti se pripravijo konkretnе rešitve za uresničitev načrtovanih posegov. Zakonsko podlago za pripravo prostorskih izvedbenih aktov daje Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor (1984).

Jasno je, da je pri obravnavanju naravne in kulturne dediščine kot ene izmed prostorskih sestavin, vključenih v planske akte, treba nanjo gledati kot na prostorski pojav, še toliko bolj, ker Zakon o urejanju prostora to zahteva za vse dobrine splošnega pomena:

»Območja kmetijskih zemljišč, gozdov, vodnih rezervatov in vodnih površin, območja rudnih nahajališč ter območja naravne in kulturne dediščine, ki so pomembna za dolgoročni razvoj, so posebej opredeljena v dolgoročnih planih družbenopolitičnih skupnosti (2. člen Zakona o urejanju prostora).«

Tako zavode za varstvo naravne in kulturne dediščine čaka strokovna naloga, naj za potrebe planiranja ovrednotijo ves prostor, ki ga zajema planski akt (torej prostor občine ali druge družbenopolitične skupnosti). Pri ovrednotenju je treba jasno opredeliti najprej dve vrsti območij:

- območja brez naravnih in z delom pridobljenih vrednot okolja in
- območja s takšnimi vrednotami — torej območja z dediščino.

Na naslednji stopnji moramo začrtati območja dediščine s približno enakovrednimi temeljnimi lastnostmi. Ker je v pričujoči predstavitvi poudarjena kulturna dediščina, bomo podrobnejše razčleniti le njene zvrsti.

Prva razdelitev temelji na naslednji ugotovitvi:

— dediščina je lahko v prostoru občine točkast pojav (torej gre za objekte, največkrat za stavbe);

— dediščina že sama po sebi oblikuje območja (takšni primeri so arheološka najdišča, območja zgodovinskih dogodkov, kot so bitke, kraji množičnega mučenja itd., naselja in njihovi deli ter vsa območja, kjer je poleg posameznih stavb pomembna tudi njihova okolica — takšni so nekateri gradovi, posebno tisti, ki imajo ob sebi grajske parke, nadalje samostani in drugi cerkveni kompleksi, večji utrdbeni sistemi in podobno).

V strokovne osnove planskih aktov je pač dovolj preprosto vnesti takšna »naravna« območja, ki s tem postanejo že planska kategorija. V prvih primerih pa je smotrno posamezne »točkaste« pojave dediščine za potrebe plana »zdrževati«, in sicer tako, da določimo območja z enotnimi temeljnimi lastnostmi dediščine. Za potrebe planiranja nikakor ne zadostuje, če le naštejemo vse objekte dediščine, ne da bi jim določili status in jih prostorsko omejili (jim določili vplivna območja). Vsem območjem pa moramo določiti varstveni men. Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine posredno daje podlago za določanje treh vrednostnih stopenj dediščine: na prvo uvrščamo objekte in območja dediščine, ki ne bodo ali niso zavarovana z odlokom, na drugo območja in objekte spomenikov in znamenitosti, na tretjo pa spomenikov in znamenitosti velikega pomena. 16. in 21. člen Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine pa dajeta pravno podlago za določanje varstvenih skupin kulturne dediščine, ki jih prav tako lahko uporabimo pri določanju območij dediščine za potrebe planiranja, saj z njimi območjem pripisemo agregirane lastnosti in hkrati povzetek ovrednotenja. Varstvene skupine kulturne dediščine so:

Vrsta dediščine		Vrednostne stopnje	
arheološka	dediščina (AD)	spomenik (AS)	spomenik velikega pomena (ASVP)
zgodovinska umetnostno- arhitekturna	dediščina (ZD)	spomenik (ZS)	spomenik v. p. (ZSVP)
urbanistična	dediščina (UAD)	spomenik (UAS)	spomenik v. p. (UASVP)
etnološka	dediščina (UD)	spomenik (US)	spomenik v. p. (USVP)
tehnična	dediščina (ED)	spomenik (ES)	spomenik v. p. (ESVP)
	dediščina (TD)	spomenik (TS)	spomenik v. p. (TSVP)

Poleg tega je mogoče, da je v enem območju več vrst kulturne dediščine; v tem primeru govorimo o območju kulturne dediščine (KD), o območju kulturnih spomenikov (KS) ali o območju kulturnih spomenikov velikega pomena (KSVP).

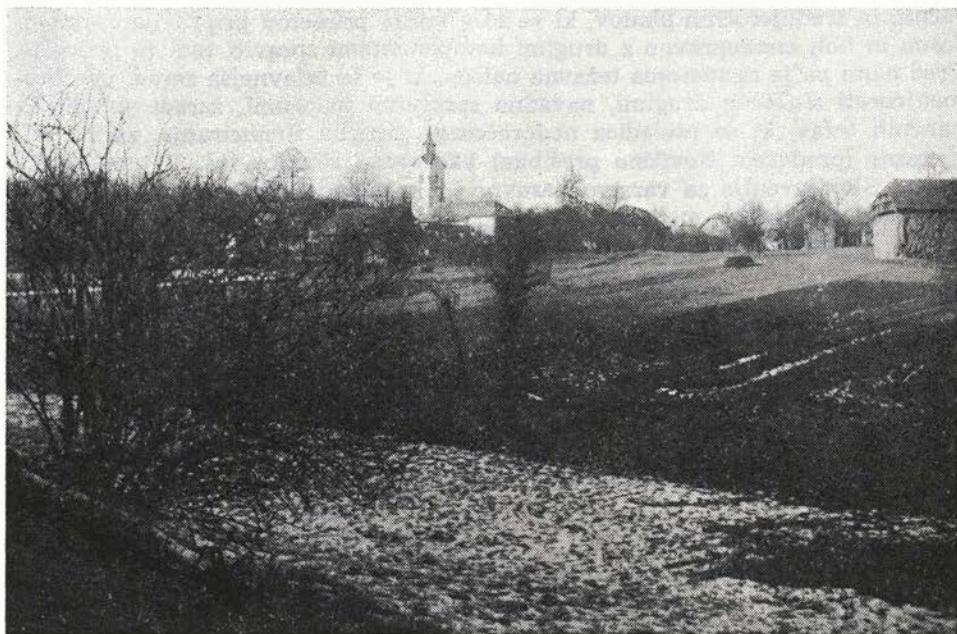
Naravovarstvena stroka je že leta 1976 v Inventarju najpomembnejše naravne dediščine SR Slovenije določila vsebino varstvenih skupin in način razvrščanja te dediščine vanje. Pri varstvu kulturne dediščine nas to delo še čaka. Dotlej pa pri načrtovanju ni smotrno uporabljati podrobnih strokovnih oznak za območja in objekte kulturne dediščine, kot smo jih naštevali v zgornji razpredelnici. Ključni razlog za to je, da takšne strokovne oznake v načrtovalskem jeziku še ne pomenijo različnih stvari: za namene dolgoročnega ali srednje-ročnega plana je pač vseeno, ali ima območje ozako zgodovinski, arheološki ali etnološki spomenik, ker različna imena ne spreminjajo statusa območja, ne določajo različnih načinov gospodarjenja s prostorom niti ne obvezujejo družbe, da sprejema različne ukrepe za njihovo varovanje. Zato se moramo zaenkrat zadovoljiti s tem, da v planskih aktih uporabljamo le zbirne oznake za območja kulturne dediščine. Te oznake so:

- območje kulturne dediščine (KD),
- območje kulturnega spomenika ali spomenikov (KS),
- območje kulturnega spomenika ali spomenikov velikega oziroma izjemnega pomena (KSVP).

Z enoto ozako območij seveda še nismo končali postopkov planiranja. V planskem jeziku bi rekli, da smo naredili le opis (analizo) sedanjega stanja. Zato je treba določiti še planirano stanje. Namen tega dela je oblikovati usmeritve (merila) za varovanje dediščine po območjih in ukrepe za njeno vključevanje v družbeni razvoj:

»S plani samoupravnih interesnih skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti se v skladu z zakonom določijo usmeritve za razvoj in ukrepi za varovanje kulturne krajine, narodnostnih značilnosti v prostoru ter drugih naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja (13. člen Zakona o urejanju prostora).«

Pri tem naj opozorim, da Zakon o naravni in kulturni dediščini določa, da se razvojne usmeritve predpišejo le za spomenike oziroma za znamenitosti in za njihovo neposredno okolico, kar je sestavni del akta o razglasitvi (18. člen zakona). Zgoraj omenjeni člen Zakona o urejanju prostora pa zahteva, naj tudi območjem z naravnimi in ustvarjenimi vrednotami okolja, torej območjem dediščine, določimo usmeritve za razvoj in varstvene ukrepe. To pomeni, da moramo predvideti, katere rabe območij in objektov dediščine so mogoče in kakšne

Sl. 15. Dvorska vas — panorama (Vavken 1975)
Fig. 15. — Dvorska vas — the panorama (Vavken 1975)

so omejitve pri rabi. Običajno govorimo o tehle kategorijah rabe objektov in območij dediščine:

- o varovanju izvorne ali spomeniško-prezentacijske rabe (torej o izključno varovani rabi)
- o predlogih možnih drugih rab.
- in o omejitvah pri rabi dediščine.

Med ukrepi za aktivno varstvo dediščine pa naštejmo le nekaj najbolj običajnih: spomeniškovarstvena (konservatorska) akcija, stanovanjska, komunalno-tehnična ali kompleksna prenova, davčne olajšave, bančno-kreditni ukrepi, usposabljanje strokovnih služb, normativno zavarovanje.

Ker so zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine le strokovne službe, lahko pripravijo le »ponudbo«, to je strokovne predloge za aktiviranje dediščine po območjih. Naloga kulturnih skupnosti je, da tako opredeljene interese varstva zastopajo v usklajevalnih postopkih. Rezultat strokovnega dela in usklajevalnih postopkov pa je razporeditev dejavnosti v prostoru in določitev namenske rabe prostora. Namenska raba je planska kategorija, s katero določimo, katere dejavnosti lahko potekajo v določenem območju in kakšna je načrtovana zmogljivost teh dejavnosti. Naravno in kulturno dediščino bomo uspešno varovali, če bomo v območju dediščine dopustili le tiste vrste dejavnosti, ki jih dediščina zmore in ki hkrati omogočajo njeno vključevanje v življenjske tokove.

Naj končam: planiranje daje varstveni dejavnosti velike možnosti za tako imenovano aktivno varstvo, če se nam bo seveda posrečlo v »paket« dolgo-

ročnih in srednjeročnih planov, ki se še v večini primerov pripravlja, pravocasno in bolj enakopravno z drugimi komponentami spraviti tudi to področje. Pred nami pa je razmeroma težava na voljo, ki je še težavnejša zaradi preobremenjenosti službe z drugimi, navadno sprotnimi nalogami, zaradi stalnih finančnih težav, ki so posledica nedorečenega sistema financiranja, zaradi neustrezne (predvsem številčno prešibke) kadrovske zasedbe itd. V tem okviru Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine prevzema svoj del nalog in dodeljuje metodologijo za poenoteno vrednotenje območij dediščine v naši republiki.

OPOMBA:

Sestavek sem pripravila za posvetovanje Zveze konservatorskih društev Jugoslavije (aprila 1987 v Skopju) in sta uvodni pripombi namenjeni takšnemu občinstvu.

VELIKE LAŠČE
UMETNOSTNO-ZGODOVINSKA DEDIŠČINA
(Iz strokovnih osnov za planiranje)

Juša Vavken

**VELIKE LAŠČE — ART HISTORIC
PATRIMONY**

Through this piece of land in the south-east of Slovenia, a road led to the sea. The greatest influence in the area was that of the monastery of Stična. The cultural influence that spread from here can among other things be seen in the dedication of churches (St. Mary's churches). Other events that influenced the development were Turkish assaults, 17th century epidemics, construction of commercial roads and the railway in the 19th century, and finally the second world war. The presentday church outlook is that of the baroque period (the oldest among them are the filial church of the Annunciation at Velika Slevica and the filial church of St. Jacob's at Mala Slevica) and the late-baroque period. The parish church of St. Mary's at Velike Lašče was built in 1876 on much older foundations of a church with a stronghold. In each settlement, there are a number of wayside shrines and small chapels originating from the baroque and late-baroque periods. There is no important profane architecture in the area. Many damages were inflicted upon the settlements by the change of the parceling. The homes of three central figures from Slovene literary history: Primož Trubar, Fran Levstik, and Josip Stritar — are situated in this area. Two main landscape dominants are the church at Velike Lašče and at Velika Slevica. In the area, there are also historic sites — testimonies from the past — property borders, a medieval toll house at Raščica, the location of iron-works near Raščica, etc. — location known from folk songs and stories, the "print of a Turkish horse-shoe" in a rock at the church of Velika Slevica. The main transit roads were very lively in the middle ages, but they latter on died away.

POVZETEK

Gre za ozemlje v jugovzhodnem delu Slovenije, čez katerega je v preteklosti vodila tudi pot proti morju. Zgodovinsko je na območje najbolj vplivala pripadnost stiškemu samostanu. Odtod se je širil tudi kulturni vpliv, viden med drugim v patroninjih cerkva (Marijine cerkve). Na razvoj so vplivala turška plenjenja, epidemije v 17. stol., gradnja komercialnih cest v 19. stol. in železnice, ter naposled 2. svet. vojna. V sedanji podobi so cerkve pretežno iz baroka (od tega najstarejši p. c. Marijinega oznanjenja na Veliki Slevici in p. c. sv. Jakoba na Mali Slevici) in poznega baroka, ž. c. Matere Božje v Velikih Laščah pa je bila dograjena 1876 na izrazito starejših osnovah cerkve s taborom. Iz baroka in poznega baroka je več znamenj in kapelic, ki so v vsakem naselju. Območje nima pomembnejše profane arhitektуре. Veliko poškodb je vnesla v naselja sprememba parcelacije. Na prostoru so pa domovi treh osrednjih mož slovenskega knjižnega jezika, Primoža Trubarja, Franja Levstika in Josipa Stritarja. Vedutni dominanti sta cerkev v Velikih Laščah in cerkev na Veliki Slevici. Na območju so tudi lokacije historične pričevalnosti, meje poseti, srednjeveška mitnica v Raščici, prostori fužin ob Raščici itd., lokacije povezane z ljudskim izročilom (»odtis kopita turškega konja v skali« — cerkev Velika Slevica). Glavne prometne smeri so bile v srednjem veku zelo živahne, pozneje so zamrle.

zgodovina, naselbine, cerkve, hiše, Velike Lašče

architecture, settlements, churches, houses, Velike Lašče

Omejitev območja

Območje, ki spada v krajevno skupnost Velike Lašče, leži v delu dolenjske regije ob njenem jugovzhodnem prehodu v Notranjsko. Oblikuje trikotnik med vasjo Rašica na severu, Retjami in Dvorsko vasjo na jugovzhodu in jugu ter Lužarji na zahodu. V istem geografskem zaporedju meji na severu na planoto, ki sega do Ljubljanskega barja in ga obroblja, na vzhodu na pogorje Male gore, na zahodu na Bloško planoto.

Jedro krajevne skupnosti tvori Velikolaška dolina, ki za Velikimi Laščami prehaja v Ribniško. Po njej poteka tudi republiška cestna povezava Ljubljana—Ribnica.

Vzporedno s to dolino v smeri sever—jug leži Mišja dolina. Od Velikolaške jo loči gričevnato oblikovan greben. Ozemlje leži v jugovzhodnem delu Slovenije.

UVOD

V valorizaciji, ki jo izdelujemo za potrebe Urbanističnega načrta KS Velike Lašče, dajemo pregled umetnostne in historične kulturne dediščine s predlogom varstvenih režimov.

Sl. 16. Velike Lašče — zadružni dom (Vavken 1981)
Fig. 16 — Velike Lašče — the co-operative house (Vavken 1981)

Njegov obseg je omejen deloma s stopnjo sedanje obdelave, deloma pa tudi s sorazmerno pičlimi dosedanjimi takšnimi strokovnimi raziskavami tega območja, ki bi nam služile za valorizacijo oziroma širše poznavanje spomeniških objektov. Dosedanje spomeniškavarstvene valorizacije so bile delane le za ožje naselitveno območje Velikih Lašč (UN Velike Lašče 1980).

Pri izdelavi elaborata, pri iskanju zgodovinskih podatkov za razvoj naselitve, umetnostnih objektov in drugih spomeniškavarstvenih elementov smo uporabljali predvsem te vire in literaturo:

- župnijski arhiv v Velikih Laščah;
- A. Skubic, Zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine (Buenos Aires, 1976);
- Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, prispevka A. Melika, Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi, in F. Steleta, Vloga reformacije v naši umetnostni zgodovini, GL in Krajevni leksikon 1937;
- Ribnica skozi stoletja, 1982;
- E. Cevc, Slovenska umetnost, Ljubljana 1966;
- S. Vrišer, Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji, Ljubljana 1976;
- P. Fister, Arhitektura slovenskih protiturških taborov, Ljubljana 1975; poleg temeljne umetnostnozgodovinske literature N. Šumija, I. Komelja, M. Zadnikarja idr. o posameznih stilnih obdobjih.

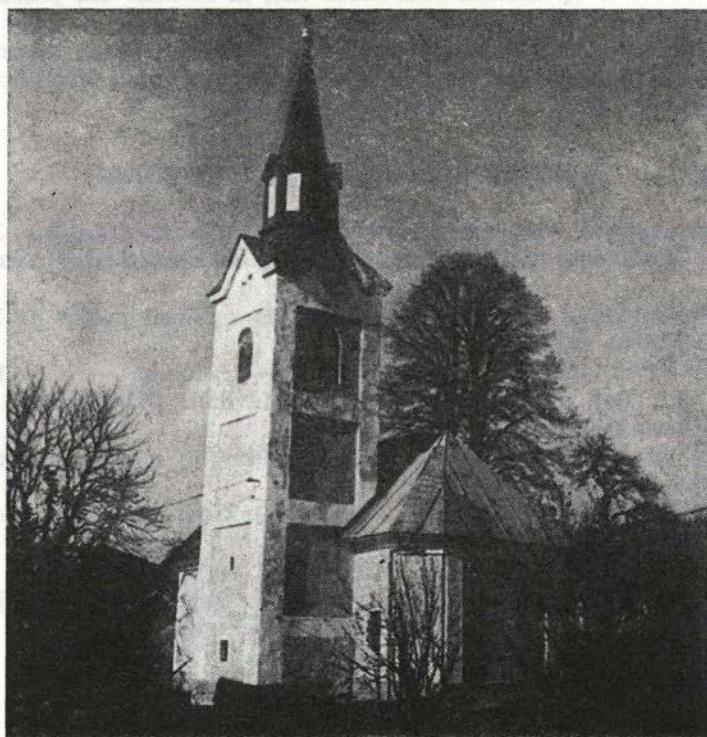
V elaboratu so upoštevani tudi ustni viri, ki so nam bili posebno dragoceni za ožje poznavanje krajevne zgodovine. Ustne podatke sta nam dali Justa Jagodic iz Velikih Lašč, upokojena učiteljica, ki je sodelovala že pri zbiranju podatkov za Želimeljsko dolino, in Anica Jaklič, upokojena učiteljica iz Koupe na Karlovici.

I. HISTRORIAT RAZVOJA PROSTORA

- 1145 Dietrich Višnjegorski podari svojo posest v Laščah, imenovano villa Lasis, oglejskemu patriarhu, ta pa dalje stiškemu samostanu. Prva omemba kraja.
- 1230 Določena meja med Vovbržani, ki so imeli posest na Blokah, in stiškimi. Označena meja ville Lasis.
- 1230 Prvič omenjena stiška pristava — praedium — na Veliki Slevici.
- 13. stol. Boji med sosednjimi južnimi fevdalci Ortenburžani in severozahodnimi Turjaškimi, tudi na ozemlju ville.
- 1256 Severozahodna meja med Turjaškimi in stiškim samostanom na rečici Raščici.
- 1331 Prvič omenjena Rašica, tega leta postavi koroški vojvoda Henrik mitnico v Raščici (Ž. kr., str. 6, isto, A. Melik).
- 1415 Prvi turški napad, ki mu jih sledi vsaj 20! (Ž. kr.).
- 1515 Kmečki upori, v katerih sodelujejo tudi ribniški kmetje.
- 1508 8. junija se rodi v Raščici Primož Trubar.
- 1528 Turki požgali Dvorsko vas, Slevico in Raščico.
- 1593 Bitka pri Sisku (22. junija, na dan sv. Ahaca). Po njej so postali turški napadi redkejši.
- konec 16. stol. Štiftarji in skakači (Trubarjev stric želi postaviti na Veliki Slevici ženski samostan). Konec reformacije stiški samostan proda posest v Laščah Ortenburžanom (K. L.).

- 1749 Ortenburžani prodajo zadnje pravice Turjaškim.
- 1760 Na Raščici še mitnica.
- 1809—1813 Francoska okupacija. Sedež mairije — županstva — v Velikih Laščah (župan Matija Ivanc iz Karlovice, J. J.).
- 1839 Ribniški župan Miha Ambrož (kasnejši ljubljanski župan) začne graditi cesto Ribnica—Velike Lašče (prej je potekala po grebenu mimo sv. Gregorija!).
- 1842 Zgrajena cesta do Turjaka (vasi). V naslednjih letih se je gradila cesta iz Raščice na Ponikve in Bloke.
- 1877 Gradi se cesta Turjak—Ljubljana.
- 1905 Gradi se železnica Ljubljana—Ribnica za ves promet (sedaj le tovorni).

Izmed naštetih zgodovinskih dogajanj je na razvoj območja najmočneje vplivala — poleg geografske lege — upravna pripadnost stiškemu samostanu. Stiški so začeli kultivirati svojo posest, izsekavali so prvotno strnjeno gozdno površino, ustanavljali kmetije — ville, ki so postale osnova za nastanek kasnejših močnejših naselitvenih grupacij (Velike Lašče, Dvorska vas, Velika Slevica). Iz cistercijanskega samotana se je širil tudi kulturni vpliv: gradnja cerkva s številnejšim patroninjem Matere božje (Velike Lašče, Velika Slevica), v vseh cerkvah »obvezne« Marijine plastike vsaj v delih stranskih oltarjev, ikonografska upodobitev Marije

Sl. 17. Raščica — p. c. sv. Jerneja (Vavken 1984)
Fig. 17 — Raščica — the filial church of St. Bartholomew
(Vavken 1984)

S1. 18. Raščica — p. c. sv. Jerneja, notranjščina (Vavken 1984)
Fig. 18 — Raščica — the filial church of St. Bartholomew, interior
(Vavken 1984)

zavetnice s plaščem (na Veliki Slevici). Seveda bi podrobnejše umetnostnozgodovinske raziskave dopolnile ta opažanja.

Na razvoj so vplivala tudi turška razdejanja, posebno požigi vasi in cerkva, boji fevdalcev za posest, ki so potekali tudi na tem ozemlju, epidemije kuge, posebno v 17. stoletju, gradnja novih komercialnih cest in železnice v 19. stoletju ter ne nazadnje dogodki iz druge svetovne vojne (zgoreli sta cerkvi na Lužarjih in Srebotniku).

II. UMETNOSTNA STAVBNA DEDIŠČINA

1. Sakralna arhitektura

Navajamo jo po legi v prostoru od severa na jug in od vzhoda proti zahodu.

P. c. sv. Jerneja v Raščici

Enotni ladijski prostor zaključuje petosminski prezbiterij. Arhitektura izpričuje številne gradbene faze, med njimi pa prevladuje poznobaročna. Oltar je iz druge polovice 18. stoletja. V cerkveni opremi je najbolj opazna lesena, ometana, ljudsko občutena prižnica. Letnice, povezane z gradnjo, so: na portalu 1765, v čelu 1839, na kropilnem kamnu 1688. — Cerkev je znamenita po Trubarjevi navedbi »krovaškega malarja . . .«, ki da jo je poslikal.

V celoti je arhitektura cerkve oblikovana intimno, podeželsko. Ima vedutno lokacijo na obrobju vasi. Veduta je pogojena z lego na položnem griču ob cesti.

Varovalni režim: objekt varujemo v skladu z določbami Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (Ur. list SRS, januar 1981), ki urejajo tudi način varovanja.

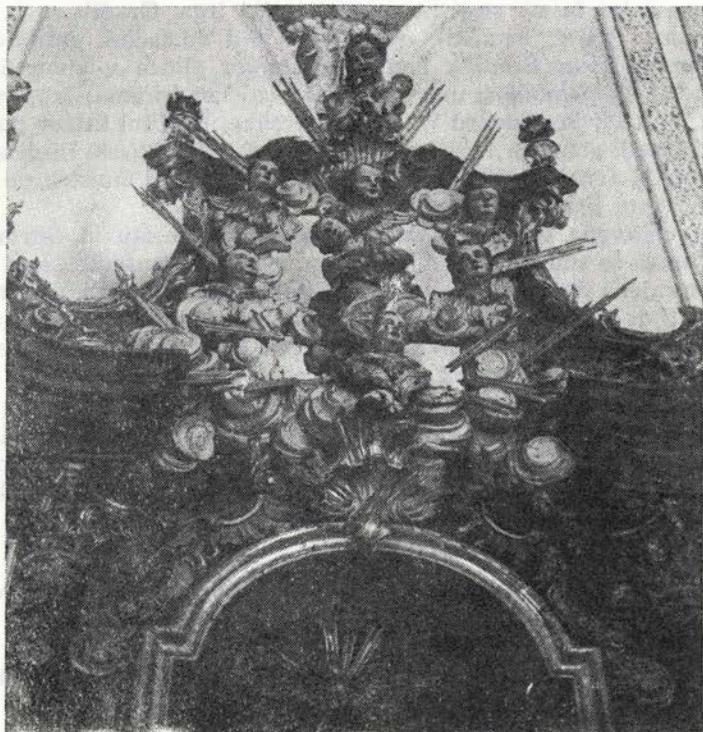
Naselje je proglašeno za urbanistični spomenik s posebnim ozirom na to, da je rojstni kraj Primoža Trubarja; temu je podrejen tudi vsak gradbeni poseg v ožjem in širšem naselitvenem območju.

P. c. sv. Trojice v Malih Laščah

Prvotni ladji, pred katero je na zunanjem stenam prislonjen majhen, čokat zvonik, je bil leta 1735 prizidan osmerokoten osrednji prostor, krit s kupolo,

Sl. 19. Male Lašče — p. c. sv. Trojice (Vavken 1976)
Fig. 19 — Male Lašče — the filial church of Holy Trinity (Vavken 1976)

Sl. 20. Male Lašče — p. c. sv. Trojice, gl. oltar — detalj (Vavken 1976)

Fig. 20 — Male Lašče — the filial church of Holy Trinity, the main altar — a detail

ki se končuje z lanterno. Učinkovit, ljudsko občuten poznobaročni glavni oltar, ki se povezuje tudi s prostorom.

Objekt je bil zajet pri spomeniškovanarstveni obdelavi UN Velikih Lašč 1980. Temu dodajamo:

Z zahodno stranico se lokacija in objekt navezujeta na sklenjeno vedutno podobo ožje Velikolaške doline. Dominante tega prostora so tudi:

- p. c. v Malih Laščah,
- ž. c. Matere Božje v Velikih Laščah z mogočnima zvonikoma, ki obvladujeta tudi širši prostor, in

— p. c. s v. Roka na hribu Srebotnik, enako vključena v UN Velikih Lašč 1980. Varovalni režim: Poleg določb že omenjenega zakona, s katerimi se urejajo posegi na objektu, poudarjamo njihov pomen za oblikovanje vedut in prostorskih dominant. Ohranjanje teh kvalitet in značilnosti je tudi pri nadaljnji urbanizaciji območja obvezno.

Z. c. Matere Božje v Velikih Laščah

Ker je bil objekt že podrobneje opredeljen v omenjenem spomeniškem elaboratu, povzemamo in dodajamo le tole: Cerkev z visokima, mogočnima

zvonikoma na čelni fasadi stoji na najvišji točki trga. Gradili so jo furlanski gradbeni mojstri (po ž. kroniki), obrtniki so bili domačini, gradnjo je začel leta 1858 župnik Ivan Brodnik (vzidana napisna plošča v zunanji cerkveni secesijski steni). Pomembnejši umetniki, ki so izdelali opremo: I. Toman, Franc Zajc, Janez Wolf freske, Edvard Wolf oltarne slike, P. Künzl križev pot, Marijin kip na čelni fasadi domačin Franc Jontez, orgle A. Malahovski in drugi. Načrte je menda izdelal šentruperški župnik V. Vovk, zidarski mojster pa je bil po že omenjeni župni kroniki Faleschini.

Sedanja cerkvena stavba je vsaj tretja na tem mestu in četrta v kraju. Prvotno je imela še staro pročelje in en sam zvonik. Preuredili so jo leta 1876, ko sta bila zgrajena dva (sedanja) zvonika, starega pa so podrli. Ob preurejanju je bil podprt tudi zadnji izmed obrambnih stolpov, ki je ostal od nekdanjega protiturskega tabora okrog velikolaške cerkve. Stal je na mestu sedanje zakristije. Tedaj je bil urejen tržni prostor pred cerkvijo.

Varovalni režim: Vzdrževalna in prezentacijska dela na objektu in v njegovem neposrednem ambientu so določena z Zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine (Ur. l. SRS 1981). Predlagamo pa tudi čim hitrejšo pripravo strokovnih osnov za registracijo oziroma za proglašitev za spomenik.

P. c. Marijinega oznanjenja na Veliki Slevici

Na obravnavanem območju je najpomembnejši objekt umetnostne stavbne dediščine.

V 16. stoletju je bil znana božja pot, požgan leta 1528 (Stritar, Turki na Slevici). Sedanjo cerkev so gradili okoli leta 1680. Arhitektura z oltarno opremo je zrelo baročno umetnostno delo.

Sl. 21. Male Lašče — p. c. sv. Trojice, gl. oltar (Vavken 1976)
Fig. 21 — Male Lašče — the filial church of Holy Trinity, the main altar (Vavken 1976)

Sl. 22 Srobotnik — Sv. Rok (Vavken 1974)
Fig. 22 — Srobotnik — St. Rock (Vavken 1974)

Sl. 23. Velike Lašče — ž. c. Marijinega Rojstva (Vavken 1973)
Fig. 23 — Velike Lašče — the parish church of St. Mary's Birth

Cerkev stoji na vrhu grebena, ki deli Velikolaško dolino od Mišje, ob nekdanji tovorni poti Raščica—Velike Lašče. Stoji zunaj naselja. Je enoladijska s triosminskim prezbiterijem. Ob južni strani ima prizidano zakristijo. Mogočen zvonik ima baročno streho.

Je širša prostorska dominanta. Cerkev in neposredni ambient opredeljujemo tudi v lokacijah s historično pričevalnostjo.

Varovalni režim: Poleg že citiranih zakonskih določb naj bi objekt čim hitreje registrirali in proglašili za kulturni spomenik.

Vsakršna pozidava bližnje okolice, to je celotnega prostora na platoju v južni in vzhodni smeri, je nedopustna. S tem je mišljena tudi morebitna gradnja nadomestnih stavb.

P. c. s v. Jakoba na Mali Slevici

Precej oddaljena od naselja stoji ob zaselku treh kmetij p. c. sv. Jakoba. Kljub temu da je že v nižini, je v tem okolju vedutno izpostavljena in oblikuje notranjo prostorsko veduto. Cerkev ima »raščeno« arhitekturo. Ob nesorazmerno ozki in dolgi ladji je starejši petosminski zaključen prezbiterij, ki ima grebenasto poudarjene sosvodnice, značilne za 17. stoletje. Verjetno ustreza tudi letnica na portalu — 1656, za gradnjo ladje pa letnica na zvoniku — 1813.

Lokacija je povezana z legendo: ob lovju se je neki plemeniti lovec rešil pred medvedom na drevo. Za srečno rešitev se je zaobljubil na mestu rešitve postaviti svetišče. Obljubo je nato izpolnil. Legenda priča, da so bili v tem predelu v 17. stoletju še veliki strnjeni gozdovi.

Varovalni režim: Ohranjajo naj se prostorske in stilne značilnosti objekta. Pri posegih na njem se upoštevajo določbe zakona, pri urejanju prostora pa posebno opozarjam na nevarnost disperzne gradnje (ki se ob poteh že začenja). Predlagamo najostrejše sankcije za vsako gradnjo, ki nima ustrezne dokumentacije.

P. c. sv. Janeza Krstnika v Dvorski vasi

Enoladijska baročna cerkvena stavba s sočasno, ljudsko doživeto oltarno opremo in plastiko. Letnica 1727 na portalu ustreza stilnemu oblikovanju arhitekture in opreme.

Objekt stoji ob tovorni cesti na Lužarje, na koncu vasi. Naselje opredeljujemo tudi v lokacijah, ki imajo historično pričevalnost. Cerkev je notranja prostorska dominanta.

Varovalni režim: Prezentacijska in druga vzdrževalna dela je treba izvajati po zakonskih določbah. Morebitne nove gradnje v neposredni okolici je treba obvezno oblikovno podrediti ambientu.

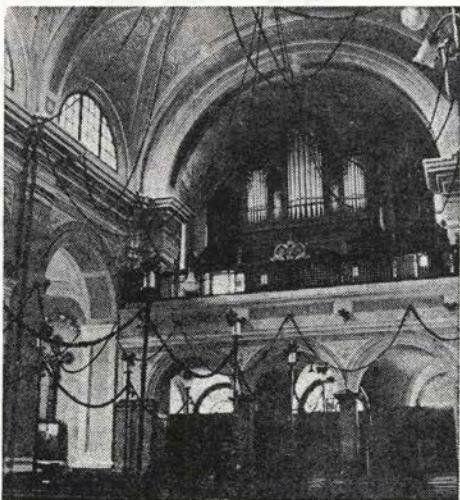
P. c. Matere božje in sv. Ožboltja na Lužarjih

Po omenjeni župnijski kroniki v Velikih Laščah je cerkev stala že v 12. stoletju. Podrli so jo in večjo zgradili leta 1739. Med drugo svetovno vojno je cerkev zgorela. Ponovno je bila zgrajena v začetku sedemdesetih let, dokončana pa leta 1982.

Sl. 24. Veliike Lašče — ž. c. Matere Božje, notranjščina (Vavken 1973)

Fig. 24 — Veliike Lašče — the parish church of St. Mary's, interior (Vavken 1973)

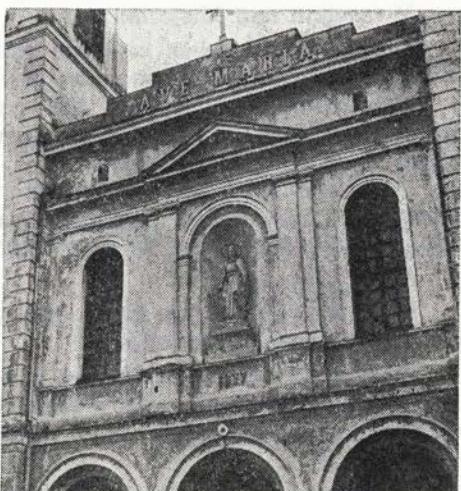
Sl. 25. Veliike Lašče — ž. c. Matere Božje, pevska empora (Vavken 1973)

Fig. 25 — Veliike Lašče — the parish church of St. Mary's, the emporium (Vavken 1973)

Sl. 26. Velike Lašče — ž. c. Matere Božje, stranski oltar (Vavken 1973)

Fig. 26 — Velike Lašče — the parish church of St. Mary's, the side altar (Vavken 1973)

Sl. 27. Velike Lašče — ž. c. Marijinega Rojstva, del fasade (Vavken 1976)

Fig. 27 — Velike Lašče — the parish church of St. Mary's Birth, a part of the facade

Cerkev ima predvsem lokacijo s historično pričevalnostjo. Stoji na začetku Bloške planote oziroma na njenem robu in oblikuje veduto.

Varovalni režim: Sodelovanje strokovne spomeniške službe pri gradbenih posegih. Predvsem je treba ohranjati zazidalno karakteristiko širšega ambienta, ker obstaja možnost pritiska za gradnje počitniških hišic.

2. Pomniki, znamenja

Za vse območje so značilna številna znamenja v obliki Križanega ali pa zaprtih kapelic. Omenjamo nekatere s kvalitetnejšo likovno opremo oziroma spominsko vrednostjo. Zidane kapelice stoje večinoma v središčih naselij, praviloma skoraj v vsaki vasi: Veliki Slevici, Dvorski vasi, Ulaki, Kaplanovem, Rašici, Retjah ali pa pred naseljem kot v Lužarjih, pred zaselkom Podkogel, pred Karlovico.

Na ožjem območju Velike Slevice:

— Slopasto znamenje s polkrožnimi nišami in podstavkom kot izpeljanka kužnega stebra (17. stoletje ?). Stoji na platoju nekoliko pod cerkvijo, v njenem ožjem vedutnem območju.

— Baročna vaška zidana kapelica s sočasnim (!) kipom Matere božje. Na čelnih strani vzdiana dekorativna trebušasta kamnita steba.

— Ob poti proti Ulaki za velikosleviško cerkvijo stoji na samem velika zidana kapela zaprtega tipa. V njej stoji celotna skupina Križanja (prva tretjina 19. stoletja). Kvalitetno delo (Jontezova delavnica ?). Po ustnem izročilu je to kapela »Pri križu«, priprošnja kapela za dež, vezana na romarsko cerkev na Slevici.

V zaselkih nad Mišjo dolino:

— V Ulaki kapelica zaprtega tipa s kipom sv. Jakoba. Postavljena leta 1882 v spomin na mašniško posvetitev rojaka Jakoba Grudna.

— Kaplanovo, ob rojstni hiši Andreja Škulja, šolnika in organizatorja sadjarstva (1880—1956), je postavljena večja psevdogotska kapela z lurško votlino in kipom Matere božje.

— Krkovo, podobno arhitekturo, vendar nevzdrževano (edina izmed evidentiranih!) ima kapela zaprtega tipa, ki stoji pred naseljem. Velika kvalitetna plastika Križanega, ki pa je starejša kot objekt (še 18. stoletje)

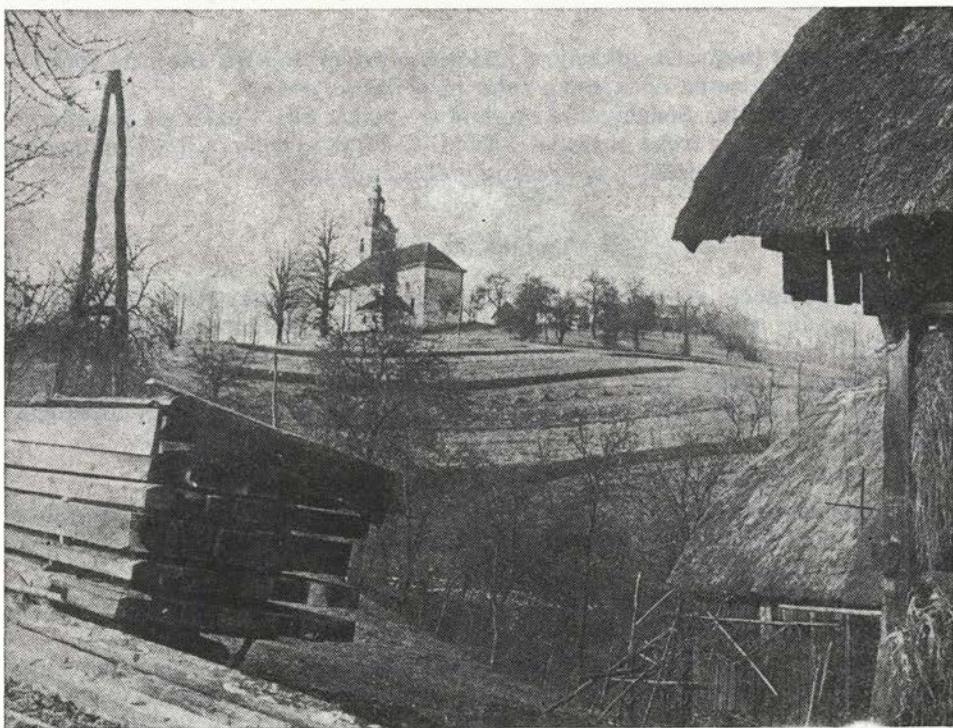
V Dvorski vasi:

— V središču vasi je kapela zaprtega tipa (19. stoletje) s starejšim kipom Kristusa in Janeza Krstnika.

— V zvezi s prošnjami za dež je bila postavljena zunaj vasi kapela sv. Donata. Po ustnem izročilu tudi vezana na vremensko napoved: če je poleti okrog nje meglica, bo toča (!).

Lužarji:

— Zidana kapelica z odprto nišo z letnico 1795. Stoji zunaj naselja ob poti k cerkvi.

Sl. 28. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, panorama (Vavken 1975)
Fig. 28 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, the panorama
(Vavken 1975)

Sl. 29. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, notranjščina (Vavken 1975)
 Fig. 29 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, interior
 (Vavken 1975)

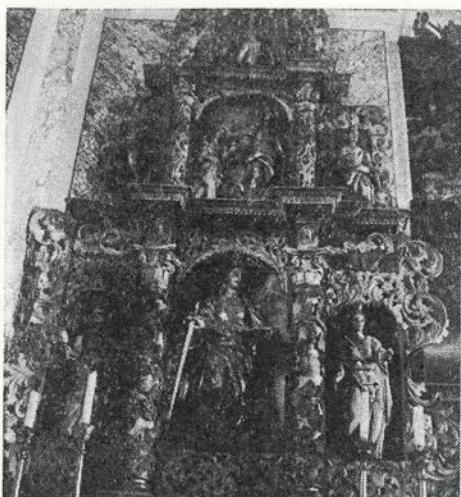
Varovalni režim: Lokacije znamenj načeloma ne ogrožajo nove zazidave, ker jih je mogoče prestaviti. Kljub temu naj bi se izogibali tem posegom, ker imajo prav prvotne lokacije historično ali pa oblikovno pričevalnost oziroma vrednost.

3. Profana arhitektura

Na tem območju ni pomembnejše profane arhitekture. Objekti v Velikih Laščah, ki so opazni bolj po svojih razsežnostih kot po likovni vrednosti, sodijo v okvir običajne trške arhitekture. Vezani so na »odličnejšo« lokacijo ob središču trga in okrog platoja ob cerkvi.

Med njimi omenjamo: župnišče, Pucljevo hišo, Hočevarjevo posestvo, Andolškovo hišo — nekdanji hotel Zur Post, Kukljevo posestvo.

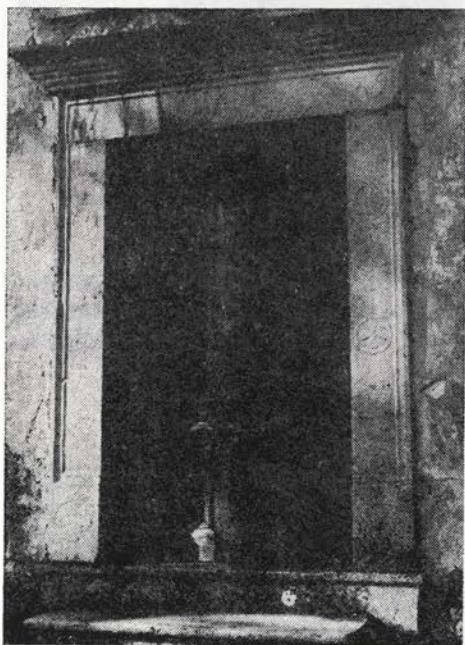
Predvsem je treba ohranjati parcelacijo in enovitost arhitekture. S posegi, ki so »rezali« pol hiše, začelje pa pustili in ga spremenili v pročelje, je trg izgubil velik del urejenosti. Tako se je zgodilo s sodnijo, Grebenčevevo hišo idr.

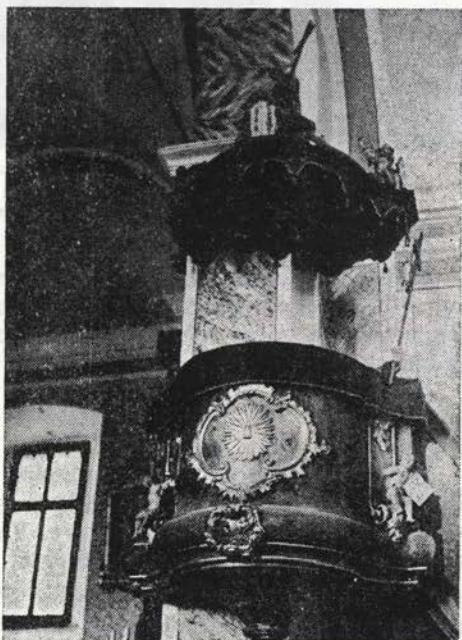
Sl. 30. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, stranski oltar (Vavken 1981)
Fig. 30 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, the side altar (Vavken 1981)

Sl. 31. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, stranski oltar (Vavken 1985)
Fig. 31 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, the side altar (Vavken 1985)

Sl. 32. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, portal (Vavken 1985)
Fig. 32 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, the portal (Vavken 1985)

Sl. 33. Velika Slevica — p. c. Marijinega Oznanjenja, prižnica (Vavken 1975)
Fig. 33 — Velika Slevica — the filial church of the Annunciation, the pulpit (Vavken 1975)

Sl. 34. Mala Slevica — p. c. sv. Jakoba, stranski oltar (Vavken 1984)
Fig. 34 — Mala Slevica — the filial church of St. Jacob's the side
altar (Vavken 1984)

4. Domovi pomembnih Slovencev

V obravnavanem trikotniku so se rodili osrednji možje slovenskega književnega jezika:

- Primož Trubar na Raščici,
- Fran Levstik v Retjah pri Velikih Laščah in
- Josip Stritar v Podsmreki.

Na Levstikovi in Stritarjevi rojstni hiši sta spominski plošči. Hiši sta uvrščeni med spomeniške objekte naselbinske stavbne dediščine. Raščica pa je, kot smo že omenili, v celoti proglašena za urbanistični spomenik kot rojstni kraj pisca prve slovenske knjige.

5. Vedute

So posebna značilnost Dolenjske. Cerkev na vrhu griča poudarja oblikovne značilnosti krajinе. Je daleč vidna in poudarjena višinska dominanta ožjega in širšega prostora. Ker smo že pri navedbi lokacije v tč. II. 1. poudarili med značilnostmi lokacije tudi vedutno, v nadaljevanju to v grobem povzemamo:

Najmočnejši prostorski dominanti sta cerkev v Velikih Laščah in njena podružnica na Veliki Slevici. Poleg tega, da sta na najvišji točki griča oziroma na robu grebenastega gričevja, dosegata prostorski učinek tudi z velikima gmotama.

Vedute oblikujejo tudi vsi ostali objekti v: Rašici (kjer je cerkev predvsem naselbinska dominanta), Malih Laščah, Srebotniku (sv. Rok), Mali Slevici, Dvorski vasi, Lužarjih.

Režim varovanja: tudi načrtna urbanizacija celotnega območja KS Velike Lašče naj ohrani to značilnost, predvsem pa čistost prostora ob teh lokacijah. Pri tem posebno opozarjam, da je treba takoj ukrepati ob morebitnih »črnih« gradnjah, tudi z rušenjem.

III. LOKACIJE IN OBJEKTI S HISTORIČNO PRIČEVALNOSTJO

Prostor KS Velike Lašče je bogat z lokacijami, ki imajo historično pričevalnost. V primerjavi z drugimi že valoriziranimi območji (npr. Barjansko obrobje, goorenjski del ljubljanskega primestnega prostora) ima številnejše.

Sl. 35. Dvorska vas — p. c. Janeza Krstnika, glavni oltar (Vavken 1984)
Fig. 35 — Dvorska vas — the filial church of St. John the Baptist, the main altar (Vavken 1984)

Sl. 36. Lužarji — p. c. MB in sv. Ožbolta
(Vavken 1984)

Fig. 36 — Lužarji — the filial church of St. Mary's and St. Oswald's (Vavken 1984)

Sl. 37. Lužarji — kapela nasproti cerkvi
(Vavken 1984)

Fig. 37 — Lužarji — the chapel opposite the church (Vavken 1984)

To se da pojasniti z geografsko lego krajevne skupnosti na prehodu iz slovenskega zaledja k morju in hkrati s tem, da so se tu stikale meje različnih gospostev.

V nadaljevanju navajamo pregled najpomembnejših, predvsem pa takih, ki jih je treba upoštevati pri načrtovanju urbanizacije tega območja, predvsem pa pustiti *nezazidljive*.

1. Meje prve naselbine v Laščah (ville Lasis), ki jo je v celoti prevzela cerkvena uprava za omejitev meja prvega vikariata v Laščah, ustanovljenega leta 1622. Meja je bila določena leta 1230 ob razmejitvi posesti med Vovbržani in stiškimi. Potevala je od Lužarjev na Rob, po rečici Raščici do Ponikev, nato na jugu od Lužarjev na sv. Gregorja, mimo vasic Novi pot in Breg. Ortnek ni bil v villi. Na vzhodu je šla po vrhovih velikolaških hribov.

Meja med Dolenjsko in Notranjsko je oznamovana z mejnim kamnom v Lužarjih. Znamenje je zapuščeno, vendar še vidno ob poti proti Novi vasi, takoj ob začetku asfaltiranega cestišča (na vrhu klanca).

Meja stiškega in turjaškega gospostva je bila na rečici Raščici.

2. **Srednjeveška mitnica** v Raščici, omenjena v listini iz leta 1331 (župnijski arhiv v Velikih Laščah). V vasi je še ohranjeno ime Pri Colnarju, vendar bi bila potrebna večja raziskava o objektu.

3. Ob vodi Raščici, ki je ponikalnica, so bile v delu, imenovanem Fužinščica, fužine za predelavo železa. Opuščene so bile že v Valvasorjevem času, vendar pa je znano trgovanje z železom, posebno z Reko (A. Melik).

4. **Lokacije prvotnih naselbin.** Sela, poljedelski prostor med železniško postajo v Velikih Laščah in cerkvijo, je domnevna lokacija ville Lasis. Z lesenim križem, ki stoji na razpotju poljskih poti — ena je po ljudskem izročilu »rim-ska« — pa je oznamovana lokacija lesene cerkvice, ki so jo menda tu postavili še stiški (J. Jagodic).

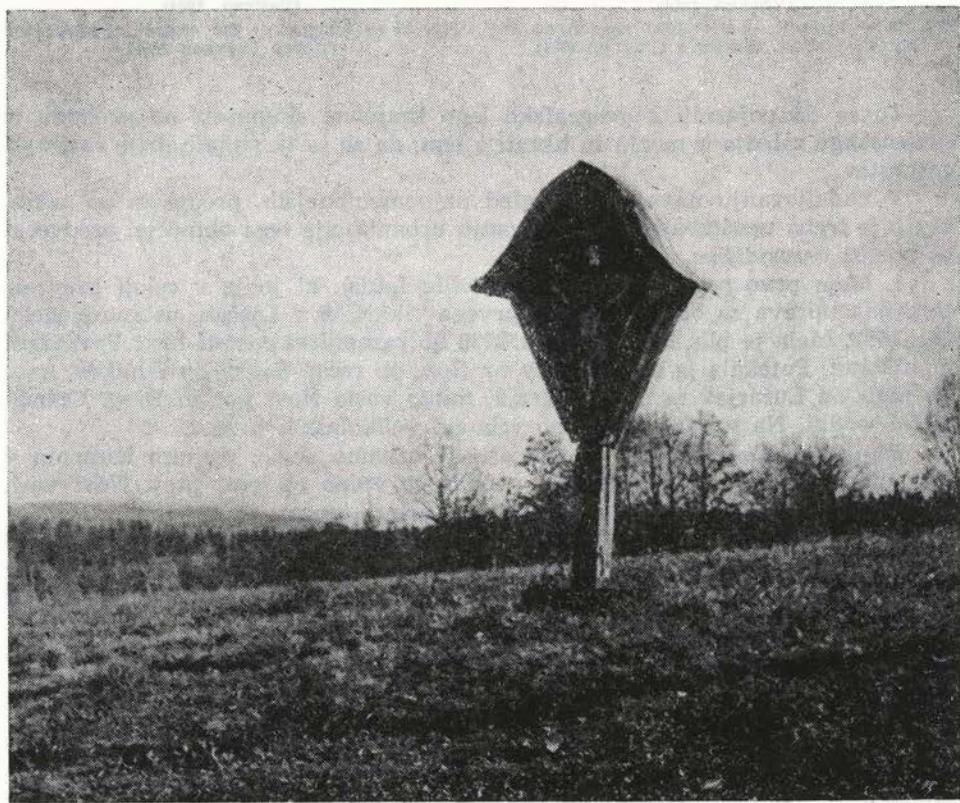
V neposredni bližini je zvir žive vode (»Pod trnom«), ki je v teh, že kraških krajih dragocena in tudi pogoj za obstoj naselbine, vendar materialnih dokazov o naselbini za zdaj še nimamo. Studenec oziroma izvir se ne uporablja in je deloma zasut.

Pristava — praedium — stiških menihov na Veliki Slevici. Imenovana v listini leta 1230 (Zgodovina Ribnice in ribniške fare, A. Skubic, str. 274, kjer je tudi navedena in že opisana meja ville Lasis). Točnejša lokacija pristave oziroma materialnih ostankov ni znana.

V Dvorski vasi je menda bilo postajališče stiških menihov — dvor — ob tranzitni tovorni poti na Bloke oziroma proti morju (A. Jaklič iz Koupe).

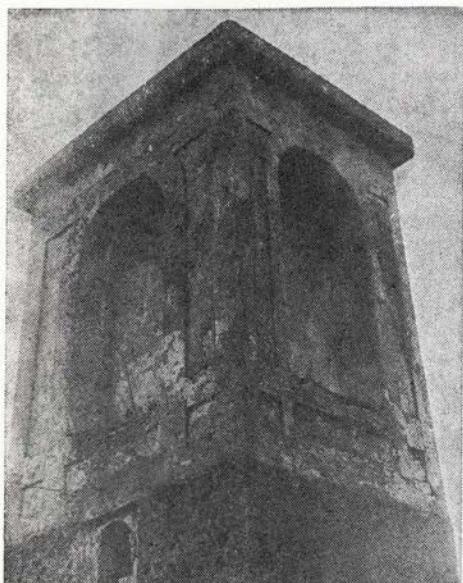
5. Lokacije, ki jih izročilo povezuje s turškimi vpadi. Velika Slevica — še danes je živo pričevanje o odtisu kopita turškega konja na kamnitem pragu pred vhodom v cerkev (Stritar, Turki na Slevici).

Leta 1877 je bil podprt zadnji del obrambnega obzidja, ki je bilo zgrajeno okrog velikolaške cerkve. Ohranjeno je še imenovanje polkrožne ceste, ki teče

Sl. 28. Raščica — znamenje pred vasjo (Vavken 1984)

Fig. 38 — Raščica — the wayside shrine in front of the village (Vavken 1984)

Sl. 39. Velika Slevica — znamenje pred cerkvijo (Vavken 1975)

Fig. 39 — Velika Slevica — the wayside shrine in front of the church (Vavken 1975)

Sl. 40. Velike Lašče — spominski obelisk Franu Levstiku pred farno cerkvijo (Vavken 1984)

Fig. 40 — Velike Lašče — the obelisk memorial to Fran Levstik in front of the parish church (Vavken 1984)

ob južnem delu cerkve — »Za zidom«. Pri zakristiji so deloma vidni tudi temelji podrtega zadnjega stolpa.

6. Lokacije, povezane z izročilom o pokopih. Na platoju pri cerkvi na Veliki Slevici so baje pokopavali v času kužnih epidemij (J. Jagodic).

Ob gozdu pod sv. Rokom na Treščici in v Smrečniku pod Malimi Laščami so menda pokopali padle francoske vojake iz Napoleonovih vojn (J. Jagodic).

7. Historične prometne povezave. Dolenjska je bila v srednjem veku trgovsko in prometno živahna pokrajina. V Raščico so se stekale smeri iz Grosupljea, Iga (Turjaka) in Šmarij. Odtod pa je potekala »Starodavna« pot na morje prek Velikih Lašč na Bloke, Lož in Cerknico. Po njej so tudi tovorili sol (znani so solni trgi v Cerknici — Martin Krpan), vino in olje.

Iz Stičkega samostana je vodila pot proti morju prek Krke, na planoto nad reko mimo vasi Hočevje, Dobrepolje, vasi Cesta, Ponikve, Raščico, po grebenu na Veliko Slevico, Karlovico, Podstrmec in Lužarje, Bloke, Lož in Cerknico.

Skozi stoletja je tekel glavni promet iz Dolenjske proti severnemu Jadranu čez Notranjsko oziroma Bloke. Sprememba je nastopila z gradnjo lažjih trgovskih ali komercialnih cest v začetku 18. stoletku in z gradnjo železnice.

Sl. 41. Dvorska vas — kip iz kapele, spravljen v vasi (Vavken 1975)
Fig. 41 — Dvorska vas — a statue from the chapel which is preserved in the village (Vavken 1975)

Povzetek

Ob sklepu navajamo ugotovitve, do katerih smo prišli ob izdelovanju naloge.

— Teren je strokovno skromno obdelan, razen Raščice. Njej je bilo posvečene več pozornosti v zvezi s Trubarjem oziroma z raziskavami protestantizma.

— Lokacije umetnostnih objektov so skoraj izključno ob najstarejših prometnih smereh oziroma prometnicah (Mišja dolina jih nima!).

— V primerjavi s srednjim vekom je zelo velika razlika v živahnosti prometa. Danes je predel prometno in trgovsko zakoten, celo nekdanji železni potniški promet je opuščen.

— V sakralnih objektih ni srednjeveškega stenskega slikarstva, ki pa je močno v mejnih območjih (Maršiči, Zgonče).

— Večina cerkva je bila postavljena v zrelem in pozнем baroku. Velika gradnja kapelic v 19. stoletju (poleg cerkve v Velikih Laščah).

— Na pravzaprav zelo majhnem prostoru rojeni utemeljitelji slovenskega književnega jezika (Trubar, Levstik, Stritar).

Sl. 42. Lužarji — pokopališče (Vavken 1984)
Fig. 42 — Lužarji — the cemetery (Vavken 1984)

Sl. 43. Velike Lašče z ljubljanske smeri (Vavken 1976)
Fig. 43 — Velike Lašče as seen from the direction of Ljubljana
(Vavken 1976)

ŽELEZNIKI, KONSERVATORSKI PROGRAM NASELJA

Ada Bar-Janša

ŽELEZNIKI, THE CONSERVATIONAL PROGRAMME OF THE SETTLEMENT

POVZETEK

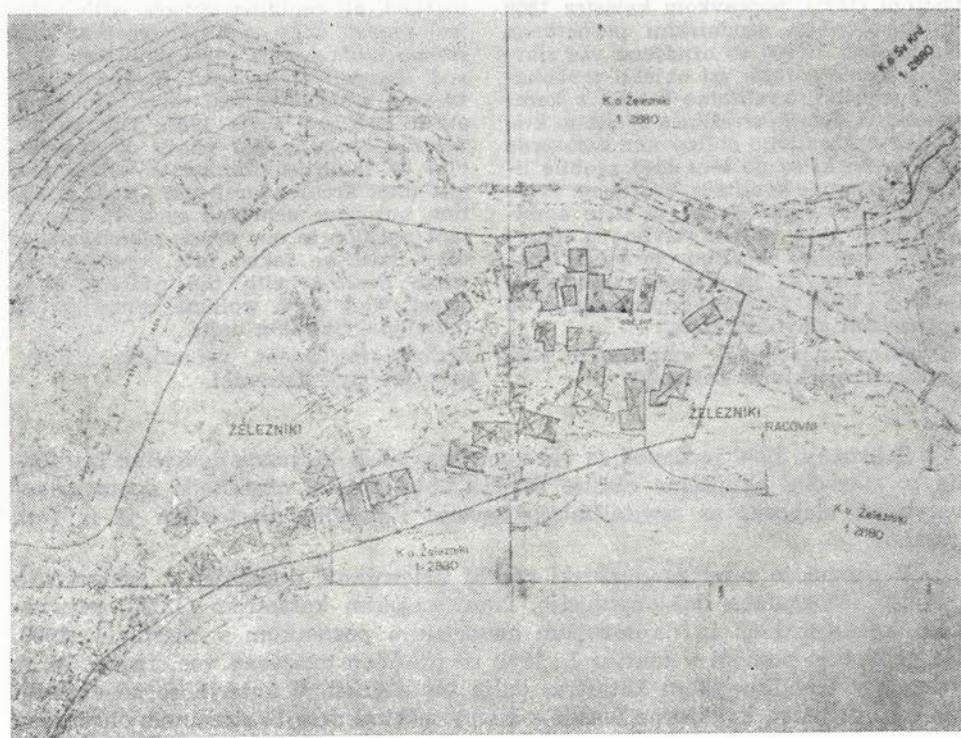
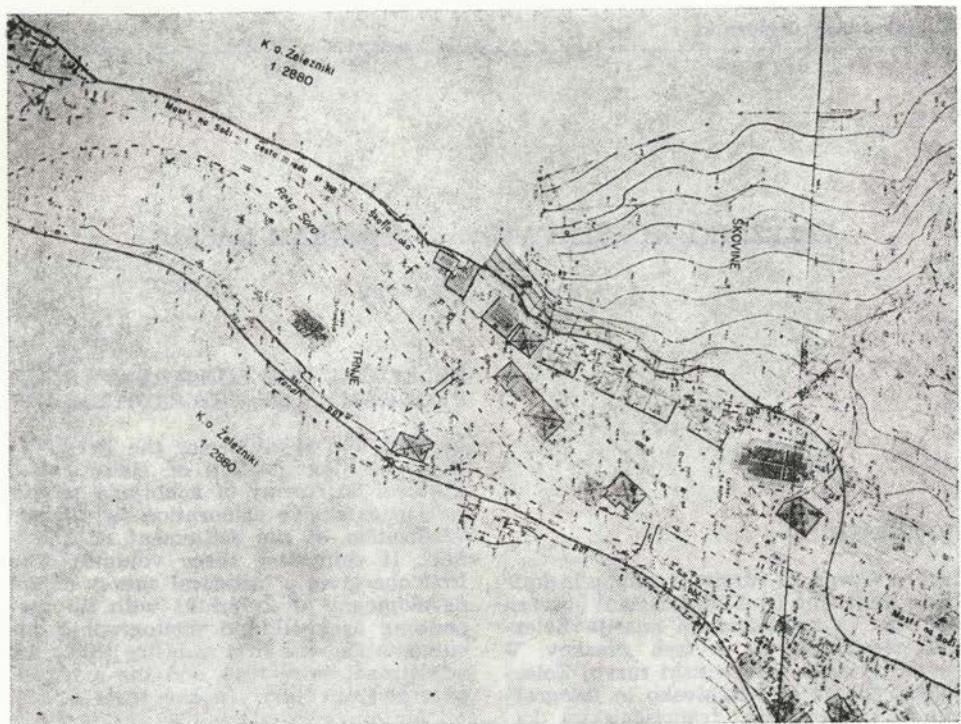
1986 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana izdelal obsežen elaborat za revitalizacijo naselja Železniki. Sestavljen je iz treh zvezkov. V prvem je zajet zgodovinski razvoj Železnikov, dopolnjen z arhivsko in fotografsko dokumentacijo, franciscejskim katastrom (1825), popravkom katastra 1869 in najnovejšim geodetskim posnetkom. Na podlogi 1 : 100 so označene vse stavbe iz katastra 1825, vsi objekti z obokanimi prostori, kvalitetne fasade s kamnoseškimi detajli, strešine s skrilasto kritino in dekorativno oblikovane mansarde ter fasade, ki so po letu 1945 zgubile likovne in druge kvalitete. V drugem zvezku je fotodokumentacija za tiste ambiente, ki so sicer zgubili stavbne in likovne kvalitete, pa je njihov prostorski pomem tolikšen, da jih moramo upoštevati v sklopu ulice. Tretji zvezek sestavlja 36 posamičnih stavbnih enot.

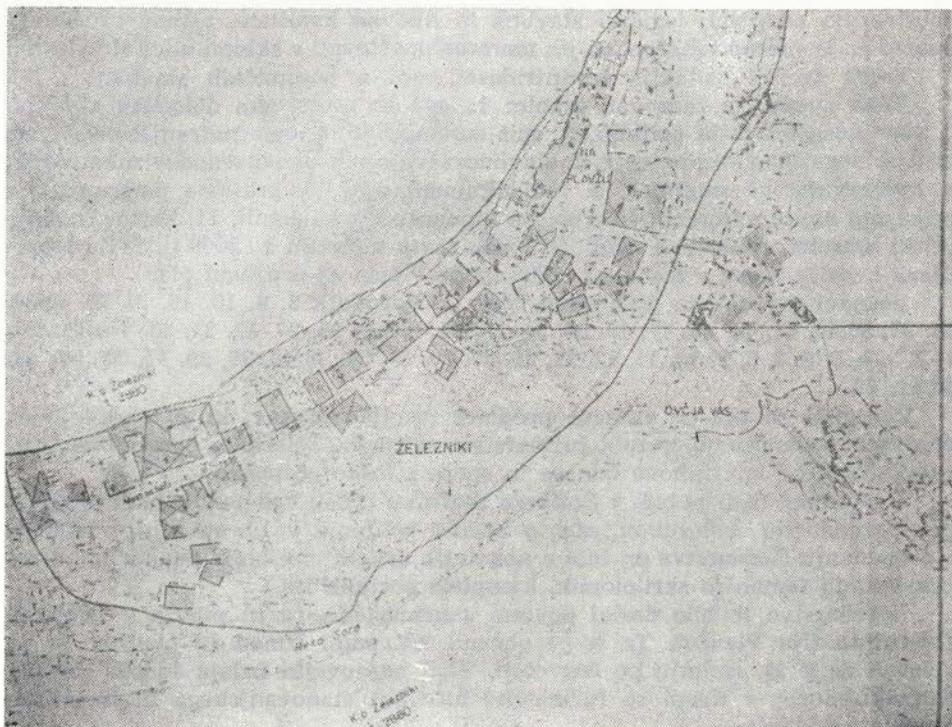
zgodovina, naselbina, umetnostni stili, ljudska arhitektura, Železniki

In 1986, the Institute for the Preservation and Conservation of Natural and Cultural Patrimony of Ljubljana produced an extensive elaboration for the revitalization of the settlement of Železniki. It comprises three volumes. The first one gives a historical survey of the development of Železniki with all corresponding archival and photographic documentation, the first cadastral (1825), its adjustment from 1869, and the most recent geodetic take. In the scale 1 : 100, all buildings from the 1825 cadastral are marked, all building objects with vaulted rooms, high quality façades with stonecutter's details, roofs with slate tiles and decoratively shaped mansards and façades which had lost their visual and other qualities since 1945. The second volume contains the photo documentation of those environments which had lost their architectural and visual qualities, but have achieved such an important position in our urban planning that they must be taken into consideration when dealing with the concept of a street. The third volume comprises 36 individual building units.
 history, settlement, vernacular architecture, art styl, Železniki

Februarja 1986 je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Ljubljana po naročilu skupščine občine Škofja Loka izdelal obsežnejši spomeniško-varstveni elaborat za revitalizacijo naselja Železniki. Sestavljen je iz treh zvezkov.

V prvem je zajet zgodovinski razvoj Železnikov, dopolnjen z arhivsko in novejšo fotografsko dokumentacijo, franciscejskim katastrom (1825), popravkom katastra 1869 in najnovejšim geodetskim posnetkom v merilu 1 : 1000. Na geodetski podlogi v merilu 1 : 1000 so grafično označene vse stavbe, ki so vrisane v franciscejskem katastru, dalje vsi objekti, v katerih so se ohranili obokani prostori, kvalitetne fasade s kamnoseškimi detajli, strešine z ohranjeno

LEGENDA

MEJA OBDELAVE

- OBJEKTI OZNAČENI V FRANCISCEJSKEM KATASTRU 1825
- PO L. 1945 PORUŠENI OBJEKTI OZNAČENI V FR KATASTRU IN NA NIJOVEM MESTU ZGRAJENE NADOMEŠTENE STAVBE (TRNJE)
- RAZMEROMA DOBRO OHRANJENI OBOČNI STROPOVI
- DELNO OHRANJENI OBOČNI STROPOVI
- KVALITETNE IN DOBRO OHRANJENE FASADE IN FASADE S KAMNOŠEŠKIMI ELEMENTI
- PO L. 1945 PRENOVLJENE FASADE, ODSTRANJENI STARİ KAMNOŠEŠKI DETAJLI, SPREMENJENA STRUKURA FASADNIH OMETOV
- ▲ OHRAJENE MANSARDE KRITE S SKRILJEM POLOŽENIM V DEKORATIVNI OBLOŽI
- ▼ SKRILJASTA KRITINA

Sl. 44. Železniki — analiza stavbne dediščine obdelano v LRZVNKD)

Fig. 44 — Železniki — the analysis of architectural patrimony (dealt with at the ICNCP)

skriljasto kritino in dekorativno oblikovane mansarde ter fasade, ki so po letu 1945 zaradi adaptacij izgubile likovne in druge kvalitete.

Ta zvezek vsebuje opis značilnosti naselja, posameznih ambientov in arhitekture ter pregled pomembnejših letnic in obdobjij rasti in zatona Železnikov.

V drugem zvezku je dopolnilna fotodokumentacija za zazidalne nize in ambiente, ki niso zajeti v konservatorskem programu, ker so zaradi številnih

neustreznih adaptacij izgubili stavbne in likovne kvalitete, njihov prostorski pomen pa je vseeno tolikšen, da jih moramo upoštevati v sklopu ulice ali naselja.

Tretji zvezek sestavlja šestintrideset enot o posamičnih stavbah.

Vsek zvezek je zasnovan takole: 1. lega in prostorska določitev objekta, 2. stavbnozgodovinski podatki, 3. opis zunanjščine, 4. opis notranjščine, 5. detajli, 6. negativno vrednotenje, 7. stavbnorazvojna in likovnozgodovinska ocena, 8. konservatorske smernice, 9. fotodokumentacija, 10. grafična ponazoritev s prikazom konservatorskih smernic na topografskih kartonih, 11. karte: franciscejski kataster v merilu 1 : 2880 (l. 1825), karta v merilu 1 : 5000 (l. 1971, dopolnjena l. 1987), karta v merilu 1 : 1000 (popravljena za družbeni plan).

Seznam zvezkov za posamezne hiše: 1. Racovnik 8, 9, 10, 16, 31/32, 33/34, 36, 37, 38/54, 41, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 15; Trnje 25, 27, 32, 31, 33; Na Plavžu 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36/40, 37, 39, 47, 55, 57, 58, 60/61, 69.

Železniki so bili že večkrat predmet raznih raziskav, ki so obravnavale predvsem kolonizacijo, razvoj fužinarstva, razne za Železnike pomembne fužinarske družine ter njihove odnose in spore z loško gosposko.

V zadnjem času je bilo v Selškem zborniku (1973) več pomembnih prispevkov o zgodovini Železnikov, npr. o načinu življenja v 19. stoletju, o obrteh, o propadanju fužinarstva pa tudi o nekaterih drugih obrobnih, vendar nič manj pomembnih temah (o skrilolomih, kamnitih portalih itd.).

Stavbarstvo je bilo doslej povsem zanemarjeno, razen plavža v Zgornjih Železnikih (Na Plavžu). Ta se je ohranil kot edini izmed 18 plavžev, ki so delovali še v 19. stoletju po Sloveniji. Tudi najnovejša izdaja Janeza Šmitka Kovaški muzej v Kropi se fužinarske hiše kot stanovanjskega in likovnega objekta ne loteva.

Prve in edine omembe značilnega fužinarskega tlora stavb so izpod peresa Franja Baša. Ti zapiski so nastali v obdobju med obema vojnoma, izšli pa so l. 1984, ko jih je uredil njegov sin Angelos Baš.

Edine slikovne vire o teh stavbah iz starejšega obdobja imamo v Valvasorjevih knjigah Die Ehre des Herrzogthums Crain in Topographia Ducatus Carnioliae modernae 1679. leta. V istem viru spoznamo Plavčeve hišo, Plnado in »Graščino«, verjetno na mestu, kjer je danes Egrova hiša z značilnim konzolnim nadstropjem.

Na najstarejših ohranjenih fotografijah spoznamo staro obliko plavža in vigenjcev na Gornjem koncu in na Racovniku, za Pobčevo hišo.

Topografski kartoni z izmerami stavb, fotodokumentacija in opisi ter konservatorske smernice so osnova za nadaljnje raziskave. Te naj bi upoštevale še sonde in raziskavo arhivskega gradiva, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu v Škofji Loki.

Značilnosti naselja in stavbarstva

»Železniki so star fužinarski kraj s svojevrstno preteklostjo in posebno fiziognomijo naselja, ki mu izmed vseh slovenskih krajev postavljamo ob stran edino le še Kropo in jedro Tržiča« (Planina).

Železniki so bili otok sredi kmetijske pokrajine tudi po svoji populaciji. Že za 17. stoletje se navaja, da je tam živilo 2000 ljudi. To potrjuje tudi doslej raziskani stavbni fond, ki kaže, da je največ hiš nastalo v 17. stoletju.

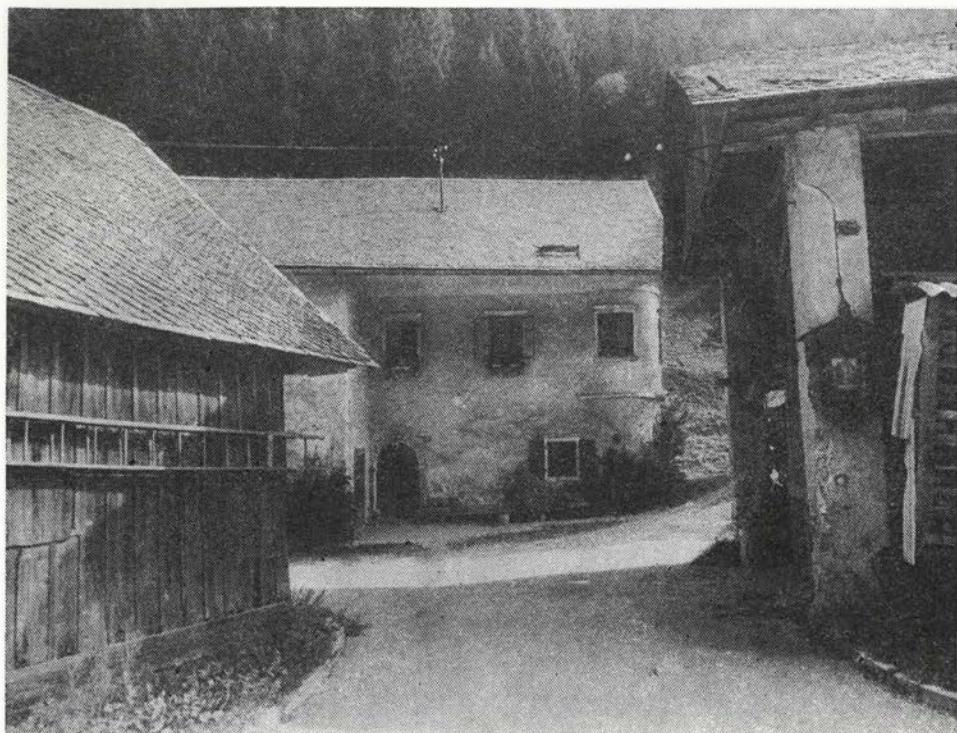
Sl. 45. Železniki — Na plavžu 57 »Bocljeva« in na Plavžu 58 »Plavčeva« hiša
Fig. 45 — Železniki — Na plavžu 57 (the Bocelj House) and Na plavžu 58
(the Plavec House)

Čeprav so v 20. stoletju odstranili najbolj značilen element naselja — fužine in vigenjce — ter zasuli »bajer«, je v Železnikih še vrsta pomembnih prvin — od tlorisca z značilno zazidalno linijo, do kvalitetnih objektov. Zato je treba ohraniti celostno podobo, najpomembnejše stavbe pa ustrezno obnoviti in nekaterim dati tudi javni značaj (Egrova, Antonova, Plavčeva, Broncljeva, Plnada).

Na podlagi ohranjenega stavbnega fonda lahko ugotovimo, da je že v 17. stoletju potekala gradbena linija tako kot danes. V 18. stoletju je bilo zgrajenih manj stavb kot v 17. Še manj hiš so zgradili v 19. stoletju, le da je bila zazidava, kot jo kaže franciscejski kataster, gostejša kot danes zaradi številnih fužin in vigenjev. Širši prehodi med stavbami so najbrž nastali po požaru leta 1822, sprememba nekdaj značilnega ambienta pa se povezana z zatonom fužinarstva v 20. stoletju, ko so porušili fužine in vigenjce, podrli rake in zasuli »bajer«.

V povojnem obdobju so nastale manjše razlike v zazidavi in oblikovanju stavb. Velika sprememba je nastala na Egrovem vrtu, ki so ga povsem zazidali. Med vojno poškodovane stavbe na Trnu so nadomestile nove, ki v oblikovanju fasad nimajo nobenih sorodnosti s starim ambientom.

Nekaj sprememb je nastalo tudi z graditvijo dvonadstropnih blokov na Trnu in na Logu. Preobrazbe ambientov je poleg porušenja »pekarne« na Trnu

Sl. 46. Zelezniki — Trnje 33 »Plnada« po vzoru Homanove hiše — župnišča v Škofji Loki
Fig. 46 — Železniki — Trnje 33 (the Plnada) built after Homan's House — the
vicarage at Škofja Loka

povzročilo tudi množično zamenjavanje oken, ponekod tudi portalov in fasadnih ometov po letu 1950. Deloma so vzrok tega razne nesreče, predvsem požari, morda tudi želja po »modernizaciji«.

Največji vzpon so dosegli Železniki v 17. stoletju. Okvirne podatke o številu prebivalstva navaja listina iz leta 1628, ki omenja v Železnikih nad 2000 fužinarjev in kovačev. Posamezni kasnejši raziskovalci sicer pravijo, da je število močno pretirano in da so verjetno všteti še oglarji.

Po dosedanjih raziskavah, ki sicer ne temeljijo na sondiranju zidne strukture, ampak le na ugotavljanju načina gradnje oziroma obokanja prostorov, ki je značilno za posamezna stoletja, smo ugotovili, da je danes še 40 ohranjenih objektov s stavbno zasnovjo, ki je nastala vsaj do konca 17. stoletja. Po ustnih virih je bilo leta 1945 še 20 takih objektov več. Če so v vsaki stavbi bivale vsaj tri družine s po petimi člani, ser tako približamo številu 1000. Upoštevano ni število stavb — 137, ki so označene v franciscejskem katastru. Vemo pa, da je bilo v 18. stoletju zgrajenih manj stavb kot v 17., še manj pa v 19. stoletju, zato je verjetna visoka ocena števila prebivalcev. Oboki so z grebenastimi sosvodnicami in močno pudarjenimi stiki.

Požar l. 1822 ni bil edini, vsekakor pa je bil odločilni vzrok, da je večina fasad oblikovana v stilu 19. stoletja. Zanj so značilni predvsem kvalitetni kamniti portali, ki so ohranjeni v velikem številu. Kolikor niso bila okna zamenjana po l. 1950, ohranjajo značilna razmerja in okvire iz ometa, kot jih je poznalo 19. stoletje.

Večina stavb stoji v razmeroma gosti zazidalni liniji. Na cesto so obrnjene s čelno stranjo, včasih pa poteka sleme tudi vzporedno z ulico.

Skoraj vse hiše so enonadstropne, razen treh — Na Plavžu 58, Na Plavžu 57 in Racovnik 47. Izvzeti so novi bloki.

Pritličja so bila v celoti zidana, v veliki meri tudi nadstropja, o čemer pričajo zidana stopnišča in za 17. stoletje značilno obokane veže v nadstropjih. Morda so bili pri nekaterih stavbah prostori ob zgornji zidani veži leseni. Vsekakor pa sta se morala kasneje spremeniti oblika in material v zatrepah čelnih fasad. Po vsej verjetnosti je bilo sprva veliko število zatrepov opaženih z lesom, kot kaže posnetek hiše Racovnik 44 iz leta 1964. O večjih spremembah v zidavi po požaru 1822 pričajo v veliki meri ohranjeni fabioni. Stik med fasado in streho je polkrožno oblikovan in ometan. Uveljavili sta se tudi novi kritini — opečni strešnik in skril. Slednja je ohranjena na strehah še v toliko primerih, da daje značilen pečat naselju in krajini.

Sl. 47. Železniki — Na plavžu 36

Fig. 47 — Železniki — Na plavžu 36

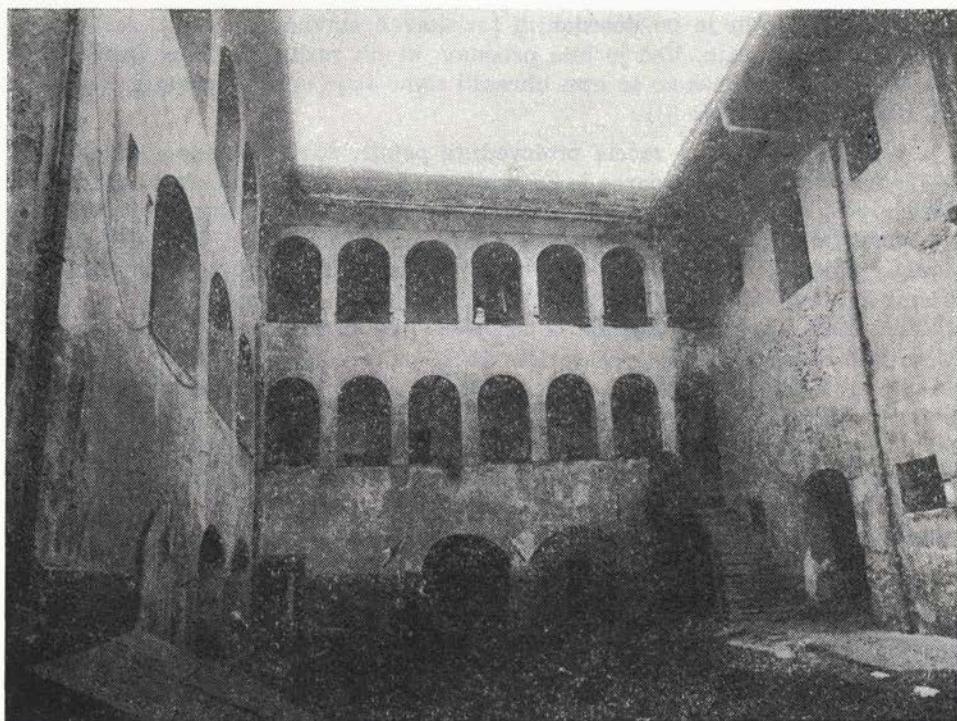
Sl. 48. Zelezniki — Racovnik 9
Fig. 48 — Železniki — Racovnik 9

V številnih stavbah se je ohranil značilen tloris z vežo ob eni strani ter gospodarskimi in stanovanjskimi prostori na drugi strani. Pri mnogih lahko razberemo osnovni tloris in kasnejše dozidave, pri redkih pa je tloris enovit. Tlorisne značilnosti in usmeritev hiše s celno fasado na cesto govorijo o njeni podobnosti s stavbami na prehodu iz srednjega v novi vek.

V preteklosti je bila največja razlika med fužinarsko, meščansko in kmečko hišo v kuhinji, ki je fužinarsko najemniško stanovanje ni poznalo. Nadomeščala jo je veža s kuriščem v zadnjem delu. Taka kurišča so bila pogosta v pritličju in nadstropju iste stavbe. To vidimo tudi v Železnikih.

Večnadstropne stanovanjske hiše so nastale že v 17. stoletju. Hiša za več družin je v slovenski stanovanjski kulturi znana le iz zgodovinskih fužinarskih Železnikov in Krope. Podobne značilnosti kaže tudi idrijska hiša, le da je bila last rudnika.

Kovaško stanovanje ni bila hiša, niti soba, ampak miza. Spalnica je bila na podstrešju, ki je bilo podobno kot pritličje in nadstropje razdeljeno na dva dela. V enem so bile z opažem, deskami, lesom obite spalnice, v drugem sušilnica, shramba itd. (dobro ohranjen primer je v stavbi Na Plavžu 60). Gospodar je imel kuhinjo, najemnik pa krušno peč, ki se je kurila iz veže.

Sl. 49. Železniki — Na plavžu 57, arkadno dvorišče
Fig. 49 — Železniki — Na plavžu 57, the courtyard with arcades

Požar l. 1620, vzpon Železnikov po proizvodnji na vodilno mesto na Kranjskem v 17. stoletju, hitro menjavanje lastnikov in povečano število fužinarjev, vendar le na račun delitve deležev v 18. stoletju in počasno nazadovanje proizvodnje v 19. stoletju, se do neke mere razberejo tudi iz ohranjenega stavbnega fonda.

1. Stavb iz 16. stoletja doslej nismo odkrili, razen fragmentov: gotskega okna na Racovniku 34, vklesane letnice 1513 na kletnem oknu Na Plavžu 34. Morda bi s sondiranjem odkrili še kaj; možno je, da nekatere kleti izvirajo iz 16. stoletja, potem pa so bile po požaru leta 1620 temeljito predelane.

2. Med starim stavbnim fondom je največ objektov z obokanimi prostori, značilnimi za 17. stoletje (40 stavb). Vsaj v 20 hišah so bili obokani prostori tja do leta 1945. Oboki so z grebenasimi sosvodnicami in močno poudarjenimi stiki.

Franciscejski kataster ima označenih 137 objektov. Ker so dosegli Železniki največji vzpon v 17. stoletju in je bilo v 18. stoletju zgrajenih manj stavb, smemo sklepati, da je bilo število objektov precejšnje že v 17. stoletju.

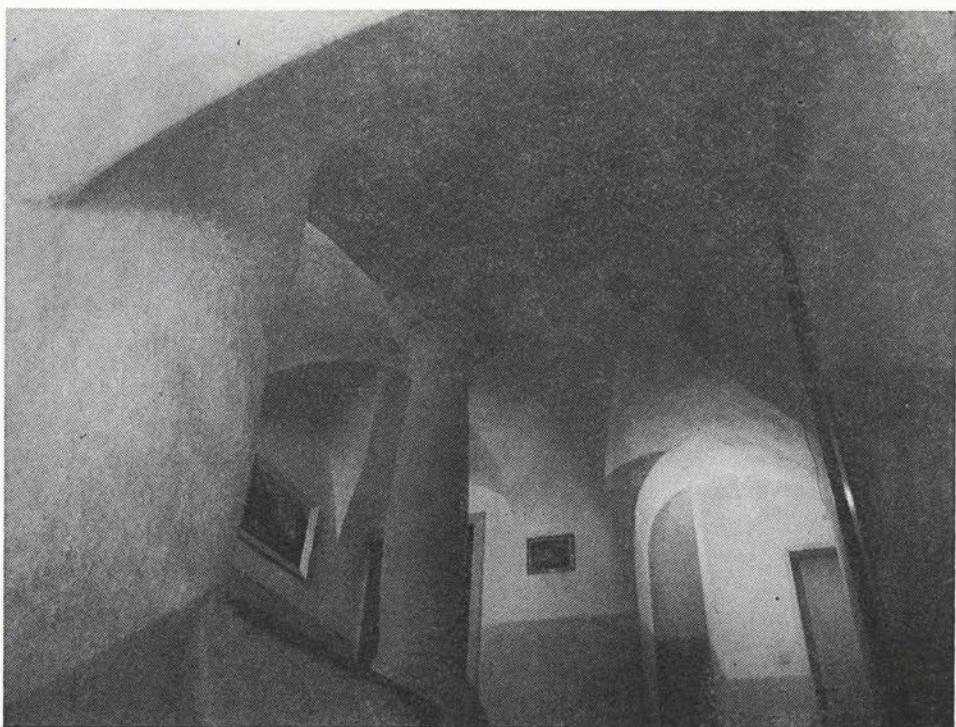
3. V 18. stoletju se je število fužinarjev povečalo z delitvijo deležev. Finančni uspeh je bil seveda manjši razen za nekaj najbogatejših fužinarskih rodbin, kot so bili Plautzi, Homani, Urbančiči, Warli, Bonclji in še nekateri.

V tem stoletju je po dosedanjih raziskavah stavbnega fonda zraslo manj hiš kot v 17. stoletju. Več je bilo prizidav, ki jih razbiramo iz raščenih tloriščev stavb. Iz tega časa so se npr. ohranili samo trije baročni portali (Racovnik 44, Racovnik 45, Trnje 31).

4. V 19. stoletju je začela proizvodnja pešati, dokler ni konec 19. stoletja povsem zamrla. Močan udarec je Železnikom zadala francoska okupacija v letih 1809—1814, ko se je proizvodnja zaradi popolnega zastoja trgovine z žebli močno zmanjšala. Potem se je zopet povečala in v štiridesetih letih 19. stoletja dosegla najvišjo raven. O tem začasnom blagostanju pričajo tudi številni kvalitetni kamniti portali iz štiridesetih in petdesetih let. Med fužinarji se je na vodilno mesto povzpela družina Globočnikov. Če izvzamemo obnovitvena dela, ki so bila nujna posledica požara leta 1822, ko je bila poškodovana večina hiš, so bile na Racovniku zgrajene le tri nove hiše. Tudi te so v zvezi s pridobljeno posestjo Globočnikov. V osnovi so tudi te zrasle iz manjših starejših zasnov, vendar so jim obsežna dela dala obliko, značilno za 19. stoletje (Racovnik 32, Racovnik 41 — razen konzolnega nadstropja, in Racovnik 47, ki je nastal z združitvijo dveh starejših stavb in nadzidavo nadstropja, v zvezi z njihovo posestjo pa ni izredno povečanje stavbe Racovnik 49).

Sl. 50. Železniki — Racovnik 34, edino gotsko okno
Fig. 50 — Železniki — Racovnik 34, the only Gothic window

S1. 51. Železniki — Racovnik 45, veža s stopniščem
Fig. 51 — Železniki — Racovnik 45, the hall with the staircase

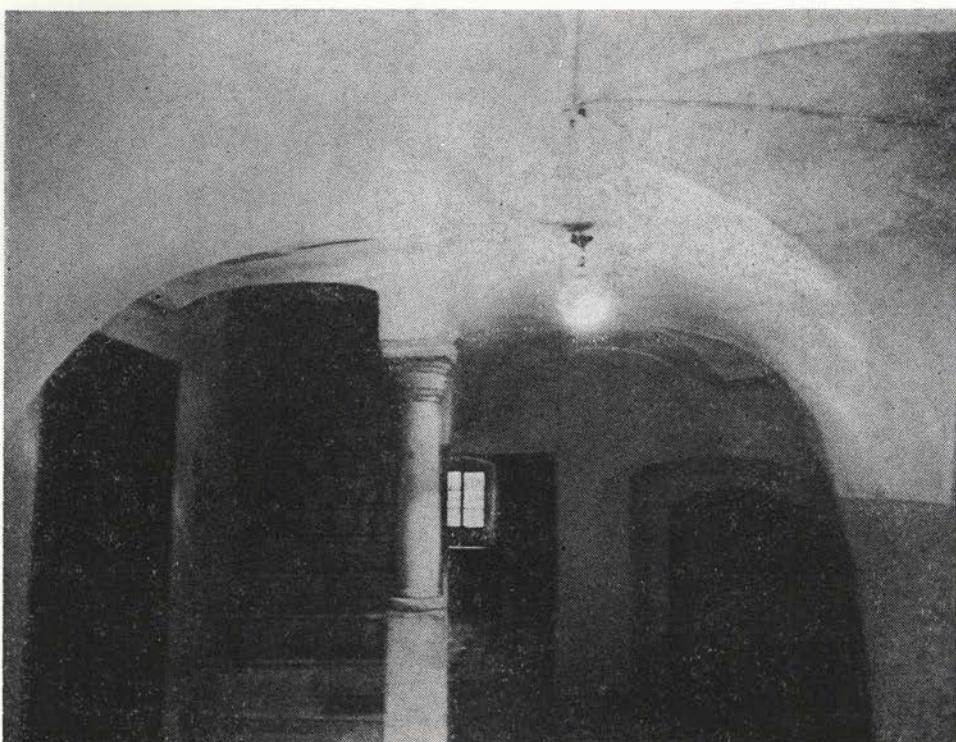
Konkurenčne cene švedskega, angleškega in ruskega jekla ter pomanjkanje železove rude v bližini so končno povzročile propad fužin ne samo v Železnikih ampak po vsej Kranjski, razen na Jesenicah. Leta 1876 so v raznih železarskih krajih po Sloveniji odpustili 300 delavcev.

V kraju je le malo arhitekturnih detajlov iz konca 19. stoletja. Je le nekaj portalov in adaptacij (Na Plavžu 57). Na začetku 20. stoletja je bilo vzidanih nekaj novih portalov, kar bi lahko povezali z dejavnostjo gradbenega podjetja grofa Ceconija (gradnje ceste); ta bi omogočila lažji dovoz materiala k trasi bohinjske železnice, ki so jo tedaj začeli graditi.

Iz tega časa sta dva zelo kvalitetna portala iz rožnatega konglomerata (Na Plavžu 27 in 47) in nekaj manj kvalitetnih portalov iz betona (npr. Racovnik 10, 45, Na Plavžu 36).

Do konca druge svetovne vojne je nastal zastoj v gradnji stanovanjskih hiš. Objekti, zgrajeni po letu 1950, pa so tako po gmotah kot po obdelavi fasad tuji staremu ambientu.

Kljub nekaterim novejšim posegom, ki so razvrednotili marsikatero fasado ali uničili kvalitetno oblikovan prostor, imajo Železniki še vedno dosti kvalitet,

Sl. 52. Železniki — Racovnik 9, veža v pritličju
Fig. 52 — Železniki — Racovnik 9, the groundfloor hall

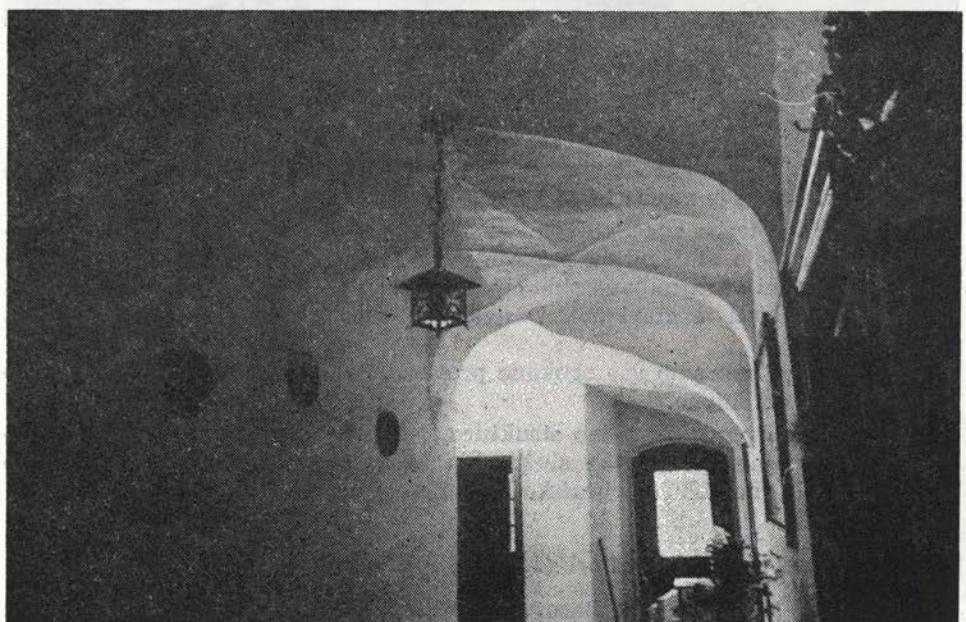
od zazidalnega tlora, manjših zaokroženih ambientov, posamičnih zgodovinsko pričevalnih stavb do izredno kvalitetnih objektov, ki so pomembni tudi v širšem slovenskem merilu. Med njimi so na prvem mestu Racovnik 9 — Poldetova hiša, Racovnik 32 — Jožefova hiša, Racovnik 34 — Dolenčeva hiša, Racovnik 36 — Kasarna, Racovnik 47 — Antonova hiša, Trnje 33 — Plnada, Na Plavžu 34 — Opalta, Na Plavžu 39 — Barglnova hiša, Na Plavžu 57 — Boncljeva hiša in na Plavžu 58 — Plavčeva hiša. Posebej bi še opozorili na nekaj izjemno obokanih kletnih prostorov, ki so v Železnikih edinstveni — Racovnik 9, Racovnik 34, Racovnik 36, Racovnik 41, Na Plavžu 27 in Na Plavžu 57. V slednji hiši je poleg kleti izjemnen tudi »centralno« oblikovan prostor iz srede 17. stoletja v 1. nadstropju.

Poleg konservatorskih smernic za posamične stavbe so ob koncu I. zvezka dodane še Splošne konservatorske smernice za naselje:

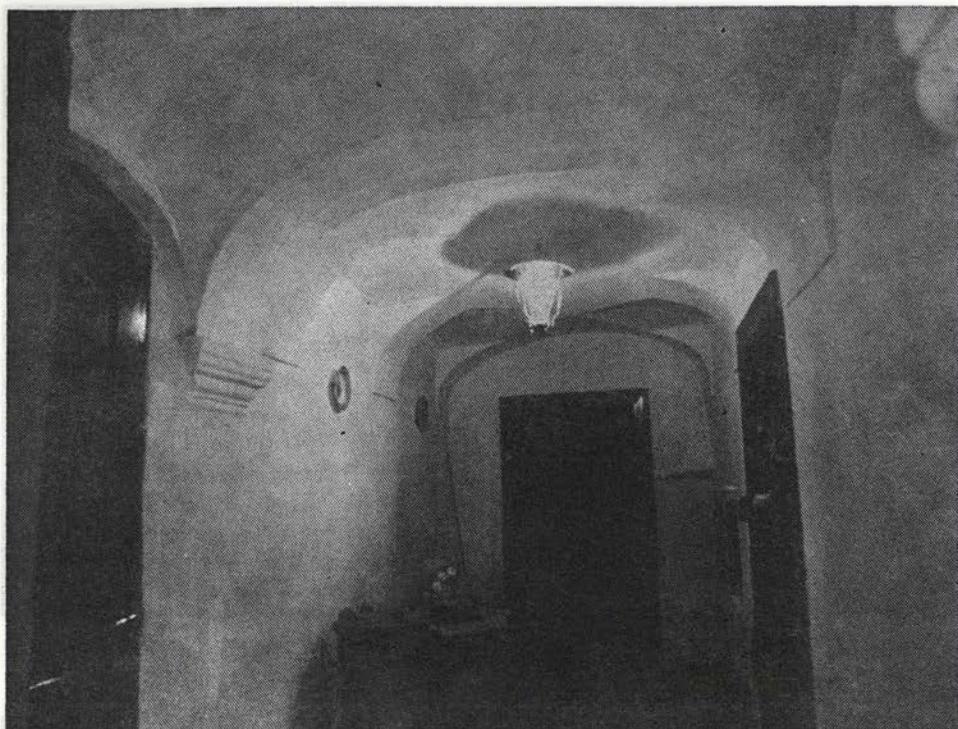
Za Železnike kot celoto velja, da bi morali zaradi izjemne zgodovinske pričevalnosti in prostorskih kvalitet varovati značilen potek ceste, ki v okljukih teče skozi naselje ini jo kaže tudi franciscejski kataster 1825. S svojo gibko linijo tvori slikovitost naselja.

Sl. 53. Železniki — Racovnik 9, klet
Fig. 53 — Železniki — Racovnik 9, the cellar

Sl. 54. Železniki — Racovnik 32, zgornja veža
Fig. 54 — Železniki — Racovnik 32, the upstairs hall

S1. 55. Železniki — Racovnik 34, spodnja veža (stavba je na starih osnovah zgrajena po letu 1825)
Fig. 55 — Železniki — Racovnik 34, the downstairs hall (the building was built
after 1825, according to the old principles)

Varovati je treba značilne gmote objektov, gabarit in strešni naklon (ca. 38⁰) pa tudi kritino, če je streha krita s skriljem.

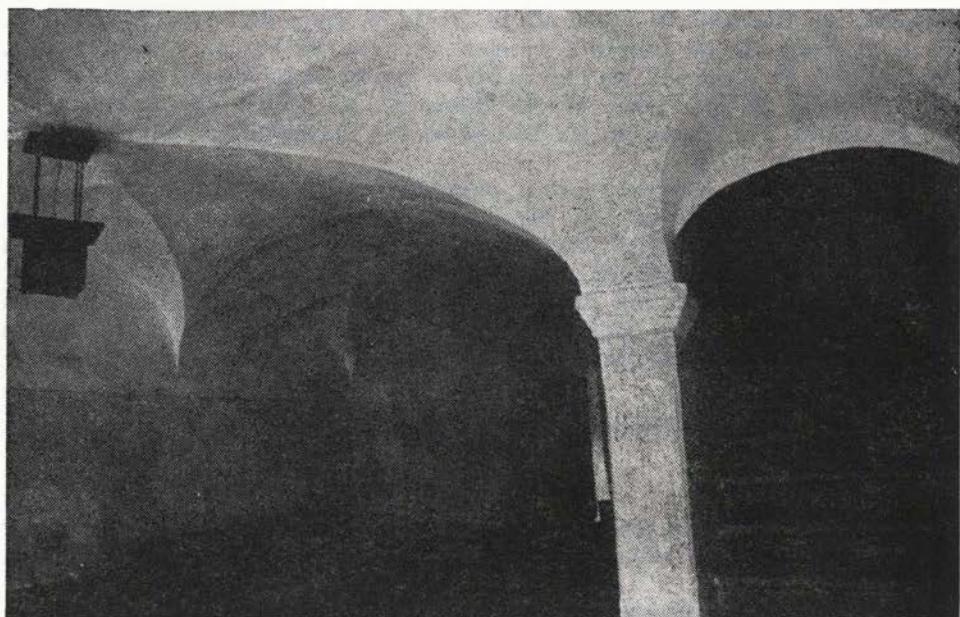
Ohraniti je treba značilno členitev fasad in kamnoseške detajle, ki kvalitetno dopolnjujejo ambient in stopnjujejo njegov pomen. S tem pa so tesno povezani fasadni ometi: »bavarski« omet in drugi grobi materiali niso v skladu s starimi ambienti in stavbami. Dosledno bi morali ohranjati zaglajen omet in belež.

Ohraniti pa moramo vse obokane prostore, ki so pomembni tako stavbno-razvojno kot oblikovno.

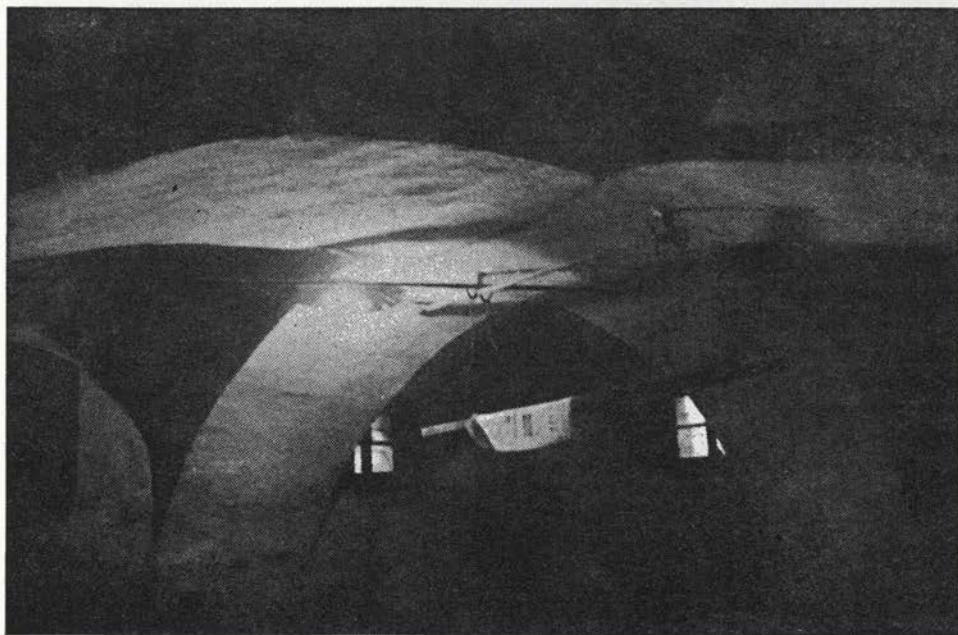
Pri vsakem posegu v zidno strukturo in fasado bi moral biti navzoč konzervator pristojne spomeniške službe, da bi lahko ugotovil morebitne spremembe in jih vnesel v topografske kartone.

Ohranjeni obokani prostori (dokaj dobro ali pa samo fragmentarno)

Racovnik 8, Racovnik 9, Racovnik 10, Racovnik 16, Racovnik 17, Racovnik 34, Racovnik 19, Racovnik 20, Racovnik 31, Racovnik 32, Racovnik 33, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 41, Racovnik 44, Racovnik 45, Racovnik 47,

Sl. 56. Železniki — Racovnik 34, veža v pritličju
Fig. 56 — Železniki — Racovnik 34, the groundfloor hall

Sl. 57. Železniki — Racovnik 34, ena od treh kleti
Fig. 57 — Železniki — Racovnik 34, one of the three cellars

Racovnik 49, Racovnik 50, Racovnik 51, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 27, Trnje 31, Trnje 32, Trnje 33, Na Plavžu 2 (v celoti 19. stol.), Na Plavžu 4, Na Plavžu 6, Na Plavžu 8, Na Plavžu 12, Na Plavžu 27, Na Plavžu 34, Na Plavžu 36, Na Plavžu 37, Na Plavžu 39, Na Plavžu 40, Na Plavžu 47, Na Plavžu 48, Na Plavžu 55, Na Plavžu 57, Na Plavžu 58, Na Plavžu 60, Na Plavžu 61, Na Plavžu 68, Na Plavžu 69.

Ustno izpričani obokani prostori, ohranjeni do leta 1945 in še kasneje.

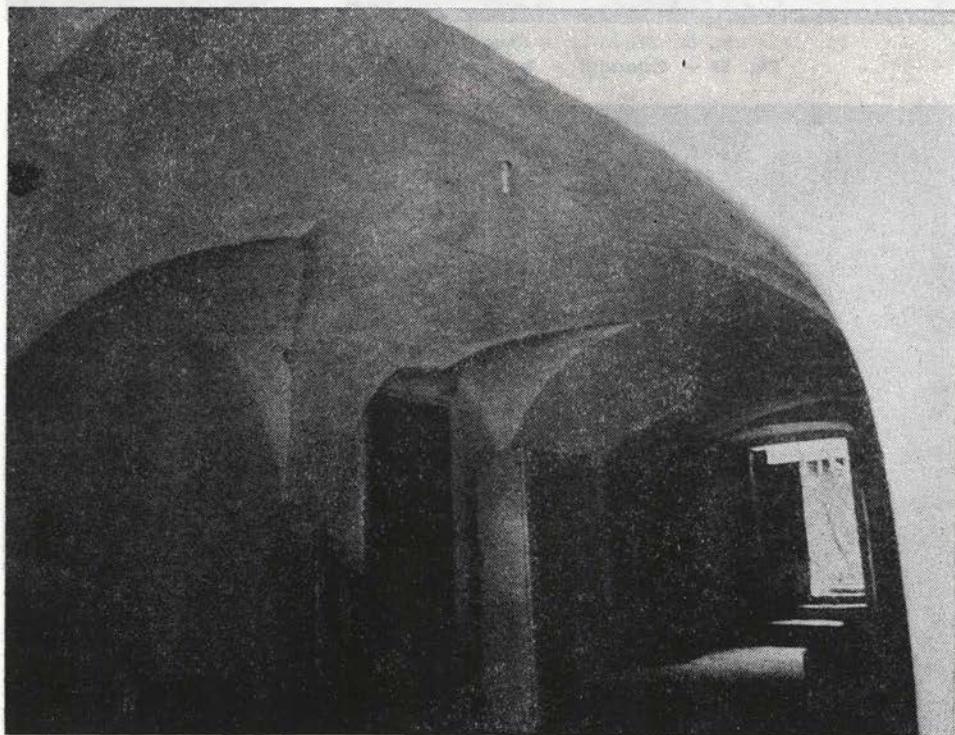
Racovnik 11, Racovnik 46, Na Plavžu 3, Na Plavžu 9, Na Plavžu 11, Na Plavžu 29, Na Plavžu 30, Na Plavžu 31, Na Plavžu 38, Na Plavžu 42, Na Plavžu 65, Na Plavžu 66, Na Plavžu 67.

Obokani prostori so bili tudi v nekdanji »mežnariji«, ki je bila porušena po vojni, verjetno pa so tudi vse stavbe na severni strani Trnja, ki so bile zaradi poškodb po vojni porušene, imele nekatere prostore obokane.

Ohranjeni pomembnejši portali

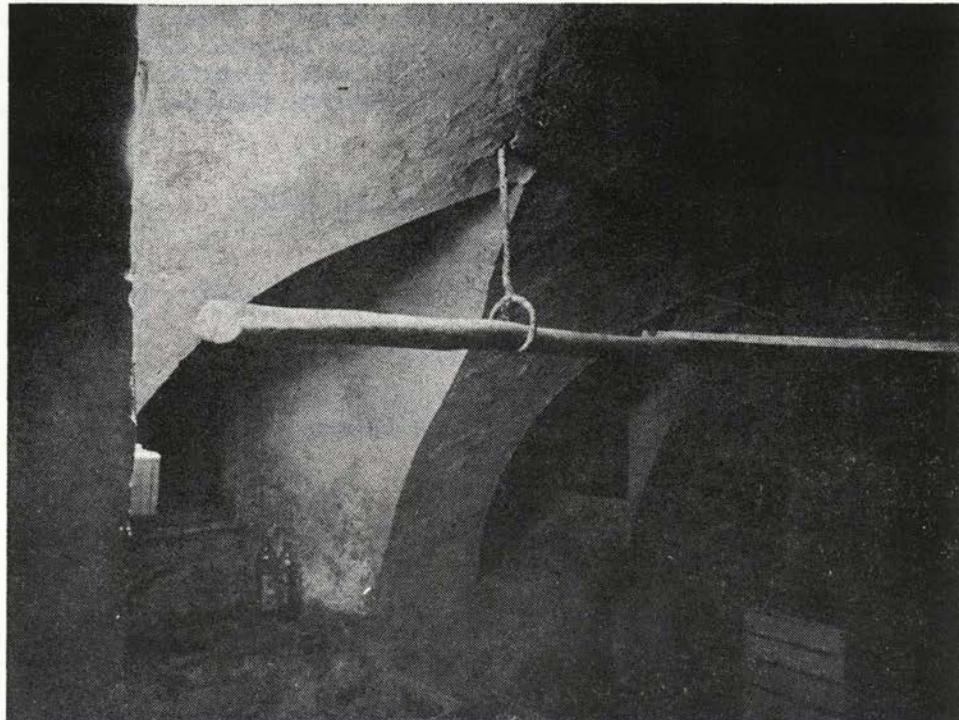
17. stoletje

Trnje 33 — Plnada (zelo napredna oblika), Trnje 33 (portal v objektu v prehodu med »hišo« in mlinom), Na Plavžu 39, Na Plavžu 39 (znotraj objekta),

Sl. 58. Železniki — Racovnik 36, veža

Fig. 58 — Železniki — Racovnik 36, the hall

Sl. 59. Železniki — Racovnik 44, klet
Fig. 59 — Železniki — Racovnik 44, the cellar

Na Plavžu 55 (znotraj objekta), Na Plavžu 57 (znotraj objekta — 3), Na Plavžu 58 (znotraj objekta — 3).

18. stoletje

Racovnik 44, Racovnik 47 (levi portal), Trnje 31, Na Plavžu 69 (znotraj objekta).

19. stoletje

Racovnik 9, Racovnik 16, Racovnik 32, Racovnik 34, Racovnik 37, Racovnik 41, Racovnik 47 (desni portal), Racovnik 49, Racovnik 50, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 27, Trnje 32, Na Plavžu 1 (2), Na Plavžu 12, Na Plavžu 27, Na Plavžu 37, Na Plavžu 38, Na Plavžu 47, Na Plavžu 48, Na Plavžu 57.

Ohranjena pomembnejša portalna vrata

Racovnik 9 (železna), Racovnik 16 (železna), Racovnik 32 (lesena, kasetirana), Racovnik 36 (železna), Racovnik 37 (železna), Racovnik 41 (železna), Racovnik 47 (leva vrata — železna), Racovnik 47 (desna vrata — rezbarsko obdelana), Racovnik 49 (lesena, kasetirana), Racovnik 50 (lesena, rezbarsko

obdelana), Trnje 15 (lesena, rezbarsko obdelana), Trnje 25 (lesena, kasetirana), Trnje 27 (lesena, kasetirana), Na Plavžu 1 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 12 (lesena, ribja kost), Na Plavžu 27 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 38 (železna), Na Plavžu 47 (lesena, rezbarsko obdelana), Na Plavžu 57 (lesena, rezbarsko obdelana).

Ohranjeni pomembnejši okenski okviri

16. stoletje

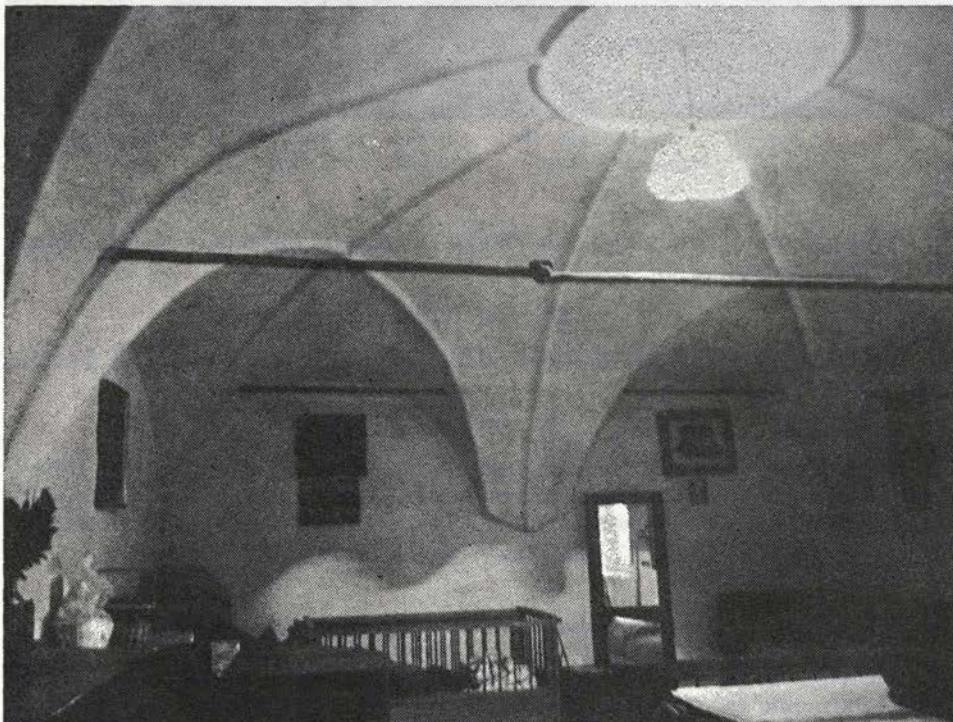
Racovnik 34 (gotsko okno), Na Plavžu 34 (napisno besedilo v kamnu nad kletnim oknom).

17. stoletje

Racovnik 45, Trnje 33, Na Plavžu 12 (kletno okno), Na Plavžu 57, Na Plavžu 58. (Verjetno je iz tega stoletja še več kletnih okenc.)

18. stoletje

Racovnik 9 (okna v pritličju), Racovnik 10, Racovnik 34 (samo okenske preklade), Racovnik 36 (okno iz zelenega tufa), Racovnik 37 (leva polovica

Sl. 60. Železniki — Na plavžu 57, obokani prostor v 1. nadstropju
Fig. 60 — Železniki — Na plavžu 57, the vaulted room on the first floor

Sl. 61. Železniki — Racovnik 50, strop v Popčevi hiši

Fig. 61 — Železniki — Racovnik 50, the ceiling of Popčeva house

fasade), Trnje 15 (deloma), Na Plavžu 39, Na Plavžu 55 (samo okenske preklade), Na Plavžu 57 (deloma), Na Plavžu 58 (2. nadstropje).

19. stoletje

Rakovnik 9 (1. nadstropje), Rakovnik 32, Rakovnik 34, Rakovnik 47 (deloma), Rakovnik 49, Trnje 15, Trnje 25, Trnje 31, Na Plavžu 6 (deloma), Na Plavžu 47, Na Plavžu 55 (deloma), Na Plavžu 57 (1. nadstropje).

Ohranjena konzolna nadstropja in vogalni pomoli

Iz 16. ali začetka 17. stoletja.

Rakovnik 41 (konzolno nadstropje), Trnje 33 (okrogel vogalni pomol), Na Plavžu 39 (pomol na fasadi), Na Plavžu 58 (konzolno nadstropje).

Ohranjeni arkadni hodniki

Rakovnik 41 (pritličje, nadstropje), Na Plavžu 27 (pritličje), Na Plavžu 34 (pritličje, v nadstropju zazidani), Na Plavžu 37 (zazidane arkade v višini 1. nad-

stropja, na cestni fasadi), Na Plavžu 57 (pritličje, nadstropje), Na Plavžu 58 (zazidane arkade v višini med 1. in 2. nadstropjem na severnem dvoriščnem traktu).

Fragmentarno ohranjena poslikava fasad (šivani robovi) in štukaturni okras

Racovnik 36 (šivan rob), Trnje 15 (motiv pilastrov in štirilista v štuku), Trnje 33 (šivan rob), Na Plavžu 29 (skoraj povsem uničene freske), Na Plavžu 34 (šivan rob), Na Plavžu 37 (šivan rob in geometrijski okras v štuku), Na Plavžu 39 (šivan rob v barvi in geometrijski liki v štuku), Na Plavžu 47 (manjši ornament v štuku), Na Plavžu 49 (šivan rob).

Po ustnem izročilu je bila poslikana tudi stavba Racovnik 41. Z gotovostjo lahko trdimo, da se pod starimi ometi še marsikje skrivajo slikani šivani robovi.

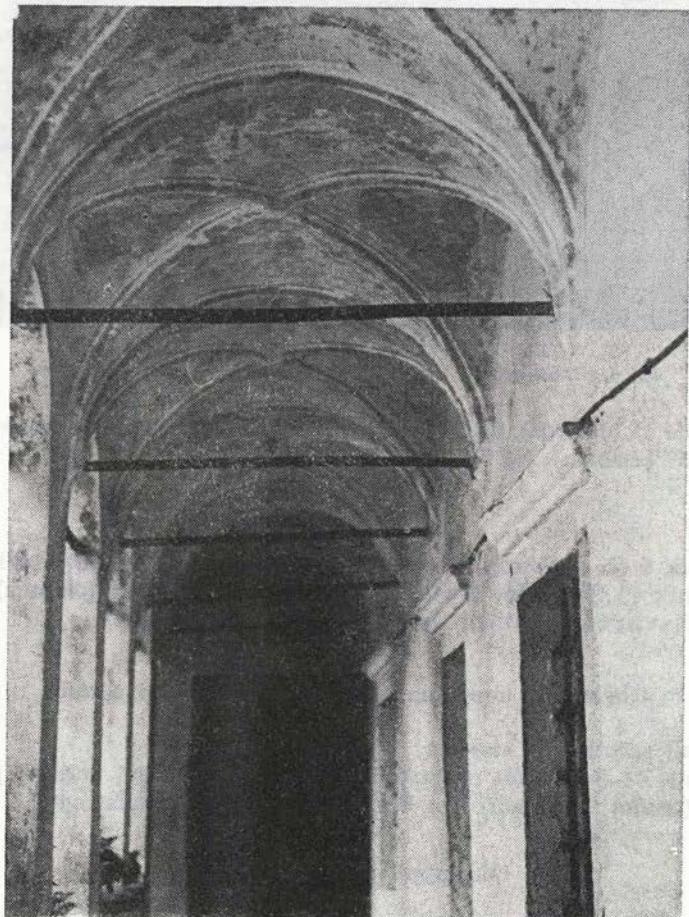

Fig. 62 — Železniki — Na plavžu 57, the vaulted corridor
Sl. 62. Železniki — Na plavžu 57, obokani hodnik

Ohranjeni prosti stojči ali ob strani zazidani stebri

V vežah ob stopniščih ali v kleteh.

Racovnik 9, Racovnik 16, Racovnik 34, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 44, Racovnik 45, Racovnik 47 (stopnišče iz 19. stoletja), Trnje 15, Trnje 27, Na Plavžu 12, Na Plavžu 37, Na Plavžu 39.

Osrednji steber v kleti.

Racovnik 36, Racovnik 57, Racovnik 58.

Ohranjeni dekorativni stropovi

Racovnik 36 (štuk), Racovnik 41 (dekoracija, skrita za visečim stropom), Racovnik 50 (štuk), Na Plavžu 55 (štuk).

Leseni stropovi.

Na Plavžu 58, Na Plavžu 66.

Ohranjene niše na fasadah

Racovnik 8 (prazna), Racovnik 31, Racovnik 33, Racovnik 41 (2 niši), Trnje 31, Na Plavžu 34, Na Plavžu 36 (prazna), Na Plavžu 37 (poslikana), Na Plavžu 69 (prazna).

Ohranjene strehe, krite s skriljem

Racovnik 8 (+ mansardno okno), Racovnik 10 (+ mansardno okno), Racovnik 11 (+ dvoje mansardnih oken), Racovnik 19, Racovnik 20, Racovnik 32, Racovnik 36, Racovnik 37, Racovnik 49, Racovnik 50 (deloma), Racovnik 51, Racovnik 53, Trnje 15 (+ mansardno okno), Trnje 22, Trnje 25 (+ izjemno oblikovano mansardno okno), Trnje 27, Trnje 32 (+ mansardno okno), Trnje 33, Trnje 36, Na Plavžu 2 (+ mansardno okno), Na Plavžu 3, Na Plavžu 4, Na Plavžu 6 (+ mansardno okno), Na Plavžu 8, Na Plavžu 9, Na Plavžu 10, Na Plavžu 28, Na Plavžu 29, Na Plavžu 36, Na Plavžu 38, Na Plavžu 46, Na Plavžu 53, Na Plavžu 57, Na Plavžu 60, Na Plavžu 66, Na Plavžu 67.

LITERATURA

1. Šumi, Arhitektura XVI. stol. na Slovenskem, 1966; 2. Šumi, Arhitektura XVII. stol. na Slovenskem, 1969; 3. Blaznik, Kolonizacija Selške doline, 1928; 4. Blaznik, Škofja Loka in loško gospodstvo (973—1803), Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973;
5. Koblar, Zgodovina železarstva na Kranjskem, LMS, 1892; 6. Andrejka, Kropa in Kamna gorica, 1924; 7. Mohorič, Zgodovina plavža v Železnikih, Kronika II/2, 1954;
8. Koblar, Moj obračun, SM, 1976; 9. Blaznik, Kolonizacija in populacija na Selškem v freisinškem času, Selški zbornik, 1973; 10. Planina, Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino 1972; 11. Kermavner, Pavperizem v propadajočih železarskih krajih na Gorenjskem pred 100 leti, LR XVII, 1970; 12. Baš, Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju, 1984; 13. Verbič, Železarstvo in žebljarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stol., Selški zbornik, 1973; 14. Žumer, prispevek h gospodarski zgodovini Selške doline. Selški zbornik, 1973; 15. Demšar, Drobtinice iz zgodovine Že-

leznikov v 2. pol. 19. stol., Selški zbornik, 1973; 16. Žumer, Obrt in obrtna podjetja po prenehanju železarstva, Selški zbornik, 1973; 17. Ramovš, Gradbeni in okrasni kamni, Selški zbornik; 18. Planina, Pokrajina in kraji Selške doline, Selški zbornik, 1973; 19. Dolenc, Iz kronistovih zapisnikov o žebljarijih v Železnikih, LR XXVII, 1973; 20. Blaznik, Železarski in franciscejski katastrski elaborati, LR XXV, 1978; 21. Smitek, Kropa (zbirka Vodnik).

REGENERIRANJE, KONSERVIRANJE IN RESTAVRIRANJE TAPISERIJ IZ PTUJSKEGA MUZEJA

Marjeta Ciglenečki

THE REGENERATION, CONSERVATION AND RESTORATION OF TAPISERIES FROM THE MUSEUM OF PTUJ

POVZETEK

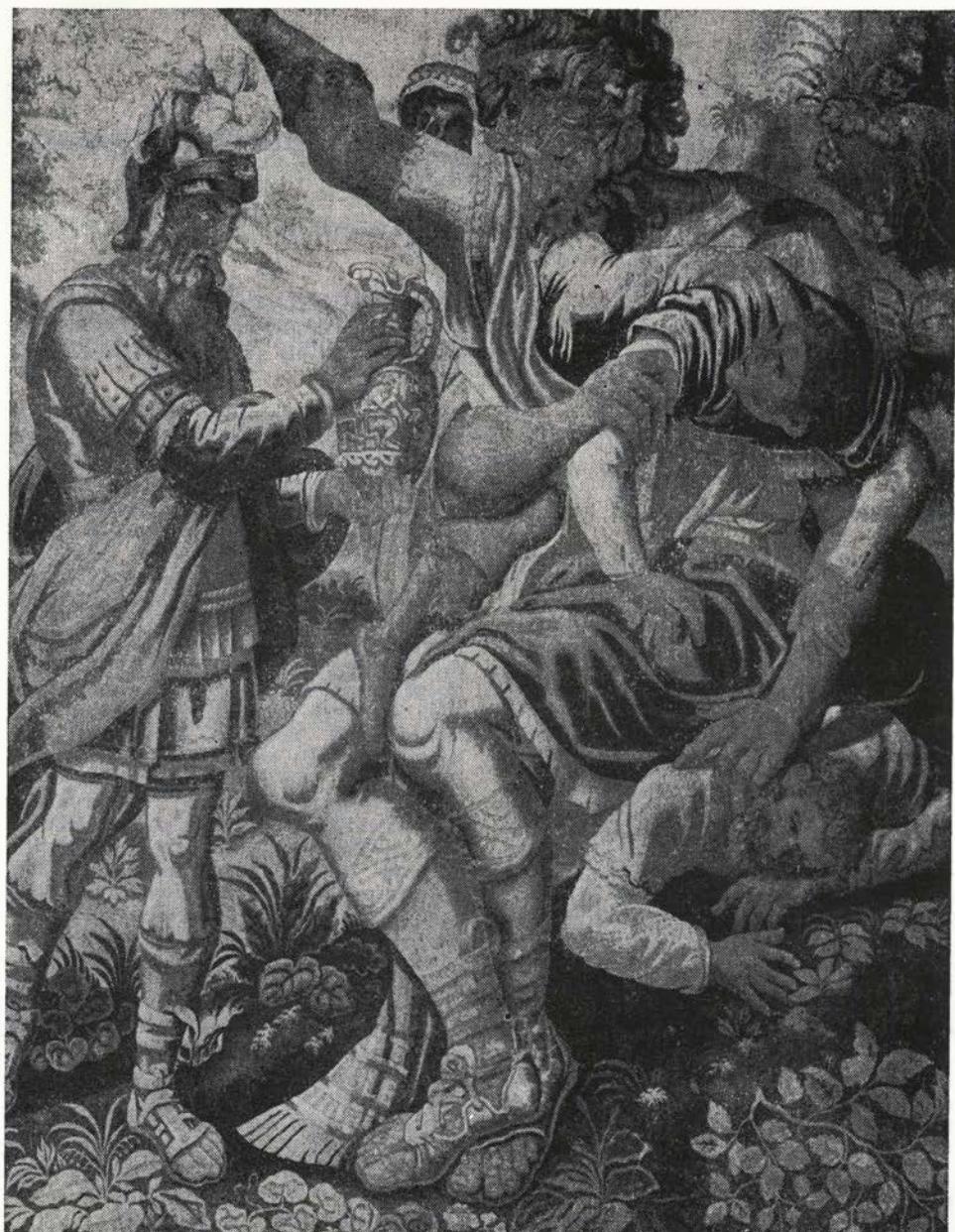
Na Slovenskem se je ohranilo malo starih tapiserij. V Pokrajinskem muzeju v Ptiju, ki je s takim gradivom najbogatejši, se jih je ohranilo 10. 6 je delov v seriji verdur, nastalih ob koncu 17. stol. na Francoskem. Dragocenejše so 4 flamske tapiserije s prizori iz Odiseje. Za zdaj so datirane na začetek 17. stol., a verjetno bo treba čas njihovega nastanka pomakniti za približno pol stoletja nazaj. Ptujске tapiserije so stokane iz volnene osnove, voteki pa je delno volnen in delno svilen. Prvi poseg je obsegal regeneracijo in konservacijo. Prof. Kovačević, ki je delo opravila, tkanine preparira izključno z izvlečki iz naravnih plodov, ki jih sama pripravlja. Restavriranje je podprla Tovarna volnenih izdelkov Majšperk. To delo je obsegalo priprave prejic, barvanje in zaščito teh prejic in nato samo tkanje in podšivavanje. Delo se nadaljuje, vendar pa zbuja skrb dejstvo, ali bomo mogli tudi pozneje obdržati ekipo, ki si je z mnogo truda pridobila potrebno znanje in pokazala dobre rezultate.

tkanine, restavratorski postopki, 17. stol., Ptuj

Few old tapestries have been preserved in Slovenia. In the museum of Ptuj, which is the richest in this respect, ten tapestries are kept. Six of them belong to the series of verdures which was made in the end of the 17th century in France. Four Flemish tapestries depicting scenes from the Odyssey are the more precious. For the time being, they are dated to the beginning of the 17th century, but it will probably be necessary to shift the datation of their origin back for about a half of the century. The tapestries of Ptuj have been through very rough times. They are woven of wool warp and their weft is partly wool and partly silk. The first intervention comprised regeneration and conservation. Professor Kovačević, who performed this task, prepares the fabric exclusively with extracts from natural products which she makes herself. The restoration was backed by the Factory for Wool Products from Majšperk. The work comprised the preparation of the yarn, their colouring and preservation, and then the weaving in doubling itself. The work is still in progress, but what worries us is the question whether it will be possible to keep the team which has worked so hard to obtain the necessary knowledge and given such good results, also in the future.

textile, restoration techniques, 17. cent., Ptuj

Na Slovenskem se je ohranilo malo starih tapiserij. Leta 1982 je to skromno zapuščino pregledala Hanka Štular, avtorica razstave Tapiserija v Sloveniji. Narodni muzej v Ljubljani hrani pet verdur s konca 17. stoletja, ki so nekdaj krasile sobane gradu v Slovenski Bistrici, in dva naslanjača, opeta z

Sl. 63. Ptuj — flamska tapiserija Odisej ponuja Polifemu pičajo, zač. 17. stol., 238 × 187 cm, inv. št. UO 488 T (S. Kosi 1986)

Fig. 63 — Ptuj — the Flemish tapestry, the scene of Odyssey offering a drink to Polyphemus, the beginning of the 17th century. 238 × 187 cm, Inv. No UO 488 T
(photo S. Kosi 1986)

ostanki tapiserij iz 17. in 18. stoletja. Nekoliko bogatejši je Pokrajinski muzej Ptuj. Inventar kulturnozgodovinskega oddelka se ponaša z desetimi tapiserijami. Šest jih sestavlja serijo verdur, ki so nastale ob koncu 17. stoletja nekje na Francoskem. Dragocenije pa so štiri flamske tapiserije s prizori iz Odiseje: Odisej reši Telemahu življenje, Odisejevo slovo od fejaškega kralja Alkinoa in njegove hčere Nausikae, Odisej ponuja Polifemu pijačo in Odisejev beg iz Polifemove votline. Za zdaj so flamske tkanine datirane na začetek 17. stoletja, verjetno pa bo treba ob dopolnjevanju primerjalnega gradiva iz drugih evropskih muzejev čas njihovega nastanka premakniti za kakšnega pol stoletja nazaj.

Znanje o tapiserijah iz ptujskega muzeja je razmeroma skromno. Po povedovanju nekaterih še živečih članov družine Herberstein, ki je imela ptujski grad v lasti od leta 1873 do konca druge svetovne vojne, je vseh deset tapiserij sodilo med redke predmete, ki so jih Herbersteini prevzeli od svojih predhodnikov Dietrichsteinov. Menda so jih ob nakupu gradu našli zavrnjene na podstresju, vse prašne ter razjedene od miši in moljev.

Ptujske tapiserije so prestale kaj slabe čase. Francoske so na več mestih razrezane in nato ponovno sešite, vendar se motivi zaradi manjkajočih delov ne ujemajo več. Flamskim vsem po vrsti manjkajo bordure, osrednji motivi pa niso okrnjeni. Poškodbe so hude in dokaj spretne roke so neznano kdaj že preprečile popoln propad. Večje razjede so pokrpane z volnenimi nitmi nevtralne barve. Žal je to sekundarno tkivo tehnološko slabše od originala in pomeni danes najbolj poškodovane površine tako na flamskih kot na francoskih tapiserijah. Ob pripravljanju tapiserij za namestitev v sobane ptujskega gradu so tkanine napeli v težke lesene okvire. Ti so prilagojeni velikosti zidov, kar potrjuje, da so tapiserije opremljali prav za ptujski grad.

Ta prva restavracija, o kateri ne vemo dosti, je preprečila najhujše. Seveda pa so se na tkanine še naprej usedali sloji prahu in umazanije, sončni žarki so še nadalje povzročali bledenje barv in insekti so neutrudno uničevali volno in svilo. Tapiserije se trgajo tudi zaradi lastne teže, v ptujskem primeru pa so takšne poškodbe še povečevali težki okviri, ki niso prava oprema za umetniške tkanine. Te morajo prosto viseti, saj rahlo valovanje pomeni pomemben del njihove zaščite.

Pozornemu očesu seveda ni moglo uiti slabšanje stanja. Leta 1979 smo poklicali na pomoč profesorico Miro Ovčačik-Kovačević iz Zagreba, ki je v Jugoslaviji edina strokovnjakinja za zahtevne konservatorske in restavratorske posege na tekstilu. Kmalu po prvem pregledu je profesorica Kovačević določila strukturo tkanja in stopnjo poškodb ter dala predlog za zaščito. Kasnejše poročilo ugotavlja, da so poškodbe nastale:

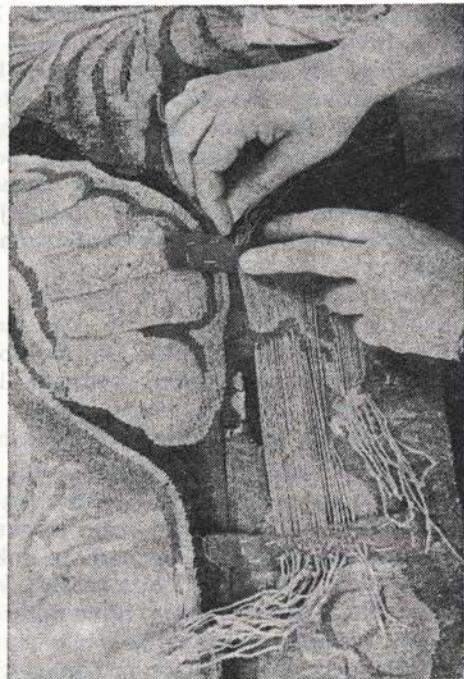
- z razkrajanjem molekul,
- fizično — z raztezanjem,
- fizično — z nasilnimi posegi,
- z oksidacijo,
- s tehnološkimi postopki pri barvanju,
- zaradi insektov, ki razjedajo volno in svilo, mikroorganizmov itd.

Tako flamske kot francoske tapiserije so stekane iz volnene osnove, votek pa je deloma volnen in deloma svilen. Volnene niti so obarvane pretežno v temnejših in toplih barvah, svilene pa v svetlejših. Predvsem pri kvalitetnejših

Sl. 64. Ptuj — flamska tapiserija. Vstavljanje osnove: restavratorka s kleščicami potiska iglo z nitjo skozi kanal v zdravem delu originala (M. Koltek)

Fig. 64 — Ptuj — the Flemish tapestry.
Inserting of the warp: the restorer pushes the needle and the thread through the "canal" in the same part of the original by means of a small pair of tongs (photo M. Koltek)

Sl. 65. Ptuj — flamska tapiserija. Vstavljanje osnove: restavratorka pripenja nit na poseben trak, da bo med tkanjem lahko uravnavala njeno napetost (M. Koltek)

Fig. 65 — Ptuj — the Flemish tapestry.
Inserting of the warp: the restorer attaches the thread to a special ribbon so that she can regulate its tension during the weaving (photo M. Koltek)

flamskih tapiserijah je likovna kompozicija podkrepljena z izborom barv in materiala. V spodnjih delih je tkanina večidel iz volne temnejših barv, proti vrhu pa se barve svetlijo in toplina volne vse bolj prehaja v plemeniti lesk svile.

Gostota tkanja je velika. Tako pri francoskih kot pri flamskih tapiserijah naštejemo v 1 cm^2 8 do 10 niti osnove in 26 do 32 volnenih ter 30 do 40 svilenih niti votka. Votek je obarvan z rastlinskimi barvili v nekaj več kot 100 odtenkih, osnova je ostala v naravnri barvi volne. Laboratorijske meritve originalnega materiala so dale te podatke:

Osnova:

numeracija preje	9,33/4
zavoji	292,7
zasuki	292
finost volne	30,40 mi

Votek:

numeracija preje	26,66/2
zavoji	516
zasuki	400
finost volne	33,54 mi

Debelina niti se seveda spreminja, saj gre za ročno in zato ne povsem enakomerno predenje.

Prvi poseg na tapiserijah je obsegal regeneracijo in konservacijo. V letih 1981 in 1982 ju je opravila profesorica Kovačević na štirih flamskih tapiserijah. Njihova skupna površina meri 25 m^2 13 dm^2 in 6 cm^2 . Flamskim tapiserijam smo zaradi večje poškodovanosti pa tudi zaradi večje kvalitete dali prednost pred francoskimi. Profesorica Kovačević pri svojih postopkih uporablja izključno izvlečke iz naravnih plodov. Tako sama pripravlja vsa eterična olja, cianogene glikozide in saponine, uporablja pa še primarne, sekundarne in terciarne alkohole, mešane alkoholne etre in raztopine nekaterih organskih kislin. Tkanine obdeluje edino z naravnimi spojinami in substancami rastlinskega izvora.

Z regeneracijo so bile niti očiščene prahu in umazanije, ki sta že prodrla v njihove pore. Tkanine so postale spet voljne in mehke, barve pa fluorescentne, čeprav jim seveda ni bilo mogoče vrniti intenzivnosti. Konservacija je originalno tkivo za daljšo dobo zaščitila pred napadi insektov.

Regeneraciji in konservaciji so sledile priprave na restavriranje. Teh prav gotovo ne bi mogli speljati brez razumevanja MTT Tovarne volnenih izdelkov Majšperk. V njihovih prostorih smo si uredili manjši restavratorski atelje in v tovarni so nam spredli čisto volno za osnovo in votek po podatkih iz laboratorijskega izvida. Tekstilni delavci iz Majšperka so nam tudi pomagali iz vrste drobnih zadreg, v katerih smo se znašli med delom.

Prijelo za votek je bilo treba zaščititi pred napadi insektov in nato pobaviti. Za predlogo je služila barvna lestvica, ki jo je profesorica Kovačević izdelala že pri regeneriraju. Zahtevno barvanje, pri katerem se je bilo najteže približati obledelosti tonov in videzu patine, je prevzela ing. Vera Golob z Inštituta za tekstilno in konfekcijsko tehnologijo na Visoki tehniški šoli v Mariboru. Pomagali sta ji Marjana Ovcariček in Jelka Plevnik, večkrat pa je priskočila na pomoč še Marija Bauman iz laboratorija tekstilne tovarne v Majšperku. Vsi barvni odtenki so urejeni v tabele s priloženimi recepturami, da lahko količine vedno sproti dopolnjujemo. Za barvanje so bila uporabljena metalkompleksna barvila.

Na tapiserijah so prizadete tudi večje površine, tako da je ponekod skoraj povsem zabrisan videz detajlov. Nadzor nad likovno izvedbo restavriranja smo zaupali slikarki Martini Golija — ona je narisala vse likovne predloge za prvo izmed restavriranih tapiserij.

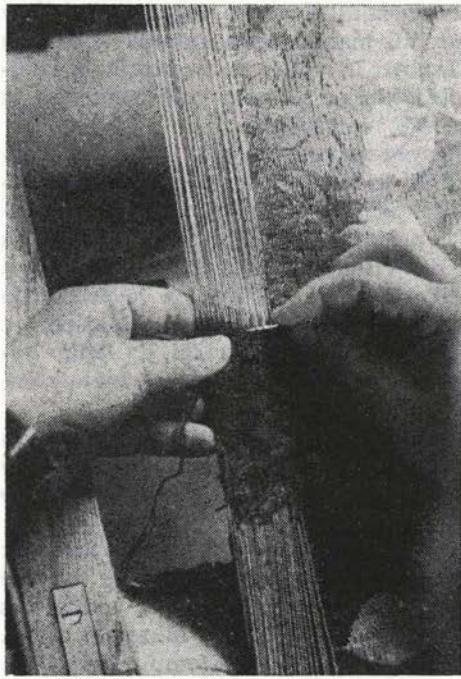
Ožjo restavratorsko ekipo smo sestavili iz štirih delavk majšperške tovarne: Erike Urlep, Anice Medved, Marije Korže in Kristine Brgez. V stare tehnike umetniškega tkanja jih je vpeljala profesorica Kovačević, ki je vodila ves restavratorski projekt. Posebne restavratorske statve je izdelal muzejski mizar.

Postopkov smo se lotili na tapiseriji Odisej ponuja Polifemu pijačo (inv. št. UO 488 T, površina 4 m^2 , 46 dm^2 in 93 cm^2). Poškodbe lahko razdelimo na poškodbe osnove in poškodbe votka. Povsod, kjer je bila poškodovana osnova, je bil uničen tudi votek. Na splošno pa se je osnova bolje ohranila od votka. Slednji je bil na večjih površinah tudi le deloma odrgnjen. Na takih mestih je zadostovanlo pošivavanje, se pravi točkovno prekrivanje razgaljene osnove. Ugotovili smo, da je svila dosti bolj propadla kot volna. To je bil tudi razlog, da smo na začetku del nameravali vsa odprta mesta zapreti z volnenim tkivom.

K temu so nas navajale tudi velike težave pri nabavi svile. Vendar se je kaj hitro pokazalo, da nadomeščanje svile z volno estetsko ni sprejemljivo. Še tako dobro izbrana barva in skrbno vstavljenе niti so dajale vtis nasilnega poseganja v prefinjeno likovno kompozicijo. Profesorica Kovačević nam je podarila svilo, ki je zadoščala za prvo tapiserijo. Barvali smo jo sproti.

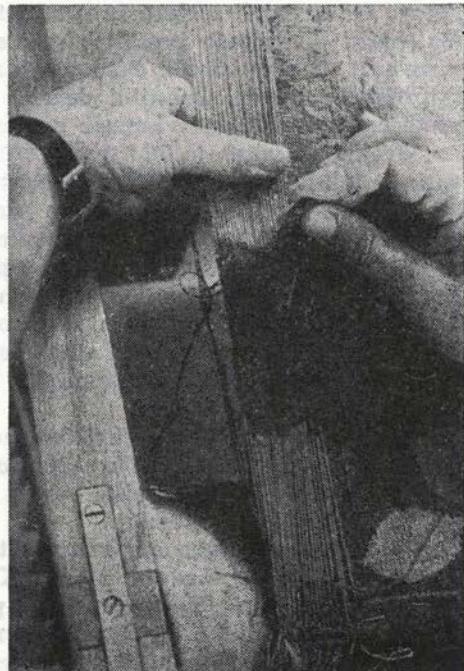
Barvanje zelo vpliva na obstojnost tkiva. Najbolj so bile prizadete površine v svetlo rjavih tonih. Tako so skoraj v celoti propadli lasje in brade upodobljenih oseb. Površine v nekaterih drugih barvah (npr. vinsko rdeči) pa so se ohranile povsem nedotaknjene.

O posegih smo vodili natančno dokumentacijo. Zaradi lažjega dela smo tapiserijo razdelili na 20 kvadrantov. Površine z na novo vstavljenim gradivom smo označevali na treh tabelah. Ločeno smo vrisovali na novo vstavljenou osnovo, na novo vstavljeni votek in površine, kjer so restavratorke samo pošivavale. Nove osnove so bile vstavljenе v približno deset odstotkov celotne površine tapiserije, z novim votkom smo posegli v približno petnajst odstotkov celote, pošivavali pa smo ga na približno dvajsetih odstotkih površine. Najtežje

Sl. 66. Ptuj — flamska tapiserija. Vstavljanje votka: restavratorka vpleta nit votka med niti osnove v platneni vezavi in oblikuje manj-kajoči motiv (M. Koltek)

Fig. 66 — Ptuj — the Flemish tapestry. Inserting of the weft: the restorer interweaves the thread of the weft with the threads of the warp in the linen binding and shapes the missing motif (photo M. Koltek)

Sl. 67. Ptuj — flamska tapiserija. Vstavljanje votka: v mehkem loku vpleteno nit votka je treba tesno zbiti z glavnikičkom, da v celoti prekrije osnovo (M. Koltek)

Fig. 67 — Ptuj — the Flemish tapestry. Inserting of the weft: the thread of the weft which is woven in a soft curve must be thickly joined together by using a small comb so that it covers the warp entirely (photo M. Koltek)

delo je bilo gotovo vstavljanje nove osnove, ki jo je treba previdno spojiti z zdravo originalno nitjo. Ptujške flamske tapiserije so v tem oziru še posebno zahtevne, saj je nekdo nekoč preprosto odrezal borduro in pustil obo stranska robova nezaščitena. Na obeh robovih je bilo treba podaljšati prav vsako nit osnove in dotkat 1,5 cm širok rob, da so restavratorke tkanino lahko ustreznou zaključile in zaščitile.

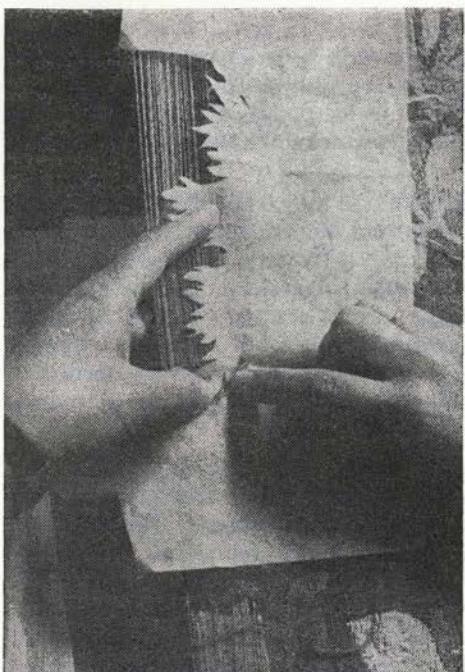
Ko so bile zaprte vse rane na prvi tapiseriji, je bilo treba tkanino opremiti za razstavljanje. Odločili smo se, da je ne bomo več vstavljalni v težak okvir, ki je v vsakem primeru sekundaren dodatek, pa še škoduje tapiseriji in krajša njeno življenjsko dobo. Potem ko so restavratorke tapiserijo snele s statev in zaključile obo robova, so jo na zadnji strani utrdile z mrežo trakov in podložile. Tapiserija se je lahko v svoji prvotni podobi vrnila na staro mesto v grajski jedilnici. Obžalujemo lahko le to, da so se izgubile bordure, ki so obrobljale osrednji motiv. Proučevanje izjemne serije flamskih tapiserij, ki je morala nekoč obsegati več kot štiri kose, je tako oteženo.

Pri restavriranju smo se držali načela vrniti originalu čim bolj prvotni videz, tako v barvi kot v materialu. Le večše oko odkrije na tapiseriji na novo vstavljeni tkivo. O poseghih pa priča obsežna dokumentacija. Restavriranje prve tapiserije je potekalo od novembra 1984 do konca februarja 1986. Samo ožja restavratorska ekipa je opravila 4351 delovnih ur, dela drugih sodelujočih pa nismo merili v urah. Pač pa smo v ptujskem muzeju sklenili prikazati opravljeno delo na razstavi. Restavrirano tapiserijo smo v novo odpiralno sezono ptujskega muzeja 1986 pospremili z razgrnitvijo dokumentacije, ki je prikazala vse faze dela. Na razstavo smo prinesli iz ateljeja tudi restavratorske statve, na katere je že bila napeta naslednja flamska tapiserija. Na otvoritvi so članice restavratorske ekipe pokazale navzočim, kako med niti osnove vpletajo votek in ga stikajo z originalom.

Z razstavo smo želeli zbuditi zanimanje za nadaljevanje našega dela in hkrati pokazati hvaležnost vsem, ki so kakorkoli pripomogli k temu, da se je prva flamska tapiserija vrnila v muzejsko zbirkvo v nekdanjem blišču.

Seveda pa je problematika reševanja tekstilnih umetnin širša. Restavratorski atelje v Majšperku deluje po zaslugi razumevanja delavcev te tovarne in vseh drugih, ki so udeleženi pri akciji. Kot že velikokrat se je tudi pri restavriranju ptujskih tapiserij pokazalo, da takšnih del ni mogoče opravljati brez sodelovanja industrije. Kje so vzroki, da v naših podjetjih ni dosti zanimanja za takšna dela? (Mimogrede: Za restavriranje tapiserij smo se najprej obrnili na Dekorativno v Ljubljani, ki ima ročno tkalnico, izkušnje z izdelovanjem sodobnih tapiserij in je tehnično gotovo bolje opremljena kot tovarna v Majšperku. Pogovori so trajali dlje časa, nazadnje so nas odklonili.)

Z našo razstavo smo želeli opozoriti tudi na to temnejšo plat prizadevanja za ohranjevanje tekstilne dediščine. Za zahtevnejše posege na tekstuлу v Jugoslaviji nimamo restavratorskega ateljeja. Na to je opozorila že retrospektivna razstava konservatorskega in restavratorskega dela Mire Ovčačik-Kovačević, ki je bila leta 1976 v Muzeju za umetnost in obrt v Zagrebu. Od takrat je preteklo že deset let, pa se stvari v sosednji republiki niso bistveno premaknile. Bomo znali v Sloveniji obdržati ekipo, ki si je z mnogo truda pridobila nekaj znanja in pokazala prve dobre rezultate? Ali pa bo tudi restavratorski atelje

Sl. 68. Ptuj — flamska tapiserija. Restavratorka primerja na novo stkanu motiv s predlogom
(M. Koltek)

Fig. 68 — Ptuj — the Flemish tapestry.
The restorer compares the newly woven motif
with the original (photo M. Koltek)

v Majšperku ostal le improvizacija in bo razpadel takoj, ko bodo prenehala dotekat sredstva republike in ptujske občinske kulturne skupnosti za restavriranje tapiserij iz ptujskega muzeja?

UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI

Dr. Otto von Schorn: Die Textilkunst. Geschichte des Kunstgewerbes III. del; Leipzig, Praga 1885.

Hermann Schmitz: Bildtepiche. Geschichte der Gobelinvirkerei, Berlin.

Enciklopedija likovnih umetnosti, 4. knjiga, str. 396 (geslo Tapiserija), Zagreb 1964.

Pierre Verlet, Michel Florisoone, Adolf Hofmeister, François Tabard, Jean Lurçat: Le grand livre de la tapisserie, Pariz 1965.

Mira Kovačević-Ovčačik: Restaurirani tekstil — retrospektiva. Razstavni katalog Muzeja za umetnost in obrt v Zagrebu, 1976.

Guido Quien: Mira Kovačević-Ovčačik. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, letno XXVI, št. 1, Zagreb 1977.

Tapiserija v Sloveniji. Razstavni katalog Narodnega muzeja v Ljubljani, 1982. Tekst Hanka Stular.

Mira Kovačević-Ovčačik: Poročilo o opravljeni regeneraciji in konservaciji na predmetih kulturnozgodovinskega umetniškega tekstila — tapiserijah, 1982.

Izvid laboratorija MTT Merinka Majšperk o kvaliteti volnene preje, 1984.

Vera Golob: Barvanje votka za tapiserije — poročilo. Univerza v Mariboru, Visoka tehniška šola VTO Strojništvo — Inštitut za tekstilno in konfekcijsko tehnologijo, Maribor 1984.

Dnevnik dela o restavratorskih posegih na tapiseriji Odisej ponuja Polifemu pijačo — inv. št. UO 488 T. 12. 11. 1984 — 28. 2. 1986.

Vsa zbrana dokumentacija o posegih (tabele, fotografije, predloge, poskusni vzorci itd.). **Flamska tapiserija v rokah mojstric iz Majšperka.** Razstavni katalog Pokrajinskega muzeja Ptuj, 1986. Tekst Marjeta Ciglenečki.

SODOBNI NAČIN PREZENTACIJE VEČJIH POŠKODOVANIH POVRŠIN NA STENSKIH SLIKAH

Ivan Bogovčič

THE CONTEMPORARY MANNER OF PRESENTATION OF MORE EXTENSIVE DAMAGED SURFACES IN WALL PAINTINGS

POVZETEK

Članek obravnava problematiko ustreznih prezentacij večjih poškodovanih površin na stenskih slikah, upoštevaje nekaj temeljnih parametrov, ki pogojujejo izbor materialov, način površinske obdelave, barvne vrednosti agregatov in drugo za »dekorativni omet«, s katerim se obdelajo poškodbe.

Pri tem kaže upoštevati vrsto spremenljivk pri pripravi samega »dekorativnega ometa«.

Namen članka je spodbujati interdisciplinarnost pristopa k sooblikovanju rešitev za posamezne probleme ohranjanja in prezentacije kulturne dediščine.

teorija, restavracija stenskih slik, dopolnitve

The article deals with problems of suitable presentation of more extensive damaged surfaces in wall paintings, taking into consideration a few basic parameters which determine the choice of materials, the manner of treating the surface, the colour values of aggregates as well as other characteristics of the "decorative plastering" with which such damaged surfaces are treated.

It is advisable to consider a number of inconstant characteristics while preparing the "decorative plastering" itself. The purpose of the article is to encourage the interdisciplinary starting point for the formation of solutions to individual problems of conservation and preservation of cultural patrimony.

theory, restoration of wall paintings, infill

Uvod

V estetskem in funkcionalnem pomenu so bili pri prezentaciji poškodovanih stenskih slik prav gotovo storjeni največji premiki ravno z ustreznim oblikovanjem in obdelavo večjih poškodb na poslikanih površinah.

To je rezultat nenehnega razvijanja misli, ki se ukvarja s problematiko ohranjanja in predstavitev materialne kulturne dediščine, kar danes polagoma že presega okvire stroke (dejavnosti?) in se oblikuje v **konservatiko**.

V članku skušam uporabljati metodo raziskovanja izhodišč pri reševanju naloge, ki smo jo običajno vajeni reševati predvsem čustveno, na podlagi občutkov in tudi izkušenj.

Poškodovane površine stenskih slik

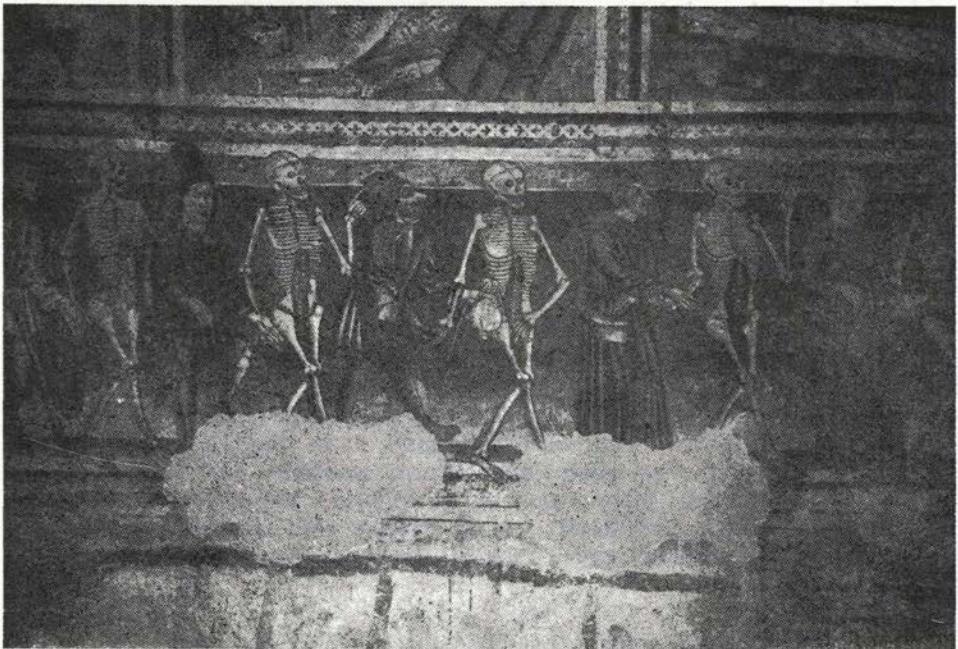
V obravnavi se omejujem zgolj na tiste površine, ki so globinske, torej brez barvne plasti in slikovnega ometa (intonacco) oziroma vrhnje plasti ometov, po velikosti pa presegajo površino kvadratnega decimetra.

Naj naštejem večino vrst poškodb, ki jih zasledimo na naših stenskih slikah. Lahko manjka samo barvna plast ali pa barvna plast z ometom. Pri potresnih in siceršnjih rušenjih (zaradi dotrajanosti stavb) so lahko poškodovani tudi zidovi (odpadli posamezni kosi gradiva ali deli zidu).

Ko govorimo o poškodbah, je treba spregovoriti tudi o vzrokih nastalih poškodb. Le-te so lahko posledica naravnih procesov in pojavorov, naravnih procesov in pojavorov v povezavi s človekovim ravnjanjem in posledica namernih človekovi posegov. S poškodbami mislim tudi tiste, ki so nastale že ob nastajanju slikarij, denimo odtisi platen kot posledica naslanjanja (komolci, kolena), odtisi prstov ali dlani in odrgnine v sveži poslikavi.

V svoji praksi sem imel priložnost videti vse te poškodbe na objektih pri nas, v Srbiji, v Črni gori in hrvaški Istri, pač tam, kjer sem sodeloval pri posegih na stenskih slikah. Res pa je treba poudariti, da gre za eksemplične pojave in jih zaradi njihove dokumentarne vrednosti, npr. stare grafite, le s težkim srcem priznavamo za poškodbe, saj so sestavni del estetske in dokumentarne pričevalnosti slikarij, le da so grafiti že posledica sekundarnih posegov in oseb, ki z nastankom dela praviloma niso imeli nobene povezave. S takšnimi poškodbami se pri prezentaciji praktično ne ubadamo.

Prave poškodbe, ki terjajo restavratorjev estetski poseg, so tiste, ki načenjajo barvno plast ali omete in redkeje tudi gradivo nosilca — zidu. Najpogosteje poškodbe na barvni plasti so:

Sl. 69. Hrastovlje — freska z Mrtvaškim plesom v p. c. sv. Trojice. Dve estetsko oblikovani poškodovani površini: dekorativni omet z odpraskano povrhnjico (Bogovčič)

Fig. 69 — Hrastovlje — the "dance of death" fresco in the filial churc of Holy Trinity. Two aesthetically shaped damaged surfaces: the decorative plastering with removed upper layer (photo Bogovčič)

- pulverizacija,
- praske,
- odrgnine,
- udarnine,
- luskanje,
- »eruptivne« spremembe,
- razpoke,
- ožganine,
- zamaščenost (z olji, lojem, voski, parafinom ...),
- rekristalizirane topne soli v plasti sami,
- spremembe v barvni plasti zaradi mikroorganizmov,
- spremembe na barvni plasti zaradi žuželk.

Del teh poškodb je mogoče rešiti z barvno reintegracijo poškodovane plasti. To je mogoče predvsem pri mehanskih poškodbah. Pri kemičnih oziroma biokemičnih spremembah barvna plast ni mehansko poškodovana, ampak je spremenila tonsko vrednost ali celo barvo. Tudi take spremembe se dajo barvno reintegrirati z retušo, le da je taka retuša v bistvu preslikava, kar je pri sodobnem gledanju na reintegracijo z etičnega stališča nevzdržno.

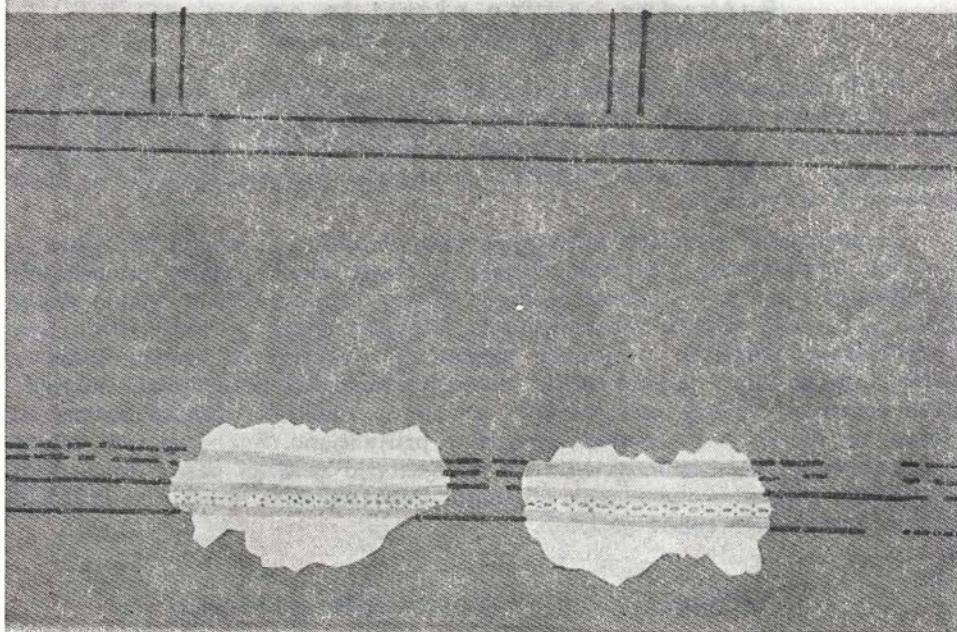
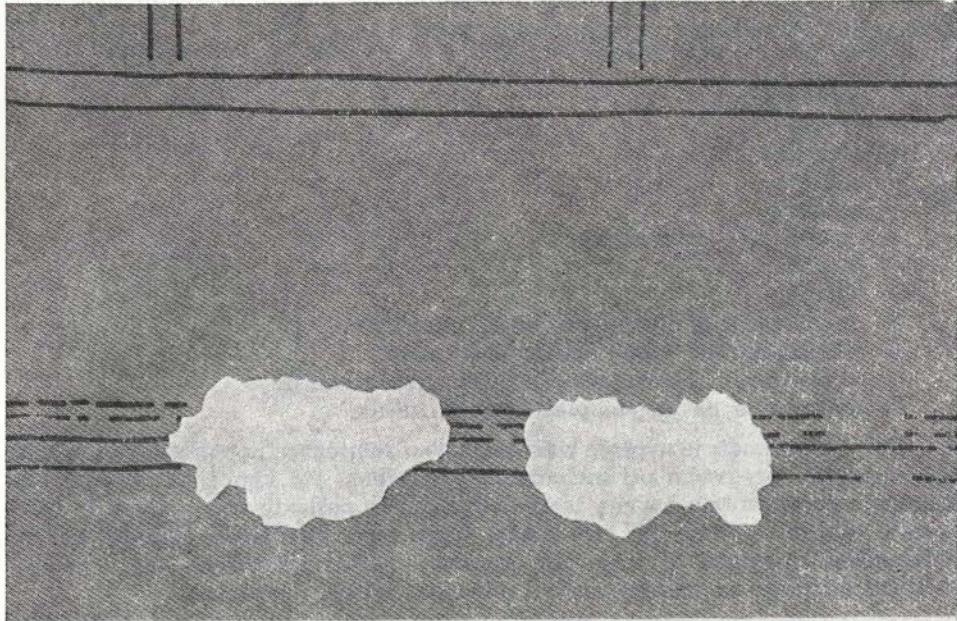
Poškodbe barvne plasti in ometov in njihova prezentacija

Predmet obravnave v članku so predvsem te poškodbe. To so tako imenovane globinske poškodbe, saj je poleg uničene barvne plasti načet ali uničen tudi intonacco, v zahtevnejših primerih pa tudi izravnalni omet in posamezni deli nosilca — zidu. Takšne poškodbe so navadno še inficirane, kar pa za to obravnavo ni bistveno.

Za obravnavo v članku zadostujejo tiste globinske poškodbe, ki presegajo površino kvadratnega decimetra. Seveda je treba takoj opozoriti na nekatere specifičnosti, kot je na primer možnost barvne reintegracije s totalno retušo (le-ta se čim bolj približa rekonstrukciji uničenega detajla po barvi, risbi, tonu in površinski teksturi), z lokalnim tonom ali z nevtralnim tonom. Znani so primeri, ko so bile s totalno retušo reintegrirane močno poškodovane slikarije. Tudi reševanje velikih poškodovanih površin z lokalnim oziroma nevtralnim tonom je bilo in je pri mnogih še močno priljubljeno. Znane so tudi rešitve s povezavami posameznih prizorov z naznačitvijo delilnih pasov. Pogosto so bile večje poškodbe obdelane z glajenimi dekorativnimi ometi s poprej zelo vidnim obšivanjem robov poškodb.

Sodobna obravnavava večjih poškodb

Od leta 1961, ko sem prvikrat sodeloval pri restavratorskem posegu na stenskih slikah (sv. Petar, Vranja pod Učko), pa do posegov v zadnjih letih, ko sem usmerjal tudi oblikovanje obdelave poškodovanih površin, je preteklo petindvajset let. Praktično ves čas sem bil soudeležen pri obravnavi stenskih slik, od prezentacij »in situ« do muzejskih prezentacij snetih stenskih slik. Spremljal sem, kolikor je bilo mogoče, tudi delo kolegov doma v Sloveniji,

Sl. 70. Shematski prikaz istega dela freske z grafično nakazanimi delilnimi pasovi na originalni plasti (Bogovčič)

Sl. 71. Isto kot sl. 70, dorisana še rekonstrukcija delilnih pasov čez poškodbe. S tem je izgubljena estetska in dokumentarna integriteta

Fig. 70 — The schematic presentation of the same part of the fresco with graphically illustrated dividing belts on the original layer (drawn by Bogovčič)
Fig. 71 — The same as on Fig. 70, added also the drawing of the reconstruction of dividing belts across the damaged part. The aesthetic as well as documentary integrity is thus lost

v Srbiji, Crni gori, deloma v hrvaški Istri, v literaturi, s pogovori in na posvetih, pa tudi drugod po svetu (Belgija, Italija, Romunija...).

Najtemeljiteje sem seznanjen z dosežki v Srbiji, kjer sem nekaj sezon (1964—1968) tudi sam raziskoval in sooblikoval možnosti, ki se ponujajo pri dekorativnih ometih. V zadnjih dveh sezонаh smo opravili vrsto preizkusov ometov po tehnoološki in estetski plati (samostan Ljubostinja) in dosegli prve pozitivne rezultate z dekorativnim ometom, ki smo mu po zagladitvi ostrgali povrhnjico.

Razkrili smo estetske in dokumentarne prvine tako obdelanih oziroma oblikovanih ometov. Naši rezultati niso bili nasledek naključij, pač pa se števek premnogih preizkusov zunaj objekta in preizkušanj na objektu samem, bodisi na notranjih površinah s figuralno poslikavo, bodisi s preizkusi na dekorativno poslikanih fasadah. S temi preizkusi v neposrednem okolju smo reševali probleme etične, estetske in dokumentarne narave.

Takih možnosti za poglobljeno raziskovanje nisem imel poslej nikoli več, saj je vzdušje v Sloveniji takemu delu skoraj nenaklonjeno, kljub lepim besedam. Kljub temu mi je uspelo razvijati misel o vlogi ustrezno obdelanih dekorativnih ometov pri oblikovanju in prezentaciji velikih uničenih površin na stenskih slikah. Včasih so ti rezultati z rahlo senco nezadovoljstva zaradi banalnosti, kot je denimo dobava neustreznih materialov (Turnišče) ali nezadostna usposobljenost, ali bolje rečeno pomanjkanje izkušenih sodelavcev.

Etika, estetika, dokumentarnost

Velik, mnogo prevelik delež pri iskanju rešitev, ne samo pri prezentaciji velikih lakun na stenskih slikah, imajo »občutki« udeleženih oziroma poklicanih strokovnjakov. Kakšne bodo rešitve ali rezultati, je pogosto odvisno od navdahnjenosti posameznikov, ko odločajo o končnih smernicah in izhodiščih za prezentacijo poškodovanih stenskih slik.

Premnogokrat se krešejo mnenja o tem, ali dati večji poudarek in pomen dokumentarnosti ali morda estetiki. Pri tem pa zanemarimo celo vrsto parametrov, ki s svojo trdnostjo lahko močno poenostavijo in krepko določijo smernice. Premnogi se jih bodisi ne zavedamo ali pa jih ne znamo pravilno upoštevati. Zastavlja se etično vprašanje o pravilnem odnosu do naše kulturne dediščine in v konkretnem primeru do ustrezne prezentacije stenskih slik.

Nekaj parametrov za ustrezno prezentacijo večjih poškodb na stenskih slikah

Glavna značilnost je estetska prezentacija dokumentarnosti stenskih slik, to je njihove likovne, zgodovinske, socio-etnološke, tehnične in tehnološke pričevalnosti v vseobsežnosti kulturne dediščine. Prav to izhodišče je treba kar najbolj upoštevati pri oblikovanju večjih poškodb na stenskih slikah.

Torej, če je barvna plast uničena, skušamo nastalo praznino zapolniti z ustreznim estetsko obdelanim dekorativnim ometom, ki s svojim videzom »simulira« poškodovani omet tako, da kar najbolj zadosti izhodiščem parametrov, ki jih naštевam v nadaljevanju.

1. pomembnost spomenika (večji poudarek na dokumentarnosti);
2. velikost in oblika lakune, pogostnost lakun na določeni površini, razsežnost poškodovanih površin, poškodovanost barvne plasti okrog lakun, številčnost grafitov, poškodovanost robov lakune;
3. razgibanost (valovitost) ostenja, površinska tekstura originalne barvne plasti, intenzivnost barvnih ploskev originalne barvne plasti, tehnološke značilnosti (fresco, secco...);
4. naravni svetlobni viri (odprtine — vrata, okna, line), viri, vrsta in količina umetne svetlobe, količina svetlobe na posameznih površinah, koti osvetlitve, intenzivnost odsevanja svetlobe z originalne površine in
5. oblika prostora (pri notranjščinah), razsežnost poslikanih površin v prostoru, oprema prostora, namembnost prostora (pogostnost obiskov).

Od teh parametrov (niso še vsi) sta odvisna priprava in oblikovanje dekorativnih ometov. Le-ti imajo vrsto spremenljivk, oblikovanih na podlagi prej naštetih parametrov.

Te spremenljivke so:

- intenzivnost barvnih vrednosti dekorativnega ometa,
- intenzivnost tonskih vrednosti,
- vrsta in število barvnih agregatov,
- oblika in velikost uporabljenih agregatov,
- vrsta in kvaliteta uporabljenega veziva,
- razmerje med vezivom in agregati,
- nivojsko razmerje med originalom in dekorativnim ometom,
- obdelava robov lakune,
- valovitost dekorativnega ometa,
- površinska obdelava dekorativnega ometa,
- količina in koti odsevane svetlobe z dekorativnega ometa.

Zavedam se, da nisem omenil vseh spremenljivk, vsaj ene pa zavestno nisem upošteval. To je kakršnakoli površinska delna barvna intervencija na estetsko obdelanem dekorativnem ometu. To so denimo povezave z lakunami prekinjenih delilnih pasov ali bordur. Za take odločitve ne najdem zadostnih in ustreznih utemeljitev na podlagi naštetih parametrov. Tako dobljena povezava celote slikarije ne ustreza. Če že hočemo na silo doseči celovitost močno poškodovanih slikarij, storimo to lahko le s tonskimi in neutralnimi povezavami, s tem pa seveda zlahka izgubimo dokumentarnost in razvrednotimo pomen originalne poslikave.

Tonske in neutralne povezave sčasoma skoraj praviloma potemnijo, postanejo lisaste, neestetske in celo moteče. To velja za toniranje zaglajenih in ostruganih ometov, le da pri slednjem (hrapavem ometu) doživljamo še različno odzivanje glede na kot gledanja.

Problematika, obravnavana v članku, je znana, vendar ni v celoti obdelana ne pri nas ne v svetu. Zavzemam se za to, da bi s kompleksnejšimi metodami zagotovili kompletnejše rešitve z interdisciplinarnim sodelovanjem. To bo slejko prej postalo temeljno pravilo sodobnega odgovornega ohranjevanja in prezentiranja materialne kulturne dediščine.

POSKUS ANALIZE TEHNOLOGIJE FRESK (IV)

Izidor Mole

POVZETEK

Cetrti, zadnji del obsežnejše obravnave (prim. VS 26, 27, 28). Obravnava je nastala ob dolgoletnih praktičnih izkušnjah ob restavratorskem delu.

restavratorstvo, freske, tehnologija, barve

AN ATTEMPT TO THE ANALYSIS OF GOTHIC FRESCOES IV

Last part of an extensive work (compare VS 26, 27, 28). The treaty resulted from yearlong practical experiences in the restoration work.

restoration works, frescoes, technology, colour

Toniranje pročelij in notranjščin

Ne bomo izgubljali besed o tem, da je za vsako pročelje ali notranjščino, ki je bila prvotno prebeljena z apnom ali z apnenimi barvami, pri vsakokratnem ponovnem toniraju primeren samo enak material. Vendar zahteva apno precej znanja in prakse. Morebitni neuspehi gredo na rovaš neizkušenega izvajalca ali slabega materiala. Za določitev tona in mešanje barv potrebujemo dovolj usposobljenega strokovnjaka, to pa je lahko samo akademski slikar restavrator, ki obvlada apneno slikarstvo. V zadnjem času si to strokovnost vse bolj lastijo arhitekti, ki so vsekakor pristojni za to, da tonsko poudarijo posamezne arhitektonске člene, nimajo pa barvno šolanega slikarjevega očesa in tudi apnenih barv običajno ne znajo mešati. Med arhitekti je zadnje čase priljubljena tako imenovana slonokoščena barva zidu, kar je nesmisel. Slonokoščeni ton je odvisen predvsem od strukture; dosežemo ga samo s poliranjem. Beljena površina pa ima značilen pastelni ton. Če bi hoteli doseči slonokoščenega, bi morali stene na sveže ometati, na sveže tonirati in polirati. Znan je tudi primer, ko je skušal arhitekt posneti svetlo rožnat ton z minijem namesto z železovo oksidno barvo.

Za našo starejšo arhitekturo je značilno, da je pretežno bela. Pobeljene cerkvice so bile našim prednikom lepotni ideal, ker so bile živo nasprotje njihovim črnim, lesenim kočam. Na čisto belih stenah so bile tudi freske najbolj izrazite, posebno pri baročni arhitekturi.

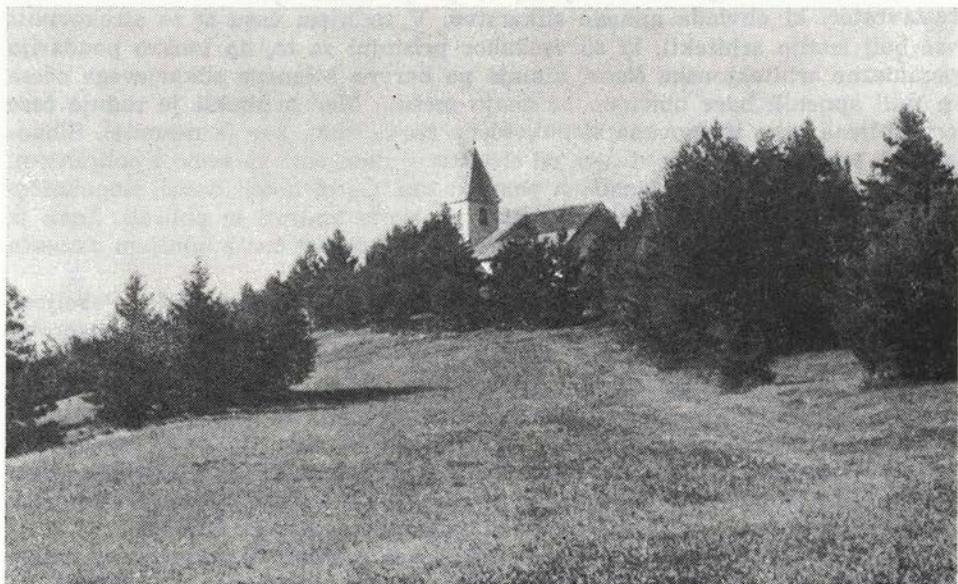
Pri določanju tona se ravnamo po dokumentaciji, ki jo dobimo s sondiranjem. Pri baročni arhitekturi nas ne sme zavesti neki poseben, rožnat ton, ki se pojavlja le v posameznih lisah. Ta ton je ostanek kulture posebnih glivic (*micrococcus roseus*), ki so se verjetno naselile na lesenih odbruskih od letve ali ravnalne deske, saj jih na starejših, zalikanih stenah ne najdemo.

Med osnovne pojme beljenja z apnom spada pravilo, da ne belimo v sončni prieki, da naj bo premaz čim bolj tanek, število premazov pa omejeno na največ tri. Čim bolj staro apno uporabljamo, tem bolje. Če še ni dovolj staro, izboljšamo njegovo vezivno moč z dodatkom marmorne ali peščene sipe.

Pigmenti nimajo lastnega veziva. Čim večji je procent pigmenta v apneni barvi, slabše se bo prijela. Zato tonirajmo čim svetlejše, uporablajmo pa tako imenovane fasadne barve (pigmente), ker imajo primešane manj gline. Ker so to običajno umetni oksidi, jih moramo primerno umiriti, da ne bodo preveč kričeči. To dosežemo z rezanjem z umbro, dodatkom komplementarne barve in podobno.

V vsakem primeru moramo računati s tem, da nam bodo postali apneni toni čez čas bolj intenzivni in temni. Precejšen del apna se bo namreč med vezanjem raztopil zaradi zračne vlage in tako izgubil svojo belo barvo. Posebno oker, ki je zadnje čase tako priljubljen, rad postane vsiljiv in kričeč, čeprav je bil pri mešanju v sodu komaj opazen. Pri češki zemlji imamo nazoren dokaz, kako pomemben je material, saj samo prava češka zemlja, ki je železovo-oksidna barva, napravi kasneje pristno rumenkasto zeleno patino, ki je tako všeč umetniško občutljivemu očesu in ki sočasno spravlja v obup ljubitelje ravnih in enakomerno obarvanih sten. Umetni rdeči in rjavi železovi oksidi so zelo intenzivni, zato jih moramo vsaj nekaj ur prej namakati v vodi, kot jih zamešamo v apneno mleko, sicer bomo dobili lisast namaz. Črno barvilo včasih vsebuje maščobo, zato ga težko razmočimo. Lahko si pomagamo z alkoholom, še bolje pa je, da si nabavimo drug pigment. Lepe pastelne tone dobimo z naravno umbro. Ta je tudi zelo hvaležna za rezanje drugih barv. Belo barvo ojačimo z majhnim dodatkom kakega hladnega pigmenta, črnega, modrega ali modro zelenega.

To poglavje ni izčrpen priročnik za restavriranje fresk. Omenjenih je le nekaj primerov, v katerih lahko s pridom uporabimo dobro, staro preizkušeno

Sl. 72. Srobotnik nad Vel. Laščami — p. c. sv. Roka (Vavken 1974)
Fig. 72 — Srobotnik above Veliike Lašče — the filial church of St. Rock's
(Vavken 1974)

apno oziroma brez škode opustimo razne nove, še ne dovolj preizkušene materiale. Za mnoge primere je apno še vedno nepogrešljivo, pri drugih, npr. pri snemanju fresk, pa si z njim ne moremo dosti pomagati. Zato tega poglavja niti ne načenjam. Iz doslej povedanega je jasno razvidno, da sneta freska, posebno strapirana (sneta samo barvna plast), ni več prava freska.

Nekaj primerov iz zgodovine stenskega slikarstva

Izraz »stensko slikarstvo« dostikrat upravičeno enačimo z izrazom »freska«, saj so slikarije v drugih tehnikah tako maloštevilne in tako slabo ohranjene, da jih lahko prezremo.

Antične freske

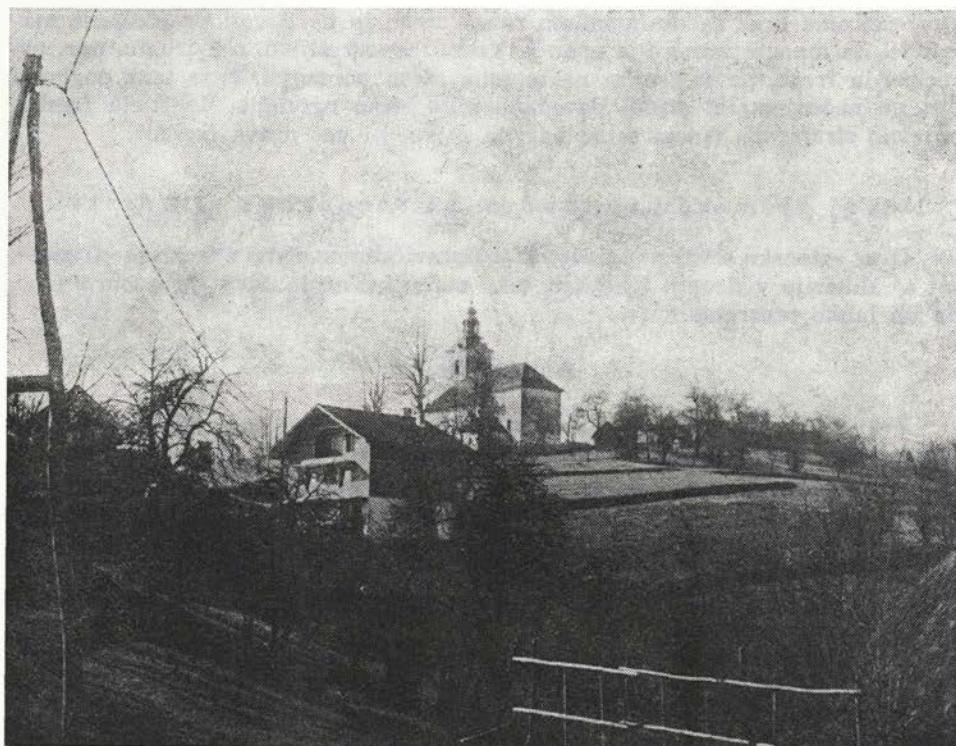
Prav je, da jih vsaj na kratko omenimo, saj so zlasti po sestavi in obdelavi intonaka, pa tudi po načinu slikanja zelo podobne našim gotskim freskam.

Natančneje sem se z njimi seznanil v glavnem v Rimu, deloma in situ, deloma snete in v raznih fazah restavriranja. Za dopolnilo sem si ogledal še Pompeje. O teh freskah je bilo že obilo napisanega. V primerjavi z našimi gotskimi so bile tehnično še popolnejše, seveda le v času, ko so dosegle svoj vrhunc. V pozni antiki so freske »poživljali« s tempero, kar je v večini primerov pospešilo propad.

Temeljnik je pri starorimskih freskah nekoliko drugačen kot pri naših. Pri nas je temeljnik kamnit lomljener ali lehnjak. Rimljani pa so že v najstarejših časih uporabljali tudi opeko. V katakombah je podlaga tuf. Kadar so imeli opravka z nevpojno podlago, so nanjo nanesli tudi do deset centimetrov debel grob omet iz mešanice gramoza, zdrobljene opeke in apna. Namesto opeke so uporabljali tudi pucolano, tuf in podobno. Taka podlaga ima podobne sestavine kot cement, zato seveda potupoča vlaga izloča na površini fresk razne soli. (Te izločke imenujemo tudi inkrustacije.) V primerih, ko potupočje vlage ni bilo, pa so se te freske odlično obdržale, posebno ker je bil intonako zelo masten, debel in skrbneje spoliran kot pri naših. Vsa boljša rimska stanovanja so imela stene poslikane al fresco bodisi figuralno bodisi ornamentalno ali pa samo z gladko »terro sigillato«. Kosi takega ometa so jim pogosto služili kot napisne tablice, na katere so vgravirali svoja sporocila. Dosti takih tablic najdemo še danes v katakombah.

Tehnika pompejanskih fresk še ni do kraja pojasnjena. V njihovi barvni plasti so namreč našli sledove voska. Ta je bil baje po nekem neznanem receptu dodan že med slikanjem, vendar za to ni trdnih dokazov. Voska nikakor ni mogoče emulgirati v apnu; vsi takšni poskusi so bili doslej zaman. Domnevam, da je vosek prišel v pompejanske freske podobno kot pri naših srbskih in makedonskih, to je s svečavo, deloma pa tudi z znojem, z drgnjenjem zamaščenih oblačil, otipavanjem in podobno.

Freske v starih Pompejih je konserviral pepel, zato so se zelo dobro ohranile. Drugače je bilo z onimi iz stare Ostije. To mesto je že v antiki preplavilo blato. Zaradi soli, topnih v vodi, in z njimi povezanih kemičnih procesov so ostijske freske močno propadle. Sedaj odkopavajo ostanke, vendar je na njih barvna plast tako slabo povezana s podlago, da jih takoj utrdijo z umetnimi

Sl. 73. Velika Slevica — panorama (Vavken 1985)

Fig. 73 — Velika Slevica — the panorama (Vavken 1985)

smolami. Če bi jih samo osušili, bi se v mnogih primerih že spremenile v prah. Zato je tak poseg upravičen.

Ostanke terre sigillate in fresko slikanih ornamentov smo izkopali tudi v naši Emoni. Tehnološko so popolnoma enaki rimskim.

Starokrščanske freske so zaradi hitrega in enoplastnega načina slikanja tehnično najčistejše in najboljše freske, če izvzamemo včasih nekoliko površno pripravljeno podlago. Po videzu so to ploskovne podobe, brez globine, a zaradi presojnosti barvnih namazov tudi brez kompaktne »površine«, podobne akvarelu.

Slovenske freske

Najstarejši ohranjeni sledovi segajo tja v dvanajsto stoletje. To, da so se ohranili do danes, priča, da gre za tehnično dokaj popolne freske. Svoj vrhunec je dosegla ta tehnika v petnajstem stoletju, v šestnajstem je skoraj popolnoma propadla, v sedemnajstem najdemo spet nekaj dobrih primerov, zgledajočih se po še ne povsem pozabljeni tradiciji. V osemnajstem opažamo vzpon baročne freske z novo tehnologijo, vendar slabšo od gotske, v devetnajstem ponoven padec. Šele v najnovejšem času ji poskušajo nekateri posamezniki povrniti nekdanjo trajnost in sijaj.

Za prikaz tehnološkega razvoja našega fresko slikarstva ne bom navajal vseh delavnic oziroma slikarjev, ki so delovali pri nas. Pri izboru sem se odločil predvsem za tiste, katerih dela sem restavriral in jih zato natančneje poznam.

Selo v Prekmurju. Prva plast slikarije na stenah rotunde v Selu sodi med najstarejše primere fresk v naših krajih od naselitve Slovanov dalje. Te freske so preproste, da bolj ne morejo biti: omet je en sam, izravnalni. Izravnava stičišča med opekami, opeko pa le deloma pokriva. Uporabljeno orodje je moralo biti dokaj primitivno; kos lesa ali kovine. Omet je bil zelo masten, več apna kot peska, zato se je slikarija nanj odlično prijela, posebno še, ker je dosledno enoplastna: s približno en centimeter širokim čopičem, pomočenim v črno ali rumeno slikarsko barvo, so bili začrtani obrisi figur — in nič drugega. Toda slikarija je bila obogatena z zelo učinkovitim podtonom rdečkastih lis nepokrite opeke. Tehnično tako čiste freske ne vidimo kasneje nikoli več, razen morda pri sinopijah.

Vrzdenec, stara plast. Tudi tu imamo opravka z enim samim ometom, ki pa pokriva v celoti zid iz lomljencra, vendar tako, da sledi vdolbinam in izboklinam, torej je le deloma izravnalni omet. Precej grob pesek je dal zelo grobo

Sl. 74. Visoko pod Kureščkom — freske v prezbiteriju (Benedik 1986)

Fig. 74 — Visoko pod Kureščkom — frescoes in the presbytery (Benedik 1986)

Sl. 75. Visoko pod Kureščkom — freske v prezbiteriju, detailj (Benedik 1986)
Fig. 75 — Visoko pod Kureščkom — frescoes in the presbytery — a detail

teksturo, na katero bi bilo težko slikati, zato jo je slikar pred slikanjem nekajko zgladil z gostim beležem. Sedanje stanje slikarije kaže značaj secca, vendar je to le domneva. Upoštevati moramo, da je slikarija precej visoko nad tlemi; tako so suh zrak in temperaturne razlike v stoletjih prav lahko razrahljali apneno skorjico.

Stil slikanja je dosledno ploskovit. Ploskve znotraj obrisov so enakomerno obarvane, brez niansiranja, celo rdeča lica so naslikana kot ostro omejeni rdeči trikotniki. Enakomerne ploskve res laže dosežemo na strjeni podlagi, brez večjih težav pa tudi na sveži, če je ta groba. Računati moramo tudi z velikimi spremembami, ki so se dogajale s temi freskami kasneje. Stene so bile na novo ometane in na sveže poslikane v petnajstem stoletju. Te freske je pred desetletji deloma snel Matej Sternen. Posnel je ves omet do spodnjega (distacco) in tako snel tudi del barvne plasti prvotnih fresk.

Mirna na Dolenjskem. Slikarija v prezbiteriju župne cerkve na Mirni je iz konca 15. stoletja, torej približno sočasna hrastoveljski, je pa od nje tehnično bolj dovršena, klasičen primer gotske freske.

Stene iz lomljencja, obok iz lehnjaka so bili le deloma izravnani z grobim ometom. Nanj je bil neposredno nanesen slikovni omet, debel do enega centi-

metra in zelo masten. S skrbno obdelavo je bil močno zgoščen, tako da je razmeroma malo razpokan in kljub zamakanju še danes skoraj v celoti ohranjen.

Neznani slikar je skiciral podobe neposredno na omet s toplo zeleno zemljо. Ta sinopija mestoma preseva končno poslikavo in ima, vsaj za današnjega opazovalca, zelo privlačne modulacijske učinke. Za manj pomembne detajle, npr. za obleko, je bil uporabljen karton, kar navaja k misli, da je imel mojster manj izkušene pomočnike, ki si niso upali slikati brez tega pripomočka. Obrazi nimajo vrezov v nobenem primeru. Torej vsaj za gotske freske ne drži sodba, da prav vrezi dokazujejo pristnost freske.

Paleta mirenskega slikarja je bila zelo bogata, kar sem že omenil. Posameznih barv ni mešal med seboj, odtenke je dobival z dodajanjem apna. Za obraze je želel imeti pastelen, kriten ton. Dosegel ga je z večkratnim premašom mešanice pigmenta in apna. Ko je slikarska barva povlekla, je obraz modeliral s čisto, lazurno barvo brez apna, lase in konture prav tako s čisto, vendar pastozno, največkrat žgano sieno, svetlobe in očesno belino pa s čistim apnom. Podobno je ravnal tudi na drugih delih kompozicije. Obleko je prav nazadnje preslikal s patrono, večinoma v temnejši barvi, le če je bila obleka zelo temna, v svetlejši in obenem komplementarni.

Ornamentalna poslikava reber je v tehničnem oziru zanimiva, saj gre za fresko na belež brez ometa. Vlogo ometa, torej rezervoarja za vlogo, je prevzel peščenec, in sicer povsem zadovoljivo, saj se na njem dobro držita tako belež kot barva, obenem pa je zaščiten še peščenec.

Rebrasti obok v ladji je bil poslikan šele sredi 16. stoletja. Ta slikarija je slabo ohranjena, barve so blede, motne in kredaste. Primerjava s tisto iz prezbiterijskega nazorno priča, da v tistem času niso več obvladovali prave gotske freske.

Janez Ljubljanski je dokaj samosvoj slikar. Tehnično ni uvedel nič bistveno novega, slikal pa je dosti bolj sproščeno od ostalih gotskih freskantov. Pri njem že lahko govorimo o izrazitejši osebni noti. Wolfgangus se je npr. zvesto držal napotkov svojih učiteljev, delal lepo po stopnjah, modeliral in nazadnje izrisal konture s čisto žgano sieno, da bi dosegel vtis večje plastičnosti, pa je pri obrazih znotraj konture povlekel še eno, bledo zeleno, ki učinkuje kot refleks. Janez Ljubljanski pa je prvi zares slikal. Seveda so ga zanimali predvsem obrazi. Pigmente je mešal med seboj z gostim apnenim mlekom in tako zmešano barvo nanašal v ploskvah. Z občutkom za valerje, za tople in hladne odtenke, je posamezne nanose tudi prekrival, rekli bi lahko, da tehnično ni bil več tako discipliniran kot drugi v tem času in da je tako naznanjal zaton zlate dobe našega gotskega stenskega slikarstva. Pastozno nanesene barve so se mu seveda po osušitvi precej posvetlike, na kar je računal, zato pa je že malce uhajajočo risbo trdno uklenil s konturo iz čistega pigmenta. O dekadenci priča pri njem tudi raba nekaterih bolj živih pigmentov, npr. minija in svinčevo rumene (Visoko pod Kureščkom). Nekdaj živo rdeča in zlato rumena ozadja in siji so do danes počrneli. Tako je čas poskrbel za novo barvno harmonijo, ki je verjetno celo bolj ubrana od prvotne.

Veliko svobodo v interpretaciji in včasih že kar poigravanje, zasledimo na njegovih freskah na Kamen vrhu pri Ambrusu, kjer je skril svoj avtoportret v ornamentiko. Česa podobnega si npr. strogi suški mojster ne bi privoščil.

Krouaški malarji. Slikarija na Raščici, ki jo omenja Trubar, ni ohranjena, najdemo jo pa še v Maršičih, v Nadlesku (meštar od Segnia), Lipi pri Rupi in še kje. Ni izključeno, da se skriva tudi pod debelim ometom v podružni cerkvi v Pijavi Gorici.

Za krouaške malarje bi danes rekli, da so naivci. Brez dvoma samouki, slabo podkovani v svetem pismu, se niso dosti ozirali na predpisane ikonografske predloge. Tehniko freske so pogodili bolj po občutku. Omet so še dosti dobro zgladili, vendar jih ni motilo, če se je včasih osušil se pred končanim slikanjem. Opremljeni so bili zelo revno. Z grobimi, doma narejenimi čopiči niso mogli slikati tenkih laskov v elegantnih zavojih. Barve so imeli samo tri: rdečo, rumeno in zeleno. Četudi bi imeli priložnost, si verjetno ne bi omislili bogatejše palete. Enostavna, molovsko uglašena lestvica je tem mojstrom zadoščala, da so se po izrazu in umetniški moči lahko kosali s tehnično mnogo popolnejšimi mojstri furlanske ali kake druge smeri. Tehnične pomanjkljivosti so nadomestili z domačnostjo in izvirnostjo.

V. F. Zdaj vidna slikarija v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom ni bila nikoli prebeljena, ni pa prvotna. Na severni steni so na spodnjem ometu freske furlanske smeri. Okrog leta 1500 so cerkev povečali in za novo poslikavo najeli slikarja, ki se je na svoje delo podpisal le z začetnicama V. F. Verjetno je prišel iz tujine, saj se njegovo delo precej razlikuje od drugih mojstrov tistega časa. Že slikovni omet je pripravil na izviren način. Del severne stene tvori živa skala, zato je bila stalno vlažna. Kako pripraviti tako gost omet, da bo nanj sploh mogel slikati? V bližnji Apneni dolini so mu sproti žgali apno. S svežim, živim je pripravil omet in ga takoj nanesel na zid. Tu se je apno šele do kraja ugasilo, s tem izvleklo iz zidu veliko vlage, omet pa se je tako zgostil, da je bilo mogoče slikati nanj. Seveda je moral nekaj dni pred slikanjem izravnati erupcije napol zgašenega apna, dokler ni dobil gladke površine. Posamezni koščki ne do kraja ugašenega apna so še danes vidni na poslikani površini kot temne, zasigane pege. Dnevnice so zelo velike, po več kvadratnih metrov. Končujejo se povsem naključno in prav gotovo niso bile poslikane v enem dnevu, saj je velika relativna vlažnost zraka v prostoru omogočala časovno skoraj neomejeno slikanje. O kakem kartonu ni sledu, pač pa je risba krogovičja vrezana neposredno v omet.

Že deloma renesančni stil slikanja je terjal tudi nekoliko drugačen tehnični prijem. Gotskemu freskantu je pomenil zid samo ploskev, ki jo je skušal do kraja izpolniti zaradi »strahu pred praznino«, V. F. pa si je že skušal pričarati prostorski vtis, zato je slikal nekoliko drugače. Pretežno z enkratnimi, lazurnimi potezami je najprej naslikal prostor, vanj pa je postavil pastozno, torej telesno, posamezne figure. Te je nato modeliral s črtkanjem ali lavirano. Svetlobe je nazadnje poudaril z apnom, kot je bila že navada. Paleta s samimi zemeljskimi pigmenti se mu je zdela prrevrna. Pogrešal je živo rumeno in živo rdečo barvo, zato si je pomagal z minijem in svinčevim rumenim barvilom. Že po osušitvi pa je freske polepšal še z nekaterimi organskimi pigmenti. Organski pigmenti so seveda kmalu zbledeli, njihov obstoj danes dokazujejo le prazne oči, nekateri samo podslikani deli in nekatere nelogičnosti v poslikavi. Svinčeve barve so v glavnem počrnele. Tako si danes lahko le približno predstavljam, kakšne so bile freske ob nastanku. Vsekakor so bile zares pisane, posebno če pristejemo še pravo zlato na svetniških sijih, ki je tudi od-

Sl. 76. Ljubljana — Kodeljevo, kapela z Jelovškovimi freskami, detail (Benedik 1986)

Fig. 76 — Ljubljana — Kodeljevo — the chapel with Jelovšek's frescoes, a detail (Benedik 1986)

Sl. 77. Ljubljana — Kodeljevo, kapela z Jelovškovimi freskami, detail

Fig. 77 — Ljubljana — Kodeljevo — the chapel with Jelovšek's frescoes, a detail

padlo. Vsekakor izžarevajo še dovolj svežine in lepote, saj je bistveno ohranljeno. Poskus osvežitve, ki se ga je v prejšnjem stoletju lotil Kurz pl. Goldenstein, je povsem zakril lepoto originala in tudi po tehnični plati napravil dosti škode. Kar dva restavratorska posega sta bila potrebna, Sternenov pred prvo in Moletov po drugi svetovni vojni, da so bile odstranjene vse preslikave in dodatki ter vse počrnitve in plesnoba. Sedaj so freske spet lepe, brez preslikav, a tudi brez tistih originalnih barv, ki jih je uničilo apno ali čas.

Jernej iz Loke. To simpatično osebnost umetnostni zgodovinarji štejejo med drugorazredne slikarje, vendar zaslubi, da ga vsaj omenimo, saj je v času splošnega propadanja fresko slikarstva posvečal vso skrb dobrí pripravi ometa. Človek ima vtis, kot da je večino časa porabil za njegovo poliranje, poslikal pa nato kakor mimogrede, vendar je dosegal izredne dekorativne učinke. Mirno lahko trdimo, da je v dojemanju stene in po tehnični izvedbi freske prekašal samega Michelangela, ki je približno v tistem času slikal v Rimu. Znan je tudi po celi vrsti uspešnih restavratorskih posegov.

Propad gotske freske. V šestnajstem stoletju smo priča vsesplošnjemu propadu fresko slikarstva. Morda je temu botrovala prevelika samozavest, saj so se tako dobro držale več kot sto let stare slikarije, čeprav niso bile vedno slikane na svež omet! Po drugi strani pa je bila nenaklonjenost visokih cerkevnih krogov »barbarskemu« stilu kriva, da so solidne, na tradiciji temelječe delavnice zamrle. Preprosti ljudje so si še vedno želeli žive, nazorne poslikave v svojih cerkvah, vendar jim je lahko ustregel le kakšen samouk, ki o dobri pripravi apnenega ometa ni imel pojma. Če je slikal samo na osušen omet, še ni bilo hudega. Barve sicer niso imele pravega sijaja, bile so bolj kredaste, vendar so se razmeroma dobro držale. Bolj usodno je bilo, da je bil v večini

primerov omet že enkrat ali celo večkrat prebeljen. Ko so kasneje na ukaz cerkvenih oblasti te slikarije prebelili, se je vrhnji belež bolj prikel barvne plasti od spodnjega, zato so tudi tisti ostanki, ki so se do danes ohranili, nerešljivi.

Tudi pri pigmentih stenski slikarji šestnajstega stoletja niso pazili. Vse več so slikali ali doslikavali s tempero. Zato se redno pojavljajo značilne počrnitve, po katerih lahko celo datiramo slikarije tistega časa.

Freske 17. stoletja so še razmeroma slabo raziskane, zato bo verjetno treba kakšno sodbo dopolniti ali popraviti. Po doslej vidnih ali pod beležem odkritih freskah lahko trdimo tole:

Iz cerkva se je freska selila v gradove in dobivala posvetno ali mitološko vsebino, bujno okrašeno z rastlinsko ornamentiko in slikano arhitekturo. Freske s sakralno vsebino najdemo ponekod na pročeljih hiš premožnejših kmetov in meščanov, a tudi na njih so že vdiralni posvetni, zlasti lovski motivi (Škofja Loka).

Tehnično se te freske še deloma zgledujejo po stari gotski tradiciji, kar pomeni masten, spoliran omet in lazurno slikanje. Vse več pa je pustega, grobega, zaribanega ometa. Tega opažamo zlasti v interierih. Po tem še ne smemo sklepati, da takega niso uporabljali tudi na zunanjščinah, le ohranil se ni. Ta teza bo potrjena kasneje. Na zaribani omet so pogosto slikali šele, ko se je osušil, tako, da so ga navlažili z vodo ali redkim beležem in tako še vedno slikali »na mokro«. Če se jim je podlaga prehitro osušila, če so predolgo slikali ali če so kljub vsemu žeeli dobiti intenzivne barve, so apnenemu dodajali organsko vezivo, največkrat kazeinsko. Če so bili prostori dovolj suhi, se je to organsko vezivo ohranilo, v večini primerov pa ga je vlaga razkrojila, ostalo je le apno, ki je, glede na količino in kakovost, bolj ali manj ohranilo povezano barvne plasti s podlagom.

Primer, kako odlično drži enoplastna, lazurna slikarija na spoliran omet tudi v najbolj neugodnih razmerah, imamo ohranjen na zvoniku podružne cerkve v Cerovcu pri Trebnjem. Pod kasnejšim ometom ali beležem pa je bilo v zadnjem času najdenih nekaj zelo lepo ohranjenih primerkov na pročeljih hiš v Škofji Loki.

Med freske lahko štejemo tudi »šivane robe« pri arhitekturi. Posebno tehniko teh robov smo zasledili v gradu Bistra pri Vrhniku. Med malto je bilo primešano zdrobljeno oglje. Po delni osušitvi so robe zgladili, v poljih pa vrhno skorjo ostrgali kot pri zgrafitu in tako dobili videz zrnatega marmorja.

Predbaročni freskanti. Gre za nekaj manj znanih slikarjev, ki so slikali stilno povsem v duhu baroka, tehnično pa se še opirajo na gotsko tradicijo. Razliko med temi in pravimi baročnimi si lahko nazorno ogledamo npr. v župnijski cerkvi v Štepanji vasi. Na stropu v ladji je kompozicija predbaročnega slikarja Rainwaldta. Zglajen, spoliran omet in žareče barve, toda okorna kompozicija in obdelava detajlov. V stranskih ladjah in prezbiteriju pa si lahko ogledamo tipično baročne freske F. Jelovška.

V župnijski cerkvi v Spodnji Idriji sem imel priložnost očistiti in restavrirati freske nekega Mrakha, manj znanega samouka, po poklicu rudniškega pisarja. Slikarija je že iz 18. stoletja, tudi kompozicije se zgledujejo po baročnih vzorih, omet pa je še pravi gotski, masten in ponekod zglajen do sijaja.

Prav to mi je omogočilo, da sem lahko odstranil preslikave brez škode za original.

Po svoje zanimiv je vsaj do zdaj še neznani Jelovškov predhodnik (ali spremljavelec). Na zahodni steni župnijske cerkve v Grobljah in na Žlostni gori pri Mokronugu so ostanki prebeljene fresko slikarije. Odkriti deli so pokazali, da gre za človeške figure v naravnvi velikosti. Če bi ne bilo preočitnih razlik v stilu, bi človek menil, da gre za Jelovškove študije. Postave so baročno bohotne, toda anatomska nepravilne in mestoma predimenzionirane. Tudi kompozicija šepa. Njihova umetnostnozgodovinska vrednost še ni določena, za nas pa je zanimiva tehnološka stran. Ni zglajen samo omet, temveč mestoma tudi prva in edina barvna plast. Verjetno imamo opravka z enim od številnih slikarjev ljubljanskega ceha, ki so morali zaradi povprečne kvalitete kloniti pred mojstri freske, kot sta bila Quaglio ali Jelovšek, oziroma mojstri olja, kot sta bila Metzinger ali Cebej.

Baročne freske. Barok je iznašel izravnalno letev in spahalnik za omet. To je imelo usodne posledice za fresko. Omet lahko ravnamo z desko samo, če ni preveč masten, sicer se prijema za les in odstopa. Malta mora vsebovati tudi več vode, torej dve lastnosti, zaradi katerih je omet bistveno slabši od gotoskega. Ko je pust omet nanesen, hitro odda odvečno vodo v podlago — ki je vse bolj pogosto opečna — zato ga ni mogoče likati. Z likanjem bi spet dobili neravno površino, to pa je tuje duhu baročnega arhitekta, zato je moral zidar omet zgostiti z ravnalno desko (spahalnikom). Da mu je šlo delo laže od rok, je omet sproti močil. S tem ga je res občutno zgostil, čeprav ne tako kot z likanjem, je pa obenem izvlekel na površino že tako pičlo vezivo. Tako se je napravila na površini nekaj milimetrov debela skorja, ki se je zlasti na izpostavljenih zunanjščinah kmalu začela luščiti. V zavetnih legah pa so se na zrnati površini začele nabirati umazanija, alge in podobno. Zato so freske na takem ometu na zunanjščinah kmalu propadle.

Baročna arhitektura je s svojimi nečlenjenimi oboki ustvarila velikanske ploskve, potrebne poslikave. Temu je ustrezal freskant s širokim zamahom in monumentalno kompozicijo; detajl je izgubil svoj pomen. Zato je freska še danes sinonim za široko, monumentalno kompozicijo brez izdelanih detajlov, kar pa velja samo za baročne freske, saj smo videli tako v gotiki kot v antiki, da je mogoče v fresko tehniki dobro slikati tudi podrobnosti. Kar spomnimo se kot las tenkih črt, ki jih ni mogoče doseči z nobeno drugo zidno tehniko.

Julij Quaglio. Znano je, da je poslikal notranjščino ljubljanske stolnice (razen kupole) tako rekoč sproti, ko so jo komaj sezidano ometavali. Tako je lahko barvna plast okamnevala skupaj z zidom, še pomembnejše pa je, da zid še ni bil prepojen s hlapi, sajami in drugo škodljivo nesnago, kot na primer v frančiškanski cerkvi, kjer so bile freske slikane na star, bolan zid, kar povzroča celo modernemu restavratorstvu nerešljive probleme.

Medtem ko se Quagliove freske v notranjščini še dokaj dobro držijo (zadnje čase jim zelo škoduje centralno ogrevanje), pa so na zunanjščini kmalu propadle. Kriv je bil zaribani omet. Premalo je bil masten, premalo zgoščen, na hrapavi površini se je zaustavljal zračna vlaga in po stopetdesetih letih so bili vidni le še sledovi. Na omet z enako sestavo je okrog 1880. leta napravil kopije slikar Wolf. Te so še hitreje propadle in tako je leta 1964 I. Mole napravil kopije kopij. Tudi te že kažejo znake propadanja (predvsem na južni

Sl. 78. Ljubljana — Kodeljevo, kapela
Fig. 78 — Ljubljana — Kodeljevo — the chapel

stni), vendar se sedaj lahko slikar vsaj deloma izgoverja na onesnaženo ozračje.

Franc Jelovšek. Čeprav nimamo pisanih dokazov, je bil brez dvoma Quagliov učenec. Stilno je pripeljal iluzionizem do vrhunca, tehnično pa je bil enakovreden svojemu učitelju. Imel sem priložnost restavrirati njegove freske na Sladki gori, v Grobljah, Stepanji vasi, na Žalostni gori pri Mokronogu, v Kamniku in drugod, zato lahko njegov način dela natančneje opišem.

Na Jelovškovih freskah ni vrezov, razen kjer je z ravnalom ali šestilom risal arhitekturo neposredno na omet. Nekateri trdijo, da je to dokaz, da sploh ni slikal prave freske, temveč temporo. Seveda je ta trditev neosnovana. Jelovšek je za svoje ogromne monumentalne kompozicije uporabljal edini možni način — sinopijo. To je sproti prekrival in slikal po dnevnicah, ki so jasno vidne. Zavedal se je, da je za dobro fresko potreben masten omet, kar mu je delalo težave pri izravnovanju in zaribavanju. Ohranjeni sledovi kažejo, da si je včasih pomagal z robom ravnalne deske. Slikal je z zamahom, hitro. Njegove dnevnice so velike. Slikarsko barvo je pogosteje kot na paleti mešal kar na zidu. Običajno je podlagal z gostim apnenim mlekom, vanj umešal pigment še prej, kot se je zgostilo, in tako izvedel prvo, svetlo modelacijo. Tehnično bi to lahko primerjali z intonakom, sestavljenim iz apna in barvila. Ko se je vse skupaj tako strdilo, da se je napravila skorjica, je dokončno modeliral s samim pigmentom, lazurno, na način starih mojstrov tako, da so svetlobe ostale pastozne, sence pa lazurne. Ubitih, izmučenih mest na njegovih freskah ni, prevladujejo svetli, a tudi nekoliko kredasti toni. Pri Jelovšku je podložena apnena plast mestoma tako gosta, da reliefno izstopa. Pri slikanju ornamentike in okvirje je večkrat osvežil že osušeni intonako.

Jelovšek je poslikal tudi dosti zunanjščin, vendar so se ohranili samo ostanki. Vzroki so isti kot pri Quagliu in ta ugotovitev velja skoraj za vse freskante od baroka dalje.

Anton Cebej. Ta umetnik je bil bolj znan kot slikar oljnih podob. V freski je bil bolj posnemovalec kot sodelavec Jelovška. Res čudovite so njegove male kompozicije v kapeli v Bistri. Imel je srečo zaradi izredno ugodne senčne lege gradu, da ni imel težav pri pripravi ometa in slikanju. Prav tako so lepo dozorevale v izredno ugodnih razmerah. V Dobravljah takih okoliščin ni bilo, zato so tudi freske manj kvalitetne.

Po Dolenjskem je po Jelovšku freskaril Postl. Med njegova večja dela spadajo svete stopnice pri Novi Štifti in na Žalostni gori pri Mokronogu. Slikal je na osušen omet, ki ga je tik pred slikanjem prebelil. Zanimivo je, da je pri tleh, kjer je bilo obilo vlage, nastala prava fresko slikarija, medtem ko ima višje značaj secca.

Lerchinger je slikal po Štajerskem. Pobliže sem se seznanil z njegovimi freskami v Petrovčah. Slikal je na najslabši, to je zidarski omet iz mivke in zelo malo apna. Pust intonako je sicer izboljšal z apneno podslikavo, toda globljih plasti ni mogel povezati, zato se je omet luštil v krpah. Lerchinger ni zmogel tako velikih kompozicij kot Jelovšek, v detalju pa je boljši, bolj slikarski. Jelovšek obraze tonsko modelira, Lerchinger pa dosega telesnost z različnimi barvnimi odtenki. Težko je reči, ali je po krivici ali po pravici nekoliko zapostavljen, saj je sam kriv, da dosti teh odtenkov danes ne vidimo več. Manjkajo predvsem topli toni, ki jih daje cinober. Tega pigmenta ni uporabljal samo lokalno kot Quaglio, ki je z njim rdečil ustnice in lica, ali Jelovšek tu in tam pri draperiji, temveč je z njim vmešal osnovni ton inkarnata oziroma ga je uporabljal prav tako pogosto kot druge pigmente. Ves ta cinober je seveda počrnel ali posivel.

Flurerja naj samo omenimo, saj pri njem ne vidimo kakih tehničnih posebnosti. Njegovo največje delo je slikarija v grajski dvorani v Brežicah.

Po mnogih naših graščinah se pod beležem še skrivajo ostanki zidnih slikarij. V mnogih primerih gre za secco ali za kombinacijo s fresko, omet pa je večinoma baročen.

Razkroj baročne freske. Gotsko slikarstvo je doseglo pri nas vrhunec v petnajstem stoletju, v šestnajstem pa je propadlo, zlata doba baroka je zatonila s smrtjo prej omenjenih slikarjev v osemnajstem stoletju. Kompozicije slikarjev, ki so jim sledili, niso imele več pravega soka, vedno več je bilo mašil iz oblakov in ornamentike, ki je postajala pravo sračje gnezdo, kvalitet in vlažnost ometa sta postajala še manj pomembni, slikarji niso imeli več zamaha, slikali so prepočasi in v več plasteh, zato je čas — najbolj objektiven kritik — velik del teh slikarij uničil. Kot častno izjemo naj omenimo že v začetku 19. stoletja delujočega Leopolda Layerja. Razmeroma dobro so se ohranile njegove manjše kompozicije na pročeljih gorenjskih domov. Rešujejo ga razmeroma masten omet in svetle barve ter seveda njegov hitri način slikanja.

Matevžu Langusu se pozna, da je bil predvsem oljni slikar. Njegove freske v kupoli na Šmarni gori in v ljubljanski stolnici so tehnično slabe. Barve so temne, težke, ubite, delujejo neharmonično.

Janezu Wolfu moramo posvetiti malo več pozornosti. S svojo kvalitetno, eksaktno risbo je bil kot ustvarjen za freskanta, žal pa ni imel primernega učitelja. Od stare, dobre tehnike je ostala le še legenda, da je slikarija na svež omet večna. Kdo zna bolje pripraviti omet kot zidar? In Wolf si ga je najel, nekega Furlana, Tita Zulianijsa po imenu. Ta mu je izdelal podlago po želji:

prav rahlo hrapavo, kar je dosegel z zelo drobno presejano mivko, ki je dala obenem malce sivkast osnovni ton. Površina je bila ravna kot napeto platno, apna pa je bilo v tem ometu le za ščepec, saj bi večja količina v mehki mivki povzročila pokanje. Zaradi te nesrečne mivke je kmalu propadel večji del Wolfnih fresk. Takšne so bile freske v Trbovljah in na zunanjščini ljubljanske stolnice. Bolje ohranjene so tam, kjer je uporabil ostrejši pesek, npr. na Vrhniku, v Ribnici in Vipavi. Kot freskant je bil Wolf premalo discipliniran. Res si je pripravil studiozne kartone in jih točno prekopiral na svež omet, tega je pa potem prekrival in preslikaval kot pri oljnatem slikarstvu toliko časa, da je dobil pastozno, nepresojno in ubito končno podobo. Podlaga in barvni namaz sta vsebovala malo apna, kar je pospeševalo sušenje. Tako se mu je večkrat pripetilo, da je zamudil pravi čas, ali pa je predolgo slikal in mu slikarska barva ni več vezala. V takih primerih — npr. v prezbiteriju cerkve v Zagorju — je slikarijo dokončal v tako imenovani Wolfovi temperi. Ta ima organske sestavine in je le sveža nekoliko podobna freski. Kmalu pa vezivo popolnoma propade — spet primer iz Zagorja — in se umazanija bolj drži stene kot barvni namaz.

Wolfov učenec Simon Ogrin je bil bolj discipliniran in tehnično boljši od Wolfa. Tempere ni uporabljal, sicer pa je delal podobne napake. Slabo poznavanje freske dokazuje tudi njegovo »Kratko navodilo za slikanje a fresko«.

Oba Šubic, Koželj, Bradaška in drugi so to tradicijo nadaljevali in veliko pripomogli k temu, da je stara, dobra freska izgubila svoj sloves. Od njih se v tehničnem pogledu res ne moremo ničesar naučiti.

Za nas povsem nov način slikanja freske so vpeljali Slavko Pengov, Mirko Šubic in še nekateri. Pravilno so doumeli, da je lazurno slikana freska lepa in trpežna. Od tega pravila niso odstopali niti na svetlih partijah. Vendar pa so slikali na zrnat, zariban, pust omet. Ker sam te tehnike ne obvladam, niti se ne ogrevam zanjo, je tudi ne nameravam podrobnejše opisovati. Vsekakor pa pomeni prvi korak k prerodu slovenske freske. Med najuspešnejšimi učenci te šole moram omeniti Iveta Šubica.

Vedno več odkritih in restavriranih srednjeveških fresk zbuja vedno večje navdušenje zanje. Narodna galerija v Ljubljani ima že lepo zbirko kopij. Toda tudi najbolj uspele so samo bled posnetek, saj so slikane s tempero na platno — torej v neustrezni tehniki — in prav težave s temi kopijami so me pripravile do podrobnejšega študija originalne tehnike. V originalni tehniki naslikane kopije seveda še vedno ne dosegajo sijaja in žlahtnosti originalov. Treba je počakati, da še čas doda, kar je potrebno, in odvzame, kar je odveč.

Brezovica, september 1983

LITERATURA

- G. Piva, *L'arte del restauro*, Milano 1961.
- Ž. Turinski, Boje, veziva, tehnika slikanja, Beograd.
- Bollettino dell'Istituto centrale di restauro, Roma.
- M. Doerner, *Malmaterial und seine Verwendung im Bilde*, München 1922.
- L. Branzani, Pitture murali, Roma 1935.
- Restauri d'arte in Italia, Roma 1965.
- R. Hudoklin, Tehnologija, Ljubljana 1958.
- C. Cenini, *Traktat o slikarstvu*, Beograd.
- Varstvo spomenikov, Ljubljana.
- Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljana.

PRIMER IZ PRAKSE — PRENOVA HOTELA PIRAN

Sonja Hoyer

THE RENEWAL OF HOTEL "PIRAN"
— A CASE FROM ACTUAL
PRACTICE

POVZETEK

L. 1986 je bil obnovljen hotel v Piranu. S tem je na novo ovrednotena južna mestna fasada, stavbni niz z obnovljeno lupino in v ometu izvedeno stavbno členitvijo hiše historicističnega sloga iz 20-tih let, nadomestna gradnja, novogradnja hotela na mestu ladjedelnškega skladališča in telovadnice ter Tartinijevo gledališče. Strokovna javnost je pozitivno ocenila oblikovalski poseg z začetkom mestnega hotela, kar je brez dvoma največji uspeh pri revitalizaciji mestnega jedra. Želimo opozoriti na vlogo konservatorskih izhodišč pri podobnih interpolacijah.

stara mestna jedra, arhitektura, dopolnitve, restavriranje, Piran

In 1986, hotel "Piran" was renewed. This gave a new evaluation to the southern town façade, its string of buildings with a renovated shell and a house built in the historic style of the 1920's with its plastermade members, a substitutional building, a new hotel building on the location of the shipyard warehouse, a gymnasium and Tartini theatre. The public and the experts as like have given positive opinions on the architectural intervention and the initiative works on the hotel, which is undoubtedly the greatest achievement in the process of the revitalization of the town nucleus. We should like to draw attention to the role of conservational starting-points in similar interpolations.

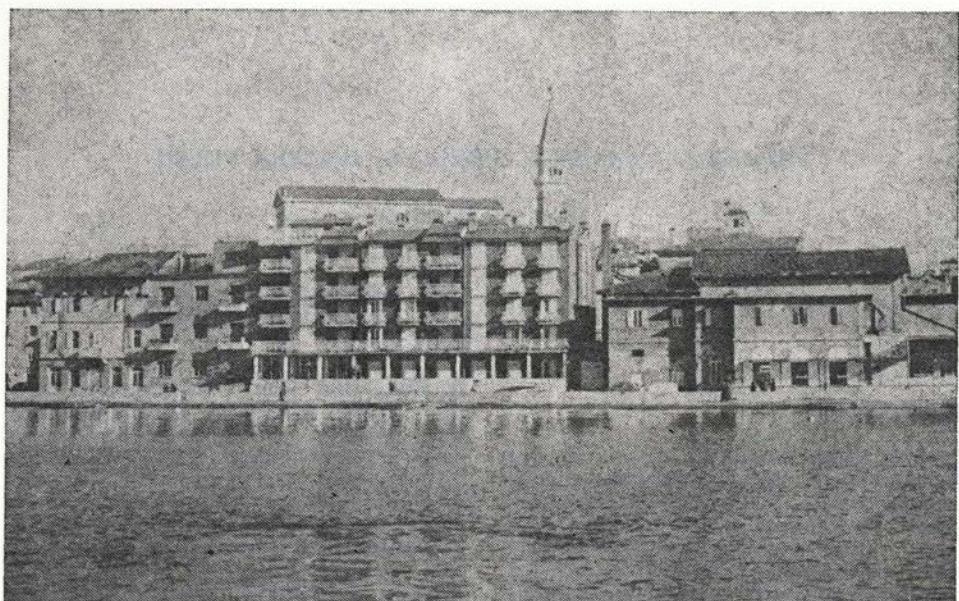
historic town, architecture, infill building, restoration, Piran

V prvi polovici leta 1986 smo v Piranu izvedli prvo fazo prenove hotela Piran. Dela so bila opravljena na podlagi internega anketnega natečaja iz leta 1981, ki ga je pobudila spomeniška služba zaradi izredno občutljive lokacije nameravanega posega.

Dela so namreč potekala v stavbnem nizu južne mestne fasade, za katero so med drugim značilne stavbe iz časa med 1910—1935, Tartinijevo gledališče, pa tudi hotel iz leta 1968.

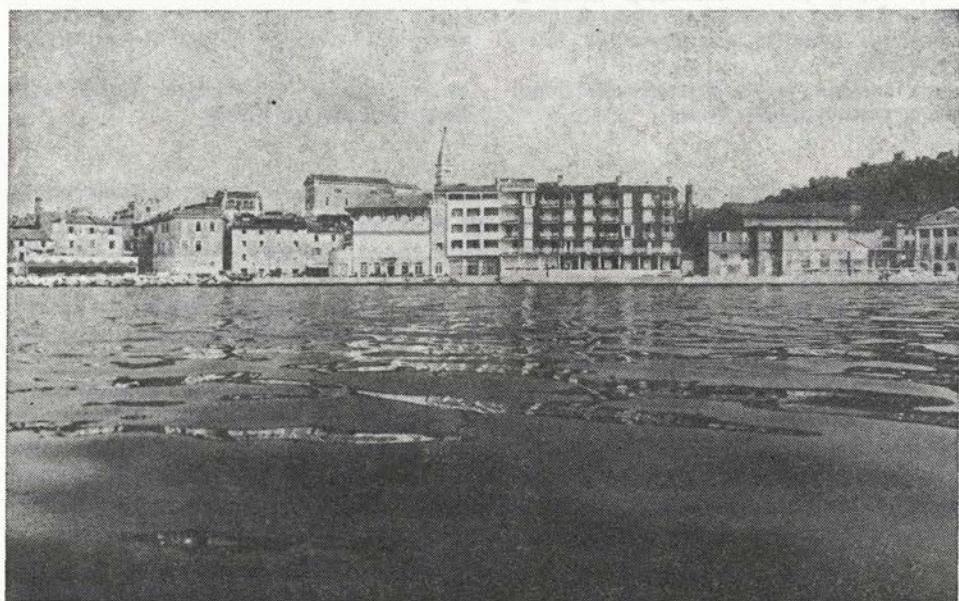
Arhitekturna stroka je do sedaj že pozitivno ocenila poseg, ki izpoljuje vlogo mestnega hotela. Delovanje takega objekta na obravnavani lokaciji pa je pomemben prispevek k prizadevanjem za revitalizacijo mestnega jedra v celoti. Z našim zapisom želimo opozoriti na vlogo konservatorskih izhodišč pri podobnih interpolacijah, pri vključevanju novega stavbnega tkiva oziroma pri arhitekturnem nadgrajevanju spoja novega in starega stavbnega tkiva.

Ob tem se nam najprej zastavlja vprašanje o konservatorjevem delu pri takem posegu. Gotovo mora najprej pripraviti dokumentacijo, analizirati prostor in arhitekturo, opozoriti na vso tehnološko konservatorsko (restavratorsko) problematiko posega in dela seveda tudi spremljati. Iz tega konservator-

Sl. 79. Piran, del j. mestne fasade pred obnovo hotelskega kompleksa 1986 (J. Jeraša)

Fig. 79 — Piran — the southern town façade after the interpolation of the new building in 1986 (photo Gale D.)

Sl. 80. Piran, j. mestna fasada po interpolaciji novogradnje 1986 (D. Gale)

Fig. 80 — Piran — a part of the southern town façade before the renewal of the hotel complex in 1986 (photo J. Jeraša)

jevega dela sledijo določeni pogoji za poseg. Vprašujemo se, ali je dovolj pogoje le predpisati, izvedbo projektne dokumentacije pa prepustiti večkrat tudi prav naključno izbranemu projektantu. V praksi mnogokrat doživimo, da rodijo tudi zelo temeljito pripravljeni konservatorski programi slabe sadove. Zato so metode sodelovanja med dvema strokama (v resnici gre celo za več strok) zelo pomembne, sporazumevanje pa je odločilno. Vprašujemo se tudi kdaj in kako razpisovati natečaje, da bi tako prišli do kvalitetnih rešitev, pa tudi, ali natečaj edina možna oblika priprave dokumentacije za prenovo.

Ker pa tudi konservatorji menimo, da so izkušnje s prenovo hotela Piran med uspelimi, povzemamo konservatorska izhodišča in poznejše oblikovalske rešitve.

Obravnavani stavbni niz je nastal na nasutih površinah, iztrganih morju, ko se je mesto širilo prek srednjeveškega obzidja. Takih širjenj je bilo po 16. stoletju več, zajela so prostor od Obzidne ulice proti morju. Stavbni niz pomeni tudi najvzhodnejši del zidnega plašča Punte, saj se na pogled od daleč stavlja z njo. Stavbi na obeh koncih obravnavanega niza se sloganovno ujemata, saj gre za hotelsko stavbo iz dvajsetih let s historicistično stavbno členitvijo, izvedeno v ometu, na eni in za stavbo Tartinijevega gledališča iz leta 1912 na

Sl. 81. Piran. Pogled na peto mestno fasado s prenovljenim hotelom (D. Gale)
Fig. 81 — Piran — a view of the fifth town façade with the renewed hotel
(photo D. Gale)

Sl. 82. Piran, j. fasada hotela pred prenovo (J. Jeraša)
 Fig. 82 — Piran — the southern façade of the hotel before the renewal
 (photo J. Jeraša)

drugi strani. Vmes je stala stavba italijanskega Razionale iz tridesetih let in stoji krilo hotela iz leta 1968. To krilo je nadomestilo porušeno telovadnico iz dvajsetih let oziroma skladišča ladjedelnice.

Na podlagi valorizacije širšega in ozjega prostora ter stavbnega tkiva smo v konservatorskih izhodiščih zahtevali, naj se pri rušenju stavbe »Razionale« nadomestna gradnja na istem mestu po višinskem in tlorsnem gabaritu spoji s historicističnim krilom hotela. Možnost rešitve smo nakazali s predlogom, naj se odstrani stavbi v Savudrijski ulici in zazida dosedanje parkirni prostor v Tomažičevi ulici.

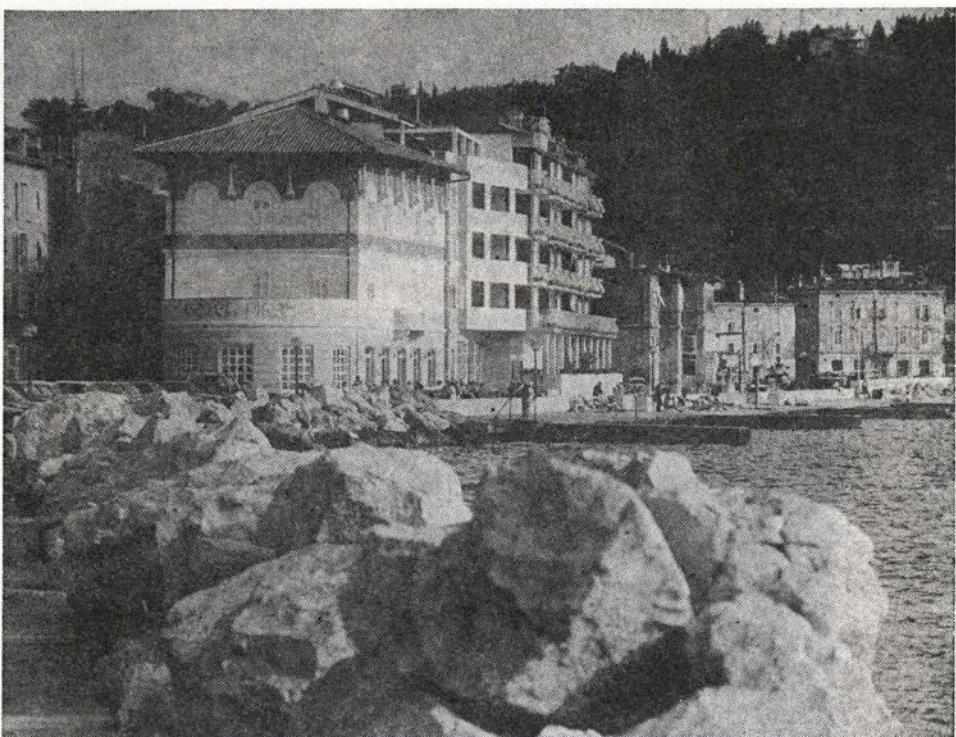
Obenem sta bila potrebna prezentacija in restavriranje zunanjčine hotelskega dela iz dvajsetih let — historicistične fasade. Ta ima namreč vrsto izrazitih slogovnih elementov, izdelanih v ometu, nadalje leseni neogotski konzolni napušč, ki ga nosijo kamnitni stebriči na kamnitih konzolah, ter večbarvno imitacijo rustikalne gradnje v kamnu in opeki. Tik pod napuščem je pas z imenitno manieristično zlato borduro na modri podlagi. Okna so v neogotskem in neorenesančnem slogu. Skratka, stavba pomeni istrsko različico italijanskega libertyja.

Ker tvori hiša tudi pomembno prostorsko dominanto, saj obvladuje poglede s Prešernovega nabrežja proti mandraču, na Kidričevo nabrežje in na zeleno pobočje Mogorona, je konservatorska dokumentacija posebej poudarjala občutljivo povezavo s predvidenim objektom na sedanjem parkirnem prostoru. S konservatorskimi pogoji smo opozorili tudi na pomen višinskega gabarita, pete mestne fasade, za poglede od zgoraj, saj so vse morebitne napake boleče opazne ob karakterističnih pogledih s cerkvenega hriba. Naposled so konservatorska izhodišča opozorila tudi na pomen dobrih komunikacijskih rešitev. Ob mandraču, pomolu in po Prešernovem nabrežju poteka glavni obmorski in

Sl. 83. Piran, j. fasada hotela pred novogradnjo 1. 1968 (fototeka MZVNKD Piran)

Fig. 83 — Piran — the southern façade of the hotel before the new buildings were begun in 1968 (phototeque of the Institute for the Preservation of Natural and Cultural Patrimony of Piran)

Sl. 84. Piran, 1. 1968 prenovljeni hotelski kompleks (D. Gale)

Fig. 84 — Piran — the hotel complex restored in 1968 (D. Gale)

ulični peš promet. Poseg bi tako mogel negativno delovati tudi na »družabno« dogajanje na Punti.

Vse te zahteve, omejitve in opozorila so na določen način že nakazali projektantsko rešitev. Toda ker mora arhitekt opraviti še mnogo izvirnega, ustvarjalnega dela, je poučno pregledati, kako je prvonagrajeni projekt upošteval in nadgradil konservatorske pogoje in dokumentacijo.

a) Projektanti so najprej pravilno razumeli dvoje arhitekturnih poudarkov, Tartinijevo gledališče in stavbo iz dvajsetih let. Tej stavbi so dodali polkrožni dodatek, da se razrašča v prostor in se z eno fasadno osjo vključuje v novo gradnjo. Polkrožni dodatek ponavlja potezo polkrožne rondele na konici Punte, ravna fasadna os pa prevaja v novo gradnjo na mestu arhitekture iz tridesetih let. Ta nova stavba s svojim zavitim fasadnim potekom spet uvaja in maskira balkansko členitev stavbe iz leta 1968 in vodi k arhitekturi Tartinijevega gledališča.

b) Odprto zastekleno pritličje prečno povezuje središče mesta z obmorsko fasado. Duhovita je rešitev valobrana, saj je tu ponovno uporabljen kamen.

iz nekdanjega mandrača. Na novi stavbi je odprta terasa, ki se dobro vklaplja v strešno členitev in vedute od zgoraj, hkrati pa omogoča pogled na dvoje temeljnih sestavin piranskega jedra, na cerkveni kompleks in na Punto.

Na tem mestu ne želimo govoriti o zapleteni tehnološki problematiki, s katero smo se ubadali med gradbenimi deli, saj je šlo za zelo kratek rok. Težave z vlogo so dela dodatno zapletle. Toda izvajalska skupina jih je zadovoljivo premagala, ker so strpno sodelovali tako projektanti kot restavratrorji in konservatorji. Omenimo naj, da je barve za obnovo historicistične fasade podarila Kemična industrija Jub Dol pri Ljubljani. Prav tako naj le omenimo, da je investitor, TOP Portorož, TOZD Hotel Piran, začel s to akcijo uresničevati načrte kulturnega turizma v piranski občini.

Na koncu moramo posebej poudariti, da je mesto sprejelo spremembo zelo dobro in novi del hotela že jemlje tako, kot da stoji tam že od nekdaj. Še tako temeljito pripravljen konservatorski program in konservatorska izhodišča namreč ne morejo zagotoviti uspešnega spoja starega z novim. Za uspeh je potrebno arhitekturno razmišljanje, ki mora razumeti kvalitete stare arhitekture, jo znati predstaviti in ustvarjalno dopolniti.

Sl. 85. Piran, fasada hotela pred prenovo 1. 1968 (J. Jeraša)

Fig. 85 — Piran — the hotel façade before the renewal in 1986 (J. Jeraša)

Sl. 86. Piran, s. fasada hotela po prenovi l. 1986 (J. Jeraša)
Fig. 86 — Piran — the northern façade of the hotel after the renewal in 1986
(J. Jeraša)

STOLP V HIŠI MESTNI TRG 17 V LJUBLJANI

Majda Frelih-Ribič

THE TOWER OF THE HOUSE ON MESTNI TRG (TOWN SQUARE) 17 IN LJUBLJANA

POVZETEK

Pozno poleti 1985 se je začela prenova hiše Mestni trg 17. Za ta dela je bil izdelan program že leta 1980. Ob prenovitvenih delih so hkrati tekle raziskave, ki naj bi pojasnile številne »nepravilnosti« stavbnega tkiva. Pri tem se je izkazalo, da gre za sestavine, ki jih prej ni bilo mogoče domnevati. Stavba je na strani ob Ljubljanici prekrila in vključila stolp — del obzidja Mestnega trga. Sploh je bilo moč ugotoviti, da je stavba sestavljena iz treh prvotnih celot. To dogajanje nas je prisililo k prilagajanju konservatorskega programa, čeprav nekaterih delov stavbe več ni mogoče ustrezno obravnavati. Dogajanje pa je tudi opozorilo, da je treba osnovne raziskave opraviti pravočasno in da mora spomeniška služba tudi imeti možnosti za tako raziskovanje, sicer ni moč pričakovati od nje ustreznih rezultatov.

zgodovina, umetnostni stili, staro mestno jedro, hiša, restavracija in konservacija, Ljubljana, Mestni trg

In the late summer of 1985, the restoration works were begun on the house on Mestni trg 17. The programme of these works was made already back in 1980. Along with restoration works, research works were carried out in order to explain numerous "irregularities" of the building. It became obvious that some of the component parts could previously not have been expected. On the side where it is facing the river Ljubljanica, the building covered and enclosed a tower which once made part of the walls of Mestni trg (Town square). It could be stated that the building is still composed of three original wholes. All this has forced us to adapt our conservation programme, although some parts of the building can no longer be suitably dealt with. These events are also a warning that basic research work should be done in time, and that monument conservation service must be given an opportunity for such research, or else proper results cannot be expected from history, art styles, historic town, house, restoration, Ljubljana, Mestni trg

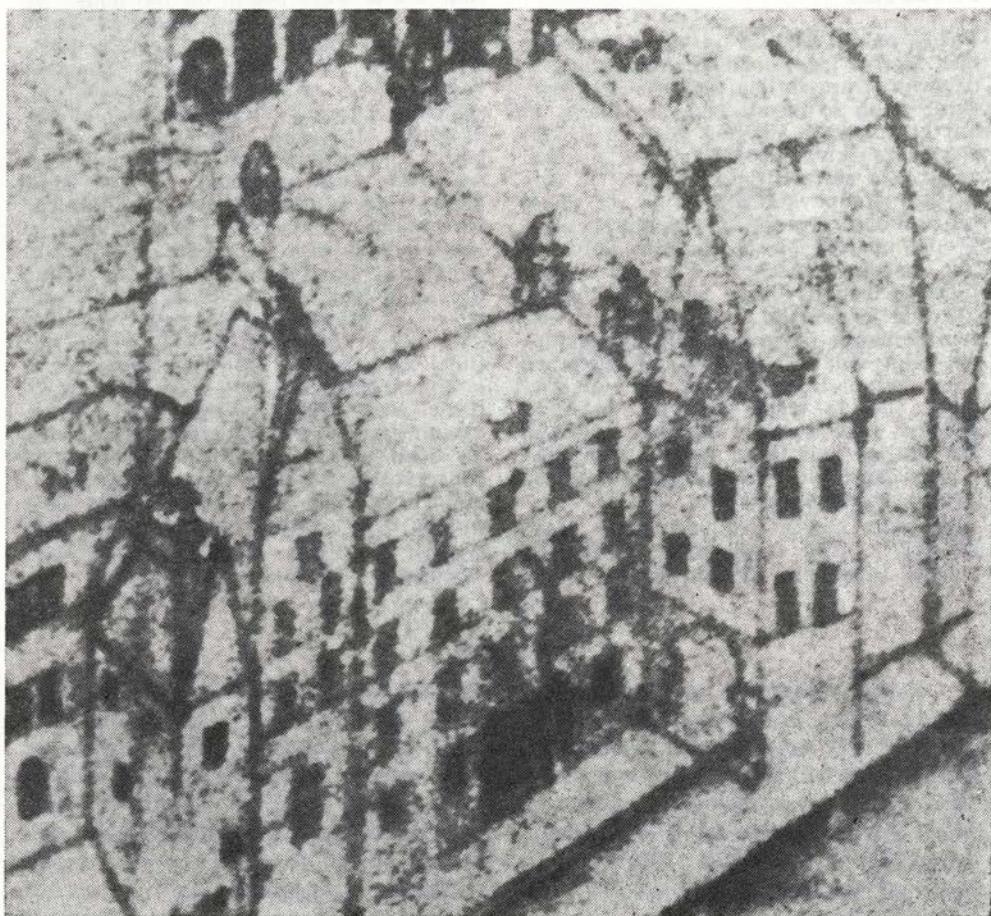
1. Uvod

Pozno poleti leta 1985 se je začela prenova hiše Mestni trg 17, za katero je bil izdelan konservatorski program že leta 1980 in v njem kot sklepni del smernic tudi sondni načrt. S sondiranjem, ki naj bi pomenilo uvod v prenovo, naj bi se osvetlile številne »nepravilnosti« in potrdile domneve o hiši, s tem pa tudi doobile trdne osnove za vrednotenje posameznih struktur. Sondiranja niso bila opravljena sistematično vnaprej, temveč sredi gradbeno-izčiščevalnih del, potem ko se je oktobra 1985 začela nakazovati oblika stolpa. To smo v mejah možnosti raziskovali februarja in marca 1986 v notranjščini, poleti pa na fasadnem delu.

V tem prispevku ne obravnavamo konservatorskih problemov hiše v celoti v zvezi s programom in izvedbo prenove, čeprav bo o tem treba pisati, temveč

samo segment stolpa in neposredna zgodovinsko urbanistična in arhitekturna razmerja med hišo in njim.

Že v konservatorskem elaboratu leta 1980 je bila hiša Mestni trg 17 ocenjena posebej glede »na svojo prostorsko urbanistično pozicijo, tlorisno zasnovu in obseg ter volumne prostorov, kar vse kaže na izjemne poteze in razločke v razmerju do drugih hiš na Mestnem trgu«.¹ V stavbnozgodovinski analizi pri obravnavanju razvojnega prostora in zasnove hiše v omenjenem elaboratu smo domnevali, da je sedanja stavba sestavljena vsaj iz prvotnih treh parcelacijskih in stavbnih enot, iz Fabjančičeve Knjige hiš pa sledi, da sta bili že pred letom 1600 na območju hiše Mestni trg 17 izoblikovani dve *patidenčni* hiši z enotnim lastništvom. Na Valvasorjevi Veliki veduti iz časa okrog leta 1660, ki je nepogrešljiv grafični dokument za staroljubljansko zgodovinsko arhitekturo, je

Sl. 87. Ljubljana — Mestni trg 17, hiša na Valvasorjevi risbi
Fig. 87 — Ljubljana — Mestni trg (Town Square) 17, the house on a drawing by Valvasor

začelna fasada na Cankarjevem nabrežju izoblikovana tako, da se osrednji del hiše (objekt D) kaže kot združena in enotna fasadna površina, stolpasti del ob tem delu (objekt B) je nedvoumno zarisan in fasadno opredeljen, skrajni del (objekt A) pa je v času okrog leta 1660 spadal še k hiši Mestni trg 18 kot njen zadnji stavbni člen proti mestnemu obzidju.

Takrat brez sondiranja ugotovljene razvojne lastnosti stavbe smo opredeljevali v luči hipoteze, da je »konstantna in najstarejša razvojna črta hiš na Mestnem trgu samo tista črta, ki določa tržno magistralo oziroma tržni prostor Mestnega trga, nekoliko manj konstantne so vzdolžne parcelacijske smeri in meje, črta pozidave začelja, to je črta, ki je vzporedna konstanti Mestnega trga, pa se pomika v globino parcele proti Ljubljani skladno z rastjo hiš v več razvojnih stopnjah. Te so urbanistično in zazidalno normirane s sistemom mestne parcelacije, s prevladajočim stavbnim tipom, ki jim hiše pripadajo, in z medsebojnimi odnosi med hišami. Izgradnja mestnega obzidja opredeljuje zaključno dejanje zazidalnega prodora v globino znotraj danih parcelacijskih enot...« Kakor bomo to skušali prikazati in povezati z obstojem stolpa v sklopu hiše Mestni trg 17, naj bi bilo to obzidje zadnje, in ne edino zgodovinsko obzidje med sedanjim Tromostovjem in Čevljarskim mostom.

Na območju hiše Mestni trg 17 se je s sondami in odkritji v letu 1986 potrdilo predvidevanje o vsaj treh stopnjah globinske rasti hiše, kar se v stilnih oblikah in šolsko nazorno kaže npr. na vzporednih prečnih zidovih čelnega trakta: gotsko renesančno okno v prvem nadstropju na prvotni dvoriščni fasadi čelnega trakta, zgodnjebaročni stebri arkadni niz, ki je prizidan tej starejši osnovi, ter obstoječi dvoriščni zid z zaprtim hodnikom in slopasto konstrukcijo iz srede 18. stoletja.

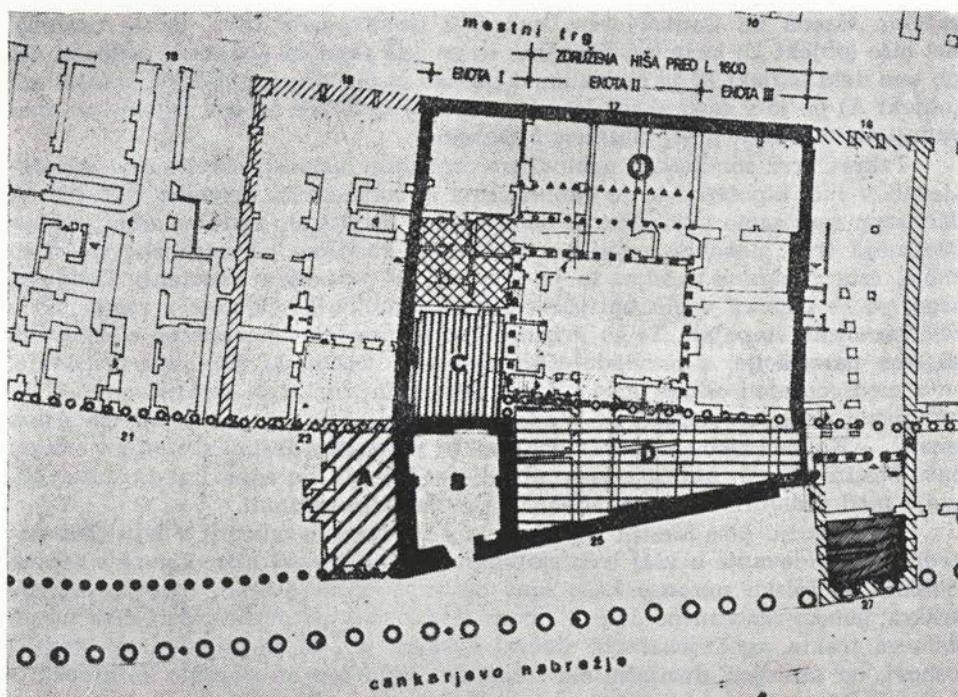
Pomembna in vlogo stolpa določajoča je tudi najdba gotsko-renesančnega okenskega fragmenta in situ na dvoriščni fasadi objekta D v tistem delu, ki se naslanja na stolp v višini visokega pritličja (glede na sedanje nivelete dvorišča), kar priča med drugim tudi o izredno dinamičnem globinskem in stavbnotipološkem oblikovanju osrednjega dela hiše.

Pri interpretaciji stolpa uporabljamo še ugotovitve in domneve iz prostorske, stavbnozgodovinske, stavbnotipološke in strukturne analize hiš Mestnega trga v kompleksu med Stritarjevo ulico in Trančo.²

2. Materialni izsledki

Stolpasto jedro (objekt B) znotraj stavbne strukture hiše Mestni trg 17 je najstarejši del njenega začelnega trakta, saj so do višine srede tretjega nadstropja nanj prislonjene oziroma k njemu prizidane vse stene prostorov, ki ga obdajajo, od tal do omenjene višine. Na fasadi na Cankarjevem nabrežju je ta višina dana s spodnjim robom fasadnega venca v tretjem nadstropju. Nanj sta torej prislonjeni obe steni ogelnega dela s pomolom (objekt A), steni osrednjega dela stavbe Mestni trg 17 (objekt D) in steni prostora med členom B in obstoječim stopniščem (prostor C). Objekt B je bil do sedaj povsem vključen v stavbni sklop hiše tako po nivojih nadstropij kot po komunikacijah in fasadni ureditvi.

Najbolj zanesljivi materialni priči o stolpu sta torej nedvoumna samostojnost vseh štirih med seboj uvezanih primarnih zidov objekta B od tal do

LEGENDA

Sl. 88. Ljubljana — Mestni trg 17, tloris z razvojnimi fazami

Fig. 88 — Ljubljana — Mestni trg 17, the ground-plan with indrawn phases development

srede sedanjega tretjega nadstropja in ugotovljena značilna stopničasta členitev dveh nasprotnih si zidov na vseh nivojih nadstropij stolpa, med pritličjem in prvim nadstropjem, med prvim in drugim nadstropjem ter med drugim nadstropjem in mezzaninom. Ti nivoji seveda niso istovetni niti z zgodovinskimi nivoji prostorov A, C in D hiše Mestni trg 17, niti s sedanjimi poenoteni nivoji, ki združujejo sedanje prostore A, B, C, D nekako od konca 18. stoletja naprej, temveč so lastni samo stolpu.

Stolpasto jedro se potrjuje tudi na fasadi na Cankarjevem nabrežju, kjer se na evidentiranih mestih od prvega nadstropja navzgor kaže primarni omet z vtisnjениmi šivanimi robovi na obeh straneh in kjer se motiv prek ogla nadaljuje v prečni smeri, ki jo sedaj prekriva nanjo prislonjeni fasadni zid.³

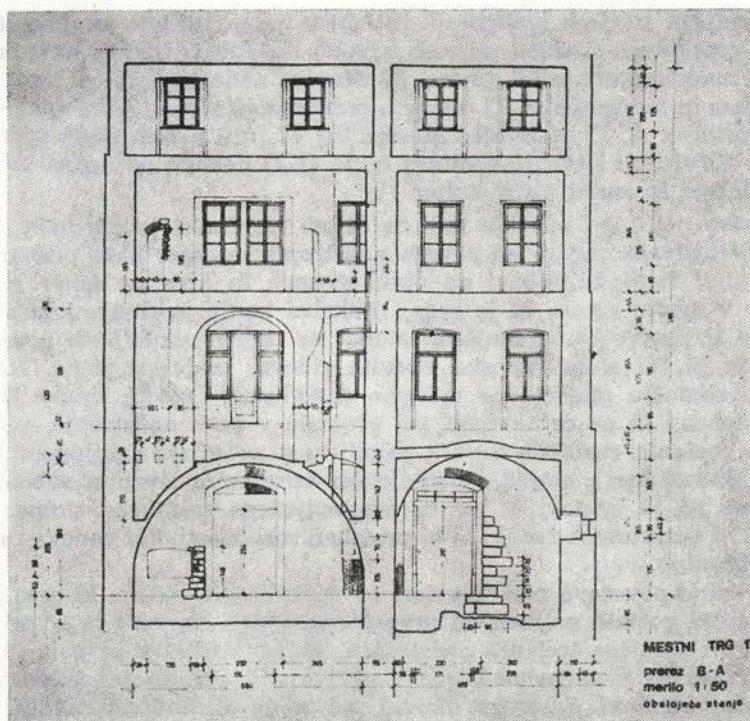
Zidne strukture na zunanjščini stolpa ne dajejo zanesljivih podatkov za trditev, da bi bil stolp višinsko enovita zidava, prej nasprotno. Na glavni fasadi na območju pritličja ne moremo spregledati enovite zidave iz velikih kosov apnenca,⁴ ki pa se navzgor, pri prehodu v prvo nadstropje, vedno bolj izgublja v mešanici različnih ruptur, polnil; tu se začenjajo nakljuvane površine primarnega fasadnega ometa z omenjenim vtisnjениm šivanim robom, obstoj tega ometa pa je ugotovljiv vse do ugotovljenega zaključka stolpa. Znotraj prostorov ni strukturnih razlik, ki bi pripombe o različnosti, kar zadeva zaporedno višinsko gradnjo.

Vertikalne povezave med prostori so opravljale stopnice, ki smo jih ugotovili v obliki gotskih polžark od prvega nadstropja navzgor in so se iztekale na nivoju nekdanjega tretjega nadstropja. Valjasto ostenje stopnic je bilo na nivoju prvega in drugega nadstropja povezano s prostorom stolpa z gotsko oblikovanim vhodom, katerega likovni del se je ohranil na nivoju drugega nadstropja. V celoti sta ohranjena okenska lina tega stopnišča, ki je sedaj obrnjena v prostor A v prvem nadstropju⁵ in del druge okenske line na fasadi na nivoju drugega nadstropja. Doslej nismo našli dokazov za obstoj polžark med pritličjem in prvim nadstropjem, ker je ogel v pritličju zaradi kasnejših posegov zelo rušljiv, vsekakor pa obstoječi banjasti obok med pritličjem in prvim nadstropjem kaže v kotu samo pravokotno odprtino, ki je omogočala namestitev lesenih stopnic ali samo lestve.

Ta orjaški banjasti obok nad pritličjem je vsekakor posebnost svoje vrste, tako po razsežnostih, materilu in obdelavi pozognotsko prirezanih obeh konzolic, ki opirata osrednjo obočno oprogo. V celoti gre vsekakor za »predbaročno« obočno obliko, zidano z lehnjakom, kar je v Stari Ljubljani redko. Z lehnjakom so zidani npr. ogromna banja na prvem segmentu ob stolpastem jedru trakta E na Ljubljanskem gradu, nekateri oboki v hiši Mestni trg 27 in še kje. Tip banje, material in oblikovanje omogočajo datacijo od začetka 16. stoletja dalje do časa okrog leta 1600.

Prvotna oblika stropa, pred obstoječim banjastim svodom, je bil lesen tramovni strop, katerega zidna ležišča so povsem ohranjena. Zaradi obvladovanja razmeroma velikih razponov stolpa je bila morda, tako kot sedaj v obočni izvedbi, že tudi pri tem stropu interpolirana prečna konstrukcija.

Vhodi v stolp so deloma ali v celoti ohranjeni. Obdelava ene špalete sedanjega vhoda v stolp s Cankarjevega nabrežja ustrezza podatku iz Valvasorjeve vedute iz časa okrog 1660, na kateri je bil vhod v stolp dvignjen od tal, vhod v stolp iz notranje strani, to je s strani sedanjega prostora C, je bil na eviden-

Sl. 89. Ljubljana — Mestni trg 17, stanje pred posegom, prerez (S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Fig. 89 — Ljubljana — Mestni trg 17, the situation before the intervention, section (drawing by S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

tiranem prvem talnem nivoju stolpa, kakor so pokazale arheološke raziskave.⁶ V ostenju pritličja so znotraj evidentirane tri podolgovate, s segmentnim lokom sklenjene niše.

V prostor prvega nadstropja vodijo iz sedanjega prostora C gotsko oblikovana vrata, ki so prilagojena nivoju prostora z lesenim tramovnim stropom in so usklajena tudi z nivojem prostora ob vgraditvi banjastega oboka. Vse druge oblike vrat v ostenju stolpa so poznejše, kar pomeni, da se že povezujejo s prostori veznega in začelnega trakta hiše Mestni trg 17.

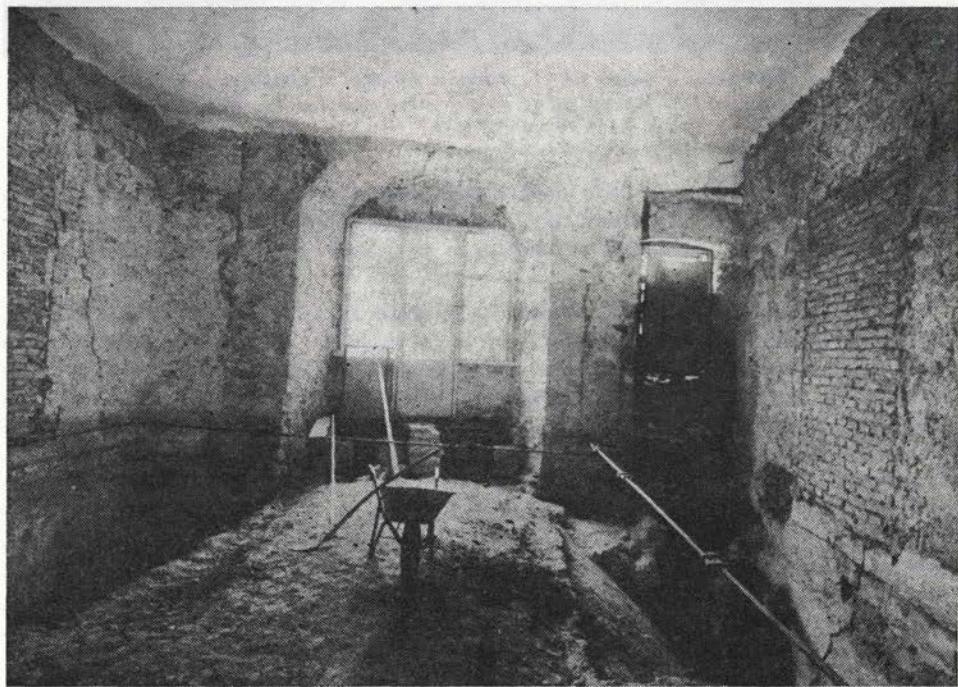
Doslej ni bila najdena nobena strelna lina, to pa ne izključuje možnosti, da so včasih bile, npr. na lokaciji kasnejših oken. Dolgi pokončni regi, ki predira ostenje fasadnega zidu med pritličjem in prvim nadstropjem, sedaj še ni mogoče določiti funkcionalnega izvora. Medtem ko so starejše oblike oken na fasadni strani povsem uničene ali zabrisane, pa je ohranjenost fasadnim odprtinam pripadajočih niš znotraj prostorov razvidna vsaj na eni strani posamezne niše v prvem in v drugem nadstropju. Niše so rezane pravokotno v ostenje, segmentno zaključene in segajo do talnega nivoja prostora. V polnih obeh niš v prvem nadstropju so bili najdeni kosi oblikovanega peščenca z bogato gotsko renesančno profilacijo, ki so lahko pripadali oknom stolpa v prvem in v drugem nadstropju, kakor jih kaže risba na Valvasorjevi veduti še v času

okrog leta 1660. Tem oknom so v časovnem zaporedju sledila okna z baročno profiliranimi okviri iz apnenca, bifora in monofora v prvem in v drugem nadstropju, ki so se ohranile do leta 1898, ko so po potresu celotno fasado tudi na Cankarjevem nabrežju preuredili v oblikah poznega historicizma.

Pisni viri o stolpu doslej niso znani, njegova podoba s Cankarjevega nabrežja pa je natanko prikazana na omenjeni Valvasorjevi grafiki. V dnevniku barona Rakovca,⁷ v katerem so opisane predelave hiše Mestni trg 17 v letih od 1749 do 1759, se stolp ne omenja, pač pa so se »male, okrogle stopnice« v sklopu najemnega stanovanja barona Benjamina Erberga še vedno uporabljale in se je tudi načrtovala njihova obnova. Ureditveno, to je predvsem nivojsko, se je stolp povezal s prostori hiše šele konec 18. stoletja, ko je Rakovčev naslednik, baron Volk Danijel Erberg, dokončal notranjo ureditev začelnega trakta in njegovo novo, mezzaninsko nadstropje. Sredi 18. stoletja je bil namreč pozidan mezzanin, to je sedanje tretje nadstropje; tako sta izginila stolp in njegovo ločeno ostrešje, ki sta do tedaj višinsko preraščala stavbni sklop začelja hiše Mestni trg 17.

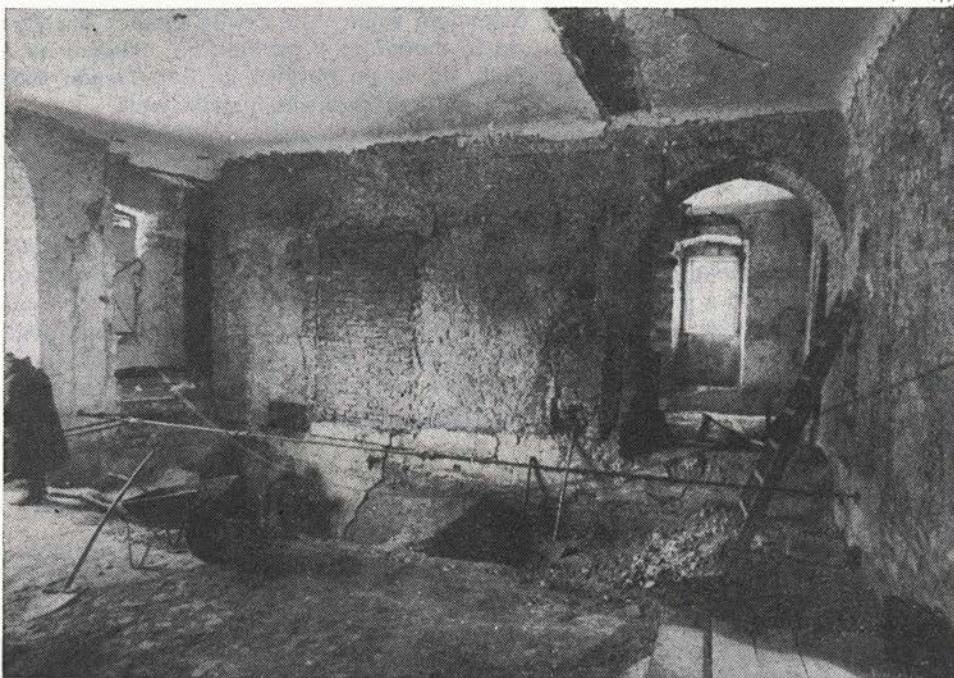
3. Skica stavbnega razvoja stolpa in poskus interpretacije

Raziskave v zidnih strukturah B, A, D in C kažejo, da je povezanost stolpa s hišo Mestni trg 17 razmeroma mlada in rezultat daljšega razvoja, vsekakor

Sl. 90. Ljubljana — Mestni trg 17, prostor s stolpom, 1. nadstropje, med deli (1986)

Fig. 90 — Ljubljana — Mestni trg 17, the tower room on the first floor during the works (1986)

Sl. 91. Ljubljana — Mestni trg 17, prostor s stolpom. 1. nadstropje, med deli
Fig. 91 — Ljubljana — Mestni trg 17 — the tower room on the first floor during
the works

pa rezultat postopnega in nato dokončnega prehoda mestnega stolpa v enotno meščansko lastništvo in potem tudi v enotno ureditev hiše Mestni trg 17, kar se je po nakazanih opažanjih v ureditveni strukturi zgodilo šele konec 18. stoletja.

Stolp (ali stolpasto jedro, objekt B) je treba torej obravnavati kot stavbni člen v strukturi hiše Mestni trg 17, ki je bil prvotno samostojno stavbno telo s posebnim stavbnim razvojem, fiziognomijo in funkcijo, kar ga povsem ločuje od stavbnih struktur meščanskega izvora. Šele kasneje je bil vključen v stavbno tkivo hiše Mestni trg 17, kateremu je kot primarno stavbno jedro in primarna zidana struktura v začelju določil linije zidov in razporeditev prostorov. Nedvomno je vplival tudi na oblikovanje objekta A, ki je pripadal prvotno, to je do začetka 18. stoletja, hiši Mestni trg 18.

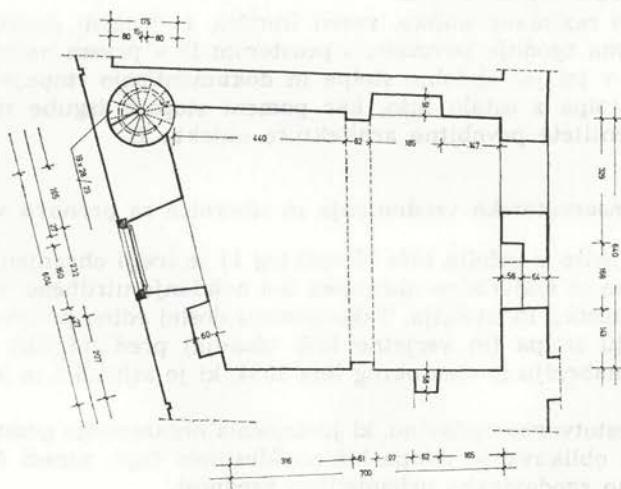
Najstarejšo obliko stolpa je morda mogoče razložiti kot sestavino mestne utrdbine arhitekture, ki je bila verjetno povezana s starejšim obzidjem Mestnega trga na odseku med Gornjim in Spodnjim mostom (na lokaciji sedanjega Cevljarskega mostu in Tromostovja). Obzidno linijo je treba še sondno dokazati bodisi v črti sedanje začelne fasade na Cankarjevem nabrežju (varianta 2) ali v tej vzporedni črti, ki jo v segmentih nakazuje linija dvoriščne fasade začelnega trakta (varianta 1). Stavba je stala na mestnem svetu (morda tudi v sklopu obzidja), vsekakor pa ločeno od meščanskega zemljiškega areala. Za

obzidjem in ob stolpu (na območju prostora C) je potekala obzidna ulica, med njo in Mestnim trgom pa je bilo območje meščanskih parcel in stavbišč s prvimi zidanimi hišami ob Mestnem trgu.⁸ Hiše so se postopoma in skladno z globinskim razvojem in pozidavo pomikale proti obzidni ulici. Nakazani razvoj je razviden iz poteka stavbnih struktur hiš na Mestnem trgu, še posebno pa pri hišah Mestni trg 17 in 18.

Stolp in predvideno obzidje sta najbrž pripadala starejši utrdbeni ureditvi Mestnega trga. Mlajše obzidje, pomaknjeno bližje Ljubljanci na tedanji rob brežine, je arhivsko izpričano in v franciscejskem katastru iz leta 1826 je tudi dokumentirana ureditev z dvema stolpoma iz časa okrog leta 1534.⁹ Obzidna ulica, ki je pripadala temu mlajšemu obzidju, je danes del Cankarjevega nabrežja, seveda v svojih najstarejših prostorskih oblikah.

Naslednjo razvojno stopnjo stolpa povezujemo z dejstvom, da je bilo po potresu leta 1511 in nekako okrog leta 1534 pozidano že omenjeno drugo obzidje, vzporedno z linijo starejšega obzidja. Posledica te nove utrdbene ureditve na sedanjem Cankarjevem nabrežju je menda bilo med drugim tudi to, da se je obzidani mestni prostor razširil in da so na tako pridobljenem obzidanem svetu razparcelirali stavbišča za novo pozidavo hiš vzdolž Cankarjevega nabrežja,¹⁰ v konkretnem primeru pa so se vsaj za širino nekdanje obzidne ulice podaljšale parcele hiš od Mestnega trga 18 do Mestnega trga 14, substrukcija obzidja pa je postala morfološki dejavnik za vse začelne stavbe teh hiš, posebno pa za hiši Mestni trg 17 in 18.

Stolp je v tistem obdobju izgubil obrambno funkcijo, služil je za mestne potrebe, v pritičju verjetno kot skladišče, v nadstropjih pa za skladišče, urad ali stanovanje.

Sl. 92. Ljubljana — Mestni trg 17, prostor s stolpom, tloris 1. nadstropja, predlog prezentacije (S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Fig. 92 — Ljubljana — Mestni trg 17 — the tower room, the ground-plan of the first floor, suggested presentation
(S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Znotraj stolpa pripisujemo temu drugemu obdobju iz prvih desetletij 16. stoletja večji del ohranjenih ali najdenih ureditvenih sestavin, od katerih niti ena nima obrambnega značaja. V pritličju sodi v obravnavani čas predvsem obstoječi orjaški banjasti svod.

Domnevamo, da je bil sočasno z vgrajenim obokom v pritličju nadzidan stolp še z dvema etažama (drugo nadstropje in mezzanin) do tiste višine, ki je dokumentirana na fasadi in znotraj zidnih struktur stolpa. Podatek je primerljiv z risbo na Valvasorjevi grafiki iz časa okrog leta 1660. Na črti začetka fasadnega venca v tretjem nadstropju se zaključuje fasadna struktura in obdelava prve ohranjene fasadne plasti, ki se razkriva od nivoja prvega nadstropja navzgor. Omet je hrapav in naravno obarvan, razen gladkih in roza obarvanih šivanih robov na obeh zaključkih stolpa ter fragmentarno ohranjenih gladkih površin v osrednjem delu fasade okrog domnevnih odprtin, kjer pa so številne *rupture in vertikalne razpoke*.¹¹

Znotraj stolpa pripisujemo temu drugemu obdobju ureditev okroglih stopnic polžark, ki so povezovale prvo in drugo nadstropje in se iztekale v mezzaninu.

Kljub temu da je bil v tistem času kmalu pozidan tudi prostor D hiše Mestni trg 17 do spodnjega nivoja prvega nadstropja stolpa, kar dokazuje na dvoriščni fasadi in situ ugotovljeni fragment gotsko-renesančnega okna iz peščanca, je bil stolp še vedno ločen in povezan samo z lastnimi vertikalnimi komunikacijami. V 16. stoletju je bil pozidan tudi že objekt A, tudi ta najprej kot pritlična stavba z lesenim tramovnim stropom. Obstojec opečni banjasti svod s sestovnicami je sto let mlajši.

Okna stolpa so bila v prvem nadstropju lahko urejena na mestu nekdanjih strelnih lin iz prvega obdobja, tem linam pa sta lahko pripadali obe ohranjeni široki niši s pravokotnim rezom.

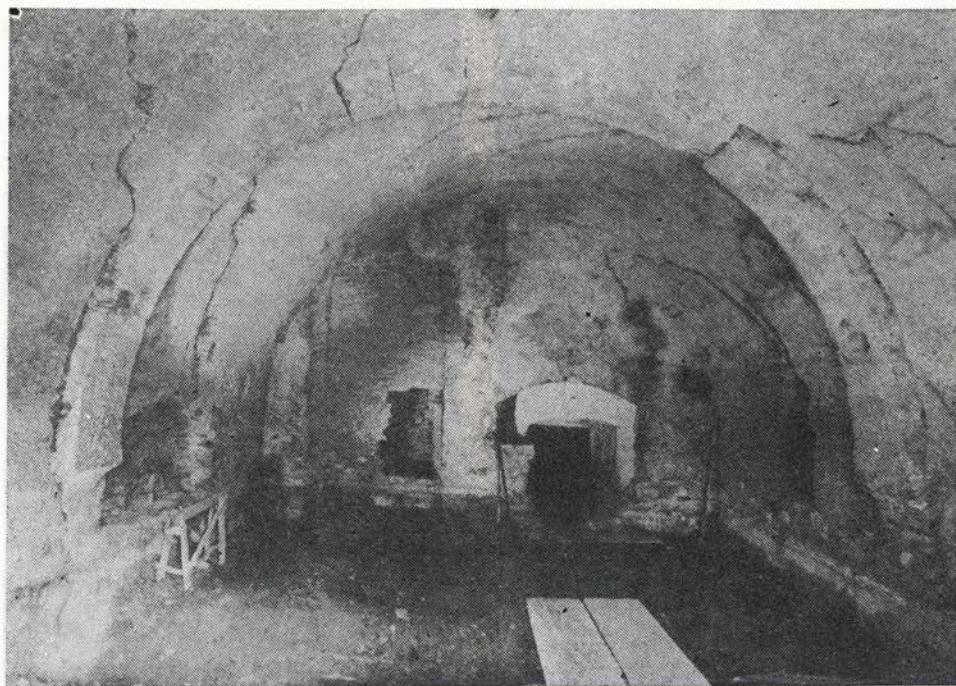
Vse druge raziskane oblike, razen kurišča v drugem nadstropju in ene same razmeroma zgodnje povezave s prostorom D v prvem nadstropju, sodijo bolj ali manj v mlajše obdobje stolpa in dokumentirajo stopnje prostorskega povezovanja stolpa z ostalo hišo, kar pomeni stopnje izgube stavbne samobitnosti in identitetne prvobitne arhitektуре objekta B.

4. Konservatorsko vrednotenje in smernice za prenovo stolpa

Stolpasto jedro v začelju hiše Mestni trg 17 je tretji ohranjeni mestni stolp Stare Ljubljane in materialno ohranjeni del nekdanje utrdbene ureditve Mestnega trga iz začetka 15. stoletja. Tako pomeni doslej edino pričevanje in dokument o obstoju stolpa (in verjetno tudi obzidja) pred mlajšim obzidjem na Cankarjevem nabrežju iz časa okrog leta 1534, ki je arhivsko in katastrsko dokumentirano.

Gre za mestotvorno sestavino, ki je določala organizacijo prostora in kasneje vplivala na oblikovanje sklopa hiš na Mestnem trgu, zaradi česar ji pripisujemo izjemno zgodovinsko urbanistično vrednost.

Stolpasto jedro s svojimi sestavinami priča znotraj sedanje hiše Mestni trg 17 o procesu funkcionalne preobrazbe in postopnega prehajanja prvotno utrdbene arhitekture v meščansko stavbno tkivo, ki jo je v končni fazi preraslo in »posvojilo«.

S1. 93. Ljubljana — Mestni trg 17, prostor s stolpom, pritličje, v teku del
Fig. 93 — Ljubljana — Mestni trg 17, the tower room on the groundfloor during
the works

V svojih deloma fragmentarnih, deloma celostnih potezah kaže zgodovinske arhitekturne rešitve in oblikovanje, ki je značilno za čas okrog leta 1500, na prehodu iz gotike v renesanso. Ohranjenost celostnih funkcionalnih struktur (npr. stopnic polžark) in drobnih oblik iz tega obdobja je v Stari Ljubljani posebna redkost, saj je ta čas likovno ohranjen skoraj praviloma v drobcih ali spolijah.

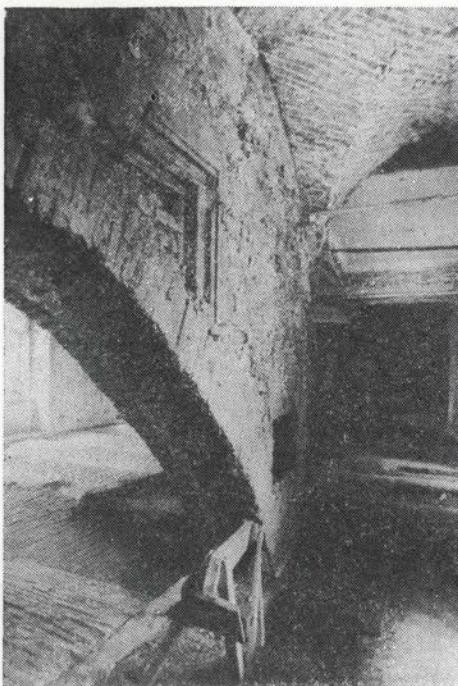
Stolp v sklopu hiše Mestni trg 17 je pričevalna sestavina hiše, ki pojasnjuje posebne okoliščine njenega razvoja v zasnovi, stavbni rasti in oblikovanju. Z domnevnim obzidjem je posredno prispeval k oblikovanju začelnih sestavov hiš Mestni trg 18, 17, 16, 15 in 14.

Zaradi naštetih temelnjih vrednot je upravičena zahteva, naj se dokumentarne lastnosti te izjemne zgodovinske strukture ohranijo, ob njenem urejanju pa veljajo ta izhodišča:

1. Območje stolpa se mora v pritličju, v prvem in v drugem nadstropju izvzeti iz stanovanjske prenove in urediti za javne funkcije.

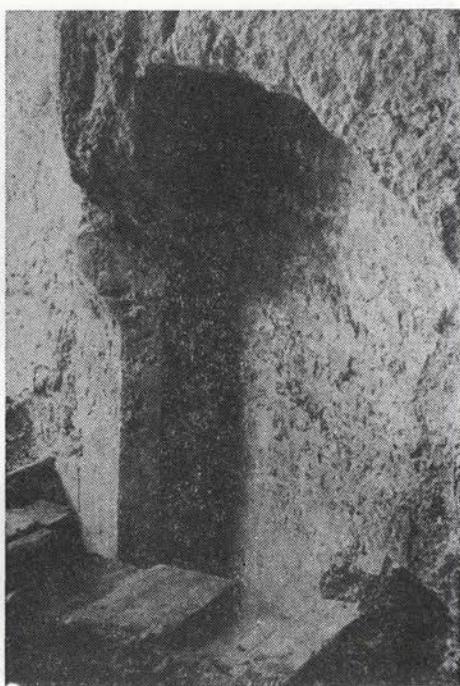
2. V prostorski ureditvi za javne funkcije se morajo upoštevati in prezentirati elementi ovrednotene zgodovinske strukture stolpa v skladu z njegovimi zgodovinskimi nivoji.

3. Fasadna ureditev območja stolpa na Cankarjevem nabrežju naj se ne izloča iz konteksta fasade in strešine na Cankarjevem nabrežju, zato ločeno

Sl. 94. Ljubljana — Mestni trg 17, stena gotsko-renesančnega atrija

Fig. 94 — Ljubljana — Mestni trg 17, the wall of the Gothic-Renaissance atrium

Sl. 95. Ljubljana — Mestni trg 17, ohranjeni detalji polžastih stopnic v prostoru s stolpom

Fig. 95 — Ljubljana — Mestni trg 17, a preserved detail of the winding stairs in the tower room

ostrešje ni predvideno, pač pa naj se estetsko prikažejo in likovno uskladijo ovrednotene fasadne oblike in strukture stolpa iz časa okrog leta 1500 z oblikami dane historicistične fasade iz konca 19. stoletja.

OPOMBE

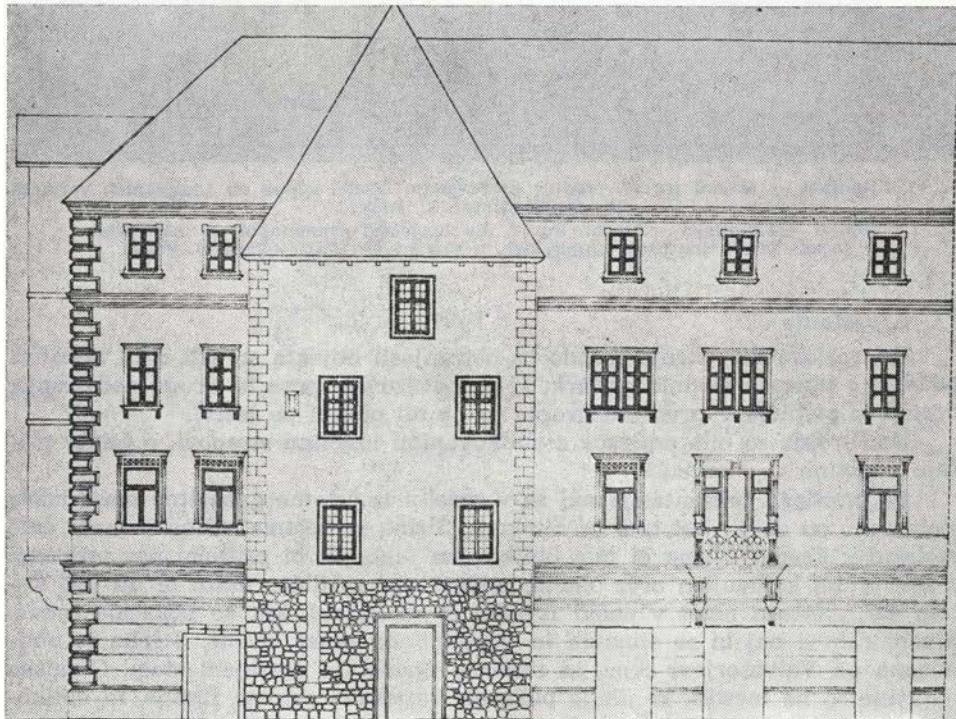
1. M. Frelih-Ribič, Hiša Mestni trg 17, konservatorske opredelitve, Ljubljana, avgust 1980. Dokumentacija LRZ VNKD.
2. M. Frelih-Ribič, Konservatorski program za modelno študijo prenove med Trančo in Stritarjevo ulico, I. del, Ljubljana, april, maj, junij 1981. Dokumentacija LRZ VNKD.
3. Franc Vardjan, Poročilo o sondirjanju fasade domnevnega srednjeveškega stolpa, januar 1987. Dokumentacija LRZ VNKD.
4. Taka struktura je v Stari Ljubljani izjemna, značilna pa je za spodnji del obzidnega plašča na Ljubljanskem gradu.
5. Prostora A med zidavo stolpa še ni bilo.
6. B. Vičič je arheološko raziskal talne plasti prostorov A in B januarja 1986. Poročilo o dokumentaciji LRZ VNKD.
7. Franc Henrik Raigersfeld, Diaria. D AS, Gr A I. Dol/165.
- 8., 10. O. c. M. Frelih-Ribič, konservatorski program za modelno študijo prenove v poglavjih Razvoj talne strukture in opredelitev primarne in sekundarne parcelacije ter stavbni tipi in integracije, str. 44—72.
9. Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana, Topografski opis mesta in okolice. Knjizica Kronike, Ljubljana 1955, str. 36.
11. O. c. F. Vardjan, Poročilo o sondirjanju.

**PREDLOG PREZENTACIJE SREDNJEVEŠKEGA STOLPA V ZAČELJU
HIŠE MESTNI TRG 17**

Staša Blažič-Gjura, Sabina Pasič

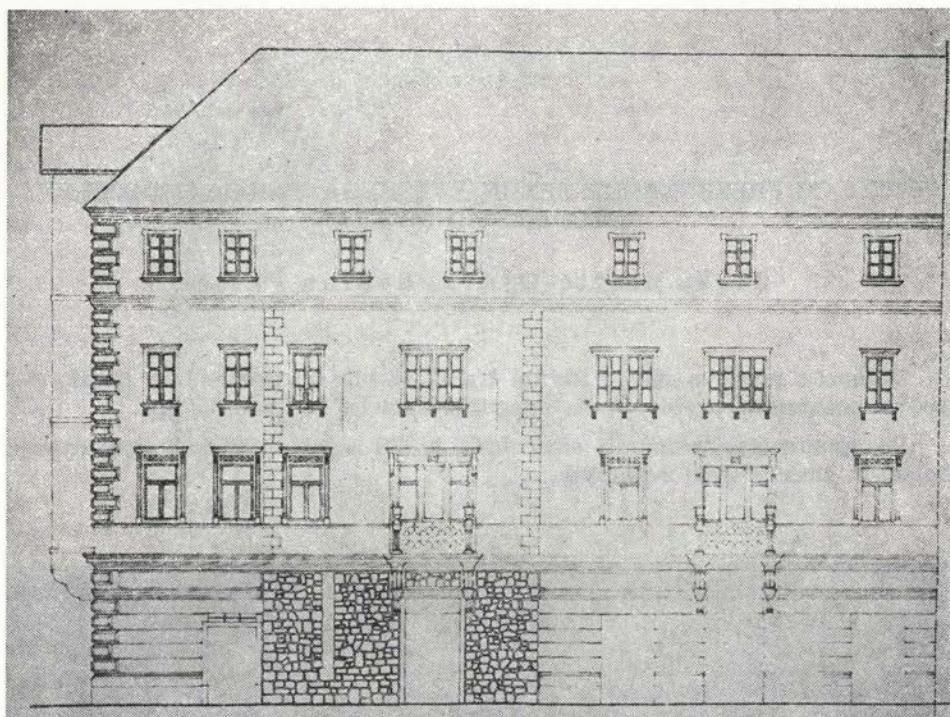
V zvezi s prenovo stavbe Mestni trg 17 so bile ob predhodnih raziskavah odkrite posamezne prvine, ki so omogočile datacijo nastanka stolpa.

Po spomeniškoverstvenih smernicah je bil izdelan predlog prezentacije stolpa, in sicer v dveh variantah.

Sl. 96. Ljubljana — Mestni trg 17, predlog prezentacije fasade stolpa ob Ljubljanici (S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Fig. 96 — Ljubljana — Mestni trg 17, the suggested presentation of the tower façade facing the river Ljubljanica (S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Sl. 97. Ljubljana — Mestni trg 17, predlog prezentacije fasade stolpa ob Ljubljanici, varianta
(S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

Fig. 97 — Ljubljana — Mestni trg 17, the suggested presentation of the tower
façade facing the river Ljubljanica, a variant (S. Blažič-Gjura, S. Pasič)

I. varianta

Pri raziskavah ostenja fasade in notranjosti objekta so bili dani nekateri podatki o uporabi stopnic polžark, ki so povezovale prvo in drugo nadstropje, dostop iz pritličja v prvo nadstropje pa je bil mogoč po lestvi.

Nadstropja so bila omejena z oblikovanimi lesenimi stropovi, o čemer pričajo odprtine v ostenju.

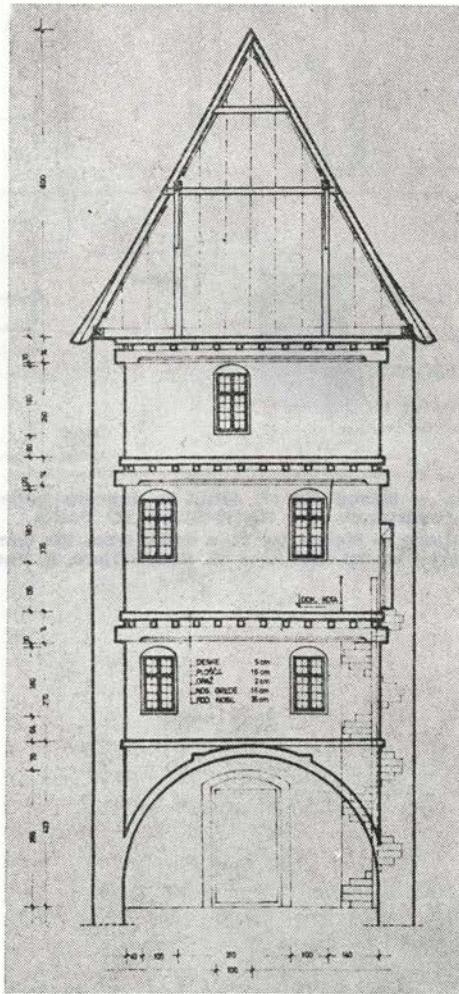
Po predlogu prezentacije naj se v začelju iz celotne gabaritne mase izloči stolp tako po obliki kot tudi po funkciji. Širino in deloma višino so nam dale raziskave. Fasada stolpa bi bila oblikovana tako, da bi pritlični pas prikazali z zastičenim kamenjem brez ometa, prehod nad pritlično etažo bi bil pod kotonem 45° , nanesen omet v enaki izvedbi in materialu, kot so pokazale sonde. Šivani robovi naj bi se obnovili in dopolnili do venca strehe. Streha je oblikovana po Valvasorjevi skici, ki nazorno upodablja omenjeni stolp. Okenske odprtine so na mestih, ki jih je pokazala raziskava ostenja fasade, in oblikovana po najdenih ostankih okvirov na kraju samem.

Notranjost stolpa se deli na nadstropja, katerih višine so nam dale raziskave. Namembnost pritličja, prvega in drugega nadstropja naj bi bila po možnosti poslovna, namembnost podstrešja pa stanovanjska.

II. varianta

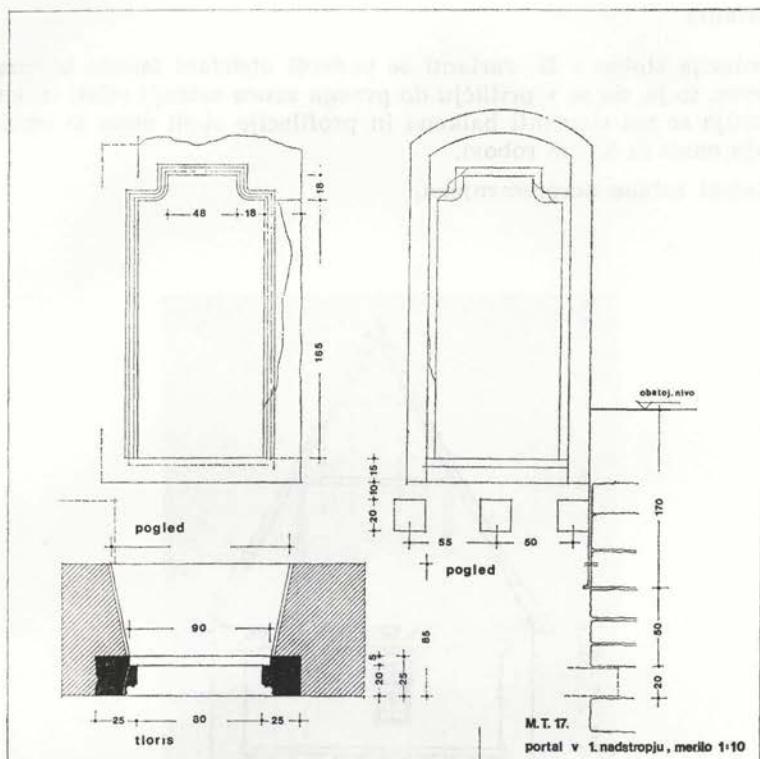
Prezentacija stolpa v II. varianti se podredi obdelavi fasade iz časa Kendove prenove, to je, da se v pritličju do prvega venca ostenja očisti in kamenje zastiči, pustijo se vsi elementi balkona in profilacije okoli oken in vrat ter se prezentirajo omet in šivani robovi.

Notranjost ostane nespremenjena.

Sl. 98. Ljubljana — Mestni trg 17, predlog prezentacije, prerez (S. Blažič-Gjura, S. Pašić)

Fig. 98 — Ljubljana — Mestni trg 17, the suggested presentation, section
(S.Blažič-Gjura, S. Pasić)

Sl. 99. Ljubljana — Mestni trg 17, detalji iz dokumentacije: portal v 1. nadstropju (S. Blažič-Gjura, S. Pasić)

Fig. 99 — Ljubljana — Mestni trg 17, a detail from the documentation:
the portal on the first floor (S. Blažič-Gjura, S. Pasić)

članek je podprt s tem, da je bil vodstvo narodnoosvobodilnega sveta načrtovalo, da bo vodstvo narodnoosvobodilnega sveta izdalo odlok o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov. Ta odlok je bil izdan na podlagi predloga, ki ga je pripravil Znanstveni inštitut.

O NASTAJANJU ODLOKA PREDSEDSTVA SNOS O ZAŠČITI KNJIŽNIC, ARHIVOV IN KULTURNIH SPOMENIKOV

Mitja Ferenc

ON THE FORMATION OF THE SLOVENE NATIONAL LIBERATION COUNCIL PRESIDENCY DECREE ON THE PROTECTION OF LIBRARIES, ARCHIVES AND CULTURAL MONUMENTS

POVZETEK

Avtor je na podlagi arhivskega gradiva opisal nastanek odloka predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov. Nastanek in izdajo odloka je maja 1944 spodbudil Znanstveni inštitut, ki je pripravil tudi osnutek. Osnutek so obravnavali zakonodajni odbor, odsek za prosveto in predsedstvo SNOS. Poopravljen in dopolnjen predlog je bil izdan in objavljen kot odlok dne 27. januarja 1945.

zgodovina, pravo, vladne organizacije

On the grounds of the archival material, the author describes the formation of the SNLC presidency decree on the protection of libraries, archives and cultural monuments. The formation and issuing of the decree in May 1944 was stimulated by the Science Institute which also prepared the draft. The draft was discussed by the legislative committee, the education department, and the presidency of the SNLC. The revised and completed draft was issued and published as a decree on January 27, 1945.

history, law, government organisations

Dne 27. januarja 1945 je v Slovenskem poročevalcu izšel Odlok Predsedstva slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov.¹ Odlok, ki ga je pripravil Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS-a v sodelovanju z zakonodajnim odborom predsedstva SNOS-a in odsekom za prosveto pri predsedstvu SNOS-a, da bi še v vojnem času zavarovali kulturno in naravno dediščino, priča o pomenu, ki ga je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja dajalo njeni ohranitvi. Znanstveni inštitut pri izvršnem odboru Osvobodilne fronte (kasneje pri predsedstvu SNOS-a), ki je bil ustanovljen zato, da »pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodnoosvobodilna borba v sedanjosti ter pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi, da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodnoosvobodilne borbe znanosti sami«,² se je že kmalu po ustanovitvi 13. januarja 1944 zavzel za varovanje naše dediščine.

Ker si je inštitut med drugim postavil tudi nalogo zbirati knjižnično in arhivsko gradivo, ki ga je nujno potreboval za svoje delovanje, je razumljivo, da se je lahko prvi seznanil s to problematiko. Že 1. februarja 1944 je IOOF na njegov predlog poslal vsem svojim poverjeništvom in okrožnim odborom OF okrožnico: »V sedanji vojni je bilo veliko javnih poslopij porušenih. Mnogo

jih je uničil sovražnik, nekaj pa jih je porušila tudi naša vojska, da ne bi služile okupatorju za kritje. Pri tem je propadlo mnogo arhivarnega materiala, mnogo dragocenih knjig. Ni pa ostalo samo pri tem. Mnogi Slovenci — v mislih, da javna poslopja, javne knjižnice in zgodovinske zbirke niso last nikogar, raznašajo še vedno dragocene slovenske knjige ter jih uničujejo. Dolžnost naših poverjeništev in okrožnih odborov je, da preko vseh rajonskih in terenskih odborov OF zaščitito dragoceno narodno imovino. Posebno je potrebno zaščititi javne knjižnice (sokolske, prosvetne, šolske, župne) ter važne zgodovinske dokumente ter spomenike.³

IO OF je v tej okrožnici postavil terenskim odborom OF tudi konkretnе naloge, in sicer zavarovati javne knjižnice, da bodo varne pred okupatorjem, nadalje preprečiti, da bi ljudje iz njih raznašali knjige, zemljevide itd., tam, kjer je prebivalstvo knjige že razneslo, pa jih morajo terenski odbori po možnosti zbrati, jih popisati in shraniti na določenem kraju. Prav tako naj bi terenski odbori posvečali posebno pozornost ohranitvi pomembnih zgodovinskih dokumentov in spomenikov. Poverjeništa IO OF in okrožni odbori OF pa naj bi izvršnemu odboru OF poročali o uspešnem reševanju naštetih nalog.⁴ Vprašanje je, kako so ti organi OF v vojnih razmerah, zlasti še spričo dejstva, da je okupator nadzoroval večje slovenske kraje, sprejeli to okrožnico in kako so se lotili njenega uresničevanja. Kaže, da so tudi spričo mnogih drugih nalog to odložili za poznejši čas, kajti edini podatek, ki sem ga mogel odkriti v arhivskem gradivu odborov OF iz tistega časa, je odlomek iz zapisnika redne seje OO OF Notranjska dne 22. maja 1944, v katerem piše med sklepi: »1. Shraniti se morajo vsi nemški in belogradistični arhivi v vrhniškem delu!«⁵

V Znanstvenem inštitutu so se zavedali, da samo okrožnica ne zadostuje in da je treba knjižnice in druge objekte zavarovati s pravnimi predpisi. O potrebi po izdaji odloka so člani kolegija inštituta razpravljalni na seji že 1. maja 1944 v Črnomlju.⁶ Tam je dr. Fran Zwitter kot direktor v poročilu o delu inštituta od januarja do aprila 1944 med naloge inštituta uvrstil tudi zaščito knjižnic, arhivov in zgodovinskih spomenikov. Opozoril je, da se stanje kljub okrožnici ni spremenilo in da bi bilo treba za uspešno varovanje na tem področju ustvariti organizacijo, ki bi zajela vse osvobojeno in po možnosti tudi neosvobojeno ozemlje. Menil je, da bi zadostovalo, če bi imeli v vsakem okrožju po enega sposobnega delavca.⁷ V pogovoru, ki je sledil poročalu, je dr. Stane Krašovec ponovno poudaril, da okrožnica IO OF ne zadostuje in da bi bila potrebna »kampanja« v časopisih. Dr. Zwitter je nato pojasnil, da so za zaščito knjižnic, arhivov in spomenikov možne tri poti, in sicer: izdaja odloka, kampanja v časopisih in imenovanje sodelavca inštituta v vsakem okrožju, ki bi poleg tega, da bi skrbel za knjige in gradivo za inštitut ter morebiti tudi za zgodovino okupatorskih režimov in vojnih zločincev, skrbel tudi za varovanje knjižnic, arhivov ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov. Člani kolegija so menili, da so potrebne vse tri poti. Za izdajo odloka oziroma za pripravo osnutka sta bila določena dr. Darko Černej in Boris Ziherl. Dr. Zwitter naj bi napisal članke za časopise in se z Ziherлом dogovoril tudi o organizaciji s sodelavci.⁸

Vendar je bilo v naslednjih dveh mesecih storjeno le to, da je dr. Zwitter navezel stike in izročil dopis glavnemu štabu NOV in PO Slovenije,⁹ medtem ko sklep kolegija ni bil izvršen. Po mnenju inštituta je bila zaščita knjižnic in kulturnih objektov še vedno zelo pereča zadeva, zato se je vprašanje o izdaji

odloka ponovno načelo na naslednji seji članov kolegija 30. junija 1944 v Semiču. Dr. Cernej in Jožko Zemljak sta dobila nalog, naj z Lojzetom Udetom in dr. Zwittrom izdelata predlog odloka o zaščiti knjižnic in drugih kulturnih objektov, dr. Zwitter pa naj v sporazumu z Zemljakom napiše primerne članke za časopise.¹⁰ Šest dni kasneje je Znanstveni inštitut poslal predsedstvu SNOS-a osnutek odloka, katerega avtor je bil L. Ude.¹¹

OSNUTEK ODLOKA

o varovanju knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov

člen 1

Knjižnice (javne, kakor privatne), arhivi ter kulturni in zgodovinski spomeniki (cerkve, razni izdelki likovne umetnosti) spadajo do konca vojne pod varstvo slovenske narodne oblasti.

člen 2

Krajevni narodnoosvobodilni sveti so odgovorni za vsako namerno ali malomarno poškodbo knjižnic, arhivov in kulturnih ter zgodovinskih spomenikov. Krajevni narodnoosvobodilni sveti so sporazumno z lastniki dolžni ukreniti vse potrebno, da se krajevne knjižnice, arhivi ter kulturni in zgodovinski spomeniki zavarujejo pred poškodbo in da se, kolikor so bili poškodovani, po možnosti postavijo v prejšnji stan.

člen 3

Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije se naroča, da v svojem območju izda zadevne primerne ukrepe, da se doseže namen tega odloka.

člen 4

Za vrhovno nadzorstvo izvrševanja določil tega odloka se pooblašča Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS, ki ima v tem svojstvu pravico izdajati primerne ukrepe oblastnega značaja.

člen 5

Ta odlok postane obvezen z objavo.

Dne

Za predsedstvo SNOS:

Sekretar:

Predsednik:

Glede primernih ukrepov in vrhovnega nadzorstva nad izvrševanjem odloka (4. člen) je inštitut menil, da bi moral imeti pristojnosti tudi odsek za prosveto. Zaradi odsotnosti Ziherla, ki je bil načelnik tega odseka, pa se o tem niso mogli dogovoriti, zato je inštitut prosil predsedstvo SNOS-a za posredovanje.¹² Iz ohranjenega gradiva nisem mogel ugotoviti, zakaj je šla nato zadeva na mrtvi tir, in sicer za več mesecev.

Le Slovenski poročevalec je 18. septembra 1944 v zvezi z obravnavano tematiko objavil članek Varujmo kulturne vrednote! V njem je nakazal smernice za njihovo ohranitev. Za ohranitev in rešitev arhivov naj bi bile odgovorne vojaške enote in narodnoosvobodilni odbori, kjer jih ni, pa odbori OF; dalje bi bili odgovorni okrožni kulturni referenti, ki naj bi oblikovali zanesljivo organizacijo varstva in določili kraj, kjer se bo gradivo hranilo, dokler ga ne odpošljejo Znanstvenemu inštitutu. Še prej naj bi mu poslali ustrezno poročilo.

Vujaške enote, ki bodo zavzemale sovražnikove postojanke, naj bi arhivsko gradivo izročale najbližjemu organu ljudske oblasti in o tem obveščale Znanstveni inštitut. Podobno kot za arhive naj bi veljalo za knjižnice; treba bi bilo preprečiti njihovo uničevanje in raznašanje gradiva iz njih ter poslati sezname knjižnic Znanstvenemu inštitutu. Veliko pozornost je posvečal članek ohranitvi tujejezičnih knjižnic. V nadaljevanju članka piše: »Tretja naša skrb naj velja ohranitvi vseh spomenikov umetnosti in kulture na slovenskem ozemlju. Nača je misel, da je vse tuje brez zveze z nami, da je vse preteklo, tudi tuje, pri ustvarjanju novega nepotrebno in škodljivo in da je uničenje vsega preteklega pozitivno, dobro delo. S požigom in uničenjem ne uničis preteklosti same. Razumljiv je bes borca-vojaka, ki požge šolo in razruši grad. Jasna je potreba, da se uniči npr. celo cerkev, če služi za oporišče sovražniku. Vojna je vojna in o tem ni prerekanja. Toda izdivjati se ne sme gon po uničevanju zaradi uničevanja samega. Različni gradovi, samostani, mestne hiše, stare sodnije, cerkve po hribih in podobno imajo svojo zgodovino, ki je — bodi častna ali sramotna — povezana z našim narodnim razvojem. Ta stara poslopja hranijo premnoge slikarije, freske, kipe, rezbarije, oltarje in podobno, kar je naša kulturna preteklost in lepotni užitek še danes. Nstrokovnjak po večini ne more presoditi ne zgodovinske pomembnosti ne lepotne vrednosti nekega spomenika ali stavbe. Zato naj velja, da ne uničujmo in ne kvarimo kulturnih in zgodovinskih spomenikov, naj jih srečujemo kjer koli na ozemlju, ki ga bo zasedla NOV in POS. Zavedati se moramo dalje, da imajo taki spomeniki poleg svoje zgodovinske in kulturne pomembnosti tudi svojo denarno vrednost. Če uničujemo brez nujne vojaške potrebe npr. javna poslopja, uničujemo svoje narodno premoženje in škodimo sebi... Zato hranimo vse kulturno, politično in umetnostno količko pomembne spomenike, stavbe sebi in potomcem v duhovni užitek in gmotno korist.«¹³

Tudi dr. Zwitter je v članku Naša vojska in naš Znanstveni inštitut opozarjal, da vojaške enote večkrat nepravilno ravnajo z zaseženim arhivskim gradivom sovražnikovih vojaških enot in civilnih oblasti. V zvezi s problematiko knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov je zapisal, da je res to, da ko postane zgodovinski objekt ali kulturni spomenik vojaška postojanka, se morajo vsi oziri umakniti vojaškim. Vendar pa se da v okviru teh omejitev še marsikaj narediti za njihovo varstvo. »Kdor pomisli na to, da naše Primorje skoraj ves čas od konca pretekle vojne ni poznalo več nove slovenske knjige in da so morali naši Štajerci oddati Nemcem celo vse stare slovenske knjige zato, da bi jim bila vzeta vsaka možnost slovenskega čitanja, se mora zamisliti ob dejstvu, da se zdaj na ozemlju bivše Ljubljanske pokrajine smatra ponekod razne javne in deloma privatne — zlasti zaplenjene knjižnice za last nikogar, ki jih sme vsakdo raznašati in uničevati. Tudi drugim kulturnim spomenikom bi bilo treba posvetiti več pozornosti. Storjeno je bilo vse potrebno, da izide odlok, ki naj uredi vprašanje zaščite knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov. Potrebno pa je, da pri tem sodeluje tudi naša vojska, zlasti politkomisarji in propagandisti. S tem, da radikalno odpravimo vsako nesmiselno uničevanje knjig in spomenikov kulture sploh, bomo potrdili svoj sloves, da niti v najtežjih vojnih razmerah nismo zanemarili kulturnih nalog in da sta pri nas pri graditvi bodočnosti nerazdružno povezana orožje in kultura.«¹⁴

O nujnosti čimprejšnjega izida odloka so nato ponovno razpravljali šele na seji načelnikov odsekov in predsednikov komisij pri predsedstvu SNOS-a 5. novembra 1944.¹⁵ Zapisnik s te seje nam pove, da je bil predlog že predložen predsedstvu SNOS-a, a še ni bil odobren. Znanstveni inštitut je torej v tistem času izdelal nov osnutek odloka, ga poslal predsedstvu SNOS-a, ta pa svojemu zakonodajnemu odboru. Novi, precej spremenjeni osnutek odloka se glasi:¹⁶

ODLOK

o varovanju knjižnic, arhivov, kulturnih in zgodovinskih spomenikov

člen 1

Knjižnice, arhivi ter kulturni in zgodovinski spomeniki (cerkve, razni izdelki likovne umetnosti itd.), ki so last javnih institucij, društev ali pa so pripadali sovražnim tujcem in domaćim izdajalcem ali ki so brez lastnika, spadajo pod upravo slovenske narodne oblasti. Vse ostale knjižnice, arhivi ter kulturni in zgodovinski spomeniki so pod zaščito narodne oblasti.

člen 2

Okrožni, okrajni, krajevni oz. mestni, narodno-osvobodilni odbori so odgovorni za vsako namerno ali malomarno poškodbo knjižnic, arhivov in kulturnih ter zgodovinskih spomenikov. Vsi narodno-osvobodilni odbori so dolžni ukreniti vse potrebno, da se omenjene knjižnice, arhivi, kulturnih in zgodovinski spomeniki, ki po čl. 1 spadajo pod njeno upravo, in po sporazumu z lastniki tudi vse ostale knjižnice arhivi, kulturni in zgodovinski spomeniki zavarujejo pred poškodbo in da se, kolikor so bili poškodovani, po možnosti postavijo v prejšnji stan.

člen 3

Za izvajanje določil tega odloka, so odgovorni okrožni, okrajni, krajevni oziroma mestni narodno-osvobodilni odbori v celoti. Izvajanje določil tega odloka nadzira odsek za prosveto s sodelovanjem Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS-a.

člen 4

Ta odlok postane obvezen z objavo.

Dne

Za Predsedstvo SNOS:

Sekretar:

Predsednik:

Ce drugi osnutek odloka primerjamo z osnutkom iz julija, opazimo, da se ne omejuje več, do kdaj naj knjižnice, arhivi, kulturni in zgodovinski spomeniki spadajo pod varstvo slovenske narodne oblasti (1. člen), in da je odgovornost za varstvo in za izvajanje določb odloka razširjena na okrožne, okrajne in mestne narodnoosvobodilne odbore. Za nadzor nad izvajanjem določb odloka naj bi po novem skrbel odsek za prosveto s sodelovanjem Znanstvenega inštituta. Noben izmed teh osnutkov odloka pa ne omenja varstva naravnih znamenitosti in iz prvega osnutka je izpadel tudi 3. člen, ki glavnemu štabu NOV in POS naroča, naj na svojem območju izda ukrepe za uresničevanje ciljev odloka, tj. naj se v boju po možnosti izogibajo poškodovanju kulturnih predmetov ter storijo vse za njihovo neokrnjeno ohranitev.

Ceprav je dr. Zwitter menil, da bi odlok šele s tem členom lahko dosegel svoj namen, so ga sestavljavci morali izpustiti zaradi odpora predsednika zakonodajnega odbora dr. Lada Vavpetiča in načelnika za izgradnjo oblasti dr. Černeja. Dr. Zwitter je menil, da očitno tu niso hoteli načeti vprašanja, koliko so poveljstva NOV in POS organi slovenske ljudske oblasti in torej dolžna sprejemati navodila predsedstva SNOS.¹⁷ Na to trditev je predsednik zakonodajnega odbora odgovoril, da 3. člen osnutka ni bil ustrezен zato, ker je stvar internega poslovanja, kako se izvaja zaščita, ki jo določa odlok. Menil je, da je že s tem, če spadajo določeni predmeti pod zaščito slovenske narodne oblasti, rečeno, da spadajo tudi pod zaščito vojaških organov. Kljub temu pa je imel za nujno, da predsedstvo SNOS-a ukrene vse, da bodo vojaški organi začeli to zaščito tudi dejansko izvajati.¹⁸

Zakonodajni odbor pri predsedstvu SNOS-a je obravnaval osnutek odloka in njegov predsednik je 14. novembra 1944 sporočil odborove pripombe. Menil je, da je osnutek preozek, ker ne zajema vseh predmetov, ki so potrebni varovanja. Bilo mu je nerazumljivo, zakaj ne bi odlok zajel tudi »narodnega blaga, starinskih predmetov, prirodnih znamenitosti, prirodopisnih in znanstvenih zbirk«. Menil je, da če so zavarovane cerkve, morajo biti enako zavarovane tudi druge zgodovinsko pomembne stavbe.

Odbor je menil, da je mogoče osebe, ki so lastniki predmetov, potrebnih zaščite, uvrstiti v dve skupini. V prvi so tisti, ki lastinske pravice sedaj ne izvršujejo ali pa ljudska oblast niti ni zainteresirana, da bi jo izvajali (sovražni tuji in domači izdajalci). Tu upravo in skrb za varstvo kratko malo prevzamejo organi ljudske oblasti. V drugi skupini so javne ustanove in društva, ki nad predmeti, potrebnimi zaščite, izvršujejo svojo lastinsko pravico. Njim ni mogoče odvzeti uprave nad predmeti, ker za to ni razloga. Sodil je, da je treba drugo skupino v odloku izenačiti s prvo le, če dosedanji upravičenci ne izvršujejo lastinske pravice ali niso sami sposobni varovanja. Če pa se upošteva to merilo, ni razloga, da bi upravo in varstvo omejili le na javne ustanove in društva, temveč ju je treba razširiti na vsa obstoječa združenja, ki niso sama sposobna varovanja. Odbor je tudi pripominjal, da v 2. členu določena vsebina zaščite ni obravnavana celostno. Nepopolna je zato, ker ne pove, kaj tedaj, če se organi ljudske oblasti ne morejo sporazumeti z lastniki predmetov. Menil je tudi, da bi morali pobudo glede zaščite pustiti zasebniku in mu le dajati navodila ter nadzirati nadzorovanje zaščite. Kjer pa posamezniki nalog ne bi marali opravljati, bi bilo treba uporabljati prisilno sredstvo. Odbor je predlagal, naj bi glede konkretnne oblike zaščite določili tele pravice:

a) pravico nadzora nad tem, kako se ravna s posameznimi predmeti, ki so z odlokom zaščiteni;

b) pravico postaviti posamezne predmete pod oblastveno upravo, če se lastnik kljub pozivom ne bi brigal za varnost svojih predmetov;

c) pravico začasnega odvzema in oskrbovanja predmeta, ki je z odlokom zaščiten, če mu grozi poškodba zaradi vojnih operacij, letalskih napadov itd., pa ga lastnik ni zmožen spraviti na varnejši kraj;

č) pravico odrejanja načina zavarovanja predmeta.

Odbor je tudi pripomnil, da osnutek odloka ne ureja odškodnine za opravljena dela. Svetoval je, naj bi imeli organi ljudske oblasti pravico postaviti posebnega upravitelja za enega ali več predmetov.

Glede 3. člena je odbor sodil, da bi morala biti bolje ločena odgovornost organov ljudske oblasti za upravljanje in varstvo predmetov. Ni namreč soglašal z določbo o samo kolektivni odgovornosti organa, ker bi moral biti odgovoren tudi tisti posameznik, ki je določen za upravljanje in varstvo. Zaradi takratnih razmer, ko ljudje še niso bili ustrezno usposobljeni, niti vzgojeni, se odboru ni zdelo ustrezno določati kolektivne odškodninske odgovornosti organa ljudske oblasti.

Odbor je tudi pripominjal, da bi bilo treba določiti stvarne in krajevne pristojnosti glede upravljanja in varovanja predmetov, da pri organih ljudske oblasti ne bi prišlo do medsebojnih sporov. Menil je, naj bi okrožni in okrajni organi odrejali upravo in varstvo za predmete, ki so v kraju njihovega sedeža, krajevni organi pa povsod drugod. Lahko bi višji organi prepuščali te pravice in dolžnosti nižjim, obdržali pa bi seveda pravico in dolžnost nadzora.

Odbor je tudi pripominjal, da v osnutku odloka manjka pravica do pričožbe, ki naj bi jo imel tisti, ki ga bo zadel odlok oblasti glede uprave in zaščite ter z njima povezanih stroškov. Menil je, da bi naj veljal petnajstdnevni pričožbeni rok.¹⁹

V Znanstvenem inštitutu so ponovno predelali osnutek in razširili vrste objektov za zaščito tudi na umetniške spomenike, na znanstvene in umetniške zbirke ter naravne znamenitosti. Starinskih predmetov in narodnega blaga niso uvrstili, ker so menili, da spada to pod pojem kulturnih spomenikov oziroma znanstvenih zbirk. Prav tako so se izognili naštevanju primerov; menili so, da to ni potrebno in da je vsaka *izbira pri tem stvar izbora*. Člen, ki govorí o lastninski pravici, so spremenili in izrekli le načelo, da velja zaščita za vse predmete ne glede na lastnika, ker da naloga odloka ni odločati o lastninski pravici, temveč zagotoviti zaščito. Opustili so tudi vsakršno naštevanje, kaj spada pod upravo slovenske ljudske oblasti in kaj samo pod njeno zaščito. Prav tako so menili, da ni ustrezno, da bi odlok podrobneje označeval vsebino zaščite predmetov, ki so zasebna last. Zato so v 2. členu odsek za prosveto pooblastili, naj v sodelovanju z Znanstvenim inštitutom izdaja potrebne upravne ukrepe, določili, naj se izvede zaščita oziroma postavitev v prejšnji stan, po možnosti sporazumno z lastniki (3. člen), v 4. členu pa predvideli kazensko odgovornost zasebnih lastnikov oziroma brezodškodninsko razlastitev, če bi šlo za hudo malomarnost. Menili so, da te splošne določbe za odlok povsem zadostujejo.²⁰

Dne 27. novembra 1944 so popravljeni osnutek poslali predsedstvu SNOS-a, zakonodajnemu odboru in odseku za prosveto. Poleg osnutka so priložili tudi pojasnilo k posameznim členom osnutka, v spremem dopisu pa napisali: »Mislimo, da odlok v novi formulaciji vsebuje dovolj določb o upravi, kompetencah, odgovornosti in sankcijah, saj vsebuje le okvirne določbe. Treba je prepustiti izvajanje odloka, da se pokaže, na kakšen način bi ga bilo treba kasneje izpopolniti in se ne izčrpavati že zdaj v podrobnih določilih, ki bi jih bilo treba pozneje popravljati.

Končno poudarjamo, da je zadeva zelo nujna. Škoda za slovensko knjigo na Štajerskem, Koroškem in Primorskem je že doslej ogromna, uničevanje kulturnih spomenikov se nadaljuje še tudi danes in treba je storiti takoj vse potrebno, da se ohrani vsaj vse to, kar se še da ohraniti. Zato je treba že zdaj začeti z delom, najprej na osvobojenem ozemlju in se s tem pripravljati

na večje naloge, ki jih bomo morali izvršiti v trenutku popolne osvoboditve. Nujno potrebno je, da se izdaja odloka pospeši zato, da se s tem ustvari za tako delo potrebna pravna podlaga.²¹

Odsek za prosveto so prosili, naj v primeru, če se z novim predlogom strinja, takoj obvesti predsedstvo SNOS-a in zakonodajni odbor, da bi sprejeli odlok že na seji predsedstva SNOS-a 29. novembra 1944.²²

Odsek za prosveto je menil, da odlok upošteva pripombe, in prosil predsedstvo SNOS-a, naj ga prouči, in če se z njim strinja, potrdi. Menil pa je, da je treba pozornost posvetiti 2. členu, ki da posega v vprašanje pristojnosti in je v pravnem pogledu dvomljiv (pristojnost Znanstvenega inštituta bi po tem členu segala do vseh okrožnih, okrajnih in krajevnih narodnoosvobodilnih odborov).²³

Zakonodajni odbor je menil, da predlog upošteva vse njegove pripombe, da je način primeren in da je osnutek dovolj natančen. Z njim so se strinjali v celoti in priporočali predsedstvu SNOS-a, naj predlog čimprej sprejme in ga objavi kot odlok.²⁴

Ker je bila ta problematika zelo aktualna, so menili, naj se vsebina odloka čimprej popularizira. Ko bi bil predlog sprejet, naj bi odsek za izgradnjo oblasti skrbel za popularizacijo odloka med našimi organi oblasti. Poseben pomen so dajali natančni poučenosti vojaških organov o vsebini odloka, kar naj bi zagotovili s potrebnimi navodili.²⁵ Predlog odloka se je glasil:²⁶

ODLOK

o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih in zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetnostnih zbirk ter prirodnih znamenitosti

člen 1

Vse knjižnice, vsi arhivi, umetniški, kulturni in zgodovinski spomeniki, znanstvene in umetniške zbirke in prirodne znamenitosti last kogarkoli, spadajo pod posebno zaščito slovenske narodne oblasti.

člen 2

Odsek za prosveto pri predsedstvu SNOS se pooblašča, da v sodelovanju Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, potom okrožnih, okrajnih in krajevnih Narodno-osvobodilnih odborov izda vse oblastne ukrepe, ki so potrebni, da se v členu 1 naštete stvari zaščiti pred poškodbo, ali kolikor so že poškodovane po možnosti postavijo v prejšnji stan in zaščitijo. Odseku za prosveto ob sodelovanju Znanstvenega inštituta pripada tudi vrhovno nadzorstvo nad izvrševanjem teh sklepov.

člen 3

Glede po tem odloku zaščitenih stvari, ki jih ne upravljam organi slovenske narodne oblasti, je izvesti zaščito odnosno postavitev v prejšnji stan, po možnosti sporazumno z lastniki teh stvari ali če so ti odsotni, z njihovimi zastopniki. Vsi organi slovenske javne oblasti so dolžni nuditi pri tem vso v okolnosti potrebno pomoč.

člen 4

Vsi organi slovenske narodne oblasti, ki bi zgrešili zamudno ali malomarno izvedbo teh ukrepov, so v primeru, če zaradi te zamudnosti ali malomarnosti nastane ali se poveča škoda, razen disciplinsko še odškodninsko ter kazensko, a tudi privatniki, lastniki zaščitenih stvari kazensko odgovorni. Kazen je denarna, od 100—10.000 lir.

Sodbe izrekajo okrajna narodna sodišča, v katerih okolišu ima krivec svoje bivališče. V primerih velike malomarnosti morajo sodišča glede stvari, ki so privatna (ne-državna) last, izreči tudi brezodškodninsko razlastitev v korist slovenske narodne skupnosti.

člen 5

Ta odlok zadobi obvezno moč z objavo.

Znanstveni inštitut je videl v odloku pravno podlago predvsem za prihodnje delo svoje knjižnice in arhiva. Na podlagi tega gdolka je nameraval v sporazumu s pristojnimi ustanovami narodnoosvobodilnega gibanja organizirati akcijo za zaščito v odloku naštetih predmetov, zlasti pa rešiti vprašanje nekaterih upravno in politično pomembnih arhivov, nekaterih ustanov iz starejše dobe (sodišč, zemljiskih knjig itd.). Do osvoboditve bi si pridobili pregled nad kar največjim številom partizanskih publikacij in arhivov, oseb, ki zanje vedo, in mest, kjer so, po osvoboditvi pa bi predmete zbrali vse na enem mestu.²⁷

V poročilu o delu Znanstvenega inštituta od julija do decembra 1944, ki so ga napisali 8. januarja 1945, zvemo, da so predlog odloka sprejeli že vsi pristojni organi in da bi moral biti samo še objavljen, vendar pa v zapisnikih o sejah predsedstva SNOS-a in IO OF nisem našel nikakršnega sklepa o tem.²⁸

Slovenski poročevalec je odlok objavil 27. januarja 1945. Bil je enak osnutku iz 27. novembra 1944, le da je bil naslov krajski in se je glasil Odlok Predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov. Znanstveni inštitut je ob njem napisal komentar, ki ga zaradi pomembnosti objavljamo v celoti.²⁹

ZAŠČITA KNJIŽNIC, ARHIVOV, KULTURNIH SPOMENIKOV

Ob odloku Predsedstva SNOS

Ker je v pretekli dobi bilo uničenih mnogo knjižnic in dragocenega arhivskega materiala, važnega bodisi za starejše dobe ali še posebej za dobo narodnoosvobodilne borbe, je bil Odlok Predsedstva SNOS nujno potreben. Razumljivo je, da se v času vojaških operacij uniči mnogo v 1. čl. naštetih predmetov, vendar bi se bilo mnogokrat poškodovanju in uničenju lahko izogniti. Res je, da so vojaški cilji prvenstveni, vendar je v okviru mej, ki jih dopuščajo vojaški viri, treba gledati, da se izognemo vsakemu nepotrebнемu uničevanju knjižnic ter drugih kulturno važnih predmetov.

Med zaščitene predmete je treba prištetи vse javne in zasebne knjižnice, arhive občin, okrajnih glavarstev, sodišč, arhive z zemljiskimi knjigami, arhive vseh uradov in ustanov; dalje okupatorske in domobranske in civilne arhive (italijanske, nemške in madžarske, kakor tudi dnevno časopisje, letake, brošure, tiskovine itd.); prav tako je dolžnost vseh naših vojaških in političnih oblasti, da varno hranijo vse svoje akte, dopise, poročila; posebno pa je treba obračati na starejšo partizansko literaturo iz prvih časov osvobodilne borbe, ki je danes že redka in posebno dragocena (listi, letaki, proglas, zapiski in dnevniški partizanov); dalje je potrebno paziti, da se ne poškodujejo ali celo uničijo predmeti umetniške ali zgodovinske vrednosti (zgradbe, kipi, slike, razni zgodovinsko važni predmeti, narodopisno zanimivi predmeti in še obstoječe zasebne in javne znanstvene in muzejske zbirke).

Ukrepe oblastnega značaja, nanašajoče se na odlok in vsa pojasnila ter navodila, bo izdajal odsek za prosveto s sodelovanjem Znanstvenega inštituta. Prav tako bo odsek za prosveto s sodelovanjem Znanstvenega inštituta imel vrhovno nadzorstvo nad izvrševanjem teh ukrepov.

Arhivi, registrature in tekoči akti uradni dopisi, proglasit itd., bodisi bivših ali sedanjih oblasti so izredno važen zgodovinski vir za slovensko narodno zgodovino. Ne gre tu le za važne akte, ki se nanašajo na velike politične dogodke, gre tu na-sprotno tudi za dokumente, ki zadevajo krajevne razmere vsakega našega tudi pode-

želskega kraja. Zato je treba čuvati zlasti naše občinske in župnijske arhive in uradne knjige.

Posebno važnost je treba polagati zlasti na akte in dokumente okupacijskih oblasti, arhive naših domačih izdajalcev, h katerim je treba prištetи vse letake, tiskovine, oglase, pozive, dalje njihovo zasebno korespondenco, dnevnike, zapiske, fotografije in podobno. Vse našteto je za nas velike politične in pravne važnosti. Zato imajo naši sovražniki interes, da te dokumente, ki jih kompromitirajo, uničijo. Za bodočega zgodovinarja naših narodnoosvobodilnih borb pa je vse našteto nepogrešljivo gradivo. Še večjo vrednost imajo za zgodovinarja vsi spisi in dokumenti, uradni akti, dopisi, zapiski, korespondenca, dnevniki itd. naših vojaških edinic, političnih oblasti in posameznih borcev, aktivistov, pa tudi zasebnikov. Isto velja za vso partizansko literaturo od letakov do listov in knjig, ki jih je treba zbrati in skrbno čuvati. Zlasti pa je treba paziti na danes že tako redko literaturo od začetka naše narodnoosvobodilne borbe do jeseni 1943. Marsikaj je shranjenega, za kar vedo le redki posamezniki. Znanstveni inštitut ima na osnovi odloka z dne 12. 3. 1944 dolžnost, da zbira in shranjuje po dva primerka od vsake publikacije, ki je izšla v okviru narodnoosvobodilnega gibanja na osvobojenem ali neosvobojenem ozemlju ter bila namenjena javnosti. Prav tako nastaja pri našem Znanstvenem inštitutu zbirka arhivalij, nanašajočih se na osvobodilno borbo od početka dalje. Zato je potrebno, da vsakdo, ki ve za tak shranjen material, obvesti Znanstveni inštitut ali pa sporoči imena in sedanje bivališče oseb, ki zanj vedo, da bo na ta način v ugodnih razmerah ves ta material mogoče zbrati.

Ponovno opozarjam, da so vsi navedeni predmeti, arhivski predmeti in knjižnice zlasti okupatorskih oblasti, njih organizacij ali posameznikov, kakor tudi knjižnice naših narodnih izdajalcev in tujih fevdalcev, skupna narodna last in se zato nikdar ne sme zgoditi, da bi kdorkoli razumel tako, da vsakdo lahko poljubno raznaša in uničuje dobrine, o katerih odloča le naša narodna oblast. Če se danes zanimamo za knjižnice in arhive tujerodnih graščakov in podobnih ljudi, tega ne delamo v njihovem interesu, ampak zato, ker se zavedamo, da so ti predmeti le del naše narodne imovine.

Z dnem popolnega osvobojenja nastopi za vse v odkolu zaščitene predmete nova doba. S pomočjo naših oblastnih organov se bo zaščita praktično izvedla na vsem strnjenerem slovenskem ozemlju. Pred našim narodnoosvobodilnim gibanjem in pred prihodnjimi rodovi smo dolžni, da varujemo in ohranimo vse stvari, ki spadajo pod odkol za njihovo zaščito. Storiti moramo vse, da bomo pomagali ohraniti prevažno gradivo, ki bo potrebno za verno sliko in obračun s preteklostjo.

Znanstveni inštitut

Izvedbo odkola je v obliki referata pojasnil dr. Zwitter. Na osvobojenem ozemlju naj bi pri splošni zaščiti knjižnic, arhivov in drugih kulturnih spomenikov upoštevali tri stvari, in sicer:

- samoupravo narodnoosvobodilnih odborov, okrožij, okrajev in krajev;
- učitelje kot najprimernejše ljudi za varstvo knjižnic, medtem ko bi za nadzorstvo nad knjižnicami in za skrb za arhive in spomenike upoštevali okrajne in okrožne prosvetne referente;

Treba pa bi bilo uskladiti delovanje teh dejavnikov, da se ne bi kršila samouprava narodnoosvobodilnih odborov; v določenih primerih bi lahko prevzela skrb za izvedbo tudi kaka druga oseba;

- izvršilni organ bi bila Narodna zaščita, ki pa ji je treba dati navodila.

Za vrhovno organizacijo in nadzorstvo zaščite bi določili referente, ki bi opravljali naloge pri odseku za prosveto in v sodelovanju z Znanstvenim inštitutom. Potrebna pa bi bila dva referenta za knjižnice in za arhive, slednji bi začasno skrbel tudi za zaščito vseh kulturnih spomenikov. Na neosvobojenem ozemlju, kjer narodnoosvobodilnih odborov ni bilo, bi navodila, kaj storiti s knjižnicami, arhivi in kulturnimi spomeniki ob osvoboditvi, izdajali po orga-

nih OF. Glavni štab NOV in POS pa bi moral svojim enotam naročiti, naj se kulturni predmeti med boji za osvoboditev po možnosti obvarujejo pred uničevanjem in poškodbami. V referatu je dr. Zwitter omenil tudi nalogo ugotavljanja, kdo hrani publikacije in druge predmete dokumentarične narave. Pri tem naj bi pomagale tudi partizanske vojaške enote. Vse osrednje ustanove, ki se zanimajo za tako gradivo, naj se zedinijo o tem, kako si ga bodo razdelile; pri tem naj upoštevajo, ali je gradivo praktične ali že historične narave. Odpraviti je treba sleherne prestižne namene, določiti kaj ostane pri organih ljudske oblasti in vojaških enotah, kaj naj zberejo zainteresirane ustanove itd. Načel je vprašanje, ali naj se ustanovi ena sama osrednja knjižnica narodnoosvobodilnega boja in en sam arhiv ali pa več knjižnic in arhivov. Pri vsem tem naj bi bilo prvo in osnovno pravilo, naj se čim več gradiva ohrani. Pri arhivskem gradivu naj le strokovnjaki odločajo, kaj ima trajno vrednost in kaj naj se ohrani ter kaj le trenutno vrednost in se ne bo trajno ohranilo. Predlagal je, naj bi za vodenje vseh teh zadev pri Znanstvenem inštitutu zaposlili posebnega referenta.³⁰

V tej razpravi sem opisal nastanek odloka, nisem pa proučeval njegovega izvajanja. To bo treba storiti v posebni razpravi, vse pa kaže, da so organi ljudske oblasti, vojaške enote, zlasti pa zaledne vojaške oblasti lahko izvajale varstvo in zaščito šele po osvoboditvi in še to ne povsod in ne dosledno, saj ugotavljamo, da se je celo po osvoboditvi uničilo mnogo arhivskega in knjižničnega gradiva. Pretresljive so ugotovitve, da se z nekaterih slovenskih območij ni ohranil niti en fond okupatorjevega arhivskega gradiva.

OPOMBE

1. Slovenski poročevalec, VI, št. 3, 27. 1. 1945.
2. Slovenski poročevalec, V, št. 2, 13. 1. 1944.
3. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dalje Arhiv IZDG), fasc. 432, dopis IOOF vsem poverjeništviom in okrožnim odborom OF.
4. Prav tam.
5. Arhiv IZDG, fasc. 436, zapisnik seje OOOF Notranjska, 22. 5. 1944.
6. Arhiv IZDG, fasc. 499, zapisnik 5. seje članov kolegija Znanstvenega inštituta, 1. 5. 1944.
7. Arhiv IZDG, fasc. 499, poročilo Znanstvenega inštituta o delu za januar–april 1944.
8. Arhiv IZDG, fasc. 499, zapisnik 5. seje članov kolegija Znanstvenega inštituta, 1. 5. 1944.
9. Arhiv IZDG, fasc. 13, dopis Znanstvenega inštituta glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, 4. 6. 1944. V njem inštitut prosi glavni štab NOV in PO Slovenije, naj ukaže preselitev komande področja z gradu Snežnik v eno izmed bližnjih poslopij zaradi varnosti velikega števila predmetov umetniške vrednosti. Iz dopisa tudi zvemo, da je dr. Zwitter obiskal generala Jaka Avšiča in Dušana Kvedra 29. 5. 1944, jima izročil dopis in imel z njima razgovor, vendar iz dopisa ni razvidna vsebina izročenega dokumenta.
10. Arhiv IZDG, fasc. 499, zapisnik seje članov kolegija Znanstvenega inštituta, 30. 6. 1944.
11. Arhiv IZDG, fasc. 453, dopis Znanstvenega inštituta predsedstvu SNOS, 6. 7. 1944.
12. Prav tam.
13. Slovenski poročevalec, V, št. 27, 18. 9. 1944.
14. Dr. Fran Zwitter: Naša vojska in naš Znanstveni inštitut, Arhiv IZDG, fasc. 499, 1944.

15. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, zapisnik seje načelnikov odsekov in predsednikov komisij, 5. 11. 1944.
16. Arhiv IZDG, fasc. 499.
17. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis zakonodajnega odbora predsedstvu SNOS-a, 30. 11. 1944.
18. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, motivno poročilo k odloku knjižnic itd., 27. 11. 1944.
19. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis zakonodajnega odbora predsedstvu SNOS-a, 14. 11. 1944.
20. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis Znanstvenega inštituta predsedstvu SNOS-a, 27. 11. 1944.
21. Prav tam.
22. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis Znanstvenega inštituta odseku za prosveto, 27. 11. 1944.
23. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis odseka za prosveto predsedstvu SNOS-a, 30. 11. 1944.
24. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis zakonodajnega odbora predsedstvu SNOS-a, 30. 11. 1944.
25. Prav tam.
26. Arhiv IZDG, fasc. 450 a, dopis Znanstvenega inštituta predsedstvu SNOS-a, 27. 11. 1944.
27. Arhiv IZDG, fasc. 499, poročilo Znanstvenega inštituta o delu za julij—december 1944.
28. Prav tam.
29. Slovenski poročevalec, VI, št. 3, 27. 1. 1945.
30. Dr. Fran Zwitter: Izvedba odloka predsedstva SNOS o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih in zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetniških zbirk in prirodnih znamenitosti, Arhiv IZDG, fasc. 499.

**UMETNOSTNOZGOVINSKI IZPISKI IZ CERKVENIH URBARJEV
17. IN 18. STOLETJA — ŽUPNIJA VAČE**

Uroš Lubej

**ART HISTORY NOTES FROM
CHURCH LAND REGISTERS OF THE
17th AND 18th CENTURIES — THE
PARISH OF VAČE**

POVZETEK

Izpisi iz 27 urbarjev nekdaj obsežne župnije Vače odkrivajo vrsto natančnih podatkov o cerkveni umetnosti 17. in 18. stoletja v tem delu Slovenije. Omembe ohranjenih in izgubljenih spomenikov osvetljujejo stalno navzočnost ljubljanskih umetnikov v župniji. To opozarja tudi na to, da je bila župnija tesno povezana v umetnostno ustvarjanje na Kranjskem. Novi pogledi se odpirajo tudi na delo nekaterih kiparjev in slikarjev, tako kiparjev Verdnikov, slikarja M. Reinwalda, pa tudi kamnoseka Krashoveza in zidarskih mojstrov Lippouscheka in Strophniga iz Celja in domačina, slikarja in pozlatarja, Andreja Kernoherja.

zgodovina, raziskovanje, umetniki, Vače

Extracts from 27 land registers of the once extensive parish of Vače reveal a number of precise data on sacral art in the 17th and 18th centuries in this part of Slovenia. The mentioning of preserved and of lost monuments shows the constant presence of artists from Ljubljana in this parish. It also shows that the parish was tightly intertwined with the artistic creativity of Carniola. New viewpoints are open of the work of some sculptors and painters, such as the sculptors of the family Verdnik, the painter M. Reinwald, the stonemason Krashovez, and the building masters Lippouschek and Strophnig from Celje, as well as the local painter and gilder Andrej Kernoher.

history, research, artists, Vače

Prispevek bi lahko naslovili tudi kot Del gradiva za umetnostnozgodovinsko topografijo občine Zagorje¹ in s tem pojasnili pobude, ki so napotile izpisovalca v Nadškofijski arhiv v Ljubljani, kjer hranijo med drugim približno 1000 cerkvenih urbarjev iz obdobja med leti 1500—1800 za večino župnij na nekdanjem Kranjskem. Na uporabnost takšnega gradiva je opozoril že pred trinajstdesetimi leti dr. France Stele,² žal pa ugotavljamo, da se nam do danes še ni posrečilo pregledati večjega dela cerkvenih urbarjev kranjskih župnij.³

Izpisi iz sedemindvajsetih urbarjev nekdaj obsežne župnije Vače⁴ odkrivajo vrsto neznanih podatkov o cerkveni umetnosti 17. in 18. stoletja v tem delu Slovenije. Omembe ohranjenih in izgubljenih spomenikov osvetljujejo stalno navzočnost ljubljanskih umetnikov v župniji, kar opozarja na njeno tesno povezanost z umetniškim ustvarjanjem na Kranjskem in dopoljuje opus nekaterih slikarjev in kiparjev. Omenjene okoliščine in precej odmaknejni čas izdelave omenjene topografije so spodbudile objavo izpiskov, saj se bodo hitreje medili v široki strokovni javnosti kot v malo znanem arhivu Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo narave in kulturne dediščine.

Zaradi zgovornosti izpisov samih ni potrebno povzemanje njihove vsebine, zato se bomo raje pomudili pri nekaterih splošnih značilnostih in obliki obravnavanega gradiva, kar bo v pomoč pri preverjanju posameznih podatkov (urbarji namreč niso paginirani) in, vsaj upamo tako, spodbudilo k podobnemu izpisovanju iz urbarjev ostalih župnij.

Urbarji so knjige vpisov o letnem gospodarjenju s cerkvenim premoženjem, zato najdemo v njih na prvem mestu zapise o letnih dajatvah podložnikov in »članarini« bratovščin, o občasnih darovih graščinskih gospusk, posojilih in dolgovih, del urbarja pa je bil namenjen letnim zaključnim računom⁵ in občasnim zapiskom o nakupih cerkvene opreme. Izčrpnost slednjih, umetnostnemu zgodovinarju gotovo najpomembnejših vpisov je neenotna in tako dokaj zvest odsev obdobjij, v katerih so nastali, ter odnosa zapisovalcev do umetnosti. Tako so nakupe cerkvene opreme in razna gradbena dela pri cerkvah v prvi polovici 17. stoletja večinoma skrili v šablonsko oblikovane zaključne račune, ki nam povedo le, koliko goldinarjev je ostalo v blagajniški skrinjici (pyxis, arcula, cistula).

Andrej Gollerey, ki je leta 1668 prevzel župnijo na Vačah, je že pogosteje zapisoval tudi vzroke izplačil v obliku opomb pod zaključnim računom. Kljub nekaterim nedoslednostim⁶ pa nam je odkril za zdaj edino znano delo ljubljanskega kiparja Janeza Jakoba Menegattija,⁷ veliki oltar v cerkvi sv. Petra v Golčah.

Z naslednjim župnikom, Antonom Wolfom Isenhausnom (1710—1731), so postali urbarji tako rekoč računski dnevni, v katere ni »pozabil« zapisati tudi imen umetnikov in obrtnikov. Med njimi je gotovo najvidnejši ljubljanski kipar Matej Verbnik, ki je izdelal kiparski okras za šest novih oltarjev. Ob tem naj omenimo tudi sporočilo o izdelavi oltarja sv. Frančiška Ksaverija v Sentlambertu, kjer je sodeloval s sinom Valentynom,⁸ to pa potrjuje domneve o sorodstvenih vezeh med ljubljanskimi in kranjskimi Verbniki.⁹ Ne gre prezreti tudi omembe banderskih slik ljubljanskega slikarja Mihaela Reinwalda, dela slikarja in pozlatarja z Vač Andreja Kernoherja, kamnoseških del Jerneja in Andreja Krashoveza¹⁰ in dela zidarskih mojstrov Tomaža Lippouscheka in Jurija Strophniga iz Celja. Ob zapiskih o neimenovanem kiparju iz Šmartnega so se zastavila vprašanja, na katera smo iskali odgovor v matičnih knjigah in urbarjih te župnije in ugotovil, da gre za Mihaela Janeshitsha,¹¹ sodobnika sicer precej bolj znanega Šmarčana — slikarja Jerneja Ramshissa.¹² Ker do objave prispevka še nismo utegnili pregledati vseh matičnih knjig šmartenske župnije, je vprašanje o morebitnih sorodstvenih vezeh med kiparjem Mihaelom in Petrom¹³ Janežičem za zdaj še nerazjasnjeno.

Isenhausnu je sledil župnik Francišek Viljem Liechtenhall (1733—1761), ki je znova uvedel nepopolno vpisovanje izdatkov, saj je v osemindvajsetih letih, ko je upravljal župnijo, molčal o vseh tistih, ki so sodelovali pri temeljitvi barokizaciji cerkva in njihove opreme. Imena teh umetnikov bo treba iskatи v spisovnem gradivu, predvsem v župnijskih pogodbah,¹⁴ v katerih se morda skrivajo tudi dokazi o deležu arhitekta Candida Zullianija pri barokizaciji verneške cerkve¹⁵ in o avtorstvu Antona Cebeja pri oltarni sliki sv. Vincenca Fererskega v severni kapeli kandrške cerkve.¹⁶

Župnik Franc Matija Rosman (1763—1772) je še bolj dosledno skrčil vsebinski del zaključnih računov, njegov naslednik Jakob Suppentschitsch pa jih

je temeljito preoblikoval v več razdelkov, med katerimi so tudi Izdatki za opremo, paramente in popravila cerkva. Po novem so račune zaključevali ob koncu leta, vse do 1784, ko je simbolično usahnil tudi ta vir posrednih umetnostozgodovinskih sporocil, seveda pa se je hkrati z izvajanjem baročne umetnosti krepila nova, prezeta s svežino zgodovinskih sprememb na prehodu v 19. stoletje.

1. VRBARIUM Ecclesiae Parochialis S: ANDREAE APOSTOLI in WATSH ex antiquo perspicue descriptum, reformatum et totaliter renouatum per me Joem: Baptam: Sternisher p: t: Parochiae administratorem Anno 1717...¹⁷

- 1719** — Andreas Kernoher Pictor debet sex flor: car: monetae praeter suam defunctam Vxorem Catherinam X: impositam in exteriorem cryptam. Item debet flor: 4 car: mon: qui in parata pecunia die 2. Martii 1719 eidem ex hac cistula concessi sunt pro persoluendis ss: missis ac D: D: Sacerdotibus... (f. 46 r)
- 1721** — 2. Septembbris mutati sunt Syndicis S: Gregorii pro fabris lignariis 6 coronati id est 12 fl germanicae monetae. (f. 48 r)
- 1724** — Die 21 Januarii facta fuit ratio cum Andrea Kernoher Pictore quod eidem in decolorato Nouo Dni: Sepulhro Ecclesia teneatur 30 flor: carn: mon... (f. 46 r)
- 1725** — Die 15 Junii expositi seu excepti ex cistula S: Andreeae Apost: sunt 31 fl. ... pro reparacione tecti tam in turi quam in ecclesia et dati sunt /uti vocantur:/ Scerlarje pro labore et lapidibus elaboratis, quibus turis et Ecclesia tactae sunt. (f. 56 v)
- Die 30. decembbris ad nouum Altare B: M: V: in monte Sto: ex hac cistula /absentibus scilicet Syndicis montis S:/ percepit Matthias Verbnikh decem flor: germ: monetae. Item pro sumptibus Ecclesia haec pro eodem persoluit 4 quinar: quod totum persoluere debet Verbnikh facto et persolendo Altaris montis Sti:. Persoluti sunt hi 10 fl ad numum Eodem ad nouum horologium dati sunt Joai: Krissai pro Arrha fl 20 germ: mon: prout contractus docet. (f. 52 r)
- Die 8 decembbris Joaes: Krissai Horologiarius nouum horologium attulit /sed sine extrinseco horologii signis... in toto percepit centrum flor: germ: m:. (f. 52 r)
- 1726** — Die 10 Martii pro sex Imaginibus Passionis Dni: Syndici ... persoluerunt Dno: Pictori Kernoher flor: 24 germ: mon: et unum flor: Dnae: sua pro Laýkhauff, iisdem florenis hunc laborem totaliter persoluerunt... (f. 46 r, v)
- 7. maja je slikar Andrej Kernoher, ki je bil večkrat precej zadolžen, sklenil z župnikom Antonom Wolfom pl. Isenhausnom pogodbo »pro tribus nouis horologii tabulis, atque deauratis signis vulgo zaýger«, s poračunom stroškov za »nouo vexillo montis Sti:« pa se je začasno rešil dolgov. (f. 46 v)
- Die 24 Maii Joaes: Krissai Horologiarius requisitis omnibus plenarium apposuit Horologium, eodemque percepit flor: 50 tw:... (f. 52 r)
- 1728** — Die 29 decembbris pro noua porta maiore in Ecclesia Parochiali soluti sunt flor: sex ex 30 x germ: mon: dem Tischler, Laurentio Selessnig Arculario. (f. 61 r)
- 1729** — Die 30 Januarii ex hac cistula S: Andreeae dati sunt 15 fl 14 x germ: mon: pro tota reparacione horologii Joanni Krishai horologiario, quod nunc est in monte Sancto... (f. 62 r)
- Die 5. Aprilis D: Kernoher percepit pro noua Imagine in Altari Doloross: Mat: ac Virg: Mariae nouem flor: et 40 x car: mon: Eodem für 6 Rommen Imaginis Passionis Xti: percepit sex fl car: m: quibus plenarie pro hoc labore persolutus. (f. 47 r)

- Die 6. Augusti dati sunt Dno: Mattheo Verbnigk pro nouo crucifixo magno in Shlemshikh /ultra Arrham 6 fl tw:/ iterum 20 flor: tw: atque pro sumtibus quinarii quatuor. (f. 68 r)
- Die 21 Augusti ad nouum Crucifixum accepit pictor D: Kernoher 13 fl ger: mo: pro coloribus et Auro... (f. 68 v)
- 1730** — Die 14 februarii Dnus: Antonius Fanzož Italus Mercator coram Syndicis pro noua cruce dedit Tamaschi vatalos 10... (f. 70 v)
 - 2. Maii excepti sunt ex cistula S: Andreeae pro imagine vexili 6 fl tw: Pictori Dno: Michaeli Rainbolth dati pro arra. (f. 70 v)
 - Die 12 septembris... pro Imaginum pictura Viae Crucis missi sunt Labacum flor: 25 germ: mon: NB: pro tischler arbeith id est vor die Rommen a parte missi sunt 16 quinarii... (f. 72 v)
- 1731** — Die 5. Junii Andreas Khernoher pictor Wotshensis persoluit debitum 4 fl c: m: cum labore Dolorosissimae Mariae... (f. 72 v)
 - 16. Junii persoluti sunt pro reparatione tecti Ecclesiae S: Andreeae uulgo skerlarii fl 12 40 x c: monetae... (f. 72 r)
- 1732** — 12. februar -zr
 - Facta fuit ratio... ubi de parata pecunia remanserunt 103 fl g: m:, sed haec pecunia in aedificium nouae sacristiae... consumpta fuit. (f. 74 r)
 - Die 31 Maii facta est ratio coram Syndicis et Dno: Josepho Aisner Organista propter statuas siue Cruces ad Slemsegk... (f. 73 v)
- 1734** — Die 25 februarii empta fuit una S: V: vacca a D: Andrea Kernoher, pro 7 fl car: mo:... (f. 71)
- 1736** — die 27 februarii excepti sunt... pro uno calice supra antiquum 15 fl c: m: (f. 74 v)
- 1743** — 17. februar -zr
 - Facta fuit ratio... venerunt 76 fl 40 x tw:, quae peccunia vero pro expensis in caemeterio, paruis vexillis et paramentis expensa fuit. (f. 76 v)

2. STIFFT REGISTER der Pfarr Kirchen ST: ANDREE zu WAATSCH Anno 1772

- 1780** — Geld = Aussgaaben
per 6 Neue altar Crucifix... — 5 fl 34 x
Vor die 2 kleine Creüz Stern — 1 fl 59 x
- 1782** — Geld = Aussgaaben
Auf zerschidene Reparationen — 11 fl 30 x
Dem Glokhen Gisser den Rest bezahlt mit 24 fl
- 1784** — Ausgaben
Dem Johann Pierz Zimmerman für verrichtete Arbeit — 3 fl
Dem Jurý Hribar Maurer — 1 fl 25 x
Dem Blas Praschniker für die Fenster Reparationen — 17 x

3. NOTATA ab Anno 1680

- 1708** — 20. marec. Najemna pogodba za nek travnik. »Testes huius contractus sunt Michäel Khuralt Cooper, Matthaeus Verbnigkh bilthauer zu Laýbach.«
- 1725** — den 22 Maii ist die Rättung gemacht worden mit dem H: Mahler, und der Kirchen SS: Hermagorae et Fortunati, wo der H: Mahler völlig bezalt... Item dem H: Mahler ist gegeben 20 fl tw: auf die Rättung vor den Pfahn S: Andreeae...
- Der H: Bilthauer von S: Märthen hat gegeben Ein Creuz und 4 stangen vor den Pfahn Montis S:...
- Den 27 Maii ist mit dem Jerný Krashouez unter die Herrschafft Warttenweg gebühriger unterthan zum pflastern die Kirchen S: Floriani in Gora

so woll die Kirchen, als Chor und staffel zum allen Altär auch Ein Stain auf den altar umb 15 fl... C: w: und zwen Söhn zu 4 pazen vor die schaüffung verglichen worden

4. VRBARIUM S: AGNETIS IN SLIVINA Filialis Ecclesiae, Parochiae Wotshensis ex antiquo cum industria transcriptum tempore Adm: Rdi: Andreae Gollerej Parochi loci Ao: M DCC IV

- fol. 1 Paramenta in Ecclesia S: Agnetis in Sliuina uisitata et inventa Casula tres, una cum requisitis, una noua roris intacta, una rubra iam detrita, una fluae coloris
 Albae cum amictu... 5
 Mapae magnae super altaria... 10
 Mapae paruae... 4
 paria Candellarum duo paria
 alba Caerae, de alia paria
 Calix unus
 Missale unum et antiquae tipografiae unum
 Vella duo
 obseruandumex pano pro vexillo
- 1706** — Die 8 Junii dedit ecclesia S: Agnetis in Slivna D: Blasio Dolink mercator ex Italia septem ulnas de Karmasini coloris Tamask pro faciendo vexillo...
- 1708** — Die 29 Aprilis excepti sunt ex suma 14 qui: cae: et 7 x pro asseribus, et clavis... etiam soluerunt pro pano in valuaris vexilii Joai: Shelesnik Edituo
- 1709** — Die 5 Julii excepti sunt... 11 qui: caes: et dati... Matthiae Lapicidae, pro tribus lapidibus ad altare necessariis.
 — Die 21 Augusti pro fabris lignariis et pro murario... 9 qui: et 3 grossi
 — Die 23 Augusti excepti sunt... 7 fl car: mon: et 2 qui: caes: et dati Skerlarium pro solutione tecti in Sliuina facti
- 1712** — Die 2 Septembbris dati pro tecto Ecclesiastici Chori S: Agnetis in Sliuina 10 fl car: mon:...
- 1713** — Die 15 Aprilis excepti sunt ex Arcula S: Agnetis in Sliuina 29 qui: caes: et 2 pacei et dati pro 4 Candelabris ad eandem Ecclesiam applicatis
- 1714** — Die 6 Jullii Primo Kopriua dati sunt sex quinarii, quos Nautae Jussnig dedit ab Labaco addvectum züegll ad reparandum tectum
- 1715** — Die 22 Maii Emit Ecclesia S: Agnetis in Sliuina unum calicem huic Ecclesiae necessarium valoris 22 fl tw: de Blasio Detoni Italo...
- 1716** — Die 2da novembris Excepti sunt tres quinarii caes: pro sacris conuiuiis ad altare labacum missi. Item 3 qui: caes: pro 6 tabulis soluti sunt
- 1717** — Die 7 septembbris excepti sunt ex arcula 11 qui: caes: et dati pro lapide aquae benedictiae labacum. Item lampas persoluta est cum vitro 2 fl 11 cruc: ger: m:
- 1721** — Die 2 Maii facta conuentio cum Laurentio Zinzola naglischmidt von Naý Markhll, quid 14 dierum spatio pro cooperienda turri vulgo Skodlis, aptorum bonorumque clauorum Decem millia... adfere debeat... Eodem obligauit se, sexcentos clauso, vulgo sa late, vel latouze adfere...
 — 3. Junii atulit clauso 11 millia et 300...
 — Die 6 Julii excepti sunt 4 fl carn: mon: für den Thurn Khnopf a conto, residuum Ecclesia persoluet.
 ad hos 4 fl adhuc 5 depositi sunt vor den Khupper schmidt... Item pro auro dati sunt floreni 6 et 10 khr: una cum cruce et gallo. pro labore auri fabri dati sunt 2 floreni tw:
- 1729** — Die 20 Julii reparatus calix persolutus est flor: 4 et 4 qui:
1731 — Die 28 Augusti conuentum fuit pro toto labore in Sliuina cum Andrea Krashouiz lapicida pro 22 fl 1 w:...

— 1. decembris ... plenarie persolutus est, unacum arculario et murariis ...
Eodem pro missale dati sunt 5 fl 1 w:

1736 — 30. januar -zr

— Ad computum noui vexilli excepti sunt 56 fl g:m:

1745 — 3. februar -zr

— Facta fuit ratio..., ubi de parata peccunia floreni g: m: expositis exponendis steura, missa fundata etc: et candelabris nouis in integrum remanserunt... g: m: 70 fl

1747 — die 25 januarii missit in Eleemosinam Catharina Suppanzhitschin 2 Imperiales in specie per Martinum aedituum.

5. VRBARIUM Filialis Ecclesiae S: AGNETIS in SLIUNA. Per me infra scriptum Parochum loci nouiter, et in meliorem formam reductum cum plena informatione ad hanc Ecclesiam directo jure pertinentium, et tam actiuorum, quam passiuorum Obligationum, ac jurium, quorum omnia originalia in cistula Ecclesiae Sub inscriptione Arhiui inveniuntur, atque hoc pro majori facilitate, et informatione meorum D: D: successorum acta in domo Parochiali Watsch die 12 Januarii 1754. Franciscus Wilhelmus de Liechtenthal
Parochus loci

1756 — 21. januar -zr

— Facta fuit ratio..., in parata pecunia, ultra expensos 45 fl 56 xr pro noua campana, remanserunt... ger: mon: 47 fl 51 xr

1772 — 15. december -zr

— Facta consulta ratione..., remanserunt 11 fl qui dati sunt pro noua campana

6. URBARIUM podr. cerkve sv. FLORIJANA na GORI

REGISTRUM renouatum per me Matthiam Jencho parochum in Botsch Anno

1646

1659 — 4. februar -zr

— facta est ratio... in pyxide remansit 39 floreni cum pecunia exponetum propter alariam campanam renouandam

1660 — 4. februar -zr

— facta est ratio Ecclesiae S: Floriani Martirii in gora... Item Adamus Periz quitantia a Dno: campanario feret pro 11 fl 30 x quos iam percepit. Jacobus Schargaÿ cooperator in Wosth.

7. VRBARIUM SANCTI FLORIANI. Renovatum per me Matthiam Jencho tunc temporis Parochum Ao: 1660

1660 — 4. februar -zr (dobeseden prepis iz starega urbarja)

1669 — 12. februar -zr

— NB:..., quia ab altare nouum pro nunc in absentia sculptoris liquida ratio dari non potest, manet in suspenso ad vedicum tempus.

1672 — 10. februar -zr

— Item ex hac summa excepti, et sculptori ratione faciendi altaris dati sunt 3 coronati et mediis in specie.

— dt: censem. data est ratio die 26 Junii quia hisce solutus est sculptor altaris...

1673 — 9. februar -zr

— facta est ratio... ubi computatis computandis, solutisque propter emptum nouum altare S: Crucis soluendis,...

1674 — 29. januar -zr

— Ex superscripta summa dati sunt sculptori 26 fl 40 x.

- 1676 — 6. februar -zr
 — NB: ex dicta summa dati sunt Dno: Pictori 6 coronati.
- 1678 — 7. februar -zr
 — facta est ratio..., ubi..., remanserunt in Arcula solum modo septemdecim floreni quia praeterito Anno multae expensae factae sunt propter neo erectum caementerii murum.
- 1688 — 5. februar -zr
 — Ex hac summa pro quercibus ad faciendas schodlas dati sunt 5 fl 25 x. Schodlae sunt in parato et clavi pro iis coempti.
- 1706 — Die 1 Aprilis excepti sunt ex arcula 8 fl car: mon: pro calce... De calce iam in caementerium aduecto ratio data est.
- 1708 — 9. februar -zr
 — facta est ratio..., ubi..., praeter nouiter emptam campanam majorem in arculum inclusi sunt circiter 170 fl ger: mon:...
- 1709 — Die 15 februarii numeravimus ex summa pecuniae Eleemosyniae Ecclesiae S: Floriani et misimus Campanistae Casparo Franci 202 fl tw: de quibus idem Dnus: campanista quitantia dabit.
- 1712 — Die 9 octobris dati sunt ad rationem Jacobo Knes zimermano propter aedituatum nouiter erectum... 20 qui: caesarei...
- 1714 — 6. februar -zr
 — Ex hac pecunia excepti sunt pro Damaschi ad refectum vexillum 9 fl car: mon:...

8. VRBARIUM S: FLORIANI MARTYRIS totaliter renouatum, descriptum per me Joem: Baptam: Sternisher p.t. Parochiae Watsh: administratorem Anno 1717

- 1717 — Die 20 Aprilis dati sunt ex cistula S: Floriani pro reparacione altaris fulmine destructi scilicet pro decoloratione, et deauratione, Pictori Wotsh: car: m: 5 fl.
- 1723 — Die 2 septembris expositi sunt... 30 fl Lw: qui dati sunt fabris ferrariis pro clavis reparacione Architecturae Ecclesiae huius.
- 1724 — Die 16 Martii Expositi sunt Mattheo Barliz fabri lignario pro schodlis pro reparacione Architecturae 20 fl tw:.
 — Die 3 septembris Iterum expositi sunt Laboratoribus in Architectura pro mercede laboris Ecclesiae Sti: Floriani 4 fl Lw:...
 — Die 16 Septembbris expositi sunt 28 floreni... laborantibus in Architectura... qui per 86 dies laborarunt
- 1725 — Die 7 Januarii concessi sunt Martino Eisner aedituo Wotshensi duodecim flor: germ: mon:...
 — Die 27 maii Conuentum est... cum Bartholomeo Krassoviz subdito Wartenberg ex Parochia Moraitshensi, lapicida, pro Imponendi lapidibus Ecclesiae Sciti: Floriani pro 15 fl Lw: Item et eiusdem filiis, cuique duos Septenaries, qui praefatus Lapidarius percepit a Conto 5 Rainiss et hunc Laborem adimplebit, et perficiet, usque festum Nativitatis Joannis Baptae:
 — Die 16 octobris Supra memoratus Lapicida Bartholomeus Krassouiz de suo labore totaliter persoluta est coram Illmo: Dno: Parocho Wolfgango Antonio ab Isenhausen id est cum 20 fl Cw: et duabus quinariis
- 1726 — Die 17 Septembbris Concessi sunt coronati id est unus septem quinariorum 18 Ecclesiae S: Leonardi in Kandrich...
- 1728 — Die 21 februarii pro 5 uatalis thamaschi rubri /: quod erit pro crucis antiquae reparacione/ expositi fuerunt Dno: Jacobo de Thony floreni 17...
 — Die 17 maii dati sunt pro tabula noua seu vexillo ad nouam supra notatam crucem Dno: Pictori Wotshensi una cum stella undecim flor: C: mon: et 20 xr:
- 1734 — Concessa est ab hac Ecclesia Ecclesiae S: Leonardi in Kandersh una campana, quae nunc ibidem est media, dum nempe noua turis aedificata

fuit, quae campana suo tempore iterum restituti debet, ad campanam hunc, ut alibi notatum fuit, ad computum dati sunt 100 fl g: m:...

- 1735 — die 7 septembbris dati sunt mutuo Ecclesiae S: Gregorii in Suarolach ad fabricam nouae thuris proxime restituendi floreni carn: mon: 100 fl.
 — Eodem dato, ut supra dati sunt etiam mutuo Ecclesiae S: Leonardi in Kandersh germ: mon: floreni proxime restituendi 50 fl.
- 1737 — die 4 Augusti accepti sunt pro Ecclesia S: Nicolai in Sava ad Fabricam ejusdem nouae Ecclesiae g: m: 100 fl.
- 1742 — die 4 Julii dati sunt mutuo Ecclesiae SS: Hermagorae, et Fortunati in Podlipouiz in aedificanda noua Ecclesia g: m: 40 fl.
- 1752 — die 30 Martii percepit haec Ecclesia ab Ecclesia S: Leonardi in Kandersh ratione dictae antiquae campanae florenos ger: mon: 100 fl, hac conditione, quod haec campana ponderari debeat et si plus, aut minus in praetio importauerit, tunc parti lesae, aut praetendenti satisfieri debeat

9. VRBARIUM Ecclesiae S: LEONARDI in KANDERSCH Per me infra scriptum, qua Parochum loci nouiter et in meliorem formam reductum... in domo Parochiali Watsch die 24 Januarri 1754. Franciscus Wilhelmus de Liechtenthal Parochus loci

- 1752 — die 24 augusti Concessi sunt ab hac Ecclesia ad tempus Ecclesiae Joannis Baptae: in Vernek pro aedificanda noua Ecclesia ger: mon: 100 fl.
- 1756 — 5. februar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persoluta steura, contributione, oleo, lampade, ac etiam omnibus in noua Capella, et extensa Ecclesia expositis expensis... ita ut in dictis expensis, quae universim se extendunt ad fl 517 22 x g: m: mihi infra scripto Parocho restat...
 NB: Pangratio Wruar etiam restant persolvendae 76 mensurae de calce ...
- 1759 — 11. februar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persolutum fuit..., Armarium, una cum ferramentis nec non persolutis quinquaginta septem florenis car: mon:... In accepta Calce Pangratio Wruar tempore nouae fabricae ita, ut in praesens solum restat debitum 20 fl ...
- 1760 — 17. januar -zr
 — Habita fuit ratio... ubi persoluta fuit Decima..., et ad computum noui Altaris S: Vincentii Fererii una cum pecunia, quam per annum subministravit Gregorius Kouitsch et reliquis computatis mihi consignatis sunt, de cadente pecunia fl ger: mon: 48, qui in computatione integra dicti altaris defalcandi veniant, atque sic in Cistula nihil manet.
- 1761 — 19. januar -zr
 — Habita fuit ratio... ubi etiam solutisert in integrum debitum Pangratio Wruar, ita ut nihil amplius praetendere possit, item excepti sunt pro debito in altari S: Vincentii Fererii... decem floreni ger: mon:...
- 1765 — 12. februar -zr
 — Habita consulta ratione filialis Ecclesiae S: Leonardi in Kandersche deductis deducendis in parata remansit nihil, quia exposita sunt omnia pro organis. Fr: Mattheus Rosman Parochus loci.
- 1772 — 15. december -zr. — habita consulta ratione... remanserunt floreni 12: 14 tw: qui pro duabus Aris minoribus expositi sunt.
- 1774 — 9. januar -zr
 — Facta fuit ratio... tota summa pecuniaria impensa fuit in renouation duarum Campanarum...
- 1785 — Empfang.
 Von dem baaren Geld ist der Kirchen S: Helenae in Köttisch an der Schuld zum Thurm bau erlegt worden den 31 Aug: fl 169 59 k 3 p

10. VRBARIUM filialis Ecclesiae SANCTAE MARGARETHAE V: et M: in PRAT-TENSAATT ex antiquo de uerbo ad uerbum descriptum Anno 1676 + P. M. J. +

- 1690 — 3. februar -zr. V skrinjici je ostalo 119 fl 50 xr:, ob zaključnem računu v naslednjem letu pa le 28 kron in pol
- 1701 — Die 17 Aprilis excepti sunt ex summa anni 1701 pro pano rubro vexilli Stae: Margaretha... 2 fl 24 x...
- 1706 — Die 1 Aprilis concessi sunt ex arcula S: Margaretha Ecclesiae S: Petri in Gollitsch 20 fl tw: quos Syndici miserunt Labacum propter nouum altare S: Petri in assecuratione certae solutionis, breui facienda stat decimam in Bresouiz
- 1711 — 3. februar -zr
- Ex hac summa excepti sunt 7 qui: caes: et 7 x et dati pro nouo candelabro Marco Shelesnik Edituo in Watsh, si ita placuerit Illmo: Dno: parocho, si non obligauit se recipere pro toli praetio
- 1712 — Die 22 Aprilis. dati sunt D: Michaeli Rainbolth Pictori Labac: pro Imagine et scriptura vexilli noui, in praesentia syndici Mathiae Sorre, quatuordecim floreni g:...
- Item eodem pro superiori crucula vulgo für die Stangen dem bildhauer 2 fl tw:
- Pro deauratione huius cruculae undt farben der stangen 12 Sibzehner
- Die 22 Aprilis Loco montis Sancti, Haec Ecclesia D: Michaeli Rainbolth pictori Labac: pro scriptura aurea pennularum 2 vexillorum rependit florenos duos ger: mon:
 - Item concessit S: Nicolo in Zhollnisch octo fl g: monetae, qui dati sunt D: Mattheo Verbnikh sculptori Labacensi pro Arrha extruendi in Zhollnisch noui altaris hac et antecedens pecunia proxime restituenda¹⁸
 - Die 9 Junii pro materia Damasci noui vexilli ... D: Christoforo de Thoni Mercatoru Ital... 47 fl 34 x tw:
 - Die 18 decembbris excepti sunt 22 pacei et dati sunt sunt pro seris nouae almarae in sacristia.
- 1713 — (?) Pictori Andrea Kernoher... pro depingenda cathedra dati sunt 14 quinarii caes: finito labore soluetur totaliter, contractus factus pro 12 fl car: monetae
- Die 12 novembbris percepit residuos septem fl ac unum quinario hinc taliter persolutus ...
- 1714 — Die 21 Junii dem bildhauer Matheo Verbnikh Labac: pro Arrha noui altaris dati sunt octo flor: ger: monetae
- Die 15 octobris coram supra dictis Syndicis, Matheo Verbnikh bildhauer percepit triginta atque floreni unum /:quibus adde expositos pro Arrha octo floreni, percepit in toto florenos 39 iis deque totaliter exsolutus, Altare est S: Augustini
- 1715 — 3. februar -zr
- ex summa solutus est pictor propter deaurationem noui altaris S: Augustini totaliter die 6 februarii, ita, ut propter hoc nihil praetendere debeat
- 1722 — Die 20 septembbris expositi sunt... 9 fl g: m: pro Skodlis reparacione huius Ecclesiae...
- 1723 — Die 3 Martii excepti sunt... pro saculo reseruanda cruce emendo pano et tabulis canonicas 5 fl germ: mon: et 40 x tw:
- 1725 — 4. februar -zr
- Ex hac cistula Dati sunt 4 fl tw: pro faciendis fenestris in Ecclesia hoc nempe pro emendo ferro et caetenis necessariis...
 - Die 11 Junii excepti sunt... 7 fl et 3 xr... pro ferro et reparacione fenestrarum Ecclesiae
 - Die 9. novembri ... Dati sunt vitrario Baltasero N: 8 fl g: m: et ita cum his pro suo labore contentus totaliter erit
- 1727 — Die 8 Junii Excepti sunt 12 fl... pro tegulis seu /:ut aiunt:/ Skodle pro reparato tecto ...

Item eodem excepti sunt 13 fl Lw: et dati sunt fabris lignariis, qui tegebant cum Skodlis... Ecclesiam S: Margarethae...

— Die 26 Junii anno curr: dati sunt fabris lignariis pro labore 13 quinarii et 1 quinarius pro Dono seu laykoff

1728 — Eodem (17. maj) dati sunt D: Pictori Watschensi pro nouo antipendio tres floreni car: mon: et 9 xr

1729 — Eodem (8. maj) pro sumptibus Parochialibus Altaris benedicti duo flor: ger: mon:

1742 — Die 7 Aprilis accepti sunt pro una stolla, et una rituali

1745 — 3. februar -zr

— Facta fuit ratio... ubi cum priori suma in toto venerant 153 floreni ger: monethae, sed hi ad computum nouae campanae, quae 225 fl constat, expositi sunt

11. VRBARIUM Filialis Ecclesiae S: MARGARETHAE V: et M: in PRATTENSATT, quod Anno 1751 existente me infra scripto Parocho loci ex Antiquo Urbario fideliter transcriptum,... 14 Octobris 1751. Franciscus Wilhelmus De Liechten-thall Parochus loci

1757 — 6. februar -zr

— Facta fut ratio... ac persoluta reparazione vexilli fl 11: 2 xr ger: mon:

1757 — 22. januar -zr

— Ex praedicta summa excepti sunt pro sacco ad vexillum fl 70: 50 xr ger: m:

1770 — 1. februar -zr

— Habita consulta ratione... deductis deducendis nihil remansit, quia totum... in reparazione tecti Ecclesiae expositum est.

1784 — Ausgaben. Auf Reparationen

dem Blas Fraschniker Glaser für verrichte Arbeit laut Auszeügel fl 8: 30 xr

Priloga:

INVENTARIUM... Stae: Margaritae zu Preittensaat...

An Preciosis. 2 Kelcher samt 2 Patenen

An Paramenten. 3 Messmäntel...

An Kirchen Gerätschaften. 3 Thurn Glocken 10 zenten wägend, 3 Altär = gl.ckel, 3 Altäre /von holz, alt, gemahlt/, 1 Predigt stul, 6 Hölzerne leichter, 3 Crucifix, 1 Oel ampel /von weissblech/, 2 Stangen und 2 hand latern /von blech/, 1 Rauchfass samt Schüfel /von messing/ ... Pfarrhoff Waatsch den 20 = ten Hornung 1790

12. REGISTRUM filialis Ecclesiae S: NICOLAI in SAUA reformatum et renovatum tempore Admodum Rdi: Dni: Matthiae Jencho Parochi in oppido Botszh Anno 1667 + omnia ad maiorem Gloriam et Honorem +

1678 — 9. februar -zr

— Datae sunt 5 librae pro arrha facienda turris fabro lignario Urbano. Item accepti sunt quatuor quinarii pro nodo turris

1680 — Die 15 februarii restituerunt Syndici S: Agnetis in Sliuenberg Ecclesiae S: Nicolai in Saua illos 18 fl quos ad persoluendum maius altare ibidem in Sliuna emasserant syndici Ecclesiae S: Nicolai,...

1699 — 7. februar -zr

— Ex supra scripta summa excepti sunt 8 fl mon: ger: cum 27 x pro adaequata solutione nouae campanae quam Adm: Rdus: D: Parochus Dno: campanista Cilliensi depositus et hanc ab Ecclesia die 8 Februarii percepit

1699 — Die 29 mai excepti sunt ex hac arculae summa 12 fl 32 x car: mon: tam pro lapide tegulari, quam pro laboratoribus qui tegerunt

Ecclesiam Sti: Nicolai et aliis expensis. Item excepti sunt 4 pacei pro laikhoff

- 1710 — Die 25 Junii accepti sunt ex cistula S: Nicolai in Sauua floreni 30 ger: monetae sine cruciferis, mittendi Jacobo Dethoni pro nouo calice. Dat sunt Joanni Gradishek Syndico, qui hos Labacum feret...
- Die 6 Julli accepti sunt ... quinarii quatuor für ein weyhbrun khostell Edem dati sunt 7 quinarii nostro organista Josepho pro deauratione duorum maiorum candelabrorum
- 1712 — Die 2 Februarii Syndici S: Petri in Gollz exsoluerunt quinquaginta fl tw: pro Sculptore noui altaris ex Sauua mutuo acceptos,...
- Die 23 Jullii Josepho Arculario ex S: Martino pro noua cathedra et allmara Sachristiae dati sunt nouuem coronati, quibus totaliter exsolutus est
- Eodem fabro ferario dati sunt 11 quinarii
- 1713 — Die 2. octobris dati ex arcula S: Nicolai in Sava D: Andreae Kernochar pictori 14 qui: pro pictura Cathedrae
- Item die 22 octobris facta est Conuento coram Syndici cum Andrea Karnochar pictore pro Kathedra de Sava in omnibus constat ab illo germ: monetae 12 fl 20 xr
- 1714 — Die 3 maii excepti et dati sunt fabri lignario pro reparazione Ecclesiae Lw: 3 fl
- 1718 — Die 19 februarii.. notati 12 fl C: m: dati sunt dem bildhauer ex S: Martino pro ligno oder pro chreyz stangen
Pictori Wotshensi pro deauratione seu coloratione der Creyz stangen
NB: Imago ad hoc vexillum soluta est 15 fl ger: mon:
- 1726 — 30. januar -zr
- Item excepti sunt floreni decem ger: m: pro una noua casula cum debita stolla et manipulo...
 - 26. novembris mutuos accepit 30 fl ger: mon: R: D: Wolfgangus Gogala pro tempore zu Ponovitsch apud Ilssmo: D: Franciscum Antonium Oblag von Wolkensperg Sacellarius...
 - In summa necessitate Ecclesiae S: Laurentii in Sampoch Parochiae Pilliphergensis Filiali datus est ex Sauua Ecclesia S: Nicolai unus calix Benedictus, quem debito tempore Adm: Rdus: Dominus Parochus Joa: Michelliz, vel Adm: Rdi: Dni: successores Parochi restituere tenebuntur...

13. VRBARIUM filialis Ecclesiae S: NICOLAI in SAUA, quod Anno 1740 existente me infra scripto Parocco loci ex antiquo Vrbario fideliter transcriptum, ... Notatum die 17. februarii 1740. Franciscus Wilhelmus de Liechtenthal Parochus loci

- 1741 — 12. februar -zr
- Facta fuit ratio ... ubi persolutis persoluendis /:quantum fabrica nouae Ecclesiae exposcebat:/ in parata peccunia nihil remainsit
- 1743 — 10. februar -zr
- Facta fuit ratio... ubi expositis exponentis praesertim 80 fl g: m: Ecclesiae S: Floriani, et exsoluta una nigra casula in cistula non nisi nigra mansit aut parua moneta
- 1745 — 18. februar -zr
- Facta fuit ratio... ubi expositis exponentis in parata peccunia venerant 65 fl... quae peccunia vero data est ad computum nouae campanae, quae constat fl 155: 20
- 1748 — 31. januar -zr
- Facta fuit ratio... ubi persoluta steura... subsidio Sittic: pano pro sacco vexilli...
- 1751 — 3. februar -zr
- Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo... et expensis in consecratione quatuor altarium...

- 1752** — 7. februar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo steura contrib: et duabus Altaribus in Capellis constantibus absque picturis 160 fl g: m:... item datis ad computum vexilli 65 florenis...
- 1754** — 21. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo... ac datis ad computum duorum collateralium Altarium S: Regalati et S: Catharinae centum florenis ger: mon:...
- 1767** — 1. februar -zr
 — facta consulta ratione Filialis Ecclesiae S: Nicolai in Saua persolutis vexillo et Ara minore remansit 34 fl 52 xr

14. URBARIUM Ecclesiae S: NICOLAI in SAUA a me infra scripto Parochio ex antiquo Vrbario fideliter transcriptum, in meliorem et faciliorem modum redactum. Anno 1770 Franciscus Matthaus Rosmann Parochus loci

1780 — Ausgaben. — dem Clampferer a conto des Thurns 225 fl
 Priloga:

VERZEICHNUESS

Wass ich zu der Vieill Kirchen S: Nicolas in Wazer Pfarr am an klampffer arbeith gemacht habe
 Erstlich manche ich den Thurm von Blöch... Suma 345 fl 36 xr.
 Johannes Haydter Klampfer Maister
 den 16 ten Marze 1781 habe ich Empfangen 32 fl 2 x unt disen ist vier
 disser conto vollständig schonzaldt worden.
 Johannes Haydter klampffen Meister

15. URBARIUM Vicarialis Ecclesiae SANCTI LAMBERTI

- 1715** — Die 15 Aprilis Excepti sunt... 24 fl Lw: qui dati sunt pro Altari SS: Fabiani et Sebastiani ad laborem pictoriae Artis... Prius accepit ex cistula SS: Fabiani et Sebastiani 16 fl Cw: uti in alio Urbario videre est.
 — Die 31 decembris Item Pictori coram Joanne Shmodde dati sunt 10 flor: car: mon:...
- 1716** — Eodem (19. april) excepti sunt ex cistula 10 flor: car: mon: pro pictore, quibus totaliter exsolutum Altare SS: Fabiani ac Sebastiani...
 — Die 30 Aprilis excepti sunt 9 quinarii pro Clauibus ad Architecturam Carnarii, ... dati Casparo aedituo...
 — Die 8 Julii excepti sunt undecim qui: caes: et dati pro tecto in Carnario reliquum accepit haec Ecclesia ab Ecclesia Stae: Crucis in Jablan

Vrbarium Renouatum ex praecedentibus foliis ordine digestum 1717 per me Joannem Baptistar Sternisher p.t. Parochiae administratorem

- 1717** — Die 23 Aprilis accepti sunt ex arcula pro panno ad tegmina altaris et vexilli S: Lamberti... Lw: 3 fl
 Item pro reparazione horologii... 2 fl 40 xr
- 1718** — Die 17 februarii conuentum est cum Jacobo de Toni pro materia unius vexilli... Haec pecunia accepta partim fuit ex Ecclesia et S: Sebastiani confraternitatis
- 1719** — Die 6. maii dati sunt pro Imagine vexilli 15 fl ger: mo:
- 1720** — Die 2. maii factus Contractus cum Dno: Murariorum Magistro Thoma Lippouschekh... Ecclesiam S: Lamberti zu gewölben, wie auch zu gewölben Sacellum S: Sebastiani conformiter ad Sacellum S: Xauerii.

- item reparare cathedram, tectum ecclesiasticum, sine damno soluere, in Sacellum S: Sebastiani curare fieri portam. ad hoc pro Arrha Percepit florenos 5 ger: m:...
- Die 30 Maii percepit D: Andreas Kernocher pro candelabris 5 fl car: mo:...
- 1721** — Die 27 Augusti percepit D: Mathias Vrbnig pro Statua S: Francisci Xaverii 5 fl ger: mon:
- Mathias Verbnikh a Conto Noui Altaris percepit 7 mod: tritici. Item percepit 2 mod: tritici, 1 modium silihinis et 3 mod: frumenti albi mixti
- Die 21 decembris denuo a Conto percepit 5 fl g: m: Item percepit lardi pondo 28 Librarum,...
- 1722** — Die 27 Martii Syndici, Dno: Mattheo Verbnikh atque filio suo Valentino, computatis computandis, una cum frumento notato, persoluerunt ad Altare S: Francisci 66 floreni ger: mon: Restant adhuc flor: ger: mo: Conuentio enim erat per 70 flor: ger: mo: item Restant Regale prout Syndici promiserunt Vxori Dni: Matthei Aureum unum et 1 Imperialem Dno: filio Valentino
- 1730** — Die 23 Aprilis Georgio Köber a Conti Laboratorum pro thurri dati sunt flor: 10 germ: mon:
- Die 18 Maii dati sunt fl 20 ger: monetae pro aedificanda turi Georgio Kheber
Eodem die dati sunt 10 fl 48 xr Tw: sicuti quitantia sonat pro nodo in turi
- 28. Junii acceperunt syndici pro Pictore nodi et crucis 7 fl Lw:...
- Die 20 Augusti Syndici... persoluerunt dictis Skerlariis pro tecto turris... 45 flor: car: mon:
- Die 21 septembris Bartholomeo Stubele et suis tribus sociis /qui labora-
runt 19 diebus:/ simul dati sunt tredecim floreni...
- 1733** — Die 11 octobris excepti sunt pro horologio Sti: Andreeae 20 fl g: m: sine crucigeris
Item ad computum Cathedrae 10 fl g: m:
- 1734** — 10. januar -zr
— Pro Cathedra excepti sunt pro solutione in integrum 11 fl g: m:
- 1735** — 28 Augusti. Dati pictori fl 26: 16
- 1736** — Die 26 februarii fuere soluti Ecclesiae S: Floriani 5 fl 17 x g: m: quos in empta campana mutuo acceperat
Item accepti sunt pro sepulhro Dni: 18 fl g: m: sine xr:
- 1737** — Soluit haec Ecclesia debitos 30 fl Ecclesiae S: Nicolai in Zholnish...

Vrbarium Ecclesiae S: Lamberti quod Anno 1742 existente me infra scripto Parocho loci fideliter transcriptum et in meliorem modum reformatum fuit

- 1742** — 11. januar -zr
— Facta fuit ratio... ubi venerunt g: m: 19 fl 33 x, sed dati sunt ad com-
putum noui vexilli
- 1745** — 13. januar -zr
— Facta fuit ratio... ubi venerunt floreni ger: mon: 16 et 35 xr, sed pro
solutione seu ad computum summae 51 fl, quos haec Ecclesia debet
Ecclesiae in Sabshenig concessos pro noua campana, restituti sunt 11 fl...
- 1752** — 18. januar -zr
— Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo, una lucerna et antependio...
- 1753** — 20. februar -zr
— De praedicta peccunia accepti sunt pro uno calice et taxa consecrationis
26 fl 8 xr
— Die 7. Martii accepit Mathias Keber pro soluendo ciborio et aliis expen-
sis... ger: mon: 22 fl
— die 7. martii accepit mutuo Mathias Keber ab hac Ecclesia car: mon: 20 fl
quos partim ad fabricam nouae domus, partim pro ornamentis Ecclesiae
Vicarialis expendit...

- die 16 Augusti accepit haec Ecclesia tempore nouiter aedificati chori mutuo ab Ecclesia S: Spiritus in Sabshenig ger: mon: 30 fl
- 1754** — 6. februar -zr
 - Facta fuit ratio... ubi computatis expensis in nouo choro factis, et pro et contra reliquis expositis, computato nouo calice, capsulis pro prouisione, requisitis ad Baptisterium, item duabus picturis pro duobus minoribus vexillis... remanserunt... solum ger: mon: 13 fl, sed et hi 13 floreni accepti sunt ad computum fenestrarum trium Ecclesiae,...
- 1761** — 7. januar -zr
 - Facta fuit ratio... in qua computatum fuit..., unus antiquus Calix et caetera de more persolvenda...
- 1774** — 14. november -zr
 - Facta fuit ratio... ubi solutum fuit oleum, candelae, reparations Ecclesiae...
- 1778** — Ausgaben.
 - dem Mahler für einen Himmel — fl 10
 - die zugehör vom Tischler und Schneiden — fl 2: 24
- 1779** — Empfang.
 - Mathias Keber gibt 1 paar Oechsel zur bejschaffung eines neuen Altars
 - St: Stephans — fl 40: 20
 - Ausgaben.
 - dem bildhauer für St: Stephans Altar — fl 27
- 1781** — Ausgaben.
 - für einen neuen vergoldten Tabernaklschlüssel dem H: Franz Schumann
 - Gürtlermeister zu Laybach — fl 3: 30
- 1782** — Ausgaben
 - dachtaflen — fl 9: 14, nagel — fl 4: 15
- 1784** — Ausgaben
 - dem zimmermann Johan Veschnitscher für verrichte Arbeit — fl 3: 25
 - für ein Alben und Cingulum — fl. 5: 7

16. VRBARIUM Filialis Ecclesiae SANCTI NICOLAI in ZHOLNISH

- 1722** — Die 28 Martii excepti sunt pro calce... 11 fl car: mon:
- 1739** — Die 15 Augusti dati sunt mutuo Ecclesiae S: Annae in Schimnig tempore nouiter aedificandae Ecclesiae proxime restituendi ger: mon: 150 fl
- 1746** — die 27. Junii Concessi sunt Ecclesiae S: S: Hermagorae et Fortunati in Podlipoviz floreni ger: mon: 40
- 1750** — 12. januar -zr
 - Facta fuit ratio... ex priori et hoc anno de cadente peccunia florenis viginti duabus ad computum noui vexilli...
- 1751** — 12. januar -zr
 - Vexillum nouum constat in toto 73 fl

Vrbarium... Per me infra scriptum Parochum Watschesem nouiter et in meliorem forman redactum... die Januarii 24. 1754

- 1759** — Im den 7ten August hat diese Kürchen St: Nicolai der Kürchen St: Crucis in Jablan zur zeit der neugebauten kürchen Jene 50 fl tw:, wellche unter 27ten Oktober des 1758ten Jahr von besagter kürchen St: Crucis zu laich genommen...
- 1763** — Bey der Kirchen rathung hat der Herr Pfarrer zu St: Lambrecht ein auf ihme Lautenden Kauf Interims Schein per 30 fl tw: der Kirchen St: Nicolaj ordentlich Cedirt, als auch dass daruon gebirende Intee: wie es unter notirt wird
 Obige Summa wird die Kirchen U: L: Frauen am H. Berg bezahlen.
 In allen ist die Kirche U: L: Frauen am H: Berg schuldig disen Kirchen 54 fl tw: Bezahl, und vor dem Neüe Altar in der Capelle S: Jois: Nepomucen ausgelegt worden, als zwar dem bildhauer

- 1779** — Ausgaben
 dem Anton Postl mahler für neügemahlene tabell in den Creuzfahn — fl 12: 17
 Dem Marcus Krainzovizh bildhauer, für SS: Erasmi und Antonii de Padua statuen — fl 3: 40
 Demselben für die Canontafel, samt leichtern — fl 4: 20
- 1780** — Ausgaben
 Dem Franz Schumann für einen Fahnen = Stern — fl 10: 10
- 1781** — Ausgaben
 zugehör in die Canontafln — fl 2: 14
- 1782** — Ausgaben
 Macherlohn bei der dekung der Sacristei — fl 15: 30

17. VRBARIUM Filialis Ecclesiae SANCTI SPIRITUS in SABSHENIG. Per me infra scriptum Parochum loci nouiter et in meliorem formam redactum... die 1. Januar 1754. Franciscus Wilhelmus ab Liechenthal

- 1753** — die 16 augusti accepit ab hac Ecclesia mutuo Ecclesiae S: Lamberti tempore nouiter aedificati Chori ger: m: restituendos proxime 30 fl
- 1756** — 21. januar -zr
 — Facta fuit ratio... praeterea computatis illis 14 florenis qui excepti sunt ex priori summa et expositi ratione fenestrae...
- 1761** — 7. januar -zr
 — Habita fuit ratio... ubi una cum priori summa et exsoluto nodo in Choro permanerunt... fl 67: 49 xr

18. VRBARIUM Ecclesiae S: SPIRITUS in SABSCHENIGG

- 1778** — Ausgaben
 dem Zimmermann für die gemachte stuffe bey einen Altar — 34 xr:
 dem Schlosser für den Tabernakel Schlössl — fl 1: 25
 dem Bildhauer für den Tabernakel — fl 10
 eben dem für 6 leuchter samt Cannontafeln — fl 4
 Dem Mahler für die Fassung des Tabernakels — fl 10: 50
- 1779** — Ausgaben
 gänzliche zugehör zu einem Paramente — fl 35: 7

19. VRBARIUM S: HELLENAE

- 1693** — 27. januar -zr
 — Adiecti sunt superiori summa propter venditam 5 guldeneri ex qua tota summa excepti sunt pro Pontificia steura anni 1691 20 quinarii et pro eleuatione campanas ad turrim aliosque necessarios expensis tres quinarii
- 1695** — 22. januar -zr
 — facta est ratio filialis Ecclesiae in Hötitsch... ubi soluto adaequato uexillo...
- 1700** — 27. januar -zr
 — ex hac summa excepti sunt decem in specie coronati 1 Z 8 quinarii caes: et 7 x et dati pro nouo calice. Die 18. Aprilis 1700... propter benedictionem dati sunt 6 qui: caes:
- 1707** — Die 23. Maii excepti sunt 30 fl car: mo: et dati Matthiae Zurk, cum quibus soluet Laboratores et murarios turris Stae: Hellenae
- 1708** — Die 27 februarii excepti sunt ex hac summa 22 fl caes: car: mo: et dati orbiculario Labacensi pro fenestris
 NB: ex arcula S: Heleneae accepti sunt pro clavis minoribus 10.000 10 fl tw: pro bartnägl 3000 12 quinarii

- Die 13. Maii excepti sunt... 12 fl tw: pro deaurato nodo
Labacum missi
Die eodem dati sunt 4 fl car: mon: Bartholmae Zurgk pro fabris lignariis
 - Die 19. Maii iterum excepti sunt 6 fl car: mo: et dati Andreae Zurg pro emendis asseribus. Item pro cupreno nodo accepti sunt 20 quinarii et 5 x ger:
 - Die 26. Maii dati sunt pro tecto turris Stae: Hellenae 47 fl car: mo: Item dati sunt Matthiae Zurk 10 qui: et 2 pacei quos dabit laboratoribus ita ut illos totaliter soluet. Item dati sunt (pro) gallo et Cruce 14 qui: caes: item pro pictura 2 qui: caes:
 - Die 27. Maii dati sunt adaequata solutione Laboris fabrilis in aedificanda turri S: Hellenae, Jacobo Lauther 28 qui: caesarei... Item Joi: Schelesnik propter eundem laborem 9 fl car: mon:
 - Die 7. Augusti dati sunt... pro murariis Jerneio Bartholmei Zurgk filio quinque coronati Styr: mon: sine x:
- 1709**
- Die 1. Augusti comparuerunt in Domo Parochiali Wotsh Syndici Stae: Hellenae in Höttitsh... et artifex Paulus Volk et propter pulmentum superius Ecclesiae eiusdem composuerunt...¹⁹
 - Die 17. novemboris Dati sunt eidem Paulo Volk 9 fl ger: mo: pro nouc altari extra Ecclesiam
 - (?) — Duos florenos cessit Ecclesia S: Hellenae Ecclesiae B: M: in Monte S: propter expensas in Consecratione Altaris et Benedictione campanas factas ab Ecclesia Montis S: solutas
- 1712**
- Die 9. septemboris pro reparazione turris Ecclesiae S: Hellenae in Hottitsh tacti fulmine, dati sunt undecim floreni carniolicae monetae Laboratoribus, ut vulgo Skerlarÿe
- 1713**
- Die 27. (januar)... Item excepti sunt 80 fl quibus nouum vexillum tota- liter est solutum. Mathias Stamizer vicarius loci
 - Nota quod die 26. Maii S: Nicolaj ex Sauua exsoluerit calicem, quem eidem dederet S: Helena ex Höttitsch
- 1716**
- Die 28. Julii concessit Ecclesia Stae: Hellenae ex Höttitsh confraternitatii sutorum ad Nouum Altare viginti florenos germ: mon:
- 1717**
- Die 4. Junii ad deaurandum altare sutorum concessi cum facultate Rdmi: Dni: Abbatis et Adm: R: P: Prioris... 30 fl Tw:...

20. VRBARIUM Filialis Ecclesiae S: HELENÆ in HOTITSCH

Vrbarium Sae: Hellenae in Höttitsh Anno 1717 reformatum ubi tamen antiquum aliquando, dum opus fuerit, inspiciendum
 Moderni syndici — Matthia Suppan siue Zurk, Andrea Zurk, Gregor Kontshar,
 Ansche Premik
 Aedituus — Lucas Tombshitsch

- 1726**
- Die 16 Aprilis Suppanus ex Köttitsh pro uexillo nouo Ecclesiae S: Hermagorae et Fortunati in Podlipouiza concessit Syndicis Podlipouizianis flor: 12: 54 ger: mo:...
 - Die 28 Augusti ad nouum aedificium capellae S: Joannis Nepomuceni Ecclesiae S: Leonardi concessi sunt 40 fl carn: mon:...
 - Die 13 octobris in proximam Ecclesiastici aedificii reparationem pro 159 asseribus dati sunt... flor: 10 car: mon: et 12 pacei
- 1728**
- Die 3 Maii ad aedificatione nouae Ecclesiae percepit Magister Murariorum Georgius Strophnig ex Cilla florenos quatuor germ: mon: pro Ecclesia S: Hellenae in Köttitsh. Contractus factus, quod Paliero omni die competant 7 grossi, reliquis Laboratoribus omni uno unus quinarius caes: et unus grossus
 - Die 7. Maii Murarii incepérunt laborare...
 - Die 24. Julii... Item pro 2 navibus lapidum dati sunt 4 fl carn: mon: Laurentio Dernouschek...

— Die 7. Augusti... item pro 32 curribus calcis dati sunt Michaeli Sherian
30 fl 20 x carn: monetae...

— Die 15. Septembris persoluta sunt quinque retia /vulgo dratt netz:/ pro
5 fenestris flor: 31 carn: mon:

— Eodem (16. september) Joanni Scherzl fabro ex S: Martino pro ferra-
mento debitaque labore Ecclesiae huiusque necessario dati sunt 48 fl carn:
monetae

— die 11. decembris datus est unus Zikinus Gregorio Kontshar pro Lapicida,
qui elaboraruit arte sua portas Ecclesiae

1730 — Die 26 Aprilis denuo incepérant laborare Ecclesiam hanc Murarii...
— Die 12 Augusti acceperunt et persoluti sunt totaliter finito labore Murarii
cum... 30 fl tw: et 7 xr

1731 — 4 Juli persolutus est faber vitrarius Balthasar Klemenzizh ex Zhemshenig
18 fl Lw: et 20 xr

— Die 23 Junii (!) supranotatus Vitrarius denuo percepit fl 17 car: mon:
quibus florenis pro suo labore totaliter est persolutus

— Item die 10 Augusti conuentum est cum Lapicida Moracensi Andrea
Krashouizh pro imponendo lapide per totam Ecclesiam S: Helenae. Ein
schueh per Ein Denarizh facit 475 una cum tabelis pro altaribus facit
G: M: 17 fl. ad hoc percepit lapicida pro Ara 6 fl G: m:. Item in Vino
1 fl 20 x Lw:

1737 — in die ratiocinii conuentum est cum pictore pro deauratione cathedrae
pro 21 fl g: m:...

— Item 28 Aprilis excepti sunt pro pictore 17 fl 26 x g: m:

1745 — 11. februar -zr

— Facta fuit ratio... ubi de parata peccunia soluta steura, contributione,
oleo ac datis ad computum noui Altaris florenis quinquaginta reman-
serunt... floreni ger: mon: 285

1746 — 20. januar -zr

— Facta fuit ratio... ubi persoluta majori ara,...

1748 — 24. januar -zr

— Facta fuit ratio... ubi computato oleo... et datis ad computum duorum
altarium collateralium flotenis centum...

1749 — 5. februar -zr

— facta fuit ratio... ubi computato oleo... item perceptis pro duobus an-
tiquis altaribus florenis 26 fl 16 x,...

1750 — 27. januar -zr

— Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo... ac datis ad computum minoris
seu quarti Altaris florenis triginta...

1754 — 23. januar -zr

— Facta fuit ratio... ubi persoluta steura... nigra casula...

1756 — Die 20 Januarii consignavit Matthias Dernouschegk pro se et patre suo
Laurentio defuncto huic Ecclesiae pro exsolvenda noua Compana in
vim Eleemosynae... c: m: fl 100

1758 — 19. januar -zr

— Facta fuit ratio... in qua persoluta fuere onera provincialia, oleum,
sacrum fundatum et campana 705 pondo habens in integrum...

1762 — 31. januar -zr

— Item computatae expensae in reparatione turris

21. VRBARIUM S: JOANNIS BAPTISTAE in VERNEK ex antiquo enucleate de-
scriptum et renouatum per me Joem: Bptam: Sternisher p:t: Parochiae Watsh:
administratorem Anno 1717
Syndici... Aeditus Gregor Kuss

1719 — Die 9 novembris... Item pictori pro imagine vexilli 14 qui: Item pro
deauratione crucis 9 qui: caes: item sculptori 4 qui: caes:

— Die 22 decembris excepti sunt ex hac arcula 6 fl car: m: et concessi
Ecclesiae Sti: Lamberti pro ornamento altaris Sti: Francisci Xaverii
ibidem

- 1722 — Cum Pictore Andrea Kernochar pro pictura Cathedrae Ecclesiae huius conuenerunt Syndici 7 fl tw: percepit iam 2 fl tw: Praedictus pictor totaliter persolutus est die 26 februarii 1722
 — Die 31 Martii pro Noua Cruce D: Jacobus de Thony dedit de Thamasco... summa fl 61: 54 xr Tw:
- 1728 — Concessi sunt Ecclesiae S: Hellenae ad erigendam Ecclesiam ab hac Ecclesia S: Joais: Baptistae 28 fl carn: mon:
 — Die 29 februar dati sunt 13 quinarii pro nouo missali...
 — Die 19 Martii dati sunt 14 fl ger: mon: et 16 grossi pro labore in turri fabro lignario 4 fl, pictori 4 fl et pro nodo turris 6 fl ger: mon: et 16 grossi
- 1737 — die 21 septembbris accepti sunt ab hac Ecclesia S: Joannis ad nouam fabricam Ecclesiae S: Nicolai in Sava mutuo ger: mon: 100 fl
- 1739 — die 27 januarii iterum mutuo accepti sunt versus oppignorationem litterarum decimae in Sava ger: monetae 100 fl
- 1750 — 29. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo, steura, contributione p: et pro 4 mensuris calcis expositis 31 florenis... remanserunt...
- 1751 — Den 1. November hat disse Kürchen zu der neuen fabric von der Kürchen St: Hellene in Höttitsch zu leich genombnen tw: 100 fl
- 1752 — 4. februar -zr
 — Facta fuit ratio dictae Ecclesiae, ubi persoluta steura et contributione computatis omnibus expensis quae hactenus in noua fabrica expositae sunt et se extendunt ad 614 fl 2 x nec non computatis illis 100 fl g: m: qui de dato 1. novembris 1751 ab Ecclesia S: Hellenae mutuo accepti sunt in parata solum manet septem floreni, dico g: m: 7 fl 41 x
 — den 8. februar zwen von disser Kürchen St: Hellene in mehreren zu leich genombnen tw: 100 fl
 — den 30. Martii von der Kürchen St: Floriani zu leich genombnen tw: 100 fl
 — den 4. Augusti von der Kürchen St: Leonardi in Kandersch zu leich genombnen tw: 100 fl.
 — den 8. october in mehreren von der Kürchen Unser Lieben Frauen am H: Berg zu leich genombnen tw: 120 fl
- 1753 — 1. februar -zr
 — Facta fuit ratio Ecclesiae Nouae S: Joannis Bptae: in Vernekg cum Syndicis in domo Parochiali, ubi persoluto oleo, steura et contributione computatis omnibus hoc anno in fabrica factis expensis, quae se extendunt ad 444 fl 5 xr ger: mon: ita ut haec noua Ecclesia una cum expensis priori anno notatis hactenus constet ad 1058 fl 11 xr ger: mon:...

22. VRBARIUM Ecclesiae SS: PRIMI et FELIZIANI M. M. ex antiquo perlucide descriptum et reformatum per me Joem: Bptam: Sternisher p.t. Parochiae Wotsh: administratorem 1717

- 1718 — Die 25 septembbris excepti sunt 4 fl ger: mon: missi Verbnikh Mattheo dem bildhauer Labacensi pro statuis factis, huisce ad numum perolutus est
- 1729 — Die 7 Junii excepti sunt Sex fl Tw: pro Sumptibus de tribus Altaribus in consecratione subitis
- 1730 — Eodem (14. marec) pro noua lucerna excepti sunt 15 grossi
 — Die 4 Junii conclusum, quid per Matthiam Beja pro 5000 clauium, ut ainut Skerlarye / Lucae Praepatnikh dati fuerint 14 ger: mon: quinarii. Atque pro 600 clauium uulgo dictis poddrussitsch 12 paceos
 — Die 16 Junii dati sunt... pro asseribus 5 fl carn: monetae. Eodem Skerlarye persoluti sunt pro tecto turri 25 flor:...
- 1741 — die 17 Aprilis accepti sunt pro candelabris 5 fl g: m:
 1742 — die 22 Martii excepti sunt pro reparacione campanae 1 fl 25 xr g: m:
 1745 — die 29 septembbris computi sunt pro campana in toto 43 fl: 11
 1746 — 25. januar -zr

- Facta fuit ratio..., ubi de pecunia venerant 6 fl, sed pro campana expositi sunt
- 1754** — 25. januar -zr
- Facta fuit ratio..., ubi persoluto oleo, et noua casula decem florenis,...
- 1756** — 25. januar -zr
- Facta fuit ratio..., et exceptis pro nouo vexillo florenis gm: quadranginta...
- 1757** — 25. januar -zr
- Facta fuit ratio praeftatae Ecclesiae in qua persoluto fuere 3 pondo olei, item vexillum in integrum, una cum stella, hasta, et sacco, totum vexillum constat 58 fl 41 xr:...

23. URBAR podr. cerkve sv. PETRA v GOLČAH 1687 —

- 1700** — Die 9 Maii excepti sunt... 35 fl car: mo: et dati Andreae Stephaniz pro scandalis, vglo skodlae...
- 1701** — Die 22 Maii dati sunt 21 quinarii caes: Joanni Smreznik pro melioratione scandalis...
- 1703** — Die eodem (29. maj) dati sunt... pro fero ad nouum Chorum... car: mo: 10 fl
Magister Andreas Vodouitsch ciuis in Littaÿ conductus est toli praetio ut in Podlipouez
- Die 16 decembris excepti sunt 12 fl 16 x pro fenestris
- 1704** — Die 23. februarii allatum est nouum altare, et positum ad Ecclesiam Sti: Petri in Golzh pro quo altari, et eius praetio diu tractatum est, et tandem conclusum, ut Ecclesia Dno: Joi: Jacobo Menegatti sculptori Labacensi, tum pro eius sculptorio Labore, tum pro deauratione bonae germanicae monetae persoluat... 190 fl ger: mo: quia promisit superaddere dua paria candelabrorum de argendorum, uno sacro conuiuo Euangelium Sti: Jois:, et Lauabo, sicut in splendorem pro capite Sti: Petri, et nouas claves, unam deargentatem et alteram deauratam
- 1705** — Die eodem (1. marec) excepti sunt 11 fl ger: mon: dati Jacobo Menegatti Sculptori ad rationem noui altaris
- 1709** — Die 3 februarii... solutum est Debitum Ecclesiae Stae: Margaretha in Prattensat
Item 7 quinarii pro portatile
- 1712** — Die 22 Aprilis... floreni quatuordecim sine x: 15 tw: D: Michaeli Rainbolth pictori Labac: pro Imagine et scriptura noui vexilli dati sunt
Item pro superiori crucula et vulgo für die stangen dem bildthauer 2 fl Tw:
Pro deauratione huius cruculae et farben der stangen 12 Sibzehner
— Die 9 Junii pro... roba necessaria ad vexillum nouum, dati sunt...
D: Christophoro de Thoni Mercatori Italo viginti floreni Tw:
- 1713** — Die 1. octobris excepti sunt... pro noua Cathedra Ecclesiae Sti: Petri in Golz 9 fl 20 xr germ: monetae...
- 1719** — Die 26 Martii concessi sunt Jacobo Juuan Edituo Sti: Lamberti 10 fl car: mo: quos applicabit, pro Noua capella Sti: Francisci Xaverii in eodem Ecclesiam...
- 1720** — Die 31 Martii dati sunt... viginti floreni car: mon: pro emendis /ut ait:/ vulgo Skodliss pro Ecclesiastico tecto, ...
Eodem Marco aedituo Wotshensi dati sunt 7 quinarii pro candelabro sex candellarum in medio Ecclesiae appendi solito
— Die 5. Octobris expositi sunt ex cistula pro reparacione architecturae et Nodo pro turi 11 fl g: m:...
- 1723** — 2. Aprilis Item pro reparacione tecti in Thurri... 4 fl Lw:
— Die 2. Maii expositi sunt... pro fabris lignariis 8 fl carn: m...
— Die 4. huius ut supra... expositi sunt 10 fl Lw: pro clavis...
— Iterati die 1 septembries accepti sunt 20 fl car: mo: pro clavis ut supra itaque fabri ferrarii totaliter persoluti sunt...

- 1742** — die 24 augusti dati sunt mutuo Ecclesiae S: Annae in Schimnigk in Summa necessitate pro fabrica nouae Ecclesiae proxime restituendi ger: mon: fl 60
- 1757** — 12. januar -zr
— Facta fuit ratio..., ubi remanserunt cum priori summa computata a tot annis abhinc in simul pro aedificanda Ecclesiae ruinam minante floreni ger: mon:... 207: 44 xr:
- 1759** — 12. februar -zr
— Habita fuit ratio... computata grana ex decimis, vexillum,...

24. VRBARIUM Filialis Ecclesiae SANCTI PETRI APOS: in GOLLITSCH

- 1762** — die 20 maii concessi sunt Ecclesiae S: Margaretha in Pratensath ad aedificandam turrim ger: mon: 39 fl 40 x
- 1770** — 1. Augusti ad instantiam Rdissimi: et Illmi: D: D: Abbatis Sittic: Ecclesia S: Petri in Gollitsch concessit Ecclesiae SS: Cosmae et Damiani in Obergurg tempore reaedificationis... 150 fl ger: mon:
- 1771** — 9. januar -zr
— Facta consulta ratione expositis exponentibus pro reparando tecto...
- 1778** — die 28 Maii haec Ecclesia Sti: Petri in Golltsche mutuo dedit in fabrica turris Ecclesiae Sti: Nicolai in Sava ger: mon: fl: 100

25. VRBARIUM Sae: MATRIS ANNAE ex SHIMNIK Ao: 1717 reformatum, ubi aliquando, si necessitas urgebit, antiquum reuelandum

Sindici moderni...
auditus Vrban Topoloushik
modernus Georgius Hribar

- 1718** — Die 13 Martii... dati sunt set flor: c: m: pro reparatione tecti...
- 1721** — 28. januar -zr
— Cum prior auditus resignauit in hodie ratione conclusum est loco eiusdem ager aeditum non ex obligatione, sed propria uolente Gasparus Hribar syndicus...
— Die 9 Martii pro noua casula, stolla ac manipulo excepti, ac soluti sunt decem floreni et x: 29 germo:
- 1722** ? Item dato (?) excepti pro missale ad Ecclesiam Stae: Annae /:ab Jacobo Dettoni:/ quinarii 16 caesarei
- 1727** — Die 31 Martii Jacobus Jeshouar et Georgius Hribar, cum Sig: Antonio seruitore Dni: Jacobi de Thonni conuenerunt pro noua Cruce Ecclesiae...
— Die 20 Junii Accepti sunt 14 floreni germ: monetae et dati sunt Dno: Pictori Andreae Kernoher pro tabella noua S: Annae in Shimnig Item eodem dati sunt Pictori pro deaurata Cruce tredecim quinarii... Item eodem dati sunt a conto 2 fl Laurentio Aisner... vor 3 stangen et stella pro vexillo
- 1729** — Die 10 Aprilis excepti sunt pro reparatione Calicis, deauratione et eius benedictione, flor: 5 Tw:
Item tres quinarii pro emendatione Albae et superpelicei
- 1739** — die 15 augusti accepti sunt pro nouo aedificio hujus Ecclesiae mutuo ab Ecclesia S: Nicolai in Zhlnish, atque huic Ecclesiae restituendi floreni germ: mon:... 150
- 1740** — die 20 augusti accepti sunt mutuo ab Ecclesia B: Mar: Virg: in monte Sancto pro aedificio nouo ger: mon:... 120 fl
- 1742** — die 24 augusti dati sunt mutuo Ecclesiae S: Annae in Shimnig in summa necessitate pro fabrica nouae Ecclesiae proxime restituendi ger: mon:... fl 60

- 1746 — 19. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi... venerunt g: m: 6 fl, sed pro pavimento im-
 pensi sunt
- 1751 — 17. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persolutis persoluendis, id est oleo, uno pari
 puluinarium, ac in solidum persoluto Altari majori remanserunt... 18 fl
 50 xr
- 1753 — 24. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi persoluto oleo, et reliquis persoluendis, ac com-
 putato calice, duabus statuis SS: Cosmae et Damiani...
- 1754 — 24. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi... in parata pecunia venerunt ger: mon: 21 fl
 sed accepti sunt ad computum pictoris, seu deaurorii,...
- 1755 — V tem letu so poravnali še preostali dolg »deaurorio, seu pictori« za
 opravljena dela »ad altari«
- 1758 — 17. januar -zr
 — Habita fuit ratio... in qua persolutum oleum, et noua Cathedra quantum
 fabro lignario et Pictori competebant Simul 47 fl
- 1759 — 19. februar -zr
 — Habita fuit ratio... in qua solutum est oleum, una Cotulla vulgo super-
 peliceum... et statua Crucifixi una Cum tabulis ante Altare...
- 1760 — 30. januar -zr
 — Facta fuit ratio... in qua computatum fuit oleum, tabulae Canonicae
 ad altare, et quaedam antiqua argentaria divendita...
- 1768 — 9. februar -zr
 — habita consulta ratione... venerunt 13 fl g: m: qui dati sunt Ecclesiae
 B: M: V: Montis Sancti ad minuendum ibidem contractum debitum et
 concessos pro nouo aedificio florenos 104...
- 1771 — 7. februar -zr
 — facta consulta ratione... in parata remanserunt 16 fl g: m: qui dati sunt
 Ecclesiae S: Nicolai in Tshollnisch ad minuendum ibidem ratione nouiter
 aedificatae Ecclesiae, contractum debitum
- 1783 — Ausgaben
 per Nagel und Eich = Platen... 21 fl 15 x

26. VRBARIUM Novum Ecclesiae S: RADEGUNDIS ex antiquo fideliter trans-
 sumptum Anno 1762

- 1743 — die 24 Aprilis dati sunt mutuo Strenuo Domino Francisco Xaverio Pirko-
 vitsch 500 fl g: m: versus oppignorationem Decimae...
 ? — Hanc Decimam oppignoravimus ob fabricam nouae Ecclesiae Laurentio
 Suppantzsch qui 500 fl g: m: huic Ecclesiae concederat...
 ? — Debita passiva hujus Ecclesiae
 Haec Ecclesia tenetur Ecclesiae S: Laurentii 50 fl car: mon: quos in
 fabrica nouae Ecclesiae mutuos acceperat
 Item pictori Camnicensi debentur pro 4 altaribus antipendiis etc: 78 fl
 48 x g: m:
- 1763 — 20. Januar -zr
 — NB: 1762 hat disse Kürchen vor die Eisens Nätz ausgelegt 40 fl tw:
 — Die Kirche ist schuldig 100 fl Tw: dem Jacob Paulitsch welche sind
 Anno 1763 zum Gebey verwendet worden
- 1764 — 26. januar -zr
 — Facta fuit ratio... ubi expensis in nouam Cathedram 47 florenis...
 caeterisque solutis solvendis remanserunt... duo floreni et 20 crucigeri
 — Die 7. martii empta fuit pro hac Ecclesia noua Alba...
- 1768 — Für diese Kärchen ist der Glassers Verdienst de Anno 1768 von der
 Kürchen U:L:F: zu Wrisch mit 50 fl tw: nach Tschemschenig dem Glaser

bezalt worden welche 50 fl diese Kürchen S: Radegund der Wrischeischen zu vergütten schuldig

1784 — Sie haben gearbeitet an dem Thurn-Nothdach, welches von einem Ungewitter und Sturmwind ist herabgeworfen worden,...

27. VRBARIUM novum Ecclesiae S: GREGORII in SHUARULE ex antiquo Studiose et Fideliter transsumptum Anno 1756

- 1735 —** Haec Ecclesia debet Ecclesiae S: Radegundis in Sterma Niua liquido de dato 24 septembris 1735 ... 40 fl
Item de dato 26 Januarii 1739 ... 30 fl
- 1757 —** Die 19 Januarii ... dati sunt Italo 5 fl g: m: pro quadam nova Casula, ...
1759 — Die 18 Julii restituit Ecclesia S: Gregorii in Shuarulach Ecclesiae S: Radegundis in necessitate noui aedificii 30 florenos c: m:
- 1763 —** 10. januar -zr
— De hujus Ecclesiae pecunia Concessi sunt Ecclesiae in Podlipoviz pro nouo vexillo duo floreni et 30 Crucigeri, quos Ecclesia in Podlipoviz restituere debet
- 1767 —** Anno 1767 hat die Vicinitet vor ein Neue Klogken angefangen allmossen zu geben ...
- 1771 —** Anno 1771 ist die berehung von der Kloken Collectur vollständig getroffen ...
- 1777 —** Habita fuit ratio... remansit debitum passivum in apponendo novum tectum pro ut in extra scriptis ratiociniis specificie notatum videri potest
- 1787 —** den 27. August ist der neue Kelch von den Herrn Schumann Gürtlermeister zu Laibach gekaufet worden per fl 33
- 1788 —** Im Jahr 788 ist der neue Altar dem bildhauer von Krainburg bezahlet worden per fl 68
- 1789 —** Im Jahr 789 ist die Kirche besonders beim Thor von den Mäuerern verbesserset, der ganz herumgemacht und aussgeweissert worden per fl 15: 37: 2
- 1792 —** Im Jahr 792 ist das Thurn dach repariret worden per fl 34 ...
- 1796 —** Im Jahr 796 ist der Altar St: Gregors per 73 fl vergoldet worden von den H: Joseph Ulladkovitsch, ...
- 1797 —** Im Jahr 797 fürs Meessbuch und Altarstein fl 5: 4

OPOMBE

1. Delovni naslov, ki odkriva predvsem zanimanje ene občine za pridobitev popolnejše evidence spomeniškega gradiva na njenih tleh. Omejevanje na ozek časovni in zgodovinski okvir, ki ga predstavljajo sedanje občinske meje pa bi bilo pri izdelavi umetnostnozgodovinske topografije neustrezno, kar potruje že bežen pregled pričajočih izpisov.

2. Dr. France Stele, Umetnostno-zgodovinski izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani, Carniola N V. 5/1914.

3. V mislih imamo predvsem spomeniško gradivo večjega dela nekdanje Kranjske, ki še ni sistematično predstavljeno z umetnostnozgodovinskimi topografijami.

4. Obseg oziroma število podružničnih cerkva se je od Bizancijevega popisa iz leta 1581 (Janez Höfler, Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja, Viri za zgodovino Slovencev 6, SAZU v Ljubljani 1982) pa do začetka zmanjševanja obsega vaške župnije leta 1784 spremenilo le v toliko, da se je po sredini 17. stoletja pridružila enaindvajsetim filijaljam še medijska grajska kapela (zgr. v letih 1637—1640). Omenimo še nekatere važne mejnike iz zgodovine te župnije. Prvotno je bila podružnica mengeške prafare. Leta 1462 je pripadla cistercijanskemu samostanu v Wiener Neustadt, ki se je moral ob ustanovitvi ljubljanske škofije odpovedati šempeterski župniji, za odškodnino pa je prejel

župnijo Mengš s podružnicami Vače, Čemšenik, Zagorje in Dol. Te pa je dobrih 200 let kasneje, 13. septembra 1668, odkupil stiški samostan (A. Koblar, Paberki iz arhiva cistercijanskega samostana v Dunajskem Novem Mestu IMK 10/1910). Po ukinitvi ogleskega patrijarhata in nastanka goriške nadškofije (1751) je prišla vaška župnija pod okrilje novoustanovljene nadškofije. Ob tem omenimo, da so leta 1758 vse cerkve te župnije prispevale t. i. »subsidiump ad fabricam Goritiensem«. Znane reforme po koncu 18. stoletja so vplivale na priključitev župnije ljubljanski škofiji in povzročile nastanek župnij Klovrat (1784) in Sava (1809), tem pa so sledile Šentlambert (1862), Sveta gora in Hotič (1875) ter Izlake (1965).

5. Župniki so zapisovali dohodke in izdatke ob začetku naslednjega leta, pod njimi pa so zabeležili tudi izdatke za tekoče leto. Letni zaključni računi (v izpisih oznaka -zr) si v urbarjih sledijo po pravilnem časovnem zaporedju. Ker so šablonsko oblikovani smo izpisali le dele besedil, ki ustrezajo umetnostnozgodovinskemu vidiku pričajočega prispevka. Popolnejšo predstavo o obliki zaključnih računov pa nudita neokrnjena prepisa iz urbarjev sv. Janeza Krstnika v Verneku (4. 2. 1752) in sv. Lenarta v Kandršah (12. 2. 1765).

6. Omenjeno nedoslednost morda najbolje osvetlijo vpisi v urbarju cerkve sv. Marjete v Široki seti pri katerih ugotovimo le to, da so izdatki med leti 1691—1700 precej večji kot pred in za tem obdobjem. Kljub temu, da župnik ni navedel vzroka izplačila je očitno, da so odplačevali nov oltar sv. Marjete, ki je ohranjen še dandanes. Čas izdelave velikega oltarja je označen z izvirnim napisom (1690) na hrbtni strani nastavka. Značilna za ta čas pa je tudi v prostor razgibana zasnova zlatega oltarja. (Milan Zeleznik, Osnovni vidiki za študij »zlatih oltarjev« v Sloveniji, ZUZ IV/1957).

7. Ljubljanski kipar Ivan Jakob Menegathi je kupil 9. aprila 1704 kapiteljsko kopališče za stolnico sv. Nikolaja. (Anton Koblar, Kopališča v Ljubljani, IMK 10/1900, p. 71.)

8. SBL 13/1982, geslo Verbnik Valentin. Isti kipar je izdelal leta 1757 tudi stranski oltar Zadnje večerje za župno cerkev sv. Petra v Naklem. (Ivan Vrhovnik in Anton Koblar, Zgodovina nakelske fare, Ljubljana 1885, p. 42.)

9. Dr. Sergej Vrišer, Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji, Ljubljana 1976.

10. Kamnosek Jernej in njegova sinova, ki so bili podložni zaloški graščini, so dejavní prav v času barokizacije tega gradu.

11. V urbarju župne cerkve sv. Martina je omenjen kipar Michael Janeschitsch v zvezi z nekim dolgom, ki ga je odplačeval med leti 1696—1699. Zabeležka o tem se nahaja neposredno za vpisi iz leta 1674, ko je cerkev kupila nov oltar. Ob tem še omenimo, da je 26. aprila 1676 prejel plačilo za delo pri oltarju sv. Jožefa slikar Jakob Monhardt. (NŠALj, Šmartno pri Litiji ŽA/ Razne knjige, sign. 1416.) Krstne knjige župnije Šmartno pri Litiji (NŠALj) odkrivajo tudi ženino ime (Katarina) in imena osmih otrok, ki so se jima rodili med leti 1691 in 1713. Navedbe poklicev oseb so v matičnih knjigah zelo redke zato omenimo še naslednji vpis v mrlški knjigi za 14. april 1715: »Eodem die abdormivit in D(omi)no Catharina Janeshizhin bildhauerin alhier munita Sacramentis nencessarii ad Salutem Annorum circiter 40.«

12. NŠALj, Šmartno pri Litiji, Matične knjige. Jernej in Eva Rambshissel se v krstnih knjigah omenjata vse do 23. januarja 1711, ko je bil krščen njun zadnji otrok Frančišek Ksaver. Triinpetdesetletni »D(omi)nus Bartholomaeus Rambshissel pictor a St. Martino« je umrl 13. aprila 1711, enainšestdesetletno gospo Evo »Konzharin Vel Ramshisslin« iz Šmartna pa so pokopali 26. januarja 1730.

13. Cf. op. 9. Za njegovo prvo znano delo štejemo kiparski okras za nekde. oltar sv. Ane v žup. c. sv. Elizabete v Ljubnem, čeprav je Avguštin Stegenšek v topografiji Dekanije Gornjegrajske (Maribor 1905) označil za umetnika le mizarja Janeza Jurija Weidnerja, napisu »Peter Jeneshizs V(?) 1755« pa ni posvetil posebne pozornosti.

14. Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije II., Ljubljana 1975, p. 599—602.

15. Dr. Damjan Prelovšek, Ljubljana baročni arhitekt Candido Zulliani in njegov čas, Razprave SAZU, XV, Ljubljana 1986.

16. Oltarna slika je kvalitetno baročno delo s konca 50-tih let 18. stoletja na kateri lahko kljub zaprašenosti in manjšim poškodbam na robovih odkrijemo značilen kolorit Cebejevega čopiča, modelacija gub pri oblačilih in svetnikovega obraza

pa nas takoj spomni na sliko sv. Bonaventure iz frančiškanskega samostana v Ljubljani.

17. NŠALj, Vače ŽA/Razne knjige, fasc. 3. Ostale urbarje najdemo pod Vače ŽA/Razne knjige, fasc. 1—5, Hotic ŽA/Razne knjige, Šentlambert ŽA/Razne knjige in Kolvrat ŽA/Razne knjige. Pri izpisovanju iz urbarjev smo se zaradi poudarjenega umetnotnozgodovinskega vidika omejili le na delne prepise celotnih besedil, zato smo izpuščene dele vpisov označili s tremi pikami. Okrajšave najbolj znanih pojmov (Adm: Rdus; Dnus: = Admodum Reverendus Dominus, 9 bris = novembris, Sae: = Sanctae, flor: ger: m: = floreni germanicae monatae, p: t: = pro tempore, itd.) ter okrajšave lastnih imen smo prepisali v izvirni obliki skupaj z znakom okrajšave — dvopičjem. Oklepaji z dvopičjem tudi v izvirniku omejujejo vsebinska dopolnila celotnega besedila, zato smo to oznako obdržali tudi v izpisih. Ostale suspenzije, kontakcije in okrajšave v obliki posebnih znakov pa smo izpisali s celimi besedami, predvsem v prid večji preglednosti celote.

18. Cf. op. 9, p. 43.

19. Doma iz Šmartna pri Litiji. Krstu vseh otrok, ki so se rodili Pavlu in Veroniki Voukh med leti 1702—1714 sta botrovala Franc Ignac Adam in Marija Ana Terezija Apffaltrer, slednja rojena Dinzl.

VAROVANJE TEHNIŠKE DEDIŠČINE IN NJENA PREZENTACIJA

Tadej Brate

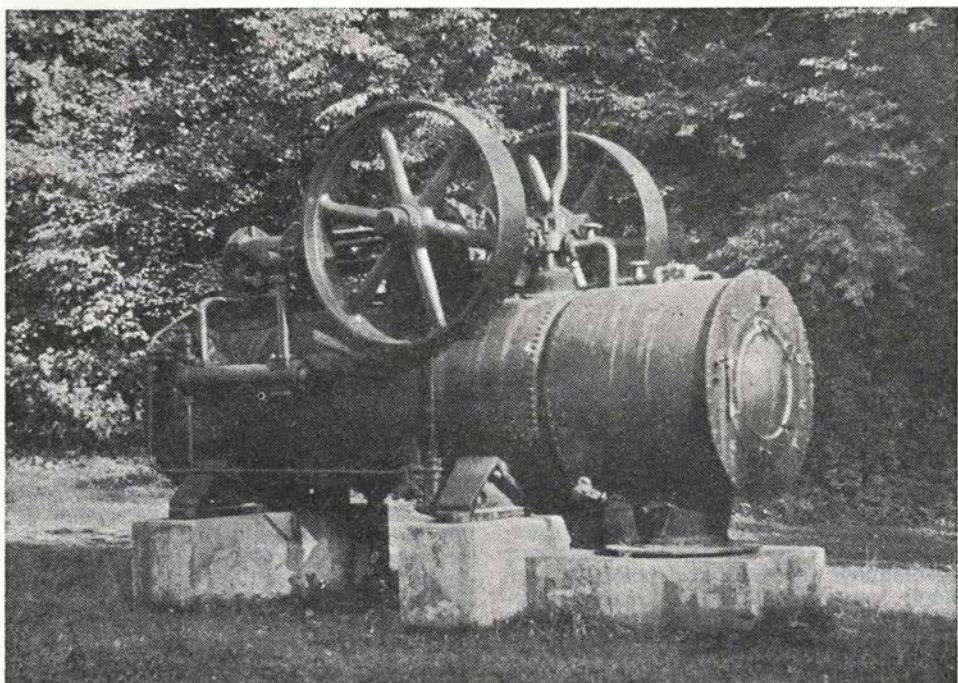
PRESERVATION OF TECHNICAL PATRIMONY AND ITS PRESENTATION

POVZETEK

V zadnjih letih opažamo, da se je zanimanje za tehnično dediščino zelo povečalo. Ta nova miselnost se kaže v postavljanju tehniških spomenikov pred tovarnami itd. Z leti pa je to postavljanje spomenikov in pomnikov pokazalo tudi svojo temnejšo plat. Stroj se znajde ne-nadoma navadno v okolju, kamor ne sodi. Atmosferilije so začele svoje razdiralno delo. Na hitro je mogoče našteti posebej značilne poškodbe. Za konservacijo takih strojev ni primerna vsaka antikorozivna zaščita. Neprimerni so tudi razni barvni dodatki. Zato si moramo prizadevati, da bodo stari stroji prezentirani na pravi način pa tudi ustrezno zavarovani, ne pa kot skrupučala, na katera je nepoučeni, v veri, da dela prav, navesil vse, kar mu je prišlo pod roke. spomenik, stroji, poškodbe, restavriranje

The interest in technical patrimony has increased noticeably during these past years. This new attitude can be seen in the placing of technical monuments in front of factories, etc. But with the years, the manner of placing monuments and memorials has shown its darker side. A machine suddenly finds itself in an environment where it does not belong. The atmospheric conditions have begun their destructive work. Here is a short list of the most common damages. Not every anti-corrosive protection is suitable for the conservation of such machines. Various colouring additions are also unsuitable. Therefore, we must strive to present such machines in the right way and give them appropriate protection instead of presenting them as butchers onto which the layman, in firm belief that he was doing the right thing, put anything that came within his reach. monument, machines, damages, restoration

V zadnjih letih opažamo, da se je zanimanje za našo tehniško dediščino razmeroma zelo povečalo. Spoznanje, da so stari stroji in naprave ter odsluženi objekti tudi del naše kulturne dediščine, vedno bolj prihaja v zavest ne le strokovnjakov, temveč tudi preprostih delovnih ljudi. V trenutku, ko se stroj zaradi dotrajnosti ustavi, ne sledi več nujno njegova fizična likvidacija in prodaja njegovih delov za nadaljnjo reprodukcijo. Zgledi varovanja tehniške dediščine v zadnjih letih pričajo o nekem novem odnosu do starih naprav in o novih pogledih na dolgoletno tradicijo neke proizvodne panoge. Istovetenje ljudi s stroji, ki so jim služili dolga leta in s katerimi so si generacije delavcev prislužile pokojnino, postaja vse očitnejše. Ta nova miselnost se kaže v postavljanju tehniških spomenikov pred tovarnami, v parkih ali na drugih javnih mestih. Pri postavljanju ali varovanju teh naprav spomenikov pa spomeniška služba do danes v bistvu ni kaj prida sodelovala. Odkrito rečeno: tiho smo odobravali tako ravnanje in se veselili, da je bilo del tehniške dediščine mogoče rešiti na ta način.

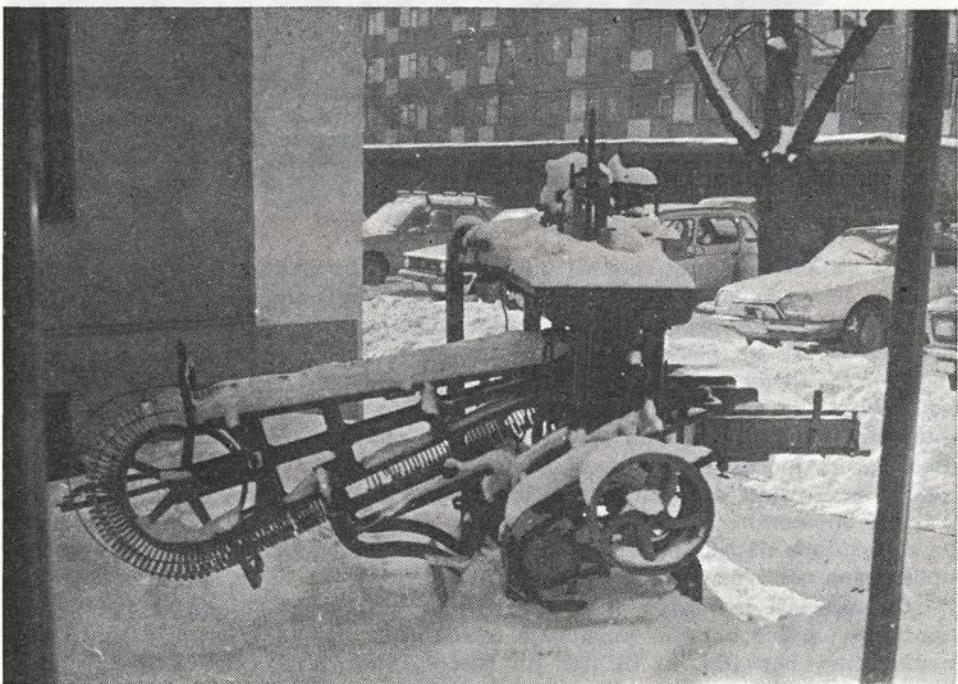
Sl. 100. Tržič — nezaščitena parna lokomobila kot tehniški spomenik
Fig. 100 — Tržič — an unprotected steam engine as a technical monument

Z leti pa se je pri postavljanju tehniških spomenikov ali pomnikov pokazala tudi temnejša plat, o kateri kaže spregovoriti. Ena največjih napak na tem področju se dela že pri postavljanju spomenika. Stroj ali naprava, ki je ves življenjski vek delovala v določenem okolju, je običajno iztrgana iz njega in nemalokrat postavljena v okolje, v katero ne sodi. Če je neki stroj deloval v zaprtem prostoru, v katerem so bile običajne delovne razmere pri povprečni temperaturi okrog 20°C in normalni vlažnosti zraka, se je na prostem znašel v novih, zanj neugodnejših razmerah. Atmosferski vplivi, kot so dež in sneg, saje in prah ter žveplena kislina v dežu, so začeli svoje uničevalno delo. Če so kovinski strojni deli kombinirani z leseniimi, se les običajno napije vlage in jo nato počasi oddaja jekleni konstrukciji, ta pa začne rjaveti. Stiki lesa s kovino običajno sploh niso ustrezno zaščiteni pred korozijo in tu nastopijo prve večje poškodbe. Ko se stroj »na ogled postavi«, ga sicer poprej očistijo in pobarvajo, da se sveti in je prijeten na pogled, to pa je tudi vse. Ker ni zaščiten pred korozijo, kot morajo biti zaščitene konstrukcije, na katere delujejo atmosferski vplivi, barva, ki je mnogokrat nanesena tudi prek mastnih madežev, že v letu dni odpade in spomenik je popolnoma prepuščen uničevalnim silam narave.

Omenimo naj še posebno vrsto korozije, ki nastane med strojnimi deli, izdelanimi iz različnih kovin. Ko mednje priteče kisla deževnica, nastopijo med različnimi kovinami električni potenciali. Preprosto povedano, se deli

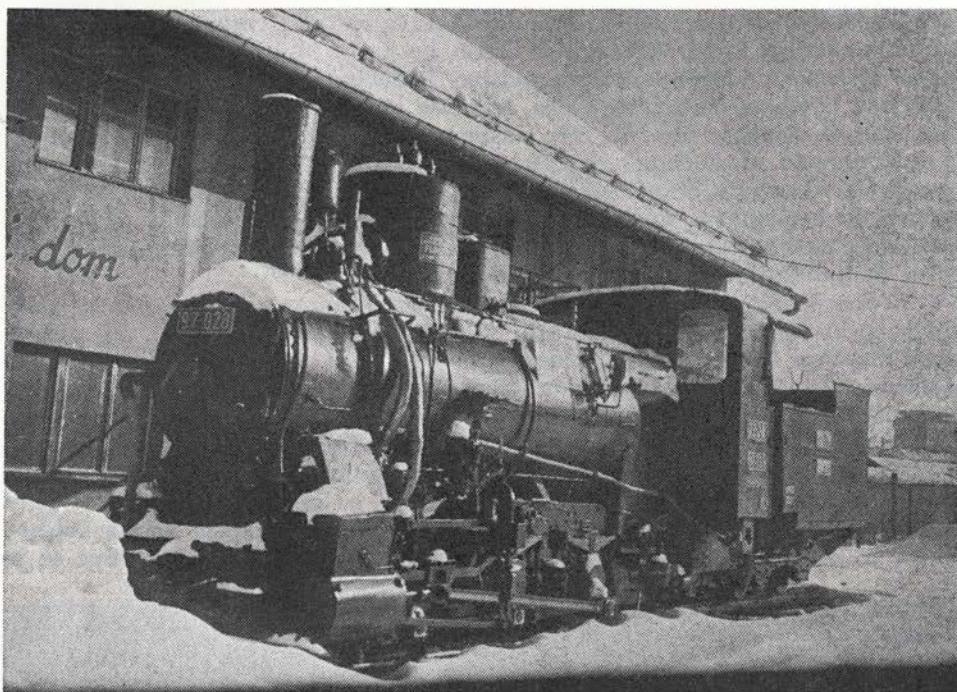
stroja spremene v primitivne galvanske člene in se začne razpadanje elementov zaradi električne. Elektrokorozija se začne, ne da bi jo opazili, njene posledice pa so sčasoma hude in težko popravljive. Podobno se dogaja tudi med strojnimi deli iz istega materiala. Vlaga, ki pride med dva jeklena dela, ju napade in začne se rjavenje. Rja, ki tako nastaja, je železov oksid, ki z nastajanjem povečuje svojo prostornino. Nastajanje rje med dvema strojnima deloma povzroči, da se morata drug drugemu umakniti. V materialu nastopajo nove napetosti, ki nemalokrat povzročijo deformacije enega ali obeh delov ali pa celo porušenje strojne zveze. Takšno korozijo smo ugotovili pri obnovi starih tirnih vozil in ljubljanskega tramvaja.

S prenehanjem delovanja nekega stroja ali naprave se razmere na njem običajno bistveno spremenijo. Stroju se ne dovaja več energija, ni več ustreznega mazanja in vzdrževanja, mnogokrat pa pride tudi v druga temperaturna območja. Tipičen primer propada takšne tehničke dediščine so stare parne lokomotive, ki so jih železničarji postavili po postajah kot tehničke spomenike. Stroje so kompletirali, jih postavili na posebne tirne odseke in jih pobarvali z običajnimi barvami. Po slovesni postavitvi lokomotive so običajno pozabili nanjo za več let. Ko je ugasnil ogenj v stroju, so razmere na vozilu postale bistveno drugačne. Tam, kjer je prvotno vsa voda izhlapela zaradi topote kotla, je deževnica začela svoje razdiralno delo. Vlaga izpod lokomotive se je

Sl. 101. Ljubljana — tovarna Kuverta: po desetletjih delovanja v zaprtem prostoru so stari stroj postavili na prosto in ga tako izpostavili razdiralnim procesom

Fig. 101 — Ljubljana — tovarna Kuverta (factory): after decades of functioning indoors, the old machine was put out of doors and thus exposed to damaging processes

Sl. 102. Ljubljana. Po generalni obnovi in lakiranju so staro bosansko lokomotivo postavili na prosto. Da je prej na prostem že propadla, ni nikogar izmodrilo...

Fig. 102 — Ljubljana. After general renewal and varnishing, the old Bosnian engine was placed in the open. The fact that it was destroyed before while it stood in the open air seems to worry no one...

dvigala ob kotlu in tudi skozenj ter vlažila notranjost stroja. Od sonca segreti kotel se je spremenil v lovilec vlage, ki je bila pod njim in se je zaradi segregiranja srkala skozi pepelnik lokomotive. Običajna tirna greda iz gramoza pod lokomotivo, ki se posede za več centimetrov in v kateri se lahko nabere tudi več sto litrov vode, pa je odličen zbiralnik vlage. Ob postavitvi lokomotive kot spomenika se teh razmer ni zavedal nihče, zato do danes niti ena naša muzejska lokomotiva ni bila v celoti zaščitena pred korozijo v notranjosti. Posledica tega so močno poškodovane lokomotive, ki so jih v zadnjem času popravljali v železniških delavnicah v Šiški. Nepravilnost antikorozivne zaščite tehniškega spomenika je pri lokomotivah verjetno najbolj ilustrativna. Seveda pa so podobne napake opazne tudi na drugih spomenikih, pri katerih niso bila upoštevana osnovna pravila antikorozivne zaščite. Pa to še ni vse! Želeč spomenik pokazati javnosti v vsej lepoti in veličastju, samozvani konservatorji uporabijo obilico barv in pobarvajo nekoč črno starino z vsemi mogočimi in nemogočimi barvami, ki bi jim jih zavidal tudi Walt Disney. Nekaj takih kičastih stvaritev so postavili tudi železničarji pa Smelt, tovarna Kuverta in še kdo. Pisano pobarvani stroji zbujojo vtis neresničnosti, da, celo smešnosti! A barva še ni najhujša nadloga pri prezentaciji starih strojev. Hujši so ponaredki, ki jih tudi imamo.

Da bi javnosti prikazali prvo uspešno parno lokomotivo s petimi pogonskimi osmi, so naši železničarji izdelali novo lokomotivo. Iz lokomotive št. 28-053 so z dodajanjem parojemov in zamenjavo kabine izdelali skrpucalo s številko 135-001, lokomotivo, kakršna je nastala deset let pred tipom 28. To, da je originalna lokomotiva imela zvezni parni stroj, nizek parojem in Clenchov sušilnik pare, ni zanimalo nikogar. Teh elementov pač niso upoštevali in so izdelali nekaj, kar ni ničemur podobno.

Če bi se v Tehniškem muzeju Slovenije v Bistri pojavil avtomobil Ford model T, ki ga pozna skorajda vsakdo, opremljen z aluminijastimi platišči, radiom in halogenskimi lučmi, bi javnost takoj reagirala in obtožila vodstvo muzeja šarlatanstva. Ko pa se v slovenski muzejski zbirki tirnih vozil znajde lokomotiva z oznakami iz leta 1933, dimnikom iz svojih prvih dni in ima napise o lastništvu JŽ iz leta 1953, je stvar sama po sebi umevna. Če gremo dalje, pa lahko ugotovimo še, da so bili varnostni ventili na stroju prestavljeni nad peč, tender in kabina sta bila predelana v obliko iz poznih petdesetih let, parni zvezni stroj je bil predelan v dvojčnega, pa vendar nosi lokomotiva vojaško kategorijo iz prve svetovne vojne. Te stvari seveda ne gredo skupaj. To, da stroj nima vakuumskih zavore in manjkajo dvojni kavljci na spenjačah, ne moti nikogar. In tako se v vsej svoji lepoti šopiri tipična slovenska tovorna lokomotiva, skupek predelav in stilov, ki so ji bili dodani ali odvzeti.

Primer je zgovoren. Prizadevati si moramo, da se bodo stari stroji prezentirali javnosti obnovljeni v izvirni podobi, in ne kot skrpucala, na katera je kdo v dobri veri, da dela prav, navesil vse, kar mu je prišlo pod roke.

Ko skušamo ohraniti predmete naše tehniške kulture iz preteklosti, naj nam bodo vodilo predvsem avtentičnost stroja ali naprave, njena nepotvorjena podoba ali rekonstrukcija v prvotno stanje, popolna antikorozivna zaščita in postavitev na primerinem in ustrezno zaščitenem mestu. Le tako bomo ohranili zanamcem priče naše tehniške preteklosti neokrnjene in ustrezno zavarovane.

**PRISPEVKI K PREDMETU IN VREDNOTENJU
ETNOLOŠKEGA KONSERVATORSTVA**

Zvezdana Koželj

**ATTRIBUTIONS TO THE OBJECT
OF ETNOLOGICAL CONSERVATION
AND ITS EVALUATION**

POVZETEK

Bazična etnološka veda in etnološko konservatorstvo obravnavata isto kulturno sestavino: ljudsko stavbarstvo z dveh različnih gledišč. Predmet etnologije je ljudska kultura in način življenja na ravni vsakdanosti. Varstvo kulturne dediščine pa kot posebna interdisciplinarna stroka vidi v stavbarstvu materialni vir za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes. Konservatorska stroka vidi v kulturnih spomenikih pričevalne materialne ostaline: varujemo jih zato, da ohranimo sebi in zanacem pričo o človekovi kulturi in civilizaciji. Vsekakor si morajo tudi etnologi konservatorji prizadavati, da bi zanimanje etnologije za človeške odnose v vsakokratni družbi in načinu življenja vključili v interdisciplinarni pristop k obravnavi kulturnih spomenikov nasploh. Torej ne gre več za klasično delitev po akademskem predmetu obravnave.

etnologija, teorija, varstvo

Basic ethnological science and ethnological conservation deal with the same component of culture: folk architecture, but from two various points of view. The object of ethnology is man's culture and daily life. Cultural patrimony conservation as a specific, interdisciplinary profession sees cultural monuments as source for the study of man's life in the past as well as today. Conservational profession sees cultural monuments as testifying material remains. We protect them in order to preserve, for ourselves and for the posterity, witnesses of man's culture and civilization. It is a must for ethnologists conservators to strive to include the ethnological interest into human relations in any society or manner of life into interdisciplinary treatment of and dealing with cultural monuments in general. The classical division according to the academical object of study is no more.

ethnology, theory, protection of cultural property

Ko govorimo o predmetu in kriterijih vrednotenja etnološke dediščine oziroma etnoloških spomenikov, moramo vsekakor citirati razpravo Borisa Orla o problematiki varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji:¹

»Za nepremične etnografske spomenike morejo poleg naselij veljati predvsem raznovrstne ljudske stavbe, med katere nam je šteti najprej kmečko hišo, zatem pa razne gospodarske stavbe, ki skupno s hišo tvorijo dom ali domačijo. Teh gospodarskih stavb (pritiklin) razlikujemo celo vrsto: hlev, skedenj ali pod; kašča, svinjak, sušilnica, čebelnjak, koruznjak, vodnjak, kozolec, razne domače delavnice (kolarnica, kovačnica) in druge stavbe (mlin idr.). V posebno vrsto ljudskih stavb, ki so večidel oddaljene od doma, sodijo vinski hrami ali zidanice, pristave, planinski stanovi, seniki, zaklonišča, oglarske koče ali kolibe in razne preproste stavbice, pletene iz slame, kanele, paluda ali koruznice. Kot stavbe je obravnavati ograje, brvi, mostove itd. Tudi razne obrtnne delavnice

(mlini, kovačnice, hiše z lončarsko pečjo itd.) ter objekti (določene), mestne ali trške stavbarske kulture sodijo v ljudsko stavbarstvo, poleg tega pa preprosta cerkvena arhitektura (podružnične cerkve, potna znamenja, kapelice itd.).

Z ljudskopravnega področja bi mogli označiti npr. staro vaško lipo ne samo kot prirodno znamenitost, temveč hkrati tudi za nepremični etnografski spomenik.²

Omenjeno besedilo je temeljni kamen povojnega etnološkega konservatorstva, prav tako ga lahko z le majhnimi popravki upoštevamo tudi danes.

Namenoma ne mislim polemizirati o razhajanju med bazično etnološko vedo in etnološkim konservatorstvom, saj omenjeni stroki obravnavata eno in isto kulturno sestavino, tj. ljudsko stavbarstvo, z dveh različnih gledišč. Predmet sodobne etnologije sta, kot vsi vemo, ljudska kultura in način življenja na ravni vsakdanosti.³ Posamezne kulturne pojave pojmuje le kot sredstvo za razodevanje načina življenja in njegovih zakonitosti v celoti — to je bistvena sestavina »etnološkega vidika«, ki ločuje omenjeno disciplino od ostalih kulturno-loških ved.⁴

Na drugi strani pa varstvo kulturne dediščine kot posebna interdisciplinarna dejavnost vidi v stavbarstvu materialni vir za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes.⁵ Naj ponovimo: Konservatorska stroka vidi v kulturnih spomenikih kulturno prepričevalne materialne ostaline preteklosti; varujemo jih zato, da jih ohranimo sebi in zanamcem kot eminentne priče človekove kulture in civilizacije.⁶ Konservatorstvo ali njihov temeljni del raziskovanje objektivnih sestavin v našem ožjem in širšem okolju, ki pričajo o kulturnih, civilizacijskih, tehničkih, umetnostnih, zgodovinskih, gospodarskih itd. odnosih, dogajanjih in stanjih v času in prostoru.⁷

Iz povedanega sledi, da se moramo zavedati, da se metode obeh strok dopoljujejo, lahko bi celo govorili o dialektiki medsebojnega vplivanja, kar lahko vsekakor prispeva še več vedenja o našem skupnem predmetu obravnavne.

Ko govorimo še dalje o nepremični etnološki dediščini in iz nje izluščenih spomenikih, ugotavljamo, da so predmet obravnavne v prvi vrsti samostojni objekti (stanovanjske in gospodarske stavbe) ali skupine samostojnih objektov, povezanih v večjo naselbinsko enoto (domačija, zaselek, vas, mesto), ki so zraščeni s pokrajino in življenjem v njej ter kulturna krajina. Dasi skuša etnologija spoznati naselja, stavbe in stavbne detajle čim bolj nadrobno, posebno v gospodarskih poslopjih, ki so ohranila v svoji arhitekturi več arhaizmov kot naprednejše oblike bivališč, obravnavate kulturne prvine v prvi vrsti kot enega izmed virov, ki naj nam približajo in osvetlijo življenje človeka. V luči tega nazora naj bi odkrivali v stavbarstvu različne oblike človekovega bivanja, preživljanja, socialnih razmer in stanovanjske ravni, medsebojna razmerja, sege in navade, psihološke značilnosti, umetnostna hotenja in ustvarjalne pobude kakor tudi prepletanja sosednjih in drugih kultur v sedanjosti in preteklosti. Ker je stavbarstvo že od vsega začetka kar najtesneje povezano s človekovim gospodarstvom, socialnimi razmerami in duhovno usmerjenostjo, razkriva bolj kot katerakoli druga kulturna dobrina raznolikost oblik in zasnove. Prav ta široka razpredelenost stavbarstva v vseh smereh in ravneh človekovega življenja mu daje tako pomembno mesto v ljudski kulturi.⁸

Kot etnološko dediščino lahko obravnavamo tudi umetnostno (znamenja, kapelice, podružnične cerkve), naravno (drevesa, izvire tekoče in stoječe vode) in druge zvrsti dediščine, kadar so med seboj življensko povezani.⁹

S sodobno usmeritvijo etnološke vede, s prenosom poudarka etnološkega proučevanja s podeželja tudi v mesta in z razširitvijo razkrivanja življenjskega stila tistih socialnih ali etničnih skupin, ki imajo oziroma so imele v določenem času in kraju specifičen značaj, se nam nakazuje preobilo dela. Ker pa razširjenega obsega dela kadrovsko ne zmoremo, se v praksi omejujemo predvsem na nepremične objekte kmečke in obrtno-delavske kulture.¹⁰

Vsekakor si moramo etnologi konservatorji tudi vseskozi prizadavati, da bi »nove« določitve etnologije, po katerih se posveča predvsem človeškim odnosom in načinu življenja v vsakratni družbi, upoštevali pri interdisciplinarnem obravnavanju kulturnih spomenikov nasploh. Torej ne gre več za klasično delitev po akademskem predmetu obravnave, marveč za uporabo specifične etnološke metode pri raziskovanju teh pojavov in hkrati za raziskovanje načina življenja v naseljih in okoljih, ki lahko pomenijo osnovo za pravilno načrtovanje varstva in varstvenih posegov.¹¹

Naloga etnologa pri varstvu kulturne dediščine bi morala biti dvojna, hkrati pa tudi bistveno drugačna kot doslej:

Iz ozkega dokumentaričnega vidika bo etnolog prav gotovo dal osnove za izbiro tistih objektov, ki lahko služijo kot eminentni vir za raziskovanje v bazični stroki, hkrati pa bo v konservatorsko delo prinesel tudi metodo svoje stroke, kar pomeni, da bo z raziskavami in njihovimi izsledki sodeloval pri varovanju vseh vrst spomenikov — ne nazadnje tudi zato, da bomo upoštevali človekova razmerja tudi v vrednotenju in predstavitvi kulturnih spomenikov ali kakorkoli jim bomo že rekli.¹²

Spregovorimo nazadnje še o »etnološkem vidiku«: prizadevamo si ugotavljati odnos posameznika, lastnika, graditelja, stanovalca, uporabnika do obravnavanega objekta; ugotavljamo predvsem vzroke za njegov nastanek, predelave, rušenja, predstavitev; iščemo njegov pomen za okolico in tudi povratne vplive okolja (fizičnega in socialnega) na stavbo v preteklosti in danes.

Pri določanju kriterijev za vrednotenje etnoloških spomenikov se moramo znova ozreti na članek Borisa Orla o problematiki varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji. V njem so nanizani tile:¹³

1. geografska lega (doma, hiše);
2. ljudska hiša in gospodarska stavba je po tehnični in oblikovni plati značilen primer našega ljudskega stavbarstva v preteklih stoletjih;
3. ljudska hiša je pomemben člen v zgodovinskem razvoju ljudskega stavbarstva;
4. v hiši se razoveda pokrajinski tip hiše ali gospodarske stavbe iz določenega časa;
5. ljudska hiša tvori z gospodarskimi stavbami posebno obliko domačije;
6. nepremični etnološki objekti nam kažejo bivališče in gospodarske stavbe določene družbeno-gospodarske skupnosti na vasi;
7. hiša ima v notranjščini prostore, ki so značilni za posamezni pokrajinski hišni tip;
8. notranji prostori hiše ali gospodarskega poslopja so opremljeni z ustreznim inventarjem;

9. razni sestavni deli zunaj ali znotraj stavbe kažejo lepe primere ljudsko-umetniške ustvarjalnosti v preteklih stoletjih, med drugim tudi vplive stilne arhitekture.

Pri določanju kriterijev in izbiri objektov nadalje ugotavlja, naj bi se na splošno ravnali po tehle načelih:

1. v vsakem etnološko sklenjenem predelu zavarovati pokrajinski tip hiše v enem primeru ali dveh, upoštevajoč pri tem predvsem tiste hiše, ki imajo ohranjene ustrezne notranje prostore s starim hišnim inventarjem;

2. gospodarske stavbe zavarovati skupno s hišo, le v izjemnih primerih posamič;

3. zavarovati vse tiste ljudske stavbe in njihove sestavne dele, ki so izrednega pomena za zgodovinski razvoj našega ljudskega stavbarstva ali v katerem-koli drugem pogledu.

Vsekakor so Orlovi kriteriji še danes uporabni pri vrednotenju etnoloških spomenikov, ko spričo usmeritve sodobne etnologije vse bolj prevladujejo kriteriji, kot so zgodovinska pričevalnost, dokumentarnost, vse manj pa likovne, estetske, oblikovne vrednote!

V prispevku sem pripravila skupno vrednotenje etnoloških spomenikov kot nekakšen skupek dosedanje prakse vrednotenja te zvrsti spomenikov,¹⁴ kriterijev za uvrstitev kulturne dediščine na seznam svetovne dediščine,¹⁵ kriterijev Karla Bedala¹⁶ ter delovnih gradiv enote za varstvo kulturne dediščine na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine:
 avtorski kriterij: objekt (detajl) je delo znanega avtorja, znane poklicne skupine (zidarjev, kamnosekov...);

razvojni kriterij: objekt je odločilno vplival na pojavnost ostalih spomenikov svoje zvrsti;

kultурно-civilizacijski kriterij: objekt je kazalec kulturnih prizadevanj in socialnih razmer imetnika;

tipološki kriterij: objekt je redek ali pogosten primer tipa, značilnega za določeno poklicno skupino, s poudarjeno oblikovno vrednostjo;

zgodovinskopričevalni kriterij: objekt je rezultat, prežitek določene funkcije in gospodarskih razmer;

prostorski kriterij: objekt je ključna sestavina določenega ambienta oziroma pomeni izreden zgled povezanosti stavbe s krajino.

Tem šestim »generalnim« kriterijem moramo dodati še štiri »operativne«: starost, ohranjenost, avtentičnost in ogroženost, kar nam omogoča sestaviti bolj celostno podobo vrednot spomenika.

Vsi kriteriji se morajo skupno upoštevati v določenem časovnem, krajevnem in družbenem prerezu, ki nam predoviči pomen spomenika: lokalni, regionalni, nacionalni in nadnacionalni, pač glede na njegovo prostorsko odmevnost.

Ti kriteriji se morajo vsekakor preveriti na terenu, nedvomno bi bili dobrodošli v projektu Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, s katerim skušajo slovenski etnologi na strukturalno-genetični način obdelati podobo slovenskega etničnega prostora v 20. stoletju, pri tem pa, žal, etnologi konservatorji ne sodelujemo!

Poglavitno pomanjkljivost našega dela vidim v neusklajenosti temeljnih etnoloških in »spomeniškovarstvenih« raziskav. Naslednji citat naj izrazi le želje, nikakor pa še ne more stvarnega pričakovanja za približnjo prihodnost:

»Edino vsestranska etnološka obravnava majhnih zaokroženih območij lahko izlušči spomenike ljudske kulture, ki jih bomo po pravici šteli za vrhove pokrajinske ljudske ustvarjalnosti, čeprav ne bodo ustrezaли vsem, do sedaj močno upoštevanim estetskim in stilnim zahtevam.«¹⁷

OPOMBE

1. Boris Orel, Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji, SE VI-VII, Ljubljana 1954, str. 11—34.
2. Prav tam, str. 21—22.
3. Slavko Kremenšek, O ljudstvu in ljudski kulturi, Etnološki razgledi in dileme, Knjižnica Glasnika SED 11, Ljubljana 1983, str. 99.
4. Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, Ljubljana 1976, str. 38.
5. T. Cevc, P. Fister, I. Sedej, F. Šarf, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice, št. V. Stavbarstvo in stanovanjska oprema, Ljubljana 1976, str. 26.
6. Ivan Sedej, Prispevek h konservatorski metodologiji in teoriji, Vestnik IV, Ljubljana 1977, str. 72.
7. Prav tam, str. 82—83.
8. T. Cevc, P. Fister, I. Sedej, F. Šarf: o. c., str. 26.
9. Vladimir Knific, Etnologija in spomeniško varstvo, Zbornik posvetovanja Etnologija in sodobna slovenska družba, Brežice 1978, str. 76.
10. V celoti se strinjam z Gorazdom Makarovičem, Odgovor na pismo Ralfa Čeplaku, Glasnik SED 23/1983, št. 3/4, Ljubljana 1984, str. 63—64.
11. Ivan Sedej, Etnološki spomeniki in ethnologija, Poglavlje iz metodične etnološkega raziskovanja — 1; Knjižnica Glasnika SED 4; Ljubljana 1980, str. 30, 31.
12. Prav tam, str. 37.
13. Boris Orel, o. c., str. 27.
14. Glej predvsem članek Ivana Sedeja (Vprašanja vrednotenja etnoloških spomenikov, Glasnik SED 17/77, št. 1, Ljubljana 1977, str. 1, 4), Marijana Zadnikarja (Valorizacija in kategorizacija, Vestnik št. IV, Ljubljana 1977, str. 25, 27, 29, 32), Ive Curk (Definicije iz metodologije varstva spomenikov, Vestnik št. IV, Ljubljana 1977, str. 14), Ivana Sedeja (Etnološki spomeniki, Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije, Ljubljana 1974, tr. 103, 104).
15. Kriteriji za uvrstitev kulturne dediščine v Listo svetovne dediščine, Delovne smernice za uporabo Konvencije o svetovni dediščini, Medvladni odbor za zaščito svetovne kulturne in naravne dediščine, UNESCO, 1984, str. 23—25.
16. Karel Bedal, O izhodišču in delovni metodi pri raziskovanju hiše, Zeitschrift für Volkskunde, 1976.
17. Slavko Kremenšek, K skupnim ciljem, Glasnik SED 16/76, št. 4, Ljubljana 1977, str. 59.

VIPAVSKA DOLINA

Nataša Stupar-Šumi

THE VALLEY OF VIPAVA

POVZETEK

V sestavku je poskus, zajeti v celoti stavbno dediščino in njene lastnosti. Vrsta geografskih, tudi hidroloških posebnosti Vipavske doline je določila naseljem prostor, pa tudi razvoj. Za naselje je značilna gosta zazidava, kar urbana logika. Domačija in hiša imata mnogo skupnega s stavbno dediščino na Krasu. V Vipavski dolini stoji tudi več gradov, tudi s kvalitetnimi stilnimi elementi in prav izjemno kvalitetno vključenih v krajino. Žal vse te kvalitete sodobno oblikovanje prostora odriva vstran, značilna meja med naseljem in nezazidano krajino se izgublja, najbolj značilni primerki ljudskega stavbarstva pa propadajo v sklopu obrobnih naselij in kmetij brez perspektive.

arhitektura, krajina, naselja, gradovi, hiše, Vipavska dolina

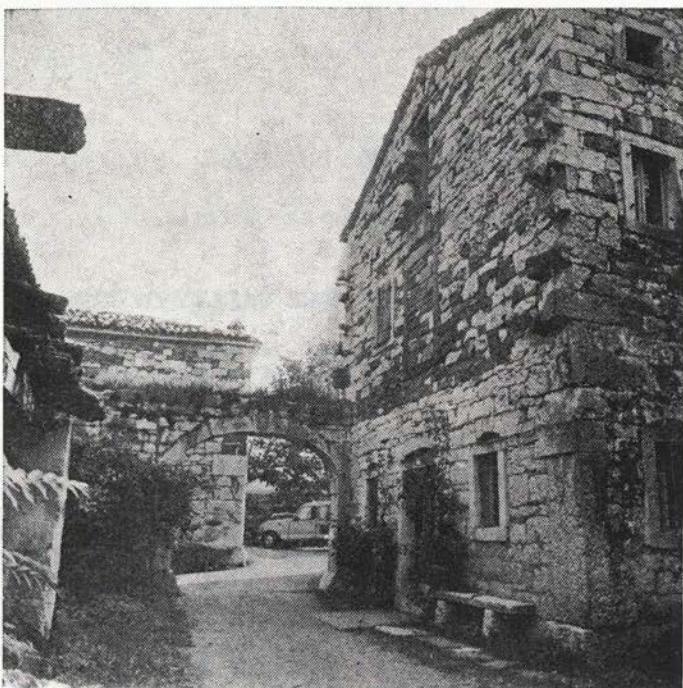
The article is an attempt to give some idea of the entire architectural patrimony and its characteristics. A number of geographic and also hydrological peculiarities has determined the position of settlements and their development. Typical of these settlements is the dense space planning with its almost urban logic. A farm or a house have a lot in common with the archaeological patrimony of Kras (Karst). There is also a number of castles in the valley of Vipava, some of them with high quality stylistic elements and extremely well incorporated in the landscape. All these qualities are unfortunately pushed aside by modern urban planning, the typical border between settlements and open country is vanishing and the most typical examples of folk architecture are decaying within the limits of marginal settlements and farms without any perspective.

architecture, landscape, settlements, castles, houses, Vipavska dolina

Vipavska dolina je karakteristična slovenska pokrajina, tako zaradi naravnih lepot, pestre zgodovine, posebej zanimivih urbanih in kmečkih naselij in posameznih arhitektur. Že v preteklosti je bila nenehno deležna različnih obravnav, naša razprava naj bi podala predvsem oceno njenih krajinskih kvalitet z značilno »raščeno« in »stilno« naselbinsko strukturo in arhitekturo. Še posebej je treba spregovoriti o identiteti Vipavske doline v času, ko so njene naravne in arhitekturne vrednote močno ogrožene in prepričene propadu.

Geografski opis

Kadar govorimo o Vipavski dolini v regionalnem smislu, ne mislimo samo na ozko področje ob reki Vipavi, ampak je pod tem imenom označen širok pas oceanskega fliša, ki se razprostira od Trnovskega gozda, Nanosa in Krasa. Najširši je ta pas ob Soči, ki se nato zožuje proti Razdrtem in razširi ob porečju Pivke. Vse reke, potoki in studenci, ki izvirajo v tej flišniconi se izlivajo

Sl. 103. Gračišče — najbolj južni »porton« v Sloveniji (Gorjup 1986)
Fig. 103 — Gračišče — the most southern "porton" (courtyard gate) in Slovenia

v Vipavo. Področje Vipave je torej flišno področje, zato lahko govorimo o hidrografske in geografske enotnosti te pokrajine.

Vipavsko dolino oklepa s severa strnjeno hribovje od Razdrtega pa do Gorice, imenovano Trnovski gozd in Nanos, z južne strani pa obdajajo dolino Vipavska Brda, ki se proti Krasu spuščajo v dolino Branice. Oba gorska apnena masiva dajeta Vipavski dolini markanten okvir, tako da izgleda dolina kot ogromen jarek, vkopan med dve mogočni gorski gmoti.

Glavna reka je Vipava, ki izvira izpod Nanosa, takoj ob izviru se vanjo izlivata Močilnik in Bela, pri Ajdovščini Hubelj in Lokavšček, veliko pritokov dobiva iz Trnovske planote; Lijak z Vogrščkom, Vrtojbico, Branico in Rašo, nato se pod Sovodnjami izliva v Sočo. Vipava je v zgornjem delu prodnata, v spodnjem pa blatna, njen tek je razmerom počasen in izredno slikovit, saj tvori premnoge meandre in zavoje, zlasti pri Vel. Žabljah, Zaloščah, Dornberku pri Renčah in Mirnu.

Za Vipavsko dolino pa ni značilna samo Vipava s pritoki, ampak tudi gorsko območje, prepleteno s številnimi izvirkami, studenci in potoki. Večja urbana središča so nastala torej v dolinskem svetu ob reki Vipavi, medtem ko so se stara vaška jedra vkoreninila v gorskih pobočjih ob vodnih izvirih.

Vipavska dolina je zelena dolina, raznolikost vegetacije pogojuje njena geografska izoblikovanost in sestava tal. V dolinskem svetu prevladujejo

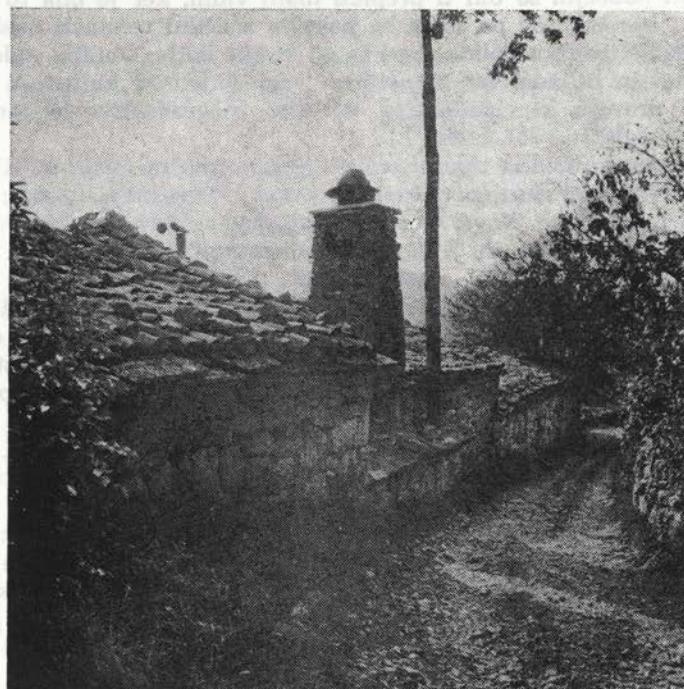
travniki, pašniki, polja, v pobočjih vinogradi in sadovnjaki, v višinah pa »boršti« in gozdovi.

Že iz tega kratkega geografskega opisa je razvidno, da je Vipavska dolina izjemno področje v Sloveniji, to se odraža tudi v ljudeh, ki tu živijo, saj so stari Vipavci svojo veliko dolino imenovali »Deželo«.

Krajinska podoba Vipavske doline

Vipavska dolina je bila že zelo zgodaj poseljena in kultivirana. Njeno ravninsko in gorato podobo, kakor že rečeno, oblikuje predvsem vodovje, ki izvira v gorskem svetu in prepleta nato ravninski svet okrog Vipave. Drug preplet pa tvori cestna mreža. Ta sestoji iz glavne vipavske ceste, ki vodi od Jadranskega morja na celino (v osnovi je še rimska) pa vse do večjih in manjših naselij. Vipavska dolina ima potem takem vodne in prometne arterije, ki dajejo tej dolini tako značilen življenski utrip. Kjer se ceste in poti križajo z vodnimi strugami, so nastali mostovi, ki so prav tako prastar prostorski element, tesno zraščen s pokrajino.

Ceste in vodovja so od nekdaj obdajale na obeh straneh žive meje ali drevoredi, s čimer sta bila oba prepleta, cestni in vodni, še posebej označena in vraščena v celovitost krajinske podobe.

Sl. 104. Smokvice — ulični niz (Gorjup 1986)

Fig. 104 — Smokvice — a string of houses in a street

Sl. 105. Vipavski križ z gradom (Gorjup 1986)
Fig. 105 — Vipavski križ and its castle (photo Gorjup)

V goratih pobočjih so bili ti prepleti manj vidni, ker je bila tu pokrajina bolj bogata z drevesi, pač pa so za ta pobočja značilni terasasti nasadi vinske trte, po katerih Vipavska dolina slovi že od antike dalje. Obilica vode pogojuje rodovitnost tal in bujnost ter raznolikost vegetacije. Od kulturnih rastlin so znana sadna drevesa in vinska trta, saj sta vinogradništvo in sadjarstvo v 19. stoletju dosegla tu svoj višek.

Ker je Vipavska dolina znana tudi po izredno močni burji, so bili nekateri predeli ob glavni cesti zasajeni z vetrobranskimi drevesnimi nasadi; ti spremljajo traso glavne ceste Nova Gorica—Ljubljana, zlasti so vidni na cestnih odsekih Vitovlje—Ozeljan in Ajdovščina—Podnanos.

Večina ravninskih naselij, zlasti urbanih središč, je nastalo ob rečnih izvirih, ali sotočjih. Med njimi so Vipava, Podnanos, Ajdovščina, Miren, Bilje, Renče in druga, a tudi naselja na hribovitih področjih nastanejo ob vodnih izvirih, med njimi vasi Budanje, Žapuže, Kamnje, Škrilje in vrsta drugih. Oblica vode je omogočila gradnjo mlinov in žag, po katerih je Vipavska dolina nekdaj slovela.

Reke in potoki so torej značilen oblikovalec te kulturne krajine, tesno povezane z naselji in življenjem prebivalstva, odločilne za naselbinski karakter vipavskega prostora.

Ravninski predeli so bili oblikovani s travniki, njivami in pašniki, medtem ko so se kmečka naselja vgnezdzila v skalnata pobočja vipavskega hribovja. Večina naselij je nastajala okrog cerkvenega prostora, kjer je cerkev z zvonikom hkrati prostorska dominanta. Značilne prostorske dominante pa so tudi gradovi in dvorci, bodisi da stojijo samostojno ali so vključeni v naselbinske celote (vipavski stari grad, skupina gradov v Podnanosu, grad Lože in drugi).

Posebno atraktivna pa so utrjena naselja na posameznih vzpetinah; to so prave akropole, ki že od daleč izstopajo iz celotne pokrajine in dajejo Vipavski

dolini še prav poseben karakter. Taka naselja so Vipavski Križ, Tabor nad Dornberkom, Črniški tabor in drugi. Veliko takih arhitekturnih dominant v dolinskem prostoru je uničil čas.

Vipavska dolina je po svojih krajinskih kvalitetah, po svoji rodovitnosti in kultiviranosti in še posebej z vrašeno naselbinsko, taborsko in grajsko arhitekturo ena od najlepših pokrajin v Sloveniji. Poleg drugega bi Vipavsko dolino v širšem in ožjem pomenu lahko imenovali tudi dolino gradov.

Naselitvena podoba Vipavske doline

Teritorij Vipavske doline je, kakor je omenjeno, sicer dokaj širok pojem, natančno bi to pomenilo dolinsko območje ob reki Vipavi, od njenega izvira pa do izliva v Sočo. Zato govorimo tudi o zgornji in spodnji Vipavski dolini. V naši razpravi pa smo ta prostor nekoliko razširili na značilni ravninski koridor, ki poteka od Razdrtega preko ložiške doline do trga Vipave, Vipavske doline in Nove Gorice, upoštevajoč tudi braniško dolino.

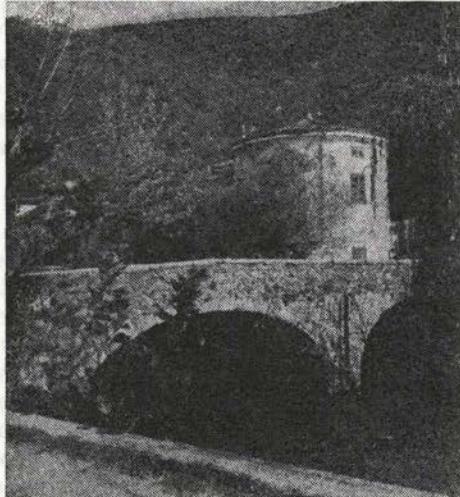
Za tako določitev širše obravnave govorji predvsem dejstvo, da se v tem prostoru srečujeta dve značilni smeri historičnega oblikovanja naselij in arhitekture. To so naselja »klasičnega krasa« in vipavska naselja. Vmesna področja so mešanica teh dveh značilnih vrst in so morda po tej plati vredna še posebno angažirane obravnave. Razprava pa ni zajela samo naselij v dolinskem predelu, ampak tudi vsa tista, ki so nastala na goratem področju, ki oklepajo Vipavsko dolino z obeh strani kot visoka skalnata bariera.

Vipavska dolina je v območju Slovenije po svoji naravni lepoti in raznolikosti poseben svet, ki je bil poseljen že v pradavnini. O tem nam pričajo ostaline gradišč iz bronaste in železne dobe in druge arheološke najdbe. Pra-

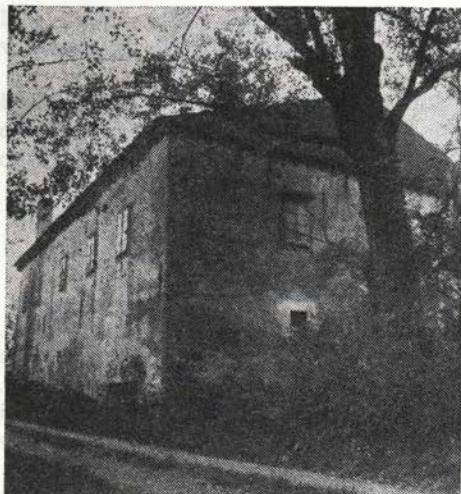
Sl. 106. Crniče — tabor (Gorjup 1986)

Fig. 106 — Crniče — the stronghold

Sl. 107. Vipava — Baumkircherjev tabor in kamniti most (Gorjup 1986)

Fig. 107 — Vipava — the Baumkirchner stronghold and the stone bridge

Sl. 108. Cesta — gradič Petrogolovše (Gorjup 1986)

Fig. 108 — Cesta — the castle of Petrogolovše

Sl. 109. Ravne — značilna hiša s »kalonami« (Gorjup 1986)

Fig. 109 — Ravne — a typical house with "kalone" (arcades)

zgodovinska gradišča so gosto prepredla Vipavsko dolino in določila področja, odločilna tudi za nadaljnji razvoj poselitvev. Nekatera najimenitnejša so bila na visokih, nedostopnih lokacijah, kot npr. gradišče pri sv. Pavlu nad Vrtovinom, druga so bila na vzpetinah, tako Gradišče pri Ajdovščini, Gradišče pri Vipavi in druga. Znana pa so tudi nižinska gradišča v Velikih Žabljah, v Lahovčah pri Ajdovščini in pod Vipavskim Križem. Najbrž pa so bile že v prazgodovini poseljene tudi proste površine izven gradišč. Nekatera gradišča so kasneje prevzeli Rimljani, tako sv. Pavel nad Vrtovinom, in ga opremili še z dodatnimi obrambnimi sistemi. Nasprotno pa obdobje Rima izpričujejo številni kraji, predvsem Ajdovščina (Mutatio Castra oziroma Castra ad Fluvium Figidum), Vipava, Miren, Bilje, Senabor, Podkraj in Hrušica (Ad Pirum). Sicer pa so Rimljani tudi tu uveljavili arhitekturo »ville rustice«, ki so bile izkopane na Ajševici in drugod.

Rimljani so kultivirali in poselili predvsem dolinska območja in naselja povezovali s cestami. Najbolj znana je Rimska cesta, ki je potekala od Jadranškega morja (Aquileje) preko Vipavske doline, Ajdovščine in Cola, kjer je bila rimska trdnjava, preko Hrušice do Emone.

Zgodnjе srednjeveške omembe krajev datirajo od leta 1000 dalje. Veliko srednjeveških naselij se je ugnezdzilo v antične naselbine, sicer pa srednjeveške obrambne postojanke z gradovi in utrdbami uveljavijo ponovno višinske lokacije. Hkrati z gradovi pa se utrijujejo tudi srednjeveški naselbinski centri in posamezna naselja, nastaja pa tudi posebna oblika utrjenih »taborov«.

Srednji vek je izoblikoval že vsa vipavska urbana in vaška središča, barok je ponekod dopolnil naselbinsko podobo z novimi trgi, cerkvami in dvorci. Devetnajsto stoletje poseže v prostor tako, da ustvarja drevorede, posveti se cestnim povezavam in gradnji mostov, ki so za Vipavsko dolino tako značilni. V deželi zrastejo prve industrijske fužine, razvije se mlinarstvo in žagarstvo.

V večjih naseljih cvete obrt in trgovina, ki povzroči pozidavo novih obmestnih predelov, ki jo pospešuje naraščajoče meščanstvo. Devetnajsto stoletje pomeni tudi mejo v organskem in harmoničnem razvoju današnjih mest od srednjega veka dalje, še vidnejše pa je tradicija izražena v vaških naseljih. Arhitekturna razmerja ostajajo usklajena, vse do povojskih časov, ko je novi val urbanizacije zajel mesta in podeželje in od tedaj dalje pospešeno spreminja podobo Vipavske doline.

Oblikovanost vipavskih naselij

Študij naselij Vipavske doline nam pokaže, da je ta del Slovenije, kar se tiče mest in vaških naselij, zredno karakterističen, saj je uveljavljena vsesplošna oznaka za naselja: »vipavska vas«, ali za hišo »vipavska hiša« (vipavska sehota), kar pomeni upravičeno specifično pojmovanje za naselbinske in bivalne enote na tem področju.

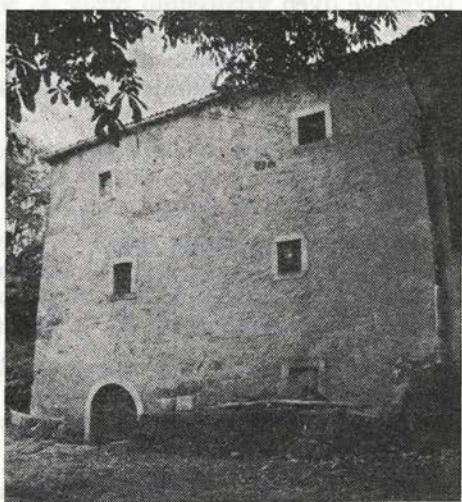
Posebnost vipavskih naselij, kot že rečeno, je njihova vraščenost v pokrajino, tesna povezanost naselij z rekami in potoki ter obdelovalno zemljo. Domala vsa naselja pa izžarevajo starožitnost in specifičen odnos do oblikovanja ambientov in bivalnega prostora. Seveda igra v podobi naselij veliko vlogo material, ki je tu večinoma apneni ali flišni kamen, les in kritina — kamnita ali korčasta. Čeprav so si obrisi naselij podobni, pa so posamezni prostori v njih, naj bo to ulica (gasa) ali trgi (placi), svojevrstna likovna atrakcija.

Doslej še ni natančno narejene študije o značilnih tipih naselij. Veliko se je v preteklosti pisalo o gručastih in obcestnih naseljih »mediteranskega tipa« v tej pokrajini. Tako okarakteriziranje vipavskih naseljin pa je seveda preveč skopo in presplošno.

Sl. 110. M. Žablje — strnjena ulična zazidava (Gorjup 1986)

Fig. 110 — M. Žablje — an uninterrupted string of houses along a street

Sl. 111. Gabrje — značilna fasada gospodarskega poslopja (Gorjup 1986)

Fig. 111 — Gabrje — a typical outhouse façade

Na mestu pa je za vipavska naselja ugotovitev, da so pomembna predvsem po svojih izrazito urbanih potezah. To so v bistvu majhna mesta, čeprav so v tipični agrarni funkciji. Podobo naselja poudarja prostorska dominanta cerkvenega poslopja z zvonikom, večkrat pa se naselja še posebej odlikujejo z odličnimi arhitekturami gradov in dvorcev (Slap, Vel. Žablje, Lože, Šempas).

Študij naselij v Vipavski dolini pokaže zanimivo ugotovitev, da je karakteristična »mestna podoba« rezultat zidave v stavbnih nizih. Stavbni nizi se pojavljajo skoraj v vseh starih (srednjeveških) naseljih, bodisi da obdajajo cerkveno »corto« (dvorišče) v zavojih, v ravnom nizu, ali v večih zaporednih nizih (Šmarje, Gojače, Šturje). V naselju Goče pri Vipavi pa so nizi postavljeni v več smereh; tako v horizontalni kot v vertikalni.

Nasploh so nizaste strnjene zazidave okrog naselbinske dominante tipične za veliko večino starih vipavskih vasi. Karakteristika niza je v ravninskih naseljih drugačna kot pri onih, ki so se ugnezdila v hribovita pobočja ali zasedla tudi vrh hriba.

Eno naših najstarejših utrjenih naselij, Štanjel, nam potrjuje, da je nizasta zazidava arhaičen in prototipski način take zazidave.

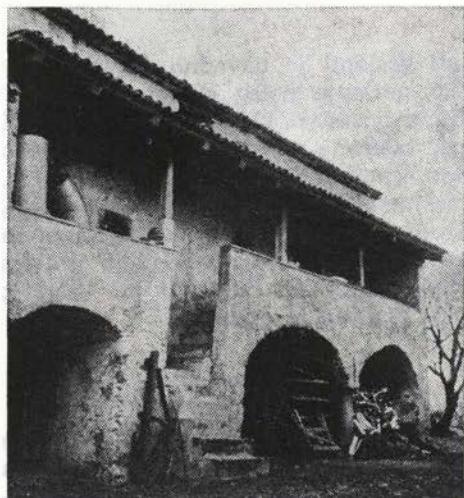
Karakteristika štanjelskega niza je v dejstvu, da je ta vkopan v terensko kaskado. Terase padajo po pobočju hriba za višino cele etaže (ca. 3 m). Zato so stavbe dostopne praviloma samo s spodnje terase, zadnja fasada je vkopana v teren, kar pomeni, da imajo hiše zaščiten hrbet, stranskih fasad ni, z vidika obrambe je taka zazidava optimalna. Strnjenost uličnega niza, ki se v teh ali celo štirih koncentričnih krogih ponovi po terenskih terasah, pa učinkuje kot obrambna fronta. V Štanjelu so bile tudi posamezne hiše v pritličjih opremljene s strelnimi linami, pripravljene za morebitno obrambo, če bi sovražnik zlomil moč zunanjega obzidnega obroča. Opozoriti moramo še na nadstropne povezave dveh vzporednih nizov, ki so bile manj tvegane kot pritlične, obenem pa so imele funkcijo nadzora nad uličnim prostorom. (V Štanjelu sta se nam ohranila le dva primera te ulične povezave.) Opozorim naj še na dejstvo, da je »prava« ulica v Štanjelu nastala kasneje, ko so prvotne enocelične stavbe višali.

Seveda so bila ta stara naselja postavljena v osončeno stran, v celoti urejena za kmečko izrabo. Iste sisteme zazidave kot v Štanjelu zasledimo tudi v Dornberškem in Črniškem taboru.

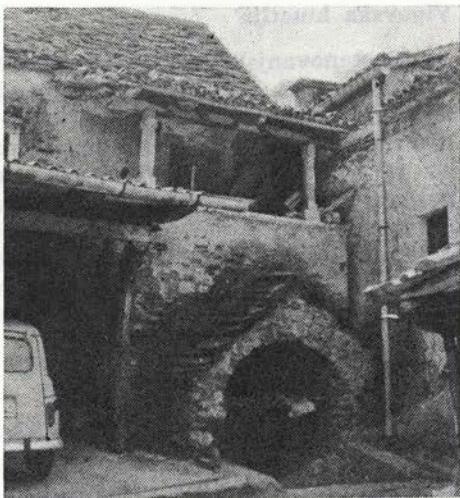
Nizasta in враščena zidava v starih utrjenih naseljih je postala model zazidave za vipavska naselja, kar pomeni, da so tudi stara vipavska naselja grajena v duhu estetike trdnjavskega videza, lahko pa tudi trdimo, da so bila grajena v nemirnih časih, ko je bilo treba venomer misliti na obrambo.

Tako se nam kaže tudi pojem »mediteransko naselje« v luči trdnjavske estetike, kar pomeni ozke ulice, zlitost zidave, povezovalne hodnike v etažah, skratka, uveljavljanje trdnjavskih motivov v naselbinskih ambientih.

Po vsem tem moramo povedati, da so le redka naselja ohranila samo prvotno zazidavo v nizih, mnoga naselja so namreč v kasnejšem razvoju prevezla, tudi po kraškem vzoru, zazidavo v zaprtih dvoriščih. Taka »novejša« zazidana območja često obkrožajo stara strnjena naselbinska središča (Vrhpolje, Slap, Podnanos).

Sl. 112. Gojače — značilna vipavska hiša
Fig. 112 — Gojače — a typical Vipava house

Sl. 113. Lozice — Kogojeva kašča (Gorjup 1986)
Fig. 113 — Lozice — Kogej's granary
(Gorjup 1986)

Nastala pa so tudi naselja, ki v vsem posnemajo »atrijsko« zazidavo s sosednjega krasa (Podraga). Ob glavnih cestah so nastala tako imenovana pričestna naselja (Cesta, Dobravlje), ki so že za časa Rima in srednjega veka, pa vse do 19. stol., do trenutka, ko so stekle železnice, odigrala posebno pomembno vlogo cestnih postajališč, prenočišč in prepregališč.

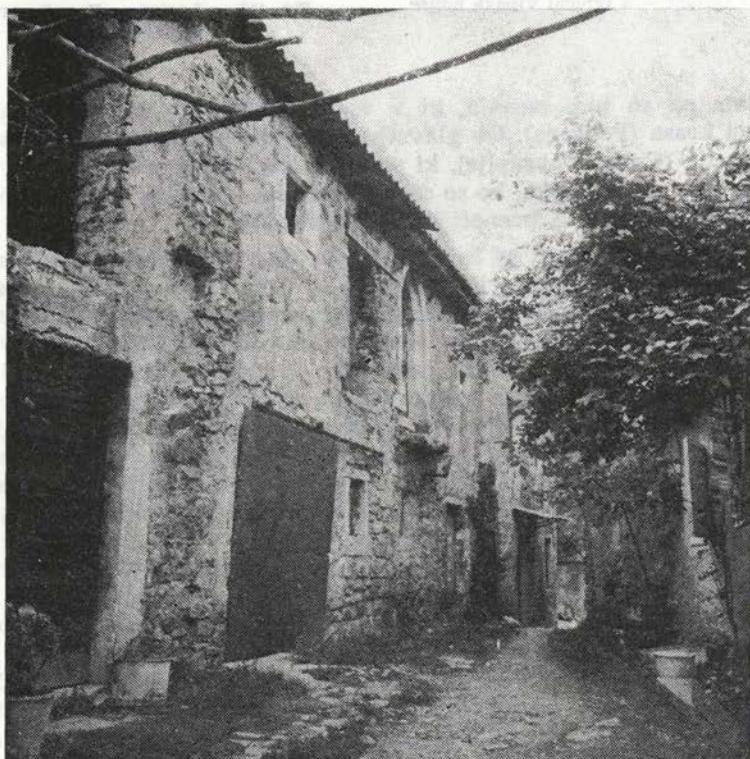
Naselja na Vipavskem so enako kot po zunanjih obrisih zanimiva tudi po notranjih naselbinskih prostorih. Ulica, imenovana »gasa«, poteka ob strnjениh zazidavah, vendar ni samo prometni prostor, ampak nadomestuje zaprt borjač, ki je v kraških vaseh vključen v obzidano domačijo. Ulica pomeni v teh naseljih podaljšan bivalni prostor, pojав, ki je značilen za vsa mediteranska mesta in vasi. Kjer se sekata vodoraven in navpičen niz, je dosledno izveden prehod, večinoma v obliki zidanega loka, na katerem je v nadstropju zraslo poslopje. Včasih loki povezujejo med seboj dve vzporedni ulici in tvorijo prehod. Nasploh pa ulice v naseljih oživljajo pestro oblikovane fasade hiš, pogosto ali skoraj vedno z zunanjimi stopnicami (štengami) in balkonom (ganjkom) z leseni nadstreški (lindami), ki so v Vipavski dolini izredno široke in često slonijo na kamnitih ali leseni stebrih ganjka. Poudariti velja, da v naseljih prevladuje izrazito arhitekturni motiv kamnitega loka karakteristične polkrožne ali segmentne oblike. Ločne oblike portala, mostovžev in stopniščnih nosilcev se združujejo v prave ločne amsamble. Ulice se v nekaterih naseljih razširijo v trge ali »place«, v večjih naseljih so to lahko tudi družabni ali sejmščni prostori, v manjših so na trgih napajališča živine in pomniki — »pili«. Še posebno zanimivi so trgi, ki nastanejo kar na strmih raščenih pobočjih. Vse ulice krasi gojeno cvetje v posodah, postavljenih na ograje »ganjkov« in na okna, ter zlasti živopisni oleandri, ki navadno krasijo hišne vhode.

Vipavska kmetija

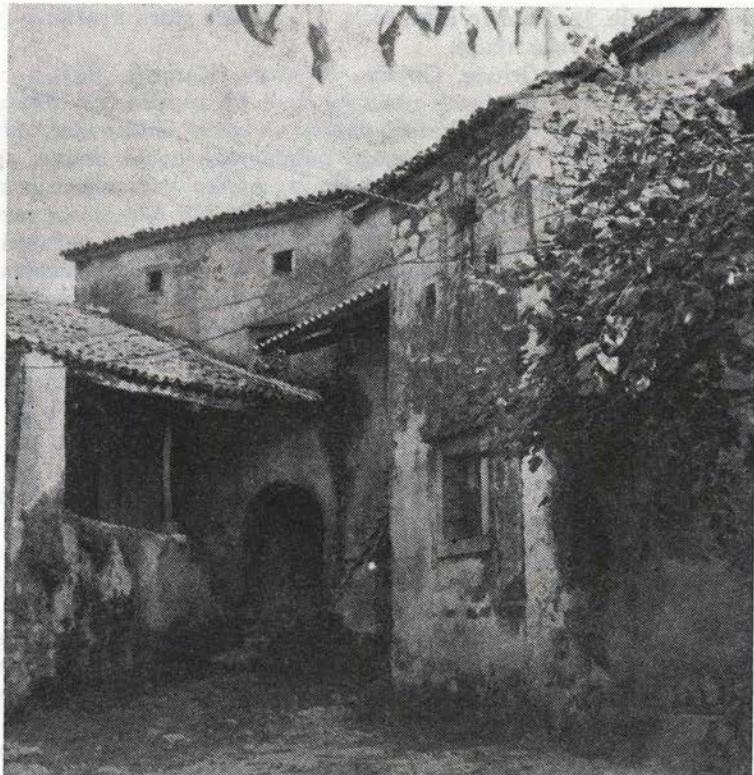
S stanovanjsko hišo in gospodarskimi poslopji je navadno razvrščena v stavbnem nizu, bodisi da je gospodarsko poslopje poleg stanovanjske hiše ali preko ulice. Vsaki kmetiji pripada kmečko posestvo, ki je navadno v bližnji okolini. Vipavci imajo značilna imena za območja te posesti, diferencirana po agrarnih kulturah. Vinogradu pravijo »brejg«, sadovnjakom »kalinovc«, poljem, kjer raste koruza in zelenjava »brejnk« (dulan brejnk, guran brejnk), ob naseljih pa imajo navadno tudi vrtove s sezonsko zelenjavjo, cvetjem in dišavami. Tem rečejo Vipavci vrt (guran vrt, dulan vrt), travnikom pravijo »snožeti«, travnikom, poraslim z drevjem na goratih pobočjih pa »boršt«; vsaka večja vipavska kmetija pa ima tudi gmajno in gozd.

Vipavska hiša

Pod pojmom vipavska hiša si torej praviloma predstavljamo stanovanjsko poslopje, ki tvori del kmetije v strnjenev zazidalnem sistemu. Rahljanje tega principa je povezano s spremembami v naseljih, ki so jih povzročile ohlap-

Sl. 114. Gabrje — ulični niz (Gorjup 1986)
Fig. 114 — Gabrje — a string of houses

Sl. 115. Sela — ulica z ločnim prehodom (Gorjup 1986)

Fig. 115 — Sela — street with a vaulted passage

nejše — gručaste, zaprte (atrijske) in raztresene zazidave okrog prvotnih na-selbinskih jeder v novejših historičnih obdobjih, zlasti še v 19. stoletju in začetku 20. stoletja. Vipavska hiša v novejših zazidavah lahko nastopa tudi kot prosto stoeč objekt v sklopu kmetije, a zelo redko.

Tip stare vipavske hiše je enocelična hiša tlорisnih dimenijij 4×5 metrov. Te prvotne stavbe so še danes ohranjene v Vipavskem Križu in Štanjelu, pa tudi v drugih, zlasti v tabornih naseljih srednjeveškega nastanka. Grajene so večinoma v kamnu, stropovi so iz hrastovih tramov, kritina pa je bila prvotno kamnita. Pritliče je služilo za hramne in štale, v nadstropju je bilo stanovanje. Kurišče je bilo na tleh, dimnikov ni bilo. Okna in vrata so bila minimalna, s kamnitimi podboji; prav ti kamnoseški detajli, ki so se ohranili še do danes, oprijemljivo izpričujejo njihovo starost (15.—16. stoletje). Poseben značaj pa dajejo tem hišam zunanja stopnišča, ki povezujejo ulico z bivalnim prostorom v nadstropju. Zunanja stopnišča, prislonjena k stavbam, dajejo sicer skromni arhitekturi monumentalen karakter. Stopnišča so grajena v kamnu, stopnice slonijo na polnem nosilnem zidu, nanj se naslanja kamnita plošča podesta pred vhodom v nadstropje. Plošča je navadno še dodatno podprtta z lepo oblikovanimi kamnitimi konzolami. Ta enoceličen tip hiše, ki je še danes ohranjen

v Štanjelu in drugje, je prototip hiše, ki so jo privzela stara kraška in vipavska naselja od srednjega veka dalje.

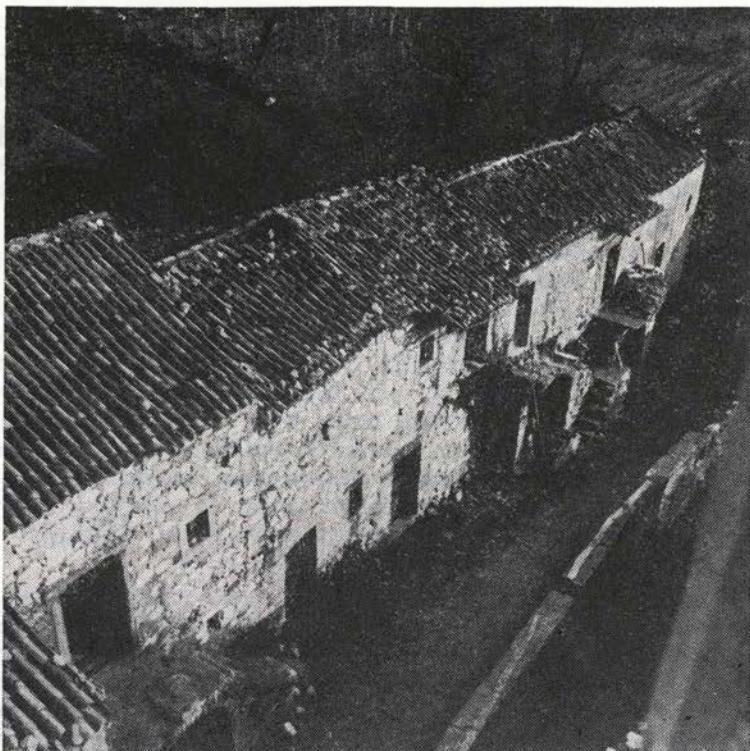
Če pogledamo stare Črniče, Gojače, Budanje, Kamnje, Škrilje in druga podobna naselja, bomo v strnjениh nizih še našli tip te hiše, ali ohranjene sledove teh hiš. Seveda so bili nekateri detajli drugače oblikovani, odvisno od regije. V vipavski regiji često nastopajo poudarjene ločne oblike, spreminja pa se tudi material, podesti so ponekod leseni, enako tudi zunanja stopnišča, ali pa so stopnišča delno kamnita, delno lesena. Ta tip hiše se je razvijal vse do 19. stoletja. Razvojne spremembe je opaziti predvsem v večanju tlorisne površine, v združevanju več enoceličnih stavb v nove stanovanjske enote, v dozidavi »spahnenc«, v opremljenosti z dimnikom, predvsem pa z razvojem zunanjega stopniščnega motiva s podestnim vhodom v nadstropje. Sčasoma se podestni del stavbe podaljšuje tako, da tvori balkon ali »gank«, ki v 19. stoletju poteka preko vse fasade. V 19. stoletju se pravzaprav formira tisti značilni tip hiše, ki simbolizira današnjo predstavo vipavske hiše. To je navadno stavba s pritličjem, kjer so kleti in hrami, nadstropje je dostopno po zunanjih stopnicah (štengah), po katerih pridemo na »gajnk« (balkon). Ta ima na Vipavskem pogosto zidano ograjo, na kateri so stebri (leseni ali kamniti), ki nosijo lepo izrezljane špirovce, linde, ki so pri vipavski hiši izredno široke in znotraj dekorativno poslikane z belo-rdečimi geometrijskimi ornamenti na opečnih planetah. Balkon (ganjk) stoji na »kalonah«, to je na kamnitih obokih, ki so za stare vipavske hiše tako značilni. Od pritličja dalje ima taka hiša navadno notranje etažne povezave, posebno še, če je zidana v nadstropje z mezzaninskim podstrešjem. K opisanemu tipu hiše iz 19. stoletja je kuhinji dodana boljša soba za goste, »cimer«, in »kamra«. Tudi ta hiša je doživela vrsto različic. Danes jih je na vsem Vipavskem ohranjenih približno 30, ki so večinoma v kritičnem stanju, ali pa so neustrezno predelane. Mnogim so porušili zunanja stopnišča z ganjkom in lindo ter jih predelali v »mestne hiše«, nekatrim pa so zazidali »kalone« in »ganjke« in tam naredili utilitarne in sanitarnе prostore, veliko jih je bilo porušenih med obema vojnoma.

Značilna vipavska mesta

V naslednjem odstavku bomo na kratko predstavili tri Zgornjevipavska mesta, ki so pod udarom hitrih posegov izgubila predvsem spomeniške vrednote. To so: Vipavski Križ, Ajdovščina in Vipava. Ostala naselja bodo obdelana v posebni študiji.

Najstarejše mesto v Vipavski dolini je **Vipavski Križ**, ki je dosegel največji razcvet okrog leta 1500. Leta 1508 je bil povzdignjen v mesto. Takrat je dobil svojega sodnika in pravico do sejmov.

Najstarejši del Križa je v »gasah«, to je območje prvotnega utrjenega tabora. V tabor si prišel čez dvižni most, ki je branil vhod. Ostanki dvižnih naprav so še danes dobro vidni. Nasproti vhodu v tabor je bila že v srednjem veku postavljena cerkev sv. Križa, ki pa so jo leta 1660 barokizirali. Danes so v cerkvi bogato klesani in rezljani oltarji. Kriške ulice potekajo vzporedno z dolžino griča, v njih je dosledno uveljavljena zidava v nizih. Nekatere stavbe, zlasti starejše, enocelične, so ohranile srednjeveške detajle. V 16. stoletju je nasproti starega tabora zrasla renesančna trdnjava rimsко-kastelnega tipa, pravokotnega pravilnega tlorisca, posebej okrepljena s štirimi okoglimi stolpi na

Sl. 116. Gojače — strnjena pozidava okrog cerkve (Gorjup 1986)
Fig. 116 — Gojače — a string of closely built houses around the church

vogalih. Tačas se je ponovno okrepilo tudi mestno obzidje. Kot lastnik gradu se omenja Vito Thurn (della Torre). Kasneje je grad prišel v roke družine Attemsov in ostal v njihovi lasti do leta 1882, ko je burja grad razkrila. Od tedaj dalje grajsko poslopje nezadržno propada. Od leta 1636 je v Križu kapucinski samostan s cerkvijo sv. Frančiška. Vipavski Križ je bilo cvetoče srednjeveško mesto, cvetela je obrt in trgovina, kasneje pa je vse bolj izgubljala svojo vojaško in upravno pomembnost, zlasti s koncem benečanskih in turških vpadov na naše ozemlje. Vse bolj ga je izpodrivala Ajdovščina, kjer se je pričela v 2. polovici 16. stoletja razvijati preprosta industrija in obrt in je kot nižinska naselbina imela možnosti za naselbinsko rast.

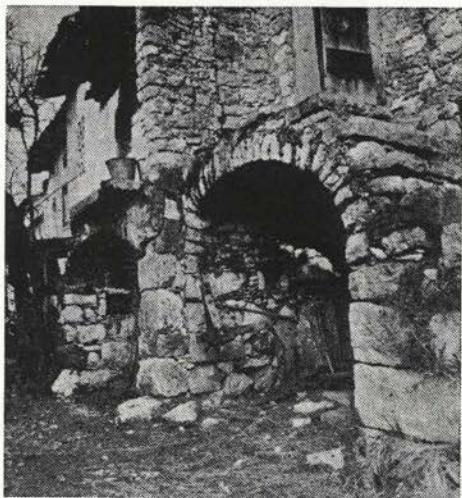
Ajdovščina

Na območju današnjega mestnega predela Ajdovščine so Rimljani okrog leta 200 po n. št. zgradili Castrum ad fluvium frigidum, da bi zavarovali osrednjo pot, ki je vodila iz Italije v Panonijo in Balkan. Rimski tabor je nastal ob sotočju rek sedanjega Hublja in Lokavščka in je bil tako z dveh strani še dodatno zavarovan z vodo. Tabor je imel mnogostranično obliko in je bil utrjen

s stolpi. Vhod vanj je bil z zahodne strani, kjer je bil branjen z obrambnim jarkom. Notranja zasnova tega tabora je bila delno rekonstruirana po podatkih, ki so jih prinesla arheološka izkopavanja. Na današnjem glavnem trgu naj bi bil forum, obzidan s stavbami, nekropola je bila v območju današnje cerkve. Na mestu rimskega tabora se je vraslo kasnejše srednjeveško naselje. Prvi pisani podatki o današnji Ajdovščini datirajo v leto 1507, ko je kraj dobil tržne in sejemske pravice. Očitno se je naselje razvijalo ob renesančnem gradu, ki se je naslonil na staro obrambno obzidje Castra.

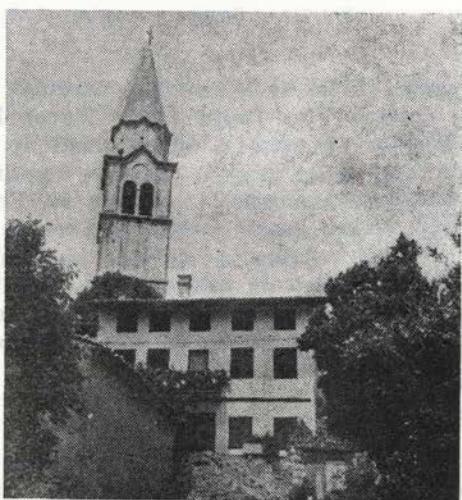
Vse kaže, da je srednjeveško naselje v glavnih potezah ohranilo urbane prostore in ulične povezave rimskega Castra. Osrednji prostor mestnega naselja je Titov trg (domnevno nekdanji forum), kjer se stekajo glavne ulične povezave. Trg obdajajo strnjene zgradbe, ki so bile zidane že v baroku, prenovljene in verjetno tudi zvišane pa v 19. stoletju. Del grajskega poslopja je bil porušen. Tu so nastale nove stavbe, ki na vzhodni strani zaključujejo trg. Starejši del mesta je viden v pozidavi na severni strani trga, medtem ko ima mesto na južni strani izrazito baročen videz z dodatki 19. stoletja. Čeprav je mesto zraslo v različnih stilnih obdobjih, saj sledimo plastovitemu razvoju zazidav od Rima dalje, daje staro mestno jedro dokaj enovit videz. Ta enovitost je predvsem v strnjeni gradnji, enotnem gabaridu, mestni ambienti se vključujejo v ritem celote in izstopajo predvsem s svojimi plastičnimi efekti.

Šturje, ki danes spada pod Ajdovščino, je slikovito naselje. Zraslo je okrog cerkvenega prostora, jedro naselja tvori nepravilno oblikovan trg, kamor se stekajo glavne in stranske ulice, ki s svojimi fasadami ustvajajo izredno atraktivni ambient. Hudourniški Hubelj deli obe naselji, ki sta povezani z mostovi. S sedanjo novo poselitvijo severnega dela Ajdovščine in Šturja je ta motiv, ki je tesno povezan s historičnim razvojem obeh naselij, močno degradiran.

Sl. 117. Gojače — značilno zunanje stopnišče na kalonah (Gorjup 1985)

Fig. 117 — Gojače — a typical outer staircase on the "kalone" (arcades)

Sl. 118. Stamoži — primer stihilske obnove (Gorjup 1986)

Fig. 118 — Stamoži — an example of unpremeditated renewal

Sl. 119. Podnanos — most v naselju
(Gorjup 1986)

Fig. 119 — Podnanos — a bridge within
the settlement

Sl. 120. Steske — kamnit most (Gorjup 1986)

Fig. 120 — Steske — stone bridge

Vipava

Po arheoloških podatkih je lokacija znana že iz antike. O zgodovinski pomembnosti Vipave priča vrsta gradov, od katerih je najstarejši že od daleč vidni Stari grad na skalnatem vrhu nad mestom Vipavo. Zgrajen je bil v 13. stoletju in je bil že za časa Valvasorja v ruševinah. Čeprav močno okrnjen, predstavlja vedutno dominantno naselje in vse zgornje Vipavske doline. Mesto Vipava — pred tem trg Vipava ali »trg« — je nastalo ob izviru reke Vipave iz skalnega pobočja gorovja, ki obdaja naselje. Vipavo so nekoč imenovali tudi »slovenske Benetke«; tako nam jo upodabljajo številne ohranjene grafike iz prejšnjih dob. Vendar pa je čas izbrisal slavo in blišč vipavskih »Benetk«, saj izkazuje sedanje stanje okrog izvirov zapuščenost, zanemarjenost in odstojenost življenjskemu utripu sedanosti.

Začetke starega naselja nahajamo v območju nekdanjega tabora, ki je bil do leta 1500 last Andreja Baumkirchnerja, potem pa je prišel v last goriških grofov in rodbine Edling, ki so tabor sredi 16. stoletja prodali Lanthierjem. Zaradi kasnejših prezidav tega kompleksa je težko natančno določiti meje tabora. Verjetno je bil več ali manj pravilne pravokotne oblike, z dveh strani ga je ščitila Vipava, z ostalih pa vodni jarki; o tem nam priča še danes ohranjen vhod v tabor, kjer so v kamnitem portalu ohranjeni sledovi dvižnih naprav. Prav tako o podobi tabora pričata dva ohranjena okroglia stolpa. V taboru je bila na starih upodobitvah vidna taborna cerkev z zvonikom »na preslico«. Staro naselje se je razvilo po pobočju nad taborom in v smeri reke Vipave proti sedanjemu glavnemu trgu. Značilno za Vipavo je, da je razvoj tega mesta odločilno povezan s sočasno nastajajočimi grajskimi arhitekturami.

V 17. in 18. stoletju nastane ob izviru Vipave zunaj srednjeveškega jedra imeniten baročni grad, fevdalna rezidenca družine Lanthieri. Lanthierijev

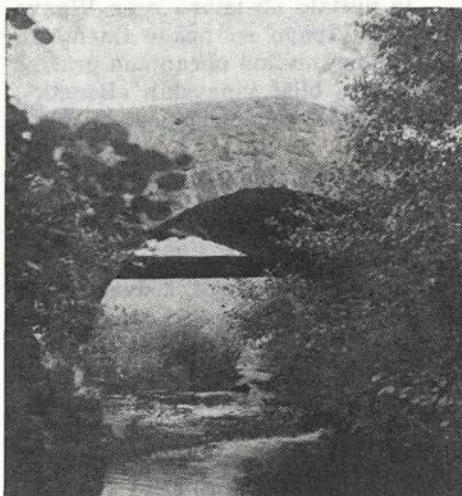
grad vzpostavi nove odnose med bivalnimi površinami in urbanimi prostori in da naselju baročna merila.

Baročni dvorec je sedaj s svojo maso osrednji motiv vsega naselja, ki s poudarjeno osjo, segajočo v prostor pred njim, ki ga oblikuje baročni park, obvlada drobno strnjeno zazidavo v neposredni okolici. Cesta ob dvoru se razširi in tako je tudi na zahodni strani, kjer zrastejo visoke barokizirane stavbe v strnjensem sistemu zazidave. Fasade teh poslopij po masi in detajlih uravno-vešajo arhitekturo dvorca in tvorijo z njim baročno »kuliso« kraja, ki je hkrati tudi urbano središče. Baročni ambient se podaljšuje tudi v cerkveno središče. Za tem mestnim območjem so postavljene tudi kmetije z izrazito zaprto, skromnejšo pozidavo. Atraktivnost Vipave je tudi v povezanosti posameznih mestnih predelov z mostovi, ki so žal grobo rekonstruirani in so izgubili na svoji arhitekturni in ambientalni vrednosti.

Omeniti moramo še novo zazidavo Vipave, ki v celoti ni dosegla kvalitet starega naselja. Predvsem so nove pozidave in posegi popolnoma razvrednotili naravne znamenitosti kraja, izvir Vipave in sploh primarni vodni element, ki je bil v prejšnjih dobah vraščen v življenje tega enkratnega urbanističnega spomenika.

Vipavski gradovi — kratka oznaka

O starih srednjeveških gradovih na Vipavskem smo slabo poučeni, predvsem zato, ker še ni steklo sistematično proučevanje srednjeveških grajskih lokacij. Veliko več vemo o gradovih in dvorcih iz 17. in 18. stoletja, ki so v tej regiji močno zastopani. Zelo pomanjkljiva pa je naša vednost v manjših in skromnejših novomeških gradovih, ki so zaradi prezidav težko spoznavni in doslej še niso bili strokovno obravnavani.

Sl. 121. Sela — most (Gorjup 1986)
Fig. 121 — Sela — a bridge

Sl. 122. Saksid — leseni most (Gorjup 1986)
Fig. 122 — Saksid — a wooden bridge

Sl. 123. Ustje, značilen mlin leta 1925
Fig. 123 — Ustje — a typical mill in 1925

Med najstarejše srednjeveške lokacije se uvrščata v Ložiški dolini dve: nad krajem Otoče (staro ime Vitovše) lokacija starejšega gradu (omenjajo se zadnji lastniki družina Porcia), dalje v »grabnu« ter »Ravbarski grad«, po ustreznem izročilu last roparskih vitezov (lokacije so nepreverjene).

V Podnanosu, v naselju Tabor, se omenja tabor ali grad na območju prazgodovinskega gradišča. Prav tako se na mestu današnjega Rozeneka v Podnanosu omenja starejša (srednjeveška) utrdba.

V Vipavi je, kakor že rečeno, izpričan grad na vrhu vzpetine iz 13. stoletja in tabor iz 15. stoletja. V Ložak se za sedanji grad iz 17. stoletja omenja starejša lokacija, prav tako za Slapenski grad, katerega predhodnika naj bi postavili malteški vitezi v 13. stol., izpričane so lokacije gradov na Vogrskem, Dornberškem taboru (13. stoletje), v Renčah (15. stoletje), v Prvačini (15. stoletje); morda je mišljena utrdba na gradišču pri Prvačini. V 13. stoletju se omenja grad Rihemberk. O starem srednjeveškem gradu v Štanjelu ni podatkov.

V 16. stoletju sta izpričani lokaciji gradov v Vipavskem Križu, Trillek in Podvelb na Colu.

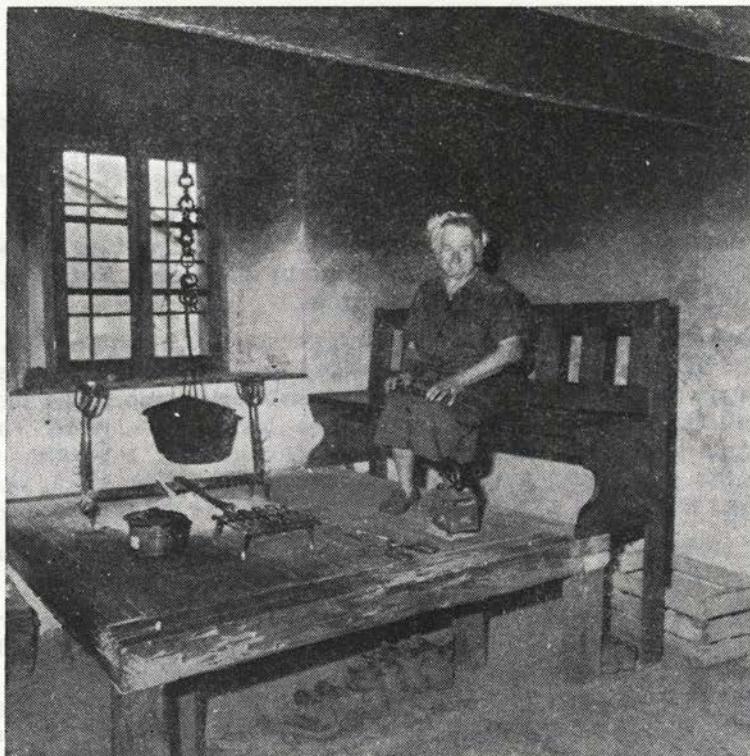
Na začetku 17. stoletja se pričenja z gradom Lože dolga vrsta gradov in dvorcev, postavljenih v nižinska pobočja. To so Zajčji grad v Podnanosu, Zivčev grad in Rozenek v Podbrju pri Podnanosu, Lanthierijev grad v Vipavi, dvorec Zemono, graščina v Ajdovščini, gradič Petrogalovše pod Vipavskim Križem, graščina v Velikih Žabljah, sedanji gradovi v Renčah, Rihemberku, Štanjelu in Kromberku.

Iz konca 17. ali prve polovice 18. stoletja je grad v Ozeljanu, sedanji grad v Slapah ter dvorca v Šempasu, ki sodita v 18. stoletje.

Neraziskani pa so manjši dvorci, kot Maitjev gradič v Selu pri Batujah, Španjolišče v Renčah in lokacija gradu ali »pristave« nad Lozicami v bližini zdaj že porušene pozognotske cerkvice. V Razdrtem se omenja Garzarolijeva graščina, v Prvacini pa dvorec »Sansusi«. Manjši dvorci, ki so po arhitekturni zasnovi skromnejši, predstavljajo vmesni člen med gradom in meščansko hišo, oziroma med dvorcem in velikimi kmetijami, ki jih lahko imenujemo kot kmečke dvorce in so prav zato še posebej zanimivi.

Gradovi in dvorci so postavljeni na vedutno izpostavljenih višinskih točkah ali pa so vgrajeni v naselbinske organizme in so pomembni tvorci naselbinskih ambientov in vedut. Posebej moramo poudariti njihovo vlogo v baroku, saj so v mestih odločilno vplivali na diferenciacijo mestnih prostorov.

Po tlorisu so gradovi v dolini Vipave različni, saj so nastali v širokem časovnem intervalu od 13.—18. stol. Srednjeveške fevdalne arhitekture so zaprta obrambna jedra, dober predstavnik je stari grad nad Vipavo. Istega tipa sta bila med drugimi tudi gradova Rihemberk in Dornberk. Iz 15. stoletja je zaprta oblika, Baumkircherjev grad v Vipavi. V 16. stol. je sezidan grad v Vipavskem Križu, ki je kastelne oblike in se zgleduje po trdnjavah in gradovih

Sl. 124. Podgrč — ohranjeno leseno mizasto ognjišče (Gorjup 1986)

Fig. 124 — Podgrč — a preserved wooden table-shaped fireplace
(Gorjup 1986)

Sl. 125. Vrhpolje — detalj s »pila« (Gorjup 1984)

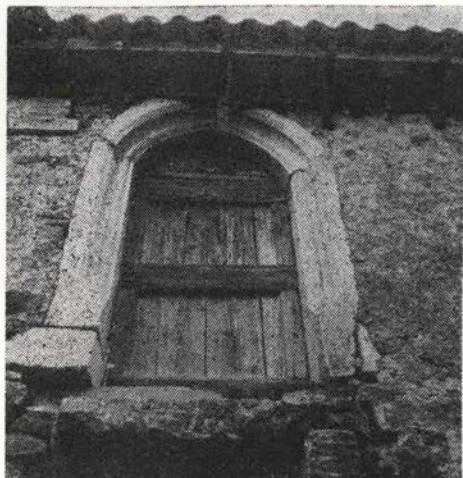
Fig. 125 — Vrhoplje — a detail from the "pil" (pillar) (Gorjup 1984)

v sosedni Italiji. V 17. stol. je nastal grad z značilnim notranjim dvoriščem (Vel. Žablje). Tudi kasneje opažamo vpliv izrazito italijanske arhitekture na naših gradovih, kar je v zvezi s prihodom številnih lastnikov iz Italije (Rosseti, Lanthieri, Coronini).

Poleg »zaprtega tipa« se v 17. stol. sočasno pojavljajo tudi »odprtii« tipi graščin, kjer se za razliko od prejšnjega dvorišča s trakti grad odpira z eno stranico v zunanjji prostor. (Slap pri Vipavi, Zajčji grad pri Podnanosu, Vogrsko). Pojavi pa se tudi grad z zazidanim osrednjim grajskim jedrom s štirimi stolpi (Lože pri Vipavi, Kromberk).

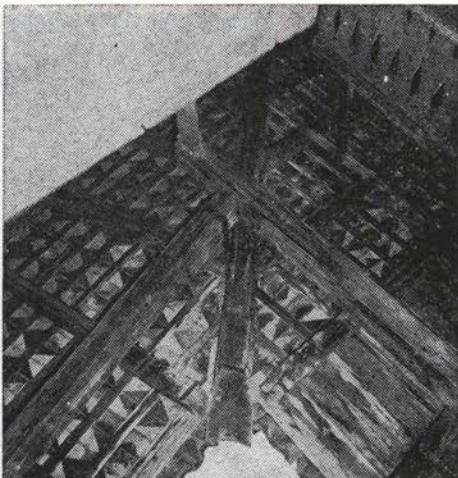
18. stoletje prinese nov tip arhitekture z rizalitno členitvijo fasade in poddarjeno srednjo osjo. Tak je grad v Vipavi in v Ozeljanu.

Žal je stanje vipavskih gradov dokaj žalostno. Večina je brez prave funkcije, mnogi od njih so razvaline in prepuščeni propadanju. V povojnih letih sta bila samo Kromberk in dvorec v Zemonu deležna strokovne obnove in zaživila v primerni funkciji; gradove Rihemberk, Štanjel in Vogrsko obnavljamo že 20 let, toda njihova prihodnja namembnost še vedno ni jasna.

Sl. 126. Gabrje — gotski portal v etaži
(Gorjup 1986)

Fig. 126 — Gabrje — a Gothic portal raised
the groundfloor (Gorjup 1986)

Sl. 127. Podgric — (detajl z lindne) (Gorjup 1986)

Fig. 127 — Podgric — a detail from the

"linda" (roof) (Gorjup 1986)

LITERATURA

A. Tomaschek: »Bemerkungen über die geologischen Verhältnisse der Umgebung von Görz«, Gorica 1854. — Anton Melik: Slovenija. — Rado Bednarik: Goriška in tržaška pokrajina v besedi in podobi (založba »Sigma« v Gorici 1932). — Stupar-Sumi N.: Stanjel — program za obnovo in oživitev (Varstvo spomenikov XV 1970). — C. Caprin: Alpi Giulie, Trst 1895. — Simon Rutar: Goriško-Gradiščanska 1893. — Arheološki atlas Slovenije, Ljubljana 1975.

ODMEVI, DISKUSIJA, POPRAVKI

Varstvo spomenikov 27, str. 103. Magnetofonski zapis razprave prof. V. Kremenška, ki je v omenjenem prispevku M. Žvanut posebej podprtana, je objavljen na straneh 274 in 275 v zborniku Razmerja med etnologijo in zgodovino 1986. Izvajanje prof. Kremenška se je od kritike bistveno razlikovalo.

Varstvo spomenikov 28, str. 29. Slika prikazuje motiv iz Podgorja na Krasu in ne Podgrada, kot je bilo napačno objavljeno.

V letu 1986 sta Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica in Zavod za spomeniško varstvo Kranj praznovala 25 letnico obstoja.

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH IN DRUGIH RAZISKAVAH

PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka izkopavanja in dediščina

Avtorji:

A. M. — Alenka Možina, MM Lj.
 A. P. — dr. Andrej Pleterski, IzA ZRC
 SAZU, Lj.
 A. V. — Andrej Valič, Gor. muz. Kranj
 B. D. — Božena Dirjec, Ljubljana
 B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 B. V. — Boris Vičič, LRZVNKD, Lj.
 B. Ž. T. — Beatriče Žbona-Trkman, GM Nova Gorica
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. P. — Darja Pirkmajer, PM Celje
 D. S. — Drago Svoljšak, NM Lj.
 Da. S. — Damijan Snoj, Ljubljana
 D. V. — Davorin Vuga, ZSRZVNKD, Lj.
 I. P. — Ivan Puš, MM Lj.
 I. S. — Irena Šavel, KC Miško Kranjec, DE PM Murska Sobota
 I. T. — Ivan Tušek, ZSV Maribor
 Iv. T. — Ivan Turk, IzA ZRC SAZU, Lj.
 Ja. D. — Janez Dirjec, Ljubljana
 J. H. — Jana Horvat, IzA ZRC SAZU, Lj.
 J. O. — Jože Oman, LRZVNKD, Lj.

L. P. G. — dr. Ljudmila Plesničar-Gec, MM Lj.
 M. H. — Milena Horvat, Arh. odd. FF, Lj.
 Ma. B. — Mateja Belak, Celje
 Ma. H. — Martin Horvat, MM Lj.
 Ma. S. — Marko Stokin, Medobč. ZVNKD, Piran
 M. S. G. — Mira Strmčnik-Gulič, ZSV Maribor
 Mi. S. — Milan Sagadin, ZVNKD Kranj
 N. O. — Nada Osmuk, ZVNKD Nova Gorica
 Pr. P. — Primož Pavlin, Ljubljana
 R. C. — Radovan Cunja, Koper
 S. C. — mag. Slavko Ciglenečki, IzA ZRC SAZU, Lj.
 S. P. — Stanko Pahič, PM Maribor
 T. K. — Tone Knez, DM Novo mesto
 Ti. K. — dr. Timotej Knific, Arh. odd. FF, Lj.
 T. Sch. — Tine Schein, Cerknica
 U. B. — Uroš Bavec, Sevnica
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Nova Gorica

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

IG. — Maja 1986 je bil izveden manjši poizkusni kop na z. robu parc. št. 555 k. o. Studenec — Ig na Ledini Gmajna v. od Ižanske ceste, in sicer na vznožju prodnate terase, ki se dviga iz barskega sveta in oblikuje raván (= Iški vršaj). V plitvi premešani orni zemlji, ki sega vse do prodnate podlage in je mešanica temno rjave šotne prepereline — trebeža

— in svetlejše rjave peščene prsti, so bili ugotovljeni številni primeri podrobnejše neopredeljene drobne kamnite industrije in odlomki prazgodovinske lončenine, značilni za eneolitik in bronasto dobo. Obrežno barsko najdišče, ki leži v neposredni bližini klasičnih Dežmanovih količ in je verjetno v zvezi s prastaro naselitveno in gospodarsko izrabo trdine,

je bilo odkrito že ob topografiji spomladni 1975 (cf. tudi I. Turk, D. Vuga, VS 24, 1982, 141). — Iv. T. in D. V.

POSTOJNA, 12, V, Postojna. — Decembra 1986 so pred vhodom v **Pestonjsko jamo** naredili strojni izkop v pobočju, kjer je zasut vhod v rov z Biospeleološko postajo (cfr. Brodar S., Acta carsologica 4, 1966, sl. 17). Pri tem so načeli jamske sedimente v celotni š. nekdanje jame (10 m) in vi. več kot 6 m. Sedimenti padajo v profilu, ki je vzporeden s cesto, v smeri od JV proti SZ. Od zgoraj navzdol si sledijo (sl. 1):

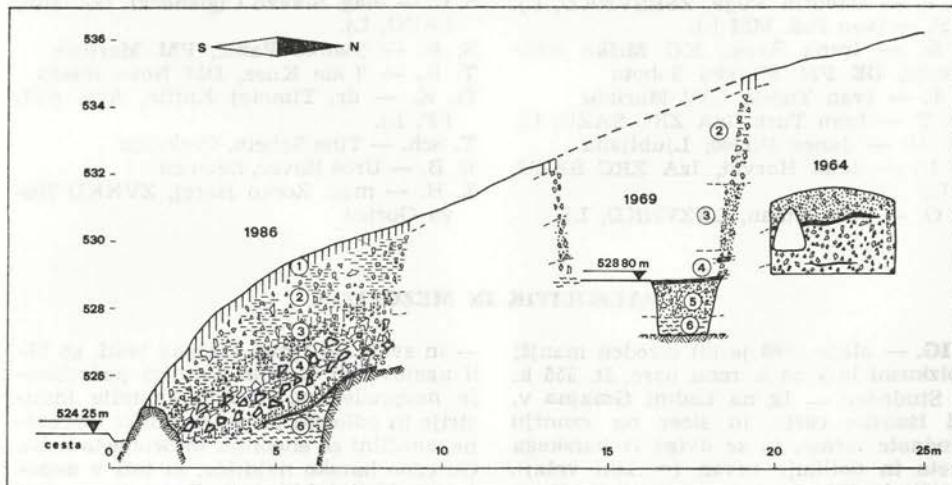
- 1 — Humus
- 2 — Droben ostrorob grušč, skoraj brez primesi, ki je na večih mestih sprjet v zelo kompaktno brečo.
- 3 — Droben, delno sprjet, ostrorob grušč pomešan z rjavo zemljeno ilovico.
- 4 — Debel, rahlo naložen ostrorob grušč, oblit in delno zlepil s kristalasto sigo. Brez primesi.
- 5 — Pretežno nesprjeta podorna plast, močno pomešana, zlasti v spodnjem delu, z rjavo zemljeno ilovico. Grušč je precej zaobljen. Podorne skale so koordinirane. Dno plasti je mestoma močno impregnirano s sigo, ki se je v ilovici izločala v nepravilnih kristalastih tvorbah.

6 — Flišna ilovnata naplavina s posameznimi flišnimi prodniki. V zg. delu še posamezne korodirane skale.

Ves profil je rdečerjave barve. Erodiранa flišna naplavina je ohranjena v različnih nivojih (predvsem ob stenah) in sledi oblikovitost naravne skalne podlage. Na flišu je 10—30 cm debela kulturna plast (temnorjava zemljena ilovica, čista ali pomešana z gruščem), v kateri smo našli mineralizirane drobce oglja bora ev. jelke, smreke (določil A. Sercelj, Biol. inšt. ZRC SAZU v Lj.), zobe in razbite kosti jamskega medveda (*Ursus spelaeus*), petnico in prstni členek jelena (*Cervus* sp. cfr. *elaphus*) ter 15 neretuširanih majhnih odbitkov in razbitin jeder. Kulturno plast smo raziskali na površini ca. 3 m². Njena površina je neravna, ker sledi oblikovitosti flišne podlage. V višjih plasteh nismo našli paleontoloških in arheoloških ostankov, razen dveh drobcev oglja v plasti 3.

Na osnovi sestavljenega podolžnega prereza zasutega rova smo domnevno povezali sedimente in kulturne nivoje naših in predhodnih zaščitnih izkopavanj iz leta 1964 (Brodar S., Acta carsologica 4, 1966, 92 ss) ter iz leta 1969 (Brodar M., AV 20, 1969, 141 ss) in dobili naslednjo sliko (sl. 1).

Če izključimo posamezne drobce oglja in redke ostanke pleistocenske favne, imamo sedaj tri izrazite arheološke ho-

Sl. 1. Postojna, Postojnska jama — prerez plasti

Fig. 1 — Postojna, the caves of Postojna — section of the layer

rizonte z artefakti, ogljem in favnističnimi ostanki. Vsi pripadajo moustérienski kulturni stopnji. Najstarejši horizont je bil odkrit letos na kontaktu flišnih načrtev in jamskih podornih sedimentov, kar spominja na okoliščine, v katerih je bila najdena A kultura bližnjega Betalovega spodmola (Brodar S., Actes du 4 Congrès Inter. du Quaternaire, 1953, 739). Mi ga lahko okvirno pripišemo začetniku würma I, kolikor ni še starejši. V gruščih nad flišem je drugi kulturni horizont, odkrit leta 1969, ki ga M. Brodar uvršča v würm I in vzporeja s C kulturo Betalovega spodmola (o. c., 143). Tretji kulturni horizont je bil odkrit leta 1964 in ga S. Brodar uvršča v finalni moustérien, torej v konec würma I, in vzporeja z D kulturo Betalovega spodmola (o. c., 54). Sledijo sedimenti srednjega in mlajšega würma s sporadičnimi kulturnimi najdbami. Stratificirane arheološke najdbe in horizonti s sledovi pedogeneze v bližini samega vhoda podretej jame govore za prekinjeno odlaganje sedimentov skozi daljše časovno obdobje würmske poledenitve. — Ja. D. in IV. T.

REKA. I, 3, Idrija. — Letošnja izkopalovanja v jami Divje babe I so potekala v isti zasedbi, pod istim vodstvom in s podmočjo istega sofinancerja kot v letu 1985. Osredotočena so bila na:

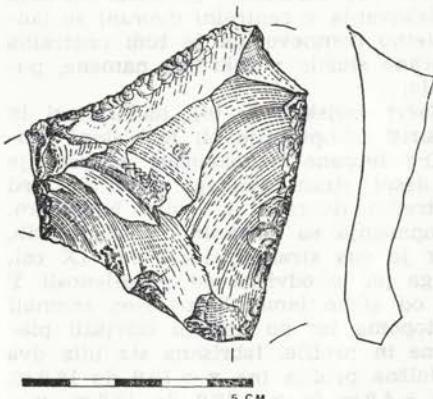
V poglobitvi čelnega izkopa smo raziskali ca. 60 m³ sedimentov plasti 17—21, ki se bistveno ne razlikujejo od doslej raziskanih mlajših sedimentov. Glavni sestavni sta še vedno bolj ali manj zabljen dolomiten grušč in melj. Podornih skal, na katere smo naleteli na pobočju v plasteh 18 in 20, globje v jami ni bilo. Novost je tenka plast drobotinčaste sige med 17. in 18. plastjo. Odlomke pravih sigastih skorij smo našli v plasti 20 — prvič v sedmih letih! V vseh plasteh izkopa je bilo precej ostankov jamskega medveda in skrajno malo ostankov drugih vrst, pretežno zveri, med katerimi velja posebej omeniti jamskega leva. Med izkopavanjem zbrani pelodni vzorce še niso analizirani. Prav tako še ni obdelanih več 100 kg vzorcev za analizo drobne sesalske favne in cela vrsta drugih specialnih vzorcev. Arheološke najdbe so bile skromne, vendar spodbudne. F horizont v plasti 17 je dal ducat artefaktov. G horizont s kuriščem na meji plasti 19 in 20

je bil proti pričakovanju popolnoma prazen. Pač pa smo v novem H horizontu v plasteh 20 in 21 odkrili dve ločeni kurišči in 13 artefaktov. Novo odkriti kulturni horizonti se bistveno ne razlikujejo od že znanih.

V poglobitvi izkopa na pobočju pred jamo smo dosegli v profilu x = —3.00 re-kordno globino 12 m. Zaradi velike oddaljenosti od sedanjega jamskega vhoda v poglobitvi še nismo zadeli na arheološke ostanke. V profilih izkopa se pod nivjem izkopa H horizonta kaže v plasti 23 nova temna proga, v kateri lahko pričakujemo še starejše najdbe. Jamski medved je prisoten v vseh plasteh vključno z najglobjo 26. plastjo. Poglobitev zaključuje debeli podorni sedimenti, močno impregnirani s fosfatni in delno zlepiljeni v fosfatno - karbonatne breče. Podobne sedimente poznamo iz več mlajših plasti. Njihovo ciklično ponavljanje je postalo že zakonitost, ki bi jo veljalo temeljito preuciti.

Zaradi velikih globin postaja nadaljnje izkopavanje v Divjih babah I tehnično vse bolj zahtevno in nevarno. Zato letos zaključujemo prvo etapo terenskih raziskav, ki so bila le skromen poseg v obsežne sedimente, ki se nadaljujejo v neznane globine. Pred začetkom nove etape pa bi radi vsaj okvirno obdelali vse manj pregledno množico podatkov, ki nam jih je uspelo zbrati v sedmih letih terenskega in laboratorijskega dela. — Ja. D. in IV. T.

VRHNIKA, VIII, 43.- Inštitut za arheologijo pri ZRC-SAZU, Ljubljana je 26. 11. 1986 pod vodstvom J. Horvatove

Sl. 2. Vrhnika — kremenov artefakt
Fig. 2 — Vrhnika — a flint artifact

izvedel topografsko sondiranje z vrtalnim strojem na osamelcu **Hruševca** (nm. v. 310 m) pri Vrhniku. Sonda je bila arheološko negativna, ekipa pa je preiskala tudi sveže preorano njivo na južnem delu osamelca (parc. št. 2658/13 k. o. Vrhnika). Pri tem je bil najden precej velik kos sileksa (sl. 2), za katerega se je kasneje izkazalo, da je tipološko dobro opredeljiv artefakt. Gre za kombinirano orodje po srednjepaleolitski tipologiji orodij (F. Bordes, Typologie du Paléolithique ancien et moyen. Memoire No. 1 [1961]) in sicer je to vbo-

čeno-ravno strrgalo (tip 14 po Bordesu, o. c.) iz petrografske dobrega sileksa čokoladno rjave barve. Ne moremo se znebiti velike podobnosti našega artefakta z inventarjem tako imenovane »B kulture« iz Betalovega spomola (levallois-moustérien; avtor je imel možnost ogleda najdb iz Betalovega spomola, ki jih hrani Katedra za kvartarologijo pri Geološkem odseku VTO Montanistika FNT v Ljubljani). Za natančnejšo datacijo in kulturno opredelitev bo treba najdiše sistematicno preiskati in morda sondirati v večjem obsegu. — Da. S.

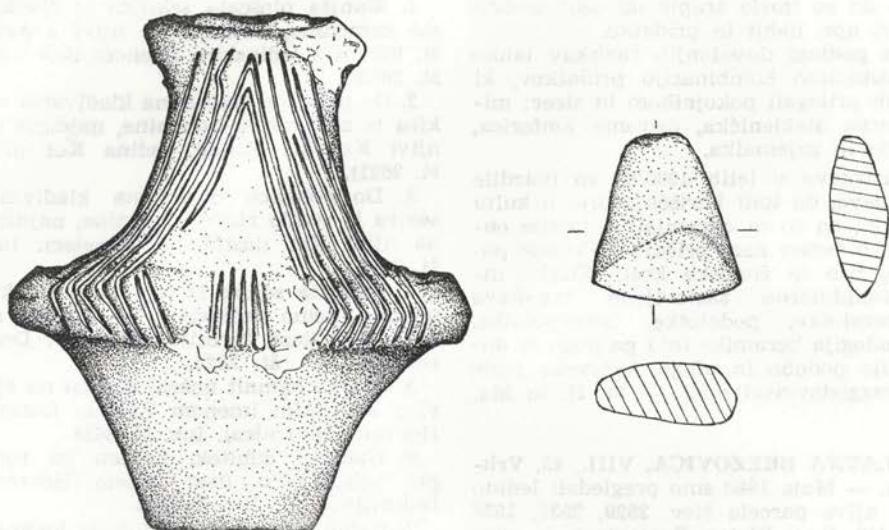
NEOLITIK IN ENEOLITIK

AJDOVSKA JAMA pri Nemški vasi. —

V okviru rednega programa Posavskega muzeja Brežice, Znanstvene inštитute Filozofske fakultete in ob izredni podpori Kulturne skupnosti Krško in delovnih organizacij Krškega so potekala v času od 15. 8. do 30. 8. 1986 sistematična arheološka raziskovanja v Ajdovski jami pri Nemški vasi. Izkopavanja je s pomočjo sodelavcev Milene in Martina Horvata vodila dr. Paola Korošec. Že vrsto let, točneje od 1938. leta dalje, je jama predmet arheoloških raziskovanj in vsakokrat so bili odkriti izredno zanimivi ostanki materialne kulture, tako da jo že sedaj, čeprav ni raziskana v celoti, uvrščamo med izjemno pomembna najdišča pri nas. Vsa dosedanja raziskovanja so dokazala, da Ajdovska jama predstavlja zelo zanimivo prazgodovinsko (neo-eneolitsko) grobišče. Letošnja raziskovanja v centralni dvorani so lanskoletno domnevo, da je tudi centralna dvorana služila v sakralne namene, potrdila.

Načrt raziskav je bil, nadaljevati in razširiti izkopavanje ob levi steni centralne dvorane in dokončati izkopavanje ob desni strani veznega hodnika med centralno dvorano in levim hodnikom. Izkopavanja so potekala po kvadrantih, kjer je ena stranica dolga 2 m (X os), druga pa je odvisna od oddaljenosti Y osi od stene jame. Plasti smo snemali postopoma ter po potrebi izbrisali planume in profile. Izbrisana sta bila dva podolžna profila (na $x = 10,0$ do $18,0$ m, $y = + 4,0$ m in $x = 10,0$ do $18,0$ m, $y = + 5,0$ m) in dva prečna profila ($x = 10,0$ m, $y = + 5,0$ do $- 4,0$ m in $x = 18,0$ m,

$y = + 6,0$ do $- 8,0$ m). Za vsak kvadrant (kv. X, XI, XVIa, XXIIa, XXVII — XXVIII in delno XXIX) je bilo izrisanih od 2 do 5 planumov, odvisno od tega, kaj je narekovala trenutna situacija v posameznem kvadrantu. Površina izkopa v centralni dvorani je 25 m^2 , s povprečno globino od 1,5 do 2,0 m, medtem ko je zajeta izkopana površina ob desni steni veznega hodnika 12 m^2 s povprečno globino 1,0 m. Ugotovili smo 7 kulturnih plasti, od katerih so tri pripadale visokosrednjeveškim. Te se v notranjosti stranskega rova občutno stanjajo, na vsega 0,5 m. Debeline lansko leto ugotovljenih plasti je ostala neizpremenjena. Človeške in živalske kosti so bile raztresene v rumenorjavni ilovnatih plasti. Mestoma so bile močno zasigane. Koncentrirane so desno od lansko leto ugotovljenega kurišča (kv. XVI), tako da zavzemajo zaenkrat nekaj nad 6 m^2 površine. Lobanjske in lične kosti so bile precej zdrobljene, enako so bile poškodovane tudi cevaste kosti ter rebra. Nekoliko bolje so bila ohranjena vretenca in kosti zapestja in narta, dlančnice in stopalnice ter prstni členki. Zobje so tičali deloma še v odlomkih čeljustnic, nekaj pa je bilo raztresenih med ostalimi kostmi. Po vsej verjetnosti gre za ostanke več skeletov. Tudi sedaj odkriti kostni ostanki s pridatki so z leve in desne strani omejeni z velikimi ploščatimi kamni delno prekrivali plast s človeškimi kostmi. Poleg kostnih ostankov moramo omeniti tudi zelo zanimive rastlinske ostanke in obilico lesnega oglja. Glavni delež predstavlja pooglenelo žito, ki je bilo raztreseno med kostmi in

Sl. 3. Ajdovska jama pri Nemški vasi — amforica in sekirica

Fig. 3 — Ajdovska jama near Nemška vas — a small amphora and a small axe

keramiko. Med kostmi so bile razstrese črepinje loncev, posod na nogi, amforice, zajemalke, 4 miniaturne sekirice, izredno zanimiva miniatura steklenička itd. Okrasna jagoda iz školjčne lupine je dokaz, da so tudi pokojnike krasile ogrlice. Pripomniti moramo, da so bile nekatere kosti, kakor tudi keramika, izredno močno zasigane oziroma že razpadle (prhle). Tej plasti moramo pripisati tudi obe kurišči v kv. XXII in XXIX.

Mlajša faza, tj. rjavo rumena ilovnata plast, ki prekriva rumeno ilovnato in s tem tudi skelete, se ne ozira več na kostne ostanke in jih prekrije. Keramično gradivo je koncentrirano na sam vhodni del stranskega rova (za razliko od kostnih ostankov v niže ležeči plasti, ki segajo globoko v stranski rov). Zita in kostnih ostankov v tej plasti nismo zasledili. Karbonska datacija lesnega ogaja (izdelana 1985) kaže starost 4990 B. P.

Raziskave v kv. XXVII, XXVI, XXV v centralni dvorani so pokazale, da je ta predel jame, v katerem bi lahko ugotovili dragocene najdbe, za nadaljnje raziskave neuporaben. Neprecenljivo škodo predstavlja velika luknja v osrednjem delu dvorane, iz katere so domačini kopali gvanjo, ki so jo uporabljali kot gnojilo. Tako so na tem predelu vse hololo-

censke plasti uničene. Po pripovedovanju domačinov so na tem delu zadevali na lončenino in kostne ostanke. Leto takoj za vstopom iz desnega rova (kv. XXIV, XXIII) in ob samem levem robu centralne dvorane (kv. XXVII, XXIX, delno XXVII) je ostalo nekaj neprekopane površine, tako da so se nam tu ohranile intaktne plasti. V kv. XXV smo v profilu zasledili sondijo, ki jo je leta 1938 izkopala v centralni dvorani S. Brodar.

Prekopane plasti smo zasledili tudi ob desni strani zveznega rova med levim hodnikom in centralno dvorano (kv. IX, VII). Po vsej verjetnosti je na tem mestu v letu 1884 izkopala sondijo J. Pečnik. To predpostavko nam potrjuje njegov podpis z imeni kopačev, ki je še danes viden prav na prehodu v glavno dvorano.

Raziskave v Ajdovski jami v letu 1986 so v marsičem potrdile prejšnje domnevne, obenem pa so prinesle veliko novega v zvezi s problematiko samega najdišča. Pomembna je ugotovitev:

— da je bila tudi centralna dvorana dalj časa v rabi kot grobišče in prostor v katerem je bil negovan kult pokojnika,

— da gre v bistvu za večje število pokopov, ki jih omejuje venec kamnov in

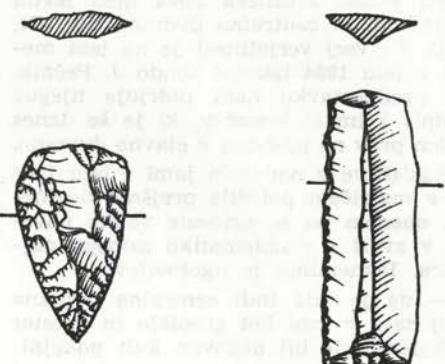
— da so imela trupla ob sebi osebne stvari npr. nakit in pridatke.

Na podlagi dosedanjih raziskav lahko že izluščimo kombinacijo pridatkov, ki so jih prilagali pokojnikom in sicer: miniaturna steklenička, oziroma amforica, skleda in zajemalka.

Raziskave v letih 1985/86 so potrdile domnevo, da tudi kurišča sodijo h kultu mrtvih, da so tu opravljali določene obrede, o čemer nam pričajo priložene posode, žito in živalske kosti. Siroko interdisciplinarno zastavljene raziskave (mineraloške, pedološke, antropološke, tehnologija keramike itd.) pa bodo še dopolnile podobo in vlogo Ajdovske Jame v prazgodovinski dobi. — M. H. in Ma. H.

BLATNA BREZOVICA, VIII., 43, Vrhnika. — Maja 1986 smo pregledali ledino Pod njivo parcela štev. 2529, 2535, 2536 in 2442, k. o. Blatna Brezovica, že znamo najdišče kremenovih odbitkov in orodij ter eneolitsko-bronastodobne količarske keramike (VS 24, 1982, 139). Med kremenovimi odbitki smo našli puščico in rezilo. — B. D.

BUKOVNICA. — Iz tega kraja, kjer je bila pri topografiji leta 1979 evidentirana enolitska naselbina, je Pokrajinski muzej v Murski Soboti pridobil za svojo zbirko od leta 1984 dalje več kamnitih sekir, druge kamnite izdelke in precej kosov keramičnih posod, ki so bili pobrani na površini njiv okrog Bukovnice.

SL. 4. Blatna Brezovica — kremenova artefakta

Fig. 4 — Blatna Brezovica — two flint artifacts

1. Manjša ploščata sekirica iz rjavkaste kamenine, najdena na njivi s parc. št. 689 in z ledinskim imenom Kot (inv. št. 2622).

2. Do polovice ohranjena kladivasta sekira iz zelenkaste kamenine, najdena na njivi Kristine Puhan, ledina Kot (inv. št. 2621).

3. Do polovice ohranjena kladivasta sekira iz svetlo rjave kamenine, najdena na njivi Kot (lastnik Podgorelec). Inv. št. 2620.

4. Ploščata sekira iz temno zelene kamenine, delno poškodovana, najdena na njivi Kot (last Terezije Šlihtuber, Dobrovnik). Inv. št. 2623.

5. Manjši kamnit nožek, najden na njivi z ledinskim imenom Žgaline (lastnik Horvat, Bukovnica). Inv. št. 2624.

6. Kamniti odbitek, najden na njivi pri pokopališču (last Jožeta Horvata, Bukovnica 30). Inv. št. 4129.

7. Delno ohranjena kladivasta kamnita sekira, najdena na njivi z ledinskim imenom Žgaline (last Marije Horvat, Filovci). Inv. št. 4126.

8. Spodnji del kamnite sekire, najden na njivi Kot (last Štefana Horvata, Bukovnica). Inv. št. 4128.

9. Spodnji del kamnite sekire, najden na njivi v Kotu (Franc Puhan, Bukovnica). Inv. št. 4128 b.

10. Manjša ploščata kamnita sekira, najdena na njivi v Kotu, (last Ane Puhan, Bukovnica 1). Inv. št. 4127.

11. Kamnita sekira, najdena na njivi v Bregu (last Ane Puhan, Bukovnica). Inv. št. 4146.

12. Ploščata kamnita sekira, najdena na njivi Seča, (last Terezije Glavač, Bukovnica). Inv. št. 4149.

13. Del kamnite sekire, najdene na njivi Breg (lastnik Janez Puhan, Bukovnica). Inv. št. 4151.

14. Del kamnite sekire, najden na njivi Kot (last Martina Gyereka, Bukovnica 26). Inv. št. 4153.

15. Kamnit brus, najden na njivi Kot (lastnik Alojz Horvat, Bukovnica 25). Inv. št. 4154.

16. Fragmentirana ploščata kamnita sekira, najdena na njivi Kot (last Jožefa Glavača, Bukovnica 17). Inv. št. 4160.

17. Kamnit odbitek, najden na njivi Breg (lastnik Jožef Glavač, Bukovnica). Inv. št. 4161.

18. Kamnita sekira in dva brusa, najdeni na njivi Breg (lastnik Puhan, Bukovnica). Inv. št. 4159.

19. Več fragmentov keramičnih posod, med njimi spodnji del ornamentirane, plastike, del ornamentirane skodel, več zajemalk in vretenc ter lepa, najdeno na njivah Breg, Kot, Duge njive. Inv. št. 4136—4142, 4148, 4150, 4152, 4155—4157.

Iz tega kraja je doslej evidentiranih že 21 kamnitih sekir, kar govori za močna naseljeno postojanko iz konca mlajše kamene dobe. — I. S.

POZJAK V HRENOVI, XVI, 27, Celje. — V domoznanski knjigi Rudolfa Zupaneka, šolskega upravitelja v Strmcu, ki

jo hranijo v tamkajšnji osnovni šoli, je pri besedilu o lokalni zgodovini tale za, pis: »Pri Pozjaku je našel šolski upravitev Karničnik Hinko lepo izdelano kamnito sekiro iz zelenega porfirja.« Karničnik je bil šolski upravitev v Strmcu med 1907 in 1922. Pozjak je kmetija na v. obronku Velikega vrha nad Hrenovo, ki je bil poseljen vsaj v prazgodovini in pozni antiki — preseljevanju ljudstev (prim.: VS 27, 276 ss). Pozjakove njive, na katerih je bila morda najdena sekira, ležijo v dolinici, ki se od v. pobočja Velikega vrha spušča do Hudinje. Na teh njivah in obrobju je ogromno železove žlindre, nad njimi, više v v. pobočje Velikega vrha, pa sem našel tudi kremenv odbitek. — A. P.

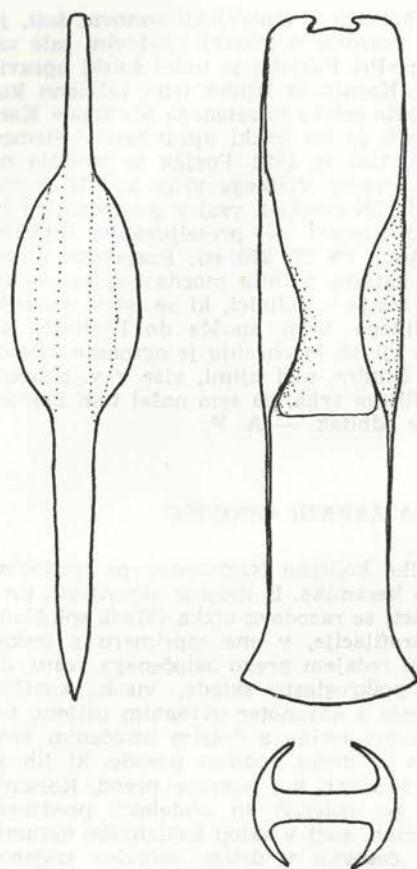
BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBISČ

Celje, XVI, 3 Celje. — Jeseni 1986 je Pokrajinski muzej Celje odkupil od najdetnika Andreja Snajderja bronasto plavutasto sekiro. Našel jo je v strugi Savinje ob levem bregu reke. Velikost: dl. 14 cm, š. 2,9 cm, db. 0,85 cm. Časovna opredelitev BrD — HaA1. Sekiro hrani PM Celje. — D. P.

GOJAČE, Kozmac. — Na robu kamnoloma pod samim vrhom griča smo v letu 1986 izvedli manjše sondiranje na obrambnem nasipu. Izkopali smo sondno velikosti $4 \times 4,7$ m na terasi nad nasipom in očistili ter dokumentirali prerez nasipa ob kamnolomu. Izkopana plast sonde bila je plitka in pretežno enotna, mešana z veliko kamenja. Izkop je segal do žive skale oziroma sterilne plasti drobnega kamenja. V plasti smo odkrili veliko količino hišnega lepa, par drobcev tegule, rimske novec iz 2. stoletja, terre sigilieate in železno kovano strgalo, uporabljano bržkone pri tkanju. Razen lepa v sondi nismo zasledili ostankov arhitekture. Obrambni nasip ob kamnolому razodeva v prerezu le deloma vidno naloženo kamenje, ker se je zrušilo po pobočju. Ostankov zidovja ni. Plast je v vrhnjem delu mešana s humusom, v spodnjem delu z rdečo (kraško) zemljo. V spodnjem delu humusnega sloja smo odkrili slabo ohranjen rimske novec in

veliko količino fragmentov prazgodovinske keramike. Iz deloma ohranjenih profilacij se razodeva nizka skleda sploščene S-profilacije, v ene imprimeru s traktastim ročajem preko usločenega vratu, da lje polkroglaste sklede, visoka konična skleda z navznoter uvhanim ustjem, bikonična terina z dolgim usločenim vratom in nizke konične posode, ki jih je obravnavati kot pokrove posod. Keramika po izdelavi in obdelavi, predvsem formah, sodi v sklop kaštelirske keramike, časovno v drugo polovico trajanja KŽG. Materialne ostaline na Kozmacu izpričujejo najnižje gradišče v Vipavski dolini in eno najnižje stoečih gradišč v Vipavski dolini, ki je od prazgodovine dalje doživel znotraj in na obrobju večkratno, v kolikor ne kontinuirano poselitev. — Z. H.

GORNJA RADGONA — V jesenskih mesecih 1985. leta je Peter Kralj, Grajska 9, Gornja Radgona, na parc. št. 427 k. o. Gornja Radgona brez arheološkega nadzora skopal z buldožerjem 5×12 m veliko jamo za dozidavo prizidka k svoji že obstoječi hiši na grajskem hribu, kjer je evidentirana naselbina iz časa KŽG. Gradbena dela je Zavod za spomeniško varstvo Maribor ustavil, dokler se teren arheološko ne razišče. Arheološka zaščitna dela (opravila sta jih Pokrajinski muzej v M. Soboti in Zavod za spo-

Sl. 5. Celje, struga Savinje — bronasta plavutasta sekira

Fig. 5 — Čelje, the river-bed of the Savinja — a bronze fin-shaped axe

meniško varstvo Maribor) so potekala od 22 do 25. 4. 1986. Pri delih se je očistil zahodni profil gradbene jame, z globino 3,60 m. Ugotovljenje je bilo več plasti.

1. rjava humusna zemlja, ki je v spodnjem delu pomešana z ilovico. Debelina plast je 1,50 m.

2. sivorjava ilovica z debelino 30 cm. To je kulturna plast, kjer je bila ob sv. robu profila peč v velikosti 1,50 x 50 cm, ki se je nadaljevala naprej v profil. Peč je sestavljala rdečkasta opečena zemlja, katero so obkrožale manjše oblice. Ožgana zemlja je bila debela 7 cm. Nato sledi

3. plast z debelino 40 cm iz rdečkaste zemlje. V tej plasti je bilo ognjišče, ki ga je sestavljala močno ožgana zemlja z večjimi oblicami. V tej plasti je bilo precej keramičnih posod.

4. sivkasta ilovica. Ob južnem robu profila je bila odkrita večja peč v obliki kroga iz močno opečene zemlje in močne žganine z debelino 15 cm. Peč se nadaljuje pod obstoječo hišo. Pod pečjo je še manjše ognjišče.

5. plast ima debelino 20 cm, v njej je bilo precej fragmentov keramike.

6. plast z debelino do 30 cm iz zelenkasto sive ilovice s kulturnimi ostalinami.

7. plast ima debelino 76 cm, v spadnjem delu te plasti, tik nad sterilno rumeno ilovico, so se pojavili ob zahodnem profilu trije do 30 cm veliki okrogli obrisi nekdanih kolov.

8. sterilna rumena ilovica. — I. Š.

JEZERO. — Spomladji 1986 je pisec na z. vznožju hriba **Sv. Lovrenca** odkril odломke rimske lončenine, zgodnjерimskega in poznorimskega. Na s. vznožju pa je našel v izmetani zemlji sveže izkopane nega odvodnega jarka odломek ustja bronastodobne posode. Vse tri omenjene najdbe so ležale na trdinskih tleh, vendar na samem barskem obrežju. Tako se zaporedna naselitev **Sv. Lovrenca** kaže v novi luči (za eneolitsko oziroma predneolitsko kamnito industrijo z istega hriba cf. I. Turk, D. Vuga, VS 24, 1982, 141). — D. V.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

BELI GRČ, IX, 8, Trebnje. — Poleg domačije Janeza Kolenca, Beli grč 15, parc. št. 1331/1 k. o. Ostrožnik, na hribu, imenovanem »Revežev hrib«, so pri kopanju za drog aprila 1973 naleteli na skelet grob. Najditelj je tedaj izkopal spodnji del skeleta do medeničnih kosti

in členkov prstov obeh rok, ki sta bili iztegnjeni ob telesu. Pri nogah sta ležali skleda na nogi, ornamentirana s skupinami bradavic in skodela z uvihanim robom in majhnim vertikalno prevrtnanim ušecem. Skelet, ki tedaj ni bil v celoti izkopan, smo izkopali spomladji 1986, ko

Sl. 6. Beli grič — okostni grob
Fig. 6 — Beli grič — a skeleton grave

smo v okolici Mokronoga opravili arheološko topografijo. Pesek, v katerega je bil grob vkopan, je kosti odlično konzerviral. Osteološki material je v določitvi na Biotehnični fakulteti, oddelku za antropologijo Univerze v Ljubljani. Grobna jama je bila pravokotne oblike z zabljenimi vogali. Vkopana je bila 170 cm globoko. Od globine 80 cm dalje se je v belem pesku zelo dobro videl siv rob grobne jame. Skelet je ležal v smeri V — Z z glavo na V, roke pa so bile iztegnjene ob telesu. Lobanja je bila zvrnjena proti S, mandibula pa je ostala v prvotnem položaju. Hrbtenica je bila nekoliko usločena. Obe roki sta bili tik nad zapestjem odlomljeni. Ob zgornjem delu skeleta ni bilo nobenih pridatkov, vendar pa so ob prvem odpiranju groba očitno uničili dobrih 20 cm skeleta (območje medeničnih kosti, prsti, dlani in zapestja). — D. B.

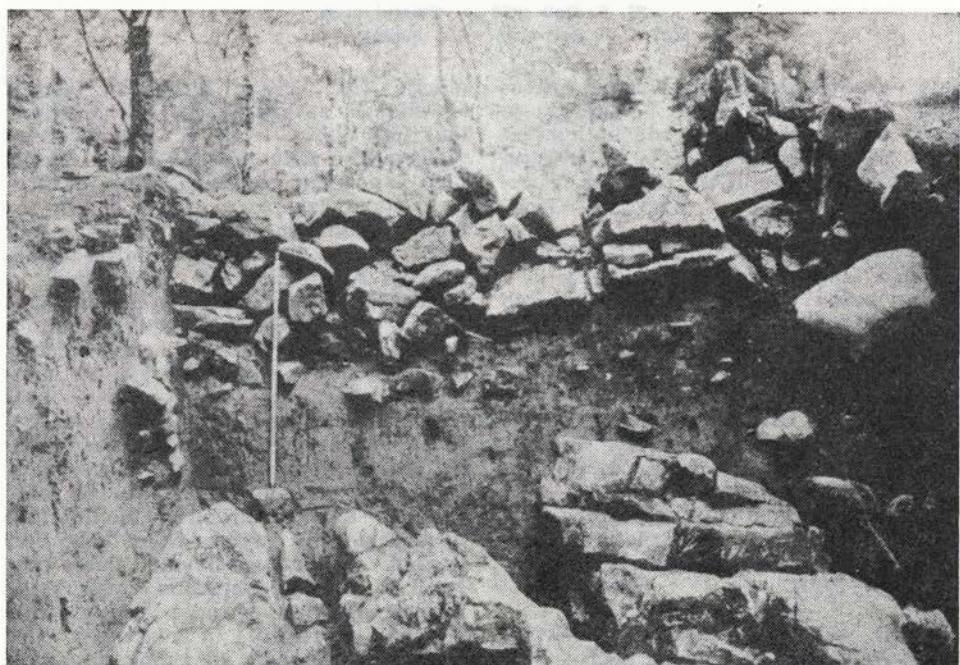
BLED, POD GRADOM. — V okviru raziskovalnih nalog Most na Soči — raziskovanje naselbin in grobišč svetolucijske halštatske kulturne skupine (Goriški muzej) in Blejski kot (Inštitut za arhe-

ologijo ZRC SAZU, Znanstveni inštitut — Oddelek za arheologijo FF) je bilo v letu 1986 (26. 5. — 27. 6. 1986) izvedeno raziskovanje dela prazgodovinske naselbine v pobočju grajskega hriba, nasproti Pristave. Izkopno polje 86 je bilo izbrano v območju sonde 2, izkopane leta 1985 (prim. T. Knific, Blejski grad, Varstvo spomenikov 28, 1986, 279 s), ki je razkrila izrazite stavbne ostaline (ruševine, tlak). Izkop je obsegal površino 8 x 8 m (kv. 1 — 4). V še nedokončanem izkopu (nadaljevanje 1987) sta bili ugotovljeni najmanj dve poznonabroasti (KŽG) naselitveni stopnji, ki imata časovno vez z grobiščem na Pristavi, poleg teh pa še mlajše, železnodobno stavbišče, ki je postavljeno na sam rob terase in je deloma izrabilo (uničilo) tudi starejši stavbni prostor. Edini zanesljivi stavbni element so stavbni tlaki, prežgani in otrdeli, del stavbne konstrukcije, vendar ne nosilni, pa tudi suhozidni kamniti vrsti ob tlakih 1 in 2 (drenaža, opora terase). Do njih je zunaj stavbnega prostora (kv. 3 in 4) segala zelo neizrazita in nejasna plat zemlje, kamenja, lončenine in kosti, ki je sem zdrsnila z

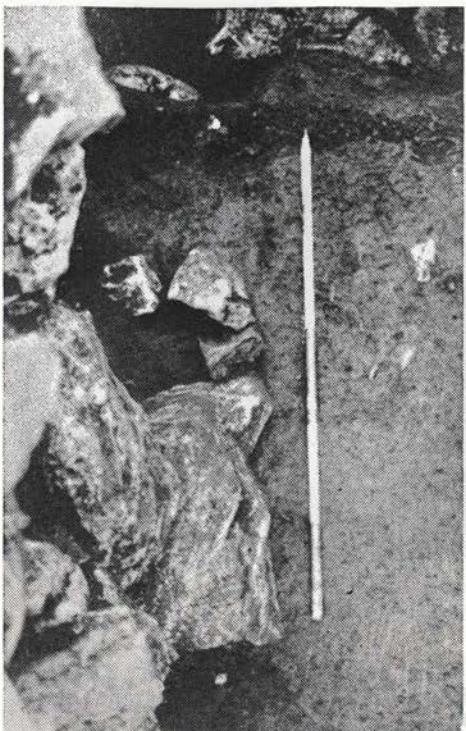
višje terase (mlajše najdbe pod starejšimi) in je zelo prepričljiv dokaz o posljenosti oziroma pozidanosti le te (zgornej) terase in hkrati vsega območja — ravnice v severnem pobočju grajskega hriba, za kar so dobro potrdilo tudi obilne keramične najdbe v jarku za električni kabel, izkopanem to leto na vzhodnem robu ravnice. V sondi 2 — izkopano polje 1986 torej ni bila odkrita osamljena stavbna enota! Ves ta predel, poleg pa še dno sedla med grajskim hribom in Pristavo, je bil tudi geoelektrično izmerjen. — D. S.

CVINGER — Dolenjske Toplice, IX, 3, Novo mesto — V mesecu aprilu 1986 smo z Geodetsko upravo Novo mesto izvedli geodetsko izmero in izris prazgodovinskega naselja Cvinger pri Dolenjskih Toplicah v merilu 1 : 500. Prazgodovinsko naselje leži na zahodnem vrhu hriba Cvinger ali Branževec, ki leži v ravnini med reko Krko in Kočevskim Rogom. Naselje je obkrožalo močno obzidje, ki se je ohranilo v obliki okopa, ki se dvi-

guje dober meter nad notranji nivo naselja, na zunanjji strani pa tudi do 6 metrov. Na severozahodnem delu naselja smo poleti izkopali 13 metrov dolgo in 3 m široko sondo preko obzidja gradišča. Enomesecno terensko delo je pokazalo, da je bilo naselje utrjeno z kamnitim zidom, grajenim v tehniki suhega zidu. Pred njim je bil zemeljski nasip, ki ga je na spodnji strani utrjevala kamnita škarpa v obliki grobline. Na raziskanem območju smo ugotovili, da je bilo obzidje grajeno v dveh fazah, ki pa jih zanekrat časovno še ne znamo določiti. Mlajši zid je zgrajen tako, da sta obe fronti 160 cm širokega zidu sezidani iz večjih, izbranih, a ne obdelanih kamnov, ki so zloženi tako, da se med seboj prekrivajo. Notranost zidu pa je izpolnjena z nekoliko manjšimi apnenčastimi kamni. V višino je zid ohranjen med 80 in 90 cm. Postavljen je na starejšo kulturno plast, ki je skrivala še en zid, grajen iz večjih apnenčastih kamnov; žal ga je mlajša faza toliko poškodovala, da fronte niso več ohranjene, zato pa tudi

Sl. 7. Cvinger pri Dolenjskih Toplicah — zunanje lice mlajšega obzidja halštatskega gradišča
Fig. 7 — Cvinger near Dolenjske Toplice — the outer face of the younger walls of the Hallstatt hillfort

Sl. 8. Cvinger pri Dolenjskih Toplicah — stojka za pokončni opornik v obzidju
Fig. 8 — Cvinger near Dolenjske Toplice — a pit prop for the upright pillar in the walls

širine ne poznamo. V tej starejši fazi smo odkrili stojko za bruno, ki je dajalo zidu večjo trdnost. Med samimi kamni mlajšega zidu smo našli kar precej odlomkov prazgodovinske lončevine, hišnega lepa, živalskih kosti in kosov železove žlindre. Enaka situacija se je ponovila tudi na zunanjih strani v zemljennem nasipu, le da tu prevladujejo kosi žlezeve žlindre, nekateri težki tudi nekaj kg. — V profilu sonde na notranji strani obzidja se je pojavila temnejša lisa pol-krožne jame, v kateri smo ob množici keramičnih ostankov prazgodovinske hišne lončevine našli tudi del ornamentirane ognjiščne kozice. — Po grobi predhodni analizi keramičnih ostankov (kovinskih predmetov nismo našli) smo ugotovili, da je naselje na Cvigerju živilo v mladohalštatskem in latenskem obdobju. — Z raziskavami bomo nadaljevali v letu 1987. — B. K.

DOLENJE GRADISČE, IX, 3, Novo mesto. — Prazgodovinsko naselje z ledinskim imenom Gradišnica leži v gornjem toku Krke ob njenem sotočju s Sušico, ki priteče iz Dolenjskih Toplic. S strateško skrbno izbrano lego je skupaj z dober kilometr oddaljenim gradiščem Cvinger pri Dolenjskih Toplicah zapiralo dolinsko pot ob Krki, pa tudi naravni prehod po dolinah Sušice, Črmošnice v Belo krajino. V literaturi sta na obstoj prazgodovinskega gradišča — Gradišnica opozorila Deschmann in Hochstetter, Dankschriften 42, že leta 1879. Pečnik, IMK 14. 1904, 44, pa ob naselju omenja tudi grobišče. Ob terenskem ogledu smo ugotovili, da je okop, ki ga lahko sledimo v obliki stopnice, ki se iz nivoja naselja strmo spusti v dolino, na vzhodni strani delno poškodovan. Na tem mestu namreč vinograd, ki je zasajen na pobočju pod naseljem, sega do obzidja. Z vsakoletnim kopanjem pa se je vinograd zajedel prav v plato naselja in razgalil ter poškodoval del kamnitega obzidja. Zaščitno izkopavanje smo izvedli julija 1986. V 18 delovnih dneh smo s sedem člansko ekipo izkopali 10 m dolgo in 3 m široko sondno, ki je bila postavljena pravokotno na rob naselja in je segala iz notranjosti preko obzidja v spodaj ležeči vinograd. V tako nastalem profilu lahko ločimo 5 plasti: najglobjo plast I predstavlja rumeno rjava ilovica brez vseh kulturnih ostankov. Nad njo se po vsej dolžini profila vleče 8 — 20 cm debela plast sive, mastne zemlje s koščki oglja in ostanki organskih snovi (plast II). Na to plast je bila nasuta III. plast, rdeče-rjave ilovice, ki pa jo zaključuje plast grušča, peska in večjih kamnov

Sl. 9. Dolenje Gradišče — obzidje
Fig. 9 — Dolenje Gradišče — the walls

Sl. 10. Gorenje Zabukovje — gradišče
Fig. 10 — Gorenje Zabukovje — the hillfort

(plast IV), kar predstavlja ostanke zidu. Plast IV je bila nasilno pretrgana na vzhodni strani z obdelovanjem vinograda. Profil na zgornji strani zaključi plast V, ki jo predstavlja sivo rjava zemlja, ki je že bila obdelana kot njiva ali vinograd in v kateri je še nekaj kamenja od zidu. — Drobnih kulturnih najdb je zelo malo, redki odlomki keramike so neznačilni, pa vendar jih grobo lahko razdelimo v kovinsko obdobje prazgodovine in v mlajša obdobja — srednji vek. Domnevamo lahko, da je bilo naselje v prazgodovini utrjeno z zemlj enim in kamnitim obzidjem, v srednjem veku pa je bil obrambni zid naselja grajen z malto. — B. K.

GORENJE ZABUKOVJE, IX 16, Novo mesto. — Na osamljenem vrhu (kota 461) jugozahodno od vasi Gorenje Zabukovje pri Trebelnem leži gradišče z dobro vidnimi okopi. Naselje leži na posestvu Martina Žužka, Gor. Zabukovje 10, na parc. št. 211, k. o. Staro Zabukovje. Gradišče je krožne oblike premera 60 m. Teren od osrednje točke pada proti vkomopu, ki so na vzhodni, severni in južni strani dobro vidni. Na terenu smo pobrali nekaj odlomkov prazgodovinske kerami-

ke in hišnega lepa, vidnih ostankov stavbne arhitekture pa na terenu ni. — B. K.

GOZDNIK, XVI, 13, Petrovče. — Po pripovedi M. Moškon in V. Slibarja naj bi bila pri Lovski koči pod Gozdnikom gomila večjih dimenzij. Pri ogledu terena je bila ugotovljena velika, verjetno prazgodovinska gomila, ki leži na ozki terasi pod Lovsko kočo na severnem počaju Gozdnika. Velikost: pr. okrog 20 m; vi. okrog 5 m. Na drugi terasi pod veliko gomilo, kjer je danes njiva, je vidna nižja, verjetno odorana gomila. Lastnik parcele, na kateri leži velika gomila, je priseljenec Drago Kotnik, Pongrac 132, ki o ledinskih imenih ne ve ničesar. Velika gomila ima parc. št. 1218/1 k. o. Pongrac, manjša gomila parc. št. 1215 k. o. Pongrac — GG Celje.

Na posestvu Jožeta Petrovca, Pongrac 131, so našli pred drugo svetovno vojno meč in štiri dobro vidne grobove na ledini, kjer se po domače reče »na hribu«. Ker je niže od tod lepo vidna gomila večjih dimenzij, menim da je bila nekoč »na hribu« tudi manjša gomila. Gomilam pravijo kmetje »turški grobovi« (parc. št. 1564 in 1598 k. o. Pongrac). Obe gomi-

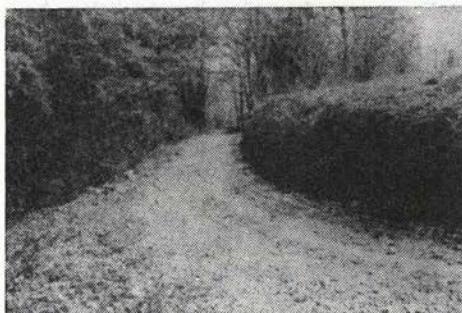
li sta v gozdu. Danes je nad kmetijo Petrovčevih smučarska vlečnica. — D. P.

KUČAR, XI, 3 Metlika. — Med prvomajskimi prazniki 1986 je prišlo do uničenja dela okopa prazgodovinskega gradišča na Kučarju, kjer je lovška družina Gradac zgradila lovsko športno strelišče za strelenje na glinaste golobe. ZVNKD Novo mesto je bil vključen v upravni postopek 22. 4. 86, ko je LD Gradac oddala zapisnik o lokacijskem ogledu komiteja za urbanizem občine Metlika in zahtevala soglasje. Še istega dne smo opravili terenski ogled, kjer smo prvotno izbrano lokacijo v nasipu gradišča prestavili na drugo stran ceste v pobočje. S tako vsebino je bilo izdano soglasje 12. 5. 1986, LD Gradac pa je bila s pogoji seznanjena, saj je bil na ogledu prisoten predsednik LD in se je z novo predlagano lokacijo strinjal. Lovci so kljub temu preko prvomajskih praznikov zgradili strelišče na prvotno izbrani lokaciji, ki obsega zidan objekt za proženje glinastih golobov (v nasipu), zabetonirana stojišča in zidan objekt za ocenjevalno komisijo. Nedovoljeno gradnjo smo takoj prijavili UIS Novo mesto in sodniku za prekrške SO Metlika, glavnemu urbanističnemu inšpektorju SRS pa smo posredovali zahtevo za odstranitev objektov. Po opravljenih najnujnejših raziskavah in dokumentaciji profila se zemljišče ureди v prvotno stanje. Rezultatov inšpekcijskih služb še ni. — D. B.

MALE BRUSNICE, IX, 1, Novo mesto. — Spomlad 1986 je lastnik na črno zgra-

jene hiše, ki stoji med gomilama 2 in 3 gomilnega grobišča nad Malimi Brusnicami, pri strojnem izravnovanju terena okoli hiše uničil približno polovico gomile 3. Gomila je merila 17,1 m v premeru in 1,97 m v višino. Na njej je bilo videti sledove starih vkopov na sv., jv. in j. strani. — D. B.

MOLNIK. — S sredstvi Ljubljanske kulturne skupnosti in Posebne raziskovalne skupnosti pri SAZU smo v letu 1986 raziskali še tisto polovico gomile 3 na Molniku, ki je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev nismo mogli dokončati leta 1985. Z delom smo pričeli 30. junija končali pa 10. julija 1986. V gomili, ki je bila nasuta iz peščenčevega drobirja oziroma iz njegove preperine, med katero je bilo dosti večjih kamnov — tudi takšnih, ki jih geološka zgradba hriba ne vsebuje (apnenec, konglomerat, škrilivec, dolomit, beli peščenjak), smo odkrili še štiri grobove, od katerih so bili trije skeletni, eden pa žgan. Tako je gomila 3 pokrivala v celoti najmanj 10 grobov. Dva skeletna grobova iz leta 1986 oziroma njuni grobni jami sta bili vkopani v raščeni peščenjak, v katerega je bila vkopana tudi grobna jama žganega groba, medtem ko je en skeletni grob ležal v nasutju gomile. Tako skeletni pokopi kakor tudi žgan grob so vsebovali pridatke, značilne za 5. stoletje pr. n. št. V skeletnem grobu 7 smo našli: železno sulično ost, železno tulasto sekiro, bronasto certoško fibulo, več obročkov, štiri pasne okove, dva med njimi z obročkom. Skeletni grob 9 je imel manj pridatkov. V njem smo našli tri keramične

Sl. 11. Kučar — severni nasip gradišča pred uničenjem

Fig. 11 — Kučar — the northern hillfort dam before destruction

Sl. 12. Kučar — severni nasip gradišča z lovskim streliščem

Fig. 12 — Kučar — the northern hillfort dam with hunter's shooting-range

posode, bronast okov in obroček. Skeletni grob 8 je vseboval dve bronasti samostrelni certoški fibuli, železno tulasto sekiro ter fragmente keramične posode. Razmeroma bogat je bil žgan grob 10, v katerem so bili: gubasta keramična skodela, močno poškodovana figuralna bronasta pasna spona, dva bronasta pasna okova (eden od njiju z obročkom), bronasti okovi in obročki, železen, srpasto ukrivljen nož, železna, z lesom obložena konica in še nekaj bronaste pločevine. V nasutju gomile smo naleteli na nekaj suličnih osti, železnih sekir ter razmeroma malo razsutih fragmentov keramike, kar lahko po dosedanjih rezultatih raziskav gomil na Molniku štejemo za običajno. V nasutju, takoj pod površino, deloma celo v ruši, smo našli še obredno trikrat prepognjen železen latenski meč v nožnici, poleg njega pa železno sulično ost (1. polovice 3. stoletja pr. n. št.) V gruščenatem nasutju gomile smo odkopali še nekaj bronastih predmetov (fibuli, zapestnice), ki pa jih zaradi osamljenosti in neizrazitih nasutij nismo mogli uvrstiti med podatke kakšnega groba, čeprav je možno ali celo verjetno, da so dajo k nekemu grobu v nasutju gomile. — I. P.

PODLOŽE. — Oktobra 1986 smo pričeli z zaščitnim izkopavanjem železnobohnih gomil v Podložah pod Ptujsko goro, ki so bile ogrožene ob melioracijskih delih in preoravanju travnikov v neposredni bližini gomil. Ob komasaciji so gomilno grobišče omejili s pol metra globokim jarkom, zemljišče pa je postalno splošno ljudsko premoženje pod upravo lovske družine. Čez gomilo 3 smo nopravili sondno v velikosti 3×10 m. Takoj pod rušno plastjo na srednjem delu gomile se je pokazalo nekaj črepinj, kar je dalo slutiti na že predhodna sondiranja. Na globini od 45 do 65 cm smo v srednjem delu gomile našli fragmente sivočrne večje posode z ornamentom visečih trikotnikov, po dve in dve vrvičasti kaneluri pa omejujeta okrogle vbode. Precej je tudi fragmentov rdeče posode, ornamentirane z grafitnimi lomljениmi črtami in fragmentov črne posode z bradavičastimi izrastki v kaneliranih krogih in s pokončnimi rebrastimi poglobitvami med njimi. V srednjem delu gomile so se v rumeni ilovici pojavile sledi grobne jame in nekdanje

sonde, okoli katere so bili razmetani deli posod. Sonda na domnevni gomili 5 ni dala nobenih rezultatov in lahko sdimo, da je bila gomila že predhodno popolnoma zravnana. — I. T.

PTUJSKA GORA. — Ob ogledu terena smo na vrhu hriba vzhodno od pokopališča na Ptujski gori na parc. št. 597/1 do 2 k. o. Doklece našli na njivah prazgodovinsko keramiko. S sondo smo ugotovili kulturno plast iz halštatskega obdobja. V rumeni ilovici so bili sledovi petih jam s fragmenti keramike, hišni lep, polomljene rečne oblice in ponekod žganina. Ti naselbinski sledovi nedvomno pripadajo k na novo odkritemu gomilnemu grobišču v gozdu na severnem počaju hriba na parc. št. 878, 875, 902 in 903, vse k. o. Podlože, in k že znanim gomilam na ravnni v Podložah. Sondirali smo eno od gomil (premer 8,5 m, višina 0,9 m) v gozdu na parc. št. 878 k. o. Podlože. Na globini 1 m je bila okrogla grobna jama, globoka 35 cm, v njej in okoli nje pa je bila žganina, kalcinirane kosti in fragmenti keramike, ki kažejo na sorodne elemente v gomilah v nižinskem delu Podlož. Posoda je črna žgana, ima glajeno površino in podolgovate izrastke med pokončnimi rebrami. — Podobno keramiko smo našli tudi v kulturni plasti nad peskokopom v zahodnem delu parc. št. 597/2 k. o. Doklece — I. T.

RIFNIK, XVI, 29, Sentjur pri Celju. — Pokrajinski muzej Celje je v letu 1986 nadaljeval z izkopavanjem gomile pri Horjaku pod Rifnikom. Odstranili smo greznicu in odprli četrtino gomile. Naleteli smo na kamnit konstrukcijo, katere jedro se širi pod Horjakovo hišo, ki nepodkletena. Našli smo le fragment bronaste narebrene zapestnice in majhen fragment fine, zglajene keramike. Z izkopom bomo nadaljevali po dograditvi nove hiše, ko namerava staro lastnik Horjak porušiti. — D. P.

SMARJETNA GORA, GRADISČE. — Od 26. 5. do 27. 6. (s prekinjavami) je ZVNKD Kranj opravil arheološko topografsko sondiranje Gradišča nad Stražiščem pri Kranju — t. j. z vrha Smarjetne gore. Lokacija je znana po slučajnih najdbah prazgodovinske naselbinske keramike (VS k5, 1972, 145 s), šlo pa je

predvsem za ugotavljanje obsega naselbine (zaradi razglašanja in zaradi nove ceste, ki se obeta na Šmarjetno). Ves jv. vrh Šmarjetne (Gradišče) je globoko po pobočju na J, V, S in JZ obdan s terasami, na JZ predvsem za ostanke vinogradov. Sonda 1 (skupaj z dvema razširitvama 8×1 in 4×4 m) je bila izkopana na najnižje ležeči terasi j. pobočja — parc. št. 935 k. o. Stražišče. Po podatkih T. Knifica in D. Josipoviča so bili prav tu 1970 najdeni fragmenti prazgodovinske keramike. V kulturni plasti sonde (35 cm) je bilo skoncentrirano na približno pravokotnem prostoru obilo odlomkov lončenine in hišnega lepa. Zaradi preskromnega obsega sonde prostora z najdbami ni bilo moč omejiti z vseh strani. Domnevamo lahko, da se nakanjuje tloris stavbe, katere morebitna lesena ali kamnita konstrukcija pa ni bila ugotovljena. Sonda 2 z razširitvijo (6×1 m in 4×4 m) je bila izkopana na manjši terasi bliže vrhu na povsem nasprotnem pobočju (SV), parc. št. 984/1 k. o. Stražišče. Tudi tu se je pojavila kulturna plast na omejenem prostoru (v sonda je segala na površini 4×2 m), na eni strani se je končevala s kamnitogrobljo, ki pa ni kazala sledov urejenosti. Na dnu kulturne plasti so bili sledovi 3

stojk. Plast je bila debela največ 40 cm, vsebovala pa je izredno veliko naselbinske lončevine (okrog 15 kg), z dokaj enotno časovno podobo — odlomki skodel z uvihanim ustjem (tudi s poševno žlebljenim ustjem), znotraj fasetirana ustja, odlomek lonca s stožastim vratom, poleg tega še bronasto šilo, železen ukrivljen nož ipd. Po vsem sodeč sodi kulturna plast v sam začetek HaC. Natančnejši pregled terena je pokazal, da je podobnih teras po vseh pobočjih še veliko, tu in tam so bili najdeni tudi drobci prazgodovinske lončenine, relativno malo pa je prostora za strnjeno naselitev. Sodimo, da se naselbina razprostira na prostoru (zračne črte) okrog 400 m (S-J) krat 350 m (V-Z). Nikjer pa nismo opazili sledov obrambnega zidu ali nasipov. — Mi. S.

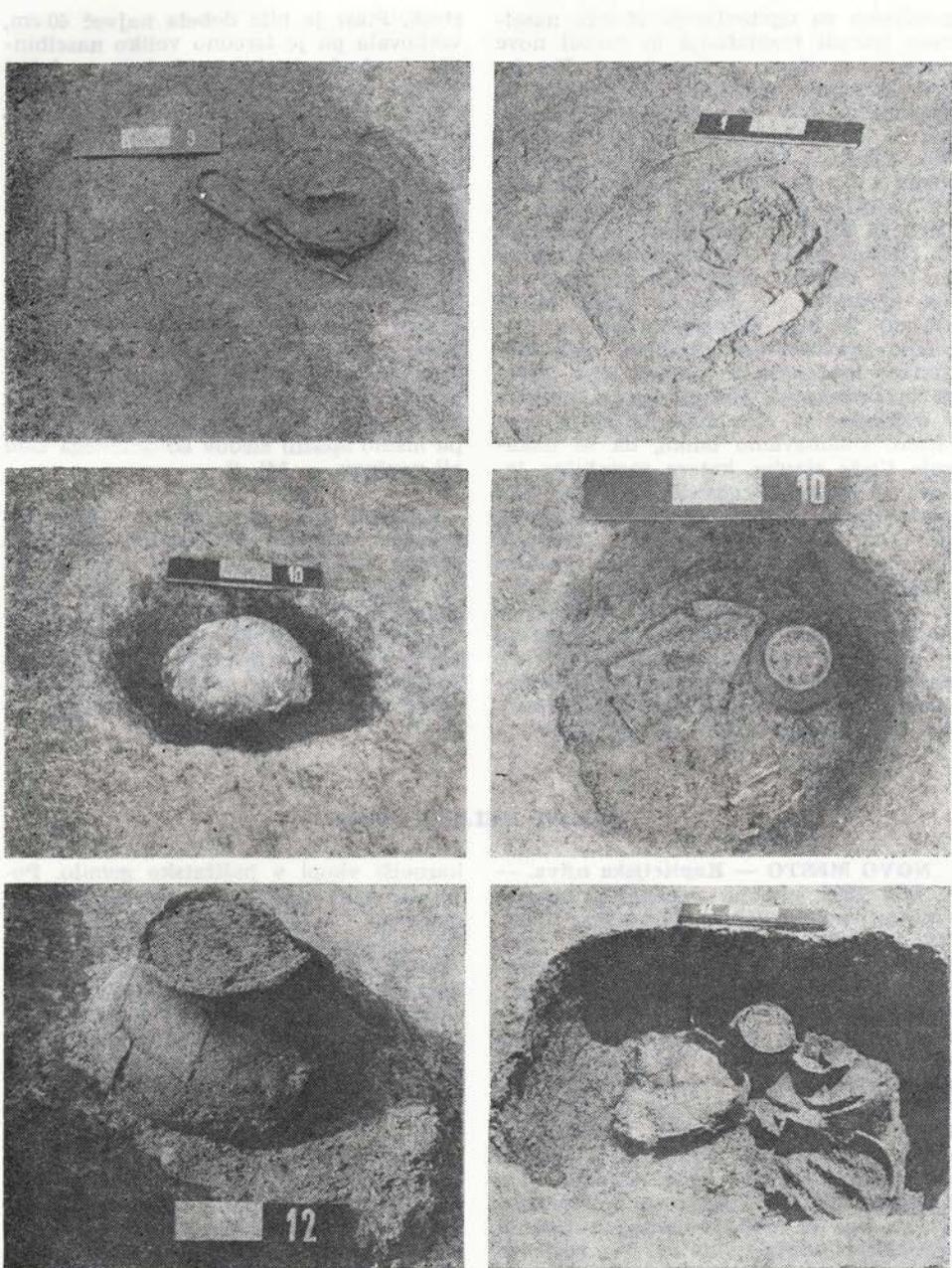
ZAGAJ, XVI, 10, Laško. — Med zaselkoma Radoblje in Gorišče, južno od Marija Gradca je ledina, ki je po domače rečeno »Zagaj«. Tu smo med topografskim pregledom terena odkrili 7 dobro vidnih gomil, ki sodijo glede na velikost v starejšo železno dobo. Dve gomili, ki sta najbolje ohranjeni ležita danes v gozdu, ostale pa na travniku. — D. P.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

NOVO MESTO — Kapiteljska njiva. — V letu 1986 smo na velikem prazgodovinskem pokopališkem kompleksu (glej: VS 28, 1986, 245) na Kapiteljski njivi, parc. št. 329/2 k. o. Novo mesto, nameravali raziskati najbolj vzhodno ležečo gomilo, ki se nam je kazala kot rahla vzpetina. Potem ko smo domnevno gomilo zakoličili in razdelili na štiri izkopna polja, smo pričeli z izkopom najprej sotočno še jz. sektorja, vsak od njiju je meril 9×11 metrov. Pri poglabljanju obeh izkopnih polj smo najprej naleteli na recentne vkope: vrste okroglih jam in daljši jarek. Kasneje se je izkazalo, da so bili to ostanki temeljev lesnih utrdbenih naprav, ki so jih postavili italijanski vojaki med okupacijo leta 1942/43 za svojo artilerijsko postojanko na tem mestu. Pri nadaljnjem poglabljanju smo odkrili žgane keltske grobove, za katere smo sprva mislili, da so

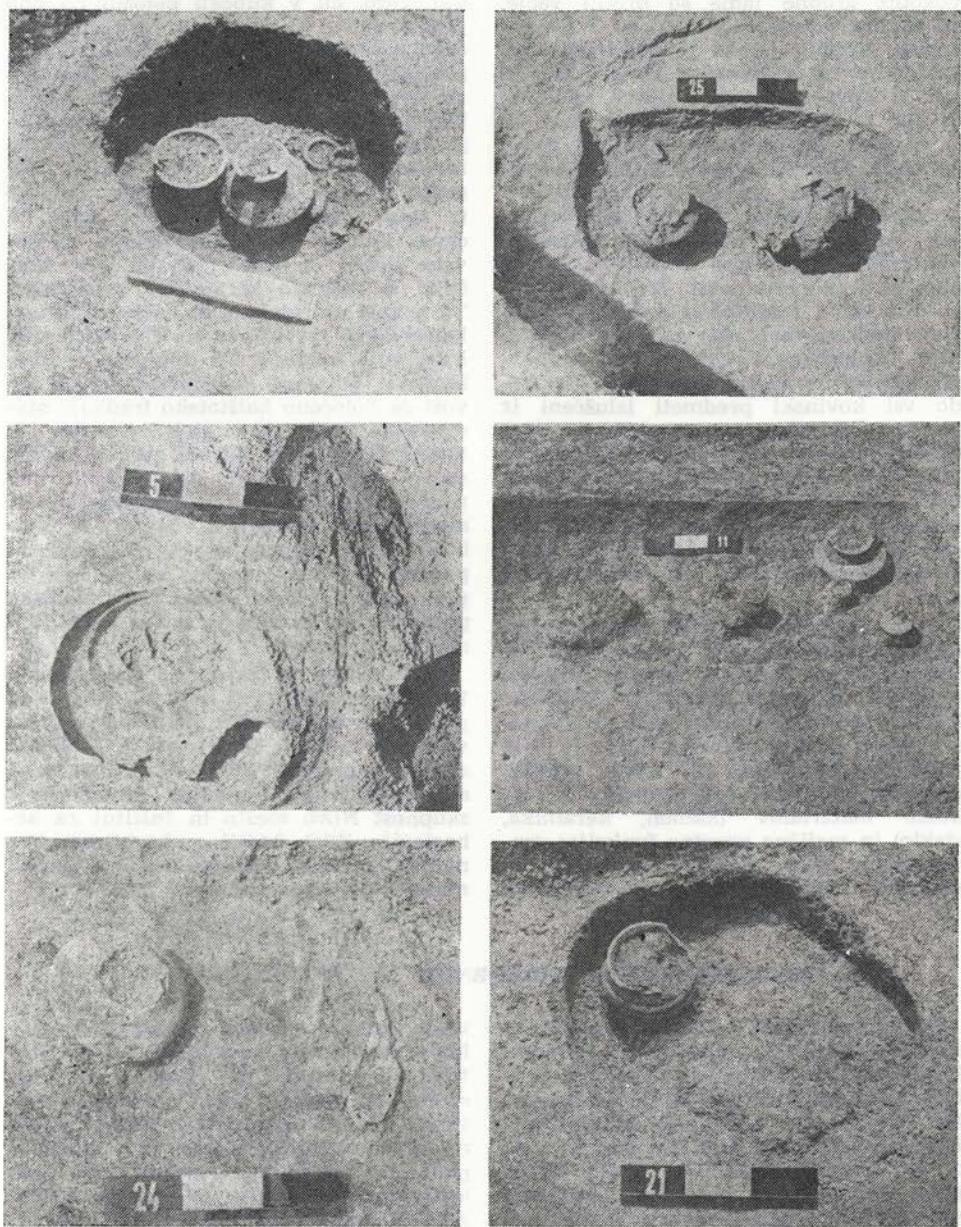
kasnejši vkopi v halštatsko gomilo. Potem ko smo dvignili vse odkrite latenske grobove, smo še poglobili izkopno polje do rdečerjave sterilne ilovice in jo temeljito postrgali, da bi na podlagi različnih barvnih odtentkov zemlje ugotovili morebitne vkope v to ilovico in odkrili na ta način starejše halštatske grobove. Teh v obeh izkopnih poljih nismo našli. To pomeni, da na tem mestu ni bila nasuta halštatska gomila, ali pa smo jo zgrešili.

Proti našemu pričakovovanju smo na raziskanem prostoru odkrili en del večjega keltskega grobišča z žganim pokopom, ki se neposredno navezuje na starejše halštatsko pokopališko območje. Na 198 m^2 veliki površini smo odkrili 25 keltskih grobov z žganim pokopom, ki sodijo v čas srednjega latena. Grobovi so po svoji oblikih in velikosti različni, vendar v osnovi dveh oblik: okroglji in

Sl. 13. Novo mesto, Kapiteljska njiva — keltski žgani grobovi

Fig. 13 — Novo mesto Kapiteljska njiva — Celtic urn graves

Sl. 14. Novo mesto, Kapiteljska njiva — keltski žgani grobovi
Fig. 14 — Novo mesto, Kapiteljska njiva — Celtic urn graves

pravokotni. Okrogle grobne jame so majhne in merijo do 70 cm v premeru. Pravokotne grobne jame so precej večje, po dolžini dosežejo do 150 cm. V pravokotnih grobnih jamah je praviloma več pridatkov kot v okroglih jamah. Ker so bili grobovi razmeroma plitvo vkopani, je bilo 11 grobov z recentnimi vkopi in z oranjem že poškodovanih ali delno uničenih. Med 25 grobov je bilo 13 grobov v okroglih jamah in 12 grobov v pravokotnih jamah. Na podlagi značilnih pridatkov v posameznih grobovih zaenkrat lahko ločimo 12 moških, 7 ženskih in 6 neopredeljenih grobov. Slednji so bili vsi z recentnimi posegi bolj ali manj poškodovani, zato so težko opredeljivi. Natančnejša opredelitev posameznih grobov bo možna šele takrat, ko bodo vsi kovinski predmeti izluščeni iz mavčnih povojev in restavrirani. Garniture železne orožja (meč, sulica, sekira, ščitna grba) govorijo za moške grobove bojevnikov, medtem ko so nakinuti predmeti (ogrlica, zapestnica, fibule) značilni za ženske grobove. Vsi železni meči so bili položeni zviti ali razlomljeni v grob.

Med nakinutimi predmeti izstopata dve stekleni zapestnici: ena narebrena iz kobaltnomodrega stekla z rumeno nitkasto valovnico, druga je gladka iz svetloturkiznega stekla. Od dveh ogrlic iz jantarnih jagod je ena izredno dolga in ima polkrožni razdelilec. V dveh ženskih grobovih smo našli več amuletov iz različnih materialov (kamen, keramika, steklo) in različne prvočne funkcije: gravettienska klina, fragment steklene zapestnice, neolitska sekirica, halštatsko

glinasto vretence, različni kamni. Kosti sežganih oseb so dali ali v lončeno posodo-žaro, ali v kupčku položili na dno grobne jame ob keramično posodo. Lončene posode v keltskih grobovih na Kapiteljski njivi se po obliki in izdelavi ločijo na dve vrsti. V prvi skupini so velike posode-žare, ki po obliki spominjajo na starejše, halštatske posode, in so izdelane prostoročno. Sem sodijo tudi grobo izdelani miniaturni lončki ali čaše iz slabo pečene in drobljive gline. V drugi skupini so ostro bikonično oblikovane široke in nizke posode, ki so značilne za keltsko keramično produkcijo. Te posode so izdelane na hitro vrtljivem lončarskem vretenu in so tudi dosti bolj kvalitetno izdelane. Ta tipološka in kvalitativna dvojnost keramičnih posod govori za določeno halštatsko tradicijo staroselskih prebivalcev globoko v čas latenske civilizacije. Zaradi zelo neugodne sestave tal v Novem mestu, kjer vrhnjem sloju humusa sledi kompaktna in nepropustna rdečerjava ilovica, ki vsebuje močne okside, so vsi predmeti, še posebej kovinski, močno korodirani in poškodovani. Zato smo vse kovinske predmete že in situ v grobu zaščitili z mavčnimi povoji.

Izkopavanje je trajalo od 19. julija do 12. avgusta 1986. Pri delu na terenu so poleg nekvalificiranih delavcev sodelovali tudi študenti arheologije iz ljubljanske in zagrebške univerze. Izkopavanje sta financirala Občinska raziskovalna skupnost Novo mesto in Inštitut za arheologijo ZRC SAZU v Ljubljani. Vse najdbe in dokumentacijo hrani Dolenjski muzej v Novem mestu. — T. K.

PRAZGODOVINA — PODROBNEJE NEOPREDELJENO

BARKA, Nadguč. — V okviru širše akcije sondiranja na potencialnih arheoloških najdiščih v Sežanski občini smo v 1986 sondirali tudi domnevno srednjeveško naselbinsko lokalitetno Nadguč pri Barki (VS 22, 1979, 340). Tri manjše sonda na osrednjem platoju so bile negativne, ob tem je potreben upoštevati dejstvo, da so obdelovalne površine dosegle nivo sterilne flišne podlage praviloma na globini 0,20—0,35 m, torej je vsa morebitna kulturna plast z odoravljnjem povsem odstranjena; morebitne

večje ostaline je moč pričakovati le v kupu nanešenega kamena v sredini platoja. Ob dostopu na plato z zahodne strani leži manjša, gomili podobna vzpetina z vdolbinou na sredini. Manjša sonda na njeni vzhodni polovici (2 × 2,5 m) je pokazala, da plitva travnata ruša prekriva manjšo gomilo naloženega kamena, večinoma večjih lapornatih plošč, tukaj običajnega gradiva. Med ploščami smo na vrhu zasledili nekaj drobcev lončnine, ki bi po svoji sestavi spadala še v prazgodovinska obdobja. Niže med

kamni smo zasledili drobce žganine. Odkopavanje celotne »gomile« nismo imeli v načrtu, za to ni bilo na voljo niti sredstev, niti primerne ekipe za odkop. Stanje v sondi smo le skicirali in izkop vrnili v celoti v prejšnje stanje (pokrivanje s travnato rušo). Rezultat je arheološko nedvomno presenetljiv, čeprav ga na podlagi sedanjega odkopa ne moremo precizneje definirati. Ugotovili smo še, da domačini to vzpetinico imenujejo »Vahtnca«, v izročilu je povezana s pri-povedjo o stražnem stolpu na tem mestu. Menimo, da ni izključena ruševina manjše zgradbe na tem mestu, tem bolj ker vemo, kako slabo obstojno je gradivo iz flišnega peščenca; vendar prisotnost prazgodovinske keramike na tem mestu meče docela novo luč na možnost dogajanja na južnem robu Vremske doline. — N. O.

GORNJE VREME, III, 13, Sežana. — Na njivi parc. št. 1306/2, k. o. Gornje Vreme, last A. Zrneca, Gornje Vreme 1 in na sosednjih njivah (ledina **Na Polju**) je našel V. Saksida večje število kremennovih prodnikov in odbitkov in med njimi tudi nekaj artefaktov. Najdbe, ki jih hrani najditelj (Sežana, Pod Gozdom 1), zaenkrat niso časovno opredeljive, vendar predstavljajo zelo verjetno novo arheološko najdišče sileksov, kakršnih je bilo v zadnjih letih odkritih kar precej po vsej Sloveniji. Najdišče je lahko v zvezi z naravnimi nahajališči kremeno-vega pruda ob reki Reki. — Iv. T.

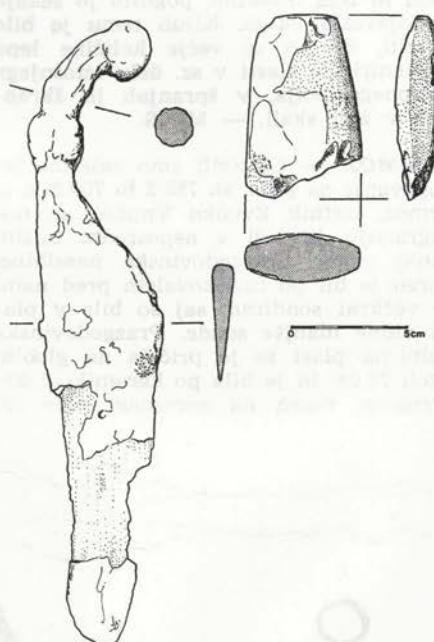
GOTNA VAS, IX, 5, Novo mesto. — V gozdu Zaboršt vzhodno od Gotne vasi, leži v gozdu, v sedlu med dvema manjšima vzpetinama, do 2.5 m visoka gomila krožne oblike, premera 15 m. Središčni vkop meri 2.5×1.5 m. Gomila leži na parceli št. 343, k. o. Gotna vas, last Darinke Grašič, Gotna vas 21. V okolini smo opazili še nekaj sploščenih gomilnih tvorb, za katere pa ne moremo zanesljivo trditi, da so gomile. — B. K.

LAZE, V, 11, Logatec. P — A. Mihevc iz Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU je našel v Skedneni jami na robu Planinskega polja fragment rdeče črno žgane prazgodovinske keramike (hrani Inštitut za arheologijo ZRC SAZU) in zob jamskega medveda. Črepnine podrobnejše ni mogoče opredeliti. Dokazuje obiskanost te sicer zelo mrzle jame v pra-

zgodovinskem obdobju. Odprto pa ostaja ali gre za sled občasne obiskanosti ali za trajnejšo poselitev. Mihevc je kramiko našel približno 100 m od velikega vhoda. — S. C.

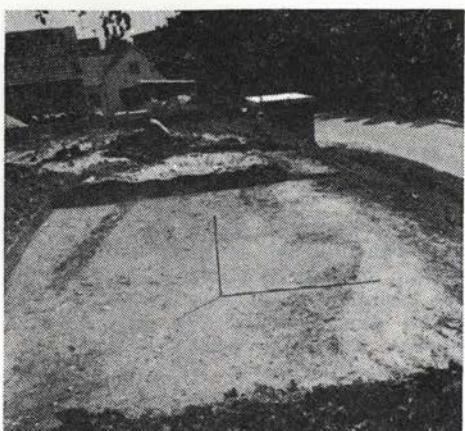
MALI GRAD V KAMNIKU.

ZVNKD Kranj je spomladi in poleti 1986 nadaljeval raziskave ruševin Malega gradu in sicer na površini okrog 200 m^2 . Do globine 150 cm smo sledili srednjeveško plast s številnimi odlomki sive in črne kuhinjske keramike. Plast je z želesnim ključem in breškim feningom datirana v 2. pol. 13. stol., zaključuje jo maltni tlak, ki se veže na novoodkrite ostanke zidu, potekajoče v smeri V — Z preko vsega izkopnega polja. Novost je na tem delu predstavljala dokaj strnjena prazgodovinska plast, odkrita pod srednjeveškim maltnim tlakom, debela do 15 cm (globina 150 cm — proti S in V pada). V njej je bil najden želesen srednjelatenski udarni nož, poškodovana

S1. 15. Kamnik, Mali grad — keltski nož in kamnita sekira

Fig. 15 — Kamnik, Mali grad — a Celtic knife and a stone axe

Sl. 16. Ormož — zaščitno izkopavanje na Vnučičevi parceli

Fig. 16 — Ormož — preservation excavations on the Vnučičeva lot

kamnita sekira ter večje količine hišnega lepa in atipičnih odlomkov prazgodovinske lončenine. Prazgodovinska plast seveda ni bila intaktna, pogosto jo sekajo srednjeveški vkopi. Kljub temu je bilo opaziti, da so se večje količine lepa koncentrirale zlasti v sz. delu letošnjega izkopnega polja, v špranjah in šrapljah v živi skali. — Mi. S.

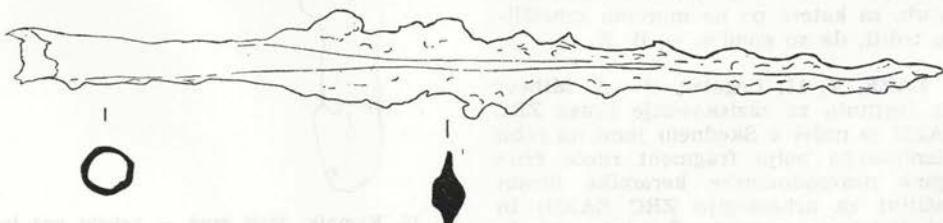
ORMOŽ. — Opravili smo zaščitno izkopavanje na parc. št. 789/2 in 790/2 k. o. Ormož, lastnik Zvonko Vnučec, za novogradnjo, ki leži v neposredni bližini zunaj okopa prazgodovinske naselbine. Teren je bil po raziskovalcih pred nami že večkrat sondiran, saj so bile v plasti vidne manjše sonde. Prazgodovinska kulturna plast se je pričela na globini okoli 20 cm in je bila po keramiki dokaj skromna, razen na severnem delu iz-

kopija, kjer je bila debelejša kulturna plast v obliki jarka s fragmenti keramike, dvema ornamentiranimi keramičnimi vretencema in žganino. — I. T.

PODGORJE PRI PIŠECAH. — Miha

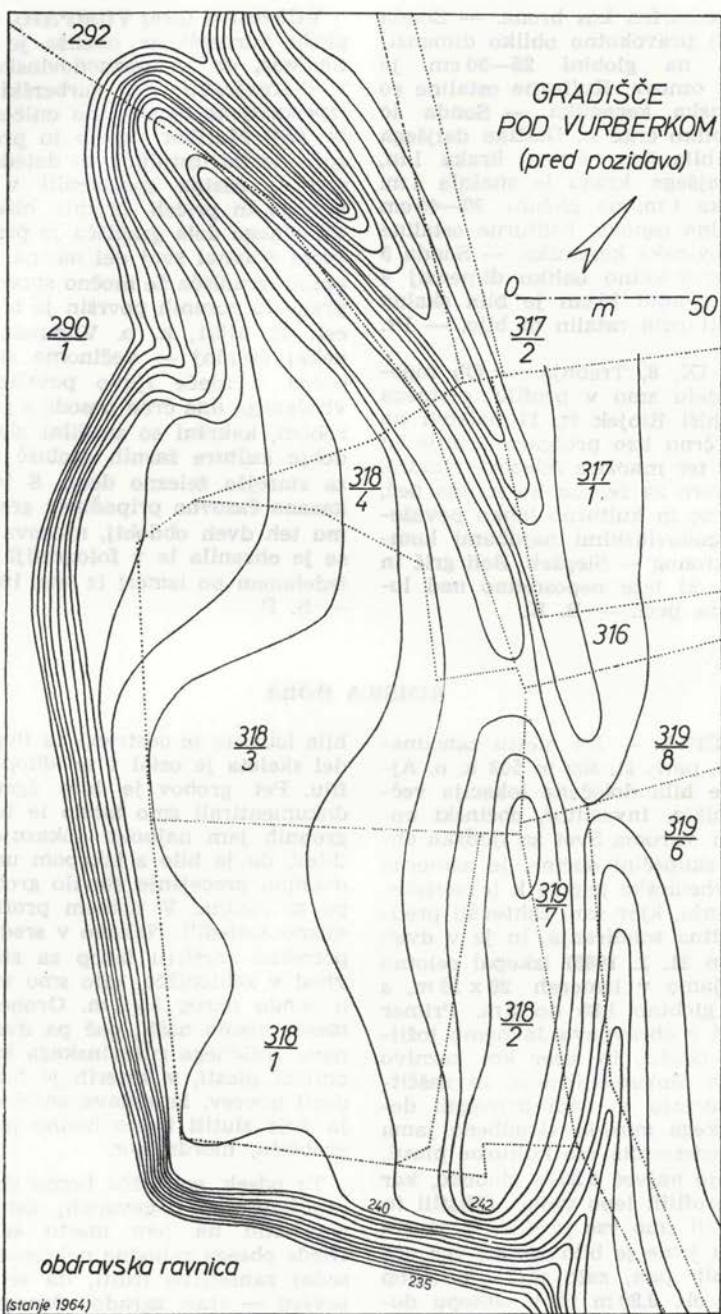
Varles iz Podgorja pri Pišecah 35 a je prinesel poleti 1986 »sabljo« v PM Brežice. Gre za železno sulično ost, ki so jo skupaj z bronasto konico in svinčenim žebljem (?) našli v »puklu peska«, ko so 1949 gradili zidanico na parc. št. 703/3, k. o. Okrog. Pesek iz kupa so v naslednjih letih razvažali po Podgorju in Pišecah, vendar nihče ni več našel ničesar v njem. Kup je bil širok dobroih 10 in visok okrog 5 m, približno polovica ga je še nedotaknjenega. Pri pregledu terena nismo našli ničesar. Skupna dolžina sulične osti (inv. št. P 1381) je 30,1 dolžina tulca 7,6, največji zunanji premer tulca pa 1,6 cm. List je slabo ohranjen, njegov največji premer je 2,9 cm. Konica je neizrazita in poškodovana (sl. 17). — Ma. B.

POMJAN. — V okviru akcije Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran »Arheološki rezervat Pomjan« smo v septembru 1986 na parceli št. 967 k. o. Pomjan izkopali tri sonde, označene z 4a, 4b, 4c, na parceli št. 10 k. o. Pomjan pa eno sondu, označeno s 5. Na parceli št. 967 k. o. Pomjan leži njiva, ki jo uporabnik intenzivno obdeluje. Na površini smo našli fragmente keramike, kosti in brona. — Sonda 4a je imela obliko črke L. Dolžina daljšega kraka je bila 8 m, širina kraka 1 m, dolžina krajskega kraka je znašala 3 m, širina kraka 1 m, na globini 25 do 30 cm je bila skalna osnova. Kulturne ostaline so pretežno prazgodovinska keramika, posamezni fragmenti antične ke-

Sl. 17. Podgorje pri Pišecah — železna sulična ost

Fig. 17 — Podgorje near Pišece — an iron lance point

Sl. 18. Vurberk, Gradišče — načrt prazgodovinske naselbine pred pozidavo
 Fig. 18 — Vurberk, Gradišče (the hillfort) — the plan of the pre-historic settlement before the building up

ramike in amorfem kos brona. — Sonda 4b je imela pravokotno obliko dimenzij 5 x 1 m, na globini 25—30 cm je bila skalna osnova. Kulturne ostaline so prazgodovinska keramika. — Sonda 4c je imela obliko črke L. Dolžina daljšega kraka je bila 5 m, širina kraka 1 m, dolžina krajskega kraka je znašala 4 m. Širina kraka 1 m, na globini 30—40 cm je bila skalna osnova. Kulturne ostaline so prazgodovinska keramika. — Sonda 5 je imela pravokotno obliko dimenzij 4 x 1 m, na globini 30 cm je bila skalna osnova. Kulturnih ostalin ni bilo. — Pr. P.

RIBJEK, IX, 8, Trebnje. — Ob topografskem delu smo v profilu cestnega useka pri hiši Ribjek št. 11 naleteli na intenzivno črno liso prezgane zemlje in gline, oglja ter množice železove žlindre. Najdbe govore za železarsko talilno peč, ki jo časovno in kulturno lahko povezemo s prazgodovinskimi najdbami kompleksa Mokronog — Slepšek, Beli grič in Križni vrh, ki leže neposredno nad lokacijo talilne peči. — B. K.

VURBERK (prej VUMPAH). — Ob pregledu vurberškega okoliša je bilo ugotovljeno, da je prazgodovinsko gradišče v »Farovčaku« pod vurberškim gradom izpostavljeno popolnemu uničenju, ne da bi ZSV Maribor uspelo to preprečiti. S spremembou lastnikov so dotedanjo njivo znotraj nasipa spremenili v gradbene parcele in pričeli graditi hiše. Lastnik vzhodnega dela gradišča je pri tem povsem zravnal svoj del nasipa, zato se je oblika gradišča že močno spremenila. Pri pregledu zoranih površin je bilo na parceli št. 318/1, k. o. Vumpah, pobranih nekaj črepinj — večinoma sten grobih posod z rdeče rjavo površino in del vbočenega dna črne posode s prstanastim robom, kakršni so značilni zlasti za obdobje kulture žarnih grobišč in tudi še za starejšo železno dobo. S tem je nakazana časovna pripadnost gradišča enemu teh dveh obdobjij, njegova oblika pa se je ohranila le v fotografiji in tlorisu, izdelanem po izmeri iz leta 1964 (sl. 18). — S. P.

RIMSKA DOBA

AJDOVŠČINA. — Na mestu zahodnega grobišča, parc. št. 502 in 503 k. o. Ajdovščina, je bila določena lokacija večjega zaklonišča. Investitor, občinski upravni organ ozziroma Svet za ljudsko obrambo pri skupščini občine, je namerno ignoriral arheološke pogoje k lokacijskemu dovoljenju, kjer smo zahtevali predhodna zaščitna sondiranja, in je v dveh dneh (20. in 21. 2. 1986) izkopal celotno gradbeno jamo v izmerah 28 x 16 m, s povprečno globino 1,80 do 2 m. Primer smo predali v obravnavo Javnemu tožilcu v Novi Gorici, in sicer kot kaznivo dejanje. Pri dokumentirjanju in zaščitnem izkopavanju so nam pomagali delavci Goriškega muzeja. Gradbena jama je povsem odstranila vse kulturne plasti, ki tod segajo največ 0,80 m globoko, kar je bilo v profilih lepo vidno. Očistili in dokumentirali smo vse profile. V severnem profilu jame je bilo opaziti več obrisov grobnih jam, zato smo tod izkop razširili za ok. 0,80 m in v odkopu dokumentirali še sedem bolj ali manj ohranjenih grobov; od tega dva skeletna (eden popolnoma uničen), pri drugem je

bila lobanja že odstranjena (lega J — S), del skeleta je ostal v neodkopanem profilu. Pet grobov je bilo žganih, dobro dokumentirali smo lahko le tri. Gostota grobnih jam najbolje dokazuje našo trditev, da je bilo z izkopom uničeno nedvomno precejšnje število grobov, ocena pa ni možna. V južnem profilu grobov nismo zasledili. Nekako v sredini je bilo potrebno razširiti izkop za stopnišče in vhod v zaklonišče, zato smo tod izkopal sondo okrog 3 x 3 m. Grobov na tem mestu nismo našli, pač pa dve, z izravnavo antičnega ruševinskega šuta nastali antični plasti, v katerih je bilo izjemno dosti novcev. Izravnavna antičnega nasutja daje slutiti trdno hodno površino ob grobišču, morda pot.

Ta odsek zemljišča bomo sistematično raziskali (po dogovoru!), zato bomo o rezultatih na tem mestu še poročali. Glede obsega zahodne nekropole moramo sedaj zanesljivo trditi, da se širi proti severu — stari zgradbi Osnovne šole in na vmesnem prostoru manjšega parkovnega nasada. Časovna opredelitev: od konca 1. stol. n. št. dalje. — N. O.

BETNAVA. — Tekom letošnjih izkopavanj na Betnavi smo od 19. XI. do 10. XII. 1986 izkopali dve sondi na parc. štev. 1199 in eno na parc. štev. 1208 k. o. Razvanje. V celoti so obsegale 145 m² površine.

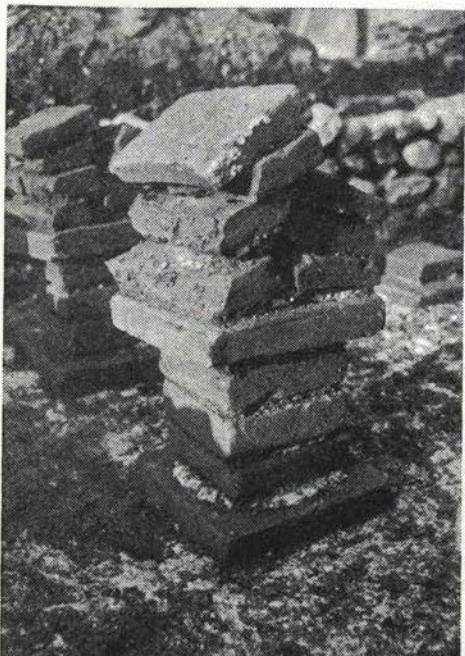
Prvo sondo v velikosti 8 × 4 m smo zastavili ob robu izkopa iz 1983 (M. Strmčnik Gulič, Časopis za zgod. in narodop. NV 1986/1, 47 ss) in odkrili sledove lesene gradnje — obrise v zemljo zabitih kolov (vertikalnih nosilnih gred), ležečih v smeri S—J. Zasledili smo še 11 v nekdanja tla vkopanih jam različnega premera od 20—40 cm, večinoma okroglo oblikovane in koničnega preseka, globoke največ 55 cm. Med njimi so bile še tri večje s premerom do 70 cm in v primeri s prejšnjimi bolj plitve. Vsebovale so nekaj kosov grobe hišne lončenine, v plasti nad njimi pa se je obdržal en kos terre sigillate. Prečno med dvema takima jamama je ležal sprhneli tram, dolg 4,50 m in 38 cm širok. Tla so bila iz zbitega peska na sivorumeni

ilovici. Velikost lesene stavbe se iz danega izkopa ni dala ugotoviti, nakazuje se pravokotni tloris, orientiran S—J, njena točna namembnost pa zaenkrat še ni ugotovljiva. — Da bi se prepričali o ostalinah na sosednji vzpetini sredi sicer ravninskega polja, smo izkopali prečno sondo (sonda 2) v velikosti 10 × 2 m v smeri V—Z. Pod oranico se je dala razločiti rahla sled kulturne plasti db. med 10—12 cm. Po globini se veže na tisto iz sonde 1 in je bila brez kulturnih ostalin. V nadaljevanju del smo ob jz. obrobu najdišča odprli sondu 3, za kar so bile površinske najdbe glavni pokazatelj. Takoj pod površino (le slabih 30 cm) smo odkrili del rimske stavbe s hipokavstom, ki jo je dolgoletno oranje že močno načelo. Temelje celotne stavbe zaenkrat še nismo uspeli odkriti, vendar pa že po dosedanjem izkopu ugotavljamo razsežen objekt bogate ville rustice. Do sedaj smo odprli tri prostore s hipokavstom različnih velikosti. Prvi (6,70 × 2,50 m) je z grelnim kanalom (dolžine 3,20 m,

Sl. 19. Betnava — del stavbe s hipokavstom

Fig. 19 — Betnava — a part of the building with a hypocaust

Sl. 20. Betnava — stebriček hipokavsta
Fig. 20 — Betnava — a hypocaust pillar

širine 45—50 cm) grajen iz vezanih oblic in ohranjen še do višine 35 cm) in s skupnim prefurnjem povezan z drugim ogrevalnim prostorom velikosti 6,70 × 2,25 m (sl. 19). Ta prostor pa je z vmesno prečno steno oddaljen od tretjega prav tako ogrevanega prostora, ki ga zaradi zapadlega snega in zmrzali nismo v celoti odkopali. Kanal je bil zapolnjen s prstjo, ki je bila pri talnem estrihu mešana z do 1/2 cm debelo žganino, v njem smo našli tri odlomke črno žgane keramike. Stebriči so ostali na belem estrihu in bili grajeni z opeko ter vezani z malto (sl. 20). Ohranjeni so še do višine 50 cm, ostalo pa je že uničil plug. Današnja višina je namreč nižja od prvotnih tal, tako da so vse ruševine v glavnem uničili. Stebriči so bili pod nivojem in le tako so se lahko ohranili. V prvem prostoru imamo štiri linije stebričev, v vsaki po osmeh, v medsebojni oddaljenosti po dolžini do 60 cm, po širini med 30—40 cm. V drugem ogrevalem prostoru je situacija ravno obratna in znaša medsebojni dolžinski odmak med 25—30 cm, v širini med 65—70 cm.

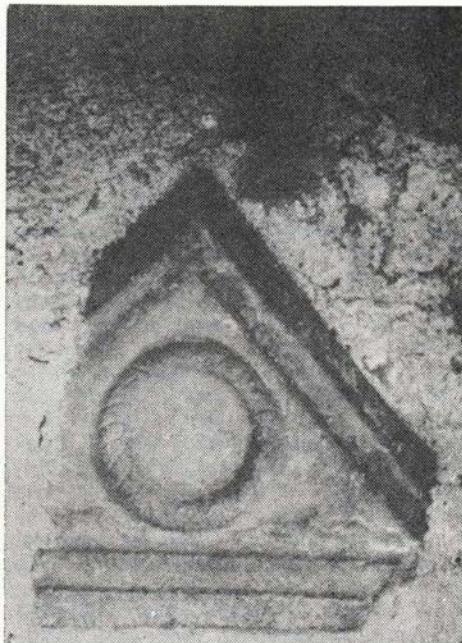
Med sabo so bili povezani iz polkrožne opeke grajenimi oboki, tla pa so bila prekrita z marmornimi ploščami, od katerih so se ohranile le še štiri. Ob steni se je obdržalo še veliko raznobarvnega ometa, katerega motivi so speljani večinoma v geometričnem vzorcu ali pa so ploskovno obarvani. Med tretjo in četrto linijo stebričev v prvem prostoru je bilo skoncentriranih 55 bronastih novcev, eden je ležal ob prefurniju. Med drobnimi najdbami prednjači groba in nekaj fine hišne lončenine, katerim najdemo v številnih različicah še največ tipskih podobnosti z najdišči ob južnem Pohorju. V ornamentiki prevladuje metaličast okras in nabrazdane, glavnicače črte ozioroma plitvi vrezni. Ob začasnom vrednotenju gradiva ugotavljamo, da keramične oblike ne izstopajo iz z bronastimi novci opredeljenega ohlapnega časovnega okvira nekje med sredino 3. stol. in drugo polovico 4. stol. Datacijsko izpovednost novcev še dopolnjuje ledvičasto oblikovana pasna spona kot priljubljen element tedanje noše. — Vse dosedanje betnavske najdbe so nas privedle do spoznanja, da tu ne moremo govoriti o obcestni postaji, temveč o villi rustici. Pri tem še vedno ostaja skrivnosten pomen zaobljubnega kamna zavetnici konjereje Eponi (CIL III 1512), ki ji ga je posvetil značilno poimenovan Volusius Equester. Žrtvenik, ki sodi v pozno 2. stol. ali zgodnjemu 3. stol., je bil glavna opora Puffovi domnevi o rimski cesti (R. G. Puff, Marburg 2, 1847, 21). Celotno izkopišče (93 m²) smo začasno zaščitili s PVC folijo, ker postaja možnost nadaljnjih raziskav vključno s prezentacijo. Izvršni svet SO Maribor-Tabor je že predlagal Kulturni skupnosti za mesto Maribor, da uvrsti rasiškave v srednjeročni program. — M. S. G.

BREZOVICA PRI TREBELNEM, IX, 16.
Trebnje. — Pri arheološki topografiji Mokronoga in okolice so bili preverjeni usni podatki o antičnih najdbah na posestvu Metelkovich v Brekovici pri Trebelnem. Lastnik zemljišča parc. št. 1570 k. o. Staro Zabukovje je povedal o najdbi groba pod veliko kamnito neobdelano ploščo, ob kateri je zapenjal plug. V grobu je bil lonec z žganino in kostmi, v njem pa je bila še svetilka (trdijo, da je bila bronasta). Na parc. št. 1616 in 1620 k. o. Staro Zabukovje, last Anice Sobanc,

Brezovica pri Trebelnem 7 — na »Grobijah« — so v zemlji zidovi, ki jih ljudje občasno odkrivajo in iz njih trgajo kamne za zidavo. Kleti Sobančeve hiše naj bi bile zgrajene iz teh zidov. V posutju je videti drobce opeke in malte. Lokaciji »Grobelj« in groba sta okrog 200 m vsaksebi. Verjetno ju lahko povezujemo in predvidevamo na območju Brezovice pri Trebelnem antično villo rustico z grobiščem. — D. B.

ČEŠNJICE, IX, 16, Novo mesto. — Hlev nekdaj Nahtigalove kovačije, v katerem je vzidan rimski nagrobnik, je sedaj v lasti Alojza Florjančiča, Češnjice 5 (gl. ANSI, 229). Vzidan je samo fragmentiran zgornji del nagrobnika z okroglim venčkom v trikotnem polju. Nagrobnik je iz domačega apnanca. Zatrep je dvojno profilirano obrobljen, v sredini je venček premera 19 cm s poševnimi vrezmi, ki nakazujejo liste. Ob straneh levo in desno spodaj sta stilizirani kači. Fragment meri v osnovnici 33 cm, visok pa je 45,5 cm. — Poleg hleva stoji nova hiša. Lastnik je povedal, da so pri izkopu gradbene jame naleteli na človeške kosti. Po izročilu naj bi bilo tu rimske grobišče. — D. B.

DOLENJA VAS, IX, 5, Novo mesto. — Na njivi »Gomilca«, parc. št. 344 k. o. Smolenja vas, last Viktorja Rataja iz Dolenje vasi, so ob oranju pogosto zadevali na tanke kamnite plošče in jih odstranjevali. Dne 22. 1. 1986 je bil na njivi narejen kontrolni vkop, v katerem je bil odkrit rimski žgan grob. Obložen je bil s tankimi ploščami, krovna plošča in zahodna stranica sta bili pri oranju že odstranjeni. Južna stranica je bila šotorasto prislonjena, ob severno stranico pa je bila vertikalno prislonjena rdeče barvana skleda, v kateri so bile posebej izbrane in očiščene sežgane kosti. Med njimi je bila bronasta kolenčasta fibula, na dnu groba poleg sklede pa so bile živalske kosti. V sz. vogalu groba so bili neznatni sledovi žganine. Vrh groba je bil 20 cm, dno pa 55 cm globoko, v tlitorisu je meril 50 × 50 cm. Kolenčasta fibula s trojno profiliranim gumbom na loku datira grob v 2. stol. do začetka 3. stol. ANSI, 214 navaja s. v. Žihovo selo rimske grobove vzhodno od vasi. Očitno je, da gre za stare najdbe v okviru istega

Sl. 21. Češnjice — odlomek nagrobnika
Fig. 21 — Cešnjice — a tombstone fragment

grobišča, vendar zemljišče lastniško so-di pod Dolenjo vas. — D. B.

DRNOVO. — Jeseni 1985. je F. Račič iz Drnovega 35 izkopal gradbeno jamo za novo hišo (parc. št. 13, k. o. Drnovo). Čeprav je lokacija takorekoč v srcu Neviodonuma, pri izkopu ni bil predpisani arheološki nadzor. V kupih zemlje, ki jo je navozil iz gradbišča ob rob arheološkega parka, smo spomladti 1986 pobirali fragmente keramike in stekla, lastnik pa je povedal, da so pri izkopu naleteli na veliko »črepov«, kamenja, malte in opeke. — Tudi pri Zalokarju (Drnovo 77, parc. št. 259, k. o. Drnovo) so ob izkopu gradbene jame za novogradnjo našli keramiko, kamenje, opeko in malto; sosedje govorijo tudi o novcih, o katerih pa Zalokarjevi nič ne vedo. — LRZVNKD in Posavski muzej Brežice sta se na Skupščini občine Krško dogovorila, da ju bodo poslej obveščali o lokacijskih dovoljenjih in upoštevali začasno mejo področja varstvenega režima Neviodonuma, dokler ne bo pripravljen in sprejet predlog odloka o razglasitvi Drnovega za kulturnozgodovinski spomenik. — Ma. B.

FORNAČE, V. Piran. — Z gradnjo čistilne naprave za mesto Piran na območju razglasjenega arheološkega območja Fornače pri Bernardinu (Ur. obj. 26/83 o. Piran), brez soglasja MZVNKD — Piran, v mesecu juniju 1986, je prišlo do uničenja dela dobro ohranjene arheološke lokalitete (E. Boltin—Tome, ANSI, 146), kar so dokazala sondiranja neposredno ob gradbišču. Arheološka sondirana so bila osredotočena predvsem na prostor neposredno ob sondah F1/86 in F2/86, kjer je zaradi gradbenega posega prišlo do uničenja stratigrafije. Med množico materialne kulture omenimo predvsem keramične fragmente amfor (tudi s pečati), večje število fragmentov campanske keramike (terre sigillate skorajda ni), keramiko tankih sten in fragmentiran kos italo-megarske čaše, pozorepublikanske oljenke. Manjše število bronastih predmetov predstavljajo žebliji, zakovice, trnki in fibuli ter bronasti as cesarja Tiberija (opredelil dr. P. Kos). Odkriti zidovi 1—4 verjetno predstavljajo del večjega antičnega objekta (Morteani, Arch. Triestino 11, 1885, 184), izredna ohranjenost zidov pa je posledica erozije zemlje. Dobra ohranjenost in izdelava zidov ter nedokončana izkopavanja v sondah F1 in F2 so pogojevali izdelavo programa zaščite in delne prezentacije arheoloških ostalin v Fornačah. Sondiranja financira v skladu z Zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine SRS SO Piran. — Ma. S.

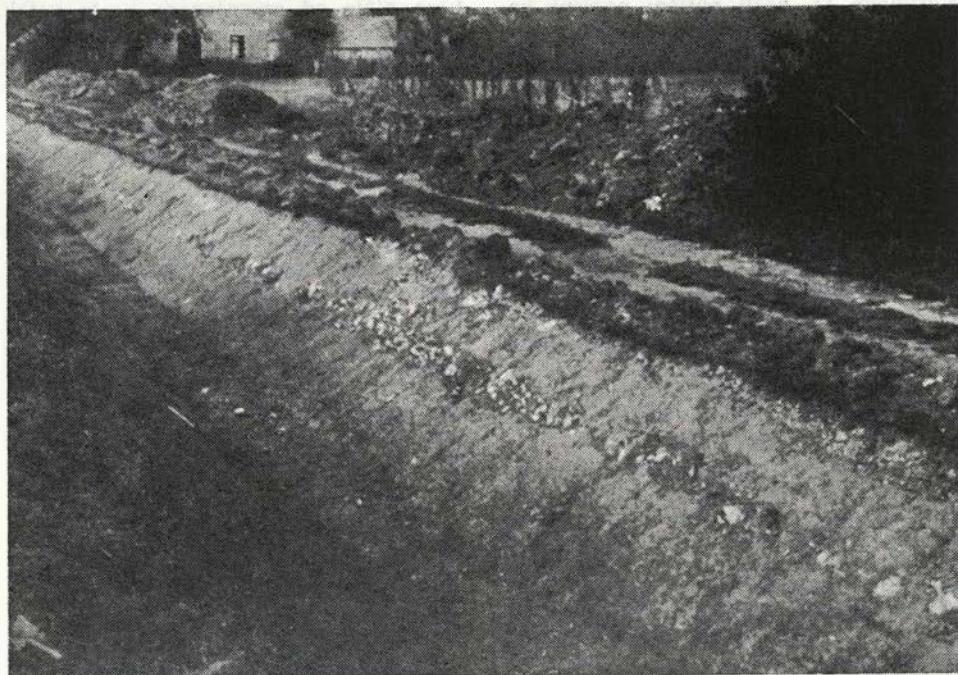
KRAJNA. — Ob poljski poti Krajna—Puževci so na travniku z imenom Sučava (parc. št. 622, 477 k. o. Krajna) tri gomile, velike v premeru od 10 do 15 m, v višino pa od 1 do 2 m. Gomile ne kažejo sledov kopanja. — I. Š.

KUPŠINCI. — Vzhodno od ceste Kupšinci—Tropovci je na njivah z ledinskim imenom Crkvišče (parc. št. 126—148, k. o. Kupšinci, lastnik Jožef Nemeč, Kupšinci) predel v velikosti 100 x 100 m, kjer leži precej opeke in deli srednjeveške lončenine. Ljudsko izročilo omenja cerkev, ki naj bi stala na tem mestu in ki se je čez noč preselila v Tišino. Verjetno so na poljih ostanki srednjeveške sakralne arhitekture. Približno kilometer jugovzhodno od Crkvišča je ob jarku nekdanjega potoka deloma razkopana gomila

(parc. št. 82, k. o. Kupšinci, družbena last). Predelu pravijo domačini Pisnjakova gomila, ki meri v premer 10 m, v višino pa 1,50 m. V šolski kroniki je po datek, da so gomilo izkopavali neki ljudje pred zadnjo vojno, iz Budimpešte. — I. Š.

GRADIŠCE — Murski Črnici. — Pri arheološki topografiji 1986. leta je bila ugotovljena stara cesta, verjetno rimskega izvora, ki je zelo dobro vidna od pokopališča v Satahovcih. Cesta teče vzporedno z moderno cesto M. Sloboda—Tišina, in sicer na njeni južni strani. Je rahlo dvignjena od ostale okolice in od oranja precej razvlečena, tako da je široka tudi do 13 m. Na površini jo sestavlja gramoz z večjimi in manjšimi prodniki. — I. Š.

GROBLJE PRI RAZDELJU, XVI, 27. Celje. — V strmiški osnovni šoli hranijo domoznansko knjigo, ki jo je pred pol stoletja sestavil šolski upravitelj Rudolf Zupanek. Pri opisu vasi Razdelj pravi: »Leta 1931 si je zgradil kmet Preložnik Jožef (Vulgo: Možnar) iz Razdelja klet. Pri odkopavanju je našel lončeno posodo, ki se je razsula (visok vrč — žaro). Ozemlje nosi ime »Groblje«, kar da sluti pokopališče. Pri oranju ljudje večkrat nalete na ostanke temeljev nekdanje naselbine. Zidine pripisujejo ostankom nekega samostana, odnosno cerkve sv. Janeza.« Groblje so njive s. od vasi. Ležijo na terasi nad poplavno ravnicu Hudinja ob cesti Strmec—Socka. Na njivah pri ogledih ni bilo najti izrazito »arheoloških« odlomkov lončenine, kar še ne pomeni, da jih ni. Potrebni bi bili večkratni obhodi. Izročilo o zidovju in cerkvji je še danes živo. Pri Možnarju so nekoč imeli celo ploščo, veliko približno 1 x 0,5 m iz »cerkvenega oltarja«, ki naj bi bila najdena na omenjeni ledini. Imeli so jo za prag in so jo pri prezidavi hiše odstranili že kmalu po drugi svetovni vojni. Njena usoda je neznana. Iz kamnitih plošč enakega porekla je bilo tudi ognjišče, ki je bilo podrtlo tedaj kot prag. — Zelo verjetno gre za ostanke antičnih stavb, najdbo posode pa mora lahko pripisujemo pripadajočemu grobišču. Mežnarjeva hiša stoji ob jv. robu ledine Groblje. — A. P.

Sl. 22. Groblje pri Šentjerneju — presek rimske ceste v jarku
Fig. 22 — Groblje near Sentjernej — section of a Roman road ditch

GROBLJE PRI ŠENTJERNEJU, IX, 13, Novo mesto. — Ob agromelioracijskih delih na Šentjernejskem polju so pri delih na jv. obrobju Grobelj izkopali drenažni jarek tik ob trasi rimske ceste proti Ostrogu. V severnem profilu jarka je razgaljen rob ceste, ki je videti kot prodnato nasutje s primešanimi kosi zdrobljene opeke. — D. B.

IG, VIII, 11. — V profilu gradbene jame za nov stanovanjski blok na Igu smo naleteli na delno uničeno, v pesek vkočano jamo. Pravokotna jama (š. 1,35 m, gl. 1,10 m) je bila napolnjena s črnim humusom, odlomki človeških in živalskih kosti in fragmenti atipične, bržkone antične keramike. Našli smo tudi bronasto iglo fibule. Namembnost jame ni jasna. — B. V.

KAVERLJAG, IV, 8. — V stranski dolini povirja Drnice, pod vasjo Padna, so delavci Agroservisa v mesecu avgustu 1986 pri melioracijskih delih v bližini zaselka Kaverljag naleteli na ostanke večjega antičnega objekta. MZVNKD Piran

je o arheološkem najdišču obvestil tov. Glišovič, s seboj pa je prinesel nekaj kosov rimske lončenine, tegulo z žigom P. Ituri Sa(bini), fragment rimskega stekla in mozaično kocko (veliko 2×2 cm). Pri terenskem ogledu smo lahko dokumentirali uničen antičen objekt z deloma ohranjenim mozaikom, ki je podoben tistemu v Grubeljcah pri Dragonji. Na terasasti vzpetini velikosti 1300 m², vzhodno od potoka Pišavec, je bila razmetana množica gradbenega materiala: tegule, imbreksi ter posamezni deli kamnitih vinskih ali oljarskih preš. Tlorisi zidov premera 0,60 m potekajo v smeri SZ—JV, vezani pa so bili z malto. Arheološko območje Kaverljag (lokaliteto imenujejo tudi »kažota«) je zaščiteno, dokumentirano (tudi na videokaseto) in vnešeno v register arheoloških najdišč občine Koper. — Ma. S.

LJUBLJANA — Karunova ulica. Sredi julija 1986 so delavci Uprave javne varnosti sporočili Mestnemu muzeju v Ljubljani, da so otroci med ruševinami podrte stavbe, ki je stala nasproti hiše

Karunova 14, našli antični napisni kamen. Kamen je bil nato prepeljan v Mestni muzej. Na pokončno obdelanem kvadratu ($55 \times 43 \times 86$ cm), katerega levi zgornji vogal je nekoliko poškodovan, je v zgornji polovici s pravilnimi, 6 cm visokimi črkami vklesan napis: SARAPI/IVSTVS/N. — A. M.

LJUBLJANA. — Mestni muzej v Ljubljani je v letih 1985 in 1986 izvajal nadzor nad gradbenimi deli, ki so potekala v zvezi z napeljavno vročevodo in plinovoda v predelih, v katerih je bilo pričakovati arheološke, predvsem antične ostanke. V Ljubljani pa je bilo izvedenih še nekaj gradbenih posegov, o katerih pa nismo dobili pravočasnih informacij in so sledovi izgubljeni.

Poleti 1985 so potekala obnovitvena komunalna dela po Titovi cesti od križišča Linhartove in Kržičeve ulice do križišča s severno obvoznico. Nekateri deli so bili že večkrat prekopani, zato nismo zasledili nedotaknjениh rimskih plasti oziroma grobov. Mestoma smo ugotavljali podlago iz oblic, ki je služila kot ena izmed plasti podlage za rimsko cesto (med Tolstojevo ulico in severno obvoznico ter med Vodovodno ulico in Stadionom).

Ob gradbenih delih za plinovod ob Tržaški, Oražnovi, Oslavijski, Postojnski in Glinškovi ulici je bila dokumentirana plast oblic, ki je služila za podlago rimski cesti, pred stavbo na Tržaški 4 pa so bili sledovi uničenega rimskega groba.

Pri obnovitvenih delih za plinovod in vodood na Cyril-Metodovem trgu so pred hišama št. 17 in 18 izkopali antične glinaste cevi, ki nakazujejo smer antičnega vodovoda v Študentovsko ulico.

Ob delih za vročevod po Emionski cesti 12 do Glasbene šole so bili v izkopnem jarku opazni sledovi antične ruševinske plasti. Ob delih na Rimski-Turjaški, Trgu francoske revolucije, Gregorčičevi, Vegovi (manjši izkopi) so bile odkrite antične plasti (drobne najdbe, sledovi estriha, arhitektonski sledovi, kloake), kar tudi ne preseneča, ker je to sredi Emone. — LPG.

LOG, XII, 5, Sevnica; Kamenc — Magistralno cesto (Zidani most—Krško), speljano po dolini reke Save, prečka

1 km nižje od omenjenega kraja potok Kamence, ki se tu izliva v Savo. Približno 300 m višje (v strugi Kamence), meja med parc. št. 2552/295 in 2532/239, je gozdarski ing. Jože Pavlin (Boštanj št. 80) našel dobro ohranjen rimski oltar. — Oltar, izdelan iz apnenca, je po pričevanju najditelja ležal ob robu struge. Po vsej verjetnosti je zdrsnil iz enega od obeh bregov (j.v. od najdišča se vzpenja 300 m visok Bučji hrib, jz. Trebež). Zradi vsebine napisa ni izključen obstoj naravne votline nekje v neposredni bližini. Zemeljski plaz je vhod verjetno popolnoma zasul; tu začne teren strmo padati v strugo Kamence, ki tvori od tu do izvira težko prehodno sotesko. Nekoliko odmaknjena, iz treh strani težko dostopna lega, neposredna bližina tekoče vode in izredna ohranjenost kamna (ol-

S1. 23. Log pri Sevnici — oltarček
Fig. 23 — Log near Sevnica — a small altar

tarja) so dejstva, ki dajejo tej tezi posebno težo. Možnost, da je oltar »prnesta« voda iz neke višje lege, je manj verjetna, saj na njem ni vidnih nobenih sledov delovanja vodne erozije.

Oltar velikosti $61 \times 36 \times 29$ cm ima ovršje in bazo profilirano iz treh strani, tudi akroteriji so dobro vidni, hrbtna stran je neobdelana. Na oltaru so štiri vrste napisa (sl. 23).

Napis:

CAVTOPATI
TIB(erius). DABONIVS
INGENVVS
CVM SVIS

Cautopates (Haruspix) — božanski Mitrin pomočnik, tudi božanstvo sončnega zahoda (na prizorih Daritve je navadno upodobljen na levi strani z navzdol obrnjeno baklo) ima na našem prostoru (Pannonia superior, Noricum) le še dva olтарna napisa; oba iz Ptuja, prvi je datiran v sredino 2. st. (I. ptujski mitrej). Zanimiv je nomen gentile Dabonius, ki ga ne zasledimo v nobeni dosegljivi literaturi (podatek mi je posredoval dr. J. Šašel, za kar se mu najlepše zahvaljujem). Napis lahko najverjetneje datiramo v čas ob koncu 2. st. in začetku 3. st., torej v čas, ko se še pojavljajo samostojna posvetila božanstvom ob Mitri.

Oltar je trenutno shranjen pri najdeltju. Najdišče je arheološko neogroženo, vendar bi ga bilo potrebno natančno preiskati in morda sondirati. Ogled bližnje okolice zaenkrat še ni dal pozitivnih rezultatov. — U. B.

LOKE. — Od 1. 9. do 18. 10. 1986 je Goriški muzej že tretje leto zapored nadaljeval s sistematičnimi izkopavanji na ledini Kolenovca. V letošnjem letu je študent arheologije Andy Waters (University of Bredford) kot zunanjji sodelavec opravil georezistenčne meritve terena. Sodelovanje je potekalo preko Znanstvenega inštитuta Filozofske fakultete v Ljubljani. Meritve so bile opravljene na neizkopanem delu najdišča v pozni pomladi in nato še enkrat jeseni. Uporaba georezistenčnih meritiv je zaradi same sestave tal — ilovica — dala na tem najdišču izredno dobre rezultate, kar so že potrdila sama izkopavanja. Izkopne površine smo v letošnjem letu podredili računalniškim rezultatom meritiv, na pod-

lagi katerih smo v celoti odkopali tloris objekta B in na prostoru vzhodno od tega še en večji objekt (označen kot objekt C). Meritve so pokazale še obstoj enega objekta in trase ceste. Vzporedno z odkrivanjem še neizkopanih površin je potekalo sistematično raziskovanje na celotnem območju objekta A, kjer smo pri lanskoletnih izkopavanjih dokumentirali prvi planum, v letošnjem letu pa v celoti posneli ruševinsko plast do mrtvice. Stavba je imela pet prostorov, tlački niso ohranjeni. Dokumentirani sta bili dve gradbeni fazi, kar kaže na dolgotrajnejšo uporabo stavbe. Dela so se vršila tudi na objektu B, ki ima v tlorisni zasnovi, načinu gradnje in velikosti iste značilnosti kot objekt A. Tu je bil v celoti dokumentiran po zgornji površini ruševin prvi planum in v treh prostorih posnet ruševinski sloj (db. od 10 do 20 cm). Na območju objekta C smo posneli okrog 30 cm debelo plast orne zemlje, tako da se je pokazala celotna dolžina stavbe (dl. okrog 30 m). Dokumentiranje ruševinskega planuma in poglobitev načrtujemo za leto 1987. Med najdbami je posebne omembe vredna bronasta zajemalka iz objekta A in železno poljedelsko orodje iz objekta B. — B. Ž. T.

MENGES. — Ob nadaljevanju del pri novem vzgojnovarstvenem zavodu so bili odkriti ostanki še enega objekta, kakršni so bili 1985 na tej lokaciji odkriti že 4 (glej VS 28). Objekt je bil zaradi prepoznega obvestila Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju večidel (3/4) uničen. — Mi. S.

MRZLAVA VAS. XII, 10, Brežice. — Na robu parc. št. 1380/7 k. o. Čatež, last Franca Gramca, Mrzlava vas 33, je bilo na robu kolovozne poti videti vogal s kamnitimi ploščami obloženega groba. Na isti parceli so bili arheološki predmeti odkriti že 1920 in dva rimska groba leta 1960 (AÑSI, 250). Grob, ki je ležal le 10 cm pod rušo, je bil obložen z masivnimi kamnitimi ploščami. Meril je 110×107 cm, globok je bil 60 cm. Ob severni stranici je bila iz tankih plošč stavljenata polica, na kateri je povsem v kotu ležal močno zlizan bronast novec. V sredini groba je ležala pečatna oljenga VETTI, po grobu pa je bilo razmerno nekaj črepinj rdečega lonca. Grob

Sl. 24. Loke — objekt A in ostanki ognjišč v prostoru D
Fig. 24 — Loke — object A and the fireplace remains in room D

je bil v antiki verjetno delno že izropan. Datiramo ga na konec 1. oziroma v začetek 2. stoletja. — D. B.

Franc Gramc iz Mrzlake vasi 33 je v PM Brežice sporočil, da gleda iz njegovega kolovoza rob groba. Ogledali smo si ga in ugotovili, da gre za vogal grobnice. Grob leži le približno 10 cm pod rušo, nekaj 10 m niže pa smo skoraj sredi poti našli pravokotno laporno ploščo (potkrov?). Z novomeškim ZVNKD smo se

dogovorili, da grob čimprej izkopljemo. Grobove so na pašniku oziroma nekdanji njivi »Na kozolcu« (parc. št. 1380/7, k. o. Čatež) izkopavali že od dva setih let tega stoletja. F. Gramc in njegova sestra se spominjata, da je ded na njivi večkrat našel kamenje, posode in novce. 1924. leta je tu izkopal dva groba takratni ravnatelj NM J. Mantuan (gradivo je objavil P. Petru, Hišaste žare Latobikov, Sistula 11, 1971, 17s, T. 21), leta 1936 je iz-

Sl. 25. Mrzlava vas — grob
Fig. 25 — Mrzlava vas — a grave

kopaval F. Mihelič iz Čateža, (o tem izkopavanju ni nobenih podatkov). 1960 pa tedanji ravnatelj PM Brežice S. Škalar (S. Škalar, VS 8, 1960—61, 208, T. III, 7—9. P. Petr, o. c. 17, T. 20, 1—5). — Ma. B.

NEBLO — BORG. — Na osnovi podatkov, zbranih leta 1985 (prim. VS 27, 1985, 232 ss in sl. 46) je bilo v času od 20. do 24. 1986 izvršeno v Neblem, zaselek Borg v Goriških brdih, arheološko sondiranje rimskodobnega najdišča. Sondiranje je izvedel Goriški muzej (D. Svoljšak, B. Zbona Trkman s sodelavci). Sondirane so bile parcele št. 377 in 391, k. o. Neblo, z nimenom, ugotoviti izvor in pomen obilja lončevine, opečnatih tlakovcev in opeke, ki jo je na površje prinašala obdelava njiv in vinogradov. Izkopanih je bilo šest sond:

sonda 1: dl. 19,50 m, šir. 1 m, gl. do 0,95 m, parc. št. 377

sonda 2: dl. 4 m, šir. 1 m, gl. 0,45 m, parc. št. 377

sonda 3: dl. 6,80 m, šir. 1 m, gl. 0,75 m, parc. št. 391

sonda 4: dl. 7,60 m, šir. 1 m, gl. 0,60 m, parc. št. 391

sonda 5: cel. $1,50 \times 2,80$ m gl. 0,60 m, parc. št. 377

sonda 6: vel. $2,50 \times 1$ m, gl. 0,75, parc. št. 391

Na severnem koncu sonde 1 je bila izkopana 2×3 m velika razširitev, v podaljšku sonde 2 proti jugu pa je bil na meji s parcelo št. 388 očiščen profil, dolg 6,25 m.

V sondah ni bilo nikakršnih sledov gradbenih ostalin ali delavniških površin, pač pa je bilo v različno debeli plasti od humusa do ilnate mrtvice, prekopeni in preorani, najdeno precej lončevine, tudi ponavljanjočih se oblik, opeč-

natih trapezoidnih tlakovcev, kosov ve-likega dolja in številnih odlomkov opeke, pretežno tegul. Najdbe hrani Goriški muzej v Novi Gorici.

Edini stavni element, ki je borna, vendar zanesljiva priča, da so tu stali zdani objekti, je slabo grajen zid v sondi 5, ki je bil dokumentiran že leta 1935.

Neraziskan je ostal tisti del najdišča, ki je pod trtami matičnjaka na parcelei št. 373 in 374. Tu so z globoko vinogradniško pripravo tal že bile povsem uničene arheološke plasti, po pripovedovanju očividev pa so na površju pobrano opeko (čiščenje obdelane površine) nasuli skupaj v večjo jamo. Neizpeljan je ostal tudi še dogovor s tržaško spomeniškovo varstveno službo (Soprintendenza per i beni A. A. A. S. del Friuli Venezia Giulia) za skupni ogled in morebitno raziskavo tistega dela najdišča, ki je onstran meje v Italiji in ki je še posebej obetaven.

Klub nepričakovani odsotnosti stavbnih ostalin so sonde potrdile domnevo, da je v Neblem bil rimskega opekarško — lončarski obrat. Popolno uničenje stavbnih in delavnih struktur je prispijalo intenzivni vinogradniški obdelavi zemljišča, ki je segla do 0,80 m globoko.

Z novim gradivom se je pomnožilo število primerkov opeke z žigom **Agatocles Barbii** (avgustejski čas, 1. stol.). Sedaj so tod poznani štirje. Delavninski element je tudi velik dolij — vodni rezervoar, ki je bil vključen v lončarjev (opekarjev) delovni postopek. Najbližje primerjave zanj so znane iz rimskega opekarškega obrata v Biljah — Križcjan (prim. VS 25, 1983, 216 ss). Na opisanem območju v Neblem je računati s tremi delovišči, enim na parcelah 377 in 391, drugim na parcelah 373 in 374 in tretjim onstran meje. Predvsem opeka je v odlomkih raznesena tudi po vinogradih po parc. št. 375, 388, 389, 392 in 381. — D. S.

POMJAN, IV, 8. — MZVNKD — Piran je v septembru 1986, pred izdelavo strokovnih osnov za razglasitev arheoloških spomenikov v občini Koper, pričel s prvo fazo topografsko-sondažnih raziskav arheoloških območij Pomjana. Družbeni plan občine Koper 1986—2000 (območja varstva naravne in kulturne dedištine—arheologija) arheološka območja Pomjana označuje kot arheološki rezervat, ki je bil determiniran brez ustrezne

topografije in valoriziranja posameznih arheoloških lokalitet. Akcija, ki se nadaljuje tudi v letošnjem letu, je usmerjena v natančnejšo in celovito raziskavo arheološkega rezervata, z določitvijo kvalitete posameznih arheoloških lokalitet, pravilno omejitev in zaščito arheoloških območij. Akcijo sta omogočili KS Slovenije in KS Koper, v njej sodelujejo študentje arheologije, dr. T. Knific in P. Pavlin ter vaščani Pomjana in Fijeroge.

1. Straža (Guardia). V izkopih za električne drogove na parc. št. 1126 k. o. Pomjan smo na globini 0,60 m dokumentirali antične strešnike in tegule (Dok. MZVNKD — Piran; Pl—12). Električne analize upornosti tal (analize je opravil štud. A. Waters), pa so na taisti parceli nakazale na verjetne zidove objekta.

2. Pomjan — območje vasi (glej poročilo P. Pavlina).

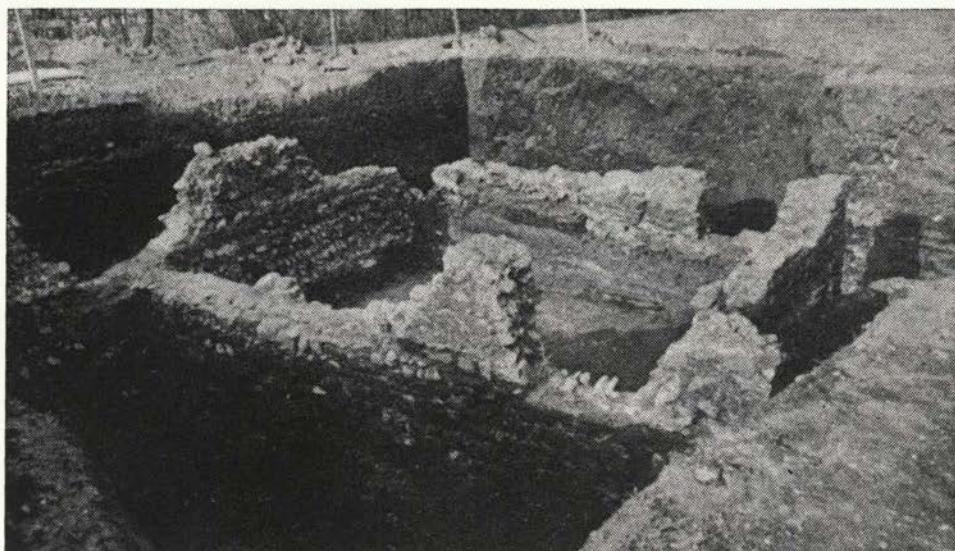
3. Nalabor. V neposredni bližini opuščenega zaselka Nalabor smo na parc. št. 243/8 s tremi sondami 2a, 2b in 2c locirali žgan grob (fragmenti keramike tankih sten, fragmenti steklenih žar, fragment terre sigillate, žganina, žgane kosti, steklene jagode), 2 stol. n. št.

4. Monte Roman(o). Na parc. št. 142/1, 2 k. o. Pomjan so električne analize upornosti tal locirale zidove objekta. Parc. št. 139/1, 2, 3, 4 in 143/1, 2 so bile negativne.

5. Labor. Pri topografskem ogledu smo na parc. št. 258/1 in 246/2 nabrali veliko množino antične keramike (sonde 1a, b, in 3; velike 3 × 2 m, gl. 51 cm) sondažni izkopi niso dali želenih rezultatov.

6. Fijeroga (glej poročilo dr. T. Knifica). — Ma. S.

PTUJ. — Marca 1986 smo pričeli z zaščitnim izkopavanjem za novogradnjo v velikosti 9 × 9 m na parc. št. 2142/3 k. o. Ptuj, last Cvetka Dopliharja. Omenjeno območje leži ob zahodem robu arheološkega parka okoli III. mitreja na Zgornjem Bregu v Ptiju. Pod humusno plastjo, ki vsebuje veliko rimskega ostalin (opeke, kosov keramike, estriha in apnene malte), smo že na globini 35 cm našli rimski zid iz rečnih oblic, vezanih z apneno malto. Ob poglabljaju sonde smo našli še več zidov in njih temeljev, ki omejujejo 5 prostorov (sl. 27). Stavba je stala ob rimski cesti Celeia — Poetovio, kar kaže vzporedno s cesto po-

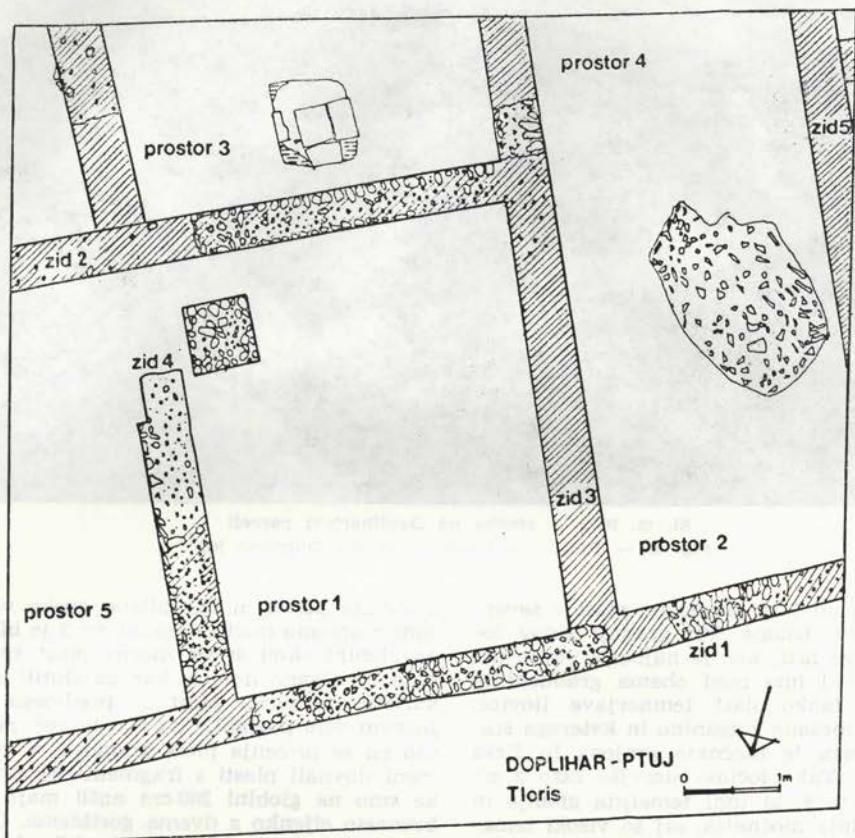

Sl. 26. Ptuj — stavba na Dopliharjevi parcell
Fig. 26 — Ptuj — a building on the Doplihar lot

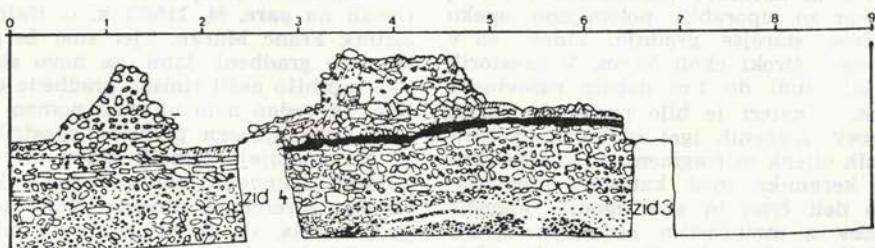
tekajoč zid 1 in gramozna plast v severnem delu izkopa. Pri gradnji zidov ločimo dve faz, kar je najbolje vidno pri zidu 1, ki ima med obema gradbenima fazama tanko plast temnorjave ilovice, močno mešane z žganino in katerega starejša faza je močneje zgrajena in širša (sl. 27). Tako ločimo starejšo fazo z zidovi 1 in 4, ki tudi temeljita globlje in je gradnja močnejša, saj so visoki temelji zgrajeni iz večjih neobdelanih kamnov, vezanih z apneno malto. Mlajši zidovi so v temeljih zgrajeni iz neobdelanih kamnov in oblic, vezanih z apneno malto, više v zidovih pa so vidne prezidave in dodelave poškodovanih zidov, za kar so uporabili polomljeno opeko uničene starejše gradnje. Zidovi so v glavnem široki okoli 50 cm. V prostorih je bila tudi do 1 m debela ruševinska plast, v kateri je bilo precej bronastih novcev, koščenih igel in lasnic, polomljenih oljenik in fragmentov različne rimske keramike, med katerimi prevladujejo deli črno in sivo žganih domačih loncev z metličastim ornamentom, trikožnikov, rjavo žganih vrčev in rdeče žganih nizkih krožnikov. Redkeje se pojavljajo tudi deli sigillatnih skodelic, čaš in krožnikov. V prostoru 1 smo našli na globini 45 cm slabo ohranjen estrih iz

drobnega peska in zdrobljene opeke vezane z apneno malto. V prostoru 3 je bila na globini okoli 80 cm močna plast žgane in ožgane ilovice, kar da slutiti na kurišče. Kulturna plast se predvsem v južnem delu poglablja na 2 m in več, pod njo pa se pričenja plast gramozna. V rušnem ilovnatih plasti s fragmenti keramike smo na globini 260 cm našli majhno bronasto oljenko z dvema goriščema. Ob končni ureditvi izkopisa je bil viden dobro ohranjen prostor v rimski stavbi z zidovi, ki pa so bili večkrat prebiti ali popolnoma poškodovani s predhodno opravljenimi sondiranjami (sl. 26).

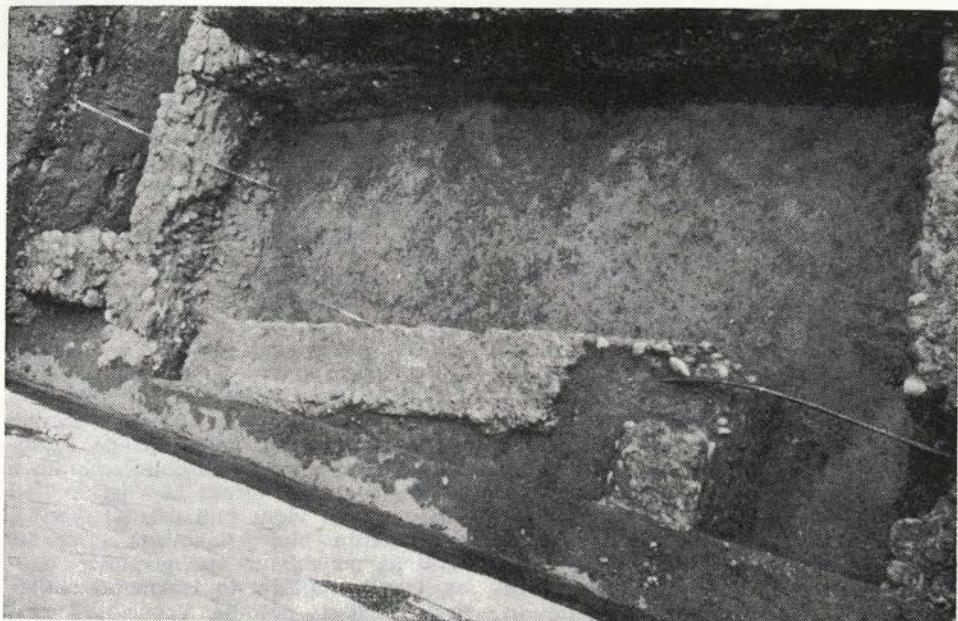
Z zaščitnim izkopavanjem smo nadaljevali na parec. št. 1105/7 k. o. Hajdina, lastnik Franc Murko, kjer smo že pred letom v gradbeni jami za novo stanovanjsko hišo našli rimske gradbene ostale. Se vedno nam ni znan pomen večkrat poglobljenega prostora z estrihom, ki ga omejujejo temelji zidov iz oblic, vezanih z apneno malto, morebiti je to kakšen shrambeni prostor. Nova sonda je pokazala, da je ta prostor v rimski zgradbi, ki se širi proti vzhodu in severu (sl. 28). V ruševinski plast med zidovi smo našli veliko polomljene opeke in tegul ter fragmentov različne rimske keramike in stekla. Zunaj že omenjene-

DOPLIHAR - PTUJ
Južni profil zida 1

Sl. 27. Ptuj — načrt izkopane arhitekture na Dopliharjevi parceli
Fig. 27 — Ptuj — the plan of the excavated architecture on the Doplihar lot

Sl. 28. Hajdina — ostaline na Murkovi parceli
Fig. 28 — Hajdina — the remains on the Murko lot

ga prostora smo v globini 30—50 cm v severnem delu našli dve piramidalni keramični uteži z luknjo, veliko drobnih kosov belega debelozrnatega marmorja in ometa, del bronastega ključa, precej železnih žebljev in gemo, ki ima na modrem polju vrezan lik leva. Ruševinska plast, mešana z žganino, sega v sondi 1 do globine 120 cm, v njej smo ob fragmentih posod našli srebrn novec in rdečo posodico tankih sten. V sondi 2 je na globini 125 cm rjava ilovnata plast mešana z žganino in fragmenti keramike, vmes smo našli tudi bronast Avgustov novec. Tretja sonda razen ruševinske plasti ni pokazala gradbenih elementov v smeri proti vzhodu.

Junija smo opravili zaščitna izkopavanja tudi na parc. št. 1105/6 k. o. Hajdina, lastnik Janko Kirič, ter v izkopu za novogradnjo našli v severnem delu dva rimska skeletna otroška groba; v srednjem delu je bil slabo ohranjen temelj zidu iz oblic v smeri V—Z in južno od njega le sled še enega temelja zidu v isti smeri ter v južnem delu žgan rimski grob z žaro. V žari je bila med žganino in kalciniranimi kostmi kot pridatek ste-

klenička. Na celotnem izkopišču je bila do globine 1 m močna kulturna plast, ki se je proti jugu tanjšala in je bila ponekod mešana z žganino in precejšnjim številom živalskih kosti. V kulturni plasti je bilo veliko fragmentirane rimske keramike, med katero prevladujejo veliki kosi amfor, domače keramike z metličastim ornamentom, vrčev in nizkih krožnikov. Med drugimi najdbami so pomembni še deli oljenk, steklovine različnih barv, bronasti novci, koščki bronaste pločevine, bronaste in koščene igle in železni žeblji. — Grob 1 je bil obzidan s polomljenimi opečnimi ploščami in tegulami, vezanimi z apneno malto. Za pokrov in dno sta služili plošči iz belega marmorja. Notranjost groba je bila ometana in grobo zglaljena z rdečo apneno malto. Ob slabo ohranjenih kosteh je bila steklenička iz svetlozelenega stekla (sl. 29). Grobna jama groba 2 je bila obložena s ploščami lomljencem v obliki skrinje. Ob popolnoma preperelih kosteh ni bilo pridatkov.

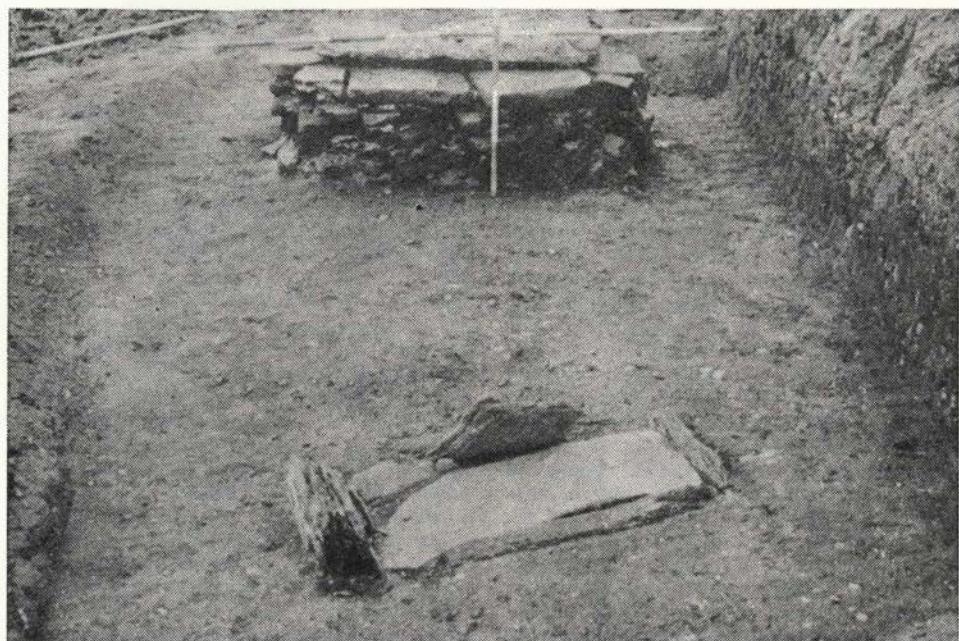
V Rabeljji vasi — zahod smo opravili arheološki nadzor na trasi **plinovoda** od 4. do 13. avgusta, in sicer na odseku od

Potrčeve ceste ob Volkmerjevi ulici pa vse do nove kotlovnice. Globina izkopanega jarka je bila 160—180 cm, širina okrog 1 m. V jarku mimo cerkve sv. Ožbalta je bila v profilu vidna le gramozna plast, mešana z rjavo ilovico ali mivko. V tej plasti smo našli polomljene človeške kosti, kar kaže na ostanke mlajših prekopanih grobov okoli cerkve. Izkop jarka ob Volkmerjevi ulici mimo Doma upokojencev kaže na močno premešane plasti (gramoz, rjava ilovica, rumena ilovica), ki so nastale zaradi prejšnjih prekopavanj za komunalne naprave in gradbene elemente. Plasti so močno premešane tudi v izkopu do ulice na Ziherlovo ploščad, vendar imamo v zgornjih plasteh do globine 80 cm med novejšimi ruševinami (les, polivinil, porcelan, novejša keramika in opeka) tudi redke fragmente rimske keramike in polomljene rimske opeke (tegul). V izkopu mimo B—1 v Rabelčji vasi — zahod se ruševinska plast poglobi ponekod do dna izkopanega jarka, kjer se začenja že plast čistega rjavorenjenega gramiza in mivke. Ob B-2 v Rabelčji vasi — vzhod smo na globini okoli 120 cm zasledili tančko prazgodovinsko plast z redkimi fragmenti keramike. Od Kraigherjeve proti Peršonovi ulici ni bilo več sledu o kulturni plasti. Pod asfaltom in 70 cm gramoznim nasutjem je do 70 cm debela plast temnorjave ilovice, mešane z mivko. V tem delu je potekala tudi staro kanalizacija s še ohranjenimi betonskimi cevmi. Od Peršonove ulice naprej proti kotlovnici so plasti enakomerne. Na vrhu je 70 cm debela plast gramoznega nasutja, sledi v začetku še do 80 cm debela plast temnorjave ilovice, ki se prične postopoma mešati z rumeno ilovico, dokler se plasti ostro med seboj ne ločita. Kulturne plasti ni, na trasi je več vkopov za vodovod, kanalizacijo in kablovode. Pri preboju Potrčeve ulice smo ob robu vzpetine proti cerkvi našli okrogel srednjeveški vodnjak, katerega obod je bil obložen z neobdelanimi lomljениmi kamni in je imel premer 150 cm. Bil je do vrha zasut z ruševinami in se niese uporabe na semanje dni starejši občani še spomnijo.

V juliju in avgustu smo opravili nadzor pri urejanju parkirišča pod Gradom in razširitvi Maistrove ulice v Ptaju. Pri zemeljskih delih na parkirnem prostoru (nekdanji kasarniški konjski hlevi)

smo ugotovili, da se predvsem srednjeveške plasti mešajo z novejšimi ruševinskimi plastmi. Do rimskih kulturnih ostalin smo prišli le v severozahodnem delu izkopa na globini 120 cm. Na tem mestu se teren polagoma dviga in tako srednjeveška in novejša gradbina dejavnost ni uspela popolnoma uničiti starejših rimskih ostalin. Zasledili smo temelj zidu iz oblic, vezanih z apnenom malto, ki je potekal v smeri V—Z in je bil širok 50 cm. Stalni nadzor smo opravili ob razširitvi Maistrove ulice v Panoramski hrib. V močno poškodovani rimski ruševinski plasti smo dobili le še temelje zidov rimske stavbe, ki so bili ponekod ohranjeni le še v sledovih ali pa slabo vidni v profilu izkopa. Temelji zidov so bili napravljeni iz neobdelanega rumenega peščenca in rečnih oblic, vezanih z apnenom malto in široki 50—60 cm. Med zidovi so bili vidni tudi ostanki estriha, iz kamnitih plošč tlakovane površine, vmes pa polomljene opečne plošče, opeka, tegule, tlačkovci in fragmenti različnega rimskega posodja. V enem od prostorov je bila nabita rumena ilovca, ki je bila ob robovih ožgana in polna polomljene rimske opeke. Ponekod je bila vidna tudi žganina. Ruševinska plasti je bila s predhodnimi prekopi in kmetijskimi posegi v zemeljski plasti na Panorami že močno poškodovana; kaže pa tudi, da se plasti nadaljuje pod današnjo Maistrovo ulico, katere izgradnja cestiča je le-to poškodovala.

V avgustu je bil opravljen tudi nadzor pri gradnji prizidka in komunalnih naprav pri OS »Ivana Spolenjaka« na Bregu v Ptaju na parc. št. 2049, 2050 in 2051 vse k. o. Ptuj. Jarek za kanalizacijo v širini 80 cm je bil vkopan od šole mimo severnega roba asfaltiranega igrišča (parc. št. 2091) in nato ob zahodni meji parc. št. 2073 in 2070 k. v Ptuj proti severozahodu do kolektorja ob Mariborski cesti. Od jaška 2 do 3 ob severnem robu igrišča je pod 30 cm debelo humusno plastjo sivozelena peščena ilovica debeline do 40 cm, pod njo se pričenja peskovita plast z gramozom. V tem delu izkopa smo našli dva prosto vkopana rimska žgana groba k okroglo grobno jamo (v enem je bila žara brez pridatkov) in žgan grob pravokotne oblike s konstrukcijo iz tegul v obliki strehe. Od jaška 3 do 4 na parc. št. 2073 k. o. Ptuj smo našli še pet rimskih žganih

Sl. 29. Hajdina — grobova na Kiričevi parceli
Fig. 29 — Hajdina — two graves on the Kirič lot

grobov (širje imajo grobne lame okrogle, eden pa pravokotne oblike). V grobnih jamah je bila žganina, kalcinirane kosti, deli opek in fragmenti različnih posod. Vsi so ležali na globini 60—70 cm in bili vkopani v sivo ali sivozeleno peščeno ilovico. V nadaljevanju jarka nedaleč od jaška 4 proti severozahodu smo našli na globini ca. 20 cm še dva prečna temelja zidov iz oblic, vezanih z apnenom malto, široka 60 cm. Med njima je tanka plast kamenja z opeko in keramiko. V izkopu jarka mimo igrišča smo pred žganim grobom 1 našli na globini 50 cm do 2 m širok gramozni pas, ki poteka v smeri S—J in kaže na možnost povezave z glavnim cestom Celeia—Poetovio. Pri izkopu gradbene lame za prizidek k osnovni šoli nismo našli kulturne plasti. Pod rušno plastjo je bilo nekaj mlajše ruševinske plasti, ki prehaja v rjavo ilovico, močno pomešano z mivko in leta v sivo mivkasto plast. Na globini okrog 150 cm je v mivkasti plasti zaradi visoke talnice močna vlaga, kar je bil vzrok, da je bila stara šola postavljena na leseni pilotih. Leseni piloti so bili vidni,

ko so delavci na gradbišču izkopali jamo do temeljev šole. — I. T.

PUŽEVCI. — Za domačijo Zoltana Kuzma, Puževci 1 in za pokopališčem so na njivah z ledinskim imenom Kastelišče (parc. št. 210, k. o. Puževci) viani ostanki antične naselbine velikosti 100 × 100 m. V tem predelu se najdejo fragmenti antične keramike in tegul, domačini pa pravijo, da se ob sušnih letih vidijo na njivah temelji nekdajnih hiš. Ob vznosjo Kastelišča, na travniku z ledinskim imenom Breg, sta bili pred 50 leti 2 gomili, ki jih je lastnik Zoltan Kuzma razkopal. V gomilah je bila keramika, ki pa jo je zavrgel. Gomili sta bili manjši, v premeru do 10 m, in v višino do 1 m. Baje so bile v njih tudi kamnite plošče. — I. Š.

RODINE PRI TREBNJEM. IX, 17, Trebnje. — Poleti 1968 so bile opravljene meritve upornosti tal na njivah Uhanovaega posestva, odkoder poznamo doslej le ustne podatke o najdbi lonca s pepelom in zidovih (VS 21, 1977, 336s). Geofizične meritve je opravil A. Waters. štu-

dent Bradfordske univerze, z instrumentom, ki so ga skonstruirali študentje na tej univerzi. Rezultatov računalniške obdelave podatkov še nismo prejeli. — D. B.

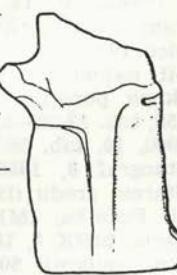
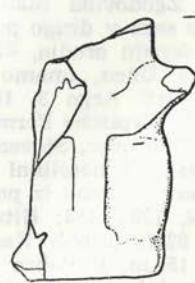
SELO v Vipavski dolini. — Trasa rimske ceste je v Vipavski dolini znana le na nekaj krajsih odsekih in še pri tem se opiramo največ na Rutarjeve podatke, ki je cesto še dobro sledil (IMK 9, 1899, 29 in Koledar za gorško nadškofijo za l. 1897, 2; 158). Eden najbolje dočljivih odsekov je na polju Selo—Batuje, kjer so v 1986 izvajali hidromelioracijo, ob tem je bila predstavljena tudi struga potoka Perilo zahodno od Sela. Arheološko sondiranje trase rimske ceste je zajelo dolžino 270 m, kjer smo dokumentirali 7 sond. Cestni nasip je dobro dokumentiran v štirih sondah, najbolje je bil ohranjen v profilu novo izkopane struge, kjer je bila dokumentacija žal tehnično neizvedljiva. Sorazmerno dobro ohranjenost cestnega nasipa moramo pripisati močno zamočvirjenemu terenu ob potoku Perilo. Antični graditelji so to neprijetnost premostili z močnim nasipanjem peska in grušča, kopanje v bližnji vzpetini, ki predstavlja površinski vršaj apnenčaste breče, odlomljen s severnega roba Vipavske doline, kakršnih je v tem delu doline veliko. Izkop v vzpetini je bil istočasno koriščen za izpeljavo trase v ravni liniji. Preseneča širina nasutja, ki ponekod doseže okrog 40 m dolžine in gotovo ne more biti samo posledica oranja. Razmišljali smo o nadomestni varianti ceste, vendar je ta del žal preveč uničen ob regulaciji nove struge in ga ni moč dokumentirati, sonde levo in desno od nje pa naše domneve niso nedvomno potrdile. Opis: orne površine so na tem delu polja cestni tlak iz nosilne plasti že povsem odstranile, dodatno uničenje je prispevalo sedanje izravnovanje terena. Ob prvem topografskem ogledu 1976 smo na njivah še zasledili srednje drobne oblike v precejšnjem številu. Strnjeno plast tlaka smo videli tudi še v profilu regulirane struge potoka. Peščeno nasutje cestnega nasipa se prilagaja globini temnozelene, težke ilovice, ki je tod povzročala zamočvirjenje, povprečno na 0,70 m; širina nasipa dosega 6—7 m. Različne plasti dokazujojo pogosto potrebo po dosipanju ceste, cestni jarek imamo

ohranjen le v enem profilu. V dnu nasipa smo našli zdrobljen keramični vrček. — N. O.

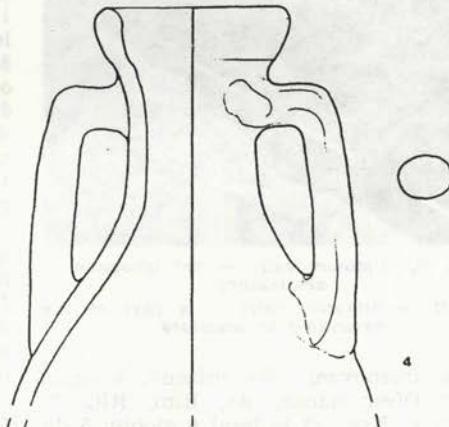
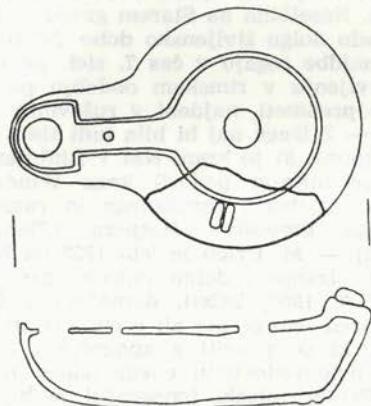
SIMONOV ZALIV, IV, 2 Izola. — MZVNKD Piran je v letu 1986 (11. maj do 15. junij) pričel zavarovalnimi arheološkimi raziskavami arheološkega najdišča Simonov zaliv (San Simone). Izkopavanja so potekala na jugozahodnem delu arheološkega območja (Simonov rtič) na parc. št. 1428 k. o. Izola). Sondi I/86 (dl. 7,60 m; š. 3,60 m) II/86 (dl. 4 m; š. 3,60 m), gl. kulturne plasti 0,60—0,70 m. Vzporedno potekajoča zidova v sondi I/86 se navezujeta na prostore, odkrite neposredno ob obali (Šribar, AV 9—10, 1958—59, 276), omejujeta pa verjetno bivalni prostor s popolnoma uničenim črno-belim mozaikom (*in situ* ohranjena plast kamnov na posameznih delih prekrita z estrihom). V prostoru I je bil na notranjih stenah zidov ohranjen stenski omet, pestro dekoriran, medtem ko se ob zunanjih steni pojavlja zunanjji fasadni omet (marmorni rumenkasto-drap barve). Med najdbami prevladujejo fragmenti keramičnih posod domače zdelave, fragmenti terre sigillate, steklenih posodic in stekleničk, fragmenti oljenik, železni žebli, bronasti trnki ter rimska plastika (sl. 30), poleg velikega števila tegul, imbreksov in laterculov. V sondi II/86 najdb skorajda ni, tlak pa tvorijo zbiti prodniki (hodna površina med dvema objektoma!). Akcijo so denarno omogočili KSS in KS Izola, udeležili pa so se je arheologji Pomorskega muzeja iz Pirana, Republiškega zavoda za VNKD Ljubljana in Univerze v Ljubljani. Akcijo »Simonov zaliv« je MZVNKD Piran uvrstil med predloge meddržavnega kulturnega sodelovanja med SFRJ in Švedsko. — Ma. S.

Arheološki nadzor nad regulacijskimi deli na trasi potoka Rikorvo v Simonovem zalivu je bil arheološko negativen. Dela so potekala na parc. št. 2346, 2344, 1434, 1407 in 2345 k. o. Izola. Na robu parcele št. 2345 je študent arheologije Predrag Novakovič v času izkopavanj našel bronast AS cesarja Nerve (določil dr. Kos), ki je bil sekundarno pripeljan. — Ma. S.

SKRILJE. — Okrog leta 1975 je Andrej Valič, Dobravlje 5c, našel pri obdelovanju njive v zahodnem predelu Skrilj na

2

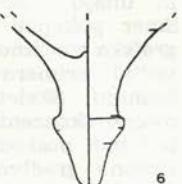
4

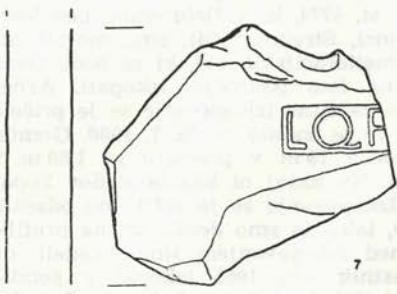
3

5

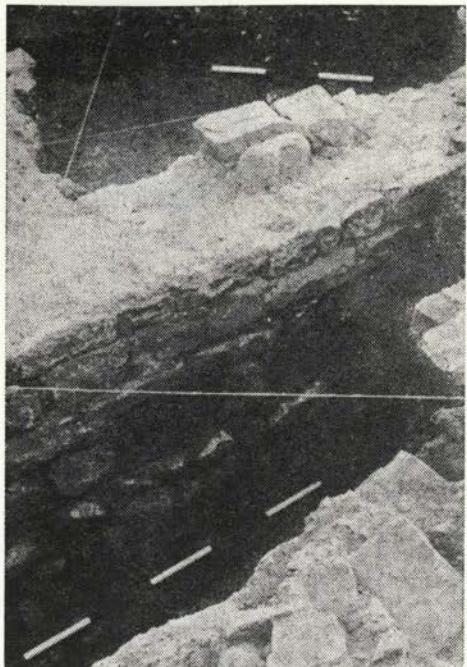

6

7

Sl. 30. Simonov zaliv — najdbe
Fig. 30 — Simonov zaliv — the finds

Sl. 31. Simonov zaliv — del izkopane arhitekture

Fig. 31 — Simonov zaliv — a part of the excavated architecture

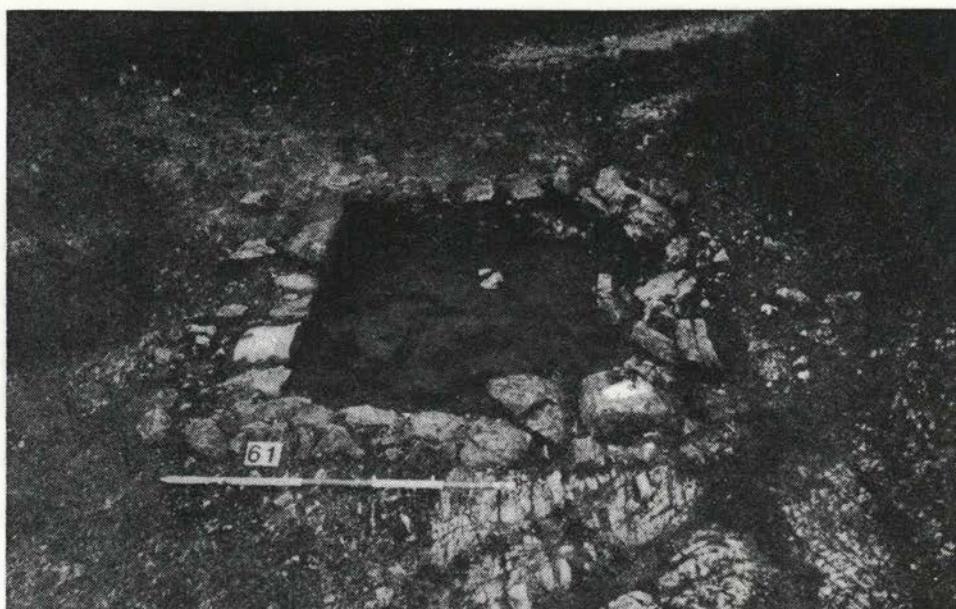
ledini, imenovani »Na mlaču«, bronast novec (Vespasianus, As, Rim, RIC 7; določil P. Kos), ki je ležal v globini 5 do 10 cm. Novec ima odstranjeno patino. Hrani ga Jožko Možina, Dobravljje 25. — B. Ž. T.

STREHOVCI. — Leta 1979 odkrito gomilo na travniku, južno od Strehovca (parc. št. 4774, k. o. Dobrovnik, last Varga Vinci, Strehovci 64), smo morali zaradi melioracijskih del, ki se bodo izvajala na tem področju, izkopati. Arheološko zaščitno izkopavanje se je pričelo 10. 7. in je trajalo do 25. 7. 1986. Gomila je merila 19 m v premeru in 1,50 m v višino. Na zunaj ni kazala sledov kopanja. Izkopavanje se je vršilo po odsekih A—D, tako da smo dobili križne profile. Že med izkopavanjem smo izvedeli, da je lastnik leta 1955 izkopal v gomilo precej globoko jamo, v kateri je shranjeval repo. V gomili je bilo nekaj žganine, nekaj fragmentov antične keramike, med njimi do polovice ohranjena oljenka,

vendar groba nismo našli. Verjetno je bil uničen ob kopanju jame. — I. S.

UNEC, V. 14. — Zgodovina raziskovanj Unca in okolice sega v drugo polovico 19. stoletja. O depoju orodja, ki je bil najden nekje na Uncu, imamo le skupa poročila (Müllner, Argo 3, 1894, 159, tab. 12/20—29; isti, Typische Formen, 1900, 10, tab. 56/21; Gabrovec, Slovenski etnograf 8, 1955, 9ss). O naselbini na Starem gradu (Hasberg) izvemo iz poročil Pečnika, IMK 14, 1904, 185; Hitzingerja, MHK 9, 1854, 93 in drugih. Naselbina velikosti 500 × 150 m, je dobro ohranjena. Obrambni nasipi so dobro vidni, jedro naselbine pa je uničil romanski grad, ki je bil opuščen že pred letom 1500. Naselbina na Starem gradu je imela zelo dolgo življensko dobo. Najstarejše najdbe segajo v čas 7. stol. pr. n. š., o življenu v rimskega obdobja pa pričajo predmeti, najdeni v ruševinah gradu. — Z Unca naj bi bila tudi zlata pasna spona, ki jo hrani NM v Ljubljani in jo je muzeju podaril knez Windischgrätz iz danes porušene in razpadajočega gospodstva Hošperg (Planinski grad). — M. Urleb je leta 1955 na Kobarju izkopala delno uničen žgan grob (AV 7, 1956, 292ss), domaćina z Unca pa pred tem še pet ali osem žganih grobov, ki so pokriti z apnenčasto ploščo (po pripovedovanju enega izmed njiju). — Pri arheološki topografiji je bila na področju Grahovš odkrita gomila s premerom 10 m in višino 2 m.

Pri gradnji stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja na ledini Hribce je bilo 1986 odkrito antično grobišče. Zaščitna izkopavanja so odkrila 52 grobov iz 1.—4. stol. našega štetja. Grobovi so bili žgani in skeletni. Žganih je bilo 20, grobni material pa pripada predvsem prvemu in delno drugemu stoletju našega štetja. Skeletnih grobov je bilo 32 in imajo značilnosti četrtega stoletja. Smer pokopov je S—J. Glavna stratigrafska značilnost je plastovitost, saj so v večini primerov skeletni grobovi nad žganimi. Skeletni grobovi so ponekod močno skoncentrirani, tako da so nekateri tudi poškodovani z mlajšimi pokopi. Drobno gradivo je lepo in bogato ter datacijsko izpovedno (oljenke, bronaste in keramične posode, steklo, novci, nastek). Gradivo je v obdelavi. — Arheološka izkopavanja so financirale KSS,

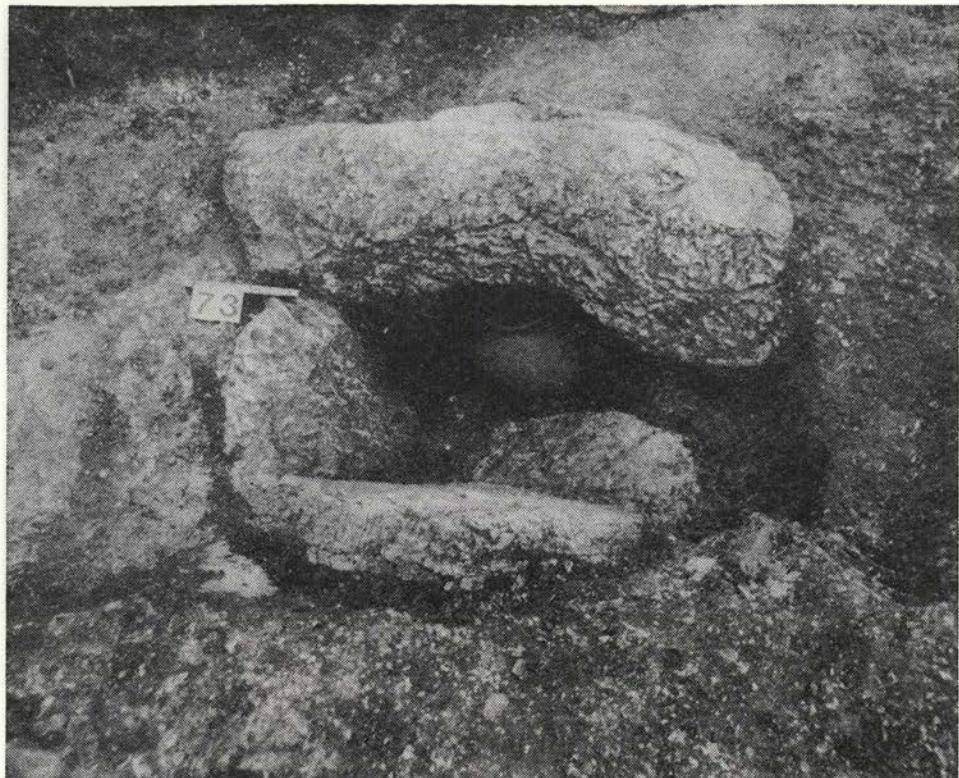
Sl. 32. Verdun — grob 61
Fig. 32 — Verdun — grave No. 61

OKS Cerknica in ORS Cerknica. — B. V.
in T. Sch.

VELIKE MALENCE, XII, 10, Brežice. — Geofizične meritve upornosti tal smo opravili na travniku vzhodno od cerkve sv. Martina, kjer so bili 1968 odkriti antični zidovi (gl. P. Petru, AV 21—22, 1970—71, 163 ss). Na območju bodo potrebne nove zavarovalne raziskave, ker namerava KS Velike Malence širiti pokopališče v to smer. — D. B.

Ob kopanju grobnih jam na pokopališču pri cerkvici Sv. Martina v Velikih Malencah prihajajo v zadnjih letih na dan zidovi, malta in na več mestih tudi deli hipokavsta. P. Petru že 1970 ugotavlja, da gre za vilo rustiko. P. Petru, Sondi pri Sv. Martinu v Malencah, AV 21/22, 1970—71, 163 ss. V maju 1986 so začeli pokopavati na severovzhodni strani cerkve in spet zadeli na zid. ZVNKD Novo mesto je začel postopek za pričetek zavarovalnega izkopavanja. Pokopališki odbor pri KS Velike Malence pa je začasno usmeril pokopavanje na južni del pokopališča, kjer se najdbe ne pojavljajo. — Ma. B.

VERDUN, IX, 5, Novo mesto. — Septembra in oktobra 1986 smo nadaljevali z zavarovalnim izkopavanjem antičnih grobov na Verdunu pri Stopičah (gl. VS 26, 1984, 262 s; VS 27, 1985, 262 s; VS 28, 1986, 276s). Delo je bilo z mikrotopografijo usmerjeno v iskanje naselbine, s sondiranjem na sosednjih parcelah v ugotavljanje velikosti oziroma razprosternjenosti grobišča, nadaljevali pa smo tudi s sistematičnim izkopavanjem grobov na ogroženih njivskih površinah. Z mikrotopografijo še nismo našli zanesljivih sledov naselbine, kot možne točke pa se ponujajo Verdun, Plementek ali ledina Unišče okoli 400 m zahodno od grobišča Z. in j. od njive »Za cesto«, ki predstavlja centralni del grobišča. smo na sosednjih parcelah izkopali štiri sonde. Kaže, da se grobišče na z. strani zaključi, v sondah južno pa je bilo odkritih 6 grobov, kar kaže, da se grobišče širi po blagem pobočju proti J. Tu grobišče trenutno ni ogroženo, saj je zemljišče v uporabi kot travnik. — Največ pozornosti smo posvetili zavarovalnemu izkopavanju grobov na ogroženih površinah. 1986 je bilo odkritih 38 gro-

Sl. 33. Verdun — grob 73
Fig. 33 — Verdun — grave No. 73

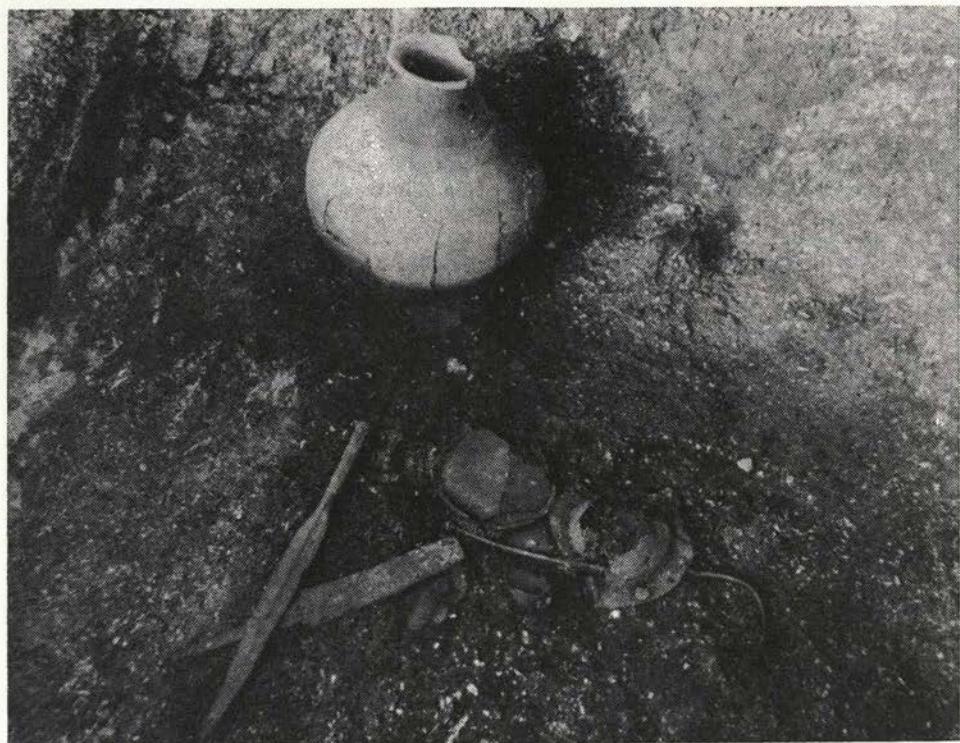
bov, skupno torej že 98. Med grobnimi oblikami ni bilo novosti. Še vedno so najpogosteji preprosti žgani grobovi in grobovi z oblogo iz lomljenega kamenja, ki je v nekaterih primerih zloženo v tehniki suhega zidu, v drugih pa vezano z malto. Odkrit je bil en grob z vojaško opremo, ki jo v tem primeru sestavljajo žezezen meč — gladius, umbo in sulica. Izkopavanje je trajalo 32 terenskih delovnih dni, jeseni pa je bil izdelan še geodetski posnetek terena. Raziskave finančirata občinska raziskovalna in kulturna skupnost Novo mesto, z njimi pa bomo nadaljevali tudi v letu 1987. — D. B.

VITOVLJE. — V letu 1986 so bili v ravninskem predelu na severni strani magistralne ceste med Osekom in Šempasom opravljeni higromelioracijski poski. Ob topografskem ogledu terena v

mesecu juniju t. l. je bilo v rjavkasti ilovnati plasti odvodnega jarka (parc. št. 2060/1, 2059/2 k. o. Vitovlje) na globini 50 cm najdenih nekaj odlomkov prazgodovinske keramike, artefakt in dva odlomka rimskodobnega stekla. Najdbe so ležale raztresene, zgoščene kulturne plasti ni bilo opaziti. — B. Ž. T.

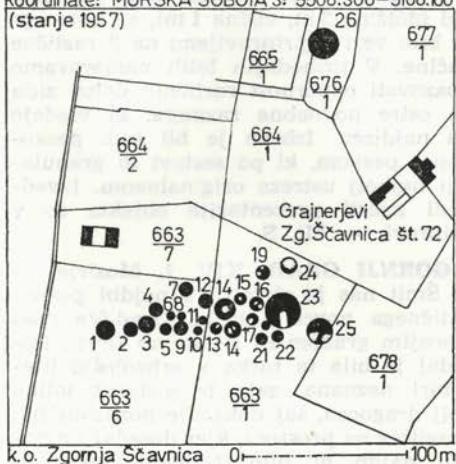
ZLOGANJE PRI ŠKOCJANU, IX, 14,
Novo mesto. — Geofizične meritve upornosti tal smo opravili na celotnem naseitvenem platoju okoli ugotovljene rimske stavbe v Zloganju (gl. VS 26, 1984, 265 s.). — D. B.

ZGORNJA ŠČAVNICA. — V mariborskem muzeju so našli v povoju času založeno bronasto posodo, ki jo je muzej Zgodovinskega društva leta 1909 podarila vdova šolskega upravitelja v Limbušu Ornikova in izvira »iz gomile pri

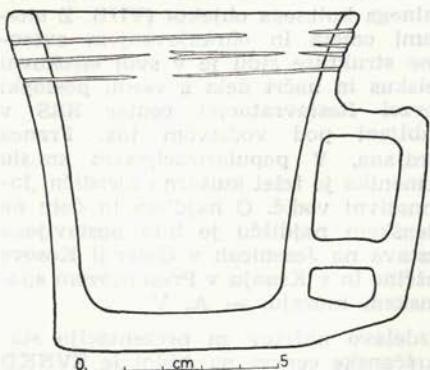

Sl. 34. Verdun — grob 84
Fig. 34 — Verdun — grave No. 84

Koordinate: MURSKA SOBOTA 3: 5568.300—5168.100
(stanje 1957)

Sl. 35. Zgornja Ščavnica — načrt gomil
Fig. 35 — Zgornja Ščavnica — plan of the barrows

Sl. 36. Zgornja Ščavnica — bronasta posoda
Fig. 36 — Zgornja Ščavnica — a bronze vessel

Sv. Ani.« Podrobnejše podatke o najdišču je bilo mogoče najti pri Ferku. Ferien-Tagebuch 1902—1903, 94 (za 1903): »Nadučitelj Ornig v Limbušu mi je pokazal bronast možnar iz nekega rimskega groba v Spodnji Ščavnici, iz neke gomile na Zorjanovem zemljišču, kjer je še več gomil, v katerih je kopal Vrbnjak. Zorjan je dobil posodo od Vrbnjaka in jo uporabljal za možnar. Njegovo posestvo leži pol ure oddaljeno od Štajnhofa na poti iz Radgone k Sv. Ani na Kremberku.« Temu opisu odgovarja gomilno grobišče pri domačiji Grajnerjevih v Zgornji Ščavnici št. 72 (sl. 35), kjer je bilo ob topografskih pohodih ugotovljeno 26 gomil. Gomile št. 1—25 leže v gruči na dveh gozdnih parcelah. Zahodnih 12 na

parceli št. 663/6, k. o. Zg. Ščavnica, je močno sploščenih, ker je bila tam poprej njiva, po opustitvi pa jo je prerasel gozd. Vzhodne gomile na parceli št. 663/1 so večinoma od (Vrbnjakovega?) kopanja, ena med njimi (št. 24) pa je bila zaradi odkopavanja zemlje za izdelavo opeke ob ogledu najdišča že večinoma odkopana. V tej vzhodni skupini leži tudi daleč največja gomila št. 23 (pr. 20. 5, v 3 m) s sledovi kopanja, iz katere bi mogla izvirati bronasta posoda (sl. 36). Posode te oblike na Slovenskem po Breščakovem pregledu nimajo primerjav, nekaj podobnega so hrани pri neki domačiji v Podovi na Dravskem polju kot rimske najdbe iz okolice, a so jo prodali veržniku s starinami. — S. P.

POZNA RIMSKA DOBA IN PRESELEJEVANJE LJUDSTEV

AJDNA NAD POTOKI, Jesenice. — Na kasnoantični arheološki lokaliteti so se nadaljevala dokumentacijska dela. Dopolnjevale so se izmere arheoloških načrtov prečnega stranskega profila na najnižji, jugozahodni naselitveni terasi (kjer je bilo več »divjih« nekontroliranih izkopov). V takšnem očiščenem izkopu se je odkril izpod debele plasti strohnelega listja večje grajen, zidan in porušen zid. Sodi k zunanjem vogalu stavbe. Globina okoli 2 m. V kemičnem oddelku Železarne Jesenice so opravili analize odkritega železnega rala in kosa žlindre. Strokovno smo sodelovali in se vključili v dela pri načrtih konservacije arhitekturnih elementov odkritega sakralnega kultnega objekta (VIII). Z analizami ometa in ohranjevanjem avtentične strukture zidu je v svoj strokovni preiskus in načrt dela z vsemi postopki prevzel Restavratorski center SRS v Ljubljani pod vodstvom inž. Franca Vardjana. V popularizacijskem smislu spomenika je izšel kulturno turistični informativni vodč. O najdbah in delu na ajdenškem najdišču je bila postavljena razstava na Jesenicah v Galeriji Kosove graščine in v Kranju v Prešernovem spominskem muzeju. — A. V.

Izdelavo načrtov za prezentacijo stariroščanske cerkve na Ajdni je ZVNKD Kranj (kot nosilec akcije) poveril Restavratorskemu centru Ljubljana (ing. Franc Vardjan). Pogoj za določitev me-

tode sanacije zidov je bil tudi natančen pregled stanja zidovja, predvsem ohranjenost veziva in količina humusa v samem zidu. Z izpiranjem fug (voda pod pritiskom) je bilo za zahodni cerkveni izklop ugotovljeno, da ga bo treba skoraj v celoti razstaviti in spet sestaviti. Pri tem je bilo tudi nedvomno potrjeno, da je bil prvoten vhod v cerkveno ladjo v njeni osi, torej sredi zahodnega zidu. Vhod je bil kasneje ob neki obsežnejši obnovi zazidan z nekoliko ožjim zidom. Na najdišču smo sezidali tudi poskusni zid (dolžina 2 m, višina 1 m), za katerega je bilo vezivo pripravljeno na 3 različne načine. V prihodnjih letih nameravamo opazovati odpornost različnih delov zidu na ostre podnebne razmere, ki vladajo na najdišču. Izbran je bil tudi peskokop s peskom, ki po sestavi in granulaciji najbolj ustrezha originalnemu. Izvedbeni načrti prezentacije objekta so v pripravi. — Mi. S.

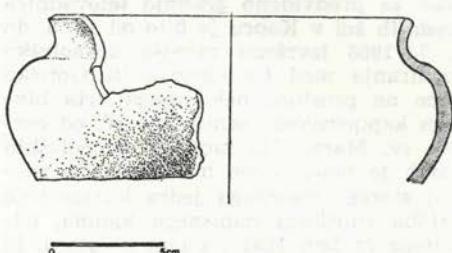
GORNJI GRAD, XIV, 1, Mozirje. — Ž. Šmit nas je obvestil o najdbi poznoantičnega novca s hriba Gradšče med Gornjim gradom in Bočno ob Dreti. Dosedaj je bila ta točka v arheološki literaturi neznana, zato je podatek toliko bolj dragocen, saj dokazuje poznoantično poselitev na prostoru, kjer dosedaj tovrstnih najdb ni bilo. Najdeni novec je tako izlizan, da ga podrobneje ni mogoče datirati, okvirno sodi v 4. st. Hrib smo nato nekajkrat rekognoscirali. Strm, izo-

liran hrib se dviga na ravničari ob reki Dreti. Ndm. v. je 542 m, relativna višina znaša 140 m. Na zahodni in južni strani je pred vetrovi odlično zaščiten z masivom Menine planine. Umetno utrjen del zavzema vrh hriba in deloma njegovo vzhodno pobočje. Zgornji del utrdbе v nekaj večjih terasah pada proti severu in je na zahodni in severni strani obdan z obrambnim nasipom. Na celotni južni strani je vrh zaščiten z veliko strmino in skalami. Na jugovzhodni strani teče okop od vrha navzdol po pobočju in z objema večjo vrtačo ter se nekoliko daje konča ob večjem, deloma umetno zravnanim platoju. Na jugovzhodni strani ni mogoče ugotoviti okopa oziroma natanko omejiti utrdbo, saj najdbe keramike pričajo, da se je postojanka širila tudi po nekaj ožjih terasah na tej strani. Morda je v času nevarnosti za obrambo zadoščal nakazani rob (okop?) na vrhnjem delu utrdbе, ki je deloma opazen na vzhodni strani vrha. Sodeč po najdbah tipične poznoantične keramike je bila poselitev osredotočena prav na vzhodnih pobočjih utrdbе. Velikost utrdbе znaša ca. 170 × 100 m. — S. C.

GREBEN NAD PODSMREČJEM PRI BLAGOVICI. — Gradišče na Grebenu nad Podsmrečjem je bilo ob gradnji gozdarske ceste domala uničeno. Cesta je prebila obrambni nasip na Z in V ter odstranila večino naselbinskega platoja na V. Intervencija ZVNKD Kranj na ustreznih občinskih organih v Domžalah je bila neuspešna, ker zakon dovoljuje gradnjo gozdnih cest brez soglasja spomeniškovarstvene službe. Z gozdnima gospodarstvoma Domžale in Kamnik je bilo nato dogovorjeno, da bodo v prihod-

nje obveščali ZVNKD Kranj o gradnjah cest v bližini arheoloških lokacij — v ta namen smo jim izdelali karte vseh najdišč na njihovem območju. Poleg tega je ZVNKD Kranj pri GG Domžale vložil prošnjo za sredstva, s katerimi bi očistili in dokumentirali profile na poškodovanem gradšču. — Mi. S.

JURIŠNA VAS. Ančnikovo gradišče. — Da bi ugotovili dejansko stanje po samovoljnem posegu z buldožerjem na poznoantični utrjeni naselbini, smo v okviru ZOTKS — gibanje »Znanost mladini« od 7.—12. 7. 1986 kontrolno izkopavali na parc. št. 220/3 k. o. Jurišna vas. Zastavljeni dela smo nadaljevali od 14. do 18. 7. iz sredstev Raziskovalne in Kulturne skupnosti Slovenska Bistrica in raziskali skupno 100 m² kulturne plasti. Z izkopom smo pričeli na s. strani kope, kjer so bili vidni še rahli sledovi obzidja. Prvotno sondo 8 × 5 m v smeri S—J smo v liniji zidu podaljšali za 7,50 m, tako da znaša sedaj skupna dolžina odprtega zidu 15 m. Zid, ki je bil na severnem robu utrdbе že razrušen, je bil grajen iz lomljenega kamna in vezan z močno malto šir. 1,50 m na vrhu, nižje ob preseku s sondom 2 pa 1,20 m. Notranja linija zidu ni bila ravna, tako da je zid nekoliko zamknjen in na največji strmini dodatno ojačan s temeljem (v dolžini 7 m) (sl. 38). Da bi pridobili stratigrافski prezrez, smo skopali sondu 2 od vrha kope preko zidu v skupni dolžini 22,60 m × 1 m širine. Padec terena je tako močan, da znaša višinska razlika med vrhom izkopa in zidom kar 4,20 m. Humusno plast je v celoti odrinil buldožer, ki je delno premesnil tudi spodnjo svetlo rjavvo sivo peščeno plast, ki na vrhnjem delu počiva na sterilni rumeni, pod njo pa je skalni drobir. Črna kulturna plast se vleče od zidu do š. 5,30 m. Nad njo je delno ohranjena temno rjava plast s posameznimi najdbami, ki jo je že načel buldožer. Po planumu in odprtih profilih smo ugotovili, da je na celotnem izkopišču sterilna rumena peščena prst, ki počiva na živi skalni oziroma skalnem drobirju. Kulturna plast temno sive in črne sipke prsti, mešane z drobci žganine in oglja, katere globina se je s padcem in stanjem terena spreminja, je bila v južnem delu sonde 1 db. 10—40 cm, na zahodnem le še do 10 cm, medtem ko je na severo-

Sl. 37. Greben nad Podsmrečjem pri Blagovici — odlomek keramične posode

Fig. 37 — Greben nad Podsmrečjem pri Blagovici — a pottery fragment

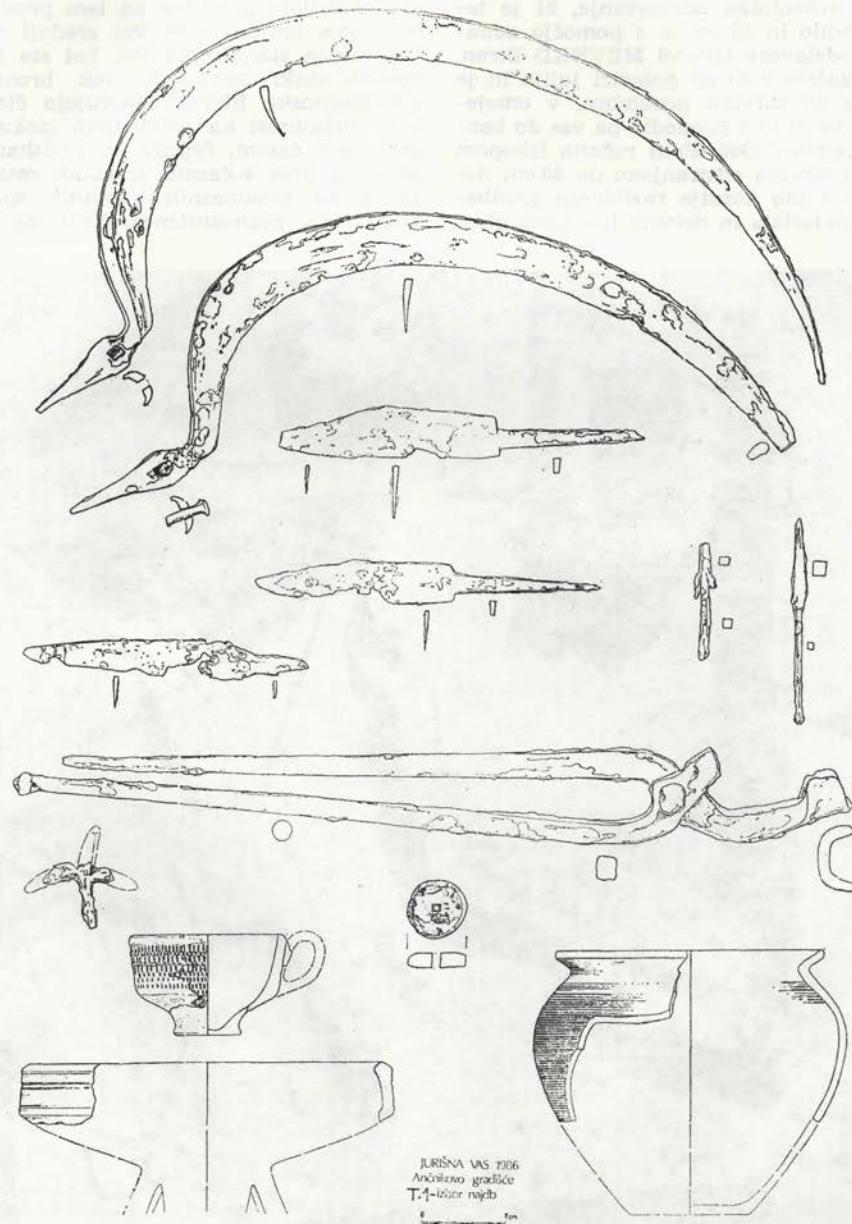
Sl. 38. Jurišna vas, Ančnikovo Gradišče — obzidje utrdbe

Fig. 38 — Jurišna vas, Ančnikovo Gradišče (the hillfort) — the stronghold walls

vzhodnem delu znašala kar 85 cm. Najbolj intenzivna je bila na notranji strani zidu, kjer smo med drobnimi lomljenci in številnimi grudami železove žlindre (močno železne in žlindrasto tvarino) odkrili mnogotere najdbe, med katerimi so predvsem železni kovaški izdelki, ki bi smeli nakazovati kovaško obrt. Na tem mestu moramo omeniti kovaške klešče z razširjenima krakoma, levična srpa, več nožev in klinov, žebljev, okroglo svinčeno utež, del žrmlje s svinčeno patrico idr. (sl. 39). Na celotnem izkopišču prednjači fina in groba hišna lončenina, okrašena večinoma z metličastimi potezami, z valovnicno in horizontalnimi kanulurami, v enem primeru pa imamo skodelco z loščeno površino in vrezzi, nekaj koščkov rumenkaste steklene čaše in še nekaj zaenkrat nedoločljivih predmetov. — Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije — gibanje »Znanost mladini« se zavzema za nadaljnje raziskave, katere smo vključili v letošnji delovni program. Ustrezni občinski služ-

bi smo predlagali, da bi se celotno območje arheološkega terenskega spomenika izvzelo iz obdelovalne površine, imetniku pa omogočilo davčne olajšave ali še bolje, da bi SO Slovenska Bistrica omenjeno zemljишče odkupila in ga namenila izključno v kulturne namene z ustrezno prezentacijo. — M. S. G.

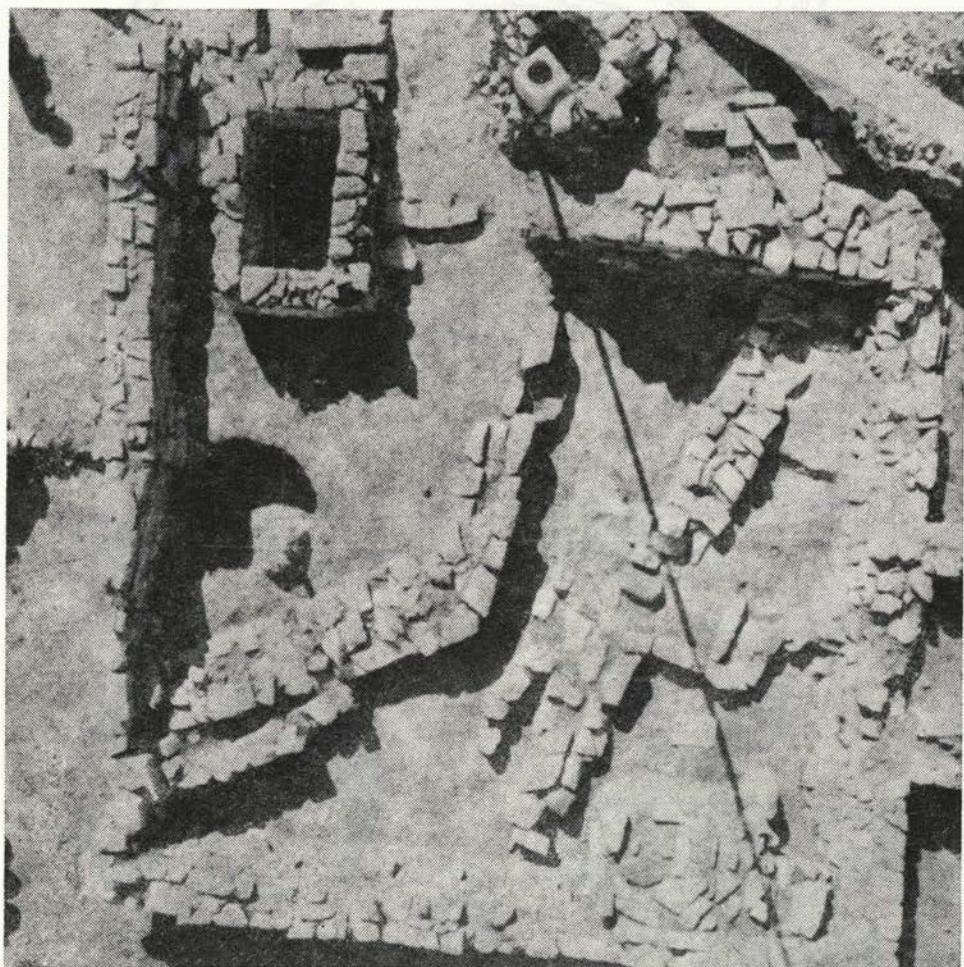
KOPER, IV, 3. — V okviru predpriprav za predvideno gradnjo telovadnice srednjih šol v Kopru je bilo od 16. 6. do 1. 7. 1986 izvršeno manjše arheološko sondiranje med Cankarjevo in Goriško ulico na prostoru nekdanjega vrta bivšega kapucinskega samostana jv. od cerkve sv. Marte. Na možnost arheoloških najdb je poleg same mikrolokacije znotraj starega mestnega jedra kazala tudi najdba rimskega napisnega kamna, odkritega že leta 1882 na tem prostoru, ki ga hrani PM Koper (cfr. A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae X/3, Histria septentrionalis*, Roma 1936, 12.). Dvotedensko sondiranje je odkrilo temelje zidov

Sl. 39. Jurišna vas, Ančnikovo Gradišče — najdbe
Fig. 39 — Jurišna vas, Ančnikovo Gradišče — the finds

in drobne najdbe iz pozne antike in srednjega veka ter pokazalo potrebo po predhodni arheološki raziskavi celotne površine, predvidene za novogradnjo. Zaščitno arheološko izkopavanje, ki je temu sledilo in ki ga je s pomočjo zunanjih sodelavcev izvedel MZVNKD Piran, se je začelo v drugi polovici julija in je trajalo do začetka novembra, v omejenem obsegu in s presledki pa vse do konca decembra 1986. Pred ročnim izkopom je bilo strojno odstranjeno do 80 cm debelo povojno nasutje različnega gradbenega materiala in deloma humusna plast

nekdanjega kapucinskega vrta pod njim. Izkopavanje, ki še ni v celoti zaključeno, je zaobseglo okoli 900 m² površine in odkrilo stavbne ostaline in drobne najdbe, ki dokazujo poselitev na tem prostoru od pozne antike skozi ves srednji vek. Posamezne starejše najdbe, kot sta npr. republikanski novec in lok bronaste zgodnjerimske fibule, izpričujejo človekovo prisotnost na nekdanjem otoku že pred tem časom, čeprav na raziskanem prostoru brez sočasnih stavbnih ostalin. Prisotnost posameznih kamnitih spolij, vzidanih v poznoantičnem zidu, pa do-

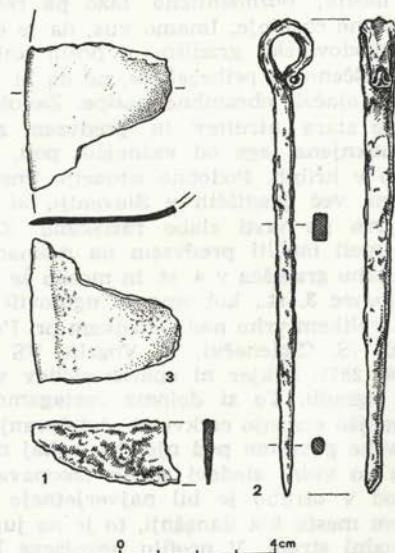

Sl. 40. Koper, Kapucinski vrt — izkopana poznoantična in srednjeveška arhitektura
Fig. 40 — Koper, Kapucinski vrt — excavated late — antique and medieval architecture

pušča tudi možnost obstoja nekega starejšega stavbnega objekta v bližini. Med poznoantičnimi najdbami izstopa delno fragmentirana bronasta ovalna plošča, bogato okrašena v tehniki klinastega vreza. Zgornjesrednjeveško obdobje je zastopano predvsem s predmeti iz bizantinskega vplivnega kroga, ki so bili za slovenski prostor doslej v glavnem neznani. Izkopavanje je pokazalo, da je imel predel, ki je bil raziskan, delno obrtniški značaj. Z najdbami sta za srednjeveško obdobje izpričani vsaj dve panogi: livarstvo in lončarstvo. Glede na številne najdene koščene glavnike in druge koščene predmete smemo predpostaviti tudi lokalno izdelavo koščenih predmetov. Na raziskanem prostoru je bilo odkritih devet skeletnih grobov, od tega štirje otroški, pretežno močno poškodovanih s kasnejšimi posegi in večinoma tudi brez ožje časovno opredeljivih pridatkov. Grobovi so raztreseni po celotnem izkopišču bodisi v samih stavbah ali izven njih brez določenega reda v medsebojni razporeditvi in smeri. Časovno pripadajo srednjemu veku, nekaj pa jih je iz časa obstoja samostana. V zvezi s tem je potrebno omeniti, da je še živo izročilo o odkritju skeletnih grobov v povojnem obdobju ob izkolu za izgradnjo velike betonske apnenice, ki se nahaja v jv. vogalu izkopišča. Med novoveškimi najdbami letošnjega izkopavanja je pomembno predvsem odkritje večjega števila dobro ohranjenih renesančnih glaziranih posod in sočasnega steklenega posodja. Med 10. 11. in 24. 11. 1986 je bila v miniblagovnici Soča v Kopru odprta tudi priložnostna razstava o izkopavanju. — R. C.

KOZMAC PRI MALOVŠAH, II, 4, Ajdovščina. — Zaradi najdbe staroslovenskega uhana pri Satejih (glej: Sateji pri Vrtovinu, zgodnji sredni vek) je bilo potrebno pregledati peskokop na sv. pošočju grička Kozmac s prazgodovinskim gradiščem na temenu (glej: VS 28, 256 s.). 8. 12. 1986 je bilo v prerezu peskokopa preko gradišča najdenih nekaj predmetov. Vsi so bili tik pod površino, saj je zemljena plast nad peskom izredno tanka. V jv. delu prereza je bil 3,8 cm dolg in 1,7 cm širok želesen odlomek najverjetneje konica noža (sl. 40, 1.). Več najdb je bilo v sz. polovici prereza. Tu je bilo nekaj odlomkov pečene ilovice in odlo-

mek grobe, močno luknjičave lončenine. Na istem predelu je bilo tudi želesno šilo z uvito glavico (sl. 40, 2). Dolgo je 12,1 cm in široko do 1 cm. Glavica ima še zavojek nazaj in je na zunanjji površini rahlo usloženega prereza. Zgornji dve tretjini šila sta sploščeni, kar daje dobro oporo prstom, če glavico upremo v sredo dlani, spodnja tretjina je ovalnega prereza in se zaključuje s sploščeno, a hkrati ostro konico. Na sredini preostale površine gradišča je bil najden odlomek bronaste pločevine (sl. 40, 3). Edina časovno določljivejša najdba je šilo iz obdobja pozne antike do zgodnjega srednjega veka. Le dobrih 100 m stran, na jz. obronku Kozmaka je najdišče Morlek z zgodnjesrednjeveškimi grobovi. Tudi tu je bila najdena igla z uvito glavico, resda nekoliko drugačne oblike. Sta si igli sočasni? So pokojniki z Morleka živelji na Kozmacu? Le nekaj deset metrov stran so na j. vznosu Kozmaka ruševine cerkve sv. Kozme in Damijana, ki poudarjajo pomen najdiščnega sklopa tudi za poznavanje zgodnjega srednjega veka. — V prerezu preko Kozmaka je bilo tudi nekaj novodobnih, najverjetneje vojaških ostankov: dve polni podkvi za mulo, medeninast držaj. Stevilni avstrogrški naboji nakazujejo čas prve svetovne vojne. — A. P.

Sl. 41. Kozmac — najdbe
Fig. 41 — Kozmac — the finds

KUČAR, XI, 3, Metlika. — Opuščeni kamnolom, ki je naredil hudo krajinsko rano v severnem delu Kučarja, obenem pa poškodoval zgornjo cerkev, zahteva sanacijo. ZVNKD Novo mesto je izdelal projekt krajinske sanacije in sanacije poškodb na arheološkem spomeniku. Dela, ki jih bo opravil zadnji lastnik kamnoloma GP Pionir iz Novega Mesta, TOZD Metlika, so bila predvidena za leto 1986, vendar je bila s strani upravnih organov SO Metlika postavljena zahteva po izdelavi temeljne lokacijske dokumentacije (za obratovanje kamnoloma to ni bilo tako nujno). Predvidoma bodo dela opravljena v letu 1987. — D. B.

POLŠNIK, XIII, 8, Litija. — Pri preverjanju Pečnikovega podatka (IMK 14, 1904, 133) o prazgodovinskem gradišču pri cerkvi sv. Jurija v zaselku Glinjek smo ugotovili tudi poznoantično poselitev. Manjši hrib z ndm. v. 282 m leži južno od zaselka Glinjek in severno od Polšnika. Z obrambnim nasipom utrjen areal meri 90×80 m in se deli v višji del s cerkvijo in nekoliko nižji širši del pod njo. Tloris kaže trikotno obliko. Pečnikovo misel o prazgodovinskem gradišču potrjujejo fragmenti prazgodovinske keramike in dobro ohranjeni obrambni nasipi, poznoantično fazo pa redke značilne črepinje. Imamo vtis, da je bilo prazgodovinsko gradišče v pozni antiki izkorisčeno za pribежališče, ne da bi posebej ojačali obrambne nasipe. Zadoščala je stara utrditev in predvsem zelo odmaknjena lega od važnejših poti, visoko v hribih. Podobno situacijo imamo že na več gradiščih v Sloveniji, ki pa so vsa po vrsti slabo raziskana. Zato bi smeli misliti predvsem na naknadno uporabo gradišča v 4. st. in morda že celo konec 3. st., kot smo to ugotovili že pri Velikem vrhu nad Osredkom pri Pod-sredi (S. Ciglanečki, A. Vogrin, VS 28, 1986, 257). Nikjer ni opaziti sledov starih zgradb. To si deloma razlagamo s kasnejšo gradnjo cerkve in obdelovanjem njivske površine pod njo. Na nekaj mestih so vidni sledovi starih izkopavanj. Vhod v utrdbo je bil najverjetneje na istem mestu kot današnji, to je na jugovzhodni strani. V profilu novejšega klovoza ni opaziti sledov obrambnih konstrukcij. — S. C.

RADEGUNDA, XIV, 3, Mozirje. — Pri I. Orožnu (Das Bistum und die Diözese Lavant, Dekanat Oberburg 1877, 240) in J. Orožnu (Gradovi in graščine v narodnem izročilu, 1936, 19 in 95 s) omenjeni gradič pri cerkvi sv. Radegunde nas je spodbudil k ogledu tega ca. 800 m viškega hriba z imenitno naravno obrambno lego. Sedanja cerkev leži na grebenu, ki od severa proti jugu pada globoko v dolino potoka Trnave. Najlažji dostop na vrh je s severne strani preko manjšega sedla. Osrednji del prostora na vrhu grebena je bil umetno zravnан verjetno pri gradnji kapele sv. Vida, ki se omenja že 1241 in jo je kasneje nadomestila sedanja večja cerkev. Južno od nje smo na več terasah zasledili dobro opazne ostanke stavb, ki jih smemo zaradi površinskih najdb poznoantične keramike in podobnih utrdb drugod v Sloveniji okvirno staviti v čas 4. do 6. st. Na južni in vzhodni strani je viden tudi obrambni nasip (morda zid?). Vse stavbe niso enako dobro vidne, deloma so razvrščene po robu utrdbe. Severno od cerkve sv. Radegunde se dviguje nižji grič, na katerega pripovedka stavi manjši gradič. Sledov stavb ni opaziti, pa tudi greben je na tem mestu preozek za trajne poselitev. Nedvomno je na vrhu grebena, ki je zapiral dohod s severne strani, stala danes še neugotovljiva obrambna naprava. Areal utrdbe meri ca. 120×35 m. Kolikor lahko sodimo brez izkopavanj, je pred nami tip stalne utrjene naselbine, podobno kot npr. Ajdna ali Gradec pri Prapretnem. Kolikor je obstajala zgodnjekrščanska cerkev, bi jo smeli domnevati pod sedanjo, ki je orientirana proti vzhodu. Površinske najdbe kažejo le na poznoantično obdobje, prazgodovinske in srednjeveške najdbe manjkajo. Kaže, da se pripovedke o gradu v celoti nanašajo na ostanke utrjene poznoantične naselbine. J. Orožen (o. c. 95) omenja tudi najdbo dobro ohranjenega okostja, ki so ga kasneje pokopali na šmihelskem pokopališču. — S. C.

RIFNIK, XVI, 29, Sentjur pri Celju. — V letu 1986 je pokrajinski muzej Celje nadaljeval s sanacijo bazilikalnega kompleksa na Rifniku. Nadzidali smo celotno baziliko in nabavili del materiala za naslednje leto (lomljenc). Severno od vhoda v poznoantično naselbino

smo po redčenju gozda zaslutili obrambni zid, ki smo ga preverili z dvema sondama. Zid je zidan iz apnenca — lomljencem in malte in je zaradi izredne strmine že nekoliko zdrsnil s svojega pravotnega mesta. S. zidu 90 cm, ohranjena vi. 16—28 cm. Našli smo dosti fragmentov keramike iz prazgodovinskega in poznorimskega časa. — D. P.

RUDNICA, VI, 15, Šmarje pri Jelšah. — Jugovzhodno pod vasio Rudnica smo na gozdnem grebenu v sklopu topografske akcije celjske regije že pred leti ugotovili prazgodovinsko gradišče z ledinskim imenom Rudna. To je le na severozahodni strani obdano z obrambnim nasipom, sicer pa naravno zavarovano. Ob akciji sondiranj v Spominskem parku Trebče smo 8. 8. 1986 rekonoscirali tudi ta teren. Poleg podpisanega so bili v ekipi še arheologinja celjskega pokrajinskega muzeja D. Pirkmajer, študentka arheologije V. Koprivnik, vodja DO SPT F. Zidar in geometrije B. Žontar. Pri ogledu smo nekako v sredini postojanke, na kolovozu, ki vodi čez vse gradišče, dobili ostanke poznoantičnega depoja. Ta je bil uvrščen pri gradnji kolovoza, saj so bili nekateri predmeti raznešeni v razdalji nekaj metrov. Ostanek najdb je ležal še blizu skupaj, zato domnevamo, da gre za spodnji nedotaknjeni del depoja. Zgornji del bi bilo potrebno iskati v nanešenem delu kolovoza, kamor je najverjetnejše material izrinil bager. Našli smo želesen kluč in del ključavnice, veliko železno rezilo, želesen obroč, fragmente stekla, keramike, svinca in železne pločevine ter sedem novcev, ki jih lahko okvirno datiramo v čas druge polovice 4. st. O prvočni velikosti depoja brez izkopavanj ne moremo soditi, novci pa bodo dali dobro osnovo za njegovo natančnejšo datacijo. Po dosedanjih pažanjih sodeč je bilo prazgodovinsko gradišče v poznoantičnem času uporabljeno kot pribeljališče, saj so površinske najdbe izredno skromne. Prav tako ni videti sledov poznoantične utrditve in ga smemo zato primerjati s podobno utrdbo Veliki vrh nad Osredkom pri Pod-sredi. Zanimivo je tudi dejstvo, da je poznoantična postojanka Tinje nad Loko pri Zusmu od tod oddaljena le 3 km v zračni črti. — S. C.

SV. JAKOB NAD PREDDVOROM, Kranj. — V maju preteklega leta smo

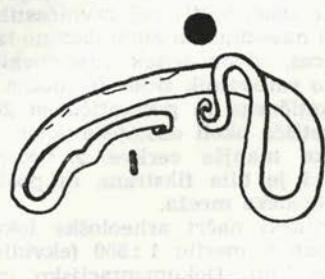
geodetsko posneli in izmerili reliefni izgled arheološkega najdišča, njegove zemeljske značilnosti: več ravničastih, razloženih naselbinskih kamnolomov izkopanih teras, viden potek ruševinskih obrambno varovalnih zidov in možen obseg poznoantičnega in postantičnega gorskega zavetišča okoli obstoječe gotske srednjeveške manjše cerkve. Z betonskimi stebrički je bila fiksirana in postavljena poligonska mreža.

Površinski načrt arheološke lokalitete je izrisan v merilu 1 : 500 (ekvidistanca plastnic 1 m). Dokumentacijsko gradivo hrani Gorenjski muzej v Kranju. — A. V.

VRANJE, XII, 26, Sevnica. — Raziskovanje poznoantične naselbine (5. in 6. stol.) na Ajdovskem gradcu nad Vranjem pri Sevnici je potekalo od 4. 8. do 12. 9. 1986. Delo je bilo opravljeno v okviru raziskovalne naloge Poznoantične zapore v Sloveniji, ki jo vodi S. Petru (NM Lj). Nalogo financira RSS med raziskavami PORS 10 pri Znanstvenem inštitutu FF Lj. — Terensko delo na Ajdovskem gradcu je tudi letos vodil T. Knific (FF Lj) s sodelavci J. Horvat (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU Lj), E. Kocuvan (NM Lj), P. Bitenc (absol. arheologije, FF Lj), V. Kovačičem (Zavičajni muzej Poreštine, Poreč) in Ž. Ujčićem (Arheološki muzej, Pulj). Meritve je opravil J. Bitenc, risarsko dokumentiranje je vodila A. Bavdek (absol. arheologije, FF Lj), tehnični del ekipe je sestavljalo 11 študentov arheologije (FF Lj), zemeljski izkop pa je bil v rokah 10 delavcev, večinoma z Vranja in okolice.

— Z raziskovanjem v letu 1986 smo nadaljevali lansko delo. Potekalo je na 4 sektorjih: hiša E (vodstvo J. Horvat), hiša F (T. Knific), hiša G (E. Kocuvan, P. Bitenc) in stavba na j. robu v. pobočja (V. Kovačič, Ž. Ujčić). Zadnja stavba je bila odkrita po naključju pri izkopu poskusnega jarka čez greben, ki poteka po v. pobočju od hiše C do obrambnega stolpa; z njo se je povečal naselbinski areal na j. strani. — Z naštetimi izkopavanji smo skoraj v celoti izpolnili program za leto 1986 in z njimi zaključujemo poldrugo desetletje trajajoče sistematično raziskovanje na Ajdovskem gradcu. Delo je bilo predstavljeno javnosti v Dolenjskem listu (14. 8. 1986) in Delu (12. 9. 1986). Izkopano gradivo in dokumentacijo hrani NM Lj. — Ti. K.

ZGODNJI SREDNJI VEK

Sl. 42. Sateji — obsenčni obroček
Fig. 42 — Sateji — a temple ringlet

SATEJI PRI VRTOVINU, I, 4, Ajdovščina. — Poleti 1980 je našel Žiga Šmit na poti iz Vrtovina mimo zaselka Sateji proti Guštinom kos močno zverižene bronaste žice. Je okrogla do 0,3 cm debela, ponekod zaradi udarcev sploščena. Na eni strani se stanjša v vibasto uvito zanko, na drugi strani je prepognjen ploščat ravno odrezan konec (kaveljček?). Da je lahko prišlo do sedanje zvitosti, je morala žica prvotno tvoriti krog s približnim premerom 3,6 cm. Oblika, zaključki, surovina kažejo, da gre za obliko obsenčnega obročka, kakršnega so nosili starci Slovani v 9. stoletju. Samo po sebi je umevno vprašanje, odkod obsečnik na poti. Ta pelje po ilovnatih strmih tleh in jo pogosto razdira voda. Zato je potreben stalno nasipavanje peska. Najbolj verjetno je, da je obsenčnik prišel na pot skupaj s peskom, torej iz nekega okoliškega peskokopa. Odnos peskokopi-grobišče pa je že skoraj pravilo. Po pripovedi Staneta Jelenca, Vrtovin 78 A, ki ima hišo ob mejni poti, so vozili pesek nazadnje iz peskokopa ob Kozmacu bližu Gojač, pred 4 leti iz Predmeje, prej pa iz kamnoloma Sedovc nad vasjo, sv.

od Lozarjev. Pri kopanju jame za hišo je v globini približno 1,5 m v zemlji našel bronast novec, ki ga ne najde več. Po opisu bi šlo lahko za rimski čas. — Peskokopa iz Predmeje in Kozmaca ne prideva v presojo, ker je bilo navažanje iz njiju mlajše od časa najdbe. Ogled peskokopa v Sedovcu ni prinesel nikakršnih arheoloških sledov. Zemljišče je razdrapano, vodnato, malo verjeten prostor za grobišče. Zato so zanimivejši drugi vaški peskopi, zlasti tisti nad Hribarjevo domačijo ob cesti Vrtovin—Lozarji, kjer je bil 1934 ali 1935 izkopan okostni grob brez podatkov (prim.: ANSl, 124). — A. P.

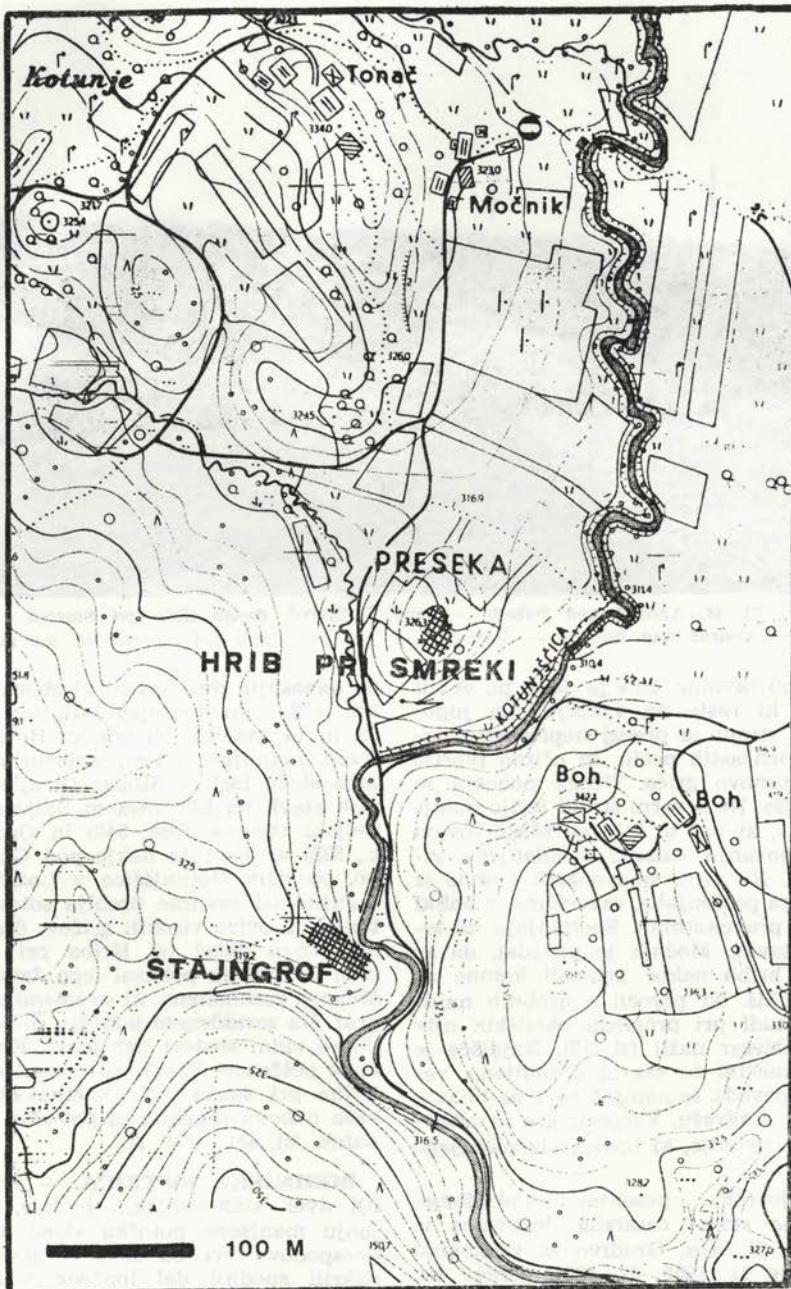
ZALE PRI ZASIPU, VI, 6, Radovljica.

— Od 26. V. do 27. VI. 1986 je ekipa Oddelka za arheologijo FF in Inštituta za arheologijo ZRC SAZU načrtno izkopavala staroslovansko grobišče Na žalah pri Zasipu. Skupaj s prejšnje leto odkritimi grobovi se je število oštevilčenih povzpelo na štirideset, zasledili pa smo še nekaj obrisov grobov, ki kažejo nadaljevanje grobisca proti vzhodu. Raziskan je bil zahodni in severni del grobišča južni in vzhodni ostaja še neodkopan. Najdeni so bili v veliki večini otroški in ženski grobovi, bilo je le nekaj moških in še ti so bili vsi brez pridatkov. Našli smo nekaj nakitnih predmetov, ki spadajo v čas od konca 8. do 10. stoletja. Novost sta polmesečasta uhanja iz železa, zanimiv je otroški grob z ogrlico iz steklenih jagod in zlatim obeskom, dvoramno zaponko in uhanoma z zankami in na njih visečimi verižicami s steklenimi jagodami. V vzhodnem delu grobišča grobovi puščajo prazen prostor, sredi katerega je bila položena skala, morda v povezavi z obredjem. Delo bomo nadaljevali v naslednjem letu. — A. P.

NOVEJŠE DOBE

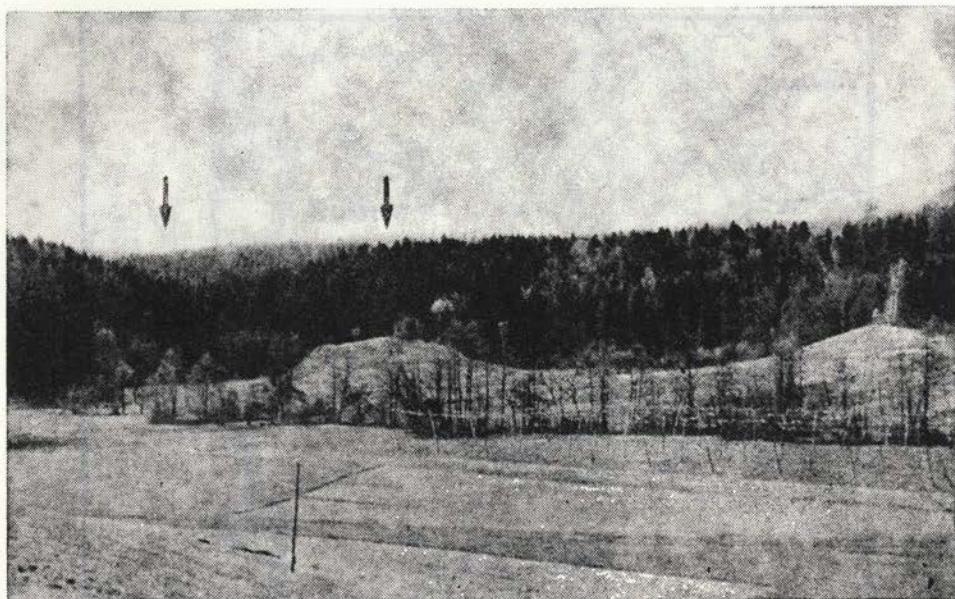
ANDRAŽ NAD POLZELO, XVI, 17. — Na topografiji (ZRC SAZU, ekipa J. Horvat, T. Kajfež, 8. 4. 1986) nas je Jože Menih p. d. Močnik (Andraž nad Polzelo 13) opozoril, da naj bi po izročilu na griču, ki ga imenujejo **Hrib pri smreki** (nekoč Mravlakov hrib), stal grad. (Na osnovni

državni karti v merilu 1 : 5000 je grič označen z imenom Presek.) Med vzpetinami, po katerih so raztresene domačije naselja Andraž, leži večja, deloma zamočvirjena ravnica. Po dnu teče Hotunjščica s pritokom Laščico. Hrib pri smreki, visok 20 m, se dviguje ob juž-

Sl. 43. Andraž nad Polzelo — lega ostalin verjetno srednjeveške kmetije (Hrib pri Smreki) in kamnoloma (Stajngrof)

Fig. 43 — Andraž nad Polzelo — the situation of the remains of a presumably medieval farmhouse (Hrib pri Smreki) and a stone-pit (Stajngrof)

Sl. 44. Andraž nad Polzelo — levo Štajngrof, desno Hrib pri Smreki

Fig. 44 — Andraž nad Polzelo — Štajngrof on the left, Hrib pri Smreki on the right side

nem robu ravnine. Ime je dobil po veliki smreki, ki raste na vznožju. Na jugozahodni strani je precej nepristopen zradi apnenčastih pečin, ki očitno tvorijo skalno osnovo griča. Druga pobočja so položnejša. Na severni strani ležijo manjše terase, ki naj bi bile po Močnikovem pripovedovanju ostanki nekdanjega vinograda. Na vrhu smo opazili kamne iz rumenega peščenjaka, razvrščene v obliku večjega pravokotnika. Spominjajo na temelje stavbe. Močnik je povedal, da so z vrha hriba nekoč pobirali kamne za gradnjo hiš. Ni poročil o drobnih najdbah in tudi pri pregledu okoliških njiv nismo ničesar našli (sl. 43). Najdišče je med domačini že skoraj pozabljeno, večina pripovedek se namreč veže na bližnjo cerkev v Andražu. Verjetno gre za ostanke veče kmetije, ki izvirajo iz srednjega veka.

Srednjeveška poselitev andraškega konca je stara: cesarska darovnica iz leta 980 (F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev II, 1906, št. 470), cerkev sv. Andreja je prvič omenjena leta 1229, iz istega leta so podatki o kosezih in o posestvu z imenom Blagotin (J. Orožen, Preteklost Savinjske doline od davnih

do današnjih dni, Savinjski zbornik 1985, 332, 353.). Po srednjeveških virih so v 13. in 14. stoletju ob potoku Hotunjščica živeli hotunjski vitezi, katerih dvor je brez sledu izginil. Stopar (Pregled grajskih stavb na Slovenskem Štajerskem I, Celjski zbornik 1984, 346) in Orožen (o. c., 332) ga locirata nekje pod Goro Oljko, ob izliv Hotunjščice v Ložnico.

Južno od ravnine prebija soteska Hotunjščice oviro visokih gričev. Sredi ožine, 250 m daleč od Hriba pri smreki, nam je Močnik pokazal lego davno opuščenega kamnoloma, ki se imenuje **Štajngrof**. Na zaraščenem pobočju so še vedno dobro vidni sledovi lomljenja. Kamen je enak peščencu, ki smo ga opazili na vrhu Hriba pri smreki. Na kamnolom se ne veže nobena posebna pripovedka ali poatek. (sl. 44). — J. H.

BOHINJSKA BISTRICA. — Pri gradnji dveh stanovanjskih blokov in urejanju manjšega potočka skozi nekdanji »gospodov« vrt ob Zoisovi graščini so odkrili spodnji del lončene vodovodne srednjeveške cevi. Zunanji premer 9 cm; notranji premer 5 cm; db. pliča 2 cm. Hrani jo inž. Budkovič iz Bohinjske Bistrice. — A. V.

BRANIK, grad Rihemberg. — Težišče raziskovanj leta 1986 na rihemberškem gradu izhaja iz izkopavanj prve obrambne terase z izkopnim poljem med vhodnim stolpom in stopniščem z arkadami ob zahodnem zidu palacij. Izkopavanje so zajela razmeroma majhno površino, ker je bilo pred izkopom potrebeno odstraniti velikanski kup, ostanek izkopavanj D. Vuge iz leta 1971, istočasno pa smo tudi očistili vse sosednje zidovje, posebej zid terase, ki je bil močno zaraščen — da smo lahko lažje ugotavljali starejše pozidave oziroma faze. Sledič podzemnemu hodniku ob vzhodnem stolpu smo ugotovili, da se ta ne nadaljuje ob zidu terase, kot smo domnevali, ampak se zaključi z dvema nišama manjše velikosti, prečno na os hodnika pa se nadaljuje starejši zid, ki smo ga nato sledili vse do temeljev krila bivalnega stolpa (renesančna rondela nad teraso). Ob izkopavanju smo ugotovili, da je starejša, gotska faza obrambega sistema gradu, ki jo skromne najdbe v najnižjem horizontu daturajo v čas 14. in 15. stoletja. V tem času so v tem, zahodnem območju gradu, razširili obrambo gradu z izgradnjo obzidja izven romanskega palacija, s tem da so od sedanjega bivalnega stolpa zgradili obzidje proti sedanjemu vhodu. Tu se je zid prilagodil dostopu in nato pravokotno zavil ob poti. Nadaljevanje zidu smo odkrili v vhodnem poslopju: prvotni zid se tu za etažo zniža in se nadaljuje z navadnimi pravokotnimi cinami. Del terase, ki smo ga raziskali, v času funkcije gotskega obzidja ni bil pohoden, ampak je ob zidu potekal leseni hodnik (dokumentirajo ga dve odprtini v zidu, v katerih sta tičala nosilna kola hodnika). Večina izkopanega prostora je bila zapolnjena z nasutjem, v katerem smo odkrili izredno veliko keramike, železnih predmetov, pretežno kovanih žebljev, fragmentov steklenega posoda in tri novce. Med keramiko običajne vrste je razmeroma veliko tudi barvane glazirane keramike (fajanse). prvič na rihemberškem gradu tudi modro barvana bela glazura. Groba keramika pripada pretežno kroglastim loncem, nekaj je tudi ostankov vrčev in skled, fina keramika pripada polkroglastim skodelam in nizki nogi in majolikam. Fina keramika je izrazito renesančna, groba pretežno značilna za 16. stoletje, deloma tudi starejša. Vsebina nasutja do-

kazuje, da je bilo izvršeno v drugi polovici 16. stoletja, kar pomeni, da so gotski zid tedaj deloma porušili, zapolnili prostor za njim in ga zravnali, tedaj zgradili zid nad sedanjim dostopom (zid s kordonskim kamnom ali otokom), istočasno tudi okrogli stolp ob vhodu, ki je enake gradnje, s tem pa tudi oblikovali sedanjo teraso. Barok je celotno poslopje ob vhodu nadvišal, zgradil nove odprtine in dopolnil vhodno fasado, s tem, da ji je dal podobno rezidenčne graščine. Z dosedanjimi raziskavami na gradu smo razrešili vrsto problemov glede razvoja gradu in naselbine na griču v južnem območju, deloma znotraj palacija in letos v zahodnem območju, od večjih odprtih vprašanj ostaja zlasti nerazrešen problem vhoda v romanski palacij, s tem tudi dogajanji v starejših obdobjih. Materialna kultura, ki so jo razodela izkopavanja, priča, da se je hitro odzival na stilne tokove od 15. stoletja dalje, zlasti še v 16. in 17. stoletju, raziskovanja tako izpričejo bogato in raznoliko dogajanje v tem času na gradu. — Z. H.

BROD, Bohinjska Bistrica. — Pri urejanju hudournega potoka ob vaškem vodnem zbiralniku so komunalni delavci s težkim gradbenim strojem odkrili številne ostanke železarske talilne peći in žlindrišča. A. Müllner v opisu zgodovine železarstva na Kranjskem omenja (str. 337) nad Mencingerjevo hišo (Brod št. 24) zgodnjesrednjeveško fužino. — A. V.

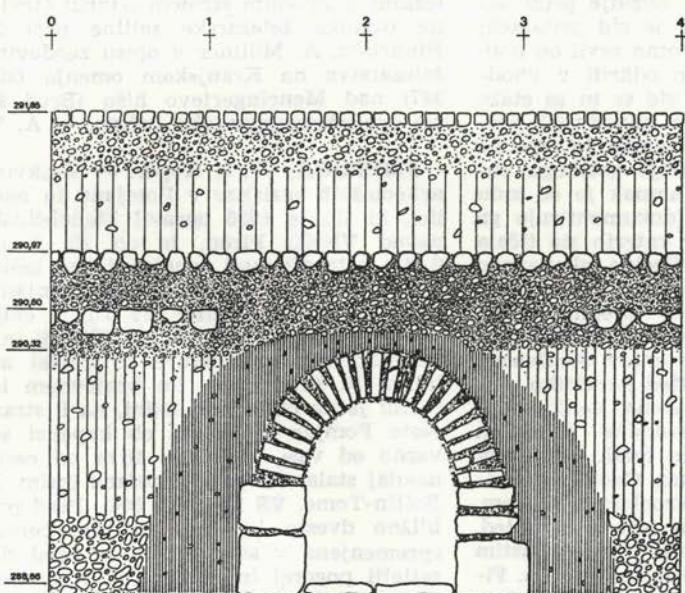
FIJEROGA, IV, 8, Koper. — V ovirku arheoloških raziskav v Pomjanu in okoli, ki jih je 1986 opravil Medobčinski zavod VNKD Piran, je od 29. 9. do 9. 10. potekalo tudi sondiranje na ledini Pri sv. Stefanu v Fijerogi pri Pomjanu. Delo je vodil T. Knific (FF Lj), v ekipi so bili 4 študenti arheologije (FF Lj) in 3 delavci; izris arhitekture je izdelal arhitekt R. Prodan. — Po krajevnem izročilu je na omenjeni ledini, na 1. strani ceste Pomjan—Fijeroga, ob kapelici severno od vasi, približno 10 m od ceste, nekdaj stala cerkev sv. Štefana (prim. E. Boltin-Tome, VS 23, 1981, 304). Pred približno dvesto leti naj bi bila cerkev spremenjena v skedenj; ta je pred desetletji pogorel in ni bil več obnovljen. Danes stojita le še j. in v. stena, notranjost pa je bila ob našem prihodu polna ruševin in močno zaraščena. Zidovje sto-

ji na parc. št. 85/4 k. o. Pomjan in je last Antona in Rudolfa Peroše, Fijeroga 16 in 9. — Odločili smo se, da očistimo notranjost stavbe ter izkopljemo poskusni jarek vzdolž v. stene. Pri čiščenju se je v v. zidu pokazala polkrožna apsida s pravokotnim okencem, dobro spahnjen kamnit tlak po vsem prostoru in prvotna zidava s klesanci v v. in j. steni; to so še ohranjeni deli cerkve sv. Štefana, ki je v tlorisu merila $13,14 \times 4,64$ m. Oblikovno spada v istrsko skupino sakralne arhitekture, med cerkev s »skrito« polkrožno apsido iz 12. in 13. stol. (B. Marušič, Istarska grupa sakralne arhitekture s upisanom apsidom, *Histria Archaeologica* 5, 1974, 17–22); v Sloveniji ima Sv. Štefan edino primerjavo v porušeni cerkvi sv. Nedelje v Dvorih nad Izolo (E. Boltin-Tome, VS 13–14, 1970, 173). V poskusnem izkopu zunaj cerkve pa je bila dokumentirana plast nasutja, v kateri so ležali raztreseni številni odломki rimske opeke, našli pa smo tudi grob, obdan s kamnitimi ploščami, v katerem je bilo pokopanih več pokojnikov. Pri okostju enega je bilo najdeno železno kresilo s kresilnimi kamni in železna pasna spona; pokop je iz visoke-

ga srednjega veka. — Dokumentacijo in gradivo hrani Medobč. zavod VNKD v Piranu. — Ti. K.

GORJUŠE, Bohinjska Bistrica. — Pri gradnji gozdne ceste proti Mokremu logu, v nekdanjem srednjeveškem (?) železo rudokopnem revirju, so gozdniki delavci odkrili na previsni skalnatni zasiganji steni več različnih skupin rudarskih ali rudosledskih znamenj in sporočil. Označke so plitvo in poševno vrezane z nožem. Vidne so tudi zasekanine z rudarsko kopačo ali sekirico. Z vrezanimi črtami sta zaznavni 2 človeški figuri (veliki 16,0 cm), smerokazi v obliki puščic, črke, številke, križci, trikotniki, krogli, vrezane črte. Pod to previsno skalnato steno je v skalnatem pobočju Soteske arheološko najdišče Ajdovska luknja. — A. V.

LJUBLJANA. — **Prešernov trg.** Ob gradnji magistralnega vročevoda julija 1986 so se na Prešernovem trgu pokazali ostanki dveh plasti nekdanjega mestnega tlakovanja in kanalizacije. Tlak je bilo moč zaslediti v profilih strojno izkopanih jarkov, vendar ne po vsej dolžini

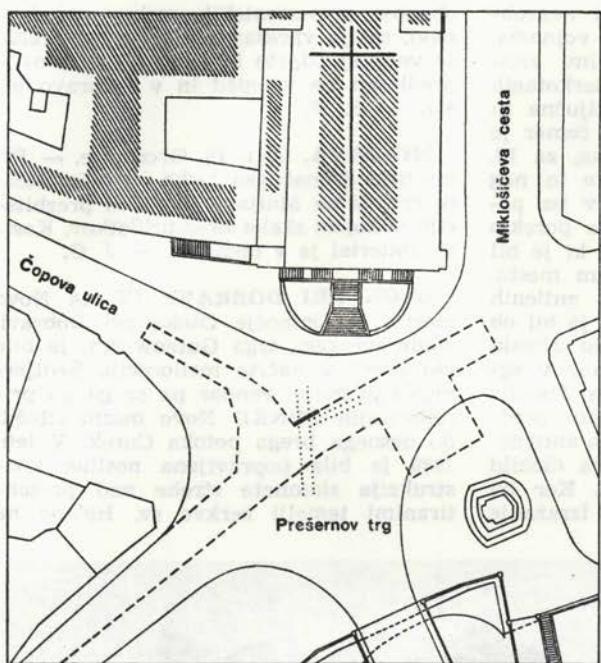
LJUBLJANA -
PREŠERNOV TRG

LEGA TLAKOV IN KANALA
V PROFILU

- [Hatched pattern] rjava mastna zemlja
- [Vertical lines with circles] rjava zemlja s kamni
- [Vertical lines with dots] recentno nasutje
- [Solid black area] podlaga za tlak iz oblic
- [Dotted area] podlaga za tlak iz granitnih kock
- [Circles] prod

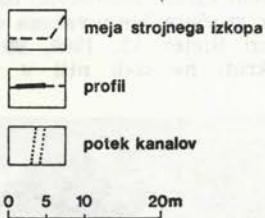
Sl. 45. Ljubljana, Prešernov trg — presek kanala

Fig. 45 — Ljubljana, Prešernov trg — section of the sewage system

LJUBLJANA - PREŠERNOV TRG

POLOŽAJ PROFILA IN POTEK KANALOV

Sl. 46. Ljubljana, Prešernov trg — lege kanalov in preseka

Fig. 46 — Ljubljana, Prešernov trg — situation of the sewage system and of the profile

(spodnji tlak je bil viden le na nekaj mestih), kajti poznejša komunalna dela so ju na več mestih uničila. Oba tlaka sta bila sestavljena iz tesno zbitih prodnikov

— mačjih glav (s premerom 10–18 cm), včasih pa so jim bili dodani še nekoliko večji obdelani kamni. Zgornji tlak leži sredi trga na absolutni višini 290,97 m, to je 90 cm pod današnjim nivojem granitnih kock, spodnji pa na višini 290,60 m. Medtem ko je bila zgornja plast prodnikov utrjena s 60–80 cm debelo podlago iz drobnega kamenja in peska, podlage spodnjega tlaku skoraj ni bilo. V smeri SZ-JV od franciškanske cerkve proti Ljubljanci teče večji zbirni kanal, zidan iz večjih kamnitih blokov (vsok 1,5 m in širok 1,9 m), z opečatnim obokom. Opeke in kamniti bloki so med seboj vezani z malto. Vrh oboka je na višini 290,32 m, dno kanala, ki ga sestavljajo velike kamnite plošče, pa na višini 288,86 m. V zbirni kanal se s severovzhoda, iz smeri Trubarjeve ulice, steka manjši, pravokotno zidan kanal iz kamnitih blokov, pokrit s kamnitimi ploščami. V stenah

so med kamni plasti vodoravno položenih opek. Vrh tega kanala leži 50 cm niže od vrha oboka zbirnega kanala. Oba kanala ležita pod nivojem tlakov iz mačjih glav in sta vkopana v prod, zbirni kanal pa obdaja danes sloj mastne rjave zemlje. — A. M.

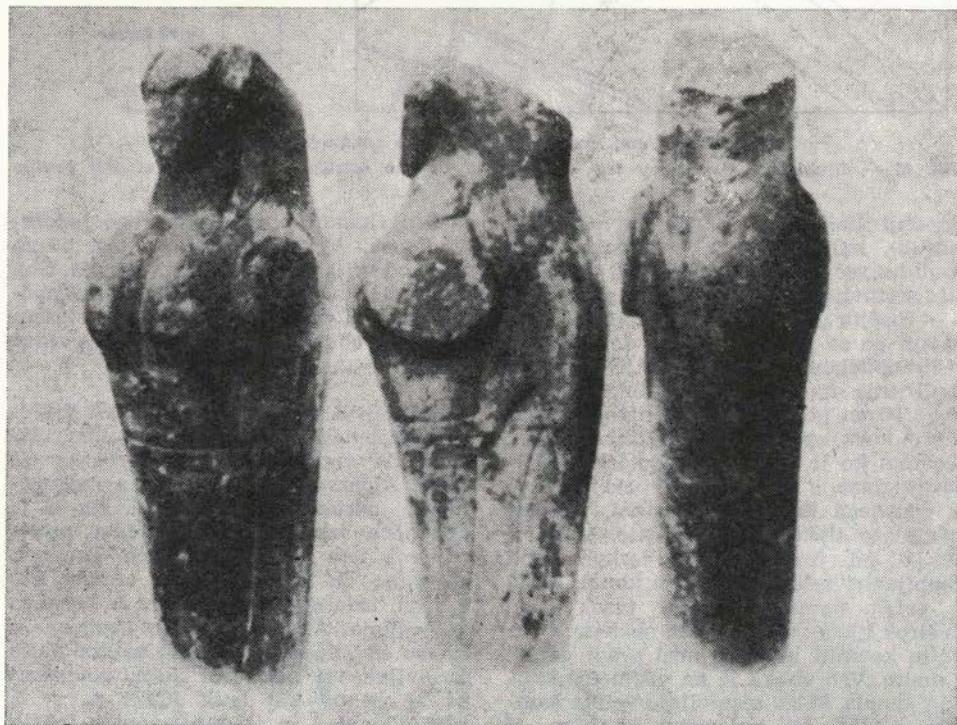
MARIBOR — BETNAVA. — Po objavi dela uničenega nagrobnika s puttom, vzdanega v župni cerkvi na Vurberku (E. Cevc, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, 1981, 128, sl. 91) se je dokončno izkazalo, da podobnaputta, najdena leta 1821 pri dvorcu Betnava, ne samo da nista antična, temveč sta baročni izdelek istega mojstra iz poznega 16. stoletja. Antično poreklo obeh reliefov so od Zupančiča ob letu najdbe dalje ponavljali vsi naslednji pisci, podpisani pa se je po 150 letih (ČZN n. v. 6, 1970, 172, sl. 8 in opombe) zaman trudil, da bi to tudi podrobneje podkrepil. Prvotno je bil namreč okoliš Betnave znan le kot antično najdišče, saj so protestantsko pokopališče, ki mu pripadajo v

mariborskem muzeju shranjeni nagrobni, odkrili šele med obema vojnoma. Podobnost z nekaterimi atiškimi erotičnimi oblik na antičnih sarkofagih severne Italije je torej le naključna in brez zveze z našimi kraji, pri čemer je bila spregledana v antiki redka, za 16. stoletje pa značilna drža glave in nog pri obeh puttih. Ta razjasnitev pa postavlja v ospredje nepojasnjeno poreklo hermi podobnega hipa »Izide«, ki je bil odkrit hkrati s putom na istem mestu. Ta je po Cevcu »zunaj vseh antičnih estetskih mer in proporcev« in je bil ob več kot stoletnem pripisovanju rimski dobi v pregledu rimskih kamnov v eggenberškem lapidariju graškega Joaneja kljub dvomom uvrščen v antiko predvsem zaradi domnevno izključno antičnega značaja betnavskega najdišča (Schild von Steier 12, 1965, 99: 100). Ker pa hkrati ne sodi niti v stilno izražanje

obdobja protestantskih grobov pri Betnavi, ostaja vprašanje njegovega porekla še vnaprej odprt in je zato tu ponovno predložen na vpogled in v razpravo (sl. 47). — S. P.

MULJAVA, VIII, 16, Grosuplje. — Pri kopanju drenažnega jarka ob južni strani cerkve na Muljavi je bil ob prezbiteriju odkopan skelet brez pridatkov. Kostni material je v obdelavi. — J. O.

OTOK PRI DOBRAVI, IX, 14 Novo mesto. — Območje Otoka pri Dobravi, srednjeveškega trga Gutenwerth, je bilo vključeno v načrte melioracije Šentjernejskega polja, vendar pa so ga po prizadevanjih ZVNKD Novo mesto izločili do desnega brega potoka Curek. V letu 1986 je bila popravljena nosilna konstrukcija slamnate strehe nad prezentiranimi temelji cerkve sv. Helene na

Sl. 47. Maribor, Betnava — še nepojasnjena upodobitev ženske (boginje ?) z antičnega in protestantskega najdišča

Fig. 47 — Maribor, Betnava — a so far unexplained woman statue (a goddess?) from the antique and protestant site

Otoku. Pri vzdrževanju tega objekta prihaja do vedno večjih težav tako glede slammate strehe in izvirne nosilne konstrukcije kot urejanja okolice. — D. B.

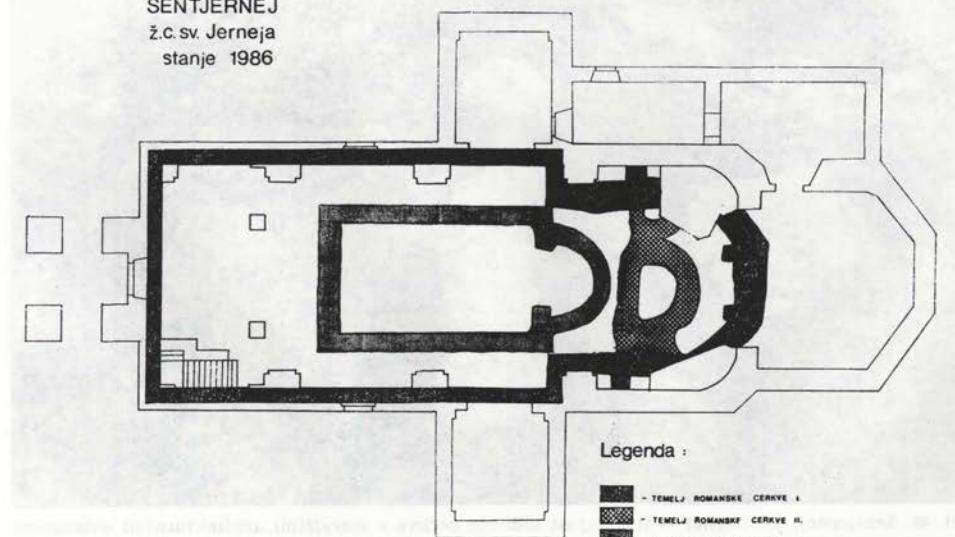
PTUJ. — Arheološka ekipa ZSV Maribor je sodelovala tudi pri sondiraju v vojni delno porušene **Minoritske cerkve** v Ptiju zaradi obnovitve cerkvenega prostora. Pri zemeljskih delih so se pokazali temelji prejšnjih gradbenih faz in prezidav v cerkveni ladji, v ruševinском zasipu pa smo našli veliko elementov porušenih gotskih reber, poslikanega ometa (fresk) in drugega kamnitega cerkvenega pohištva. V zasutih grobnicah so bile le premetane kosti pokojnikov. V zahodnem delu ladje smo med ruševinami v grobnici našli precej rimskega opečnega plošč z žigom QSP. — I. T.

STIČNA, VIII, 32, Grosuplje. — V severnem delu samostanskega kompleksa opatije v Stični, na dvorišču opuščenih obratov Sinolesa, smo avgusta 1986 odkrili temelje pokopališke cerkve sv. Katarine. V treh kvadratih (4×4 m) smo odkopali romansko apsido z oltarnim podstavkom in del cerkvene ladje. Ob apsidi so ostanki dozidave gotskega prez-

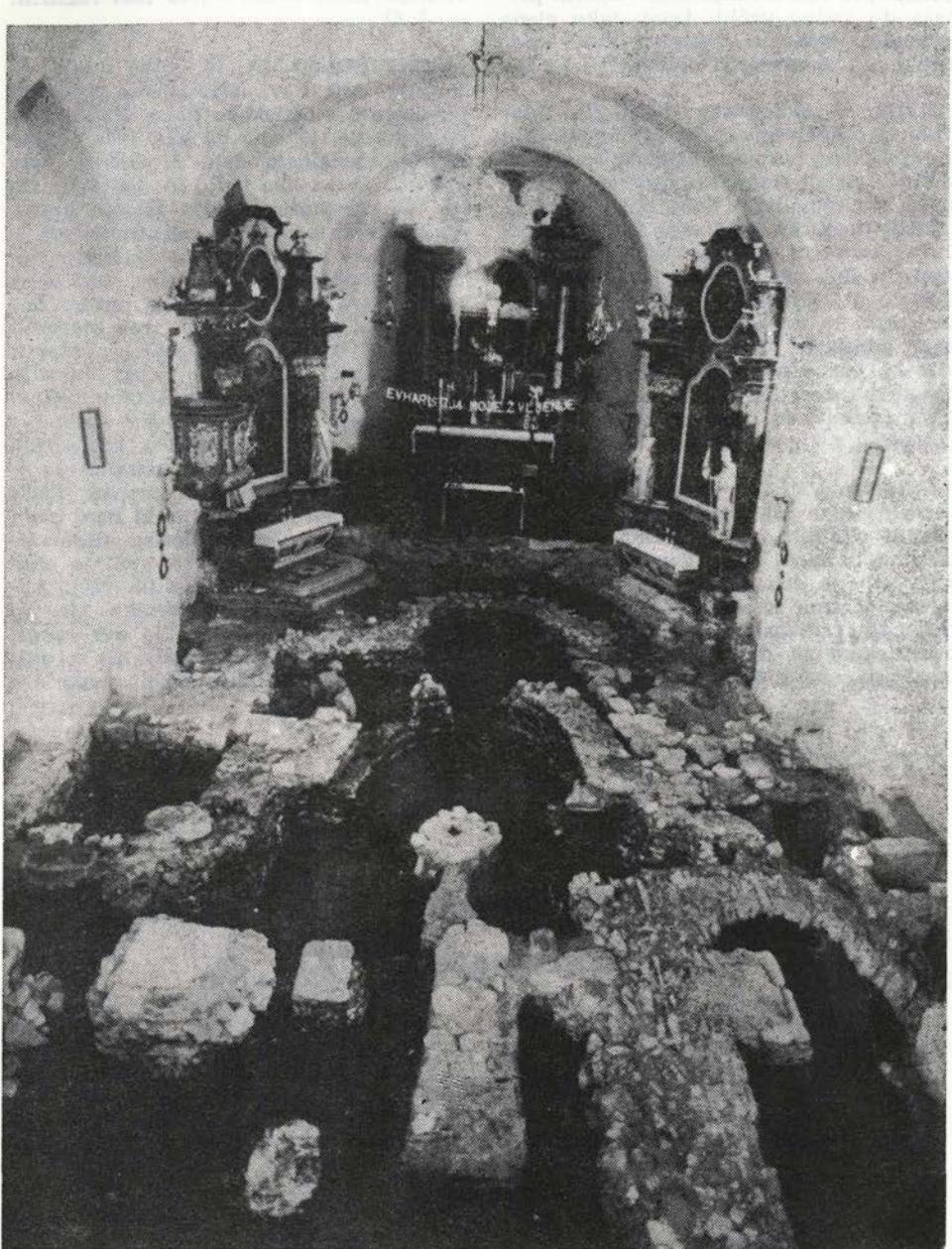
biterija. Izkop bomo v letu 1987 razširili. — J. O.

SENTJERNEJ, IX, 13, Novo mesto. — V župni cerkvi sv. Jerneja smo spomladи nadaljevali z raziskavo tlaka. Arheološko izkopavanje, ki smo ga leta 1985 izvedli v prezbiteralnem delu ž. cerkve, smo razširili še na vso ladjo in ugotovili, da na tem prostoru obstaja bogata kontinuiteta zidane zidanja cerkvenih stavb. V obstoječi cerkvi smo ob številnih sledovih prezidav in predelav cerkve v pozrem srednjem in začetku novega večka naleteli še na temelje treh starejših prednic. Najstarejšo odkrito cerkev predstavlja 70–80 cm široki temelji, grajeni v značilnem romanskem načinu, 13,6 m dolga in 6,5 m široka cerkev s polkrožno apsido je bila s kasnejšimi vkopi dokaj poškodovana. Ohranili so se ostanki temeljev oltarne menze, tloris apside ter deli zidov ladje, ki nam omogočajo rekonstrukcijo tlorisa (Romanika I). V prvi polovici 13. stol. je enoapsidalno cerkev nadomestila večja triapsidalna zgradba (Romanika II), od katere pa sta se ohranili le dve mlajši in srednja večja apsida, ladjo pa so uničile kasnejše pozidave. Okoli vsake ro-

SENTJERNEJ
ž.c.sv. Jerneja
stanje 1986

Sl. 48. Sentjernej, Sv. Jernej — načrt izkopanih cerkva
Fig. 48 — Sentjernej, St. Bartholomew's — the plan of all excavated churches

Sl. 49. Sentjernej, Sv. Jernej — notranjost sedanje cerkve s starejšimi arhitekturnimi ostalinami
Fig. 49 — Sentjernej, St. Bartholomew's — interior of the present church with visible older
architectural remains

manske cerkve se je razvilo sočasno pokopališče. Najdeni skeleti so evidentirani v smeri vzhod—zahod in so praviloma pokopani brez pridatkov. Izjema so le trije bronasti novčiči, t. i. beneški piccoli, ki datirajo pokope okoli triapsidalne cerkve v 13. stol. in cerkev tako povezujejo s prvo, posredno v pisanih virih omenjeno cerkvijo iz leta 1249. Triapsidalno cerkev so ob enem od vodorov koncev 15. stol. požgali in porušili Turki, na začetku 16. stol. pa je bila na istem mestu postavljena nova cerkev v poznotropskem stavbnem stilu. Petosminski prezbiterij s služniki so na zunanjosti strani dopolnjevali oporniki, na temelju podolžne, pravokotne ladje pa je bila zgrajena tudi obstoječa cerkev. Gotska cerkev je grobo posegla v grobišče, ki se je razvilo okoli romanskih cerkva, saj so mnogi skeleti, ki leže ob gotskem zidu, prekopani, posamezne kosti pa celo segajo v sam zid. Iz časa obeh mlajših cerkva (gotika in barok) smo odkrili več grobov in grobnic v sami cerkvi. Pri posameznih pokopih, ki segajo od 16. do 18. stol., pa ohranjeni pridatki in deli oblike (rožni venci, svetinje, križi, prstani, obutev) kažejo, da gre v večini primerov za pokope duhovnikov ali za cerkev zaslужne bogatejše fevdalce iz okoliških gradov. Arheološko zaščitno izkopavanje smo zaključili v juniju 1986 leta; izkopno polje je obsegalo del prezbiterija sedanje ž. c. sv. Jerneja in vso ladjo. Vsa arheološko raziskana površina v cerkvi meri 250 m². Zaradi izjemnosti najdb smo se v dogovoru s krajevnim župnim upraviteljem dogovorili, da se del odkopne površine ne zasuje, temveč le nadkrije z armirano betonsko ploščo, v kateri pa se uredi zastekljena panoramska površina. V novem tlaku sedanje

cerkve pa bomo z raznobarvnimi marmormi nakazali tlorise najdenih arhitektturnih ostankov. Tako bomo s prezentiranimi arheološkimi najdbami »in situ« predstavili kulturni spomenik, širši javnosti ter obogatili slovenski kulturni prostor. — B. K.

ŠMARJETNA GORA, cerkvica sv. Marjete. — Med pokončnim in vidnim obstoječim gotskim zvonikom (obrambni stolp) in med romansko obstoječo ladijo zahodno steno smo nadaljevali na skromno ohranjenih ruševinah očiščevalna zemeljska in dokumentacijska dela. V z. delu ladje smo identificirali delno ohranjen (do vi. 0,40 m) in zidarsko neznačilen temeljni prečni zid (db. do 0,60 m) z jz. zunanjim vogalom. Domnevno je starejši kot konstatirana in vidna na romanska talna arhitekturana zasnova. V sredini severne strani ladje je bilo odprtito v vzhodni smeri zidano ometano dno grobnice za enojni pokop (gl. 1,60 m; š. 0,60 m). V sredini groba so bili na kupčku manjši fragmenti odraslega človeškega okostja ?. Brez pridatkov. V merilu 1 : 20 je arheološko izrisano po prvi svetovni vojni demolirano tlorisno stanje romanske ladje s kvadratnim prezbiterijem. V merilu 1 : 50 so geodetsko posnete in izmerjene ohranjene višinske točke ostankov zidov, njihove smeri poteka, eventualni nivo neohranjenih tlakov, njihova višinska razlika in takratnih zemeljskih izravnava pred zidanjem. Izmerjen je longitudinalni površinski profil, ki se veže na koto 643,40 m nadm. vi. Eksistira možnost ohranjevanja in prezentacije sakralnega kulturno-zgodovinskega spomenika, ki se navezuje na kulturni izgled okolja Kranja in Šmarjetne gore. — A. V.

NEOPREDELJENO

GERLİNCI. — Severno od Gerlinec, tik ob avstrijsko-jugoslovanski meji, sta v gozdu dve skupini gomil. Prva skupina je v gozdu z ledinskim imenom Gomila (parc. št. 1444, k. o. Gerlinci), lastnik Karel Rajter, Gerlinci 83. Skupino sestavlja 14 gomil, ki so vse ohranjene v celoti, razen ene, katero so pred vojno izkopavali ljudje iz Graza in našli v njej posodo. Druga skupina gomil leži v državnem gozdu, kakih 300 m severno od

prve skupine (parc. št. 36, ko. Gerlinci) in jo sestavlja 12 celih gomil. Gomile v obeh skupinah so precej velike in merijo v premeru od 30 do 15 m, v višino pa od 2 do 6 m. — I. S.

KATARIA, VIII, 23, Moravče. — V dolini Save se severozahodno od Senožeti dviga daleč viden hrib, Vrh sv. Miklavža (ndm. v. 741 m). Od tod je imeniten razgled, saj je optično obvladljiv prostor

Sl. 50. Gerlinci — gomila
Fig. 50 — Gerlinci — the barrow

od Ljubljane do Litije. Na severni strani ga le neka deset metrov nižje sedlo loči od ostalega hribovja, na ostalih treh straneh pa se nekaj sto metrov strmo spušča proti Savi. Zgornji plato, na katerem stoji cerkev sv. Miklavža, je obdan z ostanki taborskega obzidja. Na južni strani je nato na pohočju nekaj teras, ki se končajo z obrambnim nasipom. Višinska razlika med cerkvijo in spodnjim robom utrdbe znaša 20 m. Utrjeni prostor je v tlorisu približno trikotne oblike in je velik ca. 90×80 m. Na severovzhodni strani so vidni sledovi zgradb iz novejšega obdobja. Postojanko je na osnovi zelo skromnih keramičnih najdb težko podrobnejše daturati, glede na izrazit obrambni nasip, izredno ugodno lego smemo njeno izgradnjo domnevati v arheoloških obdobjih. Večina najdene keramike sodi v novejši čas. — S. C.

GRADIŠČE. — Severno od ceste M. Sobota—Tišina pri Gradišču sta na njivi z ledinskim imenom Pod Doblom

(parc. št. 98 ko. Gradišče, lastnik Karel Činč, Tropovci) dve sploščeni gomili. Prva meri 15 m v premeru in 1 m v višino, je v celoti ohranjena, druga 15 m v premeru, v višino pa 0,50 m in je od oranja močneje poškodovana, saj ležijo kosi rimske keramike na površju.

Na rahlo dvignjenem platoju z ledinskim imenom Kupišnjek jugozahodno od Gradišča, okrog katerega je jarek z vodo, naj bi po pripovedovanju domačinov stal grad, oziroma naj bi bila tod stará naselbina. Literatura omenja staroslovansko naselbino v tem kraju. Verjetno je mišljen prostor na Kupišnjeku s parc. št. 490 k. o. Gradišče, last Viktora Flisarja, Gradišče. — I. Š.

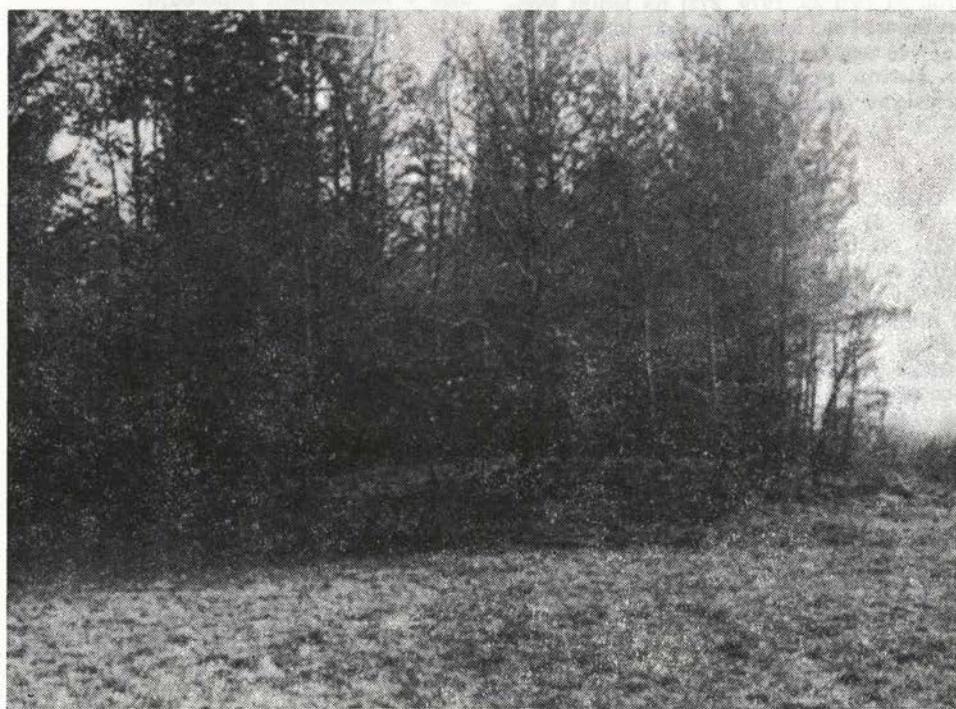
LAZNICA. — Ob pregledu nerazjasnjenih zemeljskih oblik v gozdovih ob Dravi severno in zahodno od Limbuša je bilo ugotovljeno, da je bila dotlej nepoškodovana posamična gomila ob robu gozda na parceli št. 44/3, k. o. Laznica, v novejšem času povsem izravnana, ko so na družbenem posestvu na novo ure-

jali obsežne njivske površine. O morebitnih grobnih najdbah ni bilo niti poročil, niti sledu na zorani površni, zato je v spomin na gomilo ostala le njena fotografija (sl. 51). — S. P.

PEKRE — MARIBOR, Kovičeva ulica. — Leta 1952 pričeto, pozneje opuščeno in leta 1985 prepozno nadaljevano iskanje »krožnega jarka« na območju Zgornjega Radvana v k. o. Pekre se je končalo brez uspeha. Najdišče je prvi izsledil F. Ferk (Ferien-Tagebuch 1904, 19—20, 38, 49—52, s skico), ki je tam tudi kopal, ne da bi kaj našel in si zato pomena tega kraja ni znal razložiti: »Iz vsega tega izhaja, da ta zagotovo od človeške roke prirejen prostor ni bil niti grob niti kulturni prostor; kaj bi potem takem mogel biti?« Deset let pozneje je z jarkom obdan prostor raziskal W. Schmid, ki je odkril dvoje kamnitih tlakov, a brez drugih najdb. Po prvi objavi (MPK) 2/3, 1915, 271, sl. 51) ga je pozneje (Südsteier-

mark, 1925, 26) ocenil kot manjšo utrdbo z »lesenim stanovanjskim stolpom« iz zgodnjega srednjega veka, za kar pa J. Korošec (Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji, 1947, 54) ni videl nobenega dokaza. Ker Schmid lege najdišča ni dovolj jasno opisal, pri sodobnih okoličnih pa tudi ni nihče vedel zanj, je k iskanju največ prispevala Ferkova navedba lastnika Krevha. Po pregledu več Krechovih gozdnih parcel je opisu najdišča najbolj ustrezala tista s parc. št. 584/1, kjer v ohranjeni polovici tega jarka ni, vzhodno polovico pa so po letu 1970 izkrčili in pozidali ob južni strani Kovičeve ulice in pri tem uničili to skrivnostno najdišče. — S. P.

PETANJCI. — Ob glavni cesti M. Soča—Radenci je višji plato, obdan z jarkom in z zemljenim nasipom, kjer naj bi bil nekoč grad. Temu predelu pravijo domačini Kastelišče, po vrtovih se najde opeka in deli srednjeveške ker-

Sl. 51. Laznica — nekdanji videz gomile, zdaj že povsem izravnane

Fig. 51 — Laznice — the onetime outlook of the barrow which is nowadays completely levelled with the ground

mike (parc. št. 518-522, ko. Petanjci, lastnik Alojz Ribaj, Petanjci 18). — I. S.

PUŽEVCI. — V gozdu južno od Puževca z ledinskim imenom Log (parc. št. 153/1, k. o. Puževci, last Kolmana Kuzme, Puževci 3) je ohranjena cela gomila. V premer meri 12 m, v višino pa 1,50 m. — I. S.

STRAŽGOJNCA. — Po odstranitvi prevrnjene znamenja s ploške gomile na parceli št. 38, k. o. Stražgojnca, je last-

nik dotedanje travišče kljub poprejšnjemu dogovarjanju z ZSV Maribor o zaščitnem izkopu gomile samovoljno zravnal in spremenil v njivo. O morebitnem grobu oziroma kamnitih grobni oblogi ni bilo videti sledu, kontrolnega izkopa pa še ni bilo, zato ni pojasnjeno, če ne gre tudi tu za podoben pojav kot pri leta 1961 prav tako šele naknadno preiskani bližnji gomili na nekdanji gmajni: preprosto plast žganine s skromnimi pridatki (VS 8, 1962, 235) — S. P.

NEGATIVNO

BARKA, Sv. Koncijan in Babnik. — V okviru akcije Sondiranje v sežanski občini smo sondirali na dveh lokalitetah: znotraj ograde, na mestu starega pokopališča pri cerkvi sv. Kancijana in na platoju Babnik, oboje južno od vasi Čarka. Babnik leži nad dolino, kjer so bili slučajno odkriti prazgodovinski žarni grobovi (VS 22, 1979, 272) na ledini Podorešenca. Pri cerkvi smo izkopali tri sonde; vse negativno! Na Babniku smo večjo čistino prečesali z manjšimi topografskimi sondami. Prav tako negativno! — N. O.

GOLICA, VII, Kranj, 11, Škofja Loka. — Po J. Pečniku (gl. podatek v ANSI 1975, 17) naj bi bila na Sv. Miklavžu z ndm. 957 m prazgodovinska naselba. Pri ogledu za to trditev ni bilo mogoče najti nikakršnih dokazov. Izredno strm, razgleden vrh sicer spominja na prazgodovinsko gradišče, vendar sledov umetnega preoblikovanja ni videti. Tudi v vseku za kolovoz, ki se vije po večjem delu notranjosti, ni bilo najti nikakršnih materialnih sledov iz arheoloških obdobij. Kolikor je prazgodovinska poselitev sploh bila, je imela občasen značaj. Vendar bo zanjo potrebno dokaze šele najti. Zdi se, da sodi točka v tisto kategorijo najdišč, ki jih je Pečnik določal od daleč, predvsem po dobrimi obrambni legi. — S. C.

GORNJA RADGONA. — Občasnii arheološki nadzor pri izkopu na trasi plinovoda Boreci—Boračeva—Gornja Radgona ni dal nobenih rezultatov. — I. T.

LAZE, XI, 6, Kočevje. — V letih 1984 do 1985 je Inšt. za arheologijo ZRC SAZU izvedel sondiranje v jami **Vandloh** (cfr. VS 27, 1985, 213 s.). Namen, odkriti morebitne paleolitske najdbe, ni bil dosežen. Zaradi popolne sterilnosti raziskanih sedimentov smo sondiranje zaključili na globini 2,80 m. Sedimenti si sledijo v naslednjem zaporedju:

- 1 — humus,
- 2 — skoraj čist pesek (db. 0,10 m),
- 3 — grušč pomešan z zemljo (db. 0,80 m),
- 4 — debel grušč pomešan z mehko sigo (db. 0,60 m),
- 5 — s sigo zlepiljene podorne skale (db. 0,50 m),
- 6 — grušč s fino peščeno primesjo (db. 0,70 m).

Vsi grušči v raziskanih sedimentih so ostromobi in zelo zbiti. Pripisujemo jim holocensko starost. Izjemoma bi bil lahko starejši le grušč v plasti 6. — Ja. D. in Iv. T.

LJUTOMER. — Arheološko negativne rezultante je dal občasen nadzor pri izkopu jarka na trasi plinovoda Križevci—Illaževeci in Križevci—Veržej, ki smo ga opravili v mesecih maju, juniju in septembru. Zaradi vode v izkopih je bilo delo večkrat prekinjeno in premeščeno na druge odseke trase. — I. T.

MURSKA SOBOTA. — Pri občasnem arheološkem nadzoru na trasi plinovoda Rakičan—Murska Sobota nismo zasledili kulturnih plast. — I. T.

PTUJ. — Marca smo občasno opravili ogled terena pri izkopih za nove vodnjake na parc. št. 69/1 in 59 k. o. Skorba.

Pod humusno plastjo je enakomerne plast gramoza.

Ogled pri izkopu za kanalizacijo ob poti »Na obrežju« ter ob železniški progi Hajdina–Ptuj in pod njo ni dal pozitivnih rezultatov. Pod humusno plastjo se takoj pričenja gramozna plast.

Pri širiti separacije ob Pragerski cesti proti Framski cesti na Hajdini in pregledu zemeljskih profilov gramozne jame nismo našli sledov kulturne plasti.

Z občasnimi ogledi smo spremljali izkop trase za plinovod skozi mestni park ob Dravi, nato ob železnici proti avtobusni postaji v Ptuju in po Ciril Metodovem drevoredu proti Potrčevi ulici. Plasti so ponekod enakomerne, drugod s prekopi že premešane, kulturne plasti nismo zasledili.

Podoben ogled smo opravili na Spodnji Hajdini pri izkopu za telefonski kabel proti nogometnemu igrišču. Delno prekovan teren ni dal posebnih rezultatov.

Od 19. 8. do 2. 9. smo opravili arheološki nadzor v kareju B na bloku B-3 v Rabelčji vasi — zahod. Na celotni površini bloka v izkopu gradbene jame nismo zasledili kulturne plasti. Pod rušno površino, s katere so že pred leti snešli humus, so bile najprej plasti rjave in rumene ilovice z mivko, od globine 150 do 180 cm naprej pa se vrstijo plasti raznobarnih drobnih peskov in gramoza pomešanega z mivko. — I. T.

SEBRELJE, I, 3, Idrija. — V bližini znanega spomenika NOB (**Podstanajca**) v skriti dolini Kopačnice je 25 m dolg previs.

V letih 1985–1986 je Inšt. za arheologijo ZRC SAZU naredil pod previsom manjšo sondno ($2,5 \times 3,0$ m). Kopali smo do globine 3 m. Ugotovili smo naslednje sedimente:

- 1 — humus,
- 2 — drobtinčasta siga s primesjo grušča (db. 0,60 m),
- 3 — naplavljena ilovica in droben pesek (db. 0,20 m),
- 4 — grušč, mestoma pomešan z ilovico, mestoma z drobtinčasto sigo (db. 0,50 m),
- 5 — droben grušč (db. 0,30 m),
- 6 — naplavljene ilovice s primesjo drobnega peska, prekinjene s plastjo čistega vodnega peska (db. 1,20 m).

Vodni sedimenti so nanosi bližnjega potoka Kopačnice, ki ob zamaštvu hudo-urniške struge in velikem vodostaju lahko doseže previs. V naplavljeni plasti 3 smo našli drugo in tretje vratno vretence večjega cervida, v plasteh 4 in 5 pa nekaj drobcev oglja, ki verjetno dokazujejo človekovo prisotnost. Vsi sedimenti so holocenske starosti. — Ja. D. in Iv. T.

VATOVLJE, Stara cerkev. — Lokacija domnevne »stare cerkve« južno od vasi, odkoder naj bi sedanjio cerkev sv. Jurija prenesli na grič v sredini poti med Misličami in Vatovljami v sz. delu Brkinov, je bila arheološko potencialno zanimiva. Sondirali smo v južnem delu travnika, parc. št. 1144 k. o. Vatovlje, s štirimi manjšimi sondami. Vse so bile arheološko negativne! Sledove manjše apnene jame, zasute najkasneje v začetku 18. stol., štejemo med dokaze za starejšo gradbeno aktivnost v tem predelu, a je ne moremo časovno opredeliti. — N. O.

ORMOŽ. — V letu 1986 smo občasno pregledovali profile ob širjenju glinokopa na Hardeku. Kljub pričakovanju nismo našli nobene sledi o kulturni plasti, saj je bila pod tanko humusno plastjo le plast rumene ilovice, ki jo večkrat sekajo tanke žile sive ilovice. Na globini okoli 6 m pa se pojavijo gramozne in peskovite plasti.

Julija smo na njivah s parc. št. 583 do 586, 596 in 597, vse k. o. Hardek, strojno izkopali pet sond različnih dolžin in z globinami od 60 do 160 cm. Sirina sond je bila okoli 1 m. Plasti so v vseh sondah podobne: do 10 cm imamo travno rušno plast, ki prehaja v rjavo ilovnato plast rahlo mešano z mivko, od globine 140 cm dalje pa sledimo še rumeni ilovici. Plasti so popolnoma sterilne.

Septembra je bil opravljen arheološki nadzor na melioracijskem območju in ob regulaciji potoka Lešnice. Tako v melioracijskih jarkih, kot pri izkopih za novo strugo Lešnice nismo zasledili posebnosti. Teren je v večini ilovnat in muljast. — I. T.

VILIŽAN. — Gradbene jame za temelje skladiščnih prostorov so bile sterilne — izkop. globina 1,05 m. — Ma. S.

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura

Avtorji:

- B. Kl. — Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica
 B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica
 J. S. — Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 M. D. — Marinka Dražumerič, ZVNKD Novo mesto
 M. M. — Mitja Mozetič, ZVNKD Novo mesto
 V. H. — Vito Hazler, ZVNKD Celje
 V. K. — Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

BILJANA 38, Nova Gorica. — Na domačiji, ki je spomeniško zavarovana z 2. varstvenim režimom, nameravajo lastniki obnoviti vzhodni del domačije s stolpom za stanovanjske namene. Velika domačija ima v svojem obodu inkorporirano srednjeveško utrjeno obzidje s kvadratnim stolpom in utrjenimi (strelne line) dostopi skozi mogočna rustična portona. Lastniki vzhodnega dela domačije so se odločili za obnovo v občasno stanovanje. Obnova bo potekala po konservatorskem programu našega zavoda v sklopu katerega je bila izdelana dokumentacija obstoječega stanja in predlog

Sl. 52. Bohinjska Bistrica, Ul. T. Maleja 4, zidana nadstropna stanovanjska hiša

Fig. 52 — Bohinjska Bistrica, T. Malej Street 4, a one-floor house built of brick

statične sanacije. Program obnove je zastavljen kot etapno postopno obnavljanje celotne domačije razdeljene med tri lastnike, pri čemer pa je integralni zahodni del domačije bil nelogično določen za rušenje oz. lastniku je bila omogočena gradnja neustreznega objekta na dvorišču. Ob postopnem saniranju izjemno kvalitetne domačije z eno največjih obokanih kleti v Brdih in dragocenne priče utrjenega dela vasi bi bilo potrebno doseči vključitev problematičnega zahodnega dela domačije v enotni, historični sklop, kar pa bo nemogoče izvesti brez družbenih sredstev. — B. Kl.

BISTRICA OB SOTLI 26, Šmarje pri Jelšah. — Po navodilih ZSV Celje je Spominski park Trebče v sodelovanju z lastnikom (Anton Bratuša) obnovil fasado stanovanjske hiše Bistrica od Sotli 26. Najprej so na strehi preložili bobrovec in poškodovanega zamenjali z novim, namestili otočne žlebove ter zamenjali poškodovane okenske okvirje in krila. Dela je lastnik opravil v lastni režiji. Nato je skupina zidarjev »Zenita« iz Kumrovcu kvalitetno obnovila fasado v zaribanem ometu. Stavba, ki je nastala sredi 19. stoletja ima nekaj sočasne fasadne členitve, ki so jo v celoti obnovili, predvsem pa zelo kvalitetno izdelan kamnit vhodni portal, ki čaka na spretno roko restavratorja. Predvidevamo, da bodo dela zaključena v letu 1987. — V. H.

BRDINJE, Ravne. — V letošnjem letu smo nadaljevali obnovitvena dela na stanovanjski hiši št. 4, po domače »Kurtnik«. Izvedena je bila drenaža na V strani, ter temeljitev na Z strani objekta. Vstavljenia so bila tudi nova okna in vrata. — J. S.

BOHINJSKA BISTRICA, Radovljica — Na parc. št. 31 k. o. Bohinjska Bistrica je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše. Pri drugi domačiji v vasi je bila predlagana obnova stare stanovanjske hiše (gospodarski del je že preurejen v bivalni prostor), vendar je lastnik k temu predlogu podal naslednje stališče (ki ga navajam zato, ker je karakteristično tudi za mnoge druge lastnike podobnih stavb): »Adaptacija ni le

v mojem interesu, ampak tudi v vašem. Zato želim, da mi pomagate pri dodelitvi posojila — če že sredstev sami ne nudite — ter, da uredite dokumentacijo v zvezi z adaptacijo — seveda upoštevajoč moje želje, ki seveda ne bodo vplvale na zunanjost objekta.

Kolikor teh ugodnosti ne bom deležen, bom zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, zaščiteni del stavbe rušil.« — V. K.

CERKLJE, Kranj. — Na željo in predlog investitorja je izbrana nova lokacija nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 404/2, 401/1, 405 k. o. Cerklje.

Na podlagi katastrskih map iz leta 1826 in ob upoštevanju dejanskega stanja na terenu so bila izoblikovana etnološka konservatorska stališča in podani predlogi razvojnih usmeritev za UZ Cerklje, ki zajema naselja Cerklje, Grad, Dvorje, Praprotna polica in Vasca. Razvoj naselij oziroma ohranitev kulturne krajine naj temelji na starem, nepisanem pravilu: ohraniti čim več naravnih in kmetijskih površin ob optimalnih gospodarskih in stanovanjskih površinah znotraj zaključenega območja, ki ga zdovinsko opredeljuje obseg posamezne katastrske občine. — V. K.

CIRČE, Kranj. — Na parc. št. 3 k. o. Cirče je predvidena gradnja stanovanjske hiše v skladu z arhitekturnimi in urbanističnimi izhodišči za to območje. — V. K.

ČREŠNJEVCI. — Izdali smo soglasje in navodila za gradnjo stanovanjske hiše na mestu dotrajanega gospodarskega poslopja na parceli št. 714/4 in 714/5 k. o. Črešnjevci po projektu 8 KS, Sistemski kmečki domovi v občini Gornja Radgona. — J. S.

DOSLOVČE, Kranj. — Predvidena je revitalizacija stavbe Doslovče št. 5 tako, da bi se ohranila arhitekturnost skladnosti stavbe z vrsto stavbnih detajlov ter hkrati pridobijo sodobni bivalni pogoji za prebivalce (sanitarije, skupno ogrevanje prostorov, spremembam namembnosti prostorov idr.) — V. K.

DRAŽEN VRH, Maribor. — Ugotovili smo, da je bilo na parceli št. 128 k. o. Zg. Dražen vrh izdano gradbeno dovo-

Sl. 53. Doslovče 5, detalj šivanega hišnega vogala

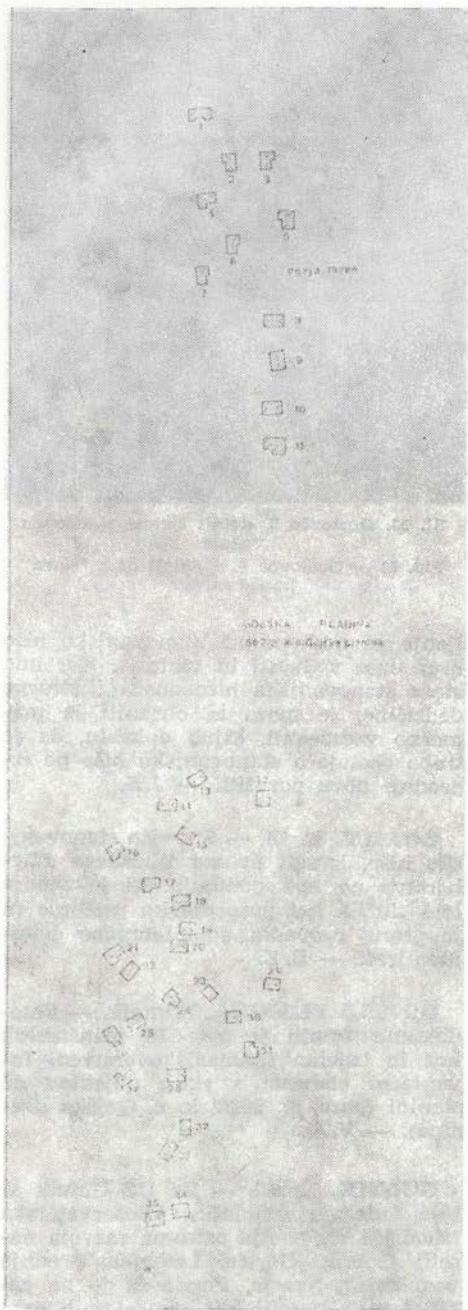
Fig. 53 — Doslovče 5, a detail of a "sewn" house corner

ljenje za nadomestno stanovanjsko hišo brez naše vednosti in soglasja. Ker ima staro stanovanjska hiša značaj kulturne dediščine, se mora ta ohraniti in primerno vzdrževati, kljub določilu, da je treba obstoječo stanovanjsko hišo po izgradnji nove porušiti. — J. S.

GOJAČE, št. 10. — Starejšo stanovanjsko hišo, izrazit primer ljudskega stavbarstva na tem področju, ki je zadnja leta služila kot gospodarsko poslopje in je precej propadla, smo tehnično dokumentirali. — B. Z.

GOJSKA PLANINA, Kamnik. — Fotodokumentiranih je bilo 35 planšarskih koč in izdelan spomeniškovarstveni inventarni elaborat s skico objektov na planini (parc. št. 562/2 k. o. Gojska planina). — V. K.

GOLNIK, Kranj. — Za UZ Golnik so bile izdelane etnološka konservatorska izhodišča varovanja oziroma razvoja naselij Golnik, Goriče, Letenice, Srednja vas, Zalog, Svarje. Poudarek je na zaključnosti naselij kot samostojnih enot v enotni kulturni krajini, ki je le upravno in geodetsko razdeljena na katastrske občine. — V. K.

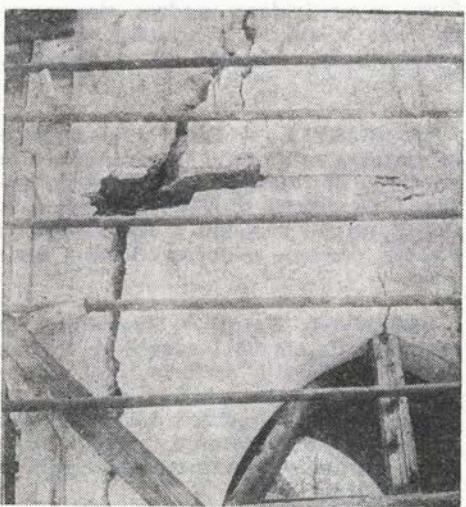
Sl. 54. Gojska planina, plansarski objekti
Fig. 54 — Gojska planina, Alpine dairy-farm buildings

Sl. 55. Grabče, Strojeva kovačnica — začasna statična ureditev stolpa z jeklenimi cevmi

Fig. 55 — Grabče, the Stroj smithy — temporary static support of the tower by using iron tubes

GORELJEK, Radovljica. — Na parc. nr. 1803/2 k. o. Bohinjska Češnjica (pri Sport hotelu) je predvidena gradnja nadomestnega počitniškega doma. Objekt leži v TNP. — V. K.

Sl. 56. Grabče, Strojeva kovačnica, detalj poškodbe zidu

Fig. 56 — Grabče, the Stroj smithy, a detail from the wall damage

Sl. 57. Idrija, Bazoviška 4 — rudarska hiša, risarska dokumentacija lesene konstrukcije
Fig. 57 — Idrija, Bazoviška St. 4, a miner's house, drawn documentation of the wooden construction

GRABČE, Radovljica. — Izdelana je bila sodna izvedenska cenitev Strojeve kovačnice v Grabčah (parc. št. 266 k. o. Višelnica), na stavbi pa so bila izvršena gradbena dela za začasno statično sanacijo zidov (opasanje stolpa z jeklenimi cevmi), da je bilo moč obnoviti strešno konstrukcijo in kritino (izvajalec del: Tesarska zadruga Ljubljana). Z lastniki poteka usklajevanje upravno-pravnih zadev za omenjeni kulturni spomenik, z Območno vodno skupnostjo Gorenjske pa je podpisani sporazum o sofinanciranju obnove vodnih naprav pri kovačnici. — V. K.

HRASTNIK. — V letu 1986 je ZSV Celje nadaljeval s pripravo gradiva za razglasitev kulturnih spomenikov v občini Hrastnik. Pri tem smo povsem na novo evidentirali nekatere dele kulturne in večino naravne dediščine. Med povsem na novo evidentiranimi je tudi etnološka dediščina, ki je na območju občine še vedno zelo številna. Preseneča po svoji dobrni ohranjenosti in kvaliteti izvedbe.

Večinoma gre za stavbe vezane na kmečka gospodarstva, ki so bolj ali manj še vedno v uporabi. Evidentirali smo precej zidanih stanovanjskih hiš, množico delno zidanih delno lesenih hlevov in nekaj leseni kozolcev, vsi iz 19. stoletja. Zelo številni so tudi »hrami« (kaše), ki so značilnost vsake večje domačije. Nekateri med njimi imajo že pozornosti vredno starost, saj so nastali ob koncu 17. stoletja (npr. hram v zaselku Ravne v vasi Čeče). — V. H.

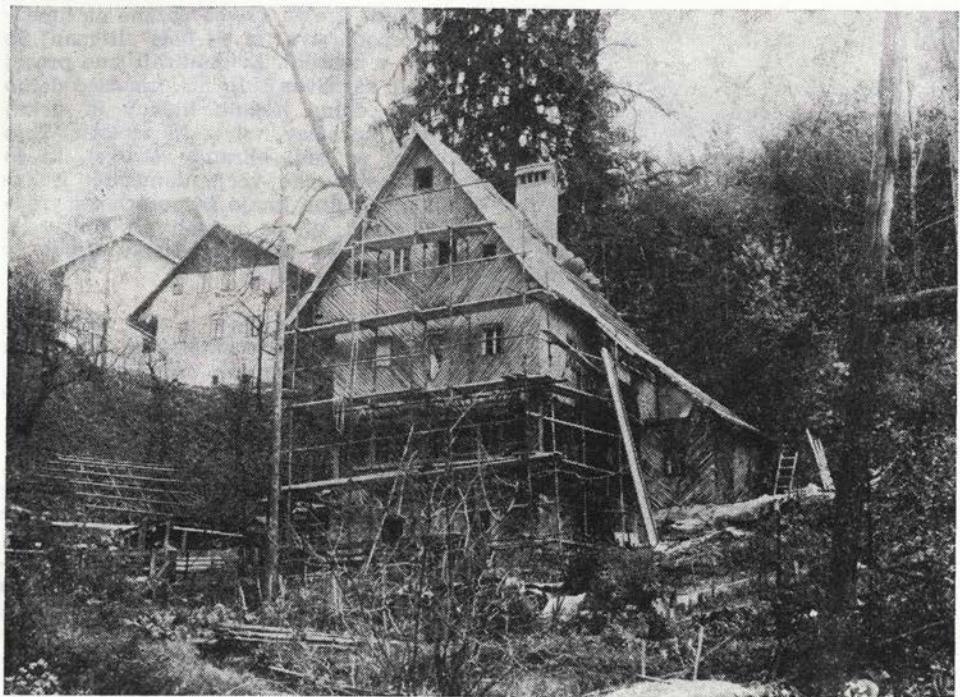
IDRIJA, Bazoviška 4 — »rudarska hiša«. — Po konservatorskem programu smo pričeli z obnovo fasad. Po snetju ometov smo sklicali strokovno komisijo z nadzornim organom, izvajalcem, uporabnikom (Mestni muzej Idrija) in Katedro za zaščito lesa Biotehnične fakultete, ki je tudi izdelala elaborat zaščite lesene konstrukcije. Podometne sondaže so dale presenetljivo podobo lesene konstrukcije. Za rudarsko hišo je bilo pričakovati skeletno konstrukcijo, izkazalo pa se je, da je hiša grajena v brunasti konstrukciji in to kot najstarejši stavbni del z vodoravnimi bruni in novejša širitev in nadvišanje s pokončnimi bruni. Po navodilih nadzornega organa je bila izvedena horizontalna izolacija na spojih zidanih in leseni delov ter zamenjava dotrajanih brun. Celotna lesena konstrukcija skupaj z letvami za ometavanje je bila impregnirana z zaščitnim sredstvom. Sočasno so bila izdelana nova okna s polknji po vzoru obstoječih.

Dela na rudarski hiši so privedena do stopnje pred ometavanjem (postavitev rabitz mreže), ki bo izvedeno spomladis z že avansiranim plačilom. — B. K.

ILIRSKA BISTRICA. — Za Vencinovo hišo (Levstikova 8) smo izdelali posnetek stanja in osnove konservatorskega programa. Stavbo namerava OKS usposobiti za muzejske namene. — M. M.

JAMNIK, Kranj. — Na parc. št. 7/1, 7/2, 229 k. o. Nemilje je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše tako, da se ohrani stara stavba Jamnik št. 13. — V. K.

JESENICE. — Predvidena je adaptacija stanovanjske stavbe Murova št. 21. Izdelan je elaborat (osnutek) spomeniško-

Sl. 58. Idrija, Bazoviška 4 — rudarska hiša med obnovo
Fig. 58 — Idrija, Bazoviška St. 4, the miner's house during restoration

varstvenega vrednotenja območja Stara Sava, ki zajema graščino, rudarsko cerkev, stanovanjsko »kasarno« ter več fužinarskih in drugih gospodarskih naprav in stavb. Območje naj bi bilo urejeno kot zaključena enota — kulturni spomenik — z javno, muzejsko namembnostjo. Izdelana je bila arhitekturna dokumentacija »kasarne« (ing. arh. Jana Gogala) ter »zakrpane« luknje na strehi stavbe.

Za prostorski družbeni plan občine Jesenice so bila izdelana etnološka konservatorska izhodišča z ovrednotenjem naselij, območij in kulturne krajine. — V. K.

KAMNA GORICA, Radovljica. — Na parc. št. 227 k. o. Kamna gorica je predvidena gradnja prizidka — delavnice ob novi stanovanjski hiši. — V. K.

KORITNO, Radovljica. — Na vlogo lastnika stanovanjske hiše Koritno št. 35 je bila izdana strokovna ocena, da je

stavba evidentirana za kulturni spomenik ljudskega stavbarstva. — V. K.

KOPRIVNIK, Radovljica. — Podane so bile korekturje lokacijske dokumentacije (smer slemena dvokapne strehe) za nadomestno stanovanjsko hišo na parc. št. 94 k. o. Gorjuše, na parc. št. 553 pa je predvidena gradnja garaže za kmetijske stroje z bivalnimi prostori v nadstropju. — V. K.

KRANJSKA GORA, Jesenice. — Na gospodarskem poslopju Liznjekove domačije so zaključena tesarska dela in gradbena zemeljska dela (opaženje sten, statična podpora stropov, vgraditev manjkajočih nosilnih elementov ostenja, znižanje nivoja celotnega dvorišča za ca. 50 cm, troprekatna greznica in podzidava sten), nadaljuje se tudi zbiranje etnoloških predmetov za muzejsko opremo hiše in gospodarskega poslopja.

V razstavnem prostoru Liznjekove hiše je bila v mesecu avgustu in septembru

Sl. 59. Jesenice, »kasarna« in dimnik na Stari Savi (foto Tehnični muzej železarne Jesenice 1980)
 Fig. 59 — Jesenice, the "barracks" and chimney on Stara Sava (photo: The Technical Museum of the Jesenice Ironworks, 1980)

Sl. 60. Kranjska gora, Liznjekova hiša: dve tematski razstavi hkrati, poslikano pohištvo in ljudska glasbila slovenskega alpskega ozemlja
 Fig. 60 — Kranjska gora, the Liznjak house: two thematic exhibitions taking place at the same time, hand-painted furniture and folk musical instruments of the Slovene Alpine area

odprta razstava Ljudska glasbila slovenskega alpskega ozemlja, ki jo je pripravila etnomuzikologinja Mira Omerzel-Terlep. Za to razstavo so bile kot vitrine uporabljene skrinje, ki so dokumentirale etnološko razstavo Anke Novak o poslikanem pohištvu v Gornje savski dolini. Tako sta bili v enem prostoru sočasno na ogled dve tematski razstavi, vsa razstavljenia glasbila pa so bila predstavljena tudi v »živo« s koncertom v »hiši« te muzejske stavbe. — V. K.

KREGOLIŠČE, št. 12. — Značilno kraško hišo z bogatimi kamnoseškimi detajli, zgrajeno v 2. pol. 19. stol. v naselju Kregolišče (Sežana) je investitor porušil brez dovoljenja. Preko inšpekcijskih služb smo dosegli, da je investitor zaprosil upravnji organ za dovoljenje. S tem smo bili vpeljani v postopek tudi mi. Od graditelja smo zahtevali, da na novo pozida hišo vsaj približno tako kot je bila prej. Zahtevali smo, da nam dostavi projekt pred izdajo soglasja. Tega ni storil, pač pa je hišo zelo pospešeno zgradil, spet brez ustrezne dovoljenja. Na srečo je upošteval in ohranil vse elemente prvotne hiše, le nagib strehe je prevelik in ga bo moral popraviti. — M. M.

Sl. 62. Kropa 28, detalji naslikanega stebra na fasadi

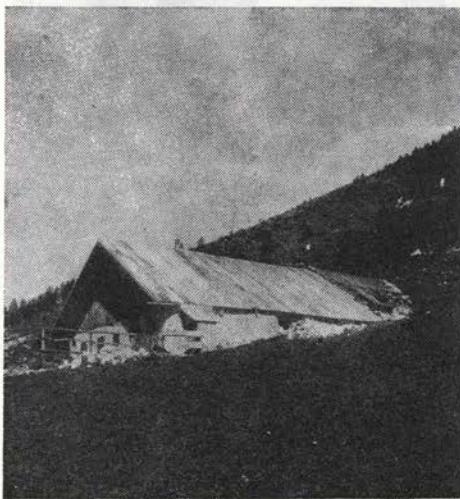
Fig. 62 — Kropa 28, a detail from the painted column of the façade

KRIŽE H. ŠT. 5, Brežice. — Domačija, ki jo sestavljajo stanovanjska hiša, hlev, kašča, pod in zidanica predstavlja kvalitetni primer ljudskega stavbarstva na obrobju Kozjanskega. Obnovitvena dela na objektih so potekala že v letu 1985, predvidena pa so za celo štiriletno obdobje in tečejo z neposrednim sodelovanjem Spominskega parka Trebče.

V letu 1986 je bilo očiščeno okolje posameznih objektov, vzdrževalna dela pa so se osredotočila na hlev: staro do trajano ostrešje je bilo zamenjano z novim, z novo je bila zamenjana tudi stara slammata kritina, urejen je bil odtok iz ceste. Na zatrepnih straneh so bili nameščeni pleteni zasloni, ki preprečujejo, da bi se na podstrešjih posameznih objektov nabirala deževnica in sneg. — M. D.

KRIŠKA PLANINA, Kranj. — Na parc. št. 1039, 1038/1 k. o. Senturška gora, t. j. na Kriški planini na Krvavcu, je predvidena gradnja nadomestne zadružne planšarske staje. — V. K.

KROPA, Radovljica. — V dogovoru z lastnikom stavbe Kropa št. 28 so bila izoblikovana izhodišča za revitalizacijo stavbe, z delovno organizacijo Alpdom iz Radovljice so se pričeli razgovori o

Sl. 61. Kriška planina, zadružni stan in hlev
Fig. 61 — Kriška planina, the co-op quarters and stable

možnostih revitalizacije stanovanjskih objektov (v zasebni in družbeni lasti) starega naselbinskega jedra Kropce. — V. K.

KUNŠPERK 14, Šmarje pri Jelšah.

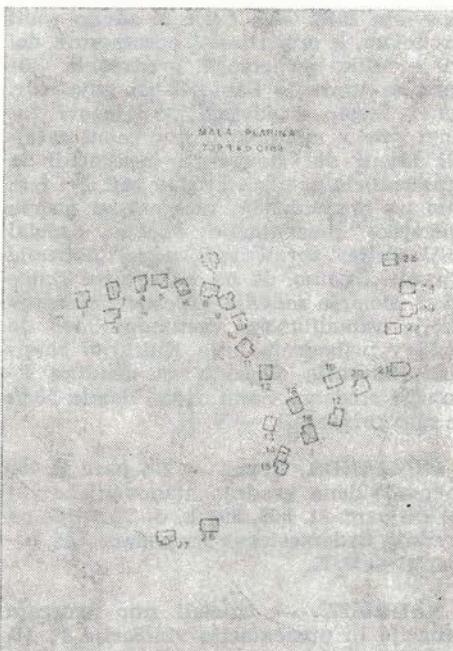
— Na osnovi dokumentacije, ki jo je pripravil ZSV Celje je Spominski park Trebče v sodelovanju z lastnikom (Kravarič Jože) obnovil ostrešje (konstrukcija klečč) in kritino (slama) stanovanjske hiše Kunšperk 14. Dela je opravil zasebni obrtnik z Dolenjskega, ki je sam priskrbel večino materiala. Stavba je z novo streho dobila povsem nov videz, ki se odlično ujema s celotno domačijo (hiša, svinjak in klet z ajhkerjem so nastali sredi 19. stoletja) in bolj ali manj ohranjeno prvotno zasnovo naselbinskega ambinta v »ta prvi vesi«. Za hišo stoji lesen svinjak, ki je tesarska mojstrovina in se bo predvidoma obnovil v naslednjih letih. — V. H.

MALA PLANINA, Kamnik, — Fotodokumentiranih je bilo 27 planšarskih koč in izdelan spomeničkovarstveni inventarni elaborat s skico objektov na planini (parc. št. 739/1 k. o. Črna). — V. K.

MALA VAS, Ormož. — Na parceli št. 590/1 in 591/1 k. o. Tomaž pri Ormožu stoji na slemenu vzdolž ceste enocelična cimprana vinska klet »klečaja« krita s slamnato čopasto streho. Na željo lastnika smo izdali navodila za obnovo klečaje. V Mali vasi stoji še nekaj dobro ohranjenih tipičnih klečajev. Ker so kleti po svoji pričevalnosti in arhitekturi dragocen del naše kulturne dediščine in imajo pomembno funkcijo pri oblikovanju kulturne krajine smo obvestili vse lastnike o obveznostih ohranjanja in vzdrževanja klečajev. — J. S.

MALE LOČE, št. 8. — Ob hiši (občina Ilirska Bistrica) stoji majnše pritlično gospodarsko poslopje pravokotnega tlorisa, ki je še ohranilo dokaj dobro slamnato streho. Zgrajeno je v tipičnih proporcih tega območja in z zanimivimi kamnoseškimi detajli na vhodih in oknih. Za objekt smo izdelali tehnično dokumentacijo. — B. Z.

METLIKA. — Hiša Bare Juričine, Trg revolucije — lesena in ometana, delno podkletena stavba s slamnato kritino in

Sl. 63. Mala planina, skica planšarskih objektov

Fig. 63 — Mala planina, a sketch of Alpine dairy-farm buildings

prezentira ljudsko stavbarstvo, ki se je razvilo na obrobju mesta in je značilno za revnejši sloj prebivalstva. Stavbo je že pred leti odkupil Belokranjski muzej, ki jo je dal tudi na novo prekriti. V začetku 80. let je bilo več sestankov in dogovorov o reševanju objekta, a akcija, ki je načrtovana za štiriletno obdobje, je stekla še leta 1986.

Stavba je bila statično utrjena, saj je podkleteni del zaradi padajočega terena drsel v dolino; zamenjani sta bili bruni na zahodni in severni steni hiše; dotrajani okenski okvirji so bili nadomeščeni z novimi; z blatom ometana in prebeljena je bila zunanjščina objekta; popravljena kritina v vogalu, kjer je streha puščala; urejeno okolje. — M. D.

MOZIRJE — Savinjski gaj Mozirje.

— Kljub skromnim finančnim sredstvom in organizacijski nespretnosti Kulturne skupnosti Mozirje (predvsem v zvezi s pridobivanjem denarja za nadaljevanje akcije) smo akcijo prezentacije Atelškove koče skoraj nemoteno nadaljevali tu-

di v letu 1986. ZSV Celje je akcijo vodil strokovno, k organizaciji posameznih del pa je veliko pripomogel predsednik Odборa za urejanje Savinjskega gaja, tov. Janez Žagar. Predvsem po njegovi zaslugi smo v minulem letu v celoti zaščitili leseni del stavbe (z insekticidi in fungicidi) in pozidali krušno peč. Pri tem smo po predvidenem vsebinskem načrtu muzejske prezentacije stavbe (izdelal ZSV Celje) zbrali tudi nekaj notranje opreme. Upamo, da bo v Kulturni skupnosti Mozirje sedanje uspešno potekanje akcije vzbudilo več zanimanja ter da bodo v prihodnjih letih Kulturno skupnost Slovenije zaprosili za dodatna finančna sredstva. Sami doslej deleža 50% še niso prispevali. — V. H.

MOŽJANCA, Kranj. — Na parc. št. 603 je predvidena gradnja stanovanjske hiše, na parc. št. 595, 594 k. o. Tupaliče pa gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja. — V. K.

NADBİŞEC. — Izdelali smo program sanacije in prezentacije viničarije št. 18, locirane na slemenu vz dolž ceste. Grajena je iz lesa in kamna. Pokriva jo slammata čopasta streha.

Razporeditev notranjščine je tradicionalna, prostor s prešo (na prešpanu letnica 1833), obokana klet (kletni portal je datiran 1868) nad kletjo so bilvalni prostori.

V letošnjem letu smo nameravali zamenjati dotrajano slammato kritino. Ker slame ni bilo mogoče nabaviti, smo po navodilu v. g. tehnika Jožeta Požavka streho začasno zaščitili s strešno lepenko. Dela bomo nadaljevali naslednje leto. — J. S.

NAKLO, Kranj. — Na parc. št. 113, 114 k. o. Naklo je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše. — V. K.

NEMŠKI ROVT, Radovljica. — Na parc. št. 9 k. o. Nemški rovt je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše (št. 13) in sicer s predlogom, da se star kamnitni portal z dvokrilnimi vrtati (letnica 1924) vgradi v novi objekt. — V. K.

NOVO MESTO. — Leta 1986 je Zavod za varstvo in kulturne dediščine Novo mesto na Občinski raziskovalni skupno-

sti Novo mesto prijavil raziskovalno nalogu z naslovom Tipologija ruralne arhitekture v občini Novo mesto z ozirom na Dolenjsko regijo.

Pri delu na terenu se je namreč pokazalo, da tako imenovano ljudsko stavbarstvo rapidno propada in zaradi trendov družbenega razvoja za vedno izginja. Posledica tega je, da izgubljamo stavbno dediščino, ki je oblikovala pokrajino, a je bila neraziskana, saj se je zanimanje strokovnjakov (arhitekti, etnologi) usmerjalo na druga področja človeškega ustvarjanja.

Namen naloge je bil pridobiti čim več podatkov o zakonitostih in razvoju ljudskega stavbarstva v občini in izdelati primerjave z ostalim slovenskim gradivom. Raziskava naj bi zajela gospodarska poslopja, stanovanjske objekte in oblikovanje ter lego posameznih naselij.

Ker je naloga široko zastavljena je bilo delo v letu 1986 nedokončano, tudi rezultati so samo delni. Upamo, da se bo delo na nalogi nadaljevalo tudi v letu 1987. — M. D.

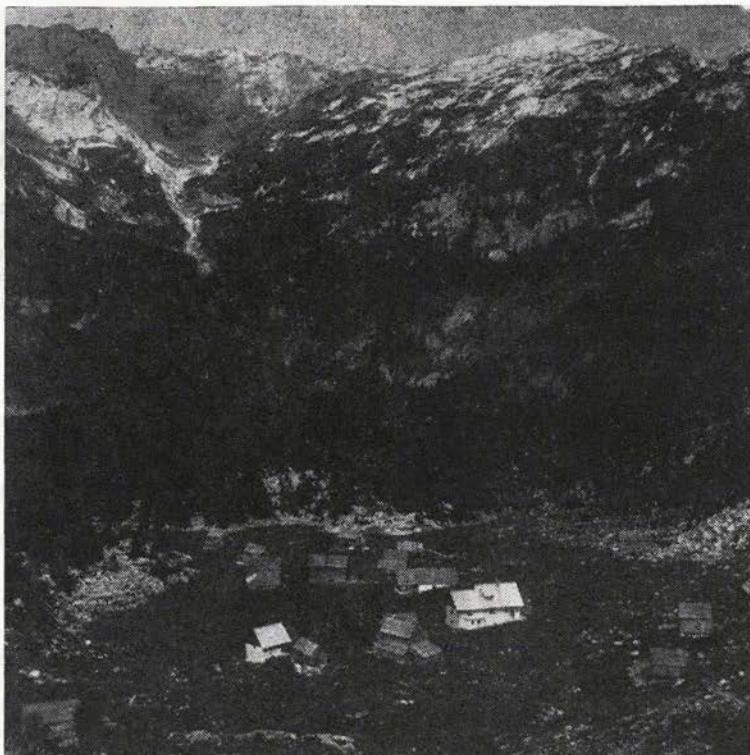
Dularjev mlin, — enonadstropno iz kamna zidano poslopje, locirano tik ob Krki, predstavlja enega od nekdaj najbolj atraktivnih, pa tudi gospodarsko močnih mlínov, ki so bili značilni za pokrajino ob Krki. K mlinu spada tudi žaga — leseno gospodarsko poslopje tik ob mostu.

Soba objekta, mlin in žaga so v slabem stanju, propadajo tudi mlinarsko postrojenje in del mlinarske opreme.

V letu 1986 je bila izdelana arhitekturna topografija in opis mlina in žage. Na podlagi izdelane topografije se bo v letu 1987 odločilo za najbolj ustrezen pristop reševanja objekta in opreme. — M. D.

OKROGLO, Kranj. — Na parc. št. 25, 26 k. o. Okroglo je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše; nekdanji mlin (Okroglo št. 9) pa želi lastnik preurediti za stanovanjske potrebe tako, da bi ohranil osrednji prostor z mlinskimi kamni in napravami. — V. K.

OLŠEVEK, Kranj. — Predvidena je preureditev celotnega kmečkega doma Olševek št. 41 (adaptacija in novogradnja), na parc. št. 83/4 je predvidena gradnja stanovanjske hiše z delavnico za popravilo kmetijske mehanizacije. — V. K.

Sl. 64. Planina Laz v Bohinju, planšarski stanovi in lovška koča
Fig. 64 — Planina Laz at Bohinj, Alpine dairy-farm dwellings and a shooting lodge

OREHOVICA, št. 17. — Značilno mediteransko, pritlično enocelično poslopje, oblikovano s prvinami ljudskega stavbarstva 18. stoletja, smo tehnično dokumentirali. — B. Z.

PLANINA KONJSKA DOLINA, Radovljica. — Izданo je bilo negativno mnenje za že zgrajen objekt na parc. št. 1141/2 k. o. Bohinjska Češnjica. Objekt leži v TNP. — V. K.

PLANINA LAZ, Radovljica. — Izdano je bilo strokovno mnenje za razširitev dostopne poti na planino Laz in sicer na Stopcah pod samo planino; planšarski objekti na planini so fotografško dokumentirani. — V. K.

PLANINA SUHA, Radovljica. — Na temeljih stare vojaške karavle je predvidena postavitev lesene brunarice —

bivaka za namene LD Stara Fužina. — V. K.

PODKOREN, Jesenice. — Na obcestni fasadi prenovljene stavbe Podkoren št. 18 je bila na mestu stare freske naslikana nova freska (s starim motivom Marijinega kronanja (restavrator Tone Marolt in Boge Dimovski). — V. K.

PODVRH 24, Sevnica. — Na pobudo Kulture skupnosti občine Sevnica je ZVS Celje dokumentiral kozolec v okviru velike kmetije Jazbec Ivana v Podvrhu 24. Kozolec je zasnovan kot dvojni kozolec — toplar, nastal je leta 1844 in sodi med največje tovrstne stavbe na območju občine Sevnica. Ima štiri pare oken, na čelnih strani poteka v višini »brane« leseni gank. Posebnost kozolca je osrednji hodnik, ki ga v teh krajih imenujejo »šulbeh«. V delu, ki je obrnjen

Sl. 65. Podkoren 18, obnovljena freska na obcestni fasadi

Fig. 65 — Podkoren 18, renewed fresco on a road-side façade

proti hiši ima na notranji strani z obdelanimi deskami obit prostor, ki ga imenujejo »ahker« (kašča). Se do druge svetovne vojne so v tem prostoru shranjevali živila (žito, meso), vendar so ka-sneje to funkcijo kozolca opustili, ker so se pojavile kraje, obstajala pa je tudi nevarnost požara.

Kozolec je lastnik v letu 1986 deloma obnovil v lastni režiji, za leto 1987 pa predvidevamo celovito sanacijo strehe (slamnata kritina), ostrešja in nekaterih drugih poškodovanih delov kozolca. Akcijo bo finančno podprla občinska KS in KSS. — V. H.

PREDDVOR, Kranj. — Na parc. št. 334/40 in 388/2 je predvidena gradnja stanovanjske hiše; na parc. št. 336/6 k. o. Breg ob Kokri je »na črno« zgrajena drvarnica (upravni organi »vključijo« k reševanju takšnega spornega primera med sosedji v povsem novem, urbaniziranem delu naselja kar spomeniškovarstveno službo!).

Izdelana so bila etnološka konzervatorska izhodišča za UZ Preddvor, ki zajema naselja Preddvor, Breg ob Kokri, Mače, Potoče, Novo vas, Možjanci in severni del Tupalič. — V. K.

PRILOZJE H. ŠT. 10, Metlika. — Domačija locirana ob vstopu v naselje, predstavlja značilno, a danes silno redko, ljudsko stavbarstvo v nižinskem svetu Bele krajine. Sklop oblikujejo stanovanjska hiša, hlev, pod in svinjaki, dopolnjuje jo kal. Vsi objekti so leseni in pokriti s slamnato kritino.

Dela na objektih so načrtovana za celo štiriletno obdobje. V letu 1986 je bila dotrajana slamnata kritina na stanovanjski hiši zamenjana z novo, zamenjana je bila kapna lega na vzhodni stranici objekta, zamenjanih je bilo nekaj špirovcev. — M. D.

PRISTAVA, Tržič. — Upravno-pravni postopek lastništva še ni urejen, opredeljena pa je namembnost prostorov: muzejska predstavitev kašče v pritličju in živa društvena kulturna dejavnost v nadstropju. Izdelani so načrti za nadomestne sanitarije in to v pritličnem delu Primožkove stanovanjske hiše. — V. K.

RAVNE NAD CERKNIM. — V sklopu domačije na Ravnah je pet objektov: stanovanjska hiša, kašča, hiša za goste, hlev s senikom in kozolec. Vsi objekti so imeli slamnato kritino, ki smo jo v zadnjih letih obnovili na stanovanjski hiši in kašči. Lani je bil na vrsti hlev s senikom. To je mogočen objekt pravokotnega tlora, ki je v pritličju zidan, zatrepe pa ima lesene. Pokrit je bil s slamnato streho, ki pa je zaradi dotrajnosti zelo propadla. Obnoviti je bilo treba kritino in tudi dve tretjini strešne konstrukcije. Za tako veliko streho (ca. 200 m²) v bližnji in daljnji okolici ni bilo mogoče nabaviti dovolj slame, zato smo se odločili streho prekriti z azbestno - cementnimi špičniki. Slamo, ki smo jo uspeli najti, pa bomo naslednje leto uporabili za prekritje hiše za »gostove«. — B. Z.

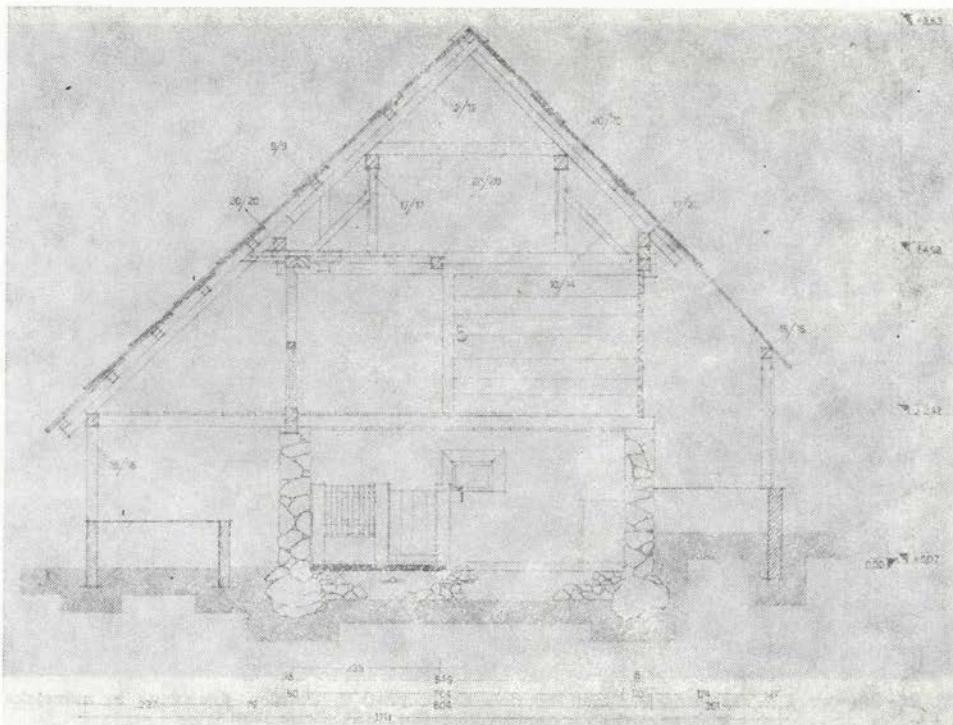
RENKOVCI. — Ob potoku mala Ledva je ohranjen tipični primer nadstropnega zidanega mlina. Mechanizem ni ohranjen. Mlin kot arhitekturna dediščina predstavlja prostorski poudarek v krajini in na koncu vasi. Ker je objekt dobro ohranjen, smo mnenja, da ga je mogočno ohraniti in primerno sanirati za stanovanjske ali gospodarske namene. — J. S.

RIBČEV LAZ, Radovljica. — Zavod ni izdal strokovnega mnenja (soglasja) za postavitev začasnega lesenega pastirskega bivaka na pašniku Belava na gozdnih poseki na severni strani Bohinjskega jezera; zavod ravno tako ne soglaša s spremenjanjem zunanjega videza in okolice t. i. Pirčeve vile na severovzhodni obali jezera. — V. K.

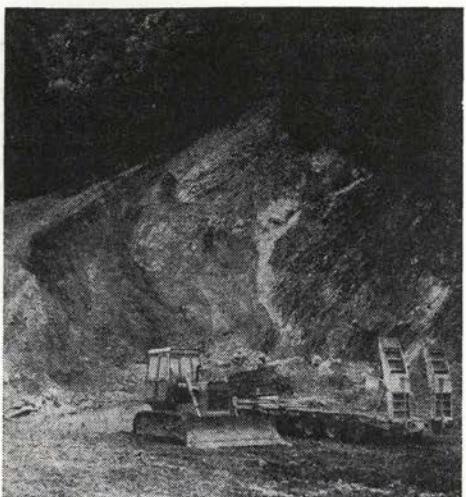
ROGATEC 5, Šmarje pri Jelšah. — V Spominskem muzeju Rogatec sta ZSV Celje in Društvo za ureditev spominskega muzeja Rogatec nadaljevala z akcijo izgradnje muzeja na prostem po začrtanem srednjeročnem planu in pri tem v letu 1986 realizirala več nalog, kot jih je bilo predvidenih v letnem planu. Opravljenih je bilo vrsta del, ki so prispevala k izoblikovanju končne podobe muzeja in tudi takšnih, ki bodo omogočila njegovo nadaljnjo muzejsko in turistično-rekreativno funkcijo.

Najprej je ZSV Celje izdelal dokumentacijo za prestavitev svinjaka, nato pa je zasebni obrtnik postavil stavbo na izbrani lokaciji, vaški krovci pa so jo prekrili s slamo. Sočasno je potekala gradnja muzejske pisarne, ki je po obliki prilagojena zunanjji podobi muzejskih stavb. Prestavili smo električne drogove in napeljali zemeljski kabel, v muzejsko pisarno vgradili elektro omarico in instalirali glavne električne razvadove. Odprtlo lopo in del hleva smo obili z deskami, nov opaž pa so dobine svisli na stanovanjski hiši in kozolcu.

Muzejska zbirka je bogatejša za dve leseni skrinji, mentergo in »tobl«, zibelko, šivalni stroj, stare slike in nekaj uporabnih predmetov za kuhinjo. Mizar je po načrtih izdelal stopnice za nadstrešje, posteljo, klopi, mizo in omaro, ker se avtentičnih predmetov ni dalo več dobiti oziroma so bili zelo slabo shranjeni.

Sl. 66. Studor 11, prečni prerez gospodarskega poslopja (risba Aleš Šeligo)
Fig. 66 — Studor 11, transverse section of a farm-building (drawing by Aleš Šeligo)

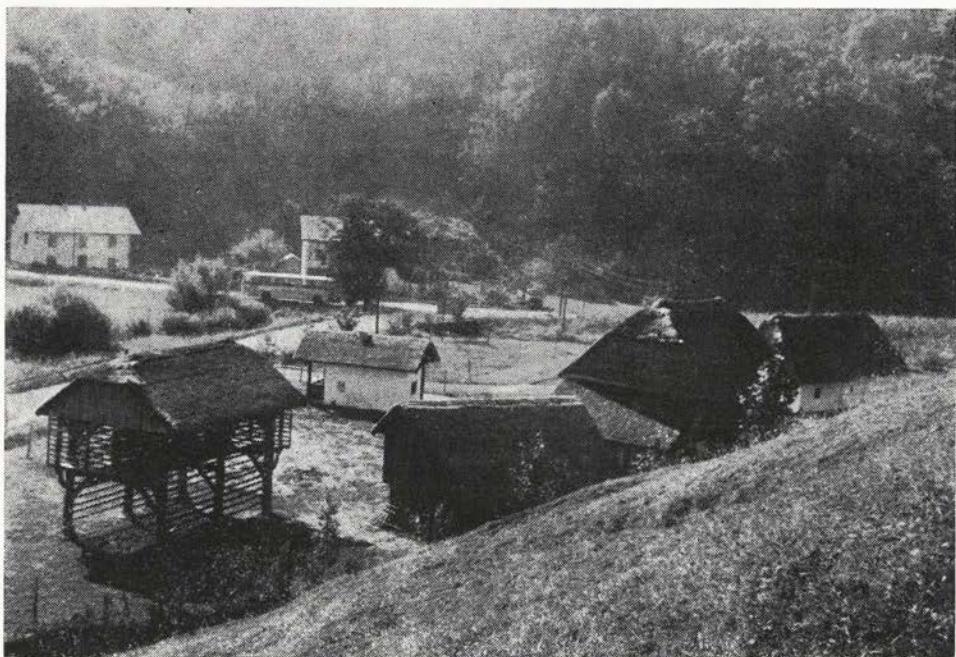
Sl. 67. Studor, gradbena mehanizacija na melišču pod goro Studor

Fig. 67 — Studor, building mechanisation on the scree beneath the mountain Studor

Vrsta posegov na spomenikih in v območju muzeja je bila povezana z bodočo namembnostjo muzeja in z raznimi dejavnostmi, ki naj bi zagotovile njegov nadaljnji obstoj. Med drugim smo pripravili izhodišča za postavitev čebelnjaka, dogovorili smo se glede delne preureditve hleva v sodobno vinsko klet, vodilni člani društva pa so pripravili okvirni program za delo muzejskega oskrbnika. — V. H.

SENOŽETE NAD RIMSKIMI TOPLICAMI, Laško. — S 7. junijem 1986 je ZSV Celje ob uspešnem sodelovanju Kulturne skupnosti Laško zaključil obnovno Aškerčeve domačije. V celoti smo obnovili in muzejsko prezentirali staro stanovanjsko, kašča (ajhker) je dobila novo slavnato kritino in leseno ograjo, prislonjena prešnica pa lesene stene, ki smo jih v celoti premazali s sadolinsom.

Na stanovanjski hiši so potekala obsežna gradbeno sanacijska dela, ki so

Sl. 68. Rogatec 5 — Spominski muzej Rogatec. Od l. proti d. kozolec, društvena in muzejska pisarna, svinjak, hlev in hiša (foto ZSV Celje 1986)

Fig. 68 — Rogatec 5, the Rogatec Memorial Museum. Left to right: a hayrack, the society and museum office, a pig-sty, a stable and a house (photo: Institute for Monument Conservation, Celje, 1986)

obsegala obnovo strehe, namestitev strešnih žlebov, zaščito stavbe proti vlagi, sanacijo poškodovanih zidov na zunanjščini in v notranjščini, namestitev novih podov, napeljavo elektroinštalacij in ureditev sanitarij za potrebe muzeja, beljenje stavbe, popravilo in zaščito stavbnega pohištva in postavitev slavistične in etnološke razstave. Večina del je bila opravljenih do slavnostnega praznovanja 130-letnice rojstva pesnika Antona Aškerca. V jeseni istega leta smo z mat lakom za parket polakirali še lesene podnice v muzejskih prostorih. Zaradi pomanjkanja časa in številnih obiskov nismo uspeli premazati opečni tlak s kameno vodo in impregnirati stavbno pohištvo z insekticidi.

Med nadaljnje skupne akcije ZSV Celje in KS Laško sodi še izdaja obsežnega propagandnega gradiva, kot so vodnik po domačiji in razstavi, razglednice, spominki in izdelava ustreznih informativnih tabel ob cestnih odcepih. Z lastnikom domačije bomo sklenili dogovor o ustrezni prodaji gradiva in o ureditvi gostišča pod vejo (puščank). Vsa ta dela bomo predvidoma zaključili v letu 1987. — V. H.

SKOMARJE 1, 2, Slovenske Konjice. — V letu 1987 bo ZSV Celje v sodelovanju z lastnikom (Skomarje 1 — Karel Ošlak, Skomarje 2 — Ignac Ošlak) organiziral začetek obnove znamenitih Ošlakovih žage, mizarske delavnice in kovačnice. Akcija bo potekala skozi vse srednjeročno obdobje, finančno pa jo bodo podprtli KSS, OKS Slovenske Konjice in Unior Zreče. Najprej bomo obnovili strehe, s tem da bomo star in poškodovan bobrovec zamenjali z novim, nato pa bodo prišli na vrsto glavni mehanizmi vodnega pogona.

Glavni problem nadaljnega ohranjaanja spomenikov je v nejasni bodoči funkciji, saj nobeden od lastnikov nima zagotovljenega naslednika, ki bi še v prihodnjih letih žagal, mizaril ali koval na vodni pogon. Njuni otroci so se izšolali in odšli z doma in nobeden izmed njih (vsaj za zdaj) nima namena prevzeti kmetije in nadaljevati s hišno obrtjo. Zato je namen skupne obnovitvene akcije mnogo širši: na vsak način želimo doseči tudi to, da obrt na Ošlakovih domačij ne bi zamrla. — V. H.

SLOVENSKA VAS 1, Trebnje. — V sklopu dogajanj okrog Kozlevčarjeve zbirke (slike, pohištvo, arheološki predmeti, etnološki inventar), ki je bila razglašena z odločbo že leta 1984 za spomeniški objekt, je zavod v sodelovanju z Dolenjskim muzejem koncem leta 1986 pripravil usklajen predlog za začasno razglasitev stavbe in zbirke za kulturni spomenik. Lastnik zbirke Leopold Kozlevčar je zbirko podaril Cistercijanskemu samostanu v Stični.

Strokovno stališče zavoda in muzeja je bilo, da se zbirka ohrani »in situ« v prezentiranem kmečkem dvorcu kot del ponudbe občine Trebnje na kulturnem področju.

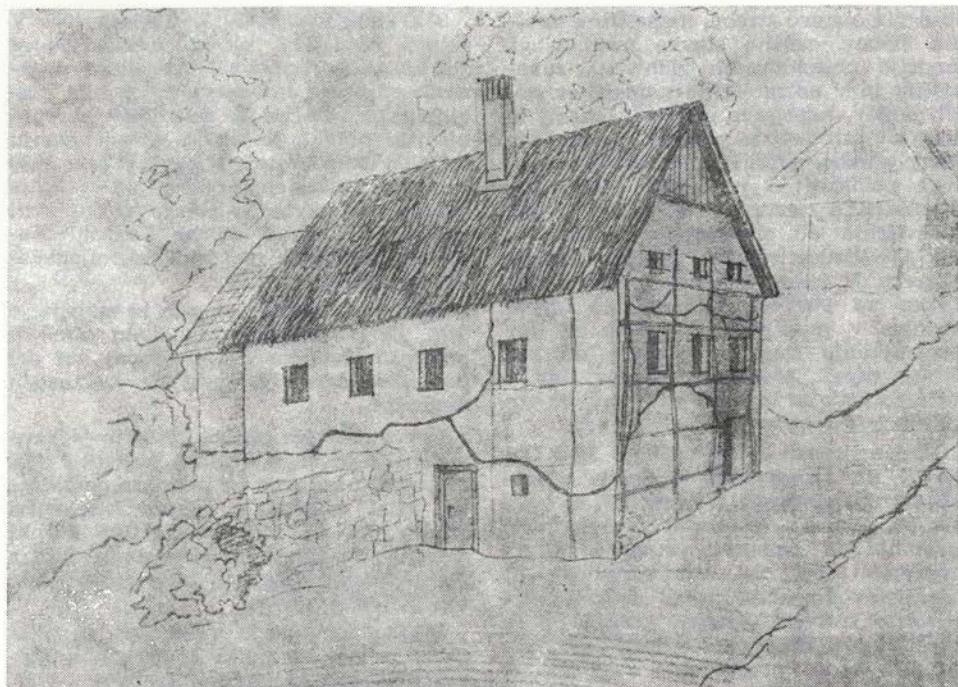
Upravni organ občine Trebnje je konzultiral Komite za kulturo in Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine ter izdal odločbo o začasni razglasitvi zbirke (ne pa tudi stavbe) in dovolil začasno hranjenje v samostanu Stična ter strokovno obdelavo, ki jo mora opraviti Dolenjski muzej.

Stavbo je zavod evidentiral za razglasitev kot etnološki spomenik v pripravi odloka za občino Trebnje. — M. D., J. G.

SPODNJA POLSKAVA. — Na terenskem ogledu smo ugotovili, da adaptacija objekta št. 28 (vaška gostilna), ni izvršena po naših navodilih, zato smo zahtevali, da se odstranijo oziroma popravijo detajli, ki so za vaško naselje tuji. — J. S.

SREDNJA VAS PRI ŠENČURJU, Kranj. — Na parc. št. 812/1 k. o. Luže je predvidena gradnja stanovanjske hiše. — V. K.

STARA FUŽINA, Radovljica. — Na parc. št. 733, 732/1 k. o. Studor je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše (st. št. 66), na območju Mostnice nad vasjo je predvidena gradnja več stanovanjskih hiš po predloženi lokacijski dokumentaciji in po usklajenih gradbenih načrtih. Za načrtovani lovski dom na parc. št. 1449/3 in za že zgrajeno drvarnico — garažo na parc. št. 1453/1 k. o. Studor, obe v sosedstvu Zoisovega gradu, sta bili izdani negativni mnenjeni. — V. K.

Sl. 69. Slap ob Idrijci 15, Kosmačeva domačija, študija oblikovanja prizidka

Fig. 69 — Slap ob Idrijci 15, the home of Kosmač, the study of the formation of the lean-to

STUDOR, Radovljica. — Na parc. št. 83 je predvidena gradnja garaže za kmetijske stroje z bivalnimi prostori, na parc. št. 130, 131 je predvidena obnova in povečava gospodarskega poslopja (objekt je arhitekturno dokumentiran), predvidena je adaptacija stanovanjske stavbe št. 18 ob predhodni predložitvi idejnih načrtov za obnovo, za stavbo št. 20 A pa ni bilo izdano potrdilo o kulturnem spomeniku, kot je to želel lastnik za to, iz gospodarskega poslopja preurejeno počitniško hišo. Na stavbi št. 16 se nadaljujejo obnovitvena dela, zbirajo se predmeti za muzejsko opremo stavbe ter urejajo dogоворi s tesarji za nadaljnjo restavriranje poškodovanih leseni sten, tal in stropov v »hiši«.

Izdano je bilo negativno mnenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na mestu stavbe št. 14 in hkrati predlagana nova lokacija na sosednjem zemljišču, parc. št. 65/1 k. o. Studor. S to lokacijo je soglašal tudi investitor, vendar se je pritožil zaradi plačila spre-

membe namembnosti zemljišča, ki naj bi jo po njegovem mnenju plačal zaradi zahtev in predlagane nove lokacije s strani spomeniškovarstvene službe. — V. K.

SUHA, Kranj. — Na parc. št. 391/2 in 80, 81 ter 92, 669/7 k. o. Suha je predvidena gradnja nadomestnih stanovanjskih hiš. — V. K.

SENČUR, Kranj. — Na parc. št. 780 je predvidena gradnja garaž za kmetijske stroje, na parc. št. 124/1, 124/2 k. o. Senčur pa stanovanjske hiše. Za naselje Senčur so bile izdelane urbanistične zaslove tudi z etnološkimi spomeniškovarstvenimi stališči varovanja kulturne krajine oziroma izhodišči za razširitev naselja: predlagana je smotnejša izraba stavbnih območij znotraj meja obstoječega naselja. — V. K.

ŠENTJANŽ NAD DRAVČAMI, Radlje. — Izdali smo navodila za obnovo stano-

vanjske hiše št. 59, s pogoji, da se ohrani stavbna masa z leseno čopasto streho in detajli na zunanjščini. — J.S.

ŠENTJERNEJ, Vratno 17. — Izvedli smo fotodokumentacijo domačije, predvsem lesene stanovanjske hiše. Ker je domačija zapuščena, hiša pa odprta, smo na zavod prenesli nekaj drobnih predmetov in hišne listine. — M.D.

ŠKRLJEVO 6, Trebnje. — Zavod je izdelal popolno arhitekturno topografijo zapuščene stanovanjske hiše v sklopu obnovljene kmetije v sredini vasi Škrljevo. Ker ni videti, da bi hiši lahko namenili ustrezno funkcijo, je restavrator zavoda ob pomoči konservatorskega tehnika in študentke specialistke za restavratorstvo po strokovnem postopku snel pet poslikav. Močno ogrožene stenske slike velikosti 90×135 cm smo pre-

peljali v začasne delovne prostore v Narodni dom v Novem mestu. Akcija restavriranja se bo nadaljevala v letu 1987.

Pri delu je sodelovala ekipa: Anton Miklavžin, Zdenka Salmič-Pojatina, Franci Aš. — M.D.

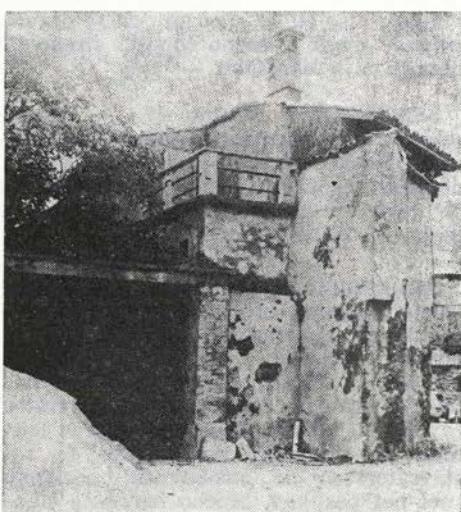
ŠMARJE H. ŠT. 6, Novo mesto. — Pritlična, lesena in s slamo krita stavba stoji ob cesti, ki vodi iz Šentjernea v Pleterje in v ambientu podružnične cerkve Marijinega rojstva. Obnovitvena dela na stanovanjski hiši so bila načrtovana za leta 1988—1990, a zaradi do trajanosti slamnate kritine, smo z njimi pričeli že v letu 1986. Tako je bila spomladti tega leta zamenjana stara slamnata kritina z novo. — M.D.

SMARTNO, Nova Gorica. — Sodelovali smo v procesu organiziranega procesa prenove naselja, ki teče pod vodstvom Odbora za revitalizacijo. Premi-

Sl. 70. Smartno v Brdih, JV obzidje, ureditev fasade in preboj v klet

Fig. 70 — Smartno v Brdih, the south-east walls, the façade outlook and the break-through into the cellar

Sl. 71. a, b Smartno, JV obzidje, stanje pred obnovo

Fig. 71 — a, b — Smartno, the south-east walls, situation before the restoration

ke v prenovi razodeva predvsem nastalo povpraševanje po posameznih objektih za obrtniško, gostinsko in kulturno ponudbo. Sklenjene so bile pogodbe za gostinsko ponudbo v stolpu arhitektov (št. 62), za obrtniško ponudbo v malem stolpu (umetno usnjarištvo in boutique oblačil) in za menažerstvo. Med dose danjimi uporabniki je bilo aktivnejše DLUSP, ki je pripravilo več prieditev, srečanij in izmenjav. Končno je Smartno uvrščeno v srednjeročni plan za ureditveni načrt.

Izdelali smo sanacijske in prezenta cijske projekte za stanovanje in delavnico usnjene galerije v hiši št. 15.

Izdelali smo načrt in postavili ploščo prof. E. Smoletu, pobudniku revitalizacije. Postavitev so financirali DLUSP, F. Kaver in zavod.

Izdelali smo načrt za ureditev prostorov za manjši gostinski lokal vključno z opremo v hiši št. 62.

Ob posegih imetnikov v območju zahodnega vhoda smo sprožili akcijo za celotno ureditev območja in izdelali idejni projekt.

V dogovoru in v sklopu določb pogodbe z lastniki domačije št. 32 smo odstranili z JV obzidja neustrezne prizidke; z obzidja sneli dotrajane in nenotne omete; sondirali gradbeno zgo

dovino ter obzidje na novo ometali z grobim ter finim, zalikanim ometom po zgledu že izvedene konservatorske akcije prezentiranja stolpa s h. št. 13 in vhodnega vhoda v naselje; dokončali prezentacijska dela v kleti, ki je s pogodbo oddana za družbene namene — za občasne pogostitve; uredili del dvorišča, ki je prav tako namenjen družbeni rabi; sanirali dvoriščni porton ter izdelali projekte in smernice za obnovitvena dela, ki so jih izvajali lastniki objekta sočasno s konservatorsko akcijo in obnova no tranjščine in tržnih fasad.

Recentnejše prizidke na zunani strani obzidja smo odstranili ter s tem omogočili nadaljevanje prezentacije poteka obzidja v katerem pa nismo našli prič obrambnih funkcij (strelne cine, line). Nasprotno, s preučevanjem zidu smo prišli do ugotovitev, da se je avtentični obrambni zid ohranil le do višine kletne etaže (poševni, oporni zid) na njegovih ostalinah pa je bilo kasneje izvršenih več nadzidav.

Za potrebe kleti za občasno pogostitve smo izvedli nujno potreben vhod s tržne strani v klet s prebojem zidu pod na novo vzpostavljenim centralnim dvo ramnim stopniščem po lokalni tipiki vhodov v klet. Zamenjali smo dotrajane tlake v kleti (kleti pripada del z lesenim stropom in del z banjasto obokanim stro

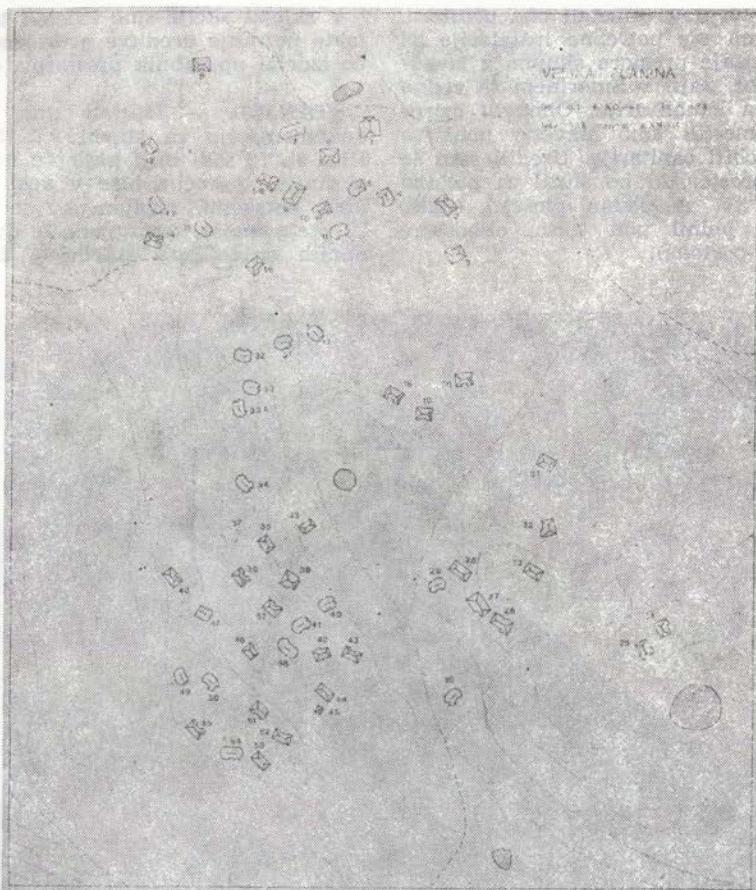
pom) ter na novo ometali oba prostora. Izvedli smo vse potrebne inštalacije za funkcioniranje prostora skupno z izvedbo greznice, kajti v Šmartnem še vedno ni urejena kanalizacija. Obnovili oziroma nadomestili smo stavbno pohištvo ter usposobiti sanitarije. Uredili smo še zunanji prostor, ki bo služil za poletno ponudbo kot razgledna ploščad (tlaki, porušenje polnil pod traso, obnovitev uvoznega portona).

V sklopu akcije smo izdelali tudi projekte notranje ureditve prostorov, ki jih bo izdelal uporabnik prostorov. — B.Kl.

ŠTANJEL. — Izdelali smo tehnično dokumentacijo za stavbi št. 12 in 28. Hiša št. 12 sodi med najlepše in najbolj ohranjene baročne hiše v vasi z mestnimi potezami, medtem ko je hiša št. 28 preprostejša, sestavljena iz dveh nekdanjih enoceličnih stavb. — B.Z.

Sl. 72. Smartno, JV obzidje, prezentacija obzidja
Fig. 72 — Smartno, the south-east walls, the presentation of the walls

Sl. 73. Velika planina, skica objektov
Fig. 73 — Velika Planina, sketch of the buildings

TUPALIČE, Kranj. — Na parc. št. 202/4 je predvidena gradnja prizidka k delavnici, na parc. št. 11.10 k. o. Tupaliče pa gradnja nadomestnega gospodarskega poslopnja. — V. K.

TURNIŠČE, Murska Sobota. — Izdali smo mnenje za obnovo mlina v Cvetni ul. 14 Premošča Ivan. Zaradi nove tehnologije se lahko objekt dozida na zadnji čelni strani, vendar v isti višini in v istem strešnem naklonu, kot je obstoječi. — J. S.

UKANC, Radovljica. — Izdana so bila izhodišča in korekture k načrtom za ob-

novu počitniškega doma na parc. št. 1772/4, 1772/3 k. o. Studor. Območje leži v TNP. — V. K.

USKOVNICA, Radovljica. — Zavod je obvestil pristojne občinske in republiške organe o tem, da zavod ni bil obveščen oziroma ni sodeloval pri pripravi izhodišč za gozdno cesto, ki se gradi iz Srednje vasi na planino Uskovnico. Hkrati smo opozorili, da z odkopanim materialom z gradbišča ceste na Uskovnico zasipavajo zemljišče (t. i. Velles) pod vasjo Studor ter hkrati nezakonito odvažajo in uničujejo meliča pod goro Studor. Območje leži v TNP. — V. K.

VELIKA PLANINA, Kamnik. — Fotodokumentiranih je bilo 58 planšarskih koč na planini (parc. št. 741/1 k. o. Črna) in izdelan spomeniškovarstveni inventarni elaborat z osnovnimi podatki o stavbah: ime in številka objekta, parc. št., z. k. vložek, lastnik, gradbeni material, naklon strehe, namembnost, skica tlorisa in fotografija koče ter skica objektov na planini. — V. K.

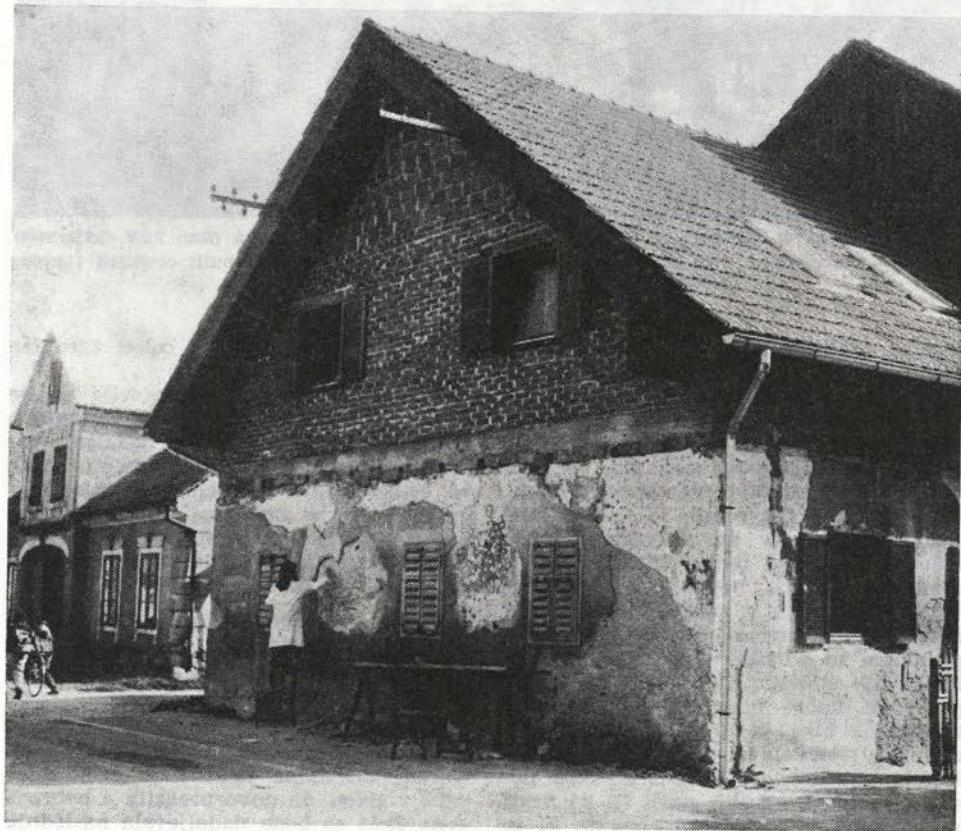
VISOKO, Kranj. — Na parc. št. 947 k. o. Visoko je predvidena gradnja drvarnice in zajčnika. — V. K.

VOGLJE, Kranj. — Na parc. št. 21/1 in 55/1 k. o. Voglje je predvidena gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja. — V. K.

VOKLO, Kranj. — Na parc. št. 1264/4 k. o. Voglje je predvidena gradnja garaže za kmetijske stroje.

ZSV v Kranju je v letu 1980 izdal strokovno mnenje za obnovo stanovanjske stavbe Voklo št. 36. V letu 1986 je investitor to stavbo porušil in na njem mestu zgradil novo hišo, potem pa je za že opravljen poseg oziroma da že zgrajeno stanovanjsko hišo želel dobiti »pozitivno strokovno soglasje«. — V. K.

VRANSKO 42, Žalec. — V letu 1986 je Zavodu za spomeniško varstvo Celje le uspelo pregovoriti člane Odbora za varstvo naravne in kulturne dediščine pri Kulturni skupnosti Žalec, da izglasujejo potrebna sredstva za nekaj manjših akcij na območju njihove občine. S

Sl. 74 Vransko 42, snemanje poslikave iz 19. stol. (foto ZSV Celje 1986)

Fig. 74 — Vransko 42, taking-off of the 19th century wall paintings (photo: Institute for Monument Conservation, Celje, 1986)

Sl. 75. Zavodnje 43, Kavčnikova domačija, rekonstrukcija zidanega hleva (foto ZSV Celje 1986)
Fig. 75 — Zavodnje 43, the Kavčnik home, reconstruction of the stone-built cowshed (photo:
Institute for Monument Conservation, Celje, 1986)

tem so odobrili denar tudi za snemanje delno odkritih poslikav na stanovanjski hiši Vransko 42. Dela je opravil Restavratorski center iz Ljubljane pod vodstvom restavratorja Aleša Sotlerja. Z ožje cestne fasade so sneli dve večji in eno manjšo poslikavo, vse izvedene v al secco tehniki. Od večjih je le eno moč razpoznavati (motiv sv. Florjana), medtem ko je druga toliko uničena, da je svetniška podoba nejasna. Manjša slikarija (angel) je v zadovoljivem stanju in z njeno restavracijo ne bo težav. Vse poslikave so po naši oceni iz druge polovice 19. stoletja. Do leta 1985 jih je prekrival debel omet in šele obsežna adaptacija hiše, ki jo v soglasju s spomeniško službo vodi lastnik, je odkrila fasadno poslikavo. Ob tem smo na povsem spodnjih ometih našli še tri vrste vogalnih poslikav (šivani robovi), ki so očitno iz 18. stoletja. Vse kaže, da se ta poslikava navezuje na temeljno substanco hiše in k njej dograjenega gospodar-

skega poslopja, ki sta v celoti zgrajena v baročnem slogu.

Kakšna bo končna prezentacija stavbe in katera poslikava bo krasila zunanjščino hiše, bodo odločile še nadaljnje raziskave in celovita dokumentacija hiše, ki bodo osnova za konservatorski program. Le-ta bo žal moral upoštevati tudi nekatere napake iz preteklosti, ki jih bo zelo težko uskladiti z zdajšnjim vedenjem o pomenu spomenika. — V. H.

VRBA, Jesenice. — Na parc. št. 662 je predvidena postavitev kozolca z lopo, med parc. št. 641/1 in 642/2 k. o. Zabreznica pa obnovitev vrtne ograje. — V. K.

VUKOVSKI DOL, Maribor. — Začela so se sanacijska dela na zidanici št. 18. Zaradi dotrajane kritine je bila zidanica v celoti na novo prekrita z bobrovcem. Dela se bodo nadaljevala naslednje leto. Predlog obnove in sanacije objekta je izdelal dipl. ing. Vukašin Ačanski. — J. S.

ZABREZNICA, Jesenice. — Na parc. št. 119/3, 119/8 k. o. Zabreznica je predvidena gradnja stanovanjske hiše. — V. K.

ZALOG, št. 19. — (Občina Postojna), je pravokotnega tlorisa, pritlična in je krita z bobrovcji. Izdelali tehnično dokumentacijo. — B. Z.

ZAJAMNIKI, Radovljica. — Na parc. št. 1003/95 k. o. Srednja vas je predvidena gradnja nadomestnega pastirskega (t. i. Pavovčovega) stanu, na parc. št. 1003/122 pa gradnja nadomestnega počitniškega objekta, ki je bil zgrajen leta 1936. Območje leži v TNP. — V. K.

ZAVODNJE 43, Velenje. — V letu 1986 je ZSV Celje uspel pridobiti izvajalca (Čeh Anton in Bojan) za rekonstrukcijo zidanega dela hleva, ki je stal v podaljšku obstoječega stanovanjskega poslopja Kavčnikove domačije. Akcija je potekala na osnovi načrta rekonstrukcije Kavčnikove domačije, ki ga je izdelal zavod in na osnovi sprotnih pregledov in raziskav terena. Le-te je lahko predstavnik zavoda opravil le ob postopnem odstranjevanju nasute zemlje in izkolu gradbene jame.

Po prvotnih domnevah, ki so temeljile na načrtu iz leta 1975, bi naj bil hlev dolg 9 m, toda dovolj širok izkop gradbene jame je pokazal, da je bil hlev dolg samo 735 cm in širok toliko kot smo pričakovali: 550 cm. Do napake je očitno prišlo že leta 1975, ko so k dolžini hleva pri meritvah pomotoma priseli še odprtlo lopo. Široka je bila (po letošnjih raziskavah terena in temeljev hleva) 180 cm in dolga toliko kot je bil širok hlev, saj se je z enokapno streho prislonila k njegovi zatrepni fasadi.

Po najdenih tlorisnih dimenzijah hleva smo temu ustrezno prilagodili tudi njegove vhodne odprtine na južni fasadi, ki so bile v načrtu zaradi prej omenjene napake vrisane drugače. Pri tem smo naleteli na višino praga prve-

ga vhoda, tako da smo lahko določili širino (90 cm brez lesene podboje) in višino obeh vhodov (160 cm brez lesene podboje). Na osnovi fotografij prvotne zaslove domačije smo določili tudi položaj prezračevalne line, ki je bila nekako na sredi med obema vhodoma in 130 cm od tal, velika pa je bila 30 × 20 cm.

Precej težav smo imeli pri določitvi višine zidu, saj je bil ta problem tesno povezan z iskanjem temeljev hleva. Šele, ko smo našli tla v hlevu in nivo zemljišča pred njim smo lahko določili višino zidu. Tudi tu smo si pomagali s starimi fotografijami: na nekaterih posnetkih se jasno vidi, da s podesta (pred vhodom v stanovanjski del stavbe) vodita na lesen gank dve stopnici; torej je bil zid hleva za približno 37 cm višje od nivoja kamnitih stopnic na južni strani (7 cm so bili debeli plohi podesta, ki so se na eni strani naslanjali na kamnite stopnice, na drugi pa na nosilni tram, vsaka stopnica pa je navadno visoka 15 cm). Z dokaj avtentično rekonstrukcijo zidu smo dosegli osnovo za nadaljnjo rekonstrukcijo lesenega dela gospodarskega poslopja, ki je vseboval »gumno«, »parno« in odprtlo lopo ter ostrešje, ki se bo konstrukcijsko povezalo z obstoječim ostrešjem nad stanovanjskim delom osrednje domačijske zgradbe. Predvidevamo, da bomo z deli nadaljevali leta 1987. — V. H.

ZGORNA BESNICA, Kranj. — Na parc. št. 111/2, 113/2 k. o. Zg. Besnica je bila »na črno« zgrajena počitniška hiša; z novimi, sprejetimi načrti družbenega plana občine je to zemljišče opredeljeno kot stavbiščno območje. — V. K.

ŽELEZNE DVERI, Ljutomer. — V letošnjem letu so se začela obnovitvena dela na zidanici št. 11. Po delni zamenjavi dotrajane strešne konstrukcije je bila zidanica na novo prekrita z opeko. Tehnično dokumentacijo za obnovo ostrešja je izdelal v. g. t. Jože Požavko. — J. S.

Umetnostna, arhitekturna in urbanistična dediščina

Avtorji:

- A. H. — Andrej Hudoklin, ZVNKD Novo mesto
 A. K. — Alenka Kolšek, ZVNKD Celje
 A. M. — Anton Miklavžin, ZVNKD Novo mesto
 A. V. — Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 B. B. — Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje
 B. Kl. — Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica
 B. P. — Branka Primc, ZVNKD Celje
 B. Z. — Branko Zbačnik, ZVNKD Gorica
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Gorica
 F. C. — dr. France Curk, ALU
 I. M. C. — dr. Iva Mikl-Curk, Z SRS VNKD
 I. S. — dr. Ivan Stopar, ZVNKD Celje
 J. G. — Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto
 J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 M. I. — Mira Ivanovič, ZVNKD Novo mesto
 M. H. — Marlenka Habjanič, ZVNKD Maribor
 M. E. — Modest Erbežnik, LRZVNKD
 M. T. — Marian Teržan, ZVNKD Maribor
 R. Č. — Robert Červ, ZVNKD Gorica
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Gorica
 S. H. — Sonja Hoyer, MZVNKD Piran
 T. B. — dr. Tatjana Bregant, FF
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Gorica
 Z. P. — Zorko Pelikan, ZVNKD Gorica

BELTINCI. — S sredstvi KSS in OKS smo prenovili del ostrešja in opečne kritine na severnem grajskem krilu. Zaradi komplikirane vezave povsem do trajanega ostrešja ob razpadajočem dimniku smo dimnik v kotu porušili in ga pod streho zaprli. — A. V.

BOGENŠPERK. — V okviru akcije za obnovo gradu Bogenšperk so bili v letu 1986 izvršeni naslednji posegi: obnovljeno in na novo prekrito je bilo ostrešje zahodnega trakta, po načrtih ing. arh. O. Jugovca je bila obnovljena notranjščina II. nadstropja južnega trakta in okroglega jugovzhodnega stolpa, kjer bo osrednja geodetska zbirka Slovenije.

Opravljeni so bila zemeljska dela za ureditev okolice gradu in asfaltirano parkirišče pred gradom. — M. E.

CELJE. — Ob zaključku leta 1986 je SSS Celje pričela prenovo stavbe **Tomšičev trg 18**. Gre za prvo mestno hišo, ki jo je Friderik Celjski podaril Celjanom ob podelitvi mestnih pravic. V kasnejših obdobjih, posebno v baroku, je bila stavba temeljito prezidana. ZSV je opravil raziskave v notranjščini, zunanjščina pa bo sondirana v letu 1987.

Na osnovi izdelanih spomeniškovarskih izhodišč ter delnih raziskav so se pričela obnovitvena dela na stavbi **Stanetova 4**. Lastnik in investor — Kovinotehna-Železninar, je pokazal izreden posluh za spomeniškovarske lastnosti objekta in celovito prezentacijo vseh pomembnih arhitekturnih sestavin in elementov. Obnovljena bo tudi celotna lesena oprema trgovine tako, da bo mesto ponovno pridobilo edinstven historični interier iz konca 19. stoletja.

Obsežna prenovitvena dela so se vršila tudi na stavbnem kompleksu **Zidanškove 1, 3** — **Okopi** ter bodo predvidoma končana v naslednjem letu. Stavba Zidanškova 3 bo prezentirana v vsej njeni celovitosti in historični pričevalnosti.

V preteklem letu so bila končana prenovitvena dela na stavbi **Tomšičev trg 8**. To je drugi objekt na Tomšičevem trgu, kjer je bila izvedena celovita prenova stavbnega sklopa štirih traktov z notranjim dvoriščem. Načrti za prenovo objekta so bili narejeni še pred izdelavo Zazidalnega načrta za prenovo starega mestnega jedra Celja, zato nismo uspeli uveljaviti nekaterih načel prenove o izrabi podstrešij v bivalne namene. Izvedene so bile številne, oblikovno neenotne strešne odprtine ter povsem neustrezen dostop do podstrešja. Prenovljen objekt je izpostavil tudi problem vidne plinske napeljave, ki krni estetsko vrednost arhitekturnih sestavin.

Ob dosti uspešno zastavljeni in izvajani prenovi stavbnega fonda, ki je v upravljanju SSS Celje, pa se kažejo veliki problemi pri prenovi objektov, ki so v privatni lasti. **Zidanškova 20**, kjer se je v preteklem letu pričela prenova, predstavlja primer, kjer finančna

sredstva izjemoma niso bila problem, pa vendar ZSV ni uspel uveljaviti spomeniškavarstvenih pogojev in zavreti lastnikove samovolje. Tako je od prvotne stavbne substance iz okoli l. 1800 ostala le prednja fasadna stena s stopniščnim stolpom in bo na zazidalni parceli zidan povsem nov objekt.

V preteklem letu je bilo izvedenih nekaj večjih adaptacijskih posegov in obnov zunanjščin, kot na Cankarjevi 2, Prešernovi 12, Stanetovi 14, Zidanškovi 9, končani pa sta bili tudi dve novo-gradnji. Prva je nadomesten poslovno stanovanjski objekt na Trgu V. kongresa 10, druga pa stanovanjska stavba na Muzejskem trgu 5. Stavbi sta s svojimi gabariti kvalitetno včlenjeni v historično stavbno strukturo obeh trgov.

V skladu s programom ureditve pešcone v starem mestnem jedru je bilo v letih 1985 in 1986 izvedeno tlakovanje celotne poteze Prešernove ulice, v okviru zunanje ureditve poslovnostanovanjskega objekta LB pa še dela Savinove ul. in tržnice. Pri tlakovjanju je bila uporabljena kombinacija velikih granitnih kock, ki so bile ohranjene pod asfaltno preobleko ter betonskih plošč. Uporaba historičnih materialov pomeni korak naprej v težji vseh načrtovalcev prenove po avtentičnejši podobi starega mestnega jedra.

ZSV je v preteklem letu izdelal spomeniškavarstveni elaborat k spremembam in dopolnitvam zazidalnega načrta neposrednega zaledja mesta — Gaberja. Elaborat je vseboval opis, valorizacijo in varstvene režime za stavbni fond ter mnenje glede nameravane dopolnilne pozidave ekološko problematičnega območja. — B. P.

V letu 1986 so sanacijska dela na celjskem Starem gradu, katerih skupna vrednost je znašala 13,936.642 din, obsegala urejevalna in prezentacijska dela v tistem delu jarka, kjer je bil v srednjem veku leseni most. Sredi jarka so bili na novo pozidani temelji razvaljenega opornega notranjega slopa. Na zahodni strani jarka je bilo urejeno mostišče, nekdanji vhodni stolp na robu grajskega jedra pa so pozidali do parapetne višine — tako pozidani zid naj bi markiral nekdanji vhodni obrambni stolp, obenem pa služil kot varovalna ograja ob mostišču. Urejeno je bilo tudi

mostišče ob kontraeskarpni grajskega jarka v predgradju. Tu je bila v polovični širini jarka pozidana železobetonska kontraeskarpa s kamnitnim licem (rekonstrukcija), obenem pa je bilo urejeno mostišče ob dostopu na novi most. Novi leseni most, ki se sredi jarka opira na rekonstruirani oporni stolp, je bil izdelan po načrtu dipl. ing. gr. Janeza Štupnika iz Ljubljane. Narejen je iz globinsko (tovarniško) impregniranega lesa tako, da posnema oblike starih lesenih vzdižnih mostov, vendar pri tem upošteva tudi sodobne varnostne predpise. — I. S.

V juniju in juliju smo raziskali zunanje vzhodno medzidje v grajskem jedu (sektor »L«), ki ga na zahodu zapira dvojno obzidje, na vzhodu pozidana škarpa nad notranjim grajskim jarkom (Pellikanova pot), na jugu vhodni stolp nad dvižnim mostom, na severu pa skrajni severovzhodni obrambni stolp grajskega jedra (sektor »K«). Celotna površina je bila razdeljena na 8 kvadrantov (kv. 16 m²). Bogate plasti s številnimi kulturnimi ostanki so bile v kv. I—IV v več slojih debele 6 m, medtem ko je bila v ostalih severozahodnih dveh kvadratih (kv. V in VII) živa skala že pod površino, v severovzhodnih dveh kvadratih pa so bili v ozkem prostoru med živo skalo in škarpo le posamezni fragmenti keramike kot vložki med pretežno ilovnatimi plastmi, s katerimi je bil zatrpan ta ozek prostor, ki zaradi svoje ožine ni bil primeren za izrabo. Te zatrpane plasti je na jugu zadrževal krake zid, ki se je na vzhodu naslanjal na škarpo, na zahodu pa pripenjal na živo skalo. Proti jugu pa je omejeval prej omenjeni veliki prostor v kv. I—IV in obenem tvoril del njegove severne stene. Sicer pa je ves prostor v kv. I—IV bil lociran v široko naravno vrzel v živi apnenčasti skali oziroma laporju, na vzhodu pa ga je zapirala pozidana škarpa, v kateri je bila svetlobna lina (zunanja odprtina 30 cm, notranja odprtina 130 cm, (višina ni ohranjena), ki je ves prostor osvetljevala. Bila je okoli 150 cm nad tlemi (spodnja točka linie: - 1010 cm pod ± 0 točko grajskega jedra, tla prostora — najnižja točka: - 1170 cm pod ± 0 točko grajskega jedra). Tla prostora so bila zravnana deloma z nastuti finega peska, deloma pa so bile izkoriščene za hladno površino ploske po-

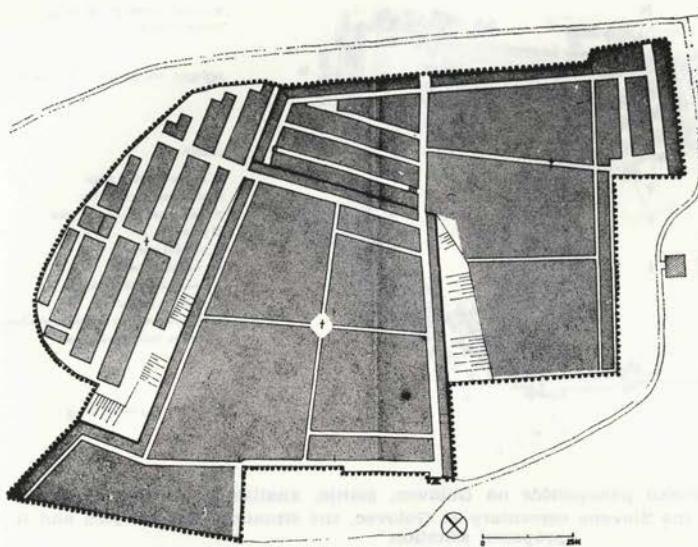
vršine žive skale, za odvodnjavanje pa med njimi izklesan žleb, ki je držal iz prostora skozi škarpo ozidje v grajski jarek. Ves prostor je bil prekrit s tramovi zasidranimi v ležiščih v škarpi, na nasprotni strani pa so tramovi sloneli na živi skali, za enega od njih je ohranjeno posebej izklesano ležišče. Nad njimi je bila hodna površina (ca. — 670 pod ± 0 točko grajskega jedra) ob branikih, ki so bili v tej liniji tudi najvzhodnejša obrambna zapora grajskega jedra. V južnem delu škarpe je eden od prsobranov še fragmentno ohranjen, medtem ko je v severnem delu škarpo ozidje močno porušeno. Po najdenem gradivu moremo sklepati, da je ta škarpa nad notranjim obrambnim jarkom nastala v pozrem gotskem obdobju druge polovice 15. stoletja. To obdobje smo tako po gradivu, kot po gradbenih posegih mogli razdeliti v južnem medzidju grajskega jedra v dva kronološka odseka, pri čemer je mlajši (zadnja četrtna 15. stol.) skoraj izključno fortifikacijsko podprt. Ob tem poznavanju ter primerjavah terenskih povezav južnega in vzhodnega obrambnega sistema v grajskem jedru, dalje ob stopenjski pozidavi obeh obzidij v sektorju »L«, višjega zahodnega in nižjega vzhodnega — škarpe ter po gradivu na dnu omenjenega prostora v kv. I—IV, bi mogli soditi, da je tudi ta škarpa z obzidno krono nastala v mlajšem odseku poznogotskega obdobja na Celjskem gradu. Namembnost tega prostora, ki je bil pokrit, po najdbah ni opredeljiva, verjetno pa je vojaško obrambna funkcija edina možna, morda tudi kot arzenal.

V taki funkciji je ta prostor bil do visoke renesanse, ko na gradu v celoti, posebej še v grajskem jedru opažamo velike gradbene posege tako v profani, ob njej pa močno tudi v fortifikacijski arhitekturi. V tem času oziroma med leti 1567—1579 so v virih izpričani obširni posegi. Takrat je bil tudi prostor v kv. I—IV zatpan in visokoresančna hodna površina v celotnem vzhodnem medzidju (sektor »L«) vzpostavljena na tem nasutju. V tem nasutju je bilo najdeno številno in bogato gradivo izključno poznogotskih in zgodnje renesančnih karakteristik. Sele nad to novo nastalo visokoresančno hodno površino, ki se po višini označi s pozno gotsko hodno površino nad tramovi in ob branikih, je bilo

najdeno gradivo visoko renesančnih značilnosti. Zlasti majolika keramika je raznolika in številna. Skupaj s tem posojem je bila k do sedaj enojnemu obzidju, ki je zapiralo sektor »L« proti zahodu, proti notranjemu vzhodnemu medzidju in stanovanjskemu stolpu, pozidana še zunanja — vzhodna obloga in z njo vred tudi v podaljšku proti dvižnemu mostu na novo preurejen vhodni stolp nad dvižnim mostom in sicer tako, da je bila njegova severna stena nekoliko korigirana, temeljena v nasutju in zidana z gladkim licem z nivoja visokoresančne hodne površine sektorja »L« (točno od višine — 682 cm pod ± 0 točko grajskega jedra). V njej je bil sedaj narejen prehod iz prostora vhodnega stolpa nad dvižnim mostom v vzhodno medzidje. V severnem delu tega medzidja, na prostoru kv. VII pa je bil s stopnicami urejen prehod skozi dvojno obzidje v notranje vzhodno medzidje oziroma na prostor ob stanovanjskem stolpu. Te stopnice so bile pretežno zidane iz pravokotne opeke renesančnih dimenzij. Kot danes kaže, takrat še ni eksistiral skrajni severovzhodni stolp grajskega jedra — sektor »K«, ki kot rečeno zapira sektor »L« na severu, ampak je bil zgrajen po tem času. To je za zdaj mogoče videti v njegovem nevezanem prislonu na dvojno obzidje v njegovem jugozahodnem vogalu, obenem pa o taki domnevi pričajo še nekateri detajli v gradnji njegovega temelja in vzhodne stene, ki je zasidrana v škarpo, zaradi česar je bila škarpa tod tudi močno popravljena, vendar ni spremenila svoje prejšnje podobe in funkcionalnosti. Dokončno sodbo in preciznejšo rešitev tega problema bodo dale le raziskave v njem. — T. B.

Dotrjana pločevina strešnega zvonika ţ. c. sv. Cecilije iz sredine 19. stol. je bila v letu 1986 zamenjana z bakreno pločevino. Oblika zvonika je ostala nespremenjena, buča in križ pa sta bila na novo pozlačena. Dela, ki jih je v celoti financiral tukajšnji župnijski urad, je izvedel Rudi Rudnik. — B. B.

V letu 1986 so se nadaljevala prezentacijska dela na 2. in 3. kapelici celjske Kalvarije, kjer sta bila vstavljeni na novo sklesana portalci. Te je sklesal Tone Podkrižnik. Obnovitvena dela financira OKS in župnijski urad sv. Daniela. — B. B.

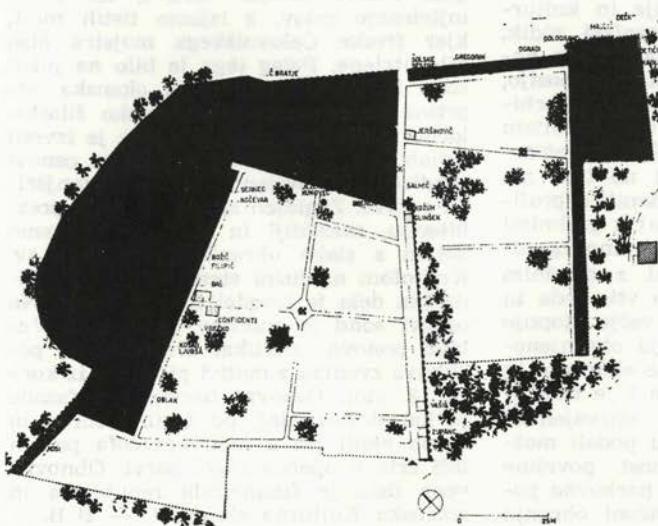

SLOVENSKO POKOPALIŠČE NA GOLOVAC
grafična priloga 1

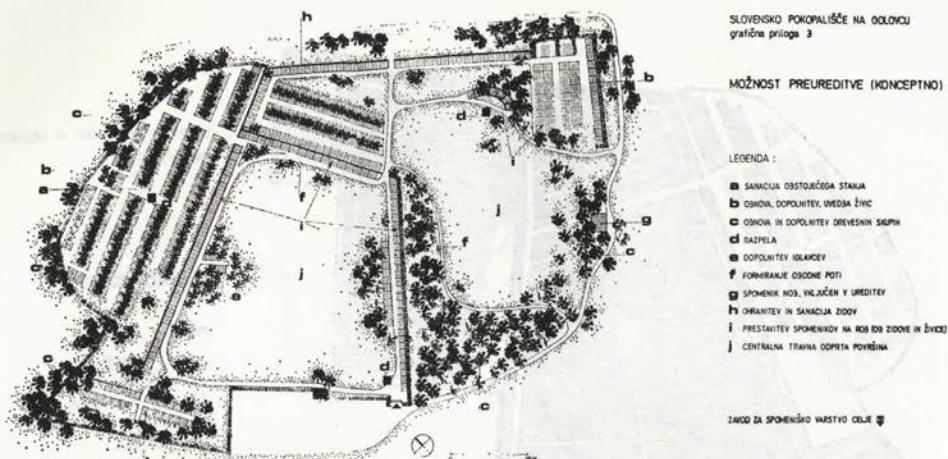
OBSTOJEČA SITUACIJA

Vsi dvi delovi našega pokopališča so v dobi vojne izkoristili za svoje potrebe, kar je rezultiralo številom grobov, ki jih je bilo potrebeno razkrivati, in tudi v nepravilno izvedenih grobnih komorah. Po vojni pa je bilo potrebeno obnoviti celotno pokopališče.

Predstavljam vam naš predlog za obnovitev pokopališča na Golovcu. Naš predlog je podprt z nizom razlogov, ki kažejo na potrebo po obnovi in razširjenju pokopališča. Predlagamo, da se naš predlog izvede v dveh fazah: prva faza bo obnovila obstoječi del, druga pa bo razširila pokopališče na jugozahod.

SLOVENSKO POKOPALIŠČE NA GOLOVAC
grafična priloga 2

Sl. 76. a—c Celje, Slovensko pokopališče na Golovcu, stanje, analiza in predlog sanacije
Fig. — 76 — a, c — Celje, the Slovene cemetery at Golovec, the situation, the analysis and the proposed sanation

V letu 1986 smo po naročilu Občinskega komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora opravili vrednotenje in izdelali usmeritve za prenovo **Slovenskega pokopališča na Golovcu v Celju**. Gre za spomeniško, urbanistično in oblikovno zanimivo ter vsebinsko specifično odprt površino opuščenega pokopališča. Zgodovinsko je pomembno zato, ker so na njem pokopavali zavedne Slovence, narodne voditelje, prosvetitelje in kulturnike. Važen je tudi spomeniški vidik, saj se na pokopališču nahaja vrsta nagrobnikov z večjo umetniško vrednostjo, ki so dela pomembnih kiparjev in arhitektov. Krajinsko-oblikovna kvaliteta pokopališča je kljub današnji zanemarjenosti znatna. Objekt leži na treh novojsko ločenih terasah, obdanih s profiliranimi zidovi. Le-ti skupaj z grobnimi polji tvorijo izrazito ortogonalno zgradbo. Prostoru dajejo hkrati z obodnim zidom in enotno vegetacijo vtis reda in zaključnosti prostora ter večjo stopnjo identitete. Gledе na stopnjo ohranjenosti smo opredelili kvalitetne elemente in cone pokopališča (iz priloge 1 je razvidna današnja struktura z ohranjenimi kvalitetami) ter v konceptu podali možnost preureditive. Prihodnost površine vidimo v preoblikovanju v parkovno pokopališče, ki naj po eni strani ohranja

glavne spominske in oblikovne kvalitete objekta, po drugi pa z določenimi prenovitvenimi posegi omogoča parkovno funkcijo v povezavi s širšim območjem Golovca in okoliških sosesk (koncept prenove viden na pomanjšavi idejne skice). — A. K.

ČELOVNIK, Sevnica. — Statična sanacija p. c. sv. Duha je v letu 1985 obsegala vezavo celotne cerkve, ter delno injiciranje zidov, z izjemo tistih mest, kjer freske Čelovniškega mojstra niso bile utrjene. Poleg tega je bilo na južni steni ladje zazidana večja okenska odprtina in rekonstruirano gotsko šilastoločno zaključeno okno. Ta dela je izvršil Bojah Čeh. V letu 1986 je bila na osnovi sondiranj obnovljena celotna zunanjščina cerkve. Zaglajen apnen omet na prezbiteriju, zakristiji in ladji je bil samo beljen s slabo ohranljeno fresko s sv. Krištofom na južni steni ladje vred. Zidarska dela je izvedel Slavko Košir. Na osnovi sond in meritev pa Branko Vandal ponovno naslikal arhitekturno poslikavo zvonika z motivi pilastrov iz konca 18. stol. Osnovni barvni ton fasade je karminsko rdeč, od belih stebrov in obrob okoli lin z motivom cofa pa jih loči črta v opečno rdeči barvi. Obnovljena dela je financirala republiška in občinska Kulturna skupnost. — B. B.

SL. 77. Čelovnik, p. c. sv. Duha, rekonstruirana arhitekturna poslikava zvonika
Fig. 77 — Čelovnik, the filial church of the Holy Spirit, the reconstructed architectural painting on the belfry

ČREŠNJEVCI, Radgona. — Soglašamo s projektom, ki ga je izdelal na osnovi naših izhodišč Komunaprojekt, za obnovo podeželske vile št. 34. Tako bodo ohranjena vsa bogato intarzirana vrata, prenesena nekoč v hišo. Zdaj jih bodo pa prenesli iz 1. nadstropja v pritličje, kjer je dvorana krajevne skupnosti. — A. V.

ČRETA, parc. št. 49, Maribor. — Ni smo soglašali z legalizacijo dozidanih prostorov k obstoječi starejši hiši v neposredni bližini grajskega kompleksa. — A. V.

ČRNI VRH — nad Idrijo. — Betonski angelski nagrobnik ob pokopališki kapeli, ki ga je skupina mladincev razbila med silvestrovjanjem, smo obnovili tako, da smo fragmente sestavili in povezali s poliestrsko smolo. Ob tem smo podali

navodila za obnovo in obarvanje kapele. R. P.

ČRNOMELJ. — Enega najstarejših objektov v mestnem tkivu, Stoničeve hišo Na utrdbah smo fotografsko dokumentirali. Arhitekturo smo posneli v pritličju. Dve fazi poslikave (barok, historični slog) smo sondirali in dokumentirali. Na stavbi smo ugotovili obrambne elemente. — J. G., M. D.

DOBLEŽIČE, Šmarje pri Jelšah. — Pri sondiraju zunanjih ometov na p. c. sv. Trojice smo v letu 1986 na južni steni ladje nad baročnimi okni odkrili dve romanski okni. Desnega v celoti ohranjenega smo prezentirali, lego levega — uničenega — pa smo nakazali s cezuro v ometu. Na zglajen in beljen omet je slikar Stane Petrovič na stene prezbiterija, zakristije in zvonika po načrtih rekonstrukcije ponovil arhitekturno poslikavo z motivom pilastrov, ki jo datiramo v osmedeseta leta 18. stol. Na stenah prezbiterija in zakristije so pilastri in okenske obrobe naslikani v modri barvi na belo osnovo. Na fasadi zvonika pa so belli pilastri, delilni venci in obrobe okoli bifor s temnejšo črto modre barve ločeni od osnovne površine barvane svetlo modro. Na severni steni ladje freska z likom sv. Krištofa iz 1. pol. 16. stol. še čaka na poseg restavratorja. Obnovitvena dela je v celoti financiral župnijski urad Pilštanj. — B. B.

DOLANE — Ptuj, grad Borl. — V sklopu sistematičnih gradbeno-sanacijskih del smo nadaljevali z osrednjim grajskim traktom, kjer smo odprli v pritličju deloma zaprte arkade. Tu so bili namreč obstoječi kamnit stebri obzidani in spremenjeni v slope, kar je povzročilo odstojeno pojavnvo sliko arkadnega dvorišča. Pri odpiranju stebrov smo ugotovili, da je pri nekaterih kamen popolnoma dotrajal. Dotrajale stebre smo zamenjali s stebri iz armiranega umetnega kamna. Obe arkadni steni smo podtemeljili, saj smo ugotovili, da stojijo stebri na nenosilnem materialu oziroma da nimajo temeljev. Pri tem je bilo potrebno arkadne hodnike, ki so bili v 17. stoletju prizidani k starejši steni, horizontalno povezati z gradbenim jedrom. — J. M.

DOBRAVA, Novo mesto. — Arheološki kompleks Otok (Gütenerwerth)

Pri Dobravi je predmet dolgoletnih raziskav, ki jih je izvajal Center za arheologijo srednjega veka pri Narodnem muzeju v Ljubljani. Znanstvena sodelavca dr. Vinko Šribar in dr. Vida Stare sta sistematično raziskala notranjost p. c. sv. Miklavža. Ob teh delih pa samo tkivo sedanje cerkvene stavbe ni bilo temeljito preiskano. Zupnijski urad Skocjan je pričel z obnovitvenimi deli na zvoniku že v letu 1985. V priprave smo bili vključeni zelo pozno in še to v času opravljanja drugih nalog.

Izvedli smo preiskave ometov, sondrali poslikave in izdelali arhitektурno topografijo objekta. V času izvajanja raziskovalnih del smo naleteli na nerazumevanje pri odgovornem skrbniku objekta, ki je z deli prehiteval in ni hotel razumeti marsikaterega strokovnega napotka.

Izvajalcu del smo posredovali natančna navodila za sestavo apnenih ometov, zahtevali spremembo vrste peska, pripravili smo študijo poslikave in predlagali rušenje zakristije v korist prezentacije gotske faze cerkve. Sedanja oblika porušene in ponovno pozidane zakristije ni ustrezna, še posebej, ker obstaja možnost, da se v hiši, ki močno načeta še stoji ob cerkvi in nosi številko Otok 1, lahko izvedejo prostori za liturgično vsebino.

Kritina na objektu je sivi strešnik (Dobruška vas), ki ni ustrezan, poslikava pa je izvedena v skladu s smernicami zavoda.

Nadaljevanje akcije sledi v letu 1987.
— J. G., A. M.

DRAVOGRAD, Trg 4. julija 26. — Soglašali smo z nadomestno gradnjo močno dotrajane značilne stavbe historičnega mestnega jedra. Podali smo smernice za projektiranje nadomestnega objekta, po katerih je potrebno upoštevati urbanistično zasnovno objekta in arhitektonsko značilnosti stavb starega mestnega jedra.
— J. M.

DRČA, Novo mesto. — V samostanu Pleterje smo dokončali ureditev zračne kinete ob prezbiiteriju in j. steni ladje stare gotske cerkve. Po projektu S. Ribnikarja, dipl. ing. grad. in ob strokovnem vodstvu Špele Valentinčič-Jurkovič, dipl. ing. arch. iz LRZVNKD so izvajalci (gradbena skupina Agrokombinata Kr-

ško) uspešno zaključili tudi zunanja ureditvena dela. Konstrukcijske posebnosti tega sistema zaščite pred vlogo so predvsem v pravilnem zaporedju prezačevalnih odprtin, ki so dveh vrst. Manjše so vzdolžne zareze v krovni plošči kinete ob zidovih, večje, ki so ob enem tudi vstopne odprtine v kineto pa so v sredini ravnih polj, prekrite s pokrovom. Popravili smo tudi pločevinasto obrobo strešnega spoja in pripravili les za dodatno ojačitev strešne konstrukcije.

Obisk v tem primerno prezentiranem kulturnem spomeniku je izjemен. Posebne pozornosti je deležen bogat in umetniško dognan audiovizualni program, ki si ga obiskovalci ogledajo sede v zakristiji. Prek Zavoda poteka tudi uvoz nadomestne opreme zanj. — J. G.

DRSKOVČE. — Cerkev je locirana ob cesti Pivka-Zagorje v obsežni cerkveni ogradi, v kateri je tudi pokopališče. Arhitektura izpirčuje pozognotske prvine s številnimi baročnimi prezidavami. V notranjosti so pozognotske freske in kamnit oltar sv. Pavla iz 18. stoletja. Zavod je izdelal tehnično dokumentacijo objekta. — B. Z.

DUH NAD DRAVOGRADOM, p. c. sv. Duha. — Iz 16. stol. z obokanim prezbiiterijem in kasetiranim poslikanim lesenim stropom je bila ogrožena zaradi drseanja terena. Farani so s pomočjo mariaborskega škofijskega ordinariata po navodilih zavoda uredili drenažo podtalnice in začeli z gradbeno sanacijo spomenika.
— J. M.

GALICIJA, Žalec. — Pri obnovi zunanjine župnišča v letu 1986 smo odkrili več gradbenih faz. Zaradi pomanjkanja sloganov določljivih elementov — odkrili smo samo fragmente gotske in baročne vogalne poslikave, smo se zaradi enovitosti zunanje podobe, odločili za prezentacijo fasade iz leta 1812. Dela, ki jih je v celoti financiral župnijski urad, je izvajalo G. P. Obnova. Rimski nagrobnik, vzidan v stransko severno steno ni bil prezentiran po navodilih zavoda. — B. B.

GOLJEVICA. — Ob priliki obnove cerkve leta 1986, so bile restavrirane tudi freske na severni notranji steni prezbiiterija. Slikovni omet je ponekod odsto-

pal od osnove, mestoma je bil vzdolž večjih razpok že pred II. vojno utrjen z medeninastimi žebliji. Vse odstopajoče površine so bile utrjene z injektiranjem z apnenim mlekom, vse razpoke in vdrtine plombirane in retuširane. — R. P.

GORENJA VAS, Škofja Loka — ž. c. Janeza Krstnika. — Obnovljen je bil zvonik, pod ometom skrite in slabo ohranjene šivane robeve črne barve (barok) smo dokumentirali in jih nameravali mestoma prezentirati, vendar so jih izvajalci v celoti prekrili z apnom. — M. E.

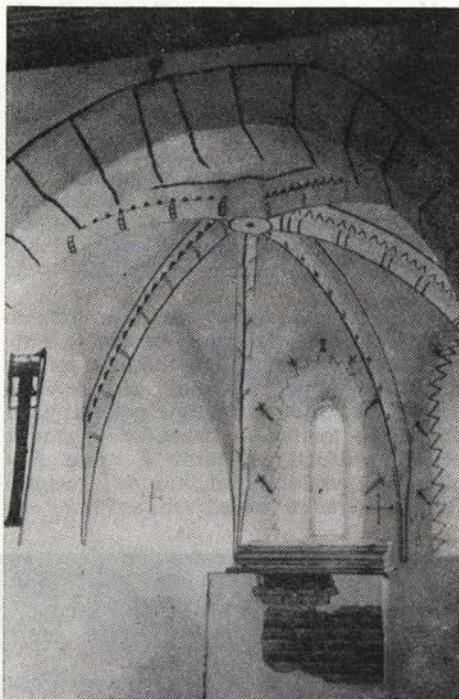
GORNJA RADGONA, Kerenčičeva 4. — Izdali smo soglasje k uporabnemu dovoljenju prenovljene hiše. Zahteva, ki ostaja pri vsaki prenovi v G. Radgoni je kamnoseška obdelava portalov. »Stari špital«. Interesentu za kletne prostore smo predlagali, da predloži svoj program uporabe. **Kerenčičeva 4, 6**. Po spomeniškovarstvenih izhodiščih je Komunaprojekt izdelal načrte prenove. Ohraniti je treba zunanjščino s portaloma in okna enake oblike, v notranjščini pa vežo in zavito stopnišče ter stavbno pohištvo. **Šlebingerjeva domačija**. Na stroške imetnika in z delno denarno pomočjo OKS je bila obnovljena zunanjščina hiše in očiščena spominska plošča. — A. V.

GOSTEČE — p. c. sv. Andreja. — V letu 1986 so se nadaljevala obnovitvena dela v okviru akcije za obnovitev p. c. sv. Andreja v Gostečah. Dokončan je bil zunanjji drenažni jašek ob temeljih cerkve, obnovljene so bile letve in kritina ladje, nabavljen je bil baker za obrobe. — M. E.

GRAD, M. Sobota. — S sredstvi KSS in OKS ter s pomočjo KS Grad smo se lotili sanacije porušenega dela grajske strehe. — A. V.

GRADIŠČE. — Ulično razsvetljavo in električne vode je Elektro Maribor DE Lenart napeljala brez priglasitve in soglasja spomeniškovarstvene službe. Debeli kabelski snop na fasadah in visoki betonski nosilci svetilk zelo kvarijo izgled harmoničnega trga. Naše urgence so brezuspešne. — A. V.

HILANDAR, Athos Grčija. — Trikotna konjeniška zastava je bila prvotno sestavljena iz petih neenakih horizontal-

Sl. 78. Imenska gorca, p. c. sv. Križa, rekonstrukcija poslikave prezbiterija z letnico 1535

Fig. 78 — Imenska gorca, the filial church of the Holy Cross, reconstruction of the presbytery paintings dated 1535

nih pasov — polj s poševnim križem v sredini tretjega polja in domnevno obrobljena z resami (sl. 81).

Vsa polja imajo naraven zaključek, četrto polje pa je sestavljeno iz dveh trakov, zaradi svoje višine.

Liha polja so bila verjetno vsa iz rumenobarvane svile (rezultati analiz v tabeli 1; vzorca 3 in 5), čeprav je danes gornje trikotno polje rdečkaste barve, ki je močneje ohranjena v globinah gub (tabela 1; vzorec 7). Da polje ni originalno, daje slutiti tudi surovinska sestava tkanine, ki za razliko od ostalih polj iz bombažne vlaknine. Zamenjava tkanine gornjega polja je najverjetnejne posledica razpada le-te zaradi velikih mehanskih obremenitev ob vrhu zastave.

Konjak rumena barva originalnih lihih polj je rezultat v platenem vezu tkanin zlatorumenih slaboprednih nit v osnovi in prav tako slabovitih votkov v

peščenem barvnem tonu. Gostota tkanja je 38/45 niti/cm.

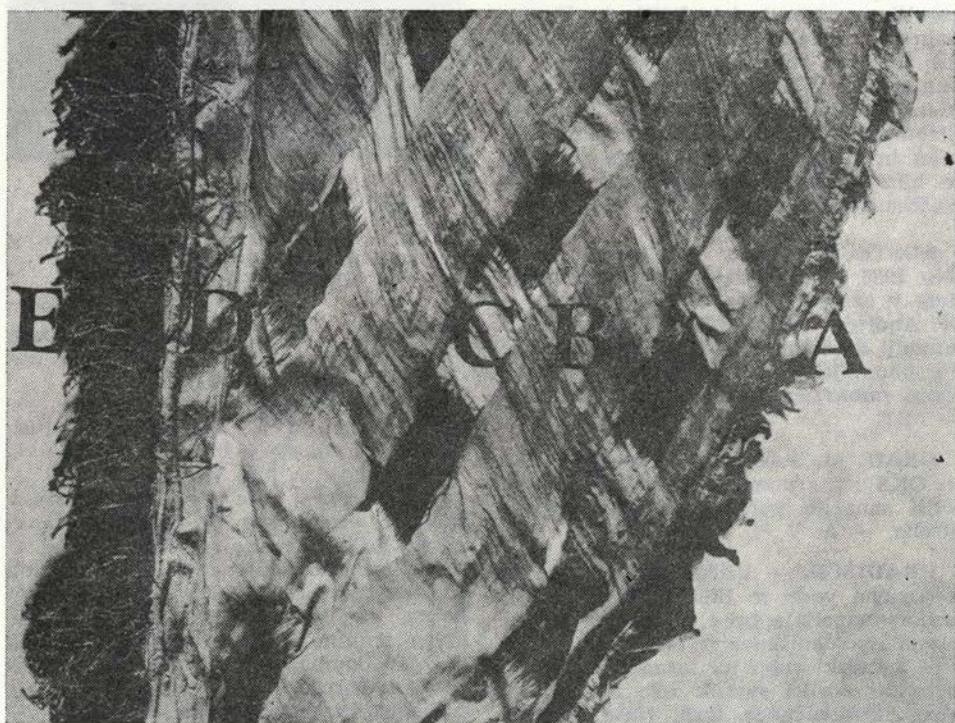
Soda polja so stkana v platnenem vezu iz slabovitih niti treh različnih debelih. Svilene niti osnov so urejene tako, da tvorijo tanke neobarvane osnove prosojne, približno 8,5 cm široke pasove, ki jih ločujejo 3,5 cm široki kompaktni pasovi debelih osnov. Tkanina je tkana v platnenem vezu, pri čemer so niti votkov srednje debeline. Gostota tkanja tankih pasov je 25/26 niti/cm in debelih 27/26 niti/cm.

Debelejše niti osnov so bile lokalno obarvane rdeče (tabela 1; vzorec 4), najverjetneje z delnim pomakanjem zvitka v barvno kopel. Osušene niti so bile napete na statve z rahlimi pomiki, tako da tvorijo mehak — nazobčan prehod z belimi področji in nazaj v rdeče približno na vsakih 8 cm, kar daje celotni tkanini navaden izgled (slika 79).

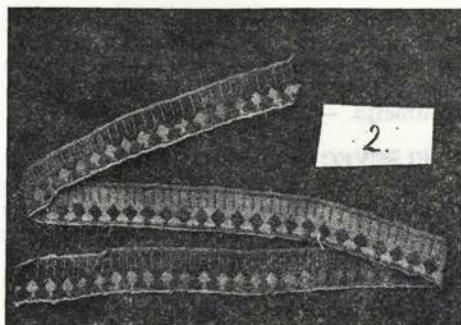
Poševni križ je našit na srednje polje zastave obojestransko. Domnevno je tudi tu prišlo do zamenjave enega od njiju, ker je eden svilen, drugi verjetno mlajši pa bombažen, pa tudi po barvilu se ločita (glej tabelo 1; vzorca 1 in 2).

Bordura z resami, ki obroblja zastavo je približno 7 cm široka, s tem, da je nosilni trak širok 1 cm in ima v smeri roba vezane metalne niti, ki so sestavljene iz medeninastega pasu ovitega okoli dvojne neobarvane niti. Rese so iz rumeno zeleno obarvane svile (tabela 1; vzorec 6).

Stanje zastave je bilo v času pričetka posega naravnost alarmantno. Svilena tkanina je bila izredno krhka in tudi vizuelno močno spremenjena — izguba leska, potemnelost, umazanija. Gornje polje in eden od križev sta bila, kot sem že omenil zamenjana, medtem ko je bilo dolnje polje v celoti odtrgano in

Sli. 79. Hilandar-Atos, četrto polje »Nove zastave«. A — ostanek dolnjega polja, B — tanek, prosojen pas tkanja, C — kompakten pas tkanja, D — trak za ojačanje roba zastave, E — rese
Fig. 79 — Hilandar-Atos, the fourth field of the "New flag". A — remains of the lower field, B — the thin, transparent woven girdle, C — the compact woven girdle, D — a, b — the tape used to strengthen the flag edge, E — tassels

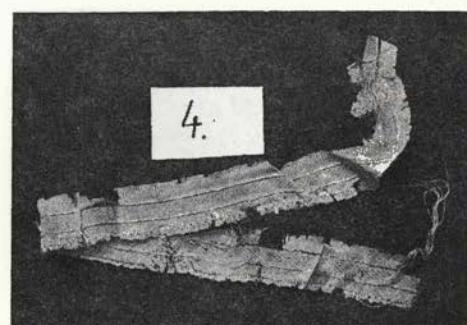

Sl. 80. a. b. Hilandar-Atos, trak, s katerim je bila ojačana zastava
Fig. 80 — Hilandar-Atos, the tape used to strengthen the flag

so nanj opozarjali ostanki rumene tkanine ob robu četrtega polja in v tulcu za drog.

V času teh zamenjav so bili verjetno na spojih polj všiti nosilni trakovki, ki naj bi celoto ojačali. Podobno je bil ojačan tudi rob zastave. Nosilni trakovki se med seboj močno razlikujejo (sedem vrst) in so bili prišiti obojestransko s strojem. Slike 80 prikazujeta dve od omenjenih trakov. Prav tako je bil dostavljan tudi tulec zastave. Celotna zastava je bila močno mehansko poškodovana, deformirana in umazana.

Na podlagi rezultatov analiz in ugotovitev zbranih pri ogledu objekta, je bila

izdelana metodologija posega, ki je zazradi stanja tkanine in vrste in odpornosti barvil, temeljila na suhem pranju. Pred postopkom čiščenja so bili z zastave odstranjeni vsi neoriginalni deli. Sledilo je čiščenje, poravnavanje raztrganin in utrjevanje zastave na nosilno mrežico s termoadhezivnim lepilom. Rese in tulec so bile pritrjene na nosilno tkanino s skritim šivom ca. 1 cm od roba zastave. Prezentacija je začasna, ker je za dokončno prezentacijo potrebno izdelati vitrino, v kateri bo »Nova zastava« prezentirana skupaj z konjeniško zastavo carja Dušana. — F. C.

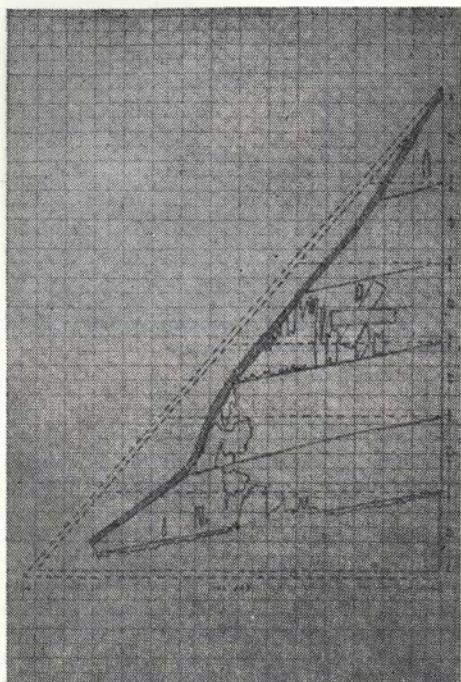
Tabela 1: Analiza vzorcev z »Nove zastave«

Oznaka vzorca	Barva	Vlakno	Izvor barvila
1	rdeča	bombaž	karmin
2	rdeča	svila	brazilski les
3	rumena	svila	rumena reseda
4	rdeča/beige	svila	broč
5	rumena	svila	rumena reseda
6	zelena	svila	krom rumena
7	rdeča	bombaž	karmin

HRASTJE, Novo mesto. — Izredno zapolnjeni lastniški odnosi (solastnice v Beli giji, lastnica pod skrbništvo) so narekovali skrbno načrtovanje posegov v Garbarjevem turnu (Orešek, Rudežev grad). Vzdrževalna dela izvajamo na strehah.

Te so zdaj dokončno opremljene s sneograni. Na dvorišču urejamo odvodnja-

vanje. Okolico redno čistimo. Izdelali smo osnovne meritve in nakupili gradbeni material za statično sanacijo osrednjega romanskega stolpa. Nekaj bogate opreme (omare, postelje, mize, stoli, kanape) smo zložili v skupni prostor in izvedli insekticidno zaščito. Stanje v gradu smo še poseljali fotografsko dokumentirali takoj po umoru solastnice. — J. G.

S1. 81. Hilandar-Atos. Sedanje stanje zastave in poskus rekonstrukcije (črtkano)

Fig. 81 — Hilandar-Atos. The present state of the flag and a reconstruction attempt (in dashes)

HRASTJE, G. Radgona. — Neogotsko kapelo so občani obnovili in pobarvali svetlo in temnorjavjo. Priporočili smo, naj pri naslednjem beljenju uporabijo svetlejše tone. — A. V.

IMENSKA GORCA, Šmarje pri Jelšah. — Po obnovi zunanjščine p. c. sv. Križa v letu 1981, je bila pet let kasneje obnovljena tudi notranjščina cerkve. V ladji, kjer sondiranja niso dala nobenih rezultatov, je bila obnovljena slikarija iz leta 1919. V prezbiteriju in zahodni steni slavoloka pa je bila rekonstruirana preprosta a zanimiva dekorativna poslikava iz leta 1535. V pozognotska okna so bila vstavljeni stekla. Prižnica in neogotski glavni oltar sta v postopku obnavljanja. Po celotni pohodni površini so položeni novi opečni tlakovi. Obnovitvena dela, katerega glavni del je prevezel Franc Stiplovšek, spremljal pa restavrator Bine Kovačič, je finančiral župnijski urad Podčetrtek. — B. B.

JABLJANICA. — Za zanimiv srednjeveški grad, ki je dokaj enotnega lica, saj je življenje v njem prenehalo že pred par stoletji, smo izdelali tehnično dokumentacijo. — B. Z.

JELŠEVEC — BLEČJI VRH. — V p. c. sv. Antona, ki je bila zgrajena na izjemno lepem razglednem vrhu, je večina opreme slogovno enotna, delo ene delavnice. Ogrožena je predvsem zaradi lesnih škodljivcev. Predvsem oltarji so potrebni popolne zaštite in restavrira-

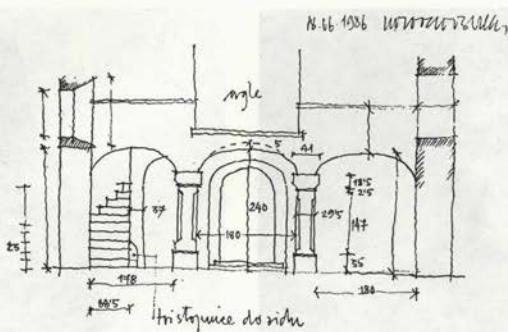
nja. Dele oltarja so restavratorji RS SRS odpeljali v delavnico v Ljubljani, eno sliko pa smo prevzeli v restavriranje v restavratorsko delavnico zavoda v Novem mestu. Opravili smo tudi meritve objekta kot pripravo na izdelavo arhitekturne topografije, ki jo nameravamo dokončati v letu 1987. — J. G., A. M.

JUROVSKI VRH, Maribor. — Izdelali smo navodila za obnovo zunanjščine ž. c., gotske arhitekture z apnenim zaglajenim ometom. Natančnejša navodila bomo dali ob sondiranju v naslednjem letu. — A. V.

KOBARID. — V sklopu spomeniškega območja historičnega jedra Kobarida smo v letošnjem letu izvajali konservatorsko akcijo prezentiranja obuličnih fasad trškega »palazza« v Gregorčičevi ulici št. 8, da bi tako zaokrožili obnovo ambienta ulične razširitve, malega trga ob obnovljeni Mašerovi hiši, Gregorčičeva ulica 10.

Hiša Gregorčičeva 8 je značilna stavba premožnejših tržanov z ambiciozneje obdelanimi obcestnimi fasadami ter ruralnejšim dvoriščem. Vhodna fasada je izvedena kot skromnejši pendant Mašerovi hiši z naslikanimi arhitekturnimi dekorjem s polkrožnim rustičnim portalom in šivanimi robovi, medtem ko so okna opremljena s kamnitimi okvirji.

V letu 1986 smo detajlno sondirali arhitekturno poslikavo, jo dokumentirali ter pripravili predlog prezentacije skupaj z izdelavo novih vrat vhodnega portala. Pričetek prezentacijskih del (snetje ometov, grobi in zaribani omet, obarvanje in poslikava arhitekturnih detajlov) se je zavlekkel zaradi neresnosti potencialnega izvajalca — obrtnika in zaradi urejeva-

TEŠKI KOR, P. C. S. V. ANTONA /BLEČJI VRH - JELŠEVEC/

Sl. 82. Jelševac — Blečji vrh, p. c. sv. Antona,
skica iz dokumentacijeFig. 82 — Jelševac — Blečji vrh, the filial
church of St. Anthony's, a sketch from the
documentation

nja dovoljenja za občasno zaporo prometa. Dela (po pogodbi z izvajalcem in izplačanjim avansom) bodo izvršena po mlini 1987. — B. Kl.

KOJSKO. — Na lesenem gotskem kipu Marije z Jezusom priča prežaganina vratu, da je glava druga; ostanki naglavnice na prsih pa da je bila glava prvotno prekrita z naglavnico. Da bi primerno povezali plastiko v celoto, smo dodali naglavnico, ki je odstranljiva. Sekundarni oljni premaz je bil izveden čez prhek drugoten grund, zato je bilo odstranjevanje lahko že s skalpelom. V gubah draperije so bili ostanki prvotne poslikave v svetlosivem odtenku z oranžnimi vzorci. Ti so omogočili diskretno barvno integracijo celote. — R. P.

KOPER. — Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je v l. 1986 izdelal konservatorski program za prenovo cerkve in samostanskega arkadnega dvorišča klaris in za potrebe Pokrajinskega arhiva Koper.

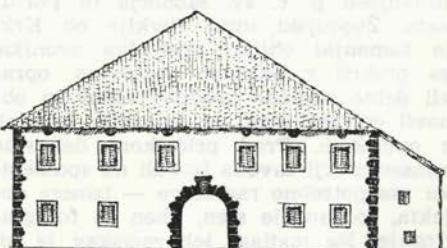
Konservatorski program vključuje zgodovinsko in topografsko oznako, ambientalno valorizacijo samostanskega arkadnega dvorišča skupaj s cerkvijo in spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo c. sv. Klare in samostanskega arkadnega dvorišča.

V primeru koprskega ženskega frančiškanskega samostana klaris in c. sv. Klare skupaj z arkadnim dvoriščem gre za prezentacijo edine še ohranjene sa-

mostanske arhitektуре v mestu, ki so oblikuje dragocene mestne ambiente.

Konservatorska izhodišča za izdelavo projekta prenove cerkve in samostanskih dvoriščnih traktov pomenijo varovanje in prezentacijo vseh arhitekturnih in ambientalnih lastnosti spomeniške samostanske celote. Poleg tega mora prenova zagotoviti uspešno funkciranje nove namembnosti, ki mora sovpadati s spomeniško prezentacijo arhitekturnega spomenika.

Konservatorski program vsebuje teksualni, fotografski in grafični del ter v zaključku navaja, da prenova arkadnega dvorišča koprskih klaris in nudi izjemne konservatorske in projektantske možnosti prezentacije historične arhitekture v kontekstu mesta in v dvogovoru novega kvalitetnega oblikovanja v že oblikovane mestne ambiente. — S. H.

Sl. 83. Kobarid, Gregorčičeva 8, študija poslikave arhitekturnih detajlov

Fig. 83 — Kobarid, Gregorčičeva 8, a study of the paintings on architectural details

Sl. 84. a, b. Kojsko, kip Marije z Jezusom pred in po restavriranju

Fig. 84 — a, b — Kojsko, the statue of Virgin Mary with Jesus before and after restoration

KOPRIVNA, Ravne. — Izdelali smo navodila za obnovo fasade cerkve in zvonika in določili na podlagi sondažnih raziskav dekoracijo — šivane robe, okenske obrobe in dekoracijo zvonika. Objekt je obnovljen po naših navodilih. — M. H.

KRŠKA VAS, Brežice. — V letošnjem letu je potekala obnova celotne zunanjosti p. c. sv. Mohorja in Fortunata. Župnijski urad Cerkle ob Krki je zamenjal obliko zaključka zvonika, ga prekril z bakreno pločevino, opravil delno statično ureditev zidov in obnovil celoten omet na zunanjih fasadah z opleskom. Pred pričetkom del smo konzervatorji zavoda izvedli na spomeniku vse potrebne raziskave — izmere objekta, sondiranje sten, oken in fotografiranje. Na podlagi teh raziskav je bil narejen konzervatorski program z vsemi potrebnimi podatki z opisi postopkov in risbami za obnovo celotne zunanjosti. Med obnovitvenimi deli smo izvajali nad-

zor nad deli. Izvajalec del žal ni upošteval vseh nasvetov, ki smo jih navedli v konservatorskem programu.

Restavriranje dveh gotskih oken na prezbiteriju je zavod opravil sam. Restavratorske posege smo izvedli na obočkih oken, kjer smo obnovili barvno polsljavo in na kamnitih delih sten in reber, kjer so bile mehanske poškodbe popravljene s plombami. Obrobe oken smo predhodno morali z injektiranjem mehansko utrdili. — A. M.

LAPORJE, ž. c. sv. Filipa in Jakoba, Slov. Bistrica. — Izdali smo navodila za obnovo notranjščine. Odstraniti je treba omet iz kanelur v pilastrih in stene prebarvati z ubito belo apnenou barvo. Odstraniti je treba vse oljne opleske na kamnitih detajlih kot so vratni podboji in stebri. — A. V.

LAŠKO. — Na Laškem gradu, ki ga je pred nekaj leti preuredil zasebnik za namene gostinstva, so se pričela na novo

urejevalna dela. Grad je prevzela Pivovarna Laško, ki namerava kompleks preurediti v reprezentančen gostinski objekt. Načrte prenove je v skladu z izhodišči spomeniške službe pripravil ing. arch. Andrej Kemr. V prvi fazi so pričeli urejati obzidje. Pokazalo se je, da je severni zid močno nagnjen in povsem brez temeljev. Zato ga je kazalo podreti, v prihodnjem letu pa bo na črti starega obzidja pozidan novi zid v svoji prvotni višini. V tem zidu bo na mestu nekdanjega vhoda v grad tik ob stanovanjskem stolpu znova urejen prehod, na novo pa bo urejen tudi dostop v grad skozi na novo pozidano severno obzidje. Južni obrambni zid je prezentiran kot razvalina, tako, da je ob njegovem stiku s stanovanjskim stolpom in rekonstruiranim renesančnim okroglim stolpičem nakazana njegova prvotna višina, medtem ko je večji del zidu urejen v parapetni višini. Načrti za ureditev stanovanjskega stolpa in rekonstruiranega renesančnega stolpiča so še v pripravi. — I. S.

LAZIŠE, Laško. — Vzporedno z menjavo eternitne kritine iz leta 1907 na strehi zvonika z bakreno pločevino, je v letu 1986 potekala tudi obnova zunanjščine zvonika ž. c. sv. Miklavža. Pod cementnim obrizgom smo na južni strani odkrili fragmente naslikanega delilnega pasu iz polkrožno sekajočih se lokov v višini zvonika pozidanega leta 1684. Enak vzorec, ki se navezuje na vogalno poslikavo, se ponovi pod biforo, ki sedaj služi kot dostop na cerkveno podstrešje. Zaradi enovite podobe zvonika, smo se odločili, da se obnovi členitev, ki je nastala ob zadnji večji prezidavi v letu 1907. Obnova strehe in fasad zvonika je finančiral župnijski urad Rimske Toplice. — B. B.

LENART, ž. c. sv. Lenart. — Na imetnikove stroške je bila prenovljena notranjščina. Vrhnjega tankega ometa zaradi previsokih stroškov nismo odstranili. Utrjene so bile razpokane stene kapel, notranjščine pa prebeljene in pobarvane z obrobami, kakršne smo ugotovili s sondiranjem na prvotnem ometu. — A. V.

LIBELIČE, kostnica. — V letu 1986 smo obnovili zunanjščino romanske kostnice. Obnovljen je bil najstarejši ugotovljen omet, prvotni polkrožno zaklju-

čen portal, za katerega smo našli zadovoljive podatke v ostenju rotunde. Pri odbijanju recentnih ometov smo našli tudi dvoje zgodnjegotskih okenc, ki smo jih odprli, zazidali pa neustrezne, verjetno baročne, okenske odpertine. Zunanjo kamnito prižnico smo podrli do temere, da smo odstranili betonske dodatke, ki so pokrivali prvotno profilacijo in manjkajočo profilacijo dopolnili z apnenom malto, kateri smo dodali nekoliko belega cementa. Prižnica je izdelana iz zelo poroznega lehnjaka, ki ga ni bilo mogoče dobiti in je sedanjо rešitev smatrali samo kot začasno. Pri snemanju betonskih dodatkov smo našli sledove polihromacije, pri kateri so prevladali črna, zelena in zlati oker. — J. M.

LIBUŠNJE. — Streha p. c. sv. Duha v Libušnjah že vrsto let zamaka, s tem pa je ogrožena Groharjeva poslikava na stropu ladje. Letos smo izdelali tehnično dokumentacijo in statični načrt za polnoma novo in nekoliko spremenjeno strešno konstrukcijo. Predvidoma bodo streho prekrili letos pomladi.

V dogovoru s krajevno skupnostjo Smast-Ladra smo izdelali smernice za razširitev pokopališča ob cerkvi sv. Lovrenca. — R. Č.

LIMBUS, Blažovnica 53. — Izdali smo spomeniškovarstvene smernice za prenovo bidermajerske hiše in nadomestno gradnjo gospodarskega poslopja — trgovski center — A. V.

LJUBLJANA. — Poleg sledov iz starejših obdobij (gl. poročila o arheološki dediščini) so pri polaganju toplovodne napeljave razkrivali tudi druge gradbene ostaline. Na prostoru med Prešernovim trgom, začetkom **Wolflove ulice** in Ljubljanicou je bila najbolj opazna sled močnega temelja iz velikih blokov podpeškega apnenca. Temelj (obzidja?) leži 2 in več m gl. in poteka pravokotno na Ljubljanicou in Wolfovo ulico.

Jarki na **Dvornem trgu** so segali le izjemoma nad 1,5 m globoko in so rezali zvečine sodobne instalacije. Na prehodu v Gosposko ulico iz Dvornega trga pa poteka v gl. 0,7 m globoko v prodnih in peščenih plastiščih temelj iz manjših kosov lomljencev prečno pod sedanjo ulico. V gl. pribl. 1 m je v še svetlejši peščeni plasti ostanek enako usmerje-

nega temelja skoro na istem mestu. Pod njim pa je temnejša peščena in ruševinska plast, tudi z rimskimi odlomki. — I. M. C.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, Sevnica. — Zunanjščina graščine Loka, ki je leta 1880 dobila sedano podobo v angleškem kastelnem slogu, je bila leta 1986 obnovljena na osnovi sondiranja in navodil ZSV Celje. Ravne fasadne površine so barvane v svetlo oker barvi, izstopajoči ali poglobljeni stavbni členi so barvani belo, vsi četverolisti pa v opečno rdeči barvi. K barvni podobi bogato členjenih okenskih obrob, je k naštetim barvam dodana še siva. Zidarska dela je opravil SGP Beton. — B. B.

LOKAVEC. — Skromna podružnična cerkev sv. Urbana iz 18. stoletja stoji na samem na manjšem platoju nad naseljem Kovačevšče v pobočju Cavna. Ves povojni čas je bila zapuščena in je močno propadla. Ostale so razmajane stene ladje (s cementnim tlakom, izdelanim že na začetku stoletja, doslej najzgodnejša znana uporaba cementa na Primorskem) in obokan presbiterij brez kritine. Na pobudo ž. upravitelja in s sredstvi ter delom faranov je bila cerkev v preteklem letu sanirana in izvedena nekatere prezentacijska dela. Utrjene in pozidane so bile stene, sanirana zvončnica, izdelana AB plošča in nanjo položeni stari korci. Obok presbiterija je bil saniran, delno obnovljen zidni venec in stene na zunanjščini in v notranjščini grobo ometane. Zavod je poleg navodil in nadzora sodeloval še z izdelavo tehnične dokumentacije. — Z. H.

LOVRENČ NA POHORJU, Maribor. — Imetniku ž. c. smo izdali navodila za obnovo gotsko-baročne zunanjščine. Potankosti bomo sporočili po sondiraju. **Spodnji trg 8.** Organizacijo TIMA smo obvestili o kritičnem stanju strehe na stavbi, ki je z odlokom zaščiten kulturni spomenik — A. V.

LOŽE. — Loški grad Lentenburg stoji na vzpetini jugozahodno nad vasjo in obvladuje Vipavsko dolino. Že v 12. stoletju omenjajo kot lastnike loškega gradu grofe Bogenske. V današnji obliki je graščina nastala v 17. stoletju. Gre za baročno rešitev dvorca s sklenjeno maso,

ki je ohranil vogalne stolpe samo še ob glavnih fasadi. Enonadstropna stavba je imela svoj centralni vhod s terasastega platoja, ki je bil nekoč urejen v grajski park. Ob zahodni strani graščine so prislonjena gospodarska poslopja, ki tvorijijo zaprto dvorišče. Do druge vojne je bil grad opremljen z bogatim inventarjem in kvalitetno zbirko slik iz 16. do 18. stoletja. Po vojni je bil v gradu sedež kmetijske šole, nato pa krajši čas gostinski lokal, potem pa so graščino spremenili v skladišče za razne delovne organizacije. Nevzdrževan je začel objekt hitro propadati. Pred leti se je vdrla streha nad zahodnim traktom stopnišča in napušč južne fasade. Tudi bršljan, ki je prerasel celotno vzhodno fasado in se razširil na streho, je pripomogel k propadu ostrešja. Celotna kritina je povsem dotrajana, zato na več mestih zamaka. Letos smo se odločili, da saniramo najbolj ogrožena mesta objekta. Obnovili smo ostrešje in kritino nad zahodnim traktom ter napušč nad južno fasado. Obvezno pa bo potrebno odstraniti tudi bršljan z vzhodne fasade ter obnoviti že delno vdrtlo ostrešje nad tem delom. Današnje kritično stanje kliče tudi po obnovi celotne kritine, kar je sededa osnovni pogoj za nadaljnji obstoj tega spomenika. — R. Č.

MAČKOVCI, Murska Sobota, »Saparjev dvorec«. — Pred licitacijo stavbe, ki je do nedavno služila za šolo, smo dali spomeniškovarstvena izhodišča za novo uporabo, ki naj bi bila turistično-gostinska in bo ohranila obstoječi historični izgled objekta. — A. V.

MALE RODNE, Šmarje pri Jelšah. — V letu 1986 je bila piramidna kapa zvonika p. c. sv. Mohorja in Fortunata v celoti obnovljena. Zamenjana je bila vsa strešna konstrukcija, bakrena kritina pa je zamenjala skrilasto. Krovska dela je naredil Jože Geršak, financiral pa župnijski urad Rogaska Slatina. — B. B.

MARIBOR. — V zavodu smo nadaljevali s pripravo konservatorskih programov za prenovo mestnega jedra. Za lokacijo Univerzitetne knjižnice smo dali soglasje k lokacijski dokumentaciji in predpisali obdelavo zunanjščine, ki se mora skladati z okoljem. Zaradi tega tudi nismo soglašali s predlagano opečno

fasado. Prav tako smo dali soglasje k fasadi novega dela gledališča na Slomškovem trgu. — J. M.

Nadzorovali smo rekonstrukcijo komunalnih naprav v **Splavarskem prehodu** s temeljenjem in izolacijo stavb vzdolž prehoda ter finalno obdelavo in tlakovljanje prehoda.

Sodelovali smo tudi pri izdelavi idejnih zasnov osrednjega vodnjaka na dravskem obrežju na platoju pred objektom **Vojnaška ul. 10.**

Na razgrnjene osnutke prostorskih ureditvenih pogojev za staro mestno jedro smo izdelali pripombe in stališča naše službe. Osutek PUP za Kare VIII ni upošteval historičnega rastra zazidave, prav tako pa še ni bila izdelana podrobna spomeniškova varstvena valorizacija, ki bo pogojevala eventualno novogradnjo. Tudi predvidena novogradnja v sklopu trgovske hiše Merkur v Ul. ob jarku ne upošteva srednjeveške parcelacije. Pripombe smo dali tudi na predvideno neprimereno zazidavo »Benetk« in novogradnje na obrežju Drave. — M. H.

Zaključna dela na fasadi Dravske 6 in 8. Urejanje ometov in kamnitih površin portalov in okenskih obrov.

Sodelovali smo pri obnovi notranjih ometov na Vojnaški 8. Ker je gostinsko podjetje Pohorje najelo neprimerenega privatnega obrtnika, kljub večkratnim intervencijam ometi ne odgovarjajo našim zahtevam.

V Splavarskem predhodu št. 3 smo reševali prvotni leseni strop. V eni od faz obnove so prostor, ki je prvotno imel po vsej površini enoten strop predelali v dva prostora. Nekaj kasneje je nastal požar, ki je v večji sobi ožgal strop in nosilne tramove do 8 mm globoko. Da bi rešili po najlažji poti stanovanjski problem so preko ožganega stropa nabili trstiko in ves strop ometal. Tako je med obema prostoroma nastala občutna razlika.

Pri sanaciji je bilo potrebno odstraniti vse dodatne obdelave stropa in zamenjati obrobne nosilce. Obenem smo porušili tudi vmesni zid (celotno površino stropa smo posneli do zdravega lesa ca. 8 mm.) Dobili smo zopet enoten izgled prostora, kljub temu pa je še vidna prvotna ornamentika pri zaključkih. Sodelujemo v vseh fazah obnove Lenta. — M. T.

Pokrajinski muzej. — Na jugozahodnem delu baročnega stopnišča se že nekaj časa nabira močna vlaga, zaradi tega je začel razpadati kamen — pečenjak v vzdani kamniti ograji. Na pobudo muzejskih delavcev smo skušali ugotoviti vzroke. V sodelovanju z višjim gradb. teh. Jožetom Požavkom smo pripravili sanacijski program. Dela so se pričela 11. 8. 1986. — M. T.

Usnjarska ulica. — **Vodni stolp:** Končali smo gradbeno sanacijska in prezentacijska dela, ki so obsegala predvsem rekonstrukcijo kapastih obokov, porušenih ob dviganju stolpa za ca. 4 m leta 1968, napravo horizontalne AB plošče v nadstropju, povrnitev ostrešja v prvotno stanje in zamenjavo kritine. Ob tem smo tudi obnovili in utrdili fasade. Pripravili smo izhodišča za novo namembnost stolpa. — J. M.

Streliška 75, grad Bečava. — Nov uporabnik gradu, Lipa iz Ajdovščine je v letu 1986 na novo prekrila vse strehe z zamenjavo dotrajane strešne konstrukcije in kritine. Odstranili so vsa násutja nad oboki, ga zamenjali z glinoporom in namestili železobetonske plošče. Vzhodno steno S-V stolpa so statično učvrstili. Nabavljen je kamen za restavriranje stopnišča. Sredstva so dali KSS, OKS in uporabnik.

Zavodovi restavratorji so nadaljevali z deli na stenah kapele.

SNG. — Čiščenje, utrjevanje in dodelava manjkajočih delov figur na stiku južne fasade. Po končane mrestavrirjanju so bile figure in arhitekturni del stika prepojene z utrjevalcem za kamen Wacker OH. Izdelali smo barvno študijo J in V fasade, ter opravili nadzor pri štukaterskih delih na fasadi in v notranjosti. — M. T.

Študenci. — S studenškega pokopališča smo zaradi opustitve prenesli vse nagrobnike brez lastnika v Sodni stolp oz. na Lent, ker jih bomo uporabili pri prenovi kulturnih spomenikov. — A. V.

Z družbenim dogovorom se je pričela izgradnja stanovanj na podstrešjih. Akcijo vodi stanovanjska zadruga. Ker se v prvi fazi izgrajujejo podstrešja v mestnem območju s kvalitetnimi historičnimi in secesijskimi fasadami, smo predlagali, da investitor poskrbi za študije izgleda celotnih uličnih potez. Zaman. Doslej iz-

grajena podstrešja in njihove okenske odprtine v večini primerov kvarijo videz stavb. Izgradnja je opravljena ali v teku v naslednjih izven mestnega obzidja zgrajenih hišah: Dvočakova 10, Gospodovska 14, Maistrova 1, 4, 8, 9, 15, 28 do 30, Mladinska 6, 8, Krekova 4, 5, 11, 19, Cankarjeva 13, 15, 19, Gregorčičeva 8, 12, 15, 16, 18, Partizanska 11, Kamniška 12, 14, 18, Kidričev trg 6—8, Prešernova 22, Veluščkova 1/c, Kamniška 2, Trubarjeva 4, Aškerčeva 22, Tomšičeva 9, 9 a, Slovenska 37, Vinarska 14. — A. V.

Muzej NOV. — V sodelovanju z ing. Klanečkom smo povabili Avstrijsko firmo IPA. Demonstracijo smo opravili na balkonu muzeja, ter na skulpturi forme Vive. Injicirali smo razpoke v betonu in naredili preizkus nanašanja umetnega kamna - peščenjaka na stare odkrušene fragmente. Oba preizkusa sta se izkazala kot dobra.

Koroška 22. — Ker je bila fasada močno onesnažena, smo naredili preizkus s pranjem. Pod pritiskom 80 atm. in 100°C smo strojno izprali 1/3 fasade. V primerjavi z ostalim neopranim delom se vidi, da je preizkus pozitiven. Na ta način bi se dalo podaljšati trajnost ometov in fasadnih premazov. — M. T.

METLIKA. — Obnovo zunanjščine grajskega stolpa na metliškem gradu je izvajal Belokranjski muzej, ki ima v njem prostore. Ob pričetku del so bile narejene sonde na vseh treh stenah. Ugotovili smo poslikave okoli oken in med njimi, ter šivane robe na obeh vogalih čelne stene. Na podlagi najdenih poslikav smo naredili dokumentacijo z vsemi potrebnimi podatki za obnovo zunanjosti vhodnega grajskega stolpa. Pri obnovi zunanjosti grajskega stolpa so sodelovali konservatorji in restavrator z nasveti pri določitvi ometa in barve za poslikavo šivanih robov in medaljonov pod okni in robov okoli njih. Restavrator je dal natančno navodilo o sestavi in načinu nanašanja ometov, česar pa izvajalec ni v celoti upošteval. Obenem je bila izvedena zamenjava oken v drugem nadstropju in s tem poenotena baročna podoba stolpa v skladu z odkritimi arhitekturnimi detajli. Konservatorji zavoda smo se po temeljiti strokovni presoji odločili, da historicistično obdelavo stolpa (19. stol.) z elipsoidnimi okviri v drugem nadstrop-

ju žrtvujemo v korist kvalitetne odkrite baročne obdelave. — J. G., A. M., M. D.

Cesta bratstva in enotnosti 33 (poslovno stanovanjska hiša). — Na pobudo uporabnika pritličnih prostorov v delu stavbe smo opravili delno arhitekturno topografijo stavbe in izdelali predlog obdelave platoja pred stavbo. Investitor je sedanjo delavnico (graverstvo) nameraval spremeniti v kava-bar. Sprememba ni bila izvedena.

Stavba je evidentirana za razglasitev kot spomenik mestne arhitekture.

Cesta bratstva in enotnosti 8 (stanovanjska stavba). — Na fasadah smo evidentirali spodnje plasti poslikave. Opravili smo osnovna sondiranja in ugotovili raščeno arhitekturo. Prvotna stavbna osnova z izredno poslikavo fasad (dekorni medaljoni in šivani robovi) je verjetno beneficij sv. Katarine. Odkritje spodbuja k celoviti obravnavi objekta.

Stavba je evidentirana za razglasitev kot umetnostni spomenik (alternativa — spomenik mestne arhitekture). — M. D.

MIKLAVŽ NA DRAVSKEM POLJU.

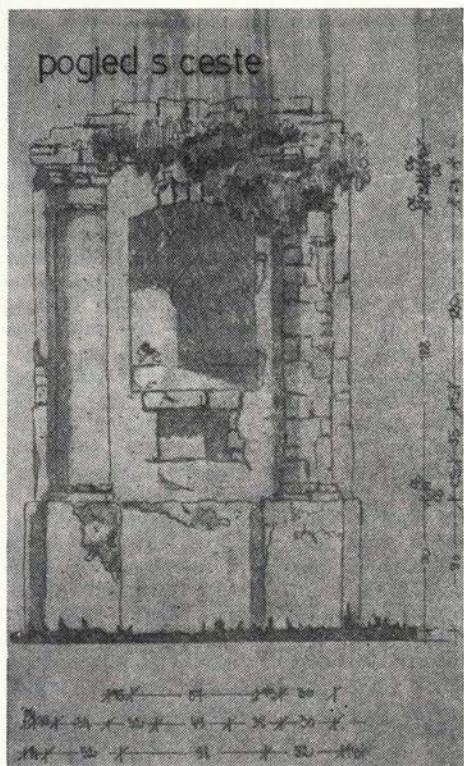
— Dotrajana opečna kritina na ž. c. bo zamenjana z novim bobrovcem. — A. J.

MIRNA. — Lastniku dela grajskih objektov smo s konservatorskimi smernicami pomagali pri odločitvi za izvedbo strehe nad bivalnimi prostori.

V podstreju namerava pridobiti nove prostore za bivanje. — J. G.

Po uspešno opravljeni arhitekturni topografiji delno porušene grajske kapele P. P. Glavarja na gradu **Lanšprež** (podprt načrtno 25. 2. 1954) smo izdelali projekt statične sanacije zvonika in oktogonalne kapele. Princip temeljnega AB venca na vrhu zidov in zelo domiselne izvedbe povezovalnega AB venca v peti oboku kupole z notranje strani je delo Stojana Ribnikarja, dipl. ing. gr. (SPB Ljubljana). Izdelavo močno racionalizirane nove strešne konstrukcije nad oktogonom smo zaupali istemu projektantu. Preko KS Mirna smo nakupili strešno opeko (bobrovec), z upravljalcem kompleksa, KPD Dob, pa smo se dogovorili za posek lesa in njegovo obdelavo na GG Trebnje. Les slabe kvalitete (borovina in slaba smreka) smo deponirali ob kapeli.

Izvedli smo AB vez na vrhu zidov oktogaona po projektu (izvajalec zasebni gradbeni obrtnik Alojz Zupančič iz Trebnje-

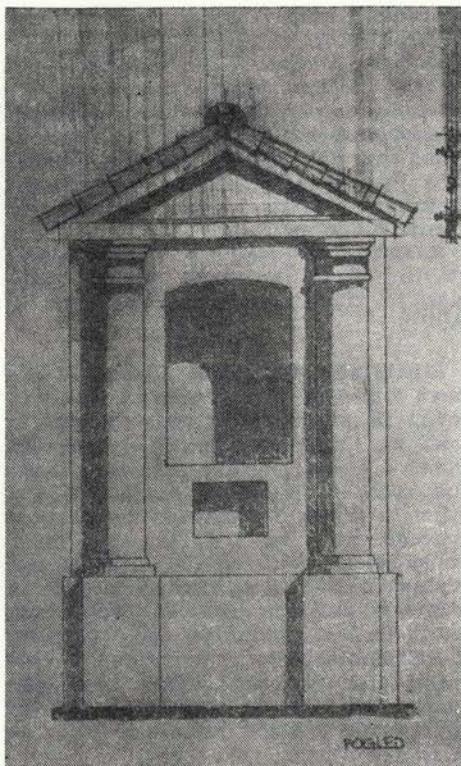
Sl. 85. a, b. Mirenki grad, 6. kapelica križevega poto, pred in po rekonstrukciji
Fig. 85 — a, b — Mirenki grad, the 6th chapel of the Stations of the Cross, before and after reconstruction

ga), nato smo kapelo prekrili do pomladni. Naročili smo kakovosten les in sklenili pogodbo za izvedbo nove strešne konstrukcije in prekrivanje v prvih pomednih mesecih leta 1987.

Pri delu je sodelovala ekipa: Jovo Grobovšek, Bojan Zaletelj, Franci Aš z Zavoda. Precej del so opravili čebelarji čebelarske družine Mirna, prispevali so del stare kritine (bobrovek) in pokrili ogroženi del velikega enojnega kozolca z zidanimi slopi, ki stoji ob kapeli. — J. G.

MIRNA PEČ, Biška vas 19. — Za lastnika stanovanjske hiše, ki je z odlokom razglašena za kulturni spomenik, smo izdelali arhitektурno topografijo in konservatorski program.

Namembnost prostorov se bistveno ne spreminja, dopolni se funkcionalnost sa-

nitarnega vozla in pripravi izrabo podstrešja v stanovanjske razmere. — M. D., J. G.

MURSKA SOBOTA — grad. — Pri izvedbi gostinskega lokala v S-Z vogalu pritličja smo pred izdajo uporabnega dovoljenja zahtevali izvedbo horizontalne izolacije na stenah stolpa, primeren tlak v podhodu samega vhoda in proučevanje lesenih stenskih oblog.

Kulturni center je finančiral izvedbo horizontalne izolacije na dveh grajskih krilih. — A. V.

Ulica Staneta Rozmana 1. — Glasbeni šoli smo dali navodila za obnovo fasad, ki jih je treba obnoviti s kombinacijo gladko zaribanih polj in obrizganih. Prvotna barva je oker. — A. V.

MUTA, Radlje. — V zvezi z opustitvijo starega **pokopališča** ob cerkvi smo izdali

ž. uradno mnenje o bodoči ureditvi v park z ohranjenim pokopališkim obzidjem.

Z. c. sv. Marjete — Na predloženi načrt za ureditev okolja pred ž. c. smo imetniku priporočili ureditev s plemenitejšimi materiali kot je asfalt. Za obnovo fasad smo dali načelna navodila, natančnejša pa bomo določili po sondiranju. Dotrajano strešno kritino je treba zamenjati z bobrovcem.

Znamenje — Izdali smo mnenje o prestatitvi zaradi zimskega soljenja. Prostor je treba arheološko preiskati. — A. V.

MIRENSKI GRAD, N. Gorica — obnova 6. postaje križevega poto. — V polovici 19. stoletja so nastale ob poti, ki vodi na Grad, nove kapelice križevega poto. V vsako postajo je bila vzidana tudi plošča z imenom darovalca. V prvi vojni so bile vse postaje križevega poto uničene, razen šeste, ki je ostala dolgo zanemarjena. Spomladi leta 1986 so pod nadzorom Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica kapelico obnovili in ji vrnili prvotni izgled. Podobo sv. Cirila in Metoda je naslikal v centralni niši akademski slikar Lojze Čemažar. Isti avtor je pred časom poslikal tudi ostale postaje križevega poto. — R. Č.

MURETINCI, Ptuj. — Izdali smo soglasje za gradnjo kotlovnice v neposredni bližini gradu. Oblikovana je kot gospodarsko poslopje in se primerno vključuje v okolje. — J. M.

NADAVČE. — V letu 1986 smo pričeli s sanacijo baročnega oltarja iz cerkve Marije Snežne. Zanj smo se odločili po predhodnem ogledu strokovne komisije, konzervatorska dela je izvajal zunanjih sodelavec Zorko Pelikan. Poseg je bil opravljen v času od julija do oktobra 1986. Po demontaži lesenih plastik z oltarja je sledila demontaža oltarne atike, ki je bila olajšana zaradi njegove gradnje v segmentih. Ti so bili skupaj zbiti samo s kovanimi žebli. Vidne špranje na stekilih pa so bile grobo zadelane s kitom in lesenimi letvicami. Spodnji del oltarnega nastavka je bil odmaknjen od zidu. S tem je bilo omogočeno delo na njegovi hrbtni strani. Vsi poškodovani in dotrjani deli ogredja so bili na novo izdelani. Del teh ksimsov je bil zamenjan že

ob enem prejšnjih posegov (takrat zamenjani deli so brez pozlate, pribiti s kovanimi žebli). Originalna ogredja so bila prvotno pritrjena z lesenimi mozniki. Novo izdelani deli so narejeni iz lipovine, obdelani so s temeljem iz bolonjske krede ter prilepljeni s kostnim klejem ali ojačani z ustavljivo lesenenega moznika. Deli oltarja, predvsem so to bili manjši izpostavljeni rezbarsko obdelani, od insektov močno napadeni kosi lesa, so bili prepojeni z raztopino paraloida v trikloretilenu. Na tistih mestih, kjer ni mogoče opraviti še naknadne protiinsekticidne zaščite je bil za utrjevanje uporabljen Xylamon LX Härtend N. Utrjevanje je bilo glede na dostopnost napadenega lesa opravljeno s premazovanjem in injiciranjem sredstva. Manjši del je bil tretiran s klejno raztopino. Kot represivna zaščita lesa je bil uporabljen Belles Restavrator. V masivne dele lesa (stebre, kapitale) se je sredstvo injiciralo v izvrtiny. Na lažje dostopnih mestih je bil insekticid nanesen s premazovanjem, težje dostopna mesta pa so bila obdelana z brizganjem (airless brizgalka). Zaščita je bila opravljena predvsem z zadnje strani. Z white spiritem so bila očiščena tista mesta, s katerih je kredna podsnova že odpadla nato so bila premazana z insekticidom. Po izvedbi vseh navedenih posegov je bil oltarni nastavek postavljen na prvotno mesto in ponovno sestavljen v zgornjem delu. Način spajanja je bil identičen prvotnemu, le v osrednji niši so bili žebli za pritrditev okvirja slike zamenjani z lesenimi vijaki, tako da je olajšano snemanje slike. Na lesenih kipih s tega oltarja se nadaljuje s čiščenjem, domodeliranjem in utrjevanjem.

Pri odmikanju oltarnega nastavka od zidu je prišlo do naključnega odkritja srednjeveške stenske poslikave. Gre za dva fragmenta velikosti ca. 190 × 100 cm. Čeprav freska ni v celoti ohranjena, je vseeno kar se da zgovorna. Ugotoviti je moč ikonografski motiv Pohoda sv. Treh kraljev, kot tudi avtorja poslikave. Ohranila se je namreč vrsta naslikanih obrazov, ki nesporno nakazujejo delo Jerneja iz Loke. Ko je Stele pisal 1924. leta o tem plodovitem slikarju, je poudaril, da je karakteristična modelacija slikarjevih obrazov povsod stereotipno ista, podprtta z risbo ust, oči in nosu, zanj je dalje karakteristična risba rok, tip pre-

Sl. 86. Nadavče, p. c. Marije Snežne. Detajl snete freske Pohod sv. Treh Kraljev (Jernej iz Loke)
Fig. 86 — Nadavče, the filial church of "Maria Nives". A detail of the taken-off fresco with
the scene of the Adoration of the Magi (Kings) (Jernej iz Loke)

cej okroglega lica, katerega obadek je pri neobraščenih obrazih precej poudarjen. Pisec omenja tudi shematičen način obdelave draperije in pogosto uporabljen patroniran vzorec na oblekah. Vsi ti elementi so navzoči tudi v našem primeru.

Ker je bilo predvideno, da bomo oltar po restavratorskih posegih zopet postavili na prvotno mesto, smo freske sneli in jih bomo na novem nosilcu zopet prezentirali na steni ob oltarju. — Z. P., R. C.

NEBLO. — Plastika sv. Miklavža je bila dvakrat prenovljena z oljnimi premazi, domodelirana s klejno krednimi grundji (razjede insektov) in v celoti premazana s klejem. Odstranitev teh sekundarnih premazov je odkrila pozlato draperij in prvotno polikromacijo inkarnatov. Premazi so bili odstranjeni s topili, klejna prevleka pa s skalpeli. — R. P.

NEGOVA, Radgona. — S sredstvi KSS Slovenije in OKS smo nadaljevali s sanacijo grajskega obzidja in mostu med obema stavbama, ki leži na obokih. — A. V.

Ker načrtovani dom vaščanov ne bi bil podrejen značaju vasi, z njim ne soglašamo. Zahtevali smo popravke ob enem pa vaščanom priporočali, naj raje adaptirajo grajske prostore, ki so brez uporabnika. — A. V.

NOVO MESTO. — Novomeške Šance so eno redkih ohranjenih srednjeveških obzidij v Sloveniji. Žal celovit pristop k reševanju tega izjemnega kulturnega spomenika še ni mogoč. V tem trenutku poizkušamo z družbeno intervencijo pri celovitem dokumentirjanju objekta in njegovega položaja znotraj historičnega jedra prispevati k bazi podatkov. Zavod je v letu 1986 opravil arhitekturno topo-

Sl. 87. Neblo, kip sv. Miklavža pred rekonstrukcijo

Fig. 87 — Neblo, the statue of St. Nicholas before restoration

grafijo stolpa-stavbe Muzejska 12 in dela obzidja. Klet objekta sloni na obzidju, pritliče je dostopno s platoja ob obzidju. Stavba v sedanji predelani obliki služi za stanovanja. Zaradi dobro ohranjenih ometov iz konca 19. stol. na fasadah ni videti sledov iz obrambne faze, na podstrešju pa vidimo osnove strehe, ki je bila, ko je stolp opravljjal svojo obrambno vlogo šotorasta štirikapnica. — J. G.

Pripravili smo posnetke fasad Ž. c. sv. Nikolaja (kapiteljska cerkev) in dopolnili izdelane tlorisne cerkve z novimi podatki. Taka dokumentacija bo služila pri vnašanju podatkov ob sondiranju. V neogotskem zvoniku smo dopolnili okrasne rozete in naredili odlitke. Iz literature smo zbrali in uredili umetnostno-zgodovinske izsledke. — J. G., A. M., M. D.

Ambiciozna razidenčna arhitektura, Pavčičeva hiša, Ljubljanska 4, locirana

na posebno opazni lokaciji nad cesto, se odlikuje predvsem po bogati ornamentirani leseni opremi strešnih vencev in lepo oblikovanih klesarskih detajlih. Opravili smo zgodovinsko analizo, arhitekturno topografijo in nekatere najbolj ogrožene dele lesenih konstrukcij fungicidno in insekticidno zaščitili. Pripravili smo material za zaščito poslikave na notranjih stopniščih. — J. G., A. M., M. D.

Za Dolenjski muzej smo restavrirali (čiščenje, dubliranje, napenjanje na nove podokvirje, kitanje, retuširanje, lakiranje) 19 slik Vladimirja Lamuta. Restavrirali smo sliko o/pl Aurore Langer, delo neznanega avtorja. Sondirali in delno očistili smo prenosni oltarček iz etnološke zbirke muzeja. Dokončno restavriranje je še predvideno. — A. M.

Nenavadno zanimiva in bogata je zbirka slik kapiteljskih proštov, ki jih hranijo (kolegialni kapitelj) v proštiji. Večkratni poskusi, da bi zbirko sistematično restavrirali, se počasi uresničujejo. Delo bo mogoče dokončati s polnim razumevanjem in sodelovanjem obeh ustanov.

V času, ko je Binkoštna kristusova cerkev adaptirala Mordaxovo kapelo na Grmu za svoje liturgične potrebe, je kolegialni kapitelj na prošnjo zavoda prevzel močno ogroženo prižnico v hrambo. Prva zaščita lesa je opravljena, nadaljni restavratorski posegi so seve še potrebni. Obenem pa vodimo postopek, da se bi ne znašla na trgu z umetninami, saj je nedujljivi del kulturnega spomenika. — J. G., A. M.

Na stanovanjsko-poslovni stavbi Glavni trg 1 v starem mestnem jedru Novega mesta smo izmerili in izrisali vse etaže stavbe s kletjo in podstrešjem ter stavbo temeljito fotografsko dokumentirali. Restavratorsko smo sondirali omete, pregledali pa smo tudi arhivske vire in naredili konservatorsko študijo spomenika. J. G.

OPLOTNICA 82. — Izdali smo soglasje za zamenjavo strešne kritine z opečno in za obnovbo fasad. Omet mora biti gladko zariban. Okna je treba zamenjati z enakimi kot so ohranjena originalna, ohraniti je treba portal z vratnicami in oboke v notranjščini. Priporočili smo vodoravno izolacijo. — A. V.

OREŠJE, Brežice. — Zavod si močno prizadeva, da opravi bistvene akcije, ki

so pomembne za varovanje kulturnih spomenikov tudi v občini Brežice. Tudi zato, ker oddaljenost od sedeža zavoda pomeni bistveno težje pogoje za delo in zmanjšuje učinkovitost službe. Grad Orešje, tudi bizejski grad ali grad Bizejsko je za identiteto krajine, kraja in njegovih prebivalcev posebnega pomena. V sodelovanju z organizacijo SP Trebče smo opredelili zavarovalne posege na objektu. Najpomembnejši je izdelava novih oken in polken, kar zagotavlja sicer pretežno praznim prostorom sorazmerno varnost pred atmosferskimi vplivi. Kljub temu, da imamo za grad izdelano detajljno arhitektурno topografijo, so vsa pripravljena za programsko prenovo in opredelitev novih namenov ostala brez izida. Poleg zaščitnih posegov, smo predvideli tudi restavratorska dela (štukatura, poslikave, oprema kapele, zavarovanje stavbnega pohištva z intarzijami itd.).

— J. G., A. M.

PERNOVO, Žalec. — V letu 1986 so po načrtih arh. Jureta Plahutarja iz Celja obnovili in delno adaptirali klasicistično graščino Grmovje — Dom Nine Pokorn. V eni izmed sob v nadstropju je bila ugotovljena kvalitetna dekorativna poslikava iz poznega 19. stoletja, ki bi jo kazalo do kraja odkriti in prezentirati. — I. S.

PETROVČE, Žalec. — ZSV Celje je dal soglasje za preureditev prezbiterija ž. c. Matere božje po načrtih ing. Kvaternika. — I. S.

PIŠECE. — Grajski kompleks (dostop v dolino, ostanki grajskega parka in gospodarskih poslopij in grad) sodi med tiste nesrečne spomenike pri nas, ki so ne glede na nesporno umetniško prepričljivost v pomen, ne glede na pomembnejša zgodovinska dejstva, danes sredi nerazvite in prometno slabo dostopne pokrajine. Grad Pišece, v katerem stanejo socialno šibek sloj prebivalcev, ki grad pospešeno uničuje, je poleg tega še v upravljanju občinske kulturne skupnosti Brežice. Dosedanji posegi so bili usmerjeni v zavarovanje streh.

V sodelovanju s posebno strokovno organizacijo Spominski park Trebče smo se odločili za nadaljevanje vzdrževalnih del na strehah, za izvedbo novih okenskih polken, okenskih kril in za izdelavo

projekta odvajanja meteornih voda s streh in vseh ravnih površin (dvorišč v več nivojih in stopniščih).

Evidentirali smo preostale drevesne se stoje v okolici gradu in skušali ugotoviti vrsto rastlinskih posebnosti v kompleksu nekdanjega grajskega parka.

Fotografska dokumentacija je bogatejša za vrsto pomembnih posnetkov. — J. G., M. D.

PLANINA, p. c. sv. Treh Kraljev. — Z zbiranjem lesa in z lastnim denarnim prispevkom se je OKS Slovenska Bistrica lotila najnujnejših popravil na podružnični cerkvi, ki stoji sredi rekreacijskega središča Trije Kralji. Cerkev je krita s škriljem, ki ga ni mogoče nadomestiti, zaradi tega smo se odločili za umetni škrilj (eternit v obliki neregularnih oblik, barvan s temno sivo barvo). S premočenega stropa v notranjščini je treba odstraniti omet, posušiti, zapolniti očiščene rege in znova ometati. — A. V.

PLANINA. — Za kapelo sv. Barbare v Planini (občina Idrija) smo izdelali tehnično dokumentacijo in podali smernice sanacije. — D. H.

POD NANOSOM. — Krajanji Podnanosa so vložili veliko truda in sredstev za obnovo podružničnih cerkv. Začeli so sanirati p. c. sv. Hieronima na Nanosu, p. c. sv. Magdalene v Otoščah in p. c. sv. Treh kraljev nad Lozicami. Izdelali smo posnetke stanja arhitekture in sodelujemo pri obnovi. — R. Č.

PODRAVJE, Ljutomer, Vardov grad. — Dvorec iz 2. polovice 19. stol. zgrajen v neorenesančnem slogu, je bil brez načrtnosti. Ljutomerska stanovanjska skupnost ga je prenovila za stanovanjsko namembnost. Pri tem so bile ohranjene njegove značilnosti in pomen kot objekta kulturne dediščine. Dela so bila opravljena po navodilih in s soglasjem zavoda. — J. M.

PODSREDA. — Leta 1986 so se nadaljevala predvsem dela pri statični sanaciji južnega stanovanjskega trakta gradu Podsreda — nekdanjega drugega romanskega palasa, kjer smo pred časom odkrili romansko biforo in več drugih ro-

manskih arhitekturnih členov. Celoten trakt je bil utrjen z vezmi. V drugem nadstropju je bila utrijena statično skrajno labilna stena, v renesančnem prostoru pa je bila nameščena železobetonska plošča kot podlaga za poznejšo talno oblogo. Plošča je bila konstruirana tako, da bodo po nej dostopni vsi romanski arhitekturni členi, ki bodo na zunaj za obiskovalce skriti. Na podoben način so bili urejeni tudi nekateri drugi prostori v južnem traktu, žal pa je bilo potrebno nekatere prvotne romanske člene žrtvovati in jih samo dokumentirati, ker drugače ni bilo mogoče zagotoviti statične trdnosti stavbe. V tem delu gradu je bila v celoti obnovljena tudi strešna konstrukcija, ki je zaradi udara strele utrpela hudo škodo. V prihodnjem letu bomo pričeli s statično sanacijo zahodnega stopniščnega trakta in dvoriščnih arkad, vzporedno pa bodo potekala dela pri prezentaciji romanskih arhitekturnih členov v južnem palaciju. — I. S.

Sl. 88. Predanca — Kalvarija, figuralna skupina Bičanja iz 3. kapelice

Fig. 88 — Predanca — Kalvarija, the group of figures representing the flagellation from the third chapel

POLJČANE, LIP — TOZD LIO smo izdali soglasje za nadomestno hišo za namen družbene prehrane. Z obstoječe do trajane hiše iz zač. 20. stoletja je treba ohraniti kamniti portal z vratnicami.

POLZELA, Žalec. — V letu 1986 so obnovili baročni trakt nekdanjega **dvorca Senek**, oba neobaročna trakta pa so, upoštevajoč spomeniškovarstvena izhodišča, obnovili in adaptirali. — I. S.

Pri odstranjevanju ometov na zunanjščini **ž. c. sv. Marjetete** smo na vogalih južne ladje in zvonika našli poslikavo v rdeči in oker barvi, ki imitira klesance in zaključni pas na zvoniku z naslikanimi polkrogi v rdeči barvi 1,5 m pod profiliranim venčnim zidcem. Odkriti fragmenti fresk na severni strani zvonika in ladje so bili še pred prihodom restavratra brez privolitve zavoda odstranjeni. Mlajšo baročno poslikavo smo razen na južnem oratoriju našli na vseh vogalih, vendar le do cezure v zidu 1,5 m pod sedanjim napuščem. Da bi dosegli enovito podobo cerkvene zunanjščine, smo investitorju — žup. uradu svetovali le beljenje novih fasadnih ometov. — B. B.

PREBOLD, Žalec. — V letu 1986 je bila razen dvoriščnega trakta kvalitetno obnovljena bogata oblikovana historičistična fasada dvonadstropne hiše Prebold 26. Barvna podoba zunanjščine, ki smo jo ugotovili s sondiranjem, je enovita — svetlo oker. Zaradi neusklajenosti med izvajalcem del in investitorjem SSS Žalec, je pritlični del ob cesti ostal brez rustične členitve. — B. B.

PREDENCA, Šmarje pri Jelšah. — V letu 1986 so se v glavnem končala gradbeno sanacijska dela na kapelicah Šmarske Kalvarije. Izjema so le oboki kapelic s freskami, ki bodo injicirani vzporedno z restavratorskimi deli v naslednjih letih. V prostore RC SRS je bila jeseni odpeljana močno poškodovana figuralna skupina »Bičanja Kristusa v ječi« iz 3. kapelice v nadaljnji postopek restavriranja. Barvno toniranje 4., 5. in 6. kapelice, ter popravilo barvnih beležev ostalih kapel, bo po zagotovilu izvajalca dokončano v letu 1987. Dela financira republiška in občinska Kulturna skupnost. — B. B.

PREVALJE, Ravne. — Izdali smo navodila za prizidek gospodarskega objekta — garaže h kvalitetni trški arhitekturi Trg 32, ki je evidentirana kot kulturni spomenik. — M. H.

Izdali smo soglasje s pogoji prenove hiše ob Meži št. 20 s pogoji, da se objekt v masi in strešinah ne spreminja ter da se osrednja vhodna lopa vzpostavi v prvotno stanje. — J.S.

PTUJ, grad. — Pokrajinski muzej v Ptiju je začel z obširnimi in zahtevnimi prenovitvenimi deli na grajskem kompleksu, pri čemer je zavod prevzel vodstvo del in konservatorsko načrtovanje.

Osrednja grajska stavba: Obnovljene so bile dvoriščne fasade gradu tako, da je bil rekonstruiran najstarejši ugotovljen omet, ki smo ga belo pobarvali. Ob tem smo naredili načrt za rekonstrukcijo oken, ki so bila neustrezno opremljena v začetka stol.

Pri odbijanju ometa smo ugotovili na V in deloma S steni južnega trakta močne razpoke, ki jih je bilo potrebno injektirati. Zaradi tega smo morali v notranjščini odstraniti dekorativne, ročno slikane tapete na tkanini. Restavrator Viktor Gojkovič jih je pripravil za restavriranje, saj so bile nestrokovno montirane neposredno na zid. Isti restavrator je tudi restavriral na steno naslikane grbe na arkadah.

Pred tem je bila na strehi zamenjana kritina in sicer tako, da je bil samo del kritine iz bobrovega zamenjan z novim, vsega starega, ki je bil še uporaben, pa smo znova uporabili po predhodnem čiščenju in impregniranju z estrom silicijeve kislino.

Žitница. — Pripravili smo projekt gradbenega sanacije Žitnice, ki ga je izdelal dipl. gr. ing. Stojan Ribnikar in začeli z izdelavo zračne drenaže na J strani.

Gospodarsko poslopje. — Izdelali smo preizkus izrabe prostora nekdanjega gospodarskega poslopja, ki je nazadnje služilo kot grajska restavracija in vzhodnega stolpa za potrebe galerije sodobne umetnosti (Miheličeva zbirka).

Pletarska ulica 2. — Lastnik je pod strokovnim vodstvom zavoda stavbo horizontalno izoliral in obnovil fasado.

Aškerčeva 5. — Izdelali smo smernice za ureditev obrtniškega lokalja v stavbi iz 17. stol.

Lackova 3. — Izdelali smo smernice za obnovo trgovskega lokalja v stavbi iz 16. stol., ki pa je bila v 19. stol. močno predelana. Pri tem smo upoštevali vse kvalitetne elemente iz obeh obdobij.

Slovenski trg 7, 8, 9. — Za stavbe iz 17. stol. in 18. stol. na S robu osrednjega ptujskega trga smo izdelali navodila za obnovo fasad. Dela so bila opravljena pod strokovnim vodstvom zavodovega restavratora.

Prešernova ul. 21. — Stavba iz 17. stol. stoji v stanovanjskem delu Prešernove ulice in v pritličju nima izložbenih odprtin in stranskih vhodov, kar je značilnost tega mestnega predela. Zaradi tega nismo soglašali s spremembou okna v vhod v lokal.

Bezjakova 8. — Soglašali smo z ureditvijo gostinskega lokalja v stavbi s fasado iz zač. 19. stol. Pri ureditvi lokalja so bili valorizirani vsi detajli kakor tudi celota, pomembni za spomeniško priznavost objekta. — J. M.

Cankarjeva ul. 5. — S preuređitvijo prostora v dvoriščnem objektu za name-ne društvene pisarne smo soglašali in dali navodila za namestitev stavbnega pohištva.

Prešernova ul. 33, 35. — Mali grad je dominantni objekt raščene arhitekture od srednjega veka dalje s prevladajočo renesančno podobo. Sedanja stanovanjska namembnost ni primerna, zato predlagamo takšno javno namembnost, ki bo ohranila in izkoristila vse kvalitete obstoječe arhitekture. Izdelali smo gradbeni posnek objekta v merilu 1:50 in preizkus izrabe za namen Študijske knjižnice. Opravljen je bil tudi ogled objekta s predstavniki knjižnice in gradbenimi strokovnjaki, ki bodo izdelali projektno dokumentacijo prenove.

Murkova ul. 4. — Izdelali smo predlog preoblikovanja in obdelave izložbenih oken in vhoda v lokal — cvetličarno ter oblikovanje, namestitev in osvetlitev reklamnega nasipa.

Trg svobode 5. — Namestitev napisne tabele Planinskega društva je bila v nasprotju z našimi pogoji. — M. H.

PTUJSKA GORA, ž. c. Marije zaščitnice. — Pod strokovnim vodstvom zavoda so obnovili zunanjščino obrambnega stolpa in dela obzidja, ki spadata v spo-

meniški kompleks romarske cerkve. V obrambnem stolpu so pripravili razstavo gotskih reliefov, ki so bili v cerkveni lopi in drugih kiparskih arhitektonskih elementov. — J. M.

RADEČE, Laško. — V letu 1986 je ZSV Celje sodeloval pri obnovi Trinkove graščine v Titovi ul. 2. Ob sondiranju zunanjščine velikega, dvonadstropno zasnovanega dvorca smo ugotovili, da so bili z arhitekturno poslikavo iz 17. stol. zaheti tudi starejši stavbni elementi iz 16. stol. S takim načinom členitve je bil na masivni stavbi ustvarjen oblikovno posenet videz zunanjščine. Zunanja podoba obnovljene graščine bi vsebovala več historične avtentičnosti, vkljukor bi tudi prenova notranjščine potekala istočasno s soglasjem ter predhodno podanimi navodili pristojne spomeniškovarstvene službe. Graščina je bila obnovljena z denarjem, ki ga je zagotovila SSS Laško. — B. B.

RAČE, Maribor. — S sredstvi KSS in OKS smo prekrili del grajske strehe, prek KS pa naročili bobrovec za prekritje velikega stolpa. KS je nadaljevala s prenovitvenimi deli v kleti. Zahtevali smo ohranitev gotskih lin v j. steni in arheološko prezentacijo temeljev okroglega vogalnega stolpa. — A. V.

RADLJE — Obrtnemu združenju smo izdali za stari rotovž navodila za obnovo zunanjščine. Na novo prekriti strehi je treba namestiti opuščene zračnike. Fasade morajo biti gladko zaribane z ohranitvijo vse profilacije, posebno je treba paziti na obdelavo rustike ob portalu. Ohraniti je treba tudi vse stavbno pohištvo. Urediti je treba odvodnjavanje izpred trške fasade in urediti dostop s ceste. — A. V.

RADVANJE, Maribor. — Izdali smo soglasje za prenovo stanovanja v gradu, Lackova 41 a v 1. nadstropju. Ohraniti je treba obliko oken in dvokrilna vrata, ki vodijo iz arkadnega hodnika. Tla morajo ostati lesena brez neprodušnih oblog. — A. V.

RAJEC. — Grajski park Mokrice sodi po svojem obsegu in dendroloških kvalitetah med naše največje spomenike oblikovane narave, ki pa žal ni redno vzdrževan.

Da bi mu vrnili celovit izgled ter preprečili nadaljnje zaraščanje in propadanje dendroloških spomenikov, smo pripravili sanacijski načrt.

Kot izhodišče je bila opravljena inventarizacija drevesnih vrst in ocena vitalnosti posameznih osebkov, na osnovi česar je izdelan program etapnih posegov. Dela se bodo pričela izvajati spomladti. Prva faza predvideva sanacijsko sečnjo in reševanje najbolj ogroženih dreves v celotnem parku. — G. H., M. I.

RAVNE. — Izdelali smo navodila za obnovo fasad v Stari ulici št. 1. Dela so bila opravljena po naših navodilih.

Izdali smo soglasje za prizidek k hiši **Ob Meži 2** po predloženem projektu — J. S.

RETJE, Trbovlje. — V letu 1986 so bile popravljene močno poškodovane in do trajane strehe p. c. sv. Križa. Na zvoniku je bila v celoti zamenjana lesena strešna konstrukcija z novimi skodlami. Na ostanlih strehah je bil v celoti zamenjan opečni bobroveč, les strešne konstrukcije pa le delno. Narejena so bila tudi vsa potrebna kleparska dela. Nujno potrebna zavarovalna dela, ki jim sledi še statična sanacija in pozneje še obnova celotne cerkve, so financirali župnijski urad sv. Martina, cementarna in rudnik Trbovlje. — B. B.

SELA, Šmarje pri Jelšah. — Pred leti odkrite stenske slikarije z motivom cvetlične vase na ostenju slavoloka p. c. sv. Filipa in Jakoba, je leta 1986 utrdil, očistili, plombiral in restavriral Bine Kovacic. Delno odkrite gotske freske na severni steni ladje so samo utrjene in čakajo nadaljnjih restavratorskih posegov. Dela je v celoti financiral župnijski urad Podčetrtek. — B. B.

SELE pri Slovenj Gradcu, cerkev sv. Roka. — Pred pričetkom del smo izdali navodila za obnovo zunanjščine cerkve z zvonikom. Na glavnji ladji je bilo potrebno odstraniti kasnejše omete in rekonstruirati gotske — gladko zaglavljene ter očistiti kamnitni talni zidec. Na kasnejše omete in zakristiji so se obstoječi ometi obnovili, prav tako na zvoniku, kjer je bilo potrebno obnoviti tudi šivane robe. Dotrajana kritina se je

nadomestila z enako sivim eternitom. — M. H.

SEVNICA OB DRAVI. — Nadaljuje se prenova ž. c. sv. Marjete. Leta 1986 so nabavili kamen za tlak. — A. V.

SEVNICA. — Sanacijska dela na gradu Sevnica trajajo že nekaj let. V letu 1986 so bila osredotočena na ureditev notranjega grajskega dvorišča. Kamnitni stebri, ki opirajo arkade, so bili v pritličju močno poškodovani, delno tudi počeni. Hude okvare so se kazale zlasti na glavičih, čeprav so bili stebri pred leti delno že okrepljeni z železnicimi sponami. Vse zidove so statično utrdili in povezali, poškodovane stebre pa je popravil restavrat Tone Podkržnik iz Šentjurja pri Celju. Na dvoriščnih fasadah so odstranili omet, poprej pa je bilo s sondami ugotovljeno, da fasade niso bile poslikane. Na trdno kamnitno osnovo fasadnih sten je bil nanešen tanek, apnen, zaglajan omet. — I. S.

SLIVNICA pri Mariboru. — VVZ smo izdali smernice za ohranitev dela nekdajnjega grajskega vrta in za novogradnjo na širšem območju. Občino Tezno smo opozorili na to, da je treba po izselitvi VVZ grad revitalizirati, pravico uporabe pa prenesti na novega uporabnika. — A. V.

SVOPENJ GRADEC, grad Rotenturn. Grad je v letu 1986 prevzela delovna organizacija Progres, da bi v njem uredila svoj poslovno-prodajni center. V ta namen načrtuje celovito prenovo, ki bo ohranila in povečala spomeniško pričevalnost gradu in omogočila nemoteno poslovanje. V letu 1986 so opravili sanacijo strehe, kjer je bobrovec nadomestil azbest-cementno krtino, in pripravili idejni načrt prenove, pri katerem so sodelovali zavodovi delavci. — J. M.

Glavni trg 18. — Izdelali smo smernice za prenovo celotne fasade objekta, ki jih je potrebno upoštevati tudi na že nepričerno obnovljeni polovici objekta.

Vso okensko dekoracijo v 1. nadstropju je potrebno obnoviti in manjkajočo rekonstruirati, odprtine v pritličju pa opremiti s plastičnimi obrobami v ometu ali kamnu.

Glavni trg 43, 45. — Sodelovali smo pri adaptaciji in novogradnji hotela Kordon s soglasji in smernicami oblikovanja.

Prisostvovali smo tehničnemu pregledu in izdali po predhodni nadomestni zasadi tvit drevesa soglasje, potrebno za uporabno dovoljenje.

Ozka ulica 1. — Soglašali smo z namestitvijo čevljarske delavnice v pritličnem delu objekta in izdelali navodila za namestitev reklamnih izveskov in izložbenih vitrin. — M. H.

Stari trg, p. c. sv. Pankracija. — V okviru sistematične sanacije cerkvenega kompleksa smo v preteklem letu obnovili tako imenovano duhovniško hišo iz 17. stoletja, ki je sestavni del obzidja. — J. M.

SLOVENSKA BISTRICA. — Elektro Maribor DE Slovenska Bistrica namešča električne drogove in nanje obeša debele kable. Pri tem izbira najkrajše poti, ne glede na obstoječe okolje oziroma bližino kulturnih spomenikov. Zaradi tega smo urgirali pri tej DO in o tem obvestili občinsko kulturno skupnost in občino.

Obzidje. — Na območju ZD smo dovolili razširiti vhodno odprtino za interventni uvoz. Obstojče razpadajoče obzidje na območju ZD je treba pri tem obnoviti. V primeru nove namembnosti je ZD dolžan iz mestnega parka odstraniti nasutje parkirišča, ki je nastalo brez soglasja spomeniške službe.

Mestni stolp. — Na J-Z stolpu v mestnem obzidju smo zamenjali opečno kritino in popravili ostrešje — s sredstvi KSS in OKS.

ZSMS namerava v stolpu urediti prostore za svojo dejavnost. To je možno le v primeru, da ne bo notranjih pregrad v posameznih etažah.

Med občinskima zgradbama na **Kolodvorski 10** so s soglasjem Zavoda za spomeniško varstvo Maribor postavili vezni hodnik, krit z dvojnim zareznikom.

Partizanska 6. — Izdali smo soglasje za zamenjavo dotrajane strešne kritine z opečno.

Partizanska 3. — Izdali smo soglasje za zamenjavo dotrajane kritine z opečno. Na fasadah je treba ohraniti vso profilacijo z rustiko v pritličnem delu. Kamnite portale je treba kamnoseško obdelati in utrditi. Oblike oken se ne sme spremniti.

Titova 36. — Izdali smo soglasje za zamenjavo dotrajanega bobrovca z novim.

Titova 65. — Predlagali smo, da streha med južnim prizidkom ostane ravna ali, da se prekrije z nizko položno pločevino-nasto streho, ker namestitev strme opečne strehe ni možna.

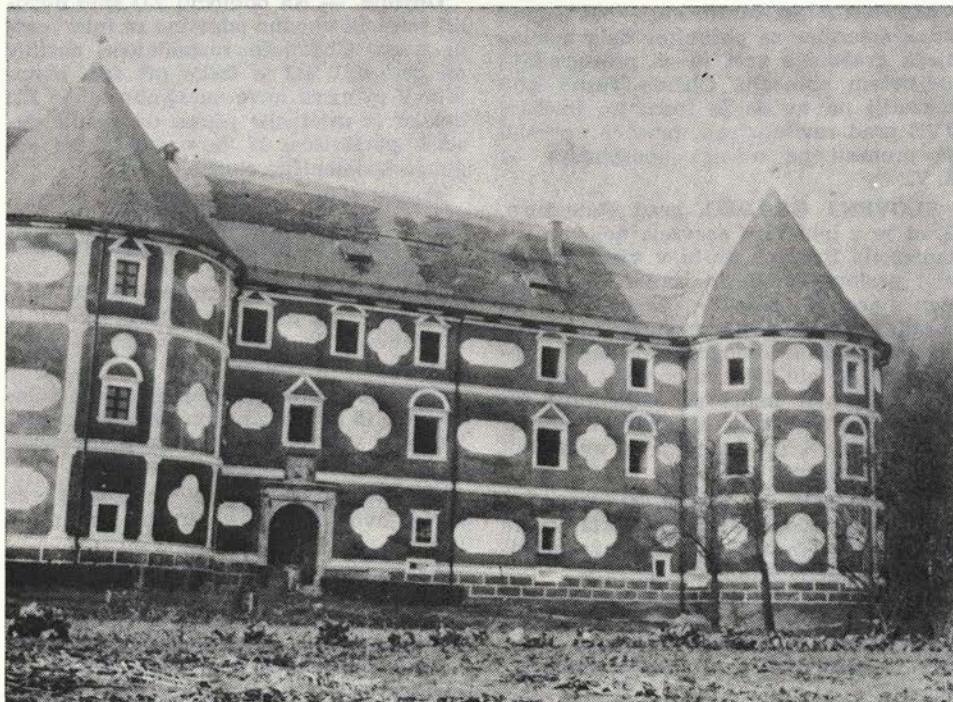
Trg svobode 27. — Izdali smo soglasje za zamenjavo strešne kritine z novim bo-brovcem.

Vošnjakova. — S sondiranjem smo do-ločili oker barvo za prenovljene fasade dvonadstropne šole, ki je bila prvotno enonadstropna. Ohranjena je vsa profi-lacija. — A. V.

SLOVENSKE KONJICE. — Ob sondiranju zunanjščine **kaplanije** na Partizan-ski cesti 28 smo odkrili enostavno izve-deno arhitektурno poslikavo. Na vogalih in med okni so v pritličju narisani kvadri, nad njimi pa se nad delilni venec nasla-njajo lizene, ki nosijo podvenčni zidec. Osnovna površina je barvana v svetlo oker barvi, narisana členitev ter obrobe okenskih odprtin pa v beli. Pri nadalj-

nem odstranjevanju ometov smo v višini delilnega venca naleteli na cezuro v strukturi zidu, ki potruje arhivski poda-tek o prezidavi stare mrtvašnice leta 1799 v kaplanijo. Obnovitvena dela je v celoti finančiral tukajšnji župnijski urad. — B. B.

V letu 1986 smo pripravili razglasitve-no gradivo za park ob graščini Windisch-graetz v Slovenskih Konjicah, ki naj bi kot spomenik oblikovane narave bil za-ščiten pred negativnimi posegi in pre-novljen. Park, ki ima tipično zasnovno parkov 19. stoletja z elementi romantične, baroka in angleškega krajinskega sloga, tvori skupaj z graščino kvaliteten kom-plesks. Privlačen parkovni ambient ustvar-ja posamezna drevesa in drevoredi, ki imajo tudi večjo dendrološko vrednost zaradi velikosti, starosti in redkejših vrst posameznih primerkov. Ohranjeni so še drugi elementi kot so: stopnišča na pro-stem, ribnik, ostanki vrtnega paviljona itd. Zaradi številnih obstoječih in pred-

Sl. 89. Sopote — Olimje, rekonstruirana baročna arhitekturna poslikava j. fasade

Fig. 89 — Sopote — Olimje, reconstructed Baroque architectural paintings on the southern facade

videnih negativnih posegov je park kot celota ogrožen, zato smo v gradivu predlagali tudi način, obliko in faznost revitalizacije. — A. K.

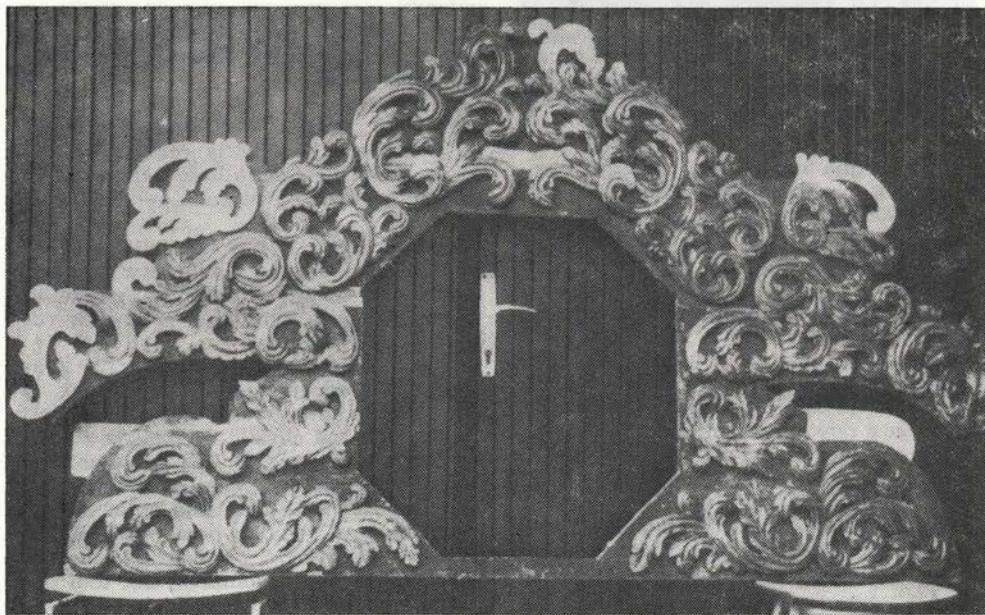
SOPOTE, Šmarje pri Jelšah. — Z rekonstrukcijo baročne arhitekturne poslikave južne fasade **graščine Olimje** in pritličnega dela dvoriščne fasade ter s popravilom manjših poškodb ometov, so se v letu 1986 v glavnem končala prezentacijska dela na zunanjšini samostanskega kompleksa, v katerega je vključena tudi župna cerkev. Pleskarska dela je izvajal Branko Valand. Notranje prostore v drugem nadstropju graščine so na grobo in fino ometali delavci zidarskega mojstra Antona Čeha. — B. B.

V letu 1986 so se nadaljevala obnovitveno prezentacijska dela na slavoločnem oltarju, posvečenem sv. Križu v ž. c. **Marijinega vnebovzetja**. Potem ko so bili manjkajoči deli akantovega okrasja na novo izrezljani, starejši pa utrjeni, je bil atični zaključek na novo pozlačen in vrjen na oltarni nastavek. V svoji rezbarski delavnici Tone Podkrižnik na novo

izdeluje manjkajoče ali močno poškodovane okrasne elemente oltarnega nastavka, ki čakajo na pozlatitev. Akademski slikar in restavrator Viktor Povše je kvalitetno restavriral dve oljni slike: osrednjo s prizorom Križanja in, manjšo, ki prikazuje trpečega Kristusa. Obnovitvena dela na oltarju in graščini Olimje je finančirala republiška in občinska kulturna skupnost. — B. B.

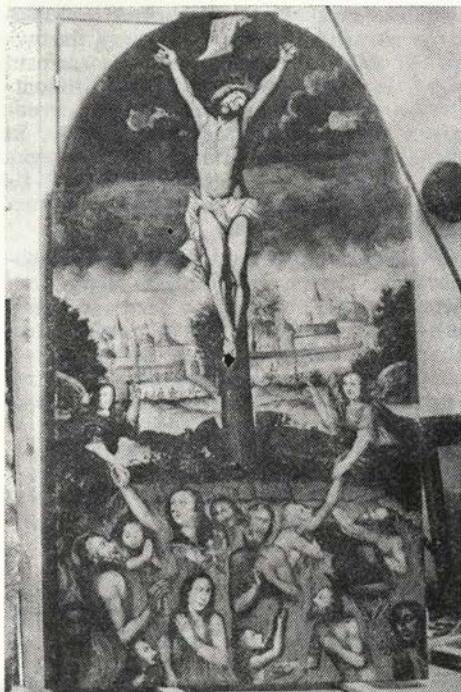
Potem ko je bila na p. c. sv. Andreja obnovljena streha, je župnijski urad Podčetrtek začel z naslednjo fazo izsuševalnih del z namenom, da bi gotskim freskam pod beleži omogočil boljše pogoje za obstoj, tudi potem, ko bodo le-te restavrirane. V ta namen so krajani s protostoljnim delom odstranili nasutje po vsej cerkvi do podstavkov baz služnikov, kamnite prižnice in slavoloka v povprečni višini 80 cm. Pod nasutjem iz treh plastil nismo našli starejšega tlaka. Načrt hidroizolacije je v izdelavi. — B. B.

SOTESKA, Novo mesto. — V srednječrni program posegov na najbolj ogroženih spomenikih je zavod uvrstil tudi

Sl. 90. Sopote, ž. c. Marijinega vnebovzetja, rekonstrukcija manjkajočega okrasja na atiki oltarja Sv. križa

Fig. 90 — Sopote, the parish church of the Assumption, a reconstruction of the missing ornamentation on the altar attic — The altar of the Holy Cross

Sl. 91. Sopote, ž. c. Marijinega vnebovzetja, restavrirana oljna slika iz oltarja Sv. kriza
Fig. 91 — Sopote, the parish church of the Assumption, a restored oil painting from the altar of the Holy Cross

izredno nujna zavarovanja vrtnega paviljona pri gradu Soteska (Hudičev turn). Celoten kompleks parka in paviljona je zapuščen. Sadovnjak jablan je ostarel in propada. Košnje niso ne redne ne natančne. Obcestna stranica zidu je podrta in skoraj v celoti odstranjena. Okolica kapeli je delno zaraščena. Dostopna pot v osi grad-paviljon je tik pred vhodnim portalom preorana in izravnana v njivo. Streha, ki je bila pred desetletjem in pol prekrita z novo konstrukcijo in skodelasto kritino, je že močno ogrožena. Okna so polomljena in delno celo manjkajo. Zbrali smo ohranjena okna in polkna in naročili nova. Pripravili smo načrt novih vratnih kril in jih naročili pri mizarju na Dvoru.

Zal je predlog za financiranje del v letu 1986 (po pomoti?) izpadel. Poskusili bomo načrtno sanirati stavbo in park skupaj z Novolesom iz Straže. Posebej se bomo posvetili poslikavi notranjščine, saj gre za eno redkih pri nas ohranjenih po-

slikav slikarja Almanacha. Restavratorska dela bomo začeli takoj, ko odstranimo vpliv talne vlage. — J. G.

SP. POLSKAVA, Frajštajn. — Kmetijski kombinat s Pragerskega je zaprosil za prizidek k obstoječi sušilnici za hmelj, ki so jo pred leti zgradili v bližini gradu, brez soglasja spomeniške službe. Izdali smo soglasje s pogojem, da investitor naroči ureditveni načrt za ves kompleks in posadi gabrovo živo mejo okoli grajskega vrta. — A. V.

SP. HOČE, Maribor. — Streho na ž. c. sv. Jurija so prekrili z bobrovcem. — A. V.

SP. SLEMEN, Maribor. — Ker je vsa nepremična kulturna dediščina v gradu Viltuš ogrožena, smo upravi Doma upokojencev predlagali, da jo izroči v varstvo Pokrajinskem muzeju. Zgodilo se je celo, da je domov stanovalec odlomil dele litoželezne ograje in jih prodal. — A. V.

STARA LOKA — Starološki grad. — LRZVNKD je v letu 1986 izdelal konzervatorski program za obnovo gradu, v okviru Tehniškega muzeja Slovenije pa potekajo obnovitvena dela v II. nadstropju gradu.

Ž. c. sv. Jurija. — S kanadsko tegolo je bila obnovljena ladja cerkve, odstranljeno skrilasto kritino bomo uporabili za obnovo cerkve v Crngrobu. — M. E.

STARI TRG. — Aglomeracija vaškega naselja Stari trg nad Kolpo je v vseh valorizacijah kulturne dediščine opredeljena kot izjemno kvaliteten spomenik ravnega urbanizma.

Zavod ga je v letih 1981 vključil v gradio Alpe-Jadran, historična središča. V letu 1985 pa smo uvrstili v program akcij širšega pomena obravnavo naselja z vidično raziskave urbane rasti, etnološke komponente razvoja, arhitekturne tipologije in posebnosti krajinske pojavnosti.

Pridobljeni podatki bomo porabili pri izdelavi izhodišč za prenovo posameznih naselbinskih enot (domačij), kot tudi obravnavne varovanja krajinske podobe.

Obseg dela v letu 1986 je bil prilagojen predvsem obravnavi arhitekture petih tipološko značilnih objektov (kočevarška kamnito-lesena hiša, kamnita zidanica,

lesena kašča, lesena stanovanjska hiša); odkrili in očistili smo z ometi prekrite kamnite portale (kvalitetna posebnost Poljanske doline); opravili smo topografije (tudi arhitektурno) ruševine p. c. sv. Antona v Kovači vasi pri Starem trgu (zelo zanimiv primer ohranjene gradnje gotike — rebra, konzole, sklepnik, okna...), p. c. sv. Andreja v Starem trgu in opravili vrsto intervjujev s prebivalci. Začeli smo tudi sistematično akcijo zbiranja poslikav na kočevarski arhitekturi. Akcijo bomo nadaljevali v letu 1987. — J. G.

SUŽID. — Celovita obnova in prezentacija cerkve sv. Treh kraljev v Sužidu poteka že drugo leto. V letu 1986 smo dokončali restavracijo prezbiterija, ki je bil v celoti poslikan v dobi baroka. Potres je močno poškodoval poslikan omet na poljih oboka, saj je odpadlo ca. 50 % poslikane površine. Manj škode je povzročil na stenah prezbiterija, čeprav je bila tu

poslikava močno podmehurjena in je tako rekoč visela v zraku. Ta poslikava je bila do višine obočnih konzol prebeljena in je delno že odpadla. Restavratorski poseg je zajel utrjevanje vseh poslikanih površin v prezbiteriju in na slavoloku. Injektorati je bilo potrebno vsa obočna polja in ostenja. Zaradi zasiganosti in krhkosti slikanega ometa je bilo odkrivanje prebeljenih površin sila zamudno in težavno. Na ta način so bile odkrite kompozicije Poklona sv. Treh kraljev, Križanja, Rojstva in Beg v Egipt. Prezentiran je bil tudi spodnji rob baročnega okna s poslikano ornamentiko in okrasje okrog gotske niše v južni steni prezbiterija. Vse odpadle dele ometa smo obdelali z dekorativnim ometom. Gotska rebara, sklepnike in konzole smo očistili kasnejših beležev; poslikavo slavoloka pa rekonstruirali na osnovi fragmentno ohranjene prvotne polihromacije. Vzporedno so tekla dela tudi pri odkrivanju gotske

Sl. 92. Sužid, p. c. sv. Treh Kraljev, detalj odkrite freske na s. steni ladje

Fig. 92 — Sužid, the filial church of the Holy Kings, a detail from the fresco discovered on the northern wall of the nave

poslikave na severni steni ladje. Odkrito je bilo približno pol kompozicije. Zaradi izredne zasiganosti je tudi tukaj odkrivanje potekalo s težavo. Na zunanjščini južne fasade ladje smo restavrirali sliko sv. Krištofa. Problem ohranjevanja fresk na zunanjščinah je dobro znan strokovnemu krogu restavratorjev, saj imajo te slike zaradi agresivnejših klimatskih pogojev relativno krajšo življenjsko dobo. V našem primeru smo celotno površino (ca. 18 m²) očistili neustreznih cementnih plomb in uničili zelene alge, ki so se razvijale na površini poslikave. Freska je bila utrjena, manjkajoče dele smo obdelali z dekorativnim ometom, manjše površine smo zaradi boljše likovne povezave diskretno retuširali.

Zaradi preskomornih finančnih sredstev smo obnovo strehe prenesli v naslednje leto, v letu 1986 pa smo se v okviru razpoložljivih sredstev omejili samo na nabavo potrebnega gradbenega materiala, ki ga bomo rabili pri obnovi strehe. — R. P.

SVIBNO. — V letu 1986 je bila predvidena prezentacija freskiranih površin na severni strani ladje ž. c. sv. **Križa** in na slavoločni steni, vendar vseh del iz različnih vzrokov ni bilo mogoče realizirati v skladu s programom. Na stavbi so bili zato opravljeni predvsem tisti posegi, ki naj bi cerkveni notranjščini vrnili nekdano sklenjenost in zaokroženost. Tako je bila v celoti urejena slavoločna stena. Na freskiranih površinah so bili odstranjeni zadnji ostanki beležev, nato pa je bilo stanje natančno dokumentirano. Pri tem je restavrator Viktor Povše v levem zgornjem delu slavoločne stene odkril še fragmente Marije, tako da je sedaj ikonografski sestav gotske poslikave jasen in razviden. Ves vrhnji del slavoločne stene je prekrivala kompozicija Oznanjenje. Na levi je bila Marija, v desnem zgornjem vogalu pa angel, ki prinaša blagovest. Osrednje mesto na slavoloku je zavzemala slika Križanega. Freske, ki pripadajo 2. pol. 15. stol. in jih uvrščamo v krog t.i. furlanske smeri, so v ohranjenih fragmentih prezentirane, na ostalem delu slavoločne stene pa je bil narejen nov zagladen apnen omet, tako da je površina slavoločne stene restavrorsko dokončno prezentirana.

Zavod se bo prihodnje leto komisijo odločil, koliko kaže ponovno zakriti še

nekatere freskovne fragmente, ohranjene v spodnjem delu slavoloka in na južni strani ladje ter jih ohraniti samo arhivsko, tj. na že posnetih fotografijah. Za opravljena dela so bila porabljena sredstva v višini 600.000 din. — I. S.

SENTILJ POD TURJAKOM, ž. c. sv. Ilija, Slovenj Gradec. — Imetniku smo izdali smernice za prenovo poznobaročne fasade cerkve z ohranjenim romanskim kornim stolpom. Na ladji in kapelah se ohrani in obnovi obstoječi omet-obrizg z obrobami. Stolp pa je potrebno pred pričetkom del sistematično sondirati in na podlagi rezultatov sond bomo podali natančna navodila za obnovo. — M. N.

SENTJURIJ. — Poslikava notranjosti gotskega prezbiterija cerkve je bila znana po tem, ko je s sondami načel raziskave dr. Ivan Komelj. Zaradi kakovosti poslikave in zanimivega položaja spomenika nad AC Ljubljana—Zagreb smo pravili program sanacije cerkve. Za vzdobjudo smo namenoma pričeli z restavtorskimi deli na poslikavi. Restavtorski center SRS je delo uspešno opravil.

Pri sondirjanju sten smo pod baročnima pravokotnima okenskima odprtinama, obrobljenima s kamnitima okvirjem, odkrili prvotna gotska okna. Zidarska skupina podjetja Pionir iz Novega mesta ju je s težavami vendarle uspela rekonstruirati. Spremenili smo tudi vhod v zakristijo. Prejšnjo pravokotno vratno odprtino smo spremenili v polkrožno obokano. Del poslikave (na vratih v zakristijo in rekonstruiranih ostenjih gotskih oken) smo rekonstruirali.

Opravili smo tudi meritve objekta in začeli izdelovati arhitekturno topografijo. Statično presojo je opravil Stojan Ribnikar, dipl. ing. grad. (SPB Ljubljana), konzultant je bila Špela Valentincić-Jurkovič, dipl. ing. arch. iz Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravnine in kulturne dediščine. — J. G., A. M.

SENTRUPERT, Trebnje. — V načrtu je bil začetek sistematičnega odkrivanja gotske poslikave na stropu ladje v ž. c. sv. Ruperta. To poslikavo smo odkrili pod Koželjevo dekoracijo iz konca 19. stol. ob raziskavah delavcev našega zavoda. Iz raznih vzrokov smo se potem odločili, da bomo najprej odkrili tlake in

opravili arheološko izkopavanje v ladji in prezbiteriju. Ta sprememba je bila potrebna tudi zaradi novega oltarja. Idejni projekt za spremenjeni oltar je bil naročen pri Marku Mušiču, dipl. ing. arch. S projektom se nismo strinjali in zaenkrat ni misliti o njegovi realizaciji. Tudi časovno ni bilo mogoče izvesti raziskave tlakov, zato smo akcijo prestavili v naslednje leto, sredstva pa namenili za Lanšprež. — J. G.

ŠMARJE PRI JELŠAH. — V letu 1986 so bile v počastitev občinskega praznika v naselju Šmarje pri Jelšah obnovljene fasade na stavbah s številkami 111, 183, 202, 207 in 209. Arhitekturna členitev historicističnih fasad je bila povsod dosledno ponovljena, ravne fasadne površine so bile kot po pravilu delane v tehniki grobo zaribanega ometa. Spomeniško-varstvena izhodišča so bila podana le za obnovo fasad hiš s št. 183 in 207 — B. B.

ŠMIKLAVŽ, Slovenj Gradec. — Pod kasnejšo baročno obdelano fasado cerkve smo s sondami odkrili dobro ohranljeno romansko gradnjo s poslikavo. Zato je potrebno pred prenovo zunanjščine oziroma notranjščine izvesti sistematične sondaže raziskave. Odstraniti je potrebno le prizidek ob kapeli na severni strani cerkve. — M. H.

ŠKOFOV LOKA, ž. c. sv. Jakoba. — Obnovljeni so bili notranji zidovi ladje v svetli slonokoščeni barvi, obnovljena in zamenjana so bila svetlobna telesa v cerkvi, Pengovo fresko na slavoloku je očistil akademski slikar F. Novinc.

Mestni trg 38. — Adaptirano je bilo podstrešje stavbe, v nasprotju s smernicami zavoda je izvajalec kljub pravocasni intervenciji in prijavi inšpekcijski službi namestil strešne odprtine neustreznih dimenzij.

Blaževa ulica 10. — Nadaljevala so se obnovitvena dela na »Jesiharni«, pod odstranjenim ometom smo našli več kvalitetnih kamnoseških stavbnih elementov iz 16. stoletja. Poznogotska okna in strelne line na severni fasadi smo prezentirali.

Kapucinska cerkev sv. Ane. — Obnovljena je bila kritina cerkve. — M. E.

SRATOVCI, Murska Sobota. — Krajevni skupnosti smo svetovali, da avto-

busno postajo umaknejo izpred vaške ka-pele. — A. V.

STATENBERK, Slovenska Bistrica. — S sredstvi KSS in OKS smo izvedli kanalizacijo oz. odvodnjavanje grajskega dvo-rišča. Leta 1952 zgrajeno kanalizacijo je vegetacija tako prerasla, da smo jo morali odstraniti. Predvidena je ureditev gred s travo in nizko rezanim pušpanom. — A. V.

ŠTJAK — Strešna konstrukcija sv. Jakoba na Štjaku se je s časom podala, drug problem pa predstavlja veter, ki pozimi nanosi na podstrešje precej snega, kar povzroča zamakanje in odpadanje stropne poslikave. Sam strop se je zaradi deformacije prečnih tramov povesil, zato smo izdelali statični načrt, v katerem je predvidena tako ojačitev strešne konstrukcije, kot sidranje stropa na obstoječe tramove. Pod strešno kritino smo predvideli obitje s strešno lepenko. Cerkv obnavljajo farani. — R. C.

TOMAJ. — Leta 1986 so na pobudo župnijskega upravitelja parcialno zakrpalji kamniti cerkveni strehi **D. M. v Tomaju** ter **sv. Križa v Križu**. Ob tej priložnosti je zavod izdelal tehnično dokumentacijo teh dveh objektov. V isti župniji so obnovili ladijski strop cerkve sv. Antonia v **Šepuljah**. Ker je bil prvotni strop obogaten s štukaturnim okvirjem, smo se odločili, da ga bomo ponovili, zato smo stropno dekoracijo tehnično dokumentirali, nove dekorativne mavčne elemente pa bomo ponovno pritrdirili na ladijski strop čim jih bo izvajalec izdelal. — R. Č.

TOPOLC. — Zvon, ulit leta 1611 v Vidmu, eden najkvalitetnejših iz videmskih delavnic, izdelan z bogato reliefno figuralko, je bil po praznovanju 375-letnice vrnjen v domačo cerkev sv. Štefana. Zvon so italijanske oblasti odpeljale med zadnjo vojno v Videm, da bi ga pretopile v topove. Zaradi velike vrednosti ni doživel usode stotin primorskih zvonov, ampak je bil skupaj z dobro desetnijo izvzet in je vojno in povojo vihro preživel v mestnem muzeju v Vidmu, od koder je 1961. leta bil z restitucijo vrnjen Jugoslaviji, in z ostalimi slovenskimi zvonovi bil dodeljen puljskemu arheološkemu muzeju. Iz zelo skope dokumentacije smo

ugotovili, da je 12 zvonov romalo v Narodni muzej, topolški zvon pa je bil skupaj z ostalimi istrskimi zvonovi postavljen v zbirkovo zvonov v pazinski etnografski muzej. Tu so ga vaščani prepoznali pred nekaj leti in si takoj začeli prizadavati, da bi zvon prišel domov. Predvsem po zaslugu V. Čeligoja, pa tudi Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine in sredstev javnega obveščanja smo zvon uspeli vrniti farnemu patronu ob njegovem praznovanju, ki so ga v občini počastili kot pravi kulturni praznik.

Ob akciji vrnitve zvona so krajani temeljito obnovili cerkev. Izdelali so omete na zunanjščini, omete na ladji in notranjščini, prebarvali ladjo, izdelali leseni ravni strop, obnovili ostrešje in kritino. — Z. H.

TRBOVLJE — Ob zamenjavi tlaka v ž. c. sv. Martina leta 1986 smo pod nivojem prezbiterija naleteli na obokan prostor starejše gradbene faze. V nadaljnje raziskave pa župnijski upravitelj zaradi pomanjkanja časa in denarja pri obnovi cerkvene notranjščine, ni privolil. Pred obnovo fresk in dekorativne poslikave na oboku cerkve so restavratorji RC SRS naredili preiskave in analize, iz katerih je bilo razvidno, da freske Janeza Wolfa v prezbiteriju in lunetah severne stene ladje, lahko restavrirajo le za tako delo usposobljeni strokovnjaki. Freske v lunetah južne stene ladje, ki jih je leta 1963 po še ohranjenih konturah Wolfsovih fresk, a v drugačni tehniki obnovil restavrator Izidor Mole, so še dobro ohranjene. Glavnina del je tako potekala pri obnovi potemnele, poškodovane in mestoma prebeljene dekorativno-ornamentalne poslikave. V prezbiteriju so bili tako na oproghah rekonstruirani prej prebeljeni ornamenti različnih oblik, nad južnim oratorijem in oknom na severni strani pa zaradi vlage poškodovane cvetlične vase. Na oboku ladje je bila na svetlejši barvni podlagi obnovljena dekorativna poslikava z motivi akantovih in trtnih listov. Stene pod profiliranim ogredjem so barvane svetlo oker, pilastri pa v beli barvi. Vsa navedena slikarska dela je vodil akademski slikar Lojze Čemažar, ki je tudi odpršil freske. Pod tlak iz marmornih plošč v svetlo temni kombinaciji so bile položene cevi za talno ogrevanje. Nova oprema: kamnitni oltar, bralni pult in

reflektorji so narejeni po načrtu ureditve cerkve arhitekta Jožeta Kregarja. — B. B.

TREBNJE. — Obravnavali smo pobudo nekdanjega lastnika gradu dr. Gustava Gressla, ki živi v Salzburgu, da bi izvozil kamnito plastiko leva, ki je postavljena vrh stopnišč pred gradom.

Predlagali smo izdelavo odlitka in zavrnili možnost izvoza skulpture (rimski lev?). — J. G.

TRIJE KRALJI, p. c. — S sredstvi KSS in OKS je restavrator specialist V. Gojkovič izdelal odlitke okenskih krogovičij oziroma celotnih okvirjev. — A. V.

TRNOVSKA VAS, Ptuj. — Na projekt preureditev notranjščine ž. cerkve, ki ga je izdelal dipl. ing. arh. F. Kvaternik smo dali pripombe glede pregraditve vhodnega dela cerkve in glavne ladje ter na nivojski dvig prezbiterija.

Restavriranje stenske poslikave in obnova ometov se mora izvajati pod nadzorstvom delavcev zavoda. — M. H.

TURNIŠČE, Lendava, stara ž. c. — S sredstvi KSS in OKS smo prebelili stene v zvonici in ladji v nevtralnem tonu retuš na slavoločni steni. Predvidena je še ureditev zakristije, kjer bo razstavljena dokumentacija o restavratorskih delih. — A. V.

VELIKA NEDELJA. — Župni upravitelj je obnovil zunanjščino župne cerkve, ki ima romansko, gotsko in baročno fazo. Posebno pozornost smo posvetili romanskemu delu zunanjščine, kjer smo lahko prezentirali in restavrirali nekatere arhitektoniske in gradbeniške elemente, ki so bili pri zadnji restavraciji zabrisani. Dela je vodil restavrator Viktor Gojkovič. — J. M.

VIČ, Dravograd, p. c. sv. Lenart. — Izdelali smo navodila za obnovo poznotogosko zunanjščino podružne cerkve in deloma spremljali tudi izvedbo, ki pa zaradi pomanjkljivega znanja izvajalcev ne ustrezata v celoti značaju spomenika. — J. M.

VIDEM OB ŠČAVNICI, ž. c. — Imetnik je prenovil zunanjščino gotske stavbe z baročnim prizidkom. Ometi so zaglajeni, beljeni z barvanimi šivanimi robovi. — A. V.

VINSKA GORA, Žalec. — Leta 1986 je ZSV Celje sodeloval pri obnovi zunanjčine župnišča, ki je bilo na novo zgrajeno leta 1870. Na dobro ohranjenem ometu, smo pod mlajšimi beleži našli prvotno barvno plast. Ravne fasadne površine so bile barvane svetlo oker, izstopajoča členitev pa v beli barvi. Pred obnovno fasad je tukajšnji župnijski urad financiral tudi popravilo strehe. — B. B.

VUHRED. — Soglasje k UN, po spomeniškovoarstvenih izhodiščih. Dodali še pogoje za oblikovanje tlakov, utrditev zelenih površin, oblikovanje stanovanjskih objektov itd. — A. V.

ZAGORJE, Šmarje pri Jelšah. — Po dolgoletnih pripravah se je pričelo prekrivanje skrilovih streh ž. c. Marije zavetnice. V letu 1986 je bila tako prekrita streha severne kapele in severne strani prezbiterija. Dela financira župnijski urad Šentvid pri Planini in deloma OKS Šmarje pri Jelšah. — B. B.

ZAVRH NAD DOBRNO, Celje. — Po obnovitvi streh je župnijski urad Dobrno v letu 1986 financiral obnovo zunanjčine p. c. sv. Miklavža. Ob sondiranju celotne zunanjčine, smo poleg fragmentov gotoske arhitekturne poslikave na prezbiteriju in severni steni ladje, ter fragmentarno ohranjene poslikave iz 17. stol. na zvoniku, odkrili še poslikavo iz leta 1740, v času, ko je cerkev z dozidavo južne kapele dobila svojo sedanjost podobo. Arhitekturno poslikavo, ki imitira pilastre, je po načrtih zavoda na zariban in beljen omet naslikal Stane Petrovič. Izjema je le zakristija prizidana k južni steni prezbiterija okoli leta 1860. — B. B.

ZG. POLSKAVA, ž. c. — Župni urad je obnovil vso cerkveno zunanjčino. Streha je dobila opečno (bobroveč) streho, fasade s tankim enoplastičnim ometom pa sgrafitte robeve in obrobe, ki so pobarvana črno-sivo. Urejeno je tudi odvodnjavanje s stavbe. — A. V.

ZG. PORČIČ. — Lastniku trikotnega zidanega znamenja smo izdali navodila za obnovo. Ometi naj bodo gladki, beli, kamnitostreho je treba utrditi z utrjevalcem, želesnegata petelina pa očistiti, minizirati in pobarvati s kropanjem lakom. — A. V.

Sl. 93. Zavrh nad Dobrno, rekonstruirana poslikava iz 1. pol. 18. stol.

Fig. 93 — Zavrh nad Dobrno, reconstructed paintings from the first half of the 18th century

ŽELEZNE DVERI, Ljutomer, vinogradniški dvorec. — Začeli smo z deli za gradbeno sanacijo in funkcionalno prenovo vinogradniškega dvorca iz 17. stoletja, ki s svojo pojavnostjo obvladuje širše krajinsko območje. Za spomenik je bil izdelan tudi program, ki v osnovi vrača njegovo prvotno funkcijo poslovno-reprezentančnega objekta. — J. M.

ŽUŽEMBERK. — Na akciji gradovi (Hmeljnik, Soteska, Žužemberk) smo načrtovali in izdelali združevanje sredstev. Letos smo jih namenili gradu Žužemberk. Za pred leti načrtovano prekritje stolpa IV smo pripravili strešno opeko (bobroveč), nakupili smo les za novo ostrešje in izdelali projektno zasnovo za strešno konstrukcijo.

Pripravljen les smo insekticidno in fungicidno zaščitili. Dosedanji uporabnik notranjčine grajskega dvorišča in nekaterih prostorov (Gradbenik Žužemberk) je prostore izpraznil in delno že tudi očistil. — J. G.

Zgodovinska in tehnična dediščina

Avtorji:

A. A. — Aleš Arih, ZVNKD Maribor
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Gorica
 R. Č. — Robert Červ, ZVNKD Gorica

BUJE, Ilir. Bistrica. — Stev. 1 je eden najlepših primerov domačijskega kompleksa iz verige le-teh ob reki Reki. Datacije objektov od leta 1588 do 1901 pričajo o razvoju domačije in pomožnih objektov. Kompleks dopolnjujejo poleg stanovanjskega poslopja ter gospodarskih (mlin, žagi, kovačija, skladišče z žago, svinjak, čebelnjak...) tudi še posebno obdelane naprave na vodi (kamnita kora, rake, zajezitve) ter celo hortikulturno urejen parkovni del (s stezicami omejenimi s pušpanom, pergolo...), ki pa je že močno zaraščen in zanemarjen. Ambicioznost arhitekture z baročno in deloma klasicistično oblikovno tradicijo poudarja pomen kompleksa, tako za novo funkcije kakor tudi zaradi njene pričevalnosti, neokrnjenosti in izvirnosti. Objekti z izjemnimi tlorisnimi površinami propadajo predvsem zaradi premajhne družbene pomoči in splošnega pomanjkanja sredstev, saj jih sam lastnik finančno ne zmore kljub njegovi pravljenoosti in dolgoletnemu vloženemu delu. Prva pomoč, ki je skorajda kaplja v morje, saj gre le za 700.000 din je prišla z letošnjo akcijo, ki jo je lastnik z materialno in finančno soparticipacijo, izvajal v lastni režiji pod nadzorom spomeniške službe. Kljub navedenemu smo uspeli v celoti prekriti žago ter mlin. Pritličen objekt žage smo v celoti prekrili s starimi bobrovci, zamenjali dotrajane konstrukcijske lesene dele ostrešja ter popolnoma rekonstruirali nadstrešek. V letnem planu smo sicer imeli tudi prekritje kovačije in kašče, katere izvedbo smo morali zaradi nujnih posegov preložiti v leto 1987. Nosilna konstrukcija mlina je na nekaj mestih popustila, tako da je že močno zamakalo in v dogovoru z lastnikom smo v celoti prekrili mlin s korci in zamenjali dotrajane nosilne dele. Pri tem moramo opozoriti, da so bila skorajda v celoti dela opravljena z materialnimi in finančnimi sredstvi lastnika.

V nadaljevanju akcije pa v letu 1987 nameravamo sanirati »lupino« kovačije s kaščo v nadstropju. — D. H.

CANKOVA. — Na osnovi meddržavnega sodelovanja med Madžarsko in Jugoslavijo smo izdelali fotodokumentacijo rojstne hiše in spomenika Avgusta Pavela v Cankovi. — A. A.

DRAVOGRAD. — Nagrobnik Maistrovim borcem na pokopališču. Z opuščenega pokopališča v Dravogradu smo prestavili nagrobnik Maistrovim borcem na novo lokacijo pred cerkev sv. Vida. Za opuščeno pokopališče pa smo izdelali smernice za njegovo parkovno ureditev. — A. A.

FRAM. — Spomenik Bračičevi brigadi, ki ga tvorijo različna orožja zvarjena v pokončen snop, je močno načela korozija. S peskanjem in zaščitnimi premazi smo ustavili razkroj. — A. A.

GIBINA, Ljutomer. — Na pobudo srodnikov družine Smolkavič iz Gibine smo si ogledali opuščeni mlin, ki je v času NOB predstavljal pomembno kurirsко postojanko na tem območju. Zavzeli smo se za ponovno namestitev spominske plošče na mlinu, saj je le-ta bila iz nerazumljivih razlogov odstranjena. — A. A.

HRENOVICE, spomenik NOB. — Izdelali smo konservatorski in statični projekt arkadnega dela stanovanjske hiše nasproti gostilne Bolk.

Imetnik še ni začel načrtovane sanacije. — D. H.

JASTREBCI, Ormož. — V okviru programa spomeniškovarstvenih akcij na spomenikih NOB smo izdelali tehnično dokumentacijo za prenovo rojstne hiše Kerenčičevih v Jastrebcih. Zaradi močne vlage v stenah stanovanjskega dela objekta ni bilo mogoče izvesti horizontalne izolacije zato smo stene porušili in jih nadomestili z novimi. — A. A.

JURŠINCI, Ptuj. — V sodelovanju s slavističnim društvom Maribor in krajanji Juršinec smo določili lokacijo in obliko spominske plošče slavistu Antonu Slod-

njaku na kulturnem domu v Juršincih.
— A. A.

KAMNICA. — S krajevno skupnostjo Kamnica smo obnovili osrednji spomenik NOB v njihovem kraju. V celoti smo obnovili ploščad in napis na spomeniku.
— A. A.

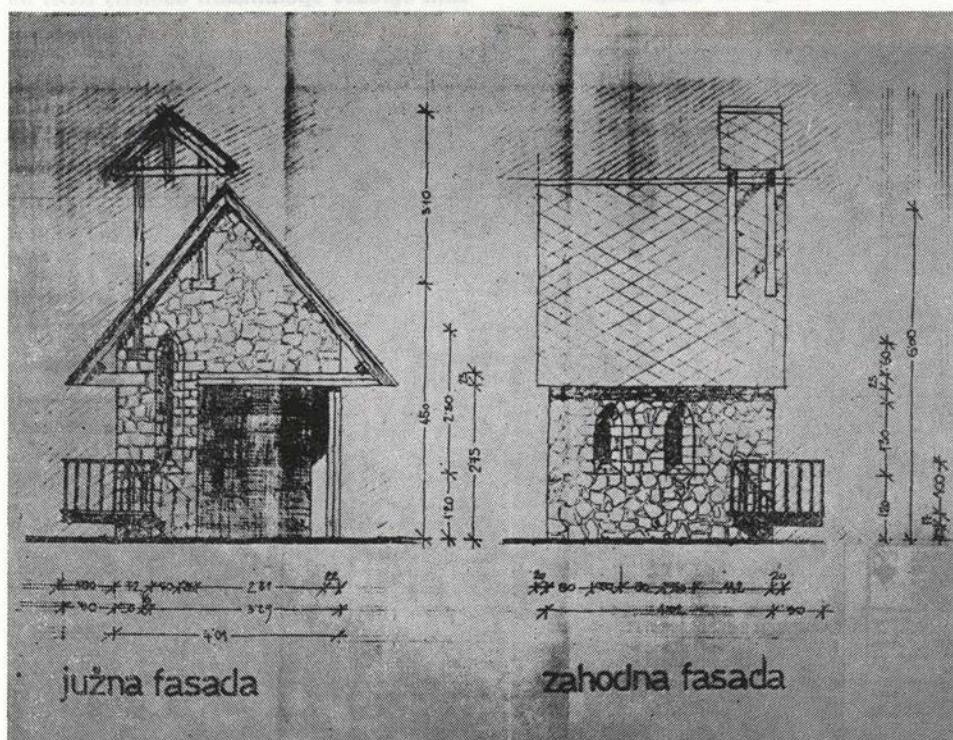
KIDRIČEVO. — V letu 1986 smo nadaljevali z rekonstrukcijo vojaškega pokopališča iz prve svetovne vojne v Kidričevem. Na južni strani pokopališča smo postavili stebre in jih povezali z žičnimi pletenimi mrežami v sklenjeno ograjo.
— A. A.

LADRA, vojaška kapela. — Pod vasjo pri Kobaridu stoji majhna vojaška kapela zgrajena med prvo svetovno vojno. Zaradi vojaških razmer je bila zgrajena v skromnih dimenzijah in je služila obredom na prostem (severozhodni vogal je odprt, lesena prižnica je na zu-

nanji strani stavbe). Načrte zanjo naj bi naredil italijanski arhitekt Michelucci. Stavba je zidana v kamenju, ima neogotske okenske odprtine, krita pa je bila z eternitnimi ploščami. Nad streho se je dvigovala lesena konstrukcija za zvono. Današnji izgled je kar se da žalosten, saj je bila kapela spremenjena v senik, leta 1976 pa jo je huje prizadel tudi potres. Ker smatramo, da ima vojaška kapelica zgodovinsko pričevalno vrednost, smo jo tehnično dokumentirali in pripravili sanacijski načrt. — R. Č.

LEŠE, Ravne. — Zavod za spomeniško varstvo Maribor je sodeloval pri idejni zasnovi načrta za ureditev opuščenega rudniškega rova v Lešah. Omenjeni rov z eksponati rudniške mehanizacije, ki bodo razstavljeni v njem bomo zaščitili kot tehnički spomenik. — A. A.

LJUTOMER. — V mestnem parku стојi spomenik, posvečen prvemu slovenskemu

Sl. 94. Ladra, iz posnetka cerkvice iz 1. svet. vojne

Fig. 94 — Ladra, a take of the church dating back to the first World War

taboru leta 1868. Na spomeniku so se pojavile razpoke, zato smo predlagali postopek za celovito sanacijo spomenika. — A. A.

MALA POLANA, Lendava. — Copekov mlin sodi med avtentične spomenike NOB. Zelo ga je načel zob časa, zato smo pravili strokovne osnove za sanacijo. Kulturna skupnost Lendava in krajan si močno prizadevajo, da bi mlinu vrnili prvotno funkcijo. — A. A.

MARIBOR. — Poleg rednih vzdrževalnih del na spomeniku NOB na **Trgu svobode** je za ta problematični spomenik potrebna dokončna sanacija. Zato smo pri ZRMK Ljubljana naročili ekspertizo o stanju spomenika in celotni inženiring za odpravo vseh napak. — A. A.

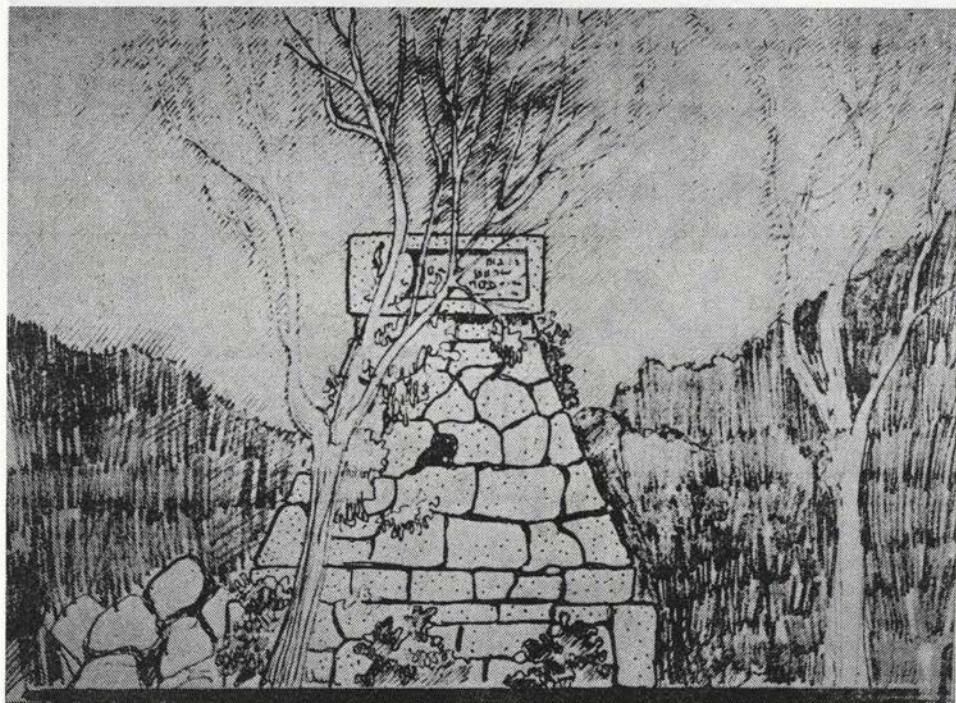
Na opuščenem **studenskem pokopališču** smo preprečili, da bi porušili spomenik padlim z 1. in 2. svet. vozne. Borci NOB so namreč želeli postaviti nov spomenik pred zgradbo krajevne skupnosti.

Kot izvajalci družbenega dogovora o vzdrževanju spomenikov NOB v Marijboru smo na **pobreškem pokopališču** obnovili grob in nagrobnik vidnega borca NOV Ernesta Snofla-Vitezja, pred dnevom mrtvih pa grob narodnega heroja Jožeta Hermanka. Patronat nad spomenikom so prevzeli učenci OŠ Borcev za severno mejo. Tudi na **radvanjskem pokopališču** stoji kot samoten otok spomenik NOB. Predlagali smo ureditev okolja in obnovo spomenika.

S predstavniki **KS Pohorski bataljon** smo pripravili idejni osnutek za obeležitev spominske lipe na območju te krajevne skupnosti. — A. A.

MURSKA SOBOTA, grad. — Na predlog OO ZZB NOV Murska Sobota smo določili lokacijo za namestitev spominske plošče v gradu, kjer so v času okupacije zverinsko mučili zavedne Slovence.

Dom borcev NOV. — Na osnovi terenskih ogledov spominskih obeležij NOB na

Sl. 95. Nova vas, spomenik iz 1. svet. vojne, pogled z z. strani

Fig. 95 — Nova vas, a monument from the first World War as seen from the western side

območju občine Murska Sobota smo pripravili strokovne osnove za razglasitev zgodovinskih spomenikov NOB v občini Murska Sobota.

Motvarjevski gozd, lovška koča. — V času NOB je bila lovška koča sredi prostornega Motvarjevskega gozda pomembna postojanka organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja. O tem priča spominska plošča na pročelju zgradbe. Zobčasa je močno poškodoval čitljivost besedila na plošči, zato smo predlagali obnovno napisa.

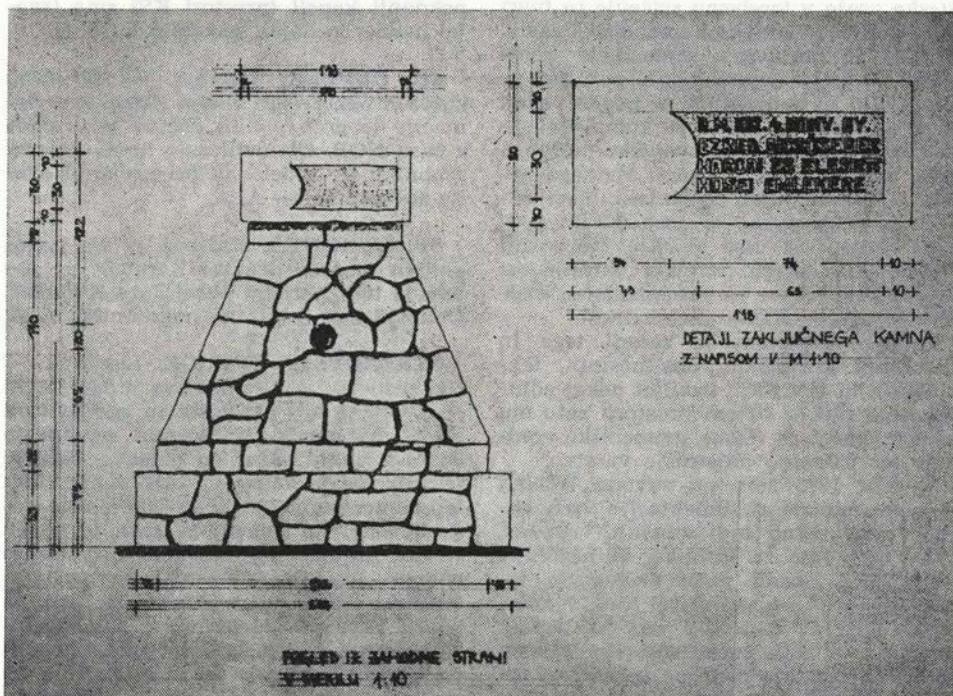
Spomenik reformatorjem v grajskem parku. — Turističnemu društvu iz Murske Sobote smo izdali soglasje in strokovna navodila za obnovo spomenika reformatorjem, ki stoji v grajskem parku. S kemičnim preparatom bo zagotovljena večja obstojnost kamnitega spomenika. — A. A.

NOVA VAS. — Na robu kraške vasi Nova vas tik ob frontni črti iz 1. svetovne

vojne je spomenik posvečen padlim vojakom madžarske narodnosti. Spomenik, ki ima obliko prisekane piramide je zaključen s kamnoseško obdelanim kvadrom na katerem je napis v madžarskem jeziku.

Spomenik je bil močno poraščen z bršljanom, korenine pa so že uničile vezavo na spomeniku, severna stran pa se je že delno porušila. V lanskem letu smo izdelali popolno tehnično in fotodokumentacijo ter vodili sanacijska dela. Spomenik smo v celoti obnovili, poleg tega pa smo ponovno uredili okolico in dostop s ceste. Spomenik, ki sodi med monumentalnejše objekte iz tega obdobja na goriškem krašu, je tako v celoti ohranjen in primerno prezentiran. — D. H.

OSANKARICA. — V sodelovanju s podpisniki družbenega dogovora o urejanju spominskega območja Osankarica smo obnovili napise na 26 granitnih blokih, ki sestavljajo spomenik na Osankarici. — A. A.

Sl. 96. Nova vas, spomenik iz 1. svet. vojne, pogled z z. strani (detajl)

Fig. 96 — Nova vas, the monument from the first World War from the western side (a detail)

Sl. 97. Pekel, pogled na celoto (risba D. Humar)
Fig. 97 — Pekel, a view of the whole
(drawing by D. Humar)

PEKEL, gračinski kompleks. — Nižinska reka Vipava se pred zaselkom Steske vreže v terciarno gričevje in tvori ozko in kratko sotesko z imenom »Pekel«. V njej je postavljen domačiški kompleks s serijo gospodarskih poslopij in naprav, ki so uporabljale za pogon vodno energijo. Izredno slikovit kompleks sestavljajo večetažno stanovanjsko poslopje, žaga, kovačija, mlin, sistem vodnega zaječja, shrambe, kleti, čebelnjaki, hlevi, seniki in drugi pomožni gospodarski prostori. Značilnost vseh objektov so bogati kamnoseški detajli, izredna ohranjenost naprav in objektov ter urbanistična skladnost in funkcionalna racionalnost.

Celoten kompleks je zaradi tega in združenih krajinskih, umetnostnih, tehnoloških in tehničkih kvalitet nekaj edinstvenega tudi v širšem prostoru zato mu pripisujemo tudi visoke spomeniške vrednote ter ustrezno najstrožje varstvo.

V letu 1986 smo na zavodu izdelali popolno tehično dokumentacijo vseh objektov ter delno tudi zunanjih naprav. Prav tako smo za lastnika, ki naj bi v kompleksu zgradil malo elektrarno, izdelali smernice o vključitvi le-te v kompleks. Po teh napotkih naj bi lastnik uporabil in celo konservatorsko saniral obstoječe zunanje naprave (zajezitev, rake, zapornice), strojnico pa lociral v opuščeno skladišče, takoj, da na zunaj poseg sploh ne bo viden. — D. H.

RAVNE. — Izdelali smo idejni osnutek za ohranitev starih obratov Železarne Ravne. Ti obrati so tehnični spomenik, saj je v njih dokumentiran velik del razvoja železarstva na Koroškem. — A. A.

RAZGOR, Slov. Bistrica. — Skupno s KO ZZB NOV Laporje smo obnovili spomenik padlim borcem NOB v Razgorju. Na spomeniku je bilo treba inicirati razpoke, obnoviti napis ter prebrusiti napisno ploščo. — A. A.

ROŽNA DOLINA, N. Gorica. — Za židovsko pokopališče smo izdelali geodetski posnetek obstoječega stanja in fotodokumentacijo nagrobnikov na pokopališču. Posnetek bo služil tudi za pripravo temeljnih sanacijskih del znotraj pokopališča, kar je pripravljena finansirati Židovska skupnost iz Trsta. SKIS je finansirala obnovo pokopališkega zidu, za kar smo podali smernice in vodili nadzor.

Pri nadaljevanju adaptacijskih del v nekdaniji kapeli (prostori KS) smo izvajal nadzor in dajali navodila. — D. H.

SP. DUPLEK, Maribor. — Ob robu gozda, v neposredni bližini Kukovčeve domačije je grob padlih članov te družine v času NOB. Obnovili smo napis na nagrobniku ter sodelovali pri urejanju okolja spomenika. — A. A.

SP. KUNGOTA, Maribor. — Na pokopališču je grob družine Kerenčič, iz katere je tudi narodni heroj Jože Kerenčič. Obnovili smo napis na nagrobniku, A. A.

STREHOVSKIE GORICE, Lendava. — Na slemenu je Trajbarjeva zidanica, ki je zaščitena kot etnološki in zgodovinski (NOB) spomenik. V jesenski nevihti je strela zanetila požar na objektu. Zgorelo je ostrešje s slamnato kritino, pa tudi lesene pregradne stene so bile močno poškodovane. Le spominska soba je, razen stropa, ostala. Izdelali smo 3 variante obnove. Imetnik spomenika in pristojni občinski organ sta se odločila za tisto, po kateri je treba lesene stene nadomestiti z opečnimi, objekt kriti z opeko, ohraniti pa spominsko sobo v celoti. — A. A.

STROČJA VAS, Ljutomer. — Na pobudo Slavističnega društva Slovenije smo

pripravili tehnično dokumentacijo za spominsko ploščo Jožetu Košarju, jezikoslovcu in prevajalcu, na njegovi rojstni hiši. — A. A.

VELIKA POLANA, Lendava. — Za rojstno hišo slovenskega pisatelja in revolucionarja Miška Kranjca smo pripravili predlog za preureditev stanovanjskega dela. S tem bi ločili spominsko sobo od bivalnih prostorov.

Pripravili smo smernice za sanacijo spomenika NOB, ki je sredi naselja. Pripravili smo tudi predlog za ureditev okolja spomenika. — A. A.

ZAVRH, Lenart. — S sredstvi Kulturne skupnosti Slovenije, KS Lenart in s pomočjo krajanov smo v nekdanji Stuprčevi vili, kjer je preživljal počitnice, uredili spominsko sobo generala Rudolfa Maistra. Za kažipot smo pripravili idejni osnutek obcestne table skupaj z ing. arh. Jankom Zadravcem. Tablo so izdelali v organizaciji Pismorad Zagreb. — A. A.

ZABJAK, Ptuj. — Na potoku Rogoznica se je ohranil le eden od dvanajstih mlinov. Izdelali smo strokovne usmeritve za njegovo sanacijo in pogon, saj so želje in možnosti, da bi ga ponovno pognali. — A. A.

ŽEJE. — V kompleks zaščitenega območja tehničkega spomenika, katerih po-

men in vrednost primerno ocenujemo šele v zadnjih nekaj letih, spada mlin, gospodarsko in stanovanjsko poslopje, ruševine žage ter vse potreбne zunanje tehničke naprave kot so kamnite rake, zaježitev ter ostanki mostu (vertikalni nosilci ter prekladasti vezni člen). Poleg naštetevega kompleksa poudarja še izrazite ambivalentne kvalitete in skladnost gradbenih mas ter zunanje infrastrukturne, potreбne za delovanje teh gospodarskih objektov. Posebej se to vidi po letošnji akciji, ko smo v celoti prekrili glavni, največji del objektov. Ob ruštvu strehe, ki je zamakala na več mestih ter postopoma uničila leseno strešno konstrukcijo, stropove in zidove, smo v celoti odstranili vso kritino (bobrovec), letve ter nosilno konstrukcijo. Prav tako smo moralni odstraniti približno 50 cm visok sloj kamnitega zidu, saj je bil v celoti preperel in ponovno pozidati v enaki obliki v podaljšani cementni mali 1 : 2 : 6. Nad njim pa smo izvedli tudi protipotresno armiranobensko horizontalno vez. Nanjo smo nato po vzorcu obstoječe konstrukcije ponovno sidrali leseno nosilno ogrodje (leže, špirovce, škarje, slemena in žlotnike), nabilni potreбno število letev ter ponovno prekrili z novimi bobrovci, ker so bili obstoječi skoraj v celoti dotrajani in prepereli. V stikih med objekti smo preperelo pocinkano pločevino zamenjali s trajnejšo bakreno. — D. H.

Razno

Avtorji:

A. K. — Alenka Kolšek, ZVNKD Celje
G. B. — Gordana Beltram, ZVNKD Maribor

CELJE. — Po naročilu RC Celje smo pripravili posebno strokovno podlago kot dopolnitev DDP občine Celje za **Centralno čistilno napravo mesta**. Šlo je za primerjalno vrednotenje dveh plansko opredeljenih inačic objekta, in sicer na sotočju Voglajne in Savinje pod Starim gradom ter nekaj kilometrov južno iz mesta na Tremerskem polju. Primerjava je bila izdelana glede na stopnjo vizualne občutljivosti ter spomeniških in zgodovinskih kvalitet obeh območij. Ugotovili smo, da je varianta na sotočju rek ne-

sprejemljiva, ker bistveno poseže v identiteto mesta (staro jedro, veduta na grad in pogledi z gradu, negativen vpliv na južno, vstopno veduto mesta itd.), da pa je z določenimi oblikovalskimi in sanijskimi ukrepi gradnja možna na Tremerskem polju, ki je po navedenih kriterijih relativno manj pomembno območje. — A. K.

LAŠKO. — Gradivo za prostorske ureditvene pogoje občine. Izdelali smo strokovno podlago za **PUP** v občini Laško. Gradivo je dalo poudarek vrednotenju in usmeritvam za ohranjanje in preoblikovanje ruralnih naselij ter varovanju kulturne krajine s pomočjo kriterijev in omejitve za planiranje razvojne dejavnosti. — A. K.

ŠMARJE PRI JELŠAH. — Gradio za planske dokumente občine. Izdelali smo dopolnитеv strokovnih podlag za varstvo naravne in kulturne dediščine v DDP in SDP občine Šmarje pri Jelšah. — A. K.

LENART. — Na območju občine Lenart so določeni predeli pokrajine (okolica Lenarta, ponekod ob magistralni cesti in bolj frekventiranih in dostopnih prometnicah), ki so že močno degradirani in potreben organiziranega načrtnega pristopa za njihovo obnovo. Pri tem je potrebno sodelovanje občinske, urbanistične in naše službe kot tudi krajevnih skupnosti in samih graditeljev. V predelih občine, kjer je kulturna krajina še vedno ohranjena, pa bi se morale značilnosti gradnje objektov in tipa poselitve dosledno upoštevati.

V preteklem letu smo na podlagi terenskih ogledov in značilnosti pokrajine izdali 44 soglasij za individualno gradnjo s pogoji oblikovanja in ureditve okolice objektov, za območje cele občine. Od tega je bilo 8 vlog za legalizacijo brez dovoljenja zgrajenih objektov, ki v večini primerov najbolj negativno vplivajo na izgled pokrajine. V 16 primerih smo obravnavali nadomestno gradnjo gospodarskih ali stanovanjskih objektov. Večinoma gre za dotrajane stare objekte, marsikdaj pa tudi za nevzdrževane objekte. Vedno pa bi moral urbanist izbrati najbolj primerno lokacijo v okviru domačije in pri izdelavi lokacijske dokumentacije upoštevati značilnosti stavbarstva posameznih območij. Sodelovali smo pri izdelavi dokumentacije za melioracijske posege. — G. B.

LJUTOMER. — Vsi posegi v kulturno krajino v občini potekajo še brez strokovne presoje. Za mnenje so nas prosili le ob gradnjah vinskih kleti v krajinskem parku Ljutomersko-ormoških goric. Pri terenskem ogledu se je večkrat izkazalo, da so kleti že zgrajene v nasprotju s tipiko vinogradniške pokrajine in objektov. Zato smo občini predlagali, da se za gradnjo predvidijo območja in določijo tipi objektov. — G. B.

Na območju občine **SLOVENSKA BISTRICA** smo na podlagi terenskih ogledov izdali 7 soglasij za gradnjo individualnih objektov izven strnjene naselij. Glede na tipikok okrajine so vsa soglasja bila dana s pogoji oblikovanja ter ureditve okolice objektov.

Na lokacijski razpravi za gradnjo novih objektov in širjenje oziroma spremnjanja tehnologije proizvodnje v okviru Kovinarja-Vitanje v Zg. Polskavi smo podali svoje mnenje in pogoje glede na značilnosti doline na vznožju Pohorja in možnih vplivov proizvodnje na okolje. Svoje pogoje smo ponovili v lokacijski dokumentaciji, ki smo jo dobili v soglasju, vendar le-ti v izvedbenem načrtu niso bili upoštevani. — G. B.

TOMAŽ, Ormož. — Sodelovali smo pri izdelavi dokumentacije za gradnjo poslovno-stanovanjskega objekta. Istočasno ugotavljamo, da se naselje (kot mnoga druga) širi z objekti, ki po izgledu ne spadajo v pokrajino oziroma naselje. — G. B.

Pogoji in soglasja, informacije

občina G. Radgona: Črešnjevci — razpelo, Okoslavci — kapela, Selišče — kapela, Očeslavci — kapelica, Mota — kapela, Radenci — Velika terapija, G. Radgona, Lackova 29, Apače — pokopališče;

občina Lenart: Hrastovec — gospodarsko poslopje, Lenart — Partizanska 5, 7, 9, Gradišče 39, Lenart — Jurovska 2, Lenart — Cmureška 2, Lenart — lekarina, Sp. Volična 83, Cerkvenjak 27, Cerkvenjak — osnovna šola, Gradišče 45;

občina Lendava: Dolga vas — hidropostaja, Turnišče — pokopališka stavba, Velika Polana — slaščičarna in mrljška

vežica, Lendava — Partizanska 34, Lendava — p. c. sv. Trojice;

občina Ljutomer: Ljutomer — Stari trg 10, Ljutomer — Miklošičeva 1, Ljutomer — Trg J. Babiča 1, Razkrižje — ž. c. sv. Janeza Nepomuka, Cven — kapelica, Mota — kapelica, Sp. Krapje — kapelica, Zg. Krapje — kapelica, Zelezne dveri 12;

občine v Mariboru: Kettejeva — drevored, Cafova — drevored, Razlagova — drevored, mestni park, kare med Cafovo, Partizansko in Razlagovo, nova avtobusna postaja, Ruše — kmetijska zadruga, Sladki vrh — otroški vrtec, Mariborski

grad, zazidava ob domu JLA, Maribor — Forma viva, Maribor — Ribniško selo, Maribor — Industrijska 9-10, Maribor — Prešernova 42, Cmurek — grad, Malečnik — župnišče, Maribor — frančiškanski samostan, Gorkega 8, Kamnica — Spleta ulica 9, Limbuš — osnovna šola, Gospejna 11, Kersnikova 12, Koroška 52, 56, 16, Limbuška 24, Mladinska 44, Partizanska 5, 21, 77, Pobreška 2, Prešernova 1, Principova 1, Slovenska 39, Strossmayerjeva 29, 30, Taborska 12, Trubarjeva 26, Tezno — vodarna, Vinarska 14, Ruše — telovadnica, Selnica ob Dravi — Slovenski trg 4, Maribor — Intes, Slovenska 6, 40, Agrokombinat, Slivnica 14, Šentilj — staro mežnarija, Maribor — Vetrinjska 30, 4, 13, Tyrševa 7, Glavni trg 10, 12, Poštana 3, Gorkega 14, Mestna hranilnica, Principova 6, Lovrenc na Pohorju — ž. c., Ruše — ž. c., Bolfenk — p. c., Fram — ž. c., Zg. Duplek — kapelica, Ložane 21,

Smolnik 38, Srednje 1, Vurberk 109, Duham na Ostrem vrhu — obeležje, Hoče — plošča, Maribor — 1. gimnazija, Ruše — plošča, Maribor — Kidričev spomenik, spomenik Ljubu Šcererju, spomenik generalu Maistru, Titova celica, Jelenče — spomenik Stojanu Bantanu, Lovrenc na Pohorju — pokopališče, Dvorjane — spomenik NOB, Zg. Duplek — obeležja;

občina Murska Sobota: židovsko pokopališče, Bogojina — ž. c., Hotiza — ž. c., Marjanci — ž. c., Murska Sobota — ž. c., Tešanovci — kapela, Tišina — znamenje; občina Ormož: Poštna ulica, Tržnica; občina Ptuj: Cirkovce, Dornava;

občina Slovenska Bistrica: Oplotnica — telovadnica, Makole — obrati Iskre in šola, Slovenska Bistrica — okolina gradu, Poljčane — ž. c. sv. Križa in Bistrica 57, Tinje — p. c. sv. Urha, Prihova — stara šola; Štatenberk — grad;

občina Slovenj Gradec: Troblje — ž. c.

POROČILO O DELU RESTAVRATORSKEGA CENTRA SR SLOVENIJE ZA LETO 1986

AJDNA. — Arheološko najdišče: Sodelovanje v okviru raziskav in prezentacije arheološkega najdišča.

BRESTANICA — grad. — Detajlno sondiranje vseh sten v prostorih B₂, E₁, E₂, E₃. Ugotavljanje obstoja in obsega poslikav pod beleži.

BREŽICE. — Posavski muzej, lesena plastika »Sv. Jožef«: Poseg je bil pretežno konservatorske narave. Očistili in utrdili smo borne ostanke poslikave ter ostalo površino lesa, ki smo jo prav tako utrdili in impregnirali. Sanirali smo samo le nekaj večjih napak.

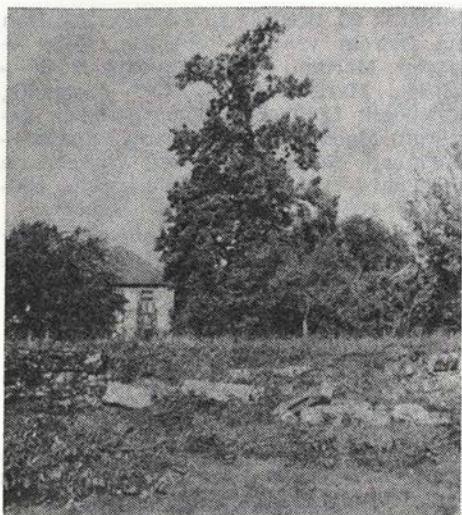
CELJE. — Remont: Izdelava dveh kalupov za odlivanje štukature.

DOL — Grajski park — rekonstrukcija balustrade: Poseg je obsegal rekonstrukcijo nosilnega zidu balustrade, montažo odlitih balustrov in krovnih plošč, kitanje originalnih poškodovanih delov balustrade, čiščenje in uređev terena ter priprave na rekonstrukcijo baročnih stopnic.

Sl. 98. Brežice — Posavski muzej. Detajl lesene plastike Sv. Jožef z Detetom med posegom (F. Benedik)

Fig. 98 — Brežice, Posavski muzej (Museum of Posavje). A detail of a wooden statue representing St. Joseph with the Child — during the intervention (Photo Benedik)

Sl. 99. a, b. Dol pri Ljubljani, balustrada v parku pred in med obnovo (F. Benedik)
Fig. 99 — a, b — Dol pri Ljubljani, the balustrade in the park before and during the restoration
(Photo Benedik)

GORENJA TREBUŠA. — domačija »na Pologu«: Odstranjevanje beležev in snete fragmentarno ohranjenih prizorov: »Sv. Mihael«, »Križani s svetniki«. Opravili smo dela na terenu: zaščita in snemanje poslikave. Obdelava in muzejska prezentacija pa bo izvedena prihodnje leto v ateljeju.

GROBLJE, cerkev. — Muzej Jelovških fresk: Temeljito smo sondirali celnotno zunanjščino cerkve, lope in spodnjega dela zvonika. Odvzeli smo vzorce ometa za laboratorijske analize ter izdelali elaborat s predlogom prezentacije zunanjščine.

HRASTOVLJE. — p. c. sv. Trojice: Dokončanje del na stenskih slikah, retuširanje poškodb, zasteklitev okulusa in manjši posegi za izboljšavo mikroklimatskih pogojev.

ILIRSKA BISTRICA. — Prapor gasilskega društva: Slika na platnu, ovalne oblike, je poslikana po obeh straneh in všita v rdeč brokat. Močno je bila poškodovana, zgubana, barvna plast je odpadala, zato je bilo sliko zaščititi pred nadaljnjjim propadanjem. Konservirali smo barvno plast (z voščeno — smolnato

maso), zravnali platno, očistili barvno površino in jo zaščitili z damar lakom.

JELENDOL. — operacijska baraka: — V letošnjem letu smo opravili naslednja dela: odstranjevanje oblog iz strene lepenke na zunanjščini, odstranjevanje katranskih madežev z desk, odstranjevanje žebljev in neavtentičnega lesa ter zamenjava dotrajanih desk in nosilnih tramov.

KAMNIK. — Kulturni center: Restavriranje slike na platnu »Marija z otrokom«.

KOJSKO. — p. c. sv. Križa: Začeli smo z restavriranjem oltarne arhitekture, prihodnje leto pa bomo začeli z obnovo figuralk in ornamentike.

KOMENDA. — ž. c. sv. Petra — glavni oltar (Jelovšek, Gabrič): Obnovili smo plastiko sv. Urbana in začeli dela na dveh angelih.

KOPER. — Repičeva ulica — arheološko najdišče: Izvedli smo preizkusno konserviranje lesenih arheoloških najdb. — Samostan sv. Klare: Sondiranje in analiza vzorcev.

— Stolnica: Sondirali smo južno fasoado cerkve in izdelali poročilo.

— Župančičeva 37: Odvzeli smo vzorce ometov v območju odkritih historičnih oken na fasadi in v notranjščini ter jih analizirali.

KOSTANJEVICA. — Mestno jedro: Priprava projektne dokumentacije za krajinsko vrednotenje naravnih prvin ter določitev željene rabe prostora v skladu z aktom o razglasitvi kulturnega spomenika.

— Ž. c. sv. Jakoba: Sondiranje fasade, analiza vzorcev in izdelava predloga obdelave fasade. Odstranjevanje beležev s poslikave (»Sv. Krištof« na severni strani, sončna ura). Sončna ura je bila sneta, predvideno pa je tudi snemanje »Sv. Krištofa«, nato pa muzejska prezentacija obeh.

KRANJ. — Grad Kieselstein: Čiščenje in restavriranje portala.

— Mestna hiša, fasada: Restavriranje vseh površin iz naravnega in umetnega kamna na fasadah Titov trg 4 in Poštna ulica 2, čiščenje, utrjevanje, kitanje, fuziranje in hidrofobiranje.

— Prešernov gaj: Čiščenje in silikoniziranje stebrov in vzdihanih plošč »bal-dahina« v parku.

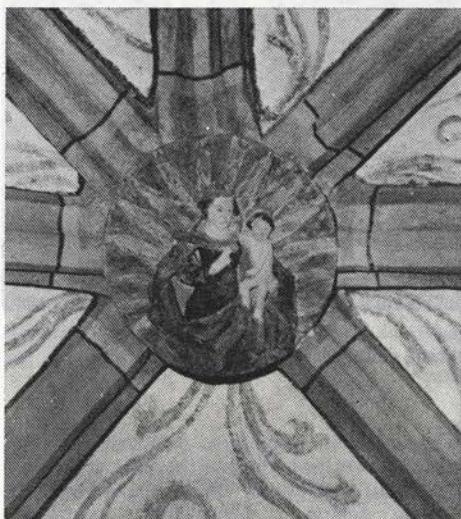
— Plečnikov vodnjak: Čiščenje vodnjaka, kitanje razpok in silikoniziranje.

NOVAKI. — SVPB Franja — rekonstrukcija električne centrale: Prestavitev objekta v prvotni položaj in kompletna obnova mostu na nasprotnem bregu potoka po originalni zasnovi.

NOVO MESTO. — Mordaxova kapela: Restavrirali smo dve leseni plastiki »Sv. Jurija« in »Sv. Janeza Nepomuka«, ki spadata v inventar te kapele. Delo na snetih kamnitih reliefih se še nadaljuje.

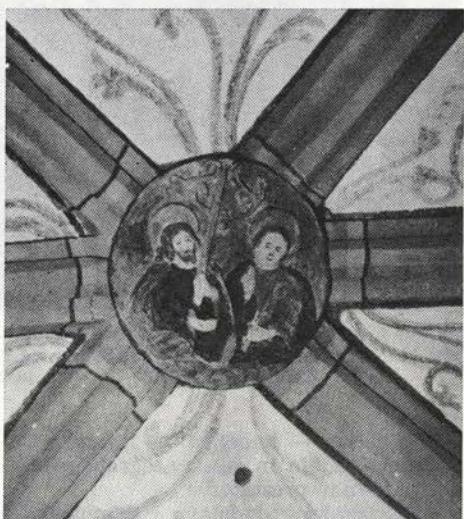
LJUBLJANA. — Centromerkur: Izdelali smo kopijo Merkurja nad glavnim vhodom veleblagovnice. V ta namen je bilo treba ustrezno domodelirati original ter izdelati kalup, nato pa odlitи kopijo v poliestru ojačanem s steklenimi vlaknimi ter jo primerno pritrdirli na postament.

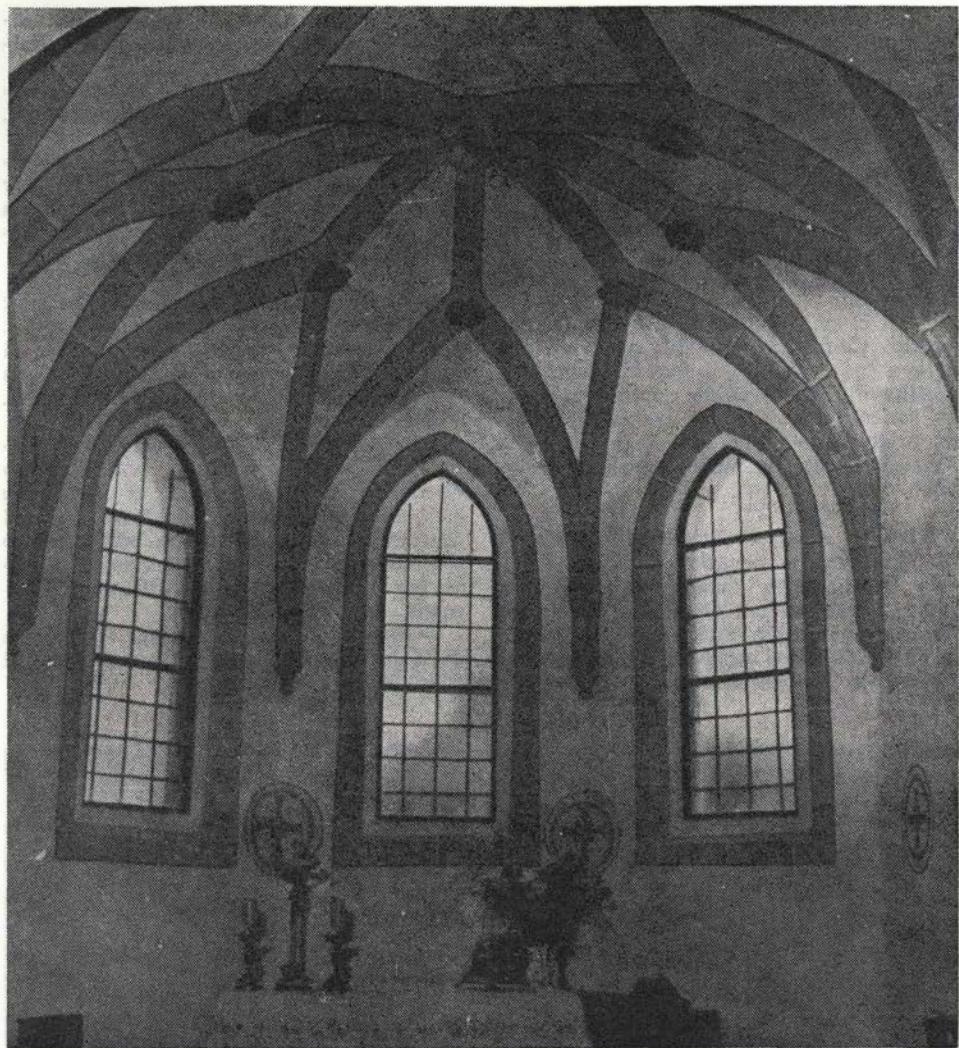
— Cvetličarna »Zvonček«: Navodila za določitev barvnega tona pri sanaciji Plečnikovega »Zvončka«.

Sl. 100. a, b. Ljubljana Vič, p. c. sv. Simona in Jude: obnovljena figuralna sklepnika v prezbiteriju z motivom Marije z Detetom in Simonom in Jude (F. Benedik)

Fig. 100 — a, b — Ljubljana Vič, the filial church of St. Simon and Judas, the renewed figural bosses in the presbytery with the motifs of Virgin Mary with the Child and Simon with Judas (Photo Benedik)

Sl. 101. Ljubljana Vič, p. c. sv. Simona in Jude, obnovljena poslikava v prezbiteriju (F. Benedik)
Fig. 101 — Ljubljana Vič, the filial church of St. Simon and Judas, the renewed paintings in the presbytery

— Fužine — kapelica na mostu: Demontaža reliefsa in železne ograje na kapelici zaradi prestavitve.

— Križanke: Izdelava tehnološkega projekta obnove fasade. Posegi na objektu obsegajo: peskanje dvojnega dvořiščnega portala, mikropeskanje kamnitega grba z okvirjem nad portalom, kitanje in retuširanje vseh poškodb, čiščenje

nje fasade in popravilo poškodb na kamnitih površinah ter silikoniziranje.

— Kulturni dom Ivana Cankarja: Čiščenje patine z bronastega spomenika Ivana Cankarja, poliranje in površinska zaščita spomenika.

— Lekarna Ajdovščina: Očistili in restavrirali smo sliko s Titovim portretom.

— Mestni muzej — freska »Boginja z levi«: Zaključili smo restavratorska dela na stenski slike, ki smo jo montirali na nov nosilec, obdelali prednjo stran in delno retuširali poškodbe.

— Mestni trg 17: Sondirali smo fasado in izdelali barvno študijo. Demontirali smo poškodovane dele balkona (terakota), jih popravili in izdelali kalupe. Demontirali smo leseni dekorativni opaž v eni od sob in ga do začetka restavriranja deponirali v naših prostorih.

— Novi trg — Naglasova hiša, kamnitni sklepniški: Izdelali smo kalup in odtek Harlekina ter namesto originala montirali kopijo.

— Plečnikove zapornice: Celotno površino (naravni in umetni kamen) smo očistili s peskanjem, zakitali poškodbe na umetnem kamnu, odstranili sigo, obnovili svetilke, celotno površino zapornic (stolpe, stebre, baze, vase, figuralne dele, mostovž, oba portala in stopnišče) pa na koncu še zaščitili s hidrofobnim premazom.

— Prešernova 12: Opravljena so bila naslednja dela: sondiranje in izdelava barvne študije za prezentacijo fasade. Čiščenje štukature in kitanje poškodb,

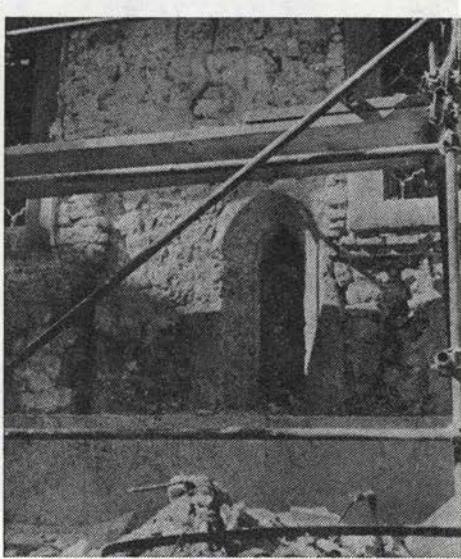
Sl. 103. Ljubljana, Prešernov trg veleblagovnica Centromerkur, kopija plastike — na podlagi rekonstruiranega originala (F. Benedik)

Fig. 103 — Ljubljana, Prešernov trg (Prešeren Square), the department store Centromerkur, a copy of a statue, based on the reconstructed original (Photo Benedik)

izdelava kalupa za odlivanje 11 konzol za zamenjavo poškodovanih ter montaža. Izvajali smo tudi strokovni nadzor obnove objekta.

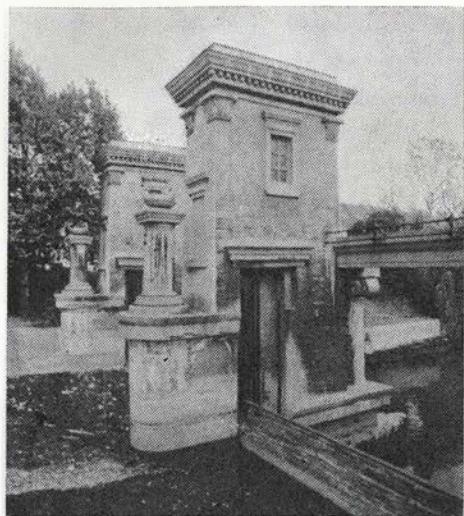
— Republiški komite za informirjanje: V restavriranje smo prejeli 15 slik v različnih tehnikah:

- Motiv z otoka Krka, G. A. Kos, olje — platno
- Izgnanci — Maksim Sedej, olje — platno
- Tržaški zaliv, F. Trenk, akvarel
- Ljubljana, S. Šantel, akvarel
- Žalovalke, Stančič, olje — platno
- Ulica, Lukežič, olje na lepenki
- Ljubljana, I. Vavpotič, olje — platno
- Martuljkova skupina, M. Koželj, olje — platno
- Naselje v Istri, M. Kavčič, olje — platno
- Cvetlice, Graovac, olje na lesonitu
- Rue Galande, Lamut, akvarel
- Ob Seini, Lamut, akvarel
- Djevojke, Ljubo Lah, tempera na platnu
- V luki Baroš, S. Šantel, olje — platno

Sl. 102. Ljubljana, Gosposka ulica — Križanke, odprtina na fasadi (F. Benedik)

Fig. 102 — Ljubljana, Gosposka ulica — Križanke, opening on the facade (Photo Benedik)

Sl. 104. Ljubljana — Plečnikove zapornice na Ljubljanici pred sanacijo (F. Benedik)

Fig. 104 — Ljubljana, Plečnik's regulation barriers on the river Ljubljanica before the sanation (Photo Benedik)

Vse slike smo očistili, poškodovane pa ustrezno popravili. Očistili smo tudi malo kamnito plastiko Deklica, F. Kralj, iz belega marmorja z okroglim črnim podstavkom.

— Robbov vodnjak: Klesanje marmornih replik je v fazi zaključevanja. Finalna dela imajo poudarek na natančni obdelavi detajlov in poliranju gladkih površin. Kot zadnje pa pride na vrsto napeljava vodne instalacije v figurah, sistem sam pa bo treba še preučiti ob demontaži originalnega vodnjaka.

— Slovenijašport: Sondirali smo fasado in izdelali barvno študijo in projekt obnove fasade ter fotodokumentirali stanje zunanjščine.

— Srednja šola Vide Janežič — Strossmayerjeva 1: Restavriranje odpadle stropne štukature v vhodni avli. Do poškodbe je prišlo zaradi slabe oprjemljivosti ometa na osnovno. Rekonstruirati je bilo treba ca. 3 m^2 odpadle štukature. Preostalo, še neodpadlo štukaturo, je bilo treba učvrstiti zaradi boljše povezave ometa z osnovno, injektirati votla mesta, nato pa očistiti celotno površino štukature. Poleg tega smo popravili tudi poškodovane profile na pročelju, injektrali razpoke, domodelirali poškodovane

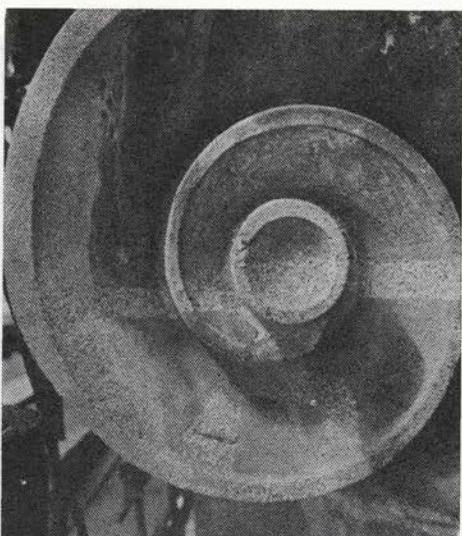
levje glave, friz in montirali odpadlo okrasno konzolo.

— Tivoli — fontane: Izdelava projektov za obnovo in rekonstrukcijo dveh fontan v Tivoliju.

— Tromostovje: Izdelali smo kalupe za odlivanje poškodovane balustrade (balustri, krovne plošče, nosilec svetilke in kroglasti elementi).

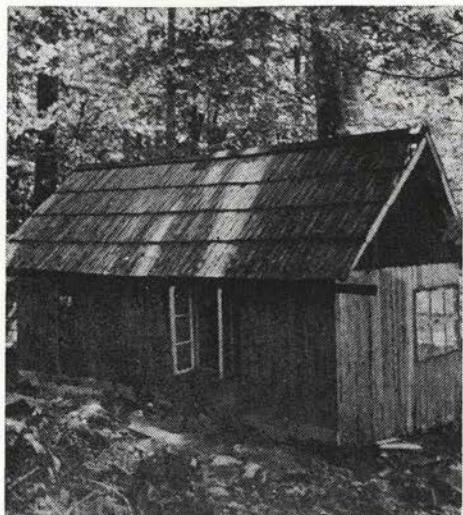
— Vič — p.c. Simona in Jude: Restavratorski poseg v prezbiterijsku je obsegal naslednja dela: odstranjevanje recentnih beležev z oboka, pod katerimi se je nahajala poslikava s floralno motiviko. Očistili smo rebra do originalne poslikave, enako tudi skelepnike. Barvno plast smo utrdili, ker se je brisala. Poškodbe smo retuširali in mestoma rekonstruirali posamezne dele, enako smo ukrepali pri šivanjih robovih okrog oken in pri posvetilnih križih.

PIRAN. — Frančiškanski samostan: Restavriranje kamnitega portala — čiščenje s pomočjo mikropeskanja, kitanje poškodb, injektiranje ter hidrofobni silikonski premaz. Poseg še ni bil povsem zaključen, zato bomo delo dokončali prihodnje leto.

Sl. 105. Ljubljana — Plečnikove zapornice, detailji kapitelja s poskusno očiščenimi sondami (F. Benedik)

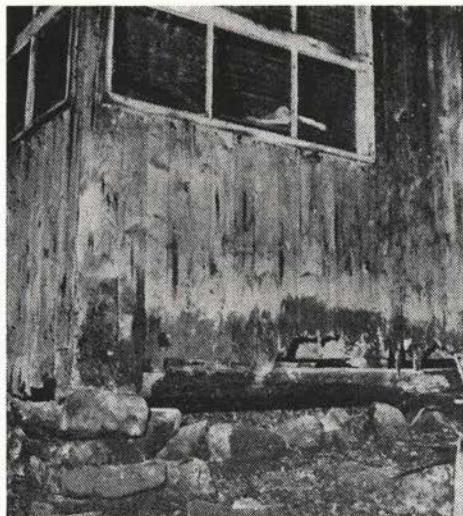
Fig. 105 — Ljubljana, Plečnik's regulation barriers, a detail of a capital with experimentally cleared sounds (Photo Benedik)

Sl. 106. Partizanska bolnišnica Jelendol: operacijska baraka med posegom (F. Benedik)

Fig. 106 — The partisan hospital Jelendol: operation barracks during the intervention
(Photo Benedik)

— Hotel Piran, Stjenkova 3: Sondiranje fasade in izdelava barvne študije za prezentacijo, izdelava šablon za pomoč

Sl. 107 a, b. Partizanska bolnišnica Jelendol: operacijska baraka med sanacijo — detalj poškodb (F. Benedik)

Fig. 107 — a, b — The partisan hospital Jelendol: operation barracks during the sanation — a detail of the damages (Photo Benedik)

pri rekonstrukciji in restavratorski nadzor. Peskanje kamnitih delov na fasadi, hidrofobiranje, fugiranje in retuširanje poškodb. Raziskali smo tudi vzroke izsoljevanja na obnovljeni fasadi.

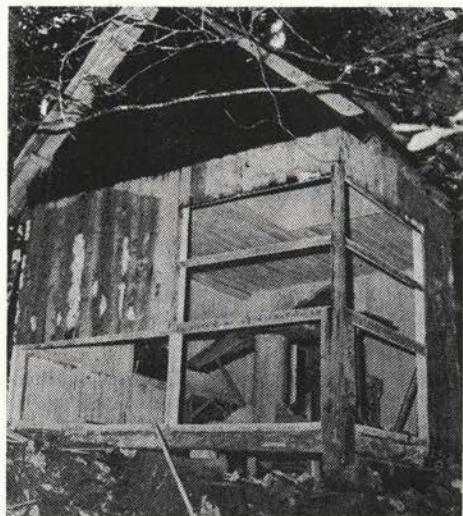
— Obalna galerija: Restavrirali smo raztrganino na sliki »Marina akvamarin« (Nina Ivančič), ki je bila strgana s podokvirja in prepognjena. Izdelali smo tudi ponudbo za restavriranje ostalih 14 poškodovanih slik.

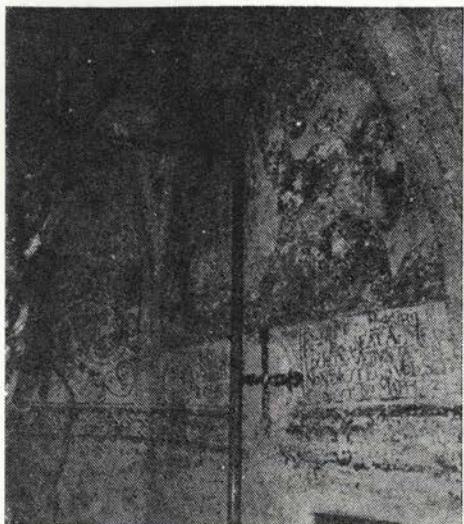
— Stolnica: Restavriranje kamnitega portalata krstilnice (peskanje, kitanje poškodb in impregnacija).

— Tartinijeva hiša: Obdelava snetih poslikav v medaljonih v knjižnici. Sneli smo dva prizora: Tihožitje in Profil glave ter ju muzejsko prezentirali.

— Židovski kare, lamele 1, 2, 3, 4, 5: Sondirali smo objekte ter odvzeli vzorce za laboratorijske analize ter izdelali tehnoški elaborat obnove fasade.

PODBRJE. — c. sv. Kozme in Damjana, desni oltar: Restavriranje oltarne arhitekture (brez antependija) in lesenih plastik: Mojzesa, Elije in dveh angelkov. Poseg smo zaključili in oltar prepeljali nazaj v cerkev.

Sl. 108. Sentjurij, p. c. sv. Jurija, poslikava v prezbiiteriju pred posegom (F. Benedik)

Fig. 108 — Sentjurij, the filial church of St. George's, paintings in the presibitery before the intervention (Photo Benedik)

PREDDVOR. — grajska kapela: Obnovili smo poškodovano štukaturo v notranjščini, in sicer simse, pilastre in ostale dekorativne člene. Očistili smo tudi portal in okenske okvirje iz zelenega tufa.

RADOVLJICA. — grajski park: Izdelava projektne dokumentacije za rekonstrukcijo grajskega parka.

RAVNE NA KOROŠKEM. — Delavski muzej: Ogledali smo si poškodovane muzejske eksponate ter podali strokovno mnenje o zaščiti in restavriranju.

STIČNA. — samostan: Poizkus odstranjanja umazanije z dekorativne poslikave oboka v Neffovi opatiji. Nadaljevanje odkrivanja in restavriranja stenskih slik v centralni ladji cerkve (štirje apostoli). Restavriranje polihromiranih reliefnih grobov na oboku pod korom cerkve. Delno retuširanje polihromacije na kamnitih konzolah v križnem hodniku samostana.

ŠENTJERNEJ. — arheološko najdišče: Preiskava arheoloških sond iz cerkve sv. Jerneja in izdelava poročila o materialih.

ŠENTJURIJ. — p. c. sv. Jurija (ŽU Mirna peč): Poslikavo v prezbiiteriju, iz konca 16. stoletja smo očistili beležev, utrdili barvno plast, ki je bila neobstoječa, zakitali številne razpoke in injektrali odstopajoče plasti ometov. Rekonstruirali smo tudi levo in desno gotsko okno na podlagi odkritih ostankov (v preteklosti so gotsko zaključena okna predelali v širša, pravokotna). Retuširali smo vse prizore, precej poslikave pa je bilo potrebno rekonstruirati (spodnji deli poslikave v prezbiiteriju — naslikana zavesa, poškodovane špalete ob predelavi oken ipd.).

TOLMINSKO KORITO. — daljnovod: Krajinsko oblikovna presoja treh možnih tras 20 kV daljnovoda na območju naravnega spomenika Tolminsko korito. Mnenje je bilo podano na podlagi komisijskega ogleda.

TRBOVLJE. — ž. c. sv. Martina: Odvezeli smo vzorce ometov stenske poslikave (Janez Wolf) ter izdelali analize in preiskave.

TURJAK. — poseg na stenskih slikah v stari grajski kapeli: S poslikave smo odstranili beleže, izločke in plesni. Samirali smo poškodbe v slikovnem ometu, mikroinjektrali votla mesta, odbili neustrezne omete ter obdelali površine brez poslikave.

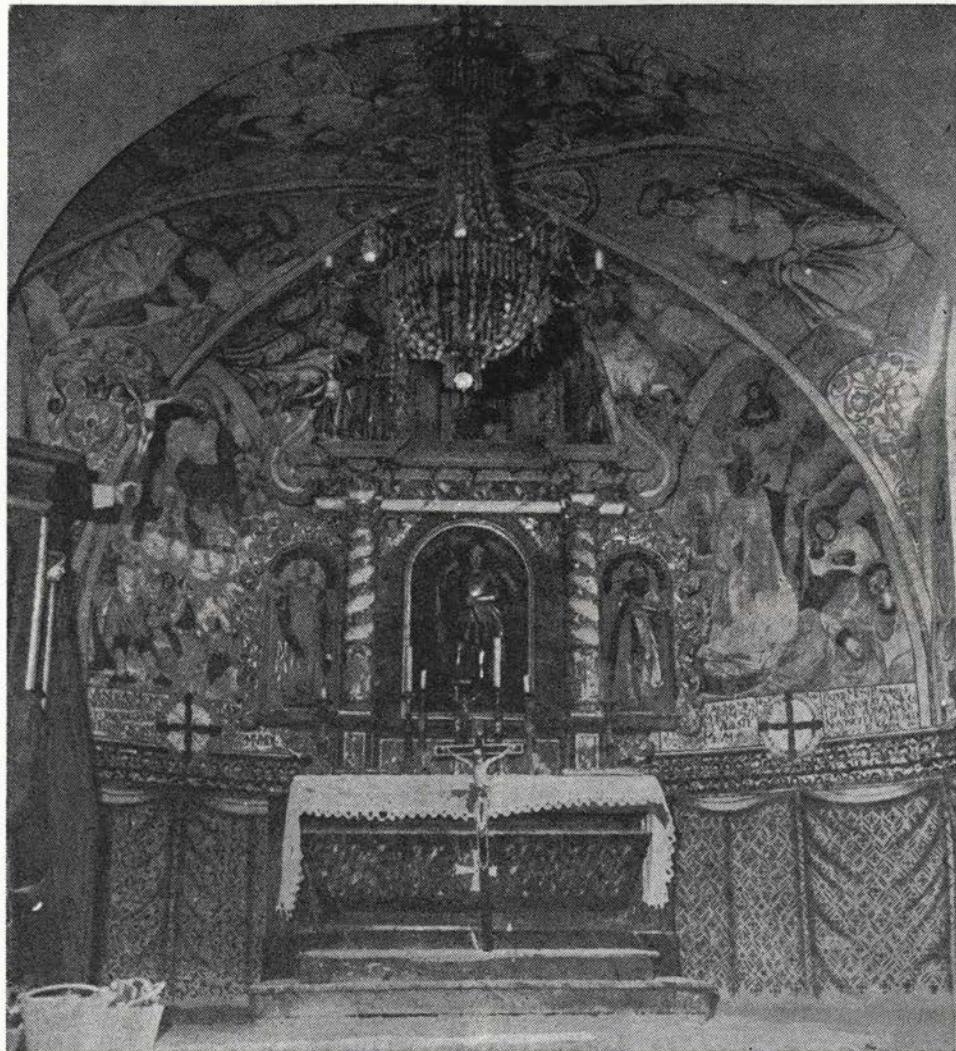
VELIKO TREBELJEVO. — p. c. sv. Križa: Sondirali smo prezbiterij in izdelali poročilo.

VISOKO POD KUREŠČKOM. — oltar sv. Nikolaja: Rekonstruirali smo celotno oltarno arhitekturo in obnovili leseno plastiko in vse okrasne elemente (profilirane letve, hrustančevje...).

VOJSKO. — Tiskarna Slovenija: Akcija je bila usmerjena predvsem na odpravljanje posledic požela v novembру 1985. (Popravilo strehe stavnice, urejanje zunanjih pohodnih površin in odstranitev padlega drevja).

celotenje vrednostnega — je oblikovan
v stilu srednjevjekovne arhitekture ali vzhodno
evropske romanske arhitekture v celoti.

Srednjevjekovna — je oblikovan
v stilu srednjevjekovne arhitekture ali vzhodno

Sl. 109. Sentjurij, pogled v prezbiterij p. c. sv. Jurija

Fig. 109 — Sentjurij, a view of the presbiteriy of the filial church of St. George's

Sl. 110. Šentjurij, obnovljen grebenasti obok v prezbiteriju

Fig. 110 — Sentjurij, the restored groined vault in the presbytery

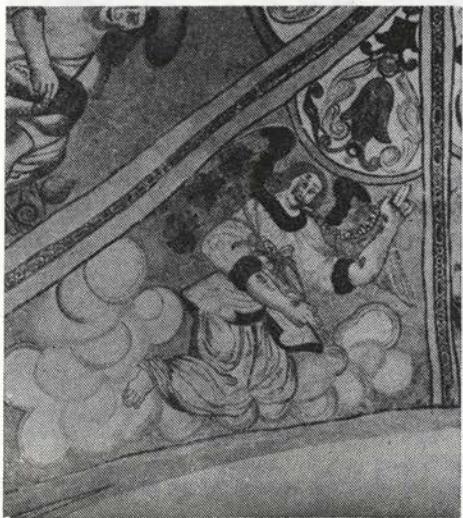
VOJSKO 9. — Podobnikova domačija: Obdelava in muzejska prezentacija lanskoto leta snetih kmečkih fresk s kašče.

VRANSKO 42. — stenska poslikava: S fasade, ki gleda na cesto, smo sneli dva kosa stenske poslikave in jih deponirali do obdelave v ateljeju, po obnovi fasade pa bodo vrnjene na staro mesto.

ZADOBROVA. — spominska plošča Slavku Novaku: Izvedena je bila pozlatitev črk in silikoniziranje.

ZGONČE. — p. c. sv. Primoža in Felicijana: Nadaljevali smo z odstranjevanjem recentnih beležev stenske poslikave v prezbiteriju, utrjevali in injektirali odstopajoče omete ter obšivali, kitali in plombirali poškodbe na poslikavi.

ŽUMBERAK GORJANCI. — Izdelava prostorskega plana, kot elementa za verificiranje prostorskih aktov v skladu z družbenim dogovorom osmih občin.

Sl. 111 a, b. Šentjurij, p. c. sv. Jurija, poslikava oboka v prezbiteriju, detail Oznanjenja (F. Benedik)

Fig. 111 — a, b — Sentjurij, the filial church of St. George's, paintings on the vault of the presbytery, a detail with Annunciation (Photo Benedik)

DUBROVNIK: — katedrala: Restavriranje poškodovanih elementov na fasadi katedrale, v notranjščini restavriranje venca, izdelava in montaža cokla, popravilo pilastrov. Izdelava in pozlata okvirja za Tizianov triptih, restavriranje slike na platnu »Nadangel Gabrijel« (atr. Tizianu ali njegovi šoli) ter restavriranje portala zakladnice.

SPLIT. — Ivan Meštrović: »Deklica«, tempera na platnu: Restavrirali smo sliko z motivom deklice na prednji strani, na hrbtni strani pa je s svinčnikom narisanih več ženskih aktov. Slika je bila na več mestih raztrgana, barva zbledela, površina pa poškopljena z apnu podobno snovjo. Prednjo in hrbtno stran smo očistili kolikor je bilo mogoče, fiksirali barvno plast, zašili raztrganine in doktali poškodovani rob, poretuširali pravljena mesta in sliko vpeli v nov okvir, ki omogoča ogled slike z obema stranmi.

Sl. 112. Vransko, freska sv. Florjana s hiše
št. 42 — pred posegom (F. Benedik)

Fig. 112 — Vransko, the fresco of St. Florian from the house No. 42 — before the intervention (Photo Benedik)

RC PROGRAMI IN PREDRAČUNI

Izdelali smo tudi programe in predračune za naslednje akcije:

BEGUNJE. — Muzej talcev: Obnovitev napisov.

BREZNICA pri Žirovnici. — Plečnikov spomenik padlim v I. sv. vojni.

BREŽICE. — Posavski muzej: štukatura v treh sobah na koncu viteške dvorane.

JAMNIK nad Kropo. — obnova spomenika NOB.

JARŠE. — spomenik NOB pred tovarno Induplati.

JESENICE. — centralni spomenik NOB.

KOPER. — slika na platu »Ikevana«, avtor Ipavec.

KOSTANJEVICA. — ž. c. sv. Jakoba: konservatorsko restavratorski poseg na oltarni sliki V. Metzingerja.

KUREN nad Vrhniko. — p. c. sv. Nikolaja, glavni oltar: rekonstruiranje nek-

Sl. 113. a, b. Split, Meštrović: Deklica, pred in po posegu (F. Benedik)

Fig. 113 — a, b — Split, Meštrović: A Girl, before and after the intervention (Photo Benedik)

Sl. 114. a, b. Split, Meštrović: Deklica, hrbtna stran slike pred in po posegu (F. Benedik)
Fig. 114 — a, b — Split, Meštrović: A Girl, the back side of the painting before and after the intervention (Photo Benedik)

Sl. 115. a, b. Dubrovnik, katedrala. Nadangel Gabriel o/pl, l. krilo glavnega oltarja, pred in po posegu (F. Benedik)

Fig. 115 — a, b — Dubrovnik, the cathedral. Archangel Gabriel, oil on canvas, the left wing of the main altar, before and after restoration (Photo Benedik)

danjega videza stebrov na podlagi ohranjenih sledi. Stebri so bili nekoč ornamentalno, reliefno okrašeni in kasneje zglajeni.

LJUBELJ. — spomenik in obeležje žrtvam v taborišču.

LJUBLJANA. — spomeniki NOB.

— spominska plošča v avli hiše Župančičeva 3

— spomenik padlim v NOV v Potrčevi ulici

— spomenik narodnega heroja Toneta Tomšiča

— spomenik ilegalcu v Kidričevi ulici

— spominska plošča na hiši Tavčarjeva 4

LJUBLJANA. — Izvršni svet: ponudba za restavriranje fasade.

LJUBLJANA. — Kozlarjeva gošča: nadaljevanje restavriranja spomenika.

LJUBLJANA, Levstikova 15. — Republiški komite za delo: restavriranje oljne slike »Marina« (avtor: C. Ruge).

LJUBLJANA, Lončarska steza »A, B, C«. — Restavratorska in štukaterska dela na fasadah.

LJUBLJANA, Puharjeva 5. — Restavriranje arhitekturne plastike »Sv. Jurij«.

LJUBLJANA, Srednja tehnična šola.

— Restavriranje plastičnega okrasja na fasadi.

NADAVČE. — restavriranje oltarjev in kipov v podružnični cerkvi.

PIRAN, Kosovelova 1. — Restavriranje portala.

PIRAN. — Pomorski muzej »S. Mašera«: Konservacija dveh rimskih kamnov z reliefi.

POROČILO SLOVENSKEGA KONSERVATORSKEGA DRUŠTVA 1984—1986

(Marijan Slabe, Podsreda 1986)

V drugi polovici marca 1986 je preteklo 2 leti od kar smo imeli v Portorožu občni zbor Slovenskega konservatorskega društva. Izredni občni zbor društva pa je bil še vmes, in sicer 23. 4. 1985 v Ljubljani v Kazini. Iz datumov, kakor tudi iz samega sporeda, je razvidno, da smo se držali obligacij, ki jih narekuje statut društva.

Slovensko konservatorsko društvo je v tem času naraslo in po izvidu iz konca leta 1985 je bilo včlanjenih 175 članov, od katerih pa nekatere še ni potrdil občni zbor društva. Samo v zavodih 139

PIRAN. — Vodnjak v ribarnici, sanacija.

POLHOV GRADEC. — Blagayev spomenik: restavriranje.

POLHOV GRADEC. — Neptunov vodnjak: Restavriranje in delna rekonstrukcija vodnjaka.

PTUJ. — Ptujski muzej: Izdelava kopije Laibovega oltarja in kipa sv. Jurija z zmajem.

RIBJEK PRI OSILNICI. — p. c. sv. Antona: Konservatorsko restavratorski poseg na lesenem, kasetiranem, poslikanem stropu.

STRAHOMER. — Restavriranje stenskih slik v podružnični cerkvi.

ŠMARJE PRI JELSAH. — Božji grob: Restavriranje lesene plastike »Mrtvega Kristusa« in slike »Žene pri grobu« ter restavriranje uničenih plastik iz »Ječe«.

ŽIRI. — Freske na kapelici: snemanje.

ČAKOVEC. — Dom sindikatov: izdelava kalupov za odlivanje okrasnih fasadnih elementov.

DUBROVNIK. — Gledališče: Restavratorska dela.

DUBROVNIK. — Knežev dvor: Pozlata profiliranih okrasnih letev.

DUBROVNIŠKA REKA. — Letni dvorec Sorkočević: Restavratorsko konservatorska dela na stenskih slikah v loži letnega dvorca Zagreb »Dom«, Mihanovičeva 3: obnova fasade.

Poročilo sestavil: Valentin Benedik

članov. Ob tem je treba naglasiti, da nemajno število članov, zlasti tistih, ki delujejo izven neposredne konservatorske stroke, kljub večkratnim urgenjam ne plačuje redno članarine. Prav tako pa se vsi ne udeležujejo sestankov in posvetovanj, ki jih prireja društvo.

Novo izvoljeni izvršni odbor društva je na svoji 1. seji obravnaval program, ki ga je podal novi predsednik in soglašal z njim. Program je izhajal oz. se je nanašal predvsem na neposredno izvajanje in nadaljevanje že pričetega dela v prejšnjih dveh letih. Vseboval je zlasti

izhodišča za strokovno izpopolnitve članov društva in to v različnih oblikah. Tako je bilo vključeno vanj tudi sodelovanje pri izdelavi visokošolskih programov. Posamezni člani so neposredno delovali pri oblikovanju le-teh. Žal so rezultati za zdaj skopi, ker je utečen šolski program globoko vkoreninjen v tradiciji in ne prinese hitrih sprememb. Vendar pa smo skupaj z Zavodom SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine in s stalnim vplivom na ustrezne organe kot na strokovnjake pri visokem šolstvu, le uspeli doseči določene premike in zasejati njivo, ki že daje določene sadove.

Kot neposredno dopolnilno strokovno izpopolnjevanje svojih članov pa moramo omeniti predvsem strokovna posvetovanja, ki so bila vedno dobro obiskana (ca. 80—90 udeležencev pri vsakem posvetu). Ta so se od dosedanjih posvetov razlikovala že po tem, da niso bila več tako zaprte narave, marveč je društvo poskušalo pripraviti posvetovanja, ki naj bi bila zasnovana širše strokovno, tj. na interdisciplinarni zasnovi. Vsebinska struktura teh pa je zaobsegala tako teoretične prikaze, kot teoretično-aplikativne predstavitev in praktične očrite. V tej raznolikosti je tudi temeljna vrednota, ki odraža resnično moderno, predvsem pa danes edino upravičeno izhodiščno točko za pridobitev ustreznih zaključkov, ki naj bi jih tako posvetovanje dalo. Naglasiti je tudi treba, da so ljudje na splošno željni takšnih razgovorov, od katerih pričakujejo smiselno in na ustrezni strokovni višini podano razglaševanje in v katerih se predstavi tudi temeljna puščica agensa, pa naj si bo strokovnih, operativnih ali kakršnihkoli drugih rezultatov dostopne narave. Za simpozije so bili izdelani tudi plakati in primerno oblikovana vabilia.

Kot prvi tak strokovni sestanek lahko smatramo posvet v Portorožu takoj po občnem zboru društva, ki je obravnaval temo »Varovanje kulturne krajine«. Vodil ga je mag. Vladimir Mušič. Posvet se je dotikal zlasti tematskih sklopov, ki so pereči za našo Primorsko, predvsem pa za obalno regijo. V jeseni pa smo pripravili, pod pokroviteljstvom SOB Sežana, posvet »Zaton kraške arhitektуре«, ki je globoko zaoral v problematika vprašanja ohranjanja in prezentacije kraške arhitekturne dediščine

v ožjem in širšem prostorskem ambientu. Teksti simpozija so žal še v tisku.

Spomlad 1985 je bil enodnevni posvet »Predstavitev projekta prenove Ljubljanskega gradu«, kjer je bila podana problematika dela in načina prenove, sledila pa je ostra, širše zasnovana diskusija, ki je imela za posledico kritično zasnovano reakcijo po časopisih.

Skupaj z Zavodom za tehnično izobraževanje in Društvom arhitektov Slovenije je bil organiziran tudi 3-dnevni posvet z ekskurzijo v Furlanijo, v Portorožu, ki se ga je udeležilo precejšnje število strokovnjakov različnih strok iz vse Jugoslavije. Kmalu zatem, v istem letu smo skupaj z Zavodom za raziskavo materiala, Društvom arhitektov iz Ljubljane, Republiškim zavodom za VNKD pripravili enodnevni posvet »O problematiki vodotokov s posebnim ozirom na Ljubljanici«, kjer je bilo govora o Ljubljanici v zgodovini in njenem vplivu na razvoj mesta, obeležju rečnega prostora itd. Posvet je spremljala tudi razstava pod naslovom »Reka in mesto«. Gradivo z obeh posvetov je bilo publicirano in ga je mogoče dobiti. Zelo odmeven je bil tudi posvet sredi novembra 1985 v Novem mestu »Problematika obnove vrtne in parkovne naravne dediščine«, ki je bil vključen v proslavo ob 40-letnici varstva naravne in kulturne dediščine, na kateri je pred podelitvijo jubilejnih diplom in priznanj, podal predsednik društva oris 40-letnega razvoja spomeniškega varstva na Slovenskem. Posvet je spremljal razstava, kjer so zavodi za VNKD prikazali nekaj najbolj tipičnih del in rezultatov iz okvira svojega programa. Ob tej priliki je bil predstavljen tudi plakat, za katerega je soparticipiralo sredstva tudi društvo. Ob tem navajanju je treba zlasti še naglasiti naše aktivno sodelovanje v zvezi z gradivom za razpravo za sejo CK ZKS o kulturi. Na razgovor v zvezi s to problematiko smo povabili tudi izvršnega sekretarja Jožeta Košuto.

Društvo je v sodelovanju z republiškim zavodom priredilo tudi razstavo Kraška arhitektura, ki je bila predstavljena v Sežani ob priliki simpozija, nato še v Kranju, Novi Gorici in Ljubljani.

V okviru strokovnega izpopolnjevanja so bile izvedene naslednje ekskurzije: ob posvetu v Portorožu ogled Hrastovlj in Kopra; ob posvetu v Sežani po Krasu

in Brdih. Dvodnevna ekskurzija pa je bila v Akvilejo, Gradež, Čedad in Rezijo; enodnevna pa ob proslavi v Novem mestu, in sicer v Pleterje in Kostanjevico.

Predstavniki društva so se redno udeleževali sej Zveze konservatorskih društev Jugoslavije v Beogradu. Delegacijo smo poslali tudi v Prištino na skupščino, kjer sta dva naša člana sodelovala s predavanji še pri posvetu v zvezi z dokumentacijo. Sedem članov je odpotovalo kot delegacija društva na proslavo na Ohrid ob 40-letnici varstva kulturne dediščine v Jugoslaviji. Naš član je bil vključen tudi v delegacijo, ki je položila venec na grob tov. Tita v Beogradu. Prav tako je sodeloval na Ohridu v okviru posveta s svojim referatom »Vloga ICOMOS-a v procesu proglašanja svetovne naravne in kulturne dediščine« član našega društva. Predsednik društva je obenem predsednik založniškega sveta strokovne revije Zbornik zaščite spomenika kulture ter predsednik žirije za podelitev nagrad Saveza društava konservatorja Jugoslavije in je moral sodelovati še na teh sejah. Delegat društva se je redno udeleževal sej in sestankov na povabila KSS, Socialistične zvezne SRS itd. Redno smo obveščali pristojne organe z želenimi statističnimi podatki. Ker je bilo leta 1985 tudi obletnica varstva NKD, so bile ob tej priliki podane častne diplome in jubilejne medalje Zveze konservatorskih društev Jugoslavije na predlog posebne komisije pri društvu naslednjih članom: Sonji Hoyer, Ivanu Bogoviču, Mirku Šoštariču, Anki Aškerc, Tonetu Mikelnu, Francu Vardjanu, Momu Vukoviću, Dinku Gregorinu, Stojanu Ribnikarju, Janezu Mikužu, Radu Smerduju, Davorinu Vugli, Vladimíru Knificu, Bojanu Šleglu, Miri Strmčnik, Matjažu Ježu, Polonci Spinčić-Nemec, Rafaelu Nemcu, Nadi Usmuk, Polonci Štefanac, Majdi Šumi, Lučki Tomšič, Jožetu Gorjupu, Adeli Demšar, Branki Primc, Jelki Skalicky, Pavlu Medveščku, Aleksandru Leskovšku, Zori Tuner.

Jubilejne medalje in častne diplome pa je podelilo prav tako Slovensko konservatorsko društvo in sicer naslednjim: Adi Bar-Janša, Stanetu Berniku, dr. Ivi Curk, Majdi Frelih, Staši Gjura-Blažič, Francu Kokalju, Marijanu Kolariču, dr. Ivanu Komelju, Stanetu Peterlinu, Mihi Pirnatu, dr. Ivanu Sedeju, dr. Marijanu

Slabetu, dr. Ivanu Stoparju, ing. Nataši Stupar-Šumi, Majdi Šumi, dr. Nacetu Šumiju, Juši Vavken, Speli Valentinčič, Andreji Volavšek, dr. Marijanu Zadnikarju, Olgi Zupan, Milanu Železniku, dr. Matjažu Kmeclu, dr. Cenetu Avguštinu, Juriju Bavdažu, Danili Biščak, Tonetu Blatniku, dr. Anici Cevc, dr. Emilijanu Cevcu, Francetu Drmažu, Francu Fortuni, Vidi Fatur, Ivanu Fabjanu, Viktorju Gojkoviču, Ivu Gričarju, Jovu Grobovšku, Jožetu Humru, dr. Matjažu Jeršiču, Vlastu Kopaču, Tonetu Maroltu, Lojzetu Mirtiču, Vladimirju Mušiču, Dušanu Ogrinu, dr. Ljudmili Plesničar, Vladu Smrekarju, Marjanu Tržanu, dr. Sergeju Vrišerju, Mihi Ogorevcu, dr. Tonetu Wrabru, Francu Kavru.

Na željo SKJ sta bila na predlog društva imenovana dr. Matjaž Kmecl in prof. Nace Šumi za člana častnega odbora za proslavo 40-letnice varstva kulturne dediščine na Ohridu, medtem ko je bil predsednik društva imenovan za člana IO organizacije in proslave. Društvo je tudi sofinanciralo plakat, ki je bil predstavljen v času proslave v Novem mestu.

V imenu društva je predsednik govoril na razstavi o spomenikih NOB v Mariboru, prav tako je društvo delegiralo člane ob odkritju spominske plošče svojemu nekdanjemu članu dr. Smoletu.

Nemalo dela pa je bilo posvečeno ICOMOS-u; tu gre zahvala predvsem dr. Ivi Curk.

Najpomembnejši dogodek v življenu našega ICOMOS je, kakor je to absurdno, dejstvo, da smo v minulem letu uspeli s pomočjo republiškega proračuna nekako premakniti plačevanje članarine za Nacionalni komite. Oddali smo obdelane članke in glavna poročila, ki so izšla v Varstvu spomenikov, da jih dokumentacijski center v Parizu postopno vnese v svoj informacijsko-računalniški sistem. Zdaj obdelujemo Zbornik zaštite. S tem v zvezi je tudi namera, da bomo še naprej dograjevali temeljno konservatorsko terminologijo, čeprav je akcija v zadnjem času bolj počivala. Zanimiv izziv naši stroki in praksi bi moglo biti povezovanje nacionalnih komitejev ICOMOS v Sredozemlju. Za uspeh moramo štetni tudi dejstvo, da so med sodelavce UNESCO-ICOMOS delovne akcije na starem mestnem jedru v Evropi na Portugalskem izbrali na naš predlog

Danielo Tomšič. Sodelovali smo s pravljalci (še vedno preobsežnega in nedokončanega) priporočila o posegih v starih mestnih jedrih: posredovali smo jim tudi gradivo z našega posveta o prenovi. Naši člani so se osebno in pisno (iz Slovenije tako dvakrat) udeležili raznih strokovnih srečanj, pri nas pa se je po posredovanju ICOMOS mudila ing. Ganeva iz Sofije. Žal so te akcije še vse preveč priložnostne in organizirane na kratek rok, razumljivo pa moramo ob njih skrbeti tudi za to, da imajo možnosti za sodelovanje v njih predstavniki vseh republik in pokrajin. Tako sodelujemo tudi z organizacijo Jeunesse Patri-moine, ki organizira letošnjo jesen za svoje člane tudi ekskurzijo po Srbiji, Črni gori in Dalmaciji. Pripravili smo, nismo pa v širši strokovni javnosti še uspeli v svetu zainteresirati sogovornikov za obdelavo problematičnih strokovnih pojmov »tipično«, »periferija pojavnosti« in za valorizacijo spomenikov iz 20. stoletja. Tudi še nismo navezali stikov z odborom, ki se loteva evropske industrijske dediščine kot konservatorskega (valorizacijskega) problema. Organiza-

cija stabilizacija — in plačana člana-rina — nam omogoča bolj sistematično strokovno delovanje v teh smereh. Ob koncu oktobra ali v začetku novembra organiziramo ob sestanku Nacionalnega komiteja v Ljubljani, javno predstavitev nekaterih pomembnih akcij po Jugoslaviji v minulem letu. Prav bi bilo, da delom v SR Sloveniji (člani in nečlani) namenimo poseben poudarek.

Delo društva je bilo večkrat predstavljen ob raznih prilikah na TV in v časopisih, skratka, njegovo udejstvovanje in delovanje je bilo vedno družbeno ooverovljeno. Omeniti je še treba, da smo v tem času sprejeli tudi pravilnik o dodeljevanju diplomet in plaket SKD, vendar za leto 1985 se tega podeljevanja nismo poslužili, ker so bila priznanja in jubilejne medalje podeljene posameznim članom že ob svečani proslavi obletnice spomeniškega varstva.

V času tega mandatnega obdobja pa so se od nas za vedno poslovili tudi člani: Rado Smerdu, dr. Ivan Komelj, Lučka Tomšič, Vida Fatur ter stalni sodelavec na spomeniškovanstvenem področju France Drmaž.

RAZGLASITVE

Občina Celje

Ur. l. SRS 23/86, 1364 odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Celje:

Spomeniki zgodovinskega urbanizma: Celje — staro mestno jedro, Dobrova — zdravilišče, Vojnik — staro jedro naselja.

Arheološka območja: Celje — keltsko rimska naselbina.

Zgodovinska in memorialna območja: Celje—Golovec, slovensko pokopališče, Slemene—Javornik, območje Paškega Kozjaka.

Arheološki spomeniki: Dobrna, r. naselbina, Hrenovo, prazg. in poznoant. naselbina, Laška vas pri Štorah, grobišče, Pečovnik, naselbina, Slatina v Rožni dolini-grobišče, Šmarjeta — r. naselbina, Šmartno v Rožni dolini — r. naselbina, Vojnik — r. nekropola, Vrbe — prazg. naselbina, Zadobrovo — r. naselbina.

Umetnostni spomeniki: a) gradovi in graščine — Celje, stari grad, mestni grad in grofija, Zg. Lanovž, Medlog gozdni

dvor, Dobrna grad, Dobrna graščina Lovkova 10, Dobrnica graščina, Frankolovo graščina, Lemberg grad, Lindek grad, Prešnik graščina, Socka graščina, Tabor pri Vojniku, Vine graščina. b) spomeniki meščanske in trške arhitekture — Celje, Cankarjeva 2, 5, 6, 8, 9—11, 13, Cuprijska 7, Gubčeva 10, Ipavčeva 2, Lilekova 5, Miklošičeva 3, Prešernova 3, 11, Savinjska 3, Savinjsko nabr. 5, 6, Savinova 9, Slomškov trg 5, 11, Stanetova 3, 4, Titov trg 2, 6, 7, 8, 9, Tomšičev trg 1, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 17, 18, Trg V. kongresa 3, Trg svobode 9, 10, Vodnikova 2, Vrunečeva 2, 4, Zidanškova 1, 3, 5, 7, 9, 17, 19, 26, 30, Dobrna 30 (vila Ružička), Vojnik, Celjska c. 19. c) sakralni spomeniki: Celje, ž. o. c. sv. Danijela, p. c. sv. Jožefa, p. c. Marijinega Vnebovzetja, p. c. sv. Maksimilijana, p. c. sv. Miklavža, kapucinska cerkev sv. Cecilije, Črešnjice ž. c. Naše ljube gospe, Dobrna ž. c. Marijinega Vnebovzetja, Dol pod Gojko p. c. sv. Trojice in DM, Frankolovo ž. c. sv. Jožefa, Kozjak ž. c. sv. Jošta, Kom-

pole p. c. sv. Lovrenca, Lemberg pri Strmcu p. c. sv. Katarine, Strmec pri Vojniku ž. c. sv. Lenarta, Svetina p. c. MB, Svetina kapela sv. Križa, Svetli dol kapela sv. Florjana, Sv. Tomaž pri Vojniku, kapela, Šentjanž nad Štorami p. c. J. Krstnika, Šmartno v Rožni dolini ž. c. sv. Martina iz Toursa, Teharje, ž. c. sv. Martina, Premarje p. c. sv. Luke, Šentjungert p. c. sv. Kunigunde, Vojnik ž. c. sv. Jerneja, Vojnik p. c. Marije 7 žalosti, Vojnik p. c. sv. Florjana, Vrhe p. c. sv. Ane, Zavrh nad Dobrno p. č. sv. Nikolaja, č. javni spomeniki, znamenja vodnjaki: Strmec pri Vojniku kapela sv. Mihaela, Celje Marijino znamenje, Celje Arkova kapelica, Celje Kalvarija, Dobrova, zn. pri hiši 61 in pri hiši 80, Kompolja, kapelica, Svetina, kapelica z vzidanim gotskim sklepnikom.

Zgodovinski in memorialni spomeniki: Celje, Breg 18 zapor za izgnance, Cesta na grad 18, ilegalna tehnika, Golovec-grobnica, mestno pokopališče-grobišče, Muzejski trg slovenska nižja gimnazija, Šländrov trg-spomenik in grobnica, Teharska c. 124 javka, Titov trg 4 — ustanovni sestanek Zvezne del. ljudstva, Trg V. kongresa zapori Stari pisker, Trg slobode 9 zasramovanje in mučenje partizanov, Vrunčeva 13 zbirno taborišče za ugrabljenje otrok, Arclin Oljčkova hiša 21, Črešnjeck pokopališče-grobišče, Dobrna pokopališče-grobišče, Frankolovo pokopališče-grobišče, Gorica pri Šmartnem v Rožni dolini 48, Ivanka pri Vojniku, grobišče, Medlog 30 Joštov mlin, Slatina 13 Lebičeva hiša, Strmec pri Vojniku grobišče, Svetina grobišče, Šentjungert grobišče, Vojnik grobišče ob spomeniku, Šmartno v Rožni dolini grobišče, Tomaž nad Vojnikom 7 Dobrotinškova domačija, Vojnik spomenik padlim v 1. svet. vojni.

Krško

Skupščinski Dolenjski list 8/85, 106: odlok o razglasitvi gomilnega grobišča Sajevce pri Kostanjevici za kulturni spomenik. 22 železnodobnih gomil in rimska grobnica ob cesti proti Brežicam in reki Krki.

Laško

Ur. I. SRS 19/81 odlok o zaščiti območja domačije pesnika Antona Aškerca kot etnološkega in memorialnega spomeniškega območja.

Litija

Ur. I. SRS 1/86 91, odlok o razglasitvi gradu Bogenšpek z vplivnim območjem za kulturni spomenik.

Ljubljana Center

Ur. I. SRS 33/83, odlok o razglasitvi spomenikov delavskega gibanja, narodnoosvobodilne vojne in socialistične graditve za zgodovinske spomenike: 1. spomenik kmečkim uporom na Gradu, 2. plošča in stavba Novi trg 2, 3. plošča in bunker Emonska 2 (tiskarna Tunel), 4. spomenik žrtvam železničarske stavke na Zaloški 5, spomenik prostovoljcem 1912 do 1918 Dvorni trg, 6. spomenik padlim v 1. svet. vojni Hrvatski trg, 7. spomenik ilegalcu na Kidričevi, 8. spominska plošča in prostor na hiši Pod gradom 4, kjer je bil ustanovni kongres kom. stranke Slovenije, 9. spomenik revolucije, Trg revolucije, 10. spomenik E. Kardelju, Trg revolucije, 11. spomenik B. Kidriču ob Prešernovi, 12. spomenik F. Rozmanu-Stanetu na križišču Šubičeve in Titove, 18. grobnica narodnih herojev na Trgu narodnih herojev, 14. spomenik T. Tomšiču pred osnovno šolo T. Tomšiča, 15. del zidu in spomenik talcem v Ul. stare pravde, 16. stavba in plošča IV. drž. konferencij ZKJ Trdinova 8, 17. spominska plošča in stavba sanatorija Emona, Komenskega 4, 18. spomenik manifestaciji 1942 na križišču Miklošičeve in Čufarejeve.

Ur. I. SRS 5/86 452, Odlok o razglasitvi srednjeveškega mestnega jedra — Stare Ljubljane in Grajskega griča za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost.

Ljubljana Vič-Rudnik

Ur. I. SRS 38/86, 1738, odlok o razglasitvi petih podružničnih cerkva za kulturne spomenike: 1. p. c. sv. Petra na Dvoru pri Polhovem Gradcu (dogr. 1548, katedrala, lesen strop iz 1577, stranski zlati oltarji iz 17. stol., glavni iz delevnice Facia 1739), 2. p. sv. Jakoba v Strahomeru (dograjena 1495, predelana v 17. stol. freske, zlat oltar, odličen stranski oltar), 3. p. c. sv. Nikolaja na Visokem pod Kureščkom (freske Janeza Ljubljanskega iz 1443), 4. p. c. sv. Primoga in Felicijana v Zgončah (srednjeveške freske furlanskih mojstrov iz 2.

pol. 15. stol.), 5. p. c. sv. Ahaca nad Turjakom (1. pol. 15. stol., dvoranska arhitektura, gotska oltarna plastika in stenska poslikava — povezana z matično posestvo Turjaških in z boji s Turki).

Ur. l. SRS 42/86, 1909, odlok o razglasitvi Krakova in Eipprove ulice za kulturni in zgodovinski spomenik.

2. čl. Urbanistični spomenik predstavlja značilen primer srednjeveške predmestne zasnove in sintezo srednjeveškega urbanizma in arhitekture 18. in 19. stol. dopolnjeno s Plečnikovimi ureditvami. Območje Krakova z značilno parcelacijo, ki se v ozkih pasovih širi navzven ter zazidalnim sistemom globinsko razvitih hiš ob Kladezni in Krakovski ulici, predstavlja eno redkih še ohranjenih predmestij srednjeveškega urbanizma. Eipprova ul. je Najstarejši del Trnovega s še deloma ohranjeno srednjeveško parcelacijo... Območje Krakova in Eipprove ulice so ambientalno in funkcionalno neodtujljivi bregovi Gradaščice in Ljubljance ter trije mostovi...

čl. 3. ... v območju ... A. Arhitekturni in umetnostni spomenik: 1. Krakovska 27 (baročna), 2. Krakovska 21 (elementi iz 18. stol. in kužnim znamenjem iz 1599).

B. zgodovinski spomeniki: 1. Krakovska 11 (r. hiša Riharda Jakopiča).

C. Tehnički spomeniki: 1. Jeklarski ali Razorčev most iz 1903. 2. Transformatorska postaja ob izlivu Gradaščice iz 1920.

D. Tehnički spomenik in spomenik oblikovane narave: 1. Trnovski most z obeliskom in kipom sv. Janeza Krstnika (Nikolaј Pirnat) ter drevored (celota J. Plečnik 1932).

E. Spomeniki oblikovane narave: 1. Drevored kostanjev na Krakovskem nasipu, 2. Drevored brez ob Eiprovi ulici, 3. Plečnikova ureditev nabrežij Gradaščice in Ljubljance.

Ljubljana Moste-Polje

Ur. l. SRS 34/84, 1641, odlok o razglasitvi spomenikov delavskega gibanja, narodnoosvobodilne vojne in socialistične graditve za kulturno-zgodovinske spomenike: 1. Besnica — prvi strel na okupatorja, 2. Besnica — Tuji grm na Jančah, 3. Kodeljevo — bunker v hiši Ul. Goce Delčeva 31, 4. sp. plošča Pod ježami 17 —

tiskarna, 5. Nove Jarše Kodrova 27, pokrov konference KPJ 1928, 6. Polje, bolnišnica, 7. Zadvor — cerkev in spomenik na Urhu, 8. Zadvor — Podlipoglav 19 z 10 spominskimi ploščami, 9. Zadvor — Pugled avtentično partizansko taborišče, 10. Zadvor, spomenik ob cesti 13. julija, 11. Pot spominov in tovarištva, 12. Zelena jama, dvorišče Saturnus, 13. Zadobrova — Sneberje, obeležje ob Šentjakobskem mostu.

Ur. l. SRS 41/85, 1686 — odlok o do polnitvi (območje Urh).

Maribor

Medobčinski uradni vestnik 10/81, odlok o razglasitvi vinske trte ob fasadi hiše v Vojašniški ulici 8 v Mariboru za naravno znamenitost.

Ormož

Uradni vestnik XXI/10, 26. 4. 1984, odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini:

arheološka območja: Bratonečice — r. gomile, Godeninci — stavba in cesta, Hajndl — naselbina, gomili in cesta, Hardek — naselbina, Loperšice — gomile in cesta, Mihovci — neolitska naselbina in cesta, Miklavž — gomile, Ormož, Pavlovci — stavbe, Pavlovski vrh — neolitska naselbina, Pušenci — prazgodovinska naselbina, Savci — gomile, Senčak — gomile, Hodinici — gradišče, Središče — stavba in grobišče, Salovci — gomile in cesta, Vičanci — gomile.

Naselbinska območja: Hum, Kog, Mihalovci, Ormož, Podgorci, Središče ob Dravi, Tomaž pri Ormožu, Velika Nedelja.

Arheološki spomeniki: Hum — cesta, Osluševci — grobišče, Senik — gomila, Trgovščice — cesta, Trnovci — gomila, Žerovinci — gomila.

Umetnostni in arhitekturni spomeniki: gradovi — Temnar, dvorec Hum, Ormož, Velika Nedelja, dvorec Kogl; meščanska in trška arhitektura — Ormož, Kerenčev trg 1, 3, 8, 9, Kolodvorska 4, Poštna 1, Ptujška 11, 21, Skolirova 10, 11, 12, 15, 19, Grabe 32, 33, Vel. Nedelja 11, 14, 15; sakralni — ž. c. sv. Duha Grabe, p. c. Janeza Krstnika Hum, ž. c. sv. Bolfenka Kog, ž. c. vseh svetnikov Mihalovci, ž. c. sv. Miklavža, Miklavž, ž. c. sv. Jakoba Ormož, ž. c. sv. Lenarta

Podgorci, p. c. ŽMB Središče, ž. c. sv. Tomaža, Tomaž, ž. c. sv. Trojice, Vel. Nedelja; javni spomeniki in znamenja — kapela na Drakšlu, zn. Ivanjkovci, kapela Kog, zn. Lača ves, zn. Lešnica, kapela Litmer, zn. Mihovci, zn. Osluševci, kapela Ormož, zn. Podgorci, kapela Pušenci, zn. Runeč, tri znamenja v Središču, zn. Velika Nedelja, kapela Vodranci.

Zgodovinski in memorialni spomeniki: r. hiša Frana Ks. Meška, G. Ključarovci 6, r. hiša narodnega heroja V. Megla, Tomaž p. Ormožu 60, r. hiša narodnega heroja J. Kerenčiča, Jastrebcu 8, r. hiša Stanka Vraza, Cerovec 30, spomenik padlim talcem v Ivanjkovcih.

Tehnični spomenik: stavba Pušenci 4.

PRISPEVKI ZA KONSERVATORSKO METODOLOGIJO

V letu 1986 so bolj zaživeli strokovni sestanki (sklicani na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine), ki so bili posvečeni aktualnim strokovnim dilemam in problemom, zanimivim za širši krog konservatorjev. Zaradi širine obravnavane problematike taki sestanki presegajo delo strokovnih komisij in strokovnih svetov, čeprav so udeleženci razprave v komisijah in svetih po svojem znanju in izkušnjah mnogo bolj izbrani. Po drugi strani pa so naši sestanki lahko zametek pravega strokovnega posvetovanja. Od takega posvetovanja jih ločita skromnejša priprava in hitrejši odziv na ožje zastavljenou aktualno vprašanje. Po udeležbi in odzivu vidimo, da je potrebna tudi ta oblika, ki naj pomaga pri strokovni rasti naše dejavnosti. Iz zapisov z veseljem (četudi brez dvoma do neke mere subjektivno) povzemam nekaj mnenj, ki morejo prav go tovo koristiti tudi pri prihodnjem delu.

Ko smo govorili o sodelovanju konservatorstva in arheologije pri *izkopavanju* velikih gradbenih, zlasti grajskih kompleksov, smo ponovno ugotovili, da je za praktično delo treba ustrezno došolati arheologe pa tudi umetnostne zgodovinarje in etnologe, ki morajo vsi, vsaj občasno, sodelovati v delovnem teamu. Arheologija je pri nas v sedanji podobi lahko povsem zanesljiva zlasti pri določanju relativne kronologije ter razmerja med posameznimi gradbenimi fazami in sklenjenimi kompleksi najdb. Ostale interpretacije so interdisciplinarno opravilo.

Piran

Uradne objave 23/71, odlok o razglasitvi hiše z okolico, kjer je bival in ustvarjal slovenski pisatelj Ciril Kosmač, za kulturnozgodovinski spomenik.

Ravne

Medobčinski uradni vestnik 15/83, odlok o zaščiti spominskega parka Poljana.

Šentjur pri Celju

Uradni list SRS 1/1986-156: odlok o razglasitvi objektov v ulici »Skladateljev Ipavcev« št. 27 in 28 v Šentjurju za kulturni spomenik.

Raziskovanje grajskega kompleksa, ki je dolgo nastajal (»raščena arhitektura«), je vselej delo več arheoloških kampanj. Z majhnimi izkopi, ki so možni npr. pri iskanju apside v cerkvi, pri grajskih kompleksih ne moremo opraviti nič. Zato je treba raziskovanje deliti na primerne etape. V vsako izmed njih sodijo tudi primerne stalne in začasne konservatorske rešitve, prav tako, kot velja to nasploh za velike arheološke komplekse. Izkopavanje sme konservacijo prehitovati le za eno leto. Kjer je le mogoče, naj konservatorski poseg, ki ga bo treba v prihodnosti še nadaljevati, pusti kar največ možnosti za razne variante teh nadaljevanj — ne vemo namreč, do kakšnih spoznanj se bo stroka v prihodnosti še dokopala. Za konservatorsko delo so nadvse pomembne kar najbolj številne grafične rekonstrukcije domnevnegata ali ugotovljenega stanja objekta v njegovih posameznih gradbenih fazah. Izdelava teh rekonstrukcij naj spremila izkopavanje kar najtesnejše. Nobena besedna interpretacija namreč ne more nadomestiti grafične rekonstrukcije (ali variant grafičnih rekonstrukcij), saj risba ne more zanemariti detajla, zlasti tistega, ki lahko usodno odloča o videzu ali konstrukcijah celote.

Ob analiziranju uničevalnih procesov na stenskih *freskah* smo posebno jasno videli, kako usodni so vsi vgrajeni materiali in širše okolje stavbe. Freske na zunanjščinah se npr. povsem različno odzivajo na razne nadstreške in balko-

ne. Pomembna je kvaliteta najbolj balnalih gradbenih del na poslikanem objektu. Ometavanje s cementno malto v bližini freske lahko fresko prav usodno prizadene. Freske so pomemben element za pripravo konservatorskega programa. Načrtovati je treba tudi ritem ponovitev konservatorskih posegov. Vselej je treba ovrednotiti tudi estetski, ambientalni učinek freske in dokumentarno vrednost originalnih fragmentov ter se ob tem pretehtano, upoštevajoč celotno vrsto, odločiti kje in kdaj je treba na spomeniku poškodovani ali ogroženi original nadomestiti s kopijo.

Iz posebno aktualne razprave o nalogah ob prenovi mest in naselij povzemo najprej ponovno opozorilo o velikem pomenu neposrednih raziskav posameznega objekta v prenovi. Zelo pomembne so poprejšnje analize na podlagi najrazličnejših pisnih virov, analize na podlagi avtopsije, grafičnih in merskih posnetkov stanja. A kot je vsaka izmed teh vrst raziskav nenadomestljiva, je nadomestljiva tudi sondažna raziskava, ki mora biti

končana prej, kot začno gradbena dela stanje na objektu spremeniti, pa tudi (posebno pomembno) prej, kot začnemo delati izvedbeni projekt. V velikopotezne tlorisne zaslove ne sodijo majhna sodobna stanovanja. Stanovanjsko površino je treba povečevati predvsem v spremljajočih objektih. Reprezentančni prostori stanovanjskih stavb so namreč v mestu ob svojem nastanku opravljali določene mestne funkcije, saj so bili tudi okolje za sklepanje poslov ali — slikarska galerija. To plat prvočne funkcije je treba upoštevati, »prenova je vendarle predvsem kulturno dejanje«. Velik problem povzročajo industrijski elementi za napeljave in vrsta gradbenih standardov, ki prenove starega stavbnega fonda tako rekoč ne upoštevajo. Da bi dosegli ustrezne spremembe, si bo morala strokovna služba še vztrajno prizadevati, koristila bo pa tudi podpora, ki jo lahko zagotove izkušnje od drugod.

S tem seveda nobena izmed načetih tem ni obdelana ali zaključena. Ob njih se bomo še srečevali.

CONTRIBUTIONS TO CONSERVATIONAL METHODOLOGY

During this past year, professional meetings that took place at the Institute for the preservation and conservation of natural and cultural patrimony came to life. They were dedicated to timely professional dilemmas and problems which were interesting for a wider circle of conservators. Because of the width of the dealt-with problems, such meetings surpass the work of professional commissions and councils, although the participants in the discussions of such committees and councils a much greater knowledge and experience. On the other hand, such meetings can be the very beginning of real, professional conferences. They differ from such professional conferences in the fact that they require only modest preparations and enable a quicker reaction to a definite, up-to-date question. The participation and the correspondence show that this form of meetings is necessary and important for the professional growth of our activity. I give here a few opinions written down at our meetings which may be of use in the future. I do so with pleasure, although undoubtedly to a certain degree from my own point of view.

Having discussed the cooperation of conservation service and archaeology in excavations of large architectural complexes, castles in particular, we realized that in practical work, not only suitably trained archaeologists are required, but also art historians, architects, historians, ethnologists, who must, at least occasionally, take part in the working team. Our archaeology is today quite capable of determining the relative chronology and the relations between individual building phases and the completed building complexes. Other interpellations represent interdisciplinary work.

The research of the castle complex which has been developing for a long time (architecture that has been "growing") is always done in a number of archaeological campaigns. Small excavations which are possible e.g. while we are searching for a church apse are of no use when castles are concerned. Therefore excavations must be divided into suitable phases. To each of these phases belong also suitable permanent and temporary conservational solutions just as it is usually true of large archaeological complexes. Excavations may

outgo the conservation for not more than a year. When possible, the conservational intervention which will have to be continued in the future should leave open the largest choice of variants for this continuation — we namely cannot know today which are the cognitions that the profession is likely to obtain in the future. Extremely important for the conservational work are numerous graphic reconstructions of the supposed or stated state of the object in its individual building") is always done in a number of archaeological campaigns. Small excavations which are possible e.g. whiten interpretation can substitute for the graphic reconstruction (or its variants), since a drawing cannot neglect a detail, particularly not a detail which can decisively affect and decide upon the outlook or the construction of the whole.

Analyses of damaging processes in wall paintings made us see extremely clearly how fatefully important are all the in-built materials and the character of the building itself. Frescoes painted on exteriors give very varied responses to jutting roofs and balconies. The quality of the most commonplace building works is very important when a painted object is concerned. Cement mortar plastering anywhere near a fresco can be fatally damaging. Frescoes represent an important element in the preparation of any conservational programme. The rhythm of repetitions of conservational interventions must also be carefully planned. It is always necessary to evaluate the aesthetic, environmental effect of a fresco as well as the documentary value of original fragments and only then decide, taking into account the entire whole, as to where and when the damaged or the threatened original part of a monument is to be replaced by a copy.

From the particularly timely discussion on tasks concerning the renovation of towns and settlements, we quote again the stressing of the great importance of direct research of each individual renewed object. Of utmost importance are previously done analyses based on various written sources, analyses based on autopsies, on graphic and measured takes of the situation. Just as each of these numerous researches is irreplaceable, the physical research, which must be completed before the building works begin to change the situation, is irreplaceable, too. Particularly important, it must be completed before the project of execution is commenced and planned. Small contemporary apartments disagree with ground-plans which have been schemed on a large scale. Residential surfaces should expand above all in additional buildings. Originally, representative rooms in residential town buildings had various functions. They could be dedicated to business affairs or function as art galleries. This original function must be taken into consideration, since "renovation is above all a cultural deed". Industrial elements used for installations represent a large problem, and so does a series of building standards which practically never consider the renovation of the old building fund. In order to achieve necessary changes, the professional service will have to strive most persistently. The support which can be offered from experiences from abroad will be of great use.

None of the tackled and dealt with themes is at this point concluded. We shall meet over them again and again.

Iva Curk

KONVENCIJA O VARSTVU KULTURNIH DOBRIN V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADNA

Službeni list FNRJ 4/56 — Dodatak: Međunarodni ugovori i drugi sporazumi

Visoke stranke dogovora,
ugotavljač, da so bile med zadnjimi oboroženimi spopadi kulturne dobrine težko prizadete in da jim spričo razvoja vojne tehnike vse bolj grozi uničenje, prepričane, da kulturnim dobrinam prizadeta škoda, ne glede na to, kateremu narodu pripadajo, predstavlja oškodova-

nje kulturne dediščine vsega človeštva, saj prispeva vsako ljudstvo k svetovni kulturi svoj delež,

menijo, da je ohranitev kulturne dediščine zelo pomembna za vsa ljudstva sveta in da je nujno zagotoviti tej dediščini mednarodno varstvo;

usmerjane z načeli varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženega sponada, ki so bila utrjena v haaških dogоворih

iz let 1899 in 1907 ter v Washingtonski pogodbi z dne 15. aprila 1935,

prepričane, da bo varstvo teh dobrin učinkovito samo, če bo organizirano že v mirnem času z naravnimi kot tudi z mednarodnimi ukrepi,

odločene, da izkoristijo vse možnosti za zavarovanje kulturnih dobrin,

so se sporazumele o naslednjih določilih

I. SPLOŠNE UREDBE O VARSTVU

1. člen

Opredelitev kulturnih dobrin

Po vodilih te konvencije štejejo za kulturne dobrine — ne glede na njihov nastanek ali lastništvo:

a) premične ali nepremične dobrine, ki so zelo pomembne za kulturno dediščino ljudstev, kot so: arhitektonski, umetnostni ali zgodovinski spomeniki, verski ali svetni, arheološka območja, skupine zgradb, ki so kot celote zgodovinsko ali umetnostno zanimive, umetnine, rokopisi, knjige in drugi umetnostno, zgodovinsko ali arheološko zanimivi predmeti kot tudi znanstvene zbirke in pomembne zbirke knjig, arhivov ali posnetkov prej naštetih dobrin;

b) stavbe, katerih poglaviti in dejanski namen je, da varujejo ali razstavljajo premične kulturne dobrine, opredeljene v odstavku a), kot so: muzeji, velike knjižnice, arhivska skladišča kot tudi zaklonišča, namenjena zavarovanju v odstavku a) opredeljenih premičnih kulturnih dobrin v primeru oboroženega sponada;

c) središča, v katerih je znatno število kulturnih dobrin, ki so navedene v odstavkih a) in b), tako imenovani »spomeniški centri«.

2. člen

Varstvo kulturnih dobrin

Po smotrih te Konvencije obsega varstvo kulturnih dobrin tudi zavarovanje in spoštovanje teh dobrin.

3. člen

Zavarovanje kulturnih dobrin

Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo že v mirnem času pripravile zavarovanje kulturnih dobrin, ki so na njihovem ozemlju, pred verjetnimi posle-

dicami oboroženega sponada ter izvedejo vse ukrepe, ki jih imajo za nujno potrebne.

4. člen

Spoštovanje kulturnih spomenikov

1. Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo spoštovale kulturne dobrine, tako tiste, ki so na njihovem ozemlju, kot tudi tiste na ozemlju drugih višokih strank dogovora, da ne bodo uporabljale teh dobrin, njihovih varstvenih ureditev in njihove najbliže okolice za namene, ki bi v primeru oboroženega sponada lahko izpostavili te dobrine uničenju ali poškodovanju, kot tudi, da se bodo ogibale vsakršnih sovražnih dejanj v zvezi z njimi.

2. Dolžnosti, opredeljene v 1. odstavku tega člena, je mogoče opustiti samo v primerih, ko to neogibno zahteva vojna nuna.

3. Visoke stranke dogovora se poleg tega zavezujejo, da bodo prepovedale, preprečevale in po potrebi ustavile vsakršno krajo, ropanje ali odtujevanje kulturnih dobrin, izvajano v katerikoli obliki, kakor tudi vsako vandalsko dejanje v zvezi z omenjenimi dobrinami, niti ne bodo zasegale premičnih kulturnih dobrin, ki so na ozemlju druge visoke stranke dogovora.

4. Vzdrževalo se bodo vseh represalij, namerjenih proti kulturnim dobrinam.

5. Posamezna visoka stranka dogovora se ne more rešiti v tem členu navedenih dolžnosti do druge visoke stranke dogovora niti z izgovorom, da ta ni izvedla varnostnih ukrepov iz 3. člena.

5. člen

Zasedba

1. Visoke stranke dogovora, ki delno ali popolnoma zasedejo ozemlje druge visoke stranke dogovora, so dolžne, kolikor je to mogoče, podpirati prizadevanja pristojnih nacionalnih oblasti za zavarovanje in ohranitev kulturnih dobrin.

2. Če je za ohranitev kulturnih dobrin na zasedenem ozemlju, poškodovanih zaradi vojnih operacij, potreben nujen posseg, pa pristojne nacionalne oblasti niso zmožne izvesti potrebnih ukrepov, prevzame ohranitvene ukrepe zasedbena sila, kolikor je to mogoče, in sicer v tesnem sodelovanju s temi oblastmi.

3. Vsaka visoka stranka dogovora, katere vlado štejejo člani odpora za svojo

zakonito vlado, jih bo, če mogoče, opozorila na dolžnost izpolnjevanja teh določil v zvezi s spoštovanjem kulturnih dobrin.

6. člen

Zaznamovanje kulturnih dobrin

V skladu z določili 16. člena morejo biti kulturne dobrine opremljene z razločnim znamenjem, ki naj bi olajšalo ugotavljanje njihove istovetnosti.

7. člen

Ukrepi vojaške narave

1. Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo že v mirnem času vnesle v svoje vojaške pravilnike ali vojaška navodila primerna določila, s katerimi naj bi se zagotovilo izpolnjevanje te Konvencije, in da bodo osebje svojih oboroženih sil vzgojile že v mirnem času, da spoštuje kulturo in kulturne dobrine vseh ljudstev.

2. Zavezujejo se, da že v mirnem času pripravijo ali ustanovijo v okviru svojih oboroženih sil službe ali strokovno osebje z nalogo, da bo skrbelo za spoštovanje kulturnih dobrin in sodelovalo s civilnimi oblastmi, ki bodo odgovorne za zavarovanje teh dobrin.

II. POSEBNO VARSTVO

8. člen

Odobrenje posebnega varstva

1. Pod posebno varstvo lahko pridejo: omejeno število zaklonišč za premične kulturne dobrine v primeru oboroženega spopada, spomeniški centri in druge zelo pomembne nepremične kulturne dobrine s pogojem:

a) da so dovolj oddaljene od velikega industrijskega središča ali kakršnegakoli pomembnega vojaškega objekta, ki predstavlja občutljivo točko, kot so aerodrom, radijska postaja, podjetje ali zavod, ki dela za narodno obrambo, pristanišče ali kolikor toliko pomembna železniška postaja ali pomembna prometna žila.

b) da ne bodo uporabljene za vojaške namene.

2. Zaklonišče za premične kulturne dobrine lahko pride pod posebno varstvo tudi ne glede na svojo lego, če je tako zgrajeno, da ga bombardiranje po vsej verjetnosti ne bo moglo prizadeti.

3. Za spomeniški center velja, da je uporabljen za vojaške namene, če ga izkoriščajo za premeščanje vojaškega osebja ali materiala, pa čeprav samo kot prehodno točko. Isto velja, če se odvijajo v njem dejavnosti, ki so v neposredni zvezi z vojnimi operacijami, če je v njem vojaško osebje ali če tu izde lujejo vojni material.

4. Varstvo katere izmed kulturnih dobrin, naštetih v 1. členu, ki ga opravljajo posebej za to določeni oboroženi čuvaji, ali prisotnost policijskih sil, katerih normalna naloga je varovanje javnega reda, ne štejeta za »uporabo v vojaške name ne«.

5. Če je katera od kulturnih dobrin, naštetih v 1. odstavku tega člena, v bližini pomembnega vojnega objekta v smislu tega odstavka, pride lahko kljub temu pod posebno varstvo, če se visoka stranka dogovora, ki to zahteva, zaveže, da v primeru oboroženega spopada tega objekta ne bo uporabljala, zlasti pa, če gre za kako pristanišče, železniško postajo ali letališče, da bo odvrnila od njega ves promet. V tem primeru je treba odpravo prometa organizirati že v mirnem času.

6. Posebno varstvo je priznano kulturnim dobrinam, ko so vpisane v »Mednarodni register kulturnih dobrin pod posebnim varstvom«. Ta vpis je mogoče izvršiti samo v skladu z določili te Konvencije in s pogoji, ki so predvideni v Pravilniku za izvajanje.

9. člen

Imuniteta kulturnih dobrin pod posebnim varstvom

Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo zagotovile imuniteto kulturnih dobrin, ki so pod posebnim varstvom, in da od trenutka njihovega vpisa v Mednarodni register ne bodo izvršile proti njim nobenih sovražnosti z izjemo primerov, ki so predvideni v 5. odstavku 8. člena, niti ne bodo uporabljale teh dobrin ali njihovega okolja v vojne namene.

10. člen

Zaznamovanje in nadzor

Med oboroženim spopadom morajo biti kulturne dobrine, ki so pod posebnim varstvom, zaznamovane s spoznavnim znakom, opredeljenim v 16. členu, ter

morajo biti dostopne mednarodnemu nadzoru, kakor to predvideva Pravilnik za izvajanje.

11. člen

Odvzemanje imunitete

1. Če katera od visokih strank dogovora v zvezi s kako kulturno dobrino, ki je pod posebnim varstvom, prekrši dolžnosti, ki jih je prevzela po 9. členu, je nasprotna stranka ves čas, dokler traja ta prekršitev, odvezana svoje dolžnosti, da zagotovi imuniteto prizadete dobrine. Vendar bo vsakokrat, ko bo mogla, predhodno zahtevala, naj v primerem roku preneha ta kršitev.

2. Z izjemo primerov, naštetih v 1. odstavku tega člena, ni mogoče odvzeti imunitete kulturni dobrini, ki je pod posebnim varstvom, razen v izjemnih primerih neogibne vojne nuje, in sicer samo tako dolgo, dokler traja ta nuja. To lahko ugotovi samo vodja formacije, ki je po pomembnosti enaka diviziji ali višja. V vsakem primeru je treba, če okoliščine to dopuščajo, odlöčitev o odvzemanju imunitete za časa sporočiti nasprotni stranki.

3. Stranka, ki razveljavlja imuniteto, je dolžna v najkrajšem možnem času obvestiti o tem z navedbo vseh razlogov generalnega komisarja za kulturne dobrine, ki ga predvideva Pravilnik za izvajanje.

III. PREVOZI KULTURNIH DOBRIN

12. člen

Prevoz pod posebnim varstvom

1. Prevoz, ki je namenjen izključno le prenosu kulturnih dobrin, bodisi znotraj ozemlja ali na kako drugo ozemlje, se na zahtevo zainteresirane visoke stranke dogovora lahko opravi pod posebnim varstvom, in sicer s pogoji, ki jih predvideva Pravilnik za izvajanje.

2. Prevoz pod posebnim varstvom se opravlja pod mednarodnim nadzorom, kot ga predvideva Pravilnik za izvajanje, ter mora biti opremljen s spoznavnim znamenjem, opredeljenim v 16. členu.

3. Visoke stranke dogovora se bodo vzdrževali vsakršnih sovražnosti proti prevozu, ki je pod posenim varstvom.

13. člen

Prevoz v nujnih primerih

1. Če katera od visokih strank dogovora meni, da varnost nekaterih kulturnih dobrin terja njihov prevoz, in ni mogoče izvesti postopka, ki ga predvideva 12. člen, ker je prevoz nujen, kar se dogaja zlasti v začetku oboroženega sponada, je transport lahko zaznamovan s spoznavnim znamenjem, ki ga opredeljuje 16. člen, kolikor ni bila prošnja za imuniteto v duhu 12. člena že vložena in oddita. Kolikor je mogoče, je treba o tem prevozu obvestiti nasprotne stranke. Transport na ozemlje druge države ne more biti v nobenem primeru opremljen s spoznavnim znamenjem, če mu ni bila imuniteta posebej priznana.

2. Visoke stranke dogovora bodo, kolikor je to mogoče, storile vse potrebno, da bi bili v 1. odstavku tega člena predvideni transporti opremljeni s spoznavnim znamenjem oziroma zavarovani pred sovražnostmi, namerjenimi proti njim.

14. člen

Imuniteta pred zaplenitvijo, ropom in odvzemom

1. Imuniteto pred zaplenitvijo, ropom in odvzemom bodo uživale:

a) kulturne dobrine, ki so pod varstvom, kot ga predvidevata 12. ali 13. člen;

b) prevozna sredstva, ki se uporabljajo izključno za prevoz teh dobrin.

2. V tem členu nič ne omejuje pravice do pregleda in nadzora.

IV. OSEBJE

15. člen

Osebje

Za varstvo kulturnih dobrin določeno osebje je treba, kolikor to dopuščajo zahiteve varnosti, spoštovati v interesu teh dobrin in mu dovoliti, če pride v roke nasprotne stranke, da nadalje izvršuje svoje naloge, če so tudi kulturne dobrine, ki so mu zaupane, priše v roke nasprotne stranke.

V. O SPOZNAVNUM ZNAMENJU

16. člen

Znamenje Konvencije

1. Spoznavno znamenje Konvencije sestavlja ščit, ki je spodaj priostren, razdeljen na 4 navzkrižna polja, pobaranva modro in belo (ščit je sestavljen iz modrega kvadrata, katerega eden od ogov postavlja spodnji del ščita, in iz modrega trikotnika nad kvadratom, tako da oba skupaj z obeh strani omejujeta po en bel trikotnik).

2. Znamenje se uporablja po eno ali ponovljeno trikrat v trikotni obliki (eno znamenje spodaj) s pogoji, ki jih predvideva 17. člen.

17. člen

Uporabljanje znamenja

1. Trikrat ponovljeno znamenje se sme uporabljati samo:

a) za nepremične kulturne dobrine pod posebnim varstvom;

b) za prevoze kulturnih dobrin s pogoji, ki jih predvidevala 12. in 13. člen;

c) za improvizirana zaklonišča s pogoji, ki jih predvideva Pravilnik za izvajanje.

2. Spoznavno znamenje se kot eno samo lahko uporablja samo:

a) za kulturne dobrine, ki niso pod posebnim varstvom;

b) za osebe, ki imajo nadzorne naloge v skladu s Pravilnikom za izvajanje;

c) za osebe, ki je zaposleno z varstvom kulturnih dobrin;

č) za izkaznice, ki jih predvideva Pravilnik za izvajanje.

3. V času oboroženega spopada ne sme nihče uporabljati spoznavnega znamenja v primerih, ki ne sodijo med tiste, katere naštevajo prejšnji odstavki tega člena, ali uporabljati kako drugo znamenje, ki je podobno spoznavnemu znamenju.

4. Spoznavnega znamenja ni mogoče postaviti na nepremične kulturne dobrine, če pristojna oblast visoke stranke dogovora še ni izdala po predpisih datiranega v podpisanega pooblastila.

VI. O UPORABLJANJU KONVENCIJE

18. člen

Uporabljanje Konvencije

1. Z izjemo določil, ki morajo stopiti v veljavo že v mirnem času, se bo ta Kon-

vencija uporabljala v primeru napovedane vojne ali kakršnegakoli drugega oboroženega spopada, ki izbruhne med dvema ali več visokimi strankami dogovora, tudi v primerih, ko ena ali več njih ne priznavajo vojnega stanja.

2. Konvencija se uporablja tudi v vseh primerih zasedbe dela ali vsega ozemlja visoke stranke dogovora, pa čeprav ta zasedba ne naleti na noben oborožen odpor.

3. Če katera od sil, ki so v spopadu, ni podpisala te Konvencije, ji ostajajo stranke podpisnice klub temu zavezane v medsebojnih odnosih. Poleg tega jih Konvencija zavezuje nasproti omenjeni si li, če je ta izjavila, da sprejema določila Konvencije, in sicer tako dolgo, dokler jih sama izvaja.

19. člen

Spopadi, ki niso mednarodne narave

1. V primeru oboroženega spopada, ki ni mednarodne narave in ki izbruhne na ozemlju ene od visokih strank dogovora, je vsaka od udeleženih strank dolžna uporabljati vsaj tista določila tega dogovora, ki se nanašajo na spoštovanje kulturnih dobrin.

2. V spopadu udeležene stranke si bodo prizadevale, da s posebnimi sporazumi uveljavijo vsa določila tega dogovora ali vsaj nekatera od njih.

3. Organizacija združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo lahko strankam, ki so udeležene v spopadu, ponudi svoje usluge.

4. Uporabljanje prejšnjih določil ne vpliva na zakoniti položaj strank, ki so se spopadle.

VII. O IZVAJANJU KONVENCIJE

20. člen

Pravilnik o izvajanjusu

Način uporabljanja tega dogovora določa Pravilnik o izvajanjusu, ki je njegov sestavni del.

21. člen

Varstvene sile

Ta Konvencija in njen Pravilnik o izvajanjusu se bosta uporabljala v sodelovanju z varstvenimi silami, katerih naloga je, da varujejo interes strank v spopadu.

22. člen

Postopek za pomirjevanje

1. Varstvene sile dajejo dobre usluge v vseh primerih, ko jih štejejo za koristne v interesu kulturnih dobrin, še posebno, če je med silami, ki so v spopadu, nesoglasje glede uporabljanja ali tolmačenja določil te Konvencije ali njenega Pravilnika o izvajanjju.

2. V ta namen lahko vsaka od varstvenih sil na pobudo ene od strank, generalnega direktora Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo ali na lastno pobudo predloži strankam, ki so v spopadu, sestanek njihovih predstnikov in, še posebej, oblasti, ki so vezane za varstvo kulturnih dobrin, po potrebi na primereno izbranem nevtralnem ozemu. Stranke v spopadu so dolžne sprejeti sporočene predloge za sestanek. Varstvene sile predlože strankam v spopadu v odobritev osebnost, ki pripada kakri nevtralni sili ali ki jo predlaga generalni direktor Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo, in ki jo potem pokličejo, da sodeluje na tem sestanku kot predsednik.

23. člen

Unescova pomoč

1. Visoke stranke dogovora lahko prosijo Organizacijo združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo za tehnično pomoč pri organizaciji varstva svojih kulturnih dobrin ali v zvezi s katerim koli drugim vprašanjem, ki je v zvezi z uporabo te Konvencije in njenega Pravilnika o izvajanjju. Organizacija bo odobrila to pomoč v mejah svojega programa in možnosti.

2. Organizacija je pooblaščena, da na lastno pobudo predloži visokim strankam dogovora predloge v tej zvezi.

24. člen

Posebni sporazumi

1. Visoke stranke dogovora lahko sklenejo posebne sporazume o vseh vprašanjih, za katere menijo, da bi jih bilo koristno urediti posebej.

2. Ne morejo skleniti nobenega posebnega sporazuma, s katerim bi se zmanjšalo varstvo, ki ga zagotavlja ta Konvencija tako kulturnim dobrinam kot tudi osebju, ki jih mora varovati.

25. člen

Razglašanje Konvencije

Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo v mirnem času kot tudi med vojno čim bolj razširjale v svojih deželah besedilo te Konvencije in njenega Pravilnika o izvajajanju. Še prav posebej se zavezujejo, da bodo preučevanje teh določil vnesle v programe vojaškega puka, po možnosti pa tudi državljanškega, tako, da se z vodili Konvencije spoznajo vsi državljeni, še posebej pa oborožene sile in osebe, ki morajo varovati kulturne dobrine.

26. člen

Prevodi in poročila

1. Visoke stranke dogovora se prek generalnega direktorja Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo medsebojno obveščajo o uradnih predvih te Konvencije in njenega Pravilnika o izvajanjju.

2. Poleg tega najmanj enkrat vsaka štiri leta pošiljajo generalnemu direktorju poročilo, s katerim ga obveščajo o ukrepih, ki so jih izvedle, pripravile ali o njih razmišljajo njihove uprave za izvedbo te Konvencije in njenega Pravilnika o izvajanjju.

27. člen

Sestanki

1. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo lahko v soglasju z Izvršnim svetom skliče sestanek predstavnikov visokih strank dogovora. Dolžan je to storiti, če to zahteva najmanj ena petina visokih strank dogovora.

2. Poleg vseh drugih nalog, ki jih nalaže ta Konvencija ali njen Pravilnik o izvajajanju takšnemu sestanku, je dolžan, da preučuje tudi vprašanja, ki so v zvezi z uporabljanjem Konvencije in njenega Pravilnika o izvajanjju, ter da izdeluje priporočila v tej zvezi.

3. Sestanek se poleg tega lahko loti revizije Konvencije ali njenega Pravilnika o izvajanjju, če je na njem večina visokih strank dogovora, in sicer v skladu z določili 39. člena.

29. člen

Sankcije

Visoke stranke dogovora se zavezujejo, da bodo v okviru svojega kazensko-pravnega sistema izvedle vse potrebne ukre-

pe za pregon in denarno ali disciplinsko kaznovanje oseb, ne glede na to, katere narodnosti so, ki so kršile to Konvencijo ali izdale predpis, ki je deloval v takem smislu.

KONČNA DOLOČILA

29. člen

Jeziki

1. Ta Konvencija je sestavljena v angleškem, španskem, francoskem in russkem jeziku. Vsa štiri besedila so enako pristna.

2. Organizacija združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo bo poskrbela za prevajanje v druge uradne jezike svoje Generalne skupščine.

30. člen

Podpisovanje

Ta Konvencija bo imela datum 14. maja 1954 in bo na voljo za podpisovanje do 31. decembra 1954 vsem državam, ki so bile povabljene na konferenco v Haagu, ki je trajala od 21. aprila 1954 do 14. maja 1954.

31. člen

Ratifikacija

1. To Konvencijo ratificirajo države podpisnice v skladu s svojimi ustavnimi postopki.

2. Ratifikacijski dokumenti bodo depnirani pri generalnem direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo.

32. člen

Pristopanje

Od dne, ko stopi v veljavo, bo ta Konvencija odprta pristopanju vseh držav, omenjenih v 30. členu, ki je še niso podpisale, kot tudi vseh drugih držav, ki jih Izvršni svet Organizacije združenih narodov povabi, da pristopijo. Pristopanje se opravi z deponiranjem dokumentov o pristopu pri generalnem direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo znanost in kulturo.

33. člen

Uveljavljanje

1. Ta Konvencija stopi v veljavo tri mesece po tem, ko je bilo deponi-

ranih pet ratifikacijskih dokumentov.

2. Pozneje stopi Konvencija v veljavo za vsako visoko stranko dogovora tri mesece potem, ko je deponirala svoje ratifikacijske ali pristopne dokumente.

3. V primerih, ki jih predvidevata 18. in 19. člen Konvencije stopijo ratifikacije ali pristopi, ki so jih deponirale sovražne stranke pred začetkom sovražnosti ali zasedbe ali po začetku, takoj v veljavo. V tem primeru bo generalni direktor Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo na najhitrejši možni način poslal obvestila, ki jih predvideva 38. člen.

34. člen

Stvarna uporaba

1. Vsaka od držav podpisnic Konvencije bo v šestih mesecih po uveljavitvi Konvencije izvedla vse potrebne ukrepe za stvarno uporabo njenih določil.

2. Ta rok šestih mesecev velja od dne deponiranja ratifikacijskih ali pristopnih dokumentov za vse tiste države, ki bodo deponirale te ratifikacijske ali pristopne dokumente po času uveljavitve Konvencije.

35. člen

Ozemeljska veljava Konvencije

Vsaka visoka stranka dogovora lahko ob ratifikaciji ali pristopu ali kadarkoli pozneje izjaví v notifikaciji, naslovjeni na generalnega direktorja Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo, da se bo veljavnost Konvencije razširila na vsa ali nekatera ozemlja, za katerih mednarodne odnose je odgovorna. Omenjena notifikacija stopi v veljavo tri mesece po datumu njenega sprejema.

36. člen

Razmerje do prejšnjih dogоворов

1. V razmerjih med državami, ki jih vežejo Haaške konvencije, katere se našajo na zakone in vojne običaje na kopnem (IV) in na bombardiranje s strani pomorskih sil v vojnem času (IX), bodisi da gre za tiste z dne 29. julija 1899 ali za tiste z dne 18. oktobra 1907, in ki so podpisnice te Konvencije, ta zadnja Konvencija dopoljuje prej omenjeno konvencijo (IX) in tej priključeni Pravilnik (IV) ter nadomešča znamenje, opredeljeno v 5. členu prej omenjene konvencije (IX) z znamenjem, ki je oprede-

ljeno v 16. členu te Konvencije za vse primere, ko je s to Konvencijo in njenim Pravilnikom za izvajanje predvidena uporaba tega spoznavnega znamenja.

2. V razmerjih med državami, ki jih veže Washingtonska pogodba z dne 15. aprila 1935 o varstvu umetnostnih in znanstvenih institucij in zgodovinskih spomenikov (Pogodba Roerich), in ki so podpisnice te Konvencije, bo ta dopolnila Pogodbo Roerich in nadomestila spoznavno zastavo, ki jo opredeljuje 16. člen te Konvencije, za vse primere, v katerih ta Konvencija in ta Pravilnik o izvajaju predvidevata uporabo tega spoznavnega znamenja.

37. člen

Odpoved

1. Vsaka od visokih strank dogovora lahko odpove to Konvencijo za samo sebe ali za katerokoli ozemlje, za katerega mednarodne odnose odgovarja.

2. Odpoved se sporoča s pismenim dokumentom pri generalnem direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturno.

3. Odpoved stopi v veljavo leto dni po prejemu odpovednega dokumenta. Če pa se pred iztekom tega leta stranka, ki odpoveduje Konvencijo, vmeša v oborožen spopad, odpoved ne stopi v veljavo vse do konca sovražnosti in v vsakem primeru tako dolgo, dokler ni končan postopek za vrnitev kulturnih dobrin.

38. člen

Notifikacije

Generalni direktor Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturno bo obvestil v 30. in 32. členu navedene države kot tudi Organizacije združenih narodov o deponiraju vseh ratifikacijskih pristopnih ali pritrdilnih dokumentov, naštetih v 31., 32. in 39. členu, kot tudi o notifikacijah in odpovedih, ki jih predvidevajo 35., 37. in 39. člen

39. člen

Revizija Konvencije in njenega Pravilnika o izvajjanju

1. Vsaka visoka stranka dogovora lahko predлага popravke te Konvencije in njenega Pravilnika o izvajjanju. Vsak ta-

ko predložen popravek se sporoči generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturno, ki dostavi njegovo vsebino vsem visokim strankam dogovora, od katerih hkrati zahteva, da v štirih mesecih sporočijo;

a) ali žele, da se sklice konferenca, ki naj pretrese predloženi popravek;

b) ali menijo, da je treba predloženi popravek sprejeti brez sklicevanja konference;

c) ali soglašajo s tem, da se predloženi popravek zavrne brez sklicevanja konference.

2. Generalni direktor bo prejete dogovore v skladu s prvim odstavkom tega člena poslal vsem visokim strankam dogovora.

3. Če so vse visoke stranke dogovora v predvidenem roku sporočile svoje mnenje generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturno v soglasju z odstavkom b) tega člena in obvestile generalnega direktorja, da sprejemajo popravek brez sklicevanja konference, bo generalni direktor v skladu z 38. členom sporočil to njihovo odločitev. Popravek stopi v veljavo za vse visoke stranke dogovora devetdeset dni po datumu tega obvestila.

4. Generalni direktor bo sklical konferenco visokih strank dogovora na pretres predlaganega popravka, če bo to zahtevala več kot ena tretjina visokih strank dogovora.

5. Popravki Konvencije ali njenega Pravilnika o izvajjanju, ki jih je treba sprejeti po postopku, predvidenem v prejšnjem odstavku, stopijo v veljavo samo, če jih sprejmejo soglasno visoke stranke dogovora, zastopane na konferenci, in če jih sprejmejo vse stranke dogovora.

6. Sprejetje popravka Konvencije ali njenega Pravilnika o izvajjanju s strani visokih strank dogovora, ki jih odobri konferenca, predvidena v četrtem in petem odstavku, se izvrši z deponiranjem formalnega dokumenta pri generalnem direktorju Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturno.

7. Potem, ko stopi v veljavo popravek te Konvencije ali njenega Pravilnika o izvajjanju, ostaja odprto za ratifikacijo ali pristop samo tako pripravljeno besedilo Konvencije ali Pravilnika o izvajjanju.

40. člen
Registracija

V skladu s 102. členom Listine Združenih narodov bo ta Konvencija registrirana v Sekretariatu Združenih narodov na zahtevo generalnega direktorja Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo.

Za potrditev tega so po predpisih pooblaščeni podpisniki podpisali to Konvencijo. Izданo v Haagu 14. maja 1954 v enem primerku, ki bo spravljen v arhiv Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo in katerega overjene kopije bodo izročene državam, navedenim v 30. in 32. členu, ter Organizaciji združenih narodov.

PRAVILNIK
O IZVAJANJU KONVENCIJE ZA VARSTVO KULTURNIH DOBRIN
V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADNA

I. NADZOR

1. člen

Mednarodni spisek osebnosti

Od trenutka, ko stopi Konvencija v veljavlo, sestavlja generalni direktor Organizacije združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo mednarodni spisek vseh osebnosti, ki so jih visoke stranke dogovora označile kot zmožne, da izpolnjujejo naloge generalnega komisarja za kulturne dobrane. Ta spisek se na pobudo generalnega direktorja in na temelju zahtev, ki jih opredelijo visoke stranke dogovora, od časa do časa revidira.

4. člen

Imenovanje generalnega komisarja

1. Generalni komisar za kulturne dobrane se izbere iz mednarodnega spiska osebnosti v soglasju s stranko, pri kateri bo opravljal svojo nalogo, kot tudi z varstvenimi silami nasprotnih strank.

2. Če se stranke v treh tednih po začetku razgovorov v zvezi s 1. točko ne morejo sporazumeti, zaprosijo predsednika Mednarodnega sodišča, naj imenuje generalnega komisarja, ki prevzame svoje dolžnosti šele potem, ko je v to pravilna stranka, pri kateri bo moral opravljati svoje poslanstvo.

2. člen

Organizacije nadzora

Brž ko je ena od visokih strank dogovora zapletena v oborožen sponpad, za katerega velja 18. člen Konvencije:

a) imenuje predstavnika za kulturne dobrane, ki so na njenem ozemlju, če zasede drugo ozemlje, pa je dolžna imenovati posebnega predstavnika za kulturne dobrane, ki so na tem ozemlju;

b) varstvena sila vsake stranke, ki je v spopadu s to visoko stranko dogovora, imenuje delegate pri tej v skladu s 3. členom;

c) pri tej visoki stranki dogovora se imenuje generalni komisar za kulturne dobrane v skladu s 4. členom.

5. člen

Naloge delegatov

Delegati varstvenih sil ugotavljajo kršenja Konvencije, izvajajo s privolitvijo stranke, pri kateri opravljajo svoje poslanstvo, anketo o okoliščinah teh kršenj, store na licu mesta vse potrebitno, da bi se kršenja ne ponavljala, in če je treba, obveste o teh kršenjih generalnega komisarja. O svoji dejavnosti ga obveščajo sproti.

6. člen

Naloge generalnega komisarja

1. Generalni komisar za kulturne dobrane razpravlja s predstavnikom stranke, pri kateri opravlja svoje poslanstvo, in z zainteresiranimi delegati o vseh problemih, ki so se pojavili v zvezi z uporabo Konvencije.

2. Ima pravico odločanja in imenovanja v primerih, ki jih predvideva ta pravilnik.

3. V soglasju s stranko, pri kateri opravlja svoje poslanstvo, ima pravico predpisati anketo ali jo sam voditi.

3. člen

Imenovanje delegatov varstvenih sil

Varstvena sila imenuje svoje delegate izmed članov svojega diplomatskega ali konzularnega osebja ali kako drugo osebnost v soglasju s stranko, pri kateri bodo opravljali svoje poslanstvo.

4. Pri sovražnih strankah ali pri njihovih varstvenih silah naredi vse korake, ki se mu zde koristni za izvajanje konvencije.

5. Sestavlja potrebna poročila o izvajanju Konvencije in jih pošilja prizadetim strankam kot tudi njihovim varstvenim silam. Kopije pošilja generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo, ki lahko uporabi samo njihove tehnične podatke.

6. V primeru, da ni varstvene sile, opravlja generalni komisar naloge, ki jih člena 21 in 22 Konvencije nalagata varstveni sili.

7. člen

Inšpektorji in izvedenci

1. Vsakokrat, ko se zdi generalnemu komisarju za kulturne dobrine, na zahetvo prizadetih delegatov ali po posvetovanju z njimi to potrebno, predлага z odobrenjem stranke, pri kateri opravlja svoje poslanstvo, osebo, ki bo kot inšpektor kulturnih dobrin opravljala določeno poslanstvo. Inšpektor je odgovoren samo generalnemu komisarju.

2. Generalni komisar, delegati in inšpektorji lahko zaprosijo za usluge izvedence, kar prav tako predlože v soglasje stranki iz prejšnjega člena.

8. člen

Opravljanje nadzornega poslanstva

Generalni komisarji za kulturne dobrine, delegati varstvenih sil, inšpektorji in izvedenci ne smejo v nobenem primeru prekoračiti okvirov svoje naloge. Zlasti so dolžni paziti na varnostne potrebe visoke stranke dogovora, pri kateri opravljam svojo nalogu, ter morajo v vseh okoliščinah upoštevati zahteve vojnega položaja, kakor jim jih je sporočila omenjena visoka stranka dogovora.

9. člen

Zamenjava varstvenih sil

Če katera od sovražnih strank ne izkorišča ali neha izkoriščati usluge varstvene sile, lahko naprosi kako nevtralno državo, da prevzame naloge varstvene sile v zvezi z imenovanjem generalnega komisarja za kulturne dobrine po postopku, ki ga predvideva 4. člen. Tako določeni generalni komisar lahko zaupa

inšpektorjem naloge delegatov varstvenih sil, kot jih določa ta pravilnik.

10. člen

Stroški

Plača in stroški generalnega komisarja za kulturne dobrine, inšpektorjev in izvedencev bremenijo stranko, pri kateri le-ti opravljam svoje poslanstvo. O plači in stroških delegatov varstvenih sil se sporazumejo te sile in država, katerih interesu varujejo.

II. POSEBNO VARSTVO

11. člen

Improvizirana zaklonišča

1. Če je visoka stranka dogovora med oboroženim spopadom prisiljena, da zarači nepredvidenih okoliščin uredi improvizirano zaklonišče, in če želi, da pride to pod posebno varstvo, da tem takoj obvesti generalnega komisarja, ki pri njej opravlja svoje poslanstvo.

2. Če je generalni komisar mnenja, da okoliščine in pomembnost kulturnih dobrin, ki so spravljene v takšnem improviziranem zaklonišču, upravičujejo takšen ukrep, lahko pooblaсти visoko stranko dogovora, da namesti na zaklonišče spoznavno znamenje, kot ga opredeljuje 16. člen Konvencije. Svojo odločitev brez odlašanja sporoči prizadetim delegatom varstvenih sil, od katerih lahko v 30 dneh vsak ukaže neodložljivo odstranitev tega znamenja.

3. Brž ko so vsi delegati sporočili svoje soglasje ali ko je minilo 30 dni, pa ni imel nobeden od prizadetih delegatov pripomb, in če je improvizirano zaklonišče po mnenju generalnega komisarja izpolnilo pogoje, ki jih pridvideva 8. člen Konvencije, zahteva generalni komisar, da generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo vpiše to zaklonišče v register kulturnih dobrin, ki so pod posebnim varstvom.

12. člen

Mednarodni register kulturnih dobrin, ki so pod posebnim varstvom

1. Ustanovi se »Mednarodni register kulturnih dobrin, ki so pod posebnim varstvom«.

2. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo vodi ta register. Kopije tega registra pošilja generalnemu sekretariatu Organizacije združenih narodov kot tudi visokim strankam dogovora.

3. Register je razdeljen na poglavja, katerih vsako se nanaša na eno od visokih strank dogovora. Vsako poglavje ima tri dele, katerih naslovi se glase: zaklonišča, spomeniški centri, druge nepremične kulturne dobrine. Generalni direktor določi nadrobno vsebino posameznega dela.

13. člen

Zahteve za vpis

1. Vsaka od visokih strank dogovora lahko zahteva, da generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo vpiše v register nekatere zaklonišča, spomeniške centre ali druge nepremične kulturne dobrine, ki so na njenem ozemlju. V teh prošnjah sporoči kraj, kjer so te dobrine, in potrdi, da te dobrine izpolnjujejo pogoje, ki jih predvideva 8. člen Konvencije.

2. V primeru zasedbe lahko zasedbena stranka zahteva takšen vpis.

3. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo pošilja brez odloga kopije zahtev za vpis vsem visokim strankam dogovora.

14. člen

Ugovor

1. Vsaka visoka stranka dogovora lahko ugovarja vpisu kulturne dobrine s pismom, ki ga pošlje generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo. To pismo mu mora biti vročeno v 4 mesecih po dnevnu, ko je poslal prepis prošnje za vpis v register.

2. Ta ugovor mora biti utemeljen. Edini razlogi zanj morejo biti:

- a) da dobrina ni kulturna dobrina,
- b) da niso izpolnjeni pogoji iz 8. člena Konvencije.

3. Generalni direktor pošlje brez odloga prepis pisma o ugovoru vsem visokim strankam dogovora. Če je potrebno, zahteva mnenje Mednarodnega sveta za spomenike, umetnostna ali zgodovinska območja in arheološka najdišča, poleg tega pa, če se mu zdi potrebno, tudi mnenje

kateregakoli drugega organizma ali kvalificirane osebnosti.

4. Generalni direktor ali visoka stranka dogovora, ki je zahtevala vpis, lahko naredita vse potrebne korake pri visokih strankah dogovora, ki so ugovarjale vpisu, da bi ugovor umaknil.

5. Če se visoka stranka dogovora, ki je že v mirnem času zahtevala vpis kulturne dobrine v register, znajde v oboroženem spopadu, preden je stopil vpis v veljavo, generalni direktor takoj vpiše v register to kulturno dobrino, in sicer začasno, dokler ni potren, umaknjen ali uničen vsak ugovor, ki bi mogel nastopiti ali ki je nastopil.

6. Če v šestih mesecih po dnevu sprejema pisma, ki ugovarja vpisu, generalni direktor ne dobi od visoke stranke dogovora, ki je nasprotovala vpisu, sporocila, s katerim ga ta obvešča, da umika ugovor, lahko visoka stranka dogovora, ki je prosila za vpis, začne arbitražni postopek, ki ga predvideva naslednji člen.

7. Zahtevo po arbitraži je treba postaviti najkasneje eno leto po datumu, ko je generalni direktor dobil pismo o ugovoru. Vsaka od strank v sporu določi po enega arbitra. V primeru, da je zahtevi za vpis ugovarjalo več strank, vse te določijo skupaj enega arbitra. Arbitra izbereta višjega arbitra z mednarodnega spiska, ki ga predvideva 1. člen tega pravilnika, če se pa o izbiri ne moreta sporazumeti, prosita predsednika Mednarodnega sodišča, naj imenuje višjega arbitra, ki ne mora biti neogibno izbran z mednarodnega spiska. Tako sestavljeni arbitražno sodišče določi samo svoj postopek; na njegove odločitve ni priziva.

8. Vsaka od visokih strank dogovora lahko v trenutku, ko pride do spora, v katerem je udeležena, izjavi, da ne želi uporabiti arbitražnega postopka, ki ga predvideva prejšnja točka. V tem primeru predloži generalni direktor ugovor na zahtevo po vpisu visokim strankam dogovora. Ugovor vpisu se potrdi samo v primeru, če se visoke stranke dogovora tako odločijo z dvotretjinsko večino glasov. Glasovanje se izvede z dopisovanjem, razen če se zdi generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo nujno potrebno, da sklice sestanek, kakor mu to dopuščajo pooblastila 27. člena Konvencije. Če se generalni direktor odloči, da bo izvedel glasovanje z dopisovanjem,

povabi visoke stranke dogovora, da mu pošljejo svoje glasove v zapečatenih ovtikih, in sicer v šestih mesecih po dnevu, ko jih je pozval.

15. člen

Vpis

1. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo daje vpisati v register pod zapovrtnimi številkami vse kulturne dobrine, za katere je bil zahtevan vpis, kolikor ni dobil nobenega ugovora proti vpisu v roku, ki ga predvideva 1. točka 14. člena.

2. V primeru, ko je bil prijavljen ugovor proti vpisu, in z izjemo tega, kar predvideva 5. točka 14. člena, generalni direktor ne da vpisati kulturne dobrine v register, dokler ni ugovor umaknjen ali potren skladno s postopkom, ki ga navaja 7. točka 14. člena, ali s tistem iz 8. točke istega člena.

3. V primeru, ki ga predvideva 3. točka 11. člena, izvede generalni direktor vpis na zahtevo generalnega sekretarja na kulturne dobrine.

4. Generalni direktor pošlje brez odloga overjen prepis vsakega vpisa v register: generalnemu sekretarju Organizacije združenih narodov, visokim strankam dogovora in — na zahtevo stranke, ki je prosila za vpis — vsem drugim državam, ki jih predvidevata 30. in 32. člen Konvencije. Vpis stopi v veljavo 30 dni po tem, ko so bili prepisi odposlanji.

16. člen

Izbriš iz registra

1. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo izbriše kulturno dobrino iz registra:

a) na zahtevo visoke stranke dogovora, na katere ozemlju je kulturna dobrina;

b) če je visoka stranka dogovora, ki je zahtevala vpis, odpovedala Konvencijo, in sicer, ko je ta odpoved stopila v veljavo;

c) v primeru, ki ga predvideva 5. točka 14. člena, ko je bil ugovor potren po postopku, ki ga navaja 7. točka 14. člena, ali po tistem, ki ga predvideva 8. točka istega člena.

2. Generalni direktor pošlje brez odloga generalnemu sekretarju Organizacije združenih narodov kot tudi vsem državam, ki so dobole prepis vpisa v register, overjen prepis vsakega izbriša iz registra. Izbris stopi v veljavo 30 dni po tem, ko so bili ti predpisi odposlanji.

III. PREVOZ KULTURNIH DOBRIN

17. člen

Postopek za priznanje imunitete

1. Zahteva, ki jo omenja 1. točka 12. člena Konvencije, se naslavljaj na generalnega komisarja za kulturne dobrine. Ta zahteva mora navajati razloge, ki so jo povzročili, in opredeliti približno število in pomen kulturnih dobrin, ki jih je treba prepeljati, trenutno mesto dobre, predvideno novo mesto, prevozna sredstva, pot, po kateri bo šel transport, predvideni datum prevoza in vse druge koristne podatke.

2. Če generalni komisar, potem ko je zahteval vsa mnenja, ki se mu zdijo potrebna, meni, da je ta prevoz opravičen, se bo posvetoval z zainteresiranimi delegati varstvenih sil o predvidenih načinih prevoza. Po tem posvetu obvesti o transportu zainteresirane sovražne stranke in priključi temu obvestilu vse potrebne informacije.

3. Generalni komisar določi enega ali več inšpektorjev, ki imajo nalogu ugotoviti, ali vsebuje transport samo dobrane, navedene v prošnji, dalje, ali se izvaja na odobren način in ali je opremljen s spoznavnim znamenjem; ta ali ti inšpektorji spremljajo transport do določenega mesta.

18. člen

Prevoz v tujino

Če se transport pod posebnim varstvom izvaja na ozemlju druge države, ne veljajo zanj samo določila 12. člena Konvencije in 17. člena tega pravilnika, ampak še naslednja:

a) v času, ko so kulturne dobrine na ozemlju druge države, je ta njihov čuvan. Zagotoviti mora tem dobrinam najmanj enako skrb kot lastnim kulturnim dobrinam primerljive vrednosti.

b) Država, ki varuje te dobrane, jih bo vrnila šele po prenehanju spopada; to bo

izvršila v roku šestih mesecev po dnevu, ko je bila za to naprošena.

c) Med prevozi in medtem, ko so kulturne dobrane na ozemlju druge države, so zavarovane pred vsakršnimi zasegi in niso na voljo niti tistem, ki jih je predal, niti varuhu. Če pa to zahteva varnost dobrin, jih varuh s pristankom predajatelja lahko prepelje na ozemlje tretje države, spet s pogoji, ki jih predvideva ta člen.

č) V prošnji za odobritev posebnega varstva je treba navesti, da država, na katere ozemlje gre transport, sprejema določila tega člena.

19. člen

Zasedeno ozemlje

Če visoka stranka dogovora, ki zasede ozemlje druge visoke stranke dogovora, prepelje kulturne dobrane v zaklonišče, ki leži na nekem drugem kraju tega ozemlja, pa ne more izvesti postopka, ki ga predvideva 17. člen tega pravilnika, ne velja, da bi bil ta transport v nasprotju s smisлом 4. člena Konvencije, če generalni komisar za kulturne dobrane, potem ko se je posvetoval z rednim varstvenim osebjem, pisorno potrdi, da so okoliščine zahtevalo ta prevoz.

IV. SPOZNAVNO ŽNAMENJE

20. člen

Nameščanje znamenj

1. Nameščanje spoznavnega znamenja in stopnja njegove vidnosti se prepuščata oceni pristojnih oblasti posamezne visoke stranke dogovora. Znamenje je namreč lahko nameščeno na zastavah ali na trakovih okrog rokavov. Lahko je tudi naslikano na kakem predmetu ali nameščeno na njem na kak drug primeren način.

2. V primeru oboroženega spopada mora biti znamenje nameščeno na prevoznih sredstvih, tako da je jasno vidno podnevi iz zraka kot tudi z zemlje. To ne izključuje še drugih popolnejših načinov opozarjanja. Isto velja za primere, ki jih predvidevata 12. in 13. člen Konvencije. Znak mora biti postavljen:

a) v rednih presledkih, tako da je jasno viden obseg spomeniškega centra, ki je pod posebnim varstvom;

b) ob vhodu v druge nepremičnine kulturne dobrine, ki so pod posebnim varstvom.

21. člen

Identifikacija osebja

1. V odstavkih b) in c) 2. točke 17. člena Konvencije navedene osebe lahko nosijo na rokavu trak s spoznavnim znamenjem, ki so ga izdale in zaznamovale pristojne oblasti.

2. Te osebe imajo posebno osebno izkaznico, opremljeno s spoznavnim znamenjem. Ta izkaznica vsebuje najmanj naslednje podatke: ime in priimek, rojstni datum, naziv ali položaj in funkcijo lastnika izkaznice. Izkaznica je opremljena s fotografijo nosilca, poleg tega pa še z njegovim podpisom ali z njegovimi prstnimi odtisi ali z obojem. Na tej je odtisnjena tudi suhi pečat pristojne oblasti.

3. Vsaka visoka stranka dogovora dolči svojo obliko izkaznice, pri čemer se zgleduje po tej, ki jo kot primer navaja ta pravilnik. Visoke stranke dogovora se med seboj obveščajo v obliki svoje izkaznice. Vsaka izkaznica se izdela po možnosti vsaj v dveh primerih, katerih enega hrani država, ki jo je izdala.

4. Prej omenjenim osebam, z izjemo zakonitih razlogov, ni mogoče odvzeti niti njihove izkaznice niti pravice, da nosijo trak na rokavu.

PROTOKOL

Visoke stranke dogovora soglašajo v naslednjem:

I.

1. Vsaka visoka stranka dogovora se zavezuje, da bo preprečila izvoz kulturnih dobrin z ozemlja, ki ga bo zasedla med oboroženim spopadom, in katere so opredeljene v prvem členu Konvencije za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, podpisane v Haagu 14. maja 1954.

2. Vsaka visoka stranka dogovora se zavezuje, da bo zasegla vse kulturne dobrane, ki bi bile uvožene na njeno ozemlje, bodisi neposredno, bodisi posredno s kateregakoli zasedenega ozemlja. Ta zasega se izvede ali po službeni dolžnosti ob uvozu, ali, če tega ni, na zahtevo oblasti zasedenega ozemlja.

3. Vsaka visoka stranka dogovora se zavezuje, da bo po zaključku sovražnosti vrnila pristojnim oblastem prej zasedenega ozemlja kulturne dobrine, ki so pri njej, če so bile te dobrine izvzene v nasprotju z načeli prve točke. Nikdar ni mogoče zadržati teh kulturnih dobrin kot vojno odškodnino.

4. Visoka stranka dogovora, ki je bila dolžna preprečiti izvoz kulturnih dobrin z ozemlja, ki ga je zasedla, mora plačati odškodnino poštenim imetnikom kulturnih dobrin, ki jih je treba vrniti po prejšnji točki.

II.

5. Kulturne dobrine z ozemlja ene od visokih strank dogovora, ki jih je ta zaredi varstva pred nevarnostmi oboroženega spopada ohranila na ozemlju druge visoke stranke dogovora, zadnja vrne po zaključku sovražnosti pristojnim oblastem ozemlja, s katerega so te dobrine prišle.

III.

6. Ta Protokol bo imel datum 14. maja 1954 in bo odprt za podpisovanje do 31. decembra 1954 vsem državam, ki so bile vabljene na konferenco, katera je bila v Haagu 21. aprila 1954 do 14. maja 1954.

7. a) Ta Protokol se bo predložil v ratifikacijo državam podpisnicam skladno z njihovimi ustreznimi ustavnimi postopki.

b) Ratifikacije listine bodo spravljene pri generalnem direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo.

8. Od dne, ko stopi ta Protokol v veljavo, bo odprt za pristop vsem državam, navedenim v 6. točki, ki ga niso podpisale, kot tudi vsaki drugi državi, ki jo izvršni svet Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo povabi, da se mu pridruži. Pristop se opravi s predložitvijo pristopa listine generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo.

9. V 6. in 8. točki omenjene države lahko ob podpisu, ratifikaciji ali pristopu izjavijo, da jih ne vežejo določila iz I. ali iz II. dela tega Protokola.

10. a) Ta Protokol stopi v veljavo tri mesece po tem, ko bo predloženih pet ratifikacijskih listin.

b) Pozneje stopa v veljavo za vsako visoko stranko dogovora tri mesece po tem, ko je predložila svojo ratifikacijsko ali pristopno listino.

c) V primerih, ki jih predvidevata 18. in 19. člen Konvencije za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, podpisane v Haagu 14. maja 1954, stopijo ratifikacije ali pristopi, ki jih predlože stranke v spopadu pred začetkom sovražnosti ali zasedbe ali po njem, takoj v veljavo. V teh primerih generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo razpošlje obvestilo, ki jih predvideva 14. točka, na najhitrejši možni način.

11. a) Vse države, ki so članice Protokola, bodo z dnem, ko stopi v veljavo, izvedle vse potrebne ukrepe, da bi zagotovile učinkovito uporabo v roku šestih mesecev.

b) Ta rok velja šest mesecev po dnevu, ko je predložena ratifikacijska ali pristopna listina, za vse države, ki bodo predložile svojo ratifikacijsko ali pristopno listino po datumu, ko stopi Protokol v veljavo.

12. Vsaka visoka stranka dogovora ob ratifikaciji ali pristopu ali kadarkoli pozneje izjavi z obvestilom, ki je naslovljeno na generalnega direktorja Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo, da se bo ta Protokol razširil na vsa ali nekatere ozemlja, za katerih mednarodne odnose je odgovorna. To obvestilo stopi v veljavo tri mesece po dnevu prejema.

13. a) Vsaka visoka stranka dogovora lahko odpove ta Protokol v lastnem imenu ali v imenu vsakega ozemlja, za katerega mednarodne odnose je odgovorna.

b) Odpoved se sporoči s pismeno listino, predloženo generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo.

c) Odpoved stopi v veljavo leta dni po prejemu odpovedne listine. Če pa se ob izteku tega leta stranka, ki je dala odpoved, zaplete v oborožen spopad, odpoved ne stopi v veljavo vse do konca sovražnosti in, v vsakem primeru, vse dotlej, dokler niso končani postopki vračanja kulturnih dobrin.

14. Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo bo obvestil države, navedene v 6. in 8. točki, kot tudi Organizacijo združenih narodov o predložitvah vseh

ratifikacijskih, pristopnih ali spremnih listin, ki jih navajajo 7., 8. in 15. točka, kot tudi o obvestilih in odpovedih, kot jih predvideva 12. in 13. točka.

15. a) Ta Protokol se lahko spremeni, če je zahtevala revizijo več kot tretjina visokih strank dogovora.

b) Generalni direktor Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo bo v ta namen sklical konferenco.

c) Spremembe tega Protokola bodo stopele v veljavo šele potem, ko jih bodo soglasno sprejele visoke stranke dogovora, ki bodo zastopane na konferenci, in potem, ko jih bo sprejela vsaka posamezna visoka stranka dogovora.

č) Visoke stranke dogovora sprejmejo spremembe tega Protokola, ki jih odobri konferenca iz odstavkov b) in c), tako da predložijo generalnemu direktorju Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo formalno listino.

d) Ko stopijo spremembe tega Protokola v veljavo, ostane odprto za ratifikacijo ali pristop samo tako spremenjeno besedilo tega Protokola.

Skladno s 102. členom Listine Združenih narodov bo ta Protokol registriran v Sekretariatu Združenih narodov na zahtevo generalnega direktorja Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo.

Po predpisih pooblaščeni podpisniki so to potrdili, s tem da so podpisali Protokol.

Izdelano v Haagu 14. maja 1954 v angleškem, španskem, francoskem in russkem jeziku, s tem da so vsa štiri besedila enako avtentična, v enem primerku, ki je shranjen v arhivu Organizacije združenih narodov za prosveto, znanost in kulturo in katerega prepisi bodo poslani vsem v 6. in 8. točki navedenim državam kot tudi Organizaciji združenih narodov.

